

E U S K E R A

Euskaltzaindiaren lan eta agiriak
Trabajos y actos de la Real Academia de la Lengua Vasca
Travaux et actes de l'Académie de la Langue Basque

EUSKALTZAINDIA

REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA
ACADÉMIE DE LA LANGUE BASQUE

2001, 2
46. liburukia (2. aldia)
BILBO

EUSKALTZAINDIA

Plaza Barria, 15. 48005 Bilbo

Telefonoa: 94 415 81 55

Faxa: 94 415 81 44

e.posta: info@euskaltzaindia.net

web gunea: www.euskaltzaindia.net

Argitalpen batzordea / Comisión de publicaciones:

Burua:	Jean Haritschelhar
Kideak:	Henrike Knörr Patxi Goenaga Jose Antonio Arana Martija Beñat Oihartzabal Andres Urrutia Badiola Miren Azkarate Juan San Martin
Eragile eta idazkaria	Ricardo Badiola Uriarte

© Euskaltzaindia

ISSN. 0210-1564

Euskera

ISBN. 85479

Legezko Gordailua BI-1.244-58

Fotokonposizioa: Rali. Particular de Costa, 8-10, 48010 BILBO

Publmail 2000. Bilbo-Galdakao errepidea, 18, Arzubi etxea, 4. solairua,
48004 BILBO

Aldizkari hau beste agerkariekin trukutzen da. Otoi, idatz Zuzendariari.
Esta **Revista** admite el intercambio con otras publicaciones.
Rogamos dirigirse al Director.

AURKIBIDEA

IKER SAILA

PIERRE LAFITTE-ri OMENALDIA

Luhuso eta Uztaritzen, 2001-IX-21-22

Luhuson, Pierre Lafitteren sortetxean	563
Piarres Lafitte, <i>Bernard Auroy</i>	565
Piarres Lafitte, <i>Jean Haritschelhar</i>	567
L'Abbé Lafitte, <i>Jacques Mestelan</i>	571
Pierre Lafitteren aita, <i>Pierre Andiazabal</i>	577
Piarres Lafitten sare intelektuala (1920-1940), <i>Amelia Hernández Mata</i>	581
Piarres Lafitte gure arbasoa (beretik eta azkena), <i>Emile Larre</i>	639
Souvenirs sur le chanoine Pierre Lafitte: "Les mardis de Herria", <i>Alexandre de la Cerdá</i>	643
Eguneroko euskararen ere sustatzaile, <i>Henri Duhau</i>	647
Lafitte, Iparraldearen eta Hegoaldearen ararteko, <i>Pako Sudupe</i>	651
Le Père Lafitte, directeur de conscience, <i>Raymond Saint-Jean s.j.</i>	661
Piarres Lafitte eta antzerkia, <i>Xipri Arbelbide</i>	669
Enbatatiarren artikuluak <i>Herria</i> astekarian 1962-1968, <i>Xipri Arbelbide</i>	685
Enbatatiarren artikuluak <i>Herrian</i> , <i>Xipri Arbelbide</i>	699
Piarres Lafitte euskaltzaina eta Euskaltzaindia, <i>P. Charritton</i>	717

R.M.ª AZKUEREN HERIOTZAREN 50. URTEURRENA

R.M. ^a Azkueren 50. heriotzaren urtemuga, <i>Miren Jaione Murelaga</i> . . .	725
Azkueren heriotza: 50. urtemuga, <i>Andres Urrutia</i>	727

GRAMATIKA

<i>Ezta ala ez da?</i>	731
<i>Ni bizi naizen nirekin bizi den</i>	733
<i>Ni bizi naizen nirekin honek den</i>	735

ONOMASTIKA

IRIZPENAK

<i>Ziortza/Cenarruza</i> aldaeren inguruan, <i>Patxi Salaberri Zaratiegi</i>	739
<i>Karrantza/Carranza</i>	751
<i>Luxo/Lujo</i>	752
<i>Erroeta/Onraitia</i>	753
<i>Korres/Corres</i>	754
<i>Basurtu/Basurto</i>	755
<i>Ekora/Yecora</i>	756
Euskal Autonomia Erkidegoko Biztanle-Entitateak, <i>Mirari Alberdi</i> . .	759

LITERATURA

GRATIEN ALBERT GOYHENECHÉ JAUN MEDIKUA (1847-1900)

Gratien Albert Goyheneche, jaun mediku eta Donibane Lohizuneko auzapez ohiaren ohoretan (1847-1900), <i>Jean Haritschelhar</i>	769
Xuri gorriak euskaltzaleen artean Albert Goyenetxeren garaian, <i>Manex Goienetxe</i>	775

HIZKUNTZAREN HISTORIA

“El euskera en Álava a fines del siglo XVIII”. Un artículo de Don José Miguel de Barandiaran de 1926. Anotaciones actuales sobre el documento publicado, <i>Ángel Ibisate Lozares</i>	783
---	-----

EUSKALTZAINDIAREN ERABAKIAK ETA ADIERAZPENAK

Barne-Erregelak	807
---------------------------	-----

EUSKALTZAINDIAREN ARAUAK

109.— Komuntzadura aposizioetan	841
112.— Hiztegi Batua	844
113.— <i>Behar izan</i> aditzaren jokabidea aditz iragangaitzekin	849
114.— <i>Nahi / gura izan</i> aditzen jokabidea aditz iragangaitzekin	851
115.— Zehargaldera orokorretako aditz-atzizkia: <i>-(e)N</i> eta <i>-(e)NETZ</i> . .	853
116.— <i>-eLAKO</i> eta <i>-eN</i> atzizkiak izenak gobernaturiko perpauk osagarrietan	855

BATZAR-AGIRIAK

2001, IV, V, VI, VII, IX, X, XI	861
---	-----

JAGON SAILA

NAFARROA OINEZ 2001

Ageriko bilkura “Nafarroa Oinez 2001” dela eta, <i>Jean Haritschelhar</i> . .	905
Léxico euskérico de la Ribera estellesa de Navarra, <i>Javier Sainz Pezo- naga</i>	907

Eusebio López: impresor y vascófilo lodosano, <i>Joxemiel Bidador</i> . . .	915
Nafarroa Oinez Lodosan eta Sartagudan, elkartasunaren topalekua, <i>Iñaki Lasa</i>	927
2001.eko Nafarroa Oinez Lodosa eta Sartagudako ikastolak bat eginez, <i>J.A. Arana Martija</i>	929

EUSKALTZAINDIAREN V. JAGON JARDUNALDIAK

Lodosa, 2001-X-19

V. Jagon Jardunaldiak, <i>Jean Haritschelhar</i>	933
Territorio y lengua catalana: situación actual, <i>Jean Solá</i>	935
V Jornadas de la Sección Tutelar (Lodosa 19-10-01). La situación del gallego en Asturias, León y Zamora, <i>Francisco Fernández-Rei</i> . .	943
Euskalgintza hitzartua Ipar Euskal Herrian, <i>Erramun Baxok</i>	953
El euskera, patrimonio común. Euskara, guztion ondarea, <i>Andrés Urrutia</i>	963
Perfiles institucionales de la Lengua Vasca en la Comunidad Foral de Navarra, <i>Juan Cruz Alli Aranguren</i>	971

HARREMANAK / RELACIONES

Excmo. y Magfco. Sr. D. Antonio Pérez Prados, Rector de la Universidad Pública de Navarra, <i>Jean Haritschelhar Duhalde</i>	1081
Antonio Pérez Prados, Nafarroako Unibertsitate Publikoko Errektore Jaun Txit Gorena, <i>Jean Haritschelhar Duhalde</i>	1083

BERRIAK

HITZARMENAK / CONVENIOS

Euskal Herriko Unibertsitatearen (EHUren) eta Euskaltzaindiaren arteko Hitzarmenaren garapena 2001rako / Desarrollo del Convenio entre la Universidad del País Vasco (UPV/EHU) y Euskaltzaindia para el año 2001	1091
--	------

Deustuko Unibertsitatearen eta Euskaltzaindiaren arteko <i>Lankidetz</i> <i>-Hitzarmena / Convenio de Colaboración entre la Universidad de</i> <i>Deusto/Deustuko Unibertsitatea y la Real Academia de la Lengua</i> <i>Vasca/Euskaltzaindia</i>	1097
---	------

OROTARIKO EUSKAL HIZTEGIA

<i>Orotariko Euskal Hiztegiaren</i> bulego berriak, <i>Jean Haritschelhar</i> . . .	1107
Odon Elorzaren hitzak, <i>Orotariko Euskal Hiztegiaren</i> bulegoaren aur- kezpenean	1109

LIBURUEN AURKEZPENAK / PRESENTACIONES

Euskaltzaindiak <i>Euskal Izendegia / Ponte Izendegia / Diccionario de</i> <i>nombres de pila / Dictionnaire des prénoms</i> aurkeztu du	1113
<i>Euskal Izendegia</i> , <i>H. Knörr</i>	1115
<i>Euskal Izendegia</i> : Euskara normalizatzeko tresna garrantzitsua, <i>A. Iz-</i> <i>tueta Azkue</i>	1117
<i>Diccionario de Nombres Vascos</i> : Un instrumento importante para la normalización del Euskera, <i>A. Iztueta Azkue</i>	1121
<i>Euskal Izendegia</i> , <i>M. Gorrotxategi Nieto</i>	1125
<i>Diccionario de nombres de pila</i> , <i>M. Gorrotxategi Nieto</i>	1127
Euskaltzaindiaren <i>Euskal Izendegia / Ponte Izendegia</i> -ren aurkezpena, <i>A. Iñigo</i>	1129
Presentación del <i>Euskal Izendegia / Diccionario de nombres de pila</i> de Euskaltzaindia, <i>A. Iñigo</i>	1131
Euskaltzaindiaren <i>Euskal Izendegia</i> , <i>A. Urrutia</i>	1135
<i>Euskal Izendegia</i> , <i>A. Urrutia</i>	1137

* * *

BERBARIK BERBA

<i>Berbarik berba</i> saila deritzan liburukien aurkezpenak, <i>Amaia Okariz-</i> <i>-Ricardo Badiola Uriarte</i>	1141
--	------

BITORIANO GANDIAGA OLERKARIAREN OMENEZ

Mendata: Bitoriano Gandiaga olerkariaren omenez, <i>Ricardo Badiola Uriarte</i>	1145
---	------

BBK FUNDAZIOA - EUSKALTZAINDIA: LITERATURA SARIAK / PREMIOS LITERARIOS 2001

LITERATURA SARIAK - 2001

Euskaltzaindia - BBK sariak, <i>Jean Haritschelhar</i>	1153
Euskaltzaindia - BBK sariak, <i>Jose Ramon Bilbao</i>	1155

RESURECCION MARIA AZKUE

R.M. Azkue iazko liburu sarituen eta aurtengoaren oinarrien aurkezpena egoitzan, <i>Jean Haritschelhar</i>	1159
Bilbao Bizkaia Kutxa Fundazioa eta Euskaltzaindia 2000.urteko <i>R.M. Azkue</i> sariak, <i>Ricardo Badiola Uriarte</i>	1161
Azkue Literatur sariak: 2000ko liburua eta 2001eko oinarriak, <i>Joserra Bilbao</i>	1167

OMENALDIAK

Nere Altuna, Rikardo Badiola aspaldiko ezagunak eta adiskideak, <i>Jean Haritschelhar</i>	1171
Patxi Altuna eta Patxi Goenagari Azpeitiko Udalak omenaldia, <i>Jean Haritschelhar</i>	1179

* * *

AURKIBIDEA / ÍNDICE / INDEX 2001	1183
--	------

IKER SAILA

PIERRE LAFITTE-ri OMENALDIA

Luhuso eta Uztaritzen, 2001-IX-21 eta 22

LUHUSON, PIERRE LAFITTEREN SORTETXEAN

Luhuso, 2001-IX-21

2001.eko irailaren 22an, arratsaldeko 17etan, bildu dira: Lohusoko alkatea; J. Haritschelhar, euskaltzainburua; H. Knörr, buruordea; P. Goenaga, idazkaria; J.A. Arana Martija, diruzaina; B. Oihartzabal, *Iker* sailburua; P. Charritton, Iparraldeko ordezkaria; A. Eguzkitza, X. Kintana; R. de Rijk, euskaltzain ohorezkoa; P. Andiazabal; X. Arbelbide, D. Landart, J.M. Larrarte, J.L. Lizundia, S. Gabunia eta J.J. Zearreta, euskaltzain urgazleak.

J. Haritschelhar eta Alkateak oroitarria estaltzen duen ikurriña kentzen dute. Ondoren bertan agertzen den testua irakurtzen du Euskaltzainburuak: “Etxe hontan sortua da Piarres Lafitte kalonjea, euskaltzaina. Mendeurrenean Euskaltzaindiak, 2001eko irailaren 21a”.

Euskaltzainburuaren hitzekin eta P. Charrittonek “Gernikako Arbola” kantuari hasiera emanez, amaitu da ospakizuna.

PIARRES LAFITTE

*Bernard Auroy,
Uztaritzeko auzapeza*

Mesdames, Messieurs, bonjour.

Je vous souhaite la bienvenue dans cette salle Lapurdi. Je vous prie d'abord de bien vouloir m'excuser parce que je ne pourrai pas rester avec vous durant toute cette journée étant donné que je suis pris par des obligations de maire, mais je voudrais vous souhaiter d'excellents travaux.

A cette occasion je dirai de cet hommage rendu au chanoine Pierre Lafitte, à l'occasion du centenaire de sa naissance et dans ce cadre-là que nous entendrons une communication rédigée par un ancien du collège St François Xavier qui est père jésuite, le père Raymond Saint-Jean qui m'a envoyé de Madagascar cette communication qui vous sera distribuée parce que je n'aurai pas l'occasion de vous la lire ici, étant donné que cela représente quand même pas loin de trois quarts d'heure de lecture.

Donc je vous souhaite d'excellents travaux en compagnie d'un parterre éminent, puisque nous avons des académiciens et des hommes érudits, et je vous souhaite à tous une excellente journée.

PIARRRES LAFITTE

*Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua*

Monsieur le Maire et Conseiller général,

Je vous remercie de l'accueil que vous réservez à l'Académie de la langue basque. En effet, nous sommes réunis en cette salle Lapurdi que vous avez mise à notre disposition pour rendre hommage au chanoine Pierre Lafitte à l'occasion du centenaire de sa naissance. Si nous avons choisi Ustaritz alors qu'hier au soir nous avons apposé une pierre commémorative sur la façade de la maison Salaberria à Louhossoa, sa maison natale, c'est tout simplement parce que le chanoine a vécu pendant près de soixante ans sur les hauteurs du petit Séminaire où il a enseigné et que l'on peut considérer qu'il était Uztariztar.

Cette semaine du 17 au 23 septembre 2001 l'Académie a réuni un Congrès international en hommage à trois de ses membres décédés. A Bilbao les trois premiers jours, nous célébrions Resurrección María de Azkue le premier président de l'Académie, connu pour ses travaux de lexicologie, de grammaire, d'ethnologie ainsi que Julio de Urquijo créateur de la *Revista Internacional de Estudios Vascos* en 1907 qui a permis de rassembler les contributions des bascologues du monde entier et donner une image de marque aux études basques. A Bayonne, Pierre Lafitte était à l'honneur grâce aux apports d'une nouvelle génération de chercheurs issus des diverses universités du Pays Basque, conviés à exposer le fruit de leurs travaux aussi bien en grammaire qu'en études littéraires, domaines de prédilection du chanoine, parmi bien d'autres.

Aujourd'hui l'hommage qui lui est rendu est, en particulier, celui de ses anciens élèves. Pierre Charritton a eu l'idée de cet hommage, c'est lui qui l'a mis sur pied en réunissant des témoignages divers, tous de grande qualité.

Sar gaiten Lafitte-ren omenaldian. Ez dut errepikatuko orai bertan erran dudana. Halere aipa dezadan, barda Luhuson ginela eta Lafitte-ren sortetxean ezarri dugula oroitzapen bat hauxe diona: « Etxe hontan sortua da Piarres Lafitte kalonjea, euskaltzaina. Mendeurrenean Euskaltzaindiak. 2001eko irailaren 21a ». Uste dut harri horrek Lafitte-ren oroitzapena adierazten duela. Salaberria deritzan etxearen aitzinean iraganen direnek jakinen dute nor zen Lafitte bere bizian, apeza lehenik, euskaltzaina gero. Oroitzapenak iraunen du harriak diraueno.

Euskarari buruz lan haundiak egin ditu Lafitte-k, paregabeak bere garaian, omenaldiak ere ukan ditu, merezi zituen bezala. Aipatu balinbaditut atzo, bat bakarrik aipatuko dut orai. Hil berria zen Lafitte agertu zelarik *Bulletin du Musée Basque* aldizkarian “Hommage à Pierre Lafitte” deritzan zenbakia (1986-ko 114-115. zenbaki doblea) zer idazten nuen:

« C’était en 1977 à Baigorri, je vous y recevais en ma double qualité de maire et d’euskaltzale. En effet, pour la première fois un hommage vous était rendu par l’*Euskaltzaleen Biltzarra*, simple, direct, naturel. Trois discours ponctuèrent vos mérites. Je parlai en premier, Emile Larre ensuite, Michel Labèguerie enfin. En 1982, sur ma proposition, Euskaltzaindia, l’Académie de la langue basque, décidait de rassembler en un livre hommage *Iker 2* les euskalaris du monde entier qui deux ans auparavant s’étaient réunis à Gernika et à Bilbao. Une soixantaine de chercheurs représentant des universités du monde entier, Liverpool, Tbilissi, Moscou, Vienne, Tübingen, entre autres, sans compter celles de France et d’Espagne et les chercheurs de l’Euskaltzaindia, vous offrirent le fruit de leur travail, un splendide ouvrage de 923 pages qui démontre la vitalité de la recherche basque. »

« Ce troisième hommage sera totalement différent, différent parce que je n’ai fait appel qu’à un nombre réduit d’enseignants chercheurs, huit au total, mais les huit, universitaires pour la plupart, tous docteurs d’Etat ou de 3ème cycle, rassemblés dans l’unité associée au CNRS n°1055 - Etudes linguistiques et littéraires basques que j’ai l’honneur de diriger. Différent encore parce qu’en même temps qu’objet d’hommage vous êtes aussi objet d’étude. Il est venu le temps de la réflexion sur toute une vie de travail, de recherche et de production. Celui que José Antonio Arana Martija appelait dans son article de *Iker 2* “El polifacético Pierre Lafitte” mérite que les multiples faces de son oeuvre soient étudiées de manière à saisir toute l’importance de son apport. »

Zenbaki doble horretan enekin parte hartu zutenak dira: Eugène Goyhenche, Georges Rebuschi, Beñat Oihartzabal, Txomin Peillen, Pierre Charritton, Michel Oronos eta Jean-Baptiste Orpustan.

Egungo biltzar honetan entzunen ditugu haren ikasle izan direnak hogei-ta hamarreko hamarkadatik hasiz: lekukotasun horiek salatuko dutela nor zen Lafitte, gizona, apeza, erakaslea, kasetaria eta bertze. Entzunen ditugu ere Amelia Hernández Mata eta Pako Sudupe, Hegoaldeko bi ikerle, Lafitte-ren obran sartuak direnak eta aztertzen dutenak. Horiekin hasten da Lafitte-rentzat bertze garaia; haren obra tesis gaitzat hartua dela.

Lafitte-z oroitzuz, gogoan daukat eta entzuten dut oraindik haren irria, hobeiki erran haren karkaila, esku batekin joiten zuela ixterra. Euskaltzaindiak Lafitte-ri eskaini ziolarik *Iker 2* deritzan omenezko liburua, Iratzeder-en oparia izan zen olerki eder bat. Hona nola bururatzen den olerkia.

« Bai, basa-mortu lurrak
 loratzen dituzten ibaiek bezala,
 trabak, mugak, herrak
 orroaz gainditzen edo kraskatzen dituzten
 itsas-uhainek bezala,
 zenduen hezurak
 piztu detzazken
 Jainkoaren Hatsak bezala,
 doala, bakar bezein azkar doala,
 denak bozkarioz ihurzurikatzeko,
 denak euskal-amodioz elgar besarkarazteko,
 Lafit-en betiko
 irri-karkaila. »

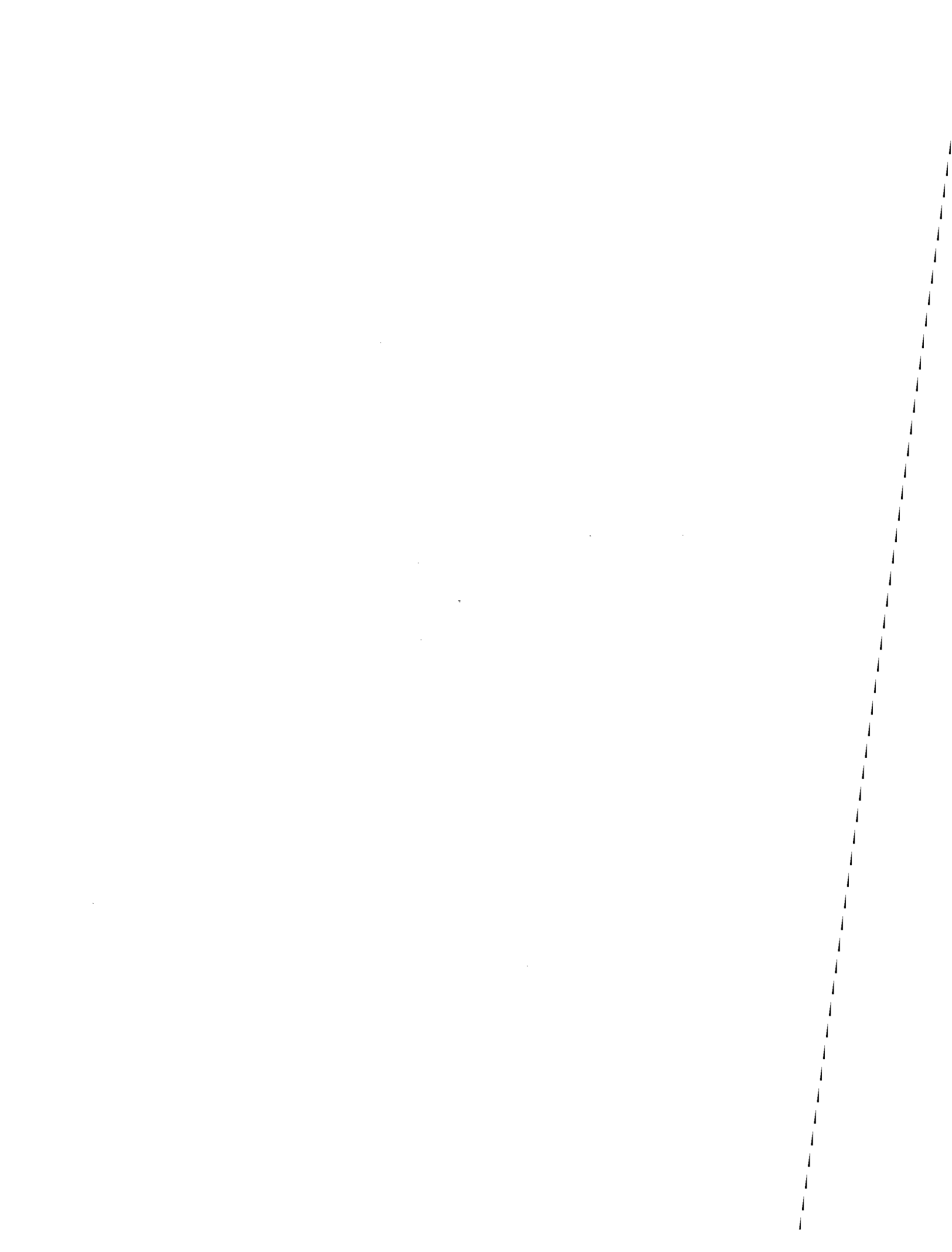
Ez naiz Lafitte-ren ikasle izana. Aski berant ezagutu dut, bainan oroitu naiz lehen aldikotz ikusi nuelarik. Gaztea nintzen hogeita hamar eta zenbait urte nituen, hogeita hamalau bat. Euskal Herritik kanpo bizi nintzen, Agen-en, hango lizeoko erakasle nintzela. Espainolezko istudioak eginik, euskara ere banekiela ttipi ttipitik, pentsatu nuen zerbait egin nezakeela euskarari buruz. Bordelen René Lafon ikusirik bakantzetan nintzelarik Baigorriin, jin nintzen Baionara Lafitte-ren ezagutza egin beharrez.

Sartu nintzen *Herria* astekariaren bulegoan, aurkitu nuen Lafitte, esplikatatu nion nor nintzen eta nola nahi nituen hasi euskal istudioak. Joan zen hermairu batetara eta handik atera ene aitzinean utzi zuen liburu dotzena bat. Hamabi liburu horietan begiztatu nuen berehala Lhande eta Larrasquet-ek Etxahun-i buruz apailatutako liburua, Euskaltzaleen Biltzarrak argitaratua 1946an. Aitortuko dut ez nuela liburu hori ezagutzen eta ez nekiela, orduan, nor zen Barkoxeko olerkaria. Irakurri nuelarik Lhande-ren sarrera ohartu nintzen, Lhande-k idatzirik, beharrezkoa zela ikertzea Agen-eko artxibategian. Eta ni, Agen-en bizi. Aurkitu nituen Etxahun-en herexak Eysses-eko presondegian egon zelarik. Hasian hasi eta ikerketak segituz sortu dira ezagutzen dituzuen ene bi tesiak. Nolazpait Lafitte-ri esker.

Galdegin niolarik Lafitte-ri zenbat zor nion liburu horientzat erantzun zidan:

« *Deusik, aski duzu lanean aritzea* » errepikatuko ditut orain Baigorriin Euskaltzaleen Biltzarrak egin zion omenaldian, auzapez gisa mintzatu nintzelarik mintzaldiaren azken hitzak:

« Zor dautzut, Jauna, dudan euskararen amodioa, zor dautzut ene euskaltasuna; hortakotz, bihotzaren zolatik: milesker Jauna. »

L'ABBÉ LAFITTE

Jacques Mestelan

Mes souvenirs remontent à 1933-1934 lorsque j'ai adhéré aux idées de l'abbé Lafitte, qui avait été mon professeur de 3ème au Collège St François Xavier d'Ustaritz. Suivant avec passion le cours d'Histoire du Pays Basque —qu'on appelait en réalité "cours d'Histoire régionale"— qu'il nous donnait, j'ai, grâce à lui, compris ce qui faisait la force et la grandeur de notre Euskal Herri, et lorsqu'il a lancé le mouvement eskualerriste, j'étais tout prêt à partager son action. Je pense que lui-même était heureux de trouver sur place quelqu'un à qui faire part de ses projets et de ses difficultés, malgré la grande différence d'âge qu'il y avait entre nous.

Il faut tout d'abord bien noter le contexte dans lequel nous vivions. Encore proche de la guerre 14-18, les anciens combattants de celle-ci dont nos parents faisaient partie, dirigeaient le pays et "unis comme au front" suivant leur devise, se méfiaient de toute tendance séparatiste. C'est pourquoi, le mouvement eskualerriste se déclara prudemment "régionaliste" (1).

Sur le plan politique, dans les années 1931, Iparralde était un bastion conservateur et le refuge de la droite catholique. Ces valeurs étaient incarnées par Jean Ybarnegaray, député de Basse-Navarre et de Soule de 1914 à 1939, auquel viendront s'ajouter en 1936 Bernard de Coral et René Delzangles dans le Labourd. Les journaux locaux soutenaient ces candidatures, que ce fut *La presse du Sud-Ouest*, *Le Courrier de Bayonne*, *La Gazette* ou *l'Eskualduna*. Le *Sud-Ouest* était plutôt de tendance radicale socialiste.

Le lancement du mouvement eskualerriste par l'abbé Lafitte, matérialisé par une plaquette programme, intitulée "Euskal Herriaren alde", allait troubler le jeu et introduire des éléments nouveaux dans le milieu politique.

Dès sa conception par l'abbé Lafitte, le mouvement eskualerriste suscita l'adhésion d'un groupe de jeunes comme Pierre Amoçain, Eugène Goyheneche, Jean Dubosq, les frères Diharce et quelques autres, ainsi que moi-même.

(1) Voir l'ouvrage de Jean-Claude Larronde *Le mouvement eskualerriste*, Fondation Sabino Arana.

Bien que cette plaquette fût l'oeuvre entière de l'abbé Lafitte, il lui arriva durant sa rédaction, de nous consulter les uns ou les autres, avec une grande modestie, étant donné les différences d'âges et d'évolution intellectuelle qui existaient entre lui et nous.

Le programme du mouvement, personnaliste et régionaliste, était exposé dans des réunions dès sa sortie en 1933, en particulier par Pierre Amoçain et Eugène Goyheneche, accompagnés par l'abbé Lafitte. En ce qui me concerne, pensionnaire à Ustaritz, il m'était difficile de les suivre à quelques exceptions près.

Quoique complètement indépendant du PNV d'Hegoalde, le mouvement était fortement inspiré par ses idées, en référence au programme de Sabino Arana Goiri, d'autant plus qu'Eugène Goyheneche écrivait dans ses journaux ou intervenait même dans leurs meetings. Mais il nous était indispensable d'être modérés dans nos affirmations pour ne pas passer pour des séparatistes dangereux et heurter les susceptibilités, ce qui nous aurait fermé bien des portes.

Nous avions du mal à écrire dans les journaux locaux qui n'acceptaient pas nos articles. Dans une lettre du 6 février 1934 que j'envoyais à Eugène Goyheneche, j'écrivais : « ... j'ai fait quelques articles que j'ai remis à l'abbé Lafitte. Malheureusement La Presse (le journal) tourne mal. Nous lui avons envoyé un lot d'articles, évidemment un peu avancés. Elle n'en a pas inséré un seul. Aussi nous avons eu une autre idée, ce n'est d'ailleurs qu'un vague projet, mais qui pourra, j'espère, se réaliser : celui de fonder un journal ou un bulletin quelconque, mensuel ou bimensuel. En le faisant imprimer chez les Orphelins de Tarbes, M. Lafitte a calculé que cela reviendrait —format un peu plus petit que La presse du Sud-Ouest, dans les 15 francs la colonne— donc pour une page de 6 colonnes : 60 francs. Seulement voilà, l'argent ?... »

En attendant les abonnements, c'est l'abbé Lafitte qui financera lui-même les premiers numéros d'*Aintzina*, imprimé finalement par l'imprimerie Dargains à St Jean de Luz et qui paraîtra sur 4 pages à partir de Novembre 1934. C'est Pierre Amoçain qui recevra pour diffusion les 1000 exemplaires tirés. Le N°2 sera tiré à 750 exemplaires dont 250 pour les premiers abonnés.

Le gérant d'*Aintzina* était Jean Dubosq, boulanger à Ustaritz.

Le programme eskualerriste se résumait dans la devise : "Jainkoa eta Lege zaharra" (Dieu et vieille constitution). D'où Dieu premier servi et recherche dans les vieux statuts d'une base solide pour dépasser une civilisation déjà décadente. Il prévoyait donc une large décentralisation politique et administrative ainsi que l'agrément de la langue basque dans l'administration, les tribunaux et les écoles. La rebasquisation des villes et des villages devait s'effectuer par le livre, le chant, la danse, le théâtre et l'usage courant de la langue.

N'oubliant pas que pour un vrai basque le centre de tous les intérêts est la maison (etchea), ce programme était essentiellement familial, combattant

tout ce qui peut diviser le patrimoine et appuyant toutes les initiatives favorables à la famille, tel que le vote des femmes et l'exercice pour elles du droit d'afinesse. Le parti se déclarait résolument syndicaliste et décidé à étudier le problème de l'émigration basque à l'étranger ou dans les grandes villes.

Enfin il affichait son désir de rester en liaison constante avec les autres groupements régionalistes de Flandre, d'Alsace, de Bretagne, d'Auvergne ou de Provence.

Mais tout en gardant le contact avec les autres partis politiques français, le parti eskualerriste conservait son indépendance et se déclarait prêt, si nécessaire, à présenter aux élections ses propres candidats.

Les premiers abonnements furent recueillis lors de l'assemblée annuelle de l'Eskualzaleen Biltzarra à St Jean de Luz le 13 septembre 1934, et il en fut de même les années suivantes.

Malgré nos efforts communs, comme je le signalais dans une lettre à Eugène Goyheneche en Décembre 1934, nous n'avions à cette époque que 230 abonnés alors qu'il en aurait fallu au moins 500 pour équilibrer le budget.

Malheureusement *Aintzina* cessera de paraître en Octobre 1937 pour des raisons financières et aussi à cause du départ en Université ou ailleurs des militants qui s'en occupaient avec l'abbé Lafitte. Depuis quelque temps déjà Pierre Amoçain, surveillé par la police, avait dû émigrer au Chili où il était entré dans une entreprise familiale.

Pendant trois ans *Aintzina*, auquel collaboreront également certains professeurs plus âgés d'Ustaritz comme l'abbé Lassalle ou l'abbé Aranart, sera non seulement un lien entre les eskualerristes mais surtout un propagateur de sa doctrine personnaliste qui devrait s'imposer dans la famille, les syndicats ou l'Etat et, sans perdre son indépendance, maintenir également ses relations avec le PNV d'Hegoalde.

C'est d'ailleurs l'exemple des "Mendigoizale" mis en place en Pays Basque Sud qui nous inspirera dans la création des "Menditarrak". Les "Menditarrak" avaient pour but de former des groupes de jeunes gens, désireux de pratiquer la marche à pied dans le Pays Basque, de façon à mieux le connaître donc mieux l'aimer et surtout mieux le servir. Nous avons rédigé des statuts provisoires qui étaient fortement inspirés par le règlement d'"Euskadi Mendigoizale Batza" approuvé en Juin 1933 à Gasteiz.

Mon ami Jean Richter qui avait retrouvé à Paris en préparation à l'Ecole de St Cyr l'un des frères Diharce de St Jean de Luz, participa à la mise sur pied de cette association et de ses statuts.

Parmi les points notables de ces statuts on pouvait noter :

A l'article 1, le but essentiel : « Mieux connaître nos montagnes, conduits par des guides sûrs et expérimentés, en couchant sous la tente et en marchant sac au dos. »

A l'article 2 il était dit : « Nous pouvons être une force pour protéger notre pays et aider ceux qui veulent en garder les saines traditions. »

L'article 4 précisait : « Nous ne faisons pas partie du mouvement eskualerriste, nous gardons notre indépendance, mais nous adoptons ses idées dans l'ensemble ; nous l'aiderons par la propagande, la vente des journaux, etc... »

Un peu plus loin il était indiqué que pour faire partie des "Menditarrak", il fallait avoir 16 ans accomplis, payer une cotisation mensuelle de 2 francs, et que le journal *Aintzina* servirait de trait d'union.

Pour le futur il était envisagé de revoir les statuts et de créer à la tête du groupement un "Biltzar handia" qui serait composé d'un "buruzagi" assisté d'un secrétaire et de deux membres.

Evidemment, un uniforme était prévu, composé d'une culotte de cheval de coutil grise, de bas gris, d'une chemise de même couleur, d'un ceinturon, d'une cravate verte (pour la ville), d'un chandail vert foncé, de chaussures de marche et d'un sac alpin. Il y avait un fournisseur officiel, en la personne de M. Preuilh, rue Port de Castets à Bayonne.

Nous avions même un chant des "Menditarrak" dont le texte était dû à l'abbé Lafitte évidemment et la musique au chanoine Narbaitz :

«Aurrera menditarrak aldaperi gora
Atchik dezagun chutik eskualdun omena...
Gure arbaso maite suharren odola
Garbi eman dezagun gure semen gana.»

etc...

ce qui se traduit par :

En avant "menditarrak" vers les sommets
Gardons ferme notre renom de basque
Le sang que nous tenons de nos chers et bouillants ancêtres
Transmettons le pur à nos enfants...

Dès que l'étoile du matin est apparue dans le ciel
A travers les sentiers humides de rosée
Après offrande faite de notre vie au Seigneur
Nous marchons en chantant, les coeurs légers.

Sans nous soucier du soleil brûlant
Malgré les tempêtes redoutables, nous marchons jusqu'au soir
Imprégnés pour l'Eskual Herria
Du même amour que le fils porte à sa mère.

Les "Menditarrak" ont pu camper deux fois avant leur disparition : en 1936 à St Michel près de St Jean Pied de Port, et en 1937 à Alçay en Soule.

Bien entendu, l'abbé Lafitte était l'aumônier des "Menditarrak" et pour la première fois de sa vie il coucha sous la tente à St Michel, malgré sa santé déficiente. Il ne cessa de m'affirmer que c'est grâce à ce séjour en plein air et sous la tente qu'il put résister aussi longtemps aux malaises qui l'accablèrent toute sa vie.

C'est d'ailleurs lors de ce camp à St Michel qu'un soir Louis Inchauspé, conseiller général de St Jean Pied de Port, vint chercher l'abbé Lafitte pour lui faire rencontrer Rafael Aizpun, député et envoyé du Général Mola, pour essayer de trouver un compromis entre nos amis les nationalistes basques et les carlistes qui soutenaient Franco, alors que les premiers avaient partie liée avec les républicains espagnols, puisqu'ils avaient été attaqués en même temps qu'eux. Mais malgré tous ses efforts, l'abbé Lafitte ne put trouver un terrain d'entente et les troupes franquistes continuèrent à attaquer les Basques du Sud.

Car en effet, depuis le printemps 1936, la guerre civile déclenchée par Franco avait ses répercussions en Iparralde où le journal *Aintzina* était le seul à soutenir le Gouvernement basque autonome du Sud.

Les "Menditarrak" ne comprenaient alors qu'une quinzaine de membres auxquels s'ajoutait un petit groupe animé à Paris par Pierre Haritzandi. Une rencontre avec les "Mendigoizale" avait été prévue dans le courant de l'année, mais du fait de la guerre civile fut remise à plus tard.

Si le camp d'Alçay avait bien eu lieu dans l'été 1937, un certain nombre de problèmes commençaient à se poser.

Les chefs principaux, et moi le premier, devaient partir à l'Université et ne pouvaient revenir qu'aux Grances vacances.

Le recrutement des "Menditarrak" n'était pas entièrement basque. Dans une de ses lettres, en 1938, l'abbé Lafitte avait beau m'écrire : « ... *mais où sont les Basques, au dernier camp j'avais l'impression que le drapeau vert, blanc, rouge était là par condescendance...* », les Jaureguiberry, Diharce, Hirigoyen, Casauran et d'autres contredisaient cette affirmation pessimiste.

Mais nous subissions aussi la pression des chefs et aumôniers scouts de Bayonne qui nous incitaient à transformer notre groupe en troupe scout, car notre recrutement était basé essentiellement sur le collège d'Ustaritz.

Après un certain nombre d'échanges de lettres entre l'abbé Lafitte et moi à ce sujet, c'est ce qui fut fait, l'abbé Lafitte concluant son dernier courrier à ce sujet : « ... mais tout bien pesé, questions d'amour-propre mises à part, je trouverais bien des avantages à faire des "Menditarrak" de vrais scouts, pourvu que l'on ne démolisse pas leur caractère régional et qu'à l'âge de nos gar-

çons on ne s'entête pas à vouloir d'une formule, excellente sans doute pour des gosses, mais trop enfantine... d'autre part, le cadre scout offre des ressources de chefs, d'aumônier, etc... qui peuvent grouper des troupes orphelines. Je l'avoue, quand je pense à votre service militaire, je me pose un énorme point d'interrogation et peut-être vous demandez-vous ce qui adviendrait si je tombais malade ou si je passais à l'ombre d'une pierre discoïdale. »

Et c'est ainsi que fut créée la 1re Ustaritz des Scouts de France et que se termina l'aventure des "Menditarrak" en 1939.

La guerre de 39-40 et la mobilisation des uns et des autres acheva une dispersion qui devait porter un coup fatal au Mouvement Eskualerriste en tant que mouvement politique alors que grâce à Melle de Jaureguiberry les "Begiraleak" eurent la possibilité de se développer et de se perpétuer jusqu'à nos jours.

Car en effet, une autre création de l'abbé Lafitte, inspirée par le mouvement "Emakume abertzale batza" fondé à Bilbao en 1922, fut celle des "Begiraleak" (les gardiennes), lancée dès le premier numéro d'*Aintzina* par une certaine Augusta Larralde qui n'était autre que lui-même. Rapidement, Melle de Jaureguiberry adhéra à ses idées et put prendre la présidence du mouvement. Pendant des années elle développa le programme des "Begirale" basé sur le maintien de la tradition, de la langue basque, du théâtre et des cours de langue basque. Le début se situa à Gure Etchea de St Jean de Luz au début de 1935 et se répandit dans tout le Pays Basque Nord, jusqu'à avoir 31 responsables locales en Mars 1937.

Malgré les remous que provoqua dans notre pays la guerre civile espagnole, les idées du mouvement eskualerriste firent leur chemin et permirent à un nouvel *Aintzina* de paraître en 1942 avec une équipe de rédacteurs plus jeunes et la collaboration de l'abbé Lafitte.

Les graines qu'il avait jetées en 1933 ont germé et permis aux jeunes générations de continuer à préserver l'identité basque d'une façon plus affirmée que celle que nous pouvions avoir au moment de la fondation du mouvement eskualerriste.

Tout ce que je souhaite c'est que cette évolution continue.

PIERRE LAFITTEREN AITA

P. Andiazabal

Pierre Lafitte mugazain edo aduanazain familia batean sortua zen: aita, aitona eta, nire ustez, hunen aita ere mugazainak ziren. Pabeko artxibotan ikertzen ibili naiz, horien berri jakiteko.

Aitona, Henri Lafitte 1824an sortua zen. Kattalin Ithurraldekin ezkondua, eta 1894an hil zen Baigorriin. Aduanatik jubilatutaz gero, tabako denda ttiki bat hartu zuen bere kondu Arrosan. 1892an aduanako buruzagieri gutun bat idatziz zioen: bere emaztea galdurik, bakarrik eta erdi zagona. Beraz eskatzen zion, bere semea Arrosarat igor zezaten, harekin bizitzeko. Eta ardietsi zuen.

Horren semea, Joseph Lafitte, 1868ko maiatzaren 31n sortu zen Baigorriin.

Aduanan sartzeko egin zuen galdean, ikus daiteke latina eta ingelesa ikasi zituela kolegioan. Gutun bat bada, Lairac jaunarena: hau Donibane Garaziko bigarren mailako ikastetxeko buruzagia zen. Segurtatzen du Joseph Lafitte ikastetxe horretan sartu zela 1881eko urriaren 8an. Hazilaren 15ean zertifikata (certificat d'études primaires) delakoa ardiesten du.

1886eko martxoaren 31n ateratu zen handik. 13 urtetan sartua, 18rekin ateratzen. Eta huna zer ikasten zen ikastetxe horretan: frantsesa, historia, geografia, geometria, aritmetika, fisika, ingelesa eta latina. Haatik ez du erraten zer diploma ardietsi zuen.

1885eko urriaren 28an beraz ikasketak bukatu aintzin, aduanan sartzea eskatzen du. Ez oraindik aduanazain bezala, gazteegia baita, baina "aspirant au surnumérariat", erran liteke aduanazain gai, edo aprendiz. Holakoen lana etzen ordaindua, eta idazki horren egileak azpimarratzen du, aita, aduanako jubilatua delarik, 10 000 liberaren jabe dela, eta bere semearen beharrak aise segurtatu ditzakeela, aprendiz egonen den garaian.

Bertzalde hau erraten du, eta horrek bazukeen bere garrantzia: «Lafitte familiaren jarrera politikoa arras egokia da (des plus correctes): aita osoki errepublikaren aldekoa da. Lafitte gazteak ez du oraindik bere iritzien berri eman, baina iduri du familian hartu duen politikako heziketa segituko duela.»

Eskaera hori egitean 17 urte ditu, eta Bidarraian lanean ari da, Baionatik Donibane Garazirako tren bidea prestatzen ari den bulego edo langela bateko mutil gisa. Baina aduanan sartzea ez zuen lortu.

1887ko martxoaren 22an, armadan sartzen da, “bolondres”, Tarbes hirian den artillerian, bortz urterentzat. Haatik hiru urte bakarrik egonen da. Armadako haren karnetak dio, ezpata-joko eta gimnasia trebe dela, bai eta igerika badakiela. Horiek guzkiek erraten digute gizon argia zela, ikasia, iritzi zabalekoa, bai eta atrebitua edo saiataua.

Badakigu semea bere idurikoa izan duela. Armadatik atera aintzin, gradutan joana da: brigadier lehenik, eta sarjant (maréchal des logis).

1890eko irailaren bukaeran armada uzten du eta Bidarraien kokatzen. Aduanan sartzea berriz eskatzen du eta ardiesten. 1891eko maiatzaren lehenean Itsasurat izendatua da; haren urte saria 900 liberakoa da. Gero, badabil herri batetik bestera: Arrosa, Azkaine-Serres. 1895eko otsailaren 1ean Anhauzen da, sous-brigadier.

1897ko azaroan, Luhosora igorria da, brigadier, erran nahi baita talde tiki baten buru. Urte guziez aintzindariak ematen dituzten nota edo estimatzeak onak ditu: burutsua, argia, lanari atxikia, sail eder bat egin dezake; ibilera aski ona, haste hartan, gero hobe.

1898an: brigadier gazte horren jeinua ahulxkoa da.

Urte hortan ezkontzen da Uztariztar batekin: Marie Viela, Pierre Viela bartzetzainaren eta Jana Mari Dabadiaren alabarekin. Anderegaiaren ezkontzapusken balioa 1500 liberakoa da, eta ezkonsaria edo dotea 1500 liberakoa. Marie Viela osagarri ttipikoa zen eta maiz eri edo gaixo egonen da. Haurrak ere urrundu beharko dizkiote zenbait denbora.

Hor, bizpahiru urtez haren notak ez dira hanbatekoak: “manque d’initiative”, kabu edo funts eskasa. Luhoson eskandala bat izan da, kalapita aduanazain baten eta haren emaztearen artean, eta emazteak senarra utzi du. Lafitte brigadierak gaztigu bat jasaiten du, gaztigu edo erasiak bederen, ez duelako behar zena egin, menpeko zuen guardaren ibilera xuxentzeko. «Brigadier baten eginbidea da, jakitea eta jakinaraztea bere taldean zer gertatzen den.» Goragoko aintzindariak jakinaraztea, bixtan da.

Urte hortan berean aldaketa bat eskatzen du Miarritze Errausta auzora joateko, bainan ez du lortzen.

1902an notak aldatzen dira: bere taldea behar bezala zuzentzen du; itxura, jokamolde eta ibilera arras onak ditu, obediencia da; beraz goragoko mailera (sous-lieutenant) edo bulegoetako aurkeztua da. Haatik kar edo funts gehiago behar luke.

Jakin behar da aduanan bazirela bi sail berezi: ibilkariak, muga zaintzen zutenak, eta besteak bulegoetan ari zirenak.

1906an beraz bulegoetako sailean sartzen da. Apirilaren 1.an “commis de bureau” (hori da lehen maila) izendatua da eta Frantzia iparraldeko Deulemont

herrira (Lille hiritik hurbil, Belgikako mugan) badoa. Bera bakarrik: emaztea, beti eri dena eta bi haurrak hemen uzten ditu (Pierrek bortz urte ditu).

Zergatik joan zen hain urrun? Pierre Lafittek kondatzen zuen (eta hori familian ikasi zuena zitekeen) bere aita gaztiguz joan zela, desterrura bezala, Luhosoko elizan eskale edo arlote baten ehorzketetako mezan xantregoa egin zuelako elizan kantatu zuelako. Esplikazione horrek badu kanore, orroitz bagira garai hartan Elizaren eta Estaduaren artean gatazka gogorra zela.

Baina aduanako artxibotan ez da holakorik agertzen. Bakar bakarrik karta bat, Luhosora igorri ziotena: «Bulegoko enplegu bat ukaiteko aldia hurbiltzen ari zaizu, baina Frantzia hegoaldean ez da hutsik. Enplegu hori lasterrago ukaiteko, urrunago joaitea onartzen al duzu?» Eta huna Joseph Lafitteren erantzuna: «Nire agintariek nahi dutena onartzen dut.»

Gehiago dena, kalonjearen paperetan bada Joseph Lafittek 1906eko martxoaren 17an Jeanne bere Baionako koinatari igorri zion karta: «Herenegun hartu dut Baionako zuzendari jaunaren karta bat. Administrazioak jakinarazten daut nire bulego enplegu batetara izendatzeko aldia hurbiltzen ari dela. Baina hegoaldean ez da luzaroan kargu hutsik izanen (hori kartan azpimarratua da) eta galdegin daute, nire izendatzea ahalik eta lasterrena ukaiteko, beste edozein eskualdetan enplegu bat hartzeko presta nagoenez. Berehala erantzun diot, Administrazioak errana egingen nuela. Luhosotik laster joanen girela uste dut. Jainkoak eman diezadala leku on batean gertatzea. Ez mintza nehoi gauza hautaz. Amari errana diot, bai eta Olhagaray jaunari.» (Hau Uztartitzeko auzapeza edo alkatea da).

Gutun horretan berean erraten du Pierre ttikia (bortz urte ditu) Uztartitzen dela, amaxiren etxean. «Eskolara joaiten omen da eguraldi ona delarik.»

Paper horietan beretan bada bertze gutun bat, koinat berari igorria, Deulemont herritik, 1906eko uztailaren 21ean. Hor ageri da aleginak egiten ari direla bere familiaren ganat hurbiltzeko. «Atseginekin ikusi dut Garat jauna nire alde Serech jaunari zerbait eskatzera prest zagoela. Elkar ikusi duzuen arrats berean edo biharamunean jaun horren gana joanen zela hitzeman zuenaz geroz, hunen ganik erantzun bat ukana duke. Horren zain urduri nago.» Karta berean bere emazteaz mintzo da: «Tilh herrira joana da pausatzerara. Landetako aireak on egingen dio»; bai eta bere haurrez ere, beren aita beti aipatzen dutela: «Ez naiz hortaz harritzen, nirekin jolasten eta lastanduak izaten ohituak baitira. Itxaron dezagun gure bereizte hau ez dela luzeegia izanen.»

Ez zen luzea izan, ez zuen sei ilabete iraun. Aduanako paperetan ez da ageri, bai haatik soldado karnetea. 1906ko irailaren 22an, Donibaneko jandarmerian jakinarazten du Urruñan bizi dela, Herburuko aduanaren egoitzan, eta hor bigarren mailako arduradun dela (receveur subordonné).

Beraz, horra familia osoa bildua.

1908ko abenduaren 10ean, berriz ere aldatzea eskatzen du: Ahurti, edo Urketa edo Mugerrera joan nahi luke. Zergatik? Familiaren gatik, haurrak eskolatik urrunegi direlako. Egia da, bide luzea dute egiteko. Haatik ez dakit bigarrena, Alfred biziki ibiltzen den eskolan, eria da eta arta bereziak behar ditu.

Eskaera horren erantzunik ez du izanen, herioa hor baita. Emaztea lehenik, bularretarik eri handi dena, 1909ko urtarrilaren 26an hiltzen da. Eta bera otsailaren 28an.

Hiru egun hil aintzin idatzi karta batean bere osagarriaren berriak ematen ditu.

Ez dira onak: gripea, urdaileko eta hertzetako min bortitzak, asko sofritzen du. Eta berak dio: «Je suis dans un état de dépression nerveuse très accusée.» Berekin ditu bere emazte zenaren aita eta ama, baina hauen eta medikuaren arta hoberenek ere deus ez dezakete egin. Berrogoi urtetan hiltzen da, bi umezurtz uzten dituela.

* * *

Pierre Lafitte apezaren aitaz egin ditut ikerketak Pau hiriko artxibotegian. Berak erran izan du bere aitona aduanazaina zela. Urepelen jaioa. Eta hunen aita Bordeletik etorria zela aduanazain bezala.

Berriz ere jo dut Aduanako artxiboetara. Eta huna zer arkitu dutan. Joseph-en aita, Landes departamenduan jaioa zela, Saint-Julien herrian, 1824eko apirilaren 19an. Henri Pascal zuen izena; haren agirietan emana da: “fils d’employé”, besterik gabe. Zer enplegu ote? Ez dakigu, behar bada aduanako enplegatu?

Badaki irakurtzen eta idazten, eta 1844eko azaroaren hamabian, aduanan sartzen da Baionan; 300 libera urte saria. Gero askotan tokiz aldatzen da: Uzartitze, Beskoitze, Biriatu. 1848tik 1856ra arte, Toulouse eta Perpignan-eko eskualdean dabil. Gero Euskal Herrian gainti: Beskoitze, Irisarri, Donazaharre, Arrosa, eta hortik gaztiguz Baigorri-Urdozera. Hortik Baigorriara, eta 1877an jubilazioa edo erretreta, 53 urtetan. Arras goiz: orduko ohiduren arabera berantago beharko zuen ukan. (Gorago aipatu dut nola izan ziren haren azken urteak). Zergatik hain goiz. Agiriez ez dute erraten, baina nota txarrak ziztuzken. Ez da harritzekoa, ikusten delarik zer gertatu zen ezkondu zelarik. Berrogoi urte zituen orduan, eta agiriez diote ibilera txarra eta ahalgegarria duela, gehiegi edaten duela. Andregai, Katalin Ithurralde, ortzaiztarra da; 1825 maiatzaren 16an jaioa, ez da gazte-gaztea: 39 urte. Bere aita-ama xaharrez ongi arduratu da. Haren ezkontsaria ez da nahikoa, baina arras seriosa baita, ezkontzeko baimena ematen diotenek senargaiaren ibilmoldea xuxenduko duelako esperantza dute. Herriko apez, Hita erretora, ez da batere iritzi hortakoa, kontra agertzen da.

Henri Pascal 1894ean hil zen, emaztea 1890 aldean.

PIARRES LAFITTEN SARE INTELEKTUALA (1920-1940)

Amelia Hernández Mata

Sarrera

Jarraian ditugun lerroetan erakutsi nahi genuke nortzuk hartu zuten parte Ipar Euskal Herriko kultur-jardueran 1920 eta 1940 urteen artean, bereziki nabarmendu nahi baitugu Piarres Lafitteren parte hartzea gune kulturallean, 1920.eko hamarkadan sartu zenetik II. Munduko Gerrak euskal ekintza kulturalen bilakaera oztopatu zuen arte.

Lana burutzeko orduko elkarte eta aldizkarietara jo dugu: *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, *Eskualduna*, Eskualzaleen Biltzarra, Eusko Ikaskuntza, Euskaltzaindia, *Gure Herria*, *Bulletin du Musée Basque* eta *Aintzina*.

*Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*n arduradunek, 1928 arte urtean bi zenbaki argitaratu zituzten eta 1936tik aurrera lau zenbaki urtero. Lankideek frantsesez idazten zituzten artikulak, elkarte euskara bultzatzearen alde agertzen bazen ere: “Ligne de conduite qui consiste à favoriser l’étude et l’usage du basque et du gascon dans notre rayon d’action” (1).

Eskualduna bi orriko aldizkaria zen, garai batzutan seikoa, eta astero argitaratzen zuten. Euskal herritarrei zuzenduriko argitalpena zen: tokiko berriak eskaintzen zituen eta baserritarren arazoei erantzuna eskaintzen zien, Elizaren alorreko ekintzak espreski aipatzeaz gain.

Eskualzaleen Biltzarrari dagokionez, 1901eko azaroan sortu zen, Hondarribian buruturiko bilera baten ondorioz. Bide batez, esango dugu Hondarribiako batzar hartan euskara zaindu eta hedatuko zukeen Euskal Akademia sortzeko asmoa ere bazutela, baina oso geroago arte, 1919an, ez zen zertu. Izan ere, Eusko Ikaskuntzak aurrea hartu zion Euskaltzaindiari: 1918an Bizkaia, Gipuzkoa, Araba eta Nafarroako diputazioek biltzar bat antolatu zuten Oñatin, euskal kultura oinarri eta helburutzat harturik; horrekin batera, biltzar hartako emaitzei iraunkortasuna emango zion erakundearen araudia onartu zuten, Eus-

(1) *Société des Sciences, Lettres, Arts et d'Etudes Régionales de Bayonne*, 1925, 421. or.

ko Ikaskuntza sortuz. Azkenean, Eusko Ikaskuntza bera izan zen 1919ko urrian, berriro ere Diputazioen bultzadarekin, Euskaltzaindia antolatzeko lehenengo ekintzak burutu zituen.

Joseba Agirreazkuenagaren hitzetan (2), Oñatiko kongresuak gizarte berriaren beharrak islatu zituen, gizarte industrializatuan garatutako intelektua-len beharrak. Jakitun horiek jende ikasia ziren eta jakintza eremu berrietan murgiltzea eskatzen zuten. Horregatik sortu zuten Eusko Ikaskuntza, erakunde intelektualago bat beharrezkoa zelako. Estornes ere bide horretatik doa Fausto Arocenaren hitzak azpimarratzen dituenean, *RIEV* Eusko Ikaskuntzaren aldizkaria aurkezteko: “*surgió para poner orden y método, es decir, ciencia, en el campo de nuestras investigaciones*” (3)

Asma daitekeen legez, lan honetan Eskualzaleen Biltzarraren gorabeheren berri izango dugu, *Eskualzaleen Biltzarra* aldizkaritxoaren bidez (4). Euskaltzaindia eta Eusko Ikaskuntzari dagokienez, jakinaren gainean jarriko gaituzte *Euskara* eta *Revista Internacional de Estudios Vascos* euren argitalpenek, landu nahi ditugun hamarkadetan elkarte esanguratsu baino esanguratsuagoak izan baitziren.

Eta, nola ez, 1920. eta 1930. hamarkadetan Iparraldean hasiera ikusi zuten aldizkariak hartuko ditugu kontuan, garaiko ekintza intelektualen isla izan baitziren, hala nola: *Gure Herria*, *Bulletin du Musée Basque* eta *Aintzina*.

Gure Herria aurkeztu zuen *Société des Sciences, Lettres, Arts et d'Etudes Régionales de Bayonne* 1920ko abenduko bileran, euskal ohitura, hizkuntza eta literatura ez adituengana hurbiltzeagatik laudatuz:

“Le Bureau a estimé qu'il était de notre devoir d'encourager cette initiative de vulgarisation, de décentralisation, et a donné son adhésion à cette oeuvre intéressante” (5)

Horixe izan zen, hain zuzen ere, *Gure Herriari* emandako ardura, Edmond Blazy gerenteak azaldu zuenez: “ils nous ont demandé un organe de vulgarisation” (6). Baina euskal kultura hurbiltzeaz gain, euskaltasuna gora-

(2) Agirreazkuenaga, J. (zuzendaria): *Diccionario biográfico de Eusko Ikaskuntza (1918-1998)*, 1998, Donostia, 11. or.

(3) Estornes, I.: *La Sociedad de Estudios Vascos. Aportación de Eusko Ikaskuntza a la cultura vasca (1918-1998)*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, 97. or.

(4) Eskualzaleen Biltzarrak *Eskualzaleen Biltzarra* aldizkaritxo argitaratzen zuen. Hala ere, alde batera utzi dugu argitalpen horren idazle eta idazlanak zerrendatzea, eskeinitako datuak ez zirelako esanguratsuak. Izan ere, elkartearen bileren berri ematen zuen urtekari hori oso orri gutxikoa zen: adibidez, 1925eko zenbakiaren artikuluek hamar orri betetzen zituzten eta 1935ekoek hamabost. Aztertutako 1920 eta 1935 urteen arteko zenbakietan Martin Landerretche, Maurice Souberbielle, Etienne Decrept eta José Eizagirre sinatu zuten 1920an, Jean Elissalde eta Jean Etcheparek 1922an, Etcheparek 1923 eta 1925ean, Elissalde eta Etcheparek 1926an, Jean de Jau-reguiberryk 1930ean, Jules Moulierek 1932an, Etcheparek 1933an, Dominique Dufauk 1935ean.

(5) *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1920, 163. or.

(6) Blazy, E.: “A nos lecteurs”, *Gure Herria*, 1921, 7. or.

tzea ere helburu hartu zuen, *Eskualduna* eta Eskualzaleen Biltzarrak jabeturiko pentsabideari jarraituz. Izan ere, *Gure Herriaren* artikuluko gehienek lerroak ematen zituzten euskaldunen hizkuntza (“véhicule naturel et vivante expression de l’âme de la race” (7)), izaera eta ohitura zaharrak nabarmentzeko, mitifikatzeraino.

Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne berriro haritzat hartuz, aldizkari horrek Baionako udalak *Société* delakoari egindako eskaera azaldu zuen 1923an, Euskal Museoa antola zezan; helburua: “sauver de l’oubli, des ravages du temps, du progrès industriel... tout ce qui est pour un peuple la caractéristique de son pays” (8).

Euskal Museoa eratzearen kontra agertu zirenak izan ziren: “ceux qui croyaient créer un conflit entre les fils de l’Eskual-Herria et les Bayonnais ombrageux”. Sortu egin zuten, ostera, zailtasunak ahal zuten moduan saihestuz: William Boissel atzerritarra aukeratu zuten museo berriaz arduratzeko, “*pas basque, pas même bayonnais*” (9), eta bi atal bereiztu zituzten, bat euskalduna eta bigarrena baionesa (10).

Euskal Museoa *Bulletin du Musée Basque* bihilabetekaria kaleratu zuen 1925ean. Museoaren ondareen berri ematearekin batera, jakitunek zehaztasunak agertzen zituzten arkitektura, pintura, ohitura zaharrak, antzerkia eta hizkuntzari buruz, beti Euskal Herrian kokaturik. Hala ere, *Gure Herriak* ez bezala, *Bulletineko* artikuluko gehienak ez ziren mitifikaziora heldu. Erabilitako hizkuntzari dagokionez, artikuluko guztiak frantsesez idatziak izateaz gain, bitan baino ez zuten euskara bera gaitzat hartu; bata Henri Gavelek euskararentzako eskatu zuenean gainontzeko hizkuntzek zuten duintasuna:

“Qu’il me soit permis d’exprimer le voeu, auquel vous vous associez certainement, qu’une langue qui renferme de pareilles sources d’intérêt et de beauté, ne soit pas systématiquement laissée de côté dans les écoles de nos villages basques, et qu’elle y soit, au contraire, traitée avec la dignité et le respect qu’elle mérite.” (11)

Bestea, ikuspuntu guztiz diferentea zuena aurrekoarekiko, Camille Julia-
nek —Frantziako Akademiako kidea— hizkuntz erregionalistei buruz hitz egin zuenean, euskara Frantziako hizkuntz nazional eta bateratzailearen indargarri bezala aurkeztuz:

“Le français comme langue, et la France comme patrie n’ont rien à craindre du réveil des idiomes provinciaux; ils ne sont qu’une manière particulièrement terrienne et ‘payse’, si je peux dire, de réaliser des pensées et des rêves de

(7) Ibidem.

(8) *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1932, 141. or.

(9) Ibidem.

(10) Nogaret, J.: “Les origines du Musée Basque”, *Bulletin du Musée Basque*, 1925, 7. or.

(11) Gavel, H.: “La langue basque”, *Bulletin du Musée Basque*, 1928, 1-12. orr.

France... Faisant cela, le Musée basque reconstitue et il consolide tout ensemble une province de France." (12)

Baliteke *Bulletinen* agerturiko bi ikuspuntu hauek Museoaren bi sortzaille-taldeen isla izatea, bata euskalduna eta bestea baionesa edo frantsesa. Dena dela, orohar baieztatzeko *Bulletineko* idazleek euskal ezaugarriak goratu eta bereiztu egiten zituztela, hori bai, mitifikazioa alde batera utziz.

Ikusten dugunez, 1920. hamarkadako *Gure Herria* eta *Bulletin du Musée Basque*ko idazleek artikuluak osatu zituzten *Eskualduna* eta *Eskualzaleen Bil-tzarraren* joera berberarekin, euskal ezaugarriak nabarmentzen baitzituzten kutsu nostalgikoz ikuturik. Ostera, *Revista Internacional de Estudios Vascos* euskaltasunaren ikuspuntu berrituagoa eskaintzen hasi zen, *Euskerak* bezala, antzinako euskal hizkuntza euskara baturantz bultzatzeari ekin ziolarik azken honek.

Dena dela, lan honen jomuga ez da izan artikulotan jorraturiko gaiak aztertzea, intelektualen parte hartzea neurtzea baino. Beraz, artikuluen mamia dagokionez, lanok gaika sailkatu baino ez dugu egin, zerrenda era landuago baten eskaintzearen.

Eta metodologia aipatzearen, lana burutzeko jarraitu ditugun urratsak azalduko ditugu:

Aldizkariak banan-banan aztertu ditugu, jarraian gainontzeko produkzio-arekin erkatuz, konparazioa gure lana burutzeko bidea baita. Lehenengo eta behin, argitalpenen lankideak ordenatu egin ditugu emaitzen kopuruaren arabera, kanpoan utziz bost artikulu baino gutxiago idatzi zituzten idazleak eta, noski, sinatu gabeko lanak.

Bigarrenez, aldizkarietako ohiko lankideak bereiztu ditugu, honako irizpide honi jarraituz: aldizkari bakoitzean gehien idatzi zuenaren artikulu-kopuruaren % 60 ateratu dugu, eta kopuru hori edo gehiago idatzi zutenak aldizkari hartako ohiko lankidetzat hartu ditugu. Irizpide hori aukeratu dugu intelektualen emaitza nolabait neurtzeagatik, asko idatzi zutenak bereiztuz.

Horrela, *Gure Herria*n 45 artikulu (76ko %60) edo gehiago idatzi zutenak ohiko lankidetzat hartu ditugu, *Eskualduna*n 274 (458ko %60) edo gehiago, *Bulletin du Musée Basque*n 10 (17ko %60) edo gehiago, *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*n 36 (61ko %60) edo gehiago, *Revista Internacional de Estudios Vascos*n 35 (59ko %60) edo gehiago, *Euskeran* 24 (41ko %60) edo gehiago eta *Aintzina*n 30 (50ko %60).

Amaitzeko, aldizkarien bidez idatzizko produkzio kulturala ezagutu dugun era berean, elkarrekikotasunaren berri izateko garaiko elkarten bileretara jo dugu: *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, *Eskualzaleen Bil-*

(12) "Après une visite au Musée Basque", *Bulletin du Musée Basque*, 1932, 277-288 orr.

tzarra, Eusko Ikaskuntza, Euskaltzaindia eta Gure Herria elkarteak. Batzarretara nortzuk joan ziren sarrien jakiteak bidea eman digu elkarren arteko harremanak suposatzeko; harremanok frogatzen ahalegindu gara eskutitz, idazkien aipamen zein lekukoen elkarriketetara joz. Berriro ere, elkartearen partaidetza neurtu dugu ohikotzat hartuz bileren kopuruaren % 60tan parte hartu zutenak.

1. 1930. ETA 1940. HAMARKADETAKO IHARDUERA KULTURALA

1.1. *Société des Sciences, Lettre et Arts de Bayonne*

Arakatzeko ari garen garaian, hauek izan ziren *Société*ko ordezkariak:

Lehendakariak:	Jean Baptiste Daranatz (1930-1940) Hoym de Marien (1920-1929)
Lehendakariordeak:	William Boissel (1923-1940) Albert Constantin (1935-1940) André Grimard (1920-1940) Joseph Nogaret (1930-1935) Antonin Personnaz (1922-1930) Emile Prestat (1922-1930) R. Poydenot (1935-1940)
Idazkariak:	A. Foltzer (1930-1931) Auguste Fourcade (1932-1940) Jean Ribeton (1920-1930)
Idazkari adjuntuak:	René Cuzacq (1930-1931) Joseph Nogaret (1923-1930) Maurice Olphe-Galliard (1935-1940)
Intendentea:	Lacrambe (1920-1940)
Diruzaina:	Lavigne (1920-1940)
Artxibozaina:	Camguilhem (1920-1940)

Elkartearen batzarretara joan zirenak ezagutzeko 1920 eta 1923 urteetako kideen berri baino ez dugu izan, zeren eta elkarteak argitaratzen zuen aldirizkariak 1923ko abendua arte baino ez zituen aipatu bileretara joaten zirenak; orduz geroztik, horren berri ez ematea erabaki zuten, zerrenda luzee-gia bilhurtzen ari zelakoan: “dépasant 80 à la séance, le Bureau a décidé de ne plus donner dans le Bulletin les noms des présents.” (13)

(13) *Société des Sciences, Lettres, Arts et d'Etudes Régionales de Bayonne*, 1923, 310. or.

1920-1923 urte horien artean 31 bilera burutu zituzten. Buruzagiak sarri joaten ziren biltzarretara: Hoym de Marien zuzendaria 23tan egon zen eta Jean Baptiste Daranatz 5etan, oraindik zuzendaria ez zelarik. Lehendakariordeek ia guztietan hartu zuten parte, William Boissel 19tan, Albert Constantin 12tan, André Grimard 24tan, Joseph Nogaret 19tan Antonin Personnaz 18tan, Emile Prestat 15etan eta Raymond Poydenotek 7tan (1935 arte ez karguduna). Fol-tzer idazkaria 3tan egon zen, Auguste Fourcade 12tan eta Jean Ribeton 25tan, idazkarien artean leialena. Lacrambe 4 bileratan baino ez zen agertu, Lavigne 11tan eta Camguilehm 18tan. Hori ikusirik, baieza genezake Boissel, Camguilhem, Grimard, Hoym de Marien, Nogaret, Personnaz, eta Ribetonek aukera izan zutela elkarren arteko harremanak sustatzeko (gutxienez bileren kopuruaren %60 -18 bilera- egon ziren).

Ostera, buruzagiez gain, gainontzeko kideak inoiz edo behin baino ez ziren azaldu bileretan; ohiko moduan bakan batzuk baino ez: Edouard Casedevant 24 bider, Joachim Labrousche 23 eta F. Lefort 18. Maiztasunez joan ziren ere: Henri Gavel 17 bider, Elie Bousquet 15, Duvot 19, F. Lefort 18, Louis Dours 17 eta A. Larrieu 17.

Jarraian dugun laukian ikusiko dugun legez, hainbat buruzagik, elkartez arduratzeaz gain, artikulua idatzi zituzten: Daranatz (5 bilera-61 artikulua) Grimard (24 bilera-5 artikulua), Lacrambe (4 bilera-5 artikulua), Nogaret (19 bilera-10 artikulua) eta Poydenotek (7 bilera-5 artikulua). Aldiz, biltzarretara joaten ziren ez kargudunen artean bik baino ez zuten aldizkarian idatzi: Casedevantek (24 bilera-5 artikulua) eta Gavelek (17 bilera-7 artikulua):

ARTIKULUEN SAILKAPENA GAIEN ARABERA. *BULLETIN DES SCIENCES, LETTRES ET ARTS DE BAYONNE (1920-1940)*

	Fil. (14)	Ein. (15)	Geo. (16)	Hist. (17)	Art. (18)	Lit. (19)	Zient.	Politika Zuzenb. Gerrak	Erljioa	Ekon.
Boissel, W.				1						
Burguburu, P.							3	3		
Casedevant, E.				3				2		
Colas, L.				1						
Courteault, E. H.		1		4						
Croste, R.	1	1			1		6			
Cuzacq, R.				4		1	2		1	
Daranatz, J. B.	1	5		37	2	2	4	1	9	
Dop, P.				1				1	1	
Ducéré, E.				8						
Etchats, R.				1			3			
Etcheverry, M.				27		3		1	2	
Fernández, S.	1	1				6			4	
Foix, V.	1								1	
Gavel, H.	2			2		2	1			
Grimard, A.				4		1				
Hérelle, G.					7					
Lacombe, G.				1		1				
Lacrambe		1		2			1	1		
Lamarque, J.				2						
Lambert, E.					2		3			
Léon, A.			1							
Nogaret, J.			7	2					1	
Nussy-Saint-Saens, M.		5		1						
Poydenot, R.			4		1					
Rectoran, P.			1		2					
Reicher, G.G.			3	1						
Saint-Vanne, A.			1	4						
Veyrin, Philippe										
Viers, G.										6
Vinson, J.	5									
Voulgre, A.		1				1	1			2
Yturbide, P.				2						

(14) Atal honetan sartu dugu: Euskal Fonetika, Ortografia, Lexikografia, Semantika, Gramatika, Onomastika, Toponimia, Linguistika, Dialektoak; hizkuntzen arteko konparazioa.

(15) Euskal arraza, beste herri batzuetako ezaugarriak, ohiturak, lanbideak, folklore, toki-ko gertaerak, kirolak, jokoak, janzkera. Etxea, Eskola, Jauregiak, Eliza, hilarriak.

(16) Bidaia, Euskal Herrian zehar eta kanpora; Euskal Herriko herriak, Giza Geografia.

(17) Euskal Herriko Prehistoria, Historia, Biografiak, Epigrafiak, Eskuizkribuak, nota nekrologikoak, Aktak, Genealogia.

(18) Euskal musika eta dantza; Margolaritza, Eskultura.

(19) Euskal esaera zaharrak, errefrauek, kondairak, eleberrak, antzerkiak, Pastoralak, ipuinak, abestiak; Literatura klasikoa, Kritika literarioa, itzulpenak, liburuen aipamenak.

Lankideak ordenatuz gero idatzi zuten artikuluen kopuruaren arabera, honako zerrenda hau izango dugu:

Artikuluak
Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne (1920-1940)

Izena		Adina 1940ean
Boissel, William	1	71
Colas, Louis	1	†1929 60
Léon, Albert	1	57
Veyrin, Philippe	1	40
Foix, Joseph	2	
Lacombe, Georges	2	61
Lamarque, Jean	2	
Yturbide, Pierre	2	†1920 72
Dop, Pierre	3	65
Rectoran	3	
Reicher, Gilberte Guillaumie	4	
Burguburu, Paul	5	
Casedevant, Ed.	5	
Courteault, Em. Henri	5	
Grimard, A.	5	
Lacrambe	5	
Lambert, E.	5	
Poydenot, Raymond	5	
Saint-Vanne, A.	5	
Vinson, Julien	5	†1926 83
Voulgre, André	5	
Nussy-Saint-Saens, Marcel	6	
Viers, Georges	6	
Gavel, Henri	7	60
Hérelle, Georges	7	†1935 87
Ducéré	8	
Cuzacq, René	8	40
Croste, René	9	
Nogaret, Joseph	10	†1934 72
Fernández Giménez, Santiago	12	
Etcheverry, Michel	33	†1922 48
Daranatz, Jean Baptiste	61	76

Laburbilduz, *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonnen* inguruan lan egin zuten intelektualek ez zuten maiz idatzi elkartearen aldizkarian: Jean Baptiste Daranatz, *Société*ko lehendakaria ohiko idazle bakarra izan zen elkartearen argitalpenean (36 artikulua baino gehiago idatziz) eta Michel Etcheverry ia ohikoa.

1.2. *Eskualduna*

Lafittek *Eskualdunan* lehenengoz 1921ean idatzi bazuen ere, Saint Pierre 1925ean astekariaren gidari izendatu zutenean (20) hasi zen erregulartasunez idazten: 81 artikulua argitaratu zituen Saint Pierren bost urtetako zuzendaritzapean. 1929ko abuztutik 1933ko abendua arte izan zen Lafittek *Eskualdunan* sarrien idatzi zuen aroa, zeren eta Michel Iriartek, Ustaritzeko erretorak, “Ebanjelio” izenburuko artikulua prestatzen zuen *Eskualduna* astekarirako, eta 1929an hil zenean Lafittek lan horri ekin baitzion (21).

1930an Dominique Soubelet aukeratu zuten *Eskualduna* gidatzeko Saint Pierren ostean, 1930ko irailetik 1937ko martxoa arte. Lafitten Soubeletekiko harremanak txarrak baziren ere (22), 1930ko hamarkada hartan ere asko idatzi zuen *Eskualdunan*: 142 artikulua, 128 “Ebanjelioa” izenburudunak izanda. Osera, 1937ko martxoan Salbat Arotçarenak Soubelet ordezkatu zuenean, 1944an astekaria debekatu zuten arte, Lafittek 15 artikulua baino ez zituen idatzi (23).

Lafittekin batera, honako intelektual hauek idatzi zuten *Eskualdunan* aztertzen ari garen bi hamarkadetan:

ARTIKULUEN SAILKAPENA GAIEN ARABERA. *ESKUALDUNA (1921-1940) (24)*

	Filologia	Etnologia	Geografia	Historia	Arteak	Literatura	Zientziak	Politika Zuzenbidea Gerrak	Erljioa	Ekonomia
Altube, S.	1									
Apestéguy, L.		8						99	1	1
Arbeletche, H.	1	5				2				1
Arotçarena, S. (25)	11	26				2		167	30	12

(20) Jean Saint Pierre, *Eskualdunaren* zuzendari izendatu zutenean, astekariaren lehenengo orrialdean idazten hasi zen, J.S.P.-z sinatuz; polika edo ekonomia gaiak oinarritzat harturik, komentarioak egiten zituen. Herriko gertakizunak ere aditzera ematen zituen bigarren edo hirugarren orrialdeetan.

(21) Xarriton, P.: *Jean Etchepare mirikuaren idazlanak (1877-1935). I Euskal Gaiak*, 1984, Donostia, Elkar, 351. or.

(22) “Domingo Soubelet, Hazparnekoa, Lafitten eskola laguna, hau zaharragoa izanagaitik. Bainen Seminariotik ja oso gaizki konpontzen ziren biak, ez ziren batere ideologia bereko. Eskuara ongi zekien Soubeletek, ama hizkuntza zuen eta irakurria zuen eskuara tradizionala, baina ez zen batere intelektual, eta frantses, frantses, gerlari ohia”, Pierre Xarritonekin izandako elkarriketa, Baiona, 1996ko uztailaren 6^a.

(23) “Lafittek utzi zion *Eskualduna*-n idazteari, eta *Aintzina* sortu zuen *Eskualduna*-ren kontra, Soubeleten aurka, han ez zuelako lekuri bere ideien agertzeko. Gero, Soubelet eriturik, Arotçarenak hartu zuen *Eskualduna*, eta hastetik Mola eta Francoren alde, abertzaleen aurka jarrazti”, Murua, I.: “Piarres Xarritoni elkarriketa”, *Jakin*, 1996ko azaroa-abendua, 101-102 orr.

(24) Ezinezko izan zaigu *Eskualdunaren* 1920ko alerik aurkitzea, ez Beloken, ez Baionako udal liburutegian, ezta Euskal Erakustokiko liburutegian ere.

(25) Salbat Arotçarenak, “S. A.”-z gain, “Eztana eta “Chokoko artzaina” izengoitiez sinatu zuen *Eskualdunan*, *Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco*, III. liburukia, 1978, Añamendi, Donostia.

	Filologia	Etnologia	Geografia	Historia	Arteak	Literatura	Zientziak	Politika Zuzenbidea Gerrak	Erljioa	Ekonomia
Barbier, J.		3				74	1	1		
Camino, A.		2					1	3		
Dassance, L.		2		1			3			16
Delzangles, F.							3			
Dufau, D.		2								
Duhour, P.		433	14				1	3		7
Echegoyen, D.								6	1	1
Elissalde, J.	28	62		4		42	7	13	3	
Etchepare, J. (26)	2	16		16		18	69			
Goyheneche,		2						64	1	2
Héguy, J.		2						1		
Iriart, M.		1						2	16	
Irigarai, P. F.	2	342				10	2	10		
Istillard, G.		6					3	3		23
Lafitte, P.	2	20	1	1		9	3	18	184	
Larzabal, P.		2				3				
Lassalle, J.		7				1				1
Leon, L.		4						11		
Lissar, J.								1		
Menditte, A. de	2	14		1		2	1	1	108	
Minvielle							13			
Moulier, J.	3	22				2		46	6	3
Otacéhé, A.		10						415	3	
Saint Pierre, J.	46	2	5		8	1	89	20	9	
Soubelet, D.		71	2	2		14	11	241	16	19
Souberbielle, M.							56			
Ybamégaray, J.								10		1

Eta artikuluen kopurua eta idazleen adina kontutan harturik, honako zerrenda hauek osatu ditugu:

Izena	<i>Société des S.A.B.</i> (1920-1940)	<i>Eskualduna</i> (1921-1940)	Adina 1940an
Dufau, Dominique		3	
Héguy, Julien		3	†1930 70
Larzabal, Pierre		5	25
Camino, A.		6	
Echegoyen, D.		8	
Arbeletche, H.		9	
Lassalle, Leon		9	59

(26) Pierre Xarritoni esker jakin dugu *Eskualdunan* agertzen diren "Irrihotz", "Pindar" eta "Tandil" goitizenak Jean Etcheparerenak zirela, Xarriton, P.: *Jean Etchepare mirikuaren idazlanak (1877-1935)*... 6. or.

Izena	<i>Société des S.A.B.</i> (1920-1940)	<i>Eskualduna</i> (1921-1940)	Adina 1940an
Ybarnégaray, Jean		11	57
Minvielle		13	
Leon, Léon		15	44
Iriart, Michel		19	
Dassance, Louis		22	52
Istillart, Gratien		35	76
Souberbielle, Maurice		56	67
Goyeneche		69	
Barbier, Jean		79	†1931 56
Moulier, Jules		82	52
Apestéguy, Laurent		109	†1928 41
Etchepare, Jean		121	†1935 58
Menditte, A. de		129	
Elissalde, Jean		159	57
Saint-Pierre, Jean		180	56
Lafitte, Piarres		238	39
Arotçarena, Salbat		248	
Irigarai, Pablo Fermín		366	71
Soubelet, Dominique		370	43
Otacéhé, Maurice		428	
Duhour, Pierre		458	50

Eskualdunarako idatzi zuten 28 lankideetatik lau ziren ohiko lankide, 274 artikulua (458ko %60) edo gehiago argitaratuz: Pablo Fermin Irigarai “Larreko” (71 urterekin 1940an), Soubelet (43 urte), Otacéhé eta Duhour (50 urte); 39 urteko Lafittek ere nahikotxo idatzi zuen: 238 artikulua.

Laukiak erakusten duen legez, *Eskualdunaren* lankideetatik inork ez zuen *Société*rako artikulurik idatzi 1920. eta 1930. hamarkaden artean.

1.3. *Eskualzaleen Biltzarra*

1926an Piarres Lafitte Eskualzaleen Biltzarraren kide kotizatzailea izan zen lehenengoz, Eskualzaleen Biltzarra elkartearen argitalpenak bazkideen zerrendetan erakusten digun bezala (27). Baina Eskualzaleen Biltzarraren kronikariak ez du Piarres Lafitte bileren partaide bezala aipatzen 1928. urtea arte,

(27) *Eskualzaleen Biltzarra*, S. Sordes inprimatzailea, 1927.

euskalzaleak Azkainen elkartu zirenean. Ikus dezagun nortzuk egin zuten topo aipatu elkartearen bileretan (28):

Eskualzaleen Biltzarra, 1921eko iraila, Donibane Lohizune: Beignatborde, Bernard, Bouquillard, Etienne Decrept, Michel Delgue, Alexander Diesse, Jean Baptiste Diriar, Jean Errecart, Alexandre Etcheverry, Louis Fargeot, Gaston Grattau, Jean Lacoste, Pierre Lacoste, Laffont, Martín Landerretche, Isaac López de Mendizabal, Nogues, Sallaberry, Sebastian Sancinena, Maurice Souberbielle

Eskualzaleen Biltzarra, 1922ko iraila, Maule: Bernard Ahetz-Etcheber, Louis Dassance, Etienne Decrept, Jean Baptiste Diriar, José Eizagirre, Jean Baptiste Heugas, Martin Landerretche, Pierre Lhande, Maurice Souberbielle

Eskualzaleen Biltzarra, 1925eko iraila, Sara: Dámaso Intza, Georges Lacombe, José Miguel Barandiaran, Jean Saint-Pierre

Eskualzaleen Biltzarra, 1926ko iraila, Atharratze: Adolpho Alzuyeta, Laurent d'Andurain de Mayte, Béguerie, Albert Constantin, Secundo Barrueta, Hippolyte Daguerre, Louis Dassance, Michel Delgue, Jean Baptiste Diriar, Doyhenart, Dominique Dufau, Jean Duhart, José Eizagirre, Jean Etchepare, Bertrand Fagalde, Louis Galan, Jean Baptiste Heugas, Jean Baptiste Heuty, Hirigoyen, Michel Iriart, Pablo Fermín Irigarai, Lardizabal, Jean Pierre Larregain, Lazcano, Pierre Lhande, Isaac López de Mendizabal, Jean Pierre de Menditte, Jules Moulier, Rotaetche, Sallaberry

Eskualzaleen Biltzarra, 1928ko iraila, Azkaine: Laurent Altabe, Adolpho Alzuyeta, Maurice Amestoy, Jean Barbier, Joseph Basterretche, Prudent Basterretche, Albert Constantin, Hippolyte Daguerre, Louis Dassance, Michel Diharce, Jean Baptiste Diriar, Dominique Dufau, Duguine, Etienne Durruty, José Eizagirre, Mayi Elissalde, Elissetche, Jean Etchepare, Alfred Etcheverry, Jean Baptiste Halsuet, Hirigoyen, Michel Iriart, George Lacombe, *Piarres Lafitte*, Jean Pierre Larregain, Mayi Lascanoteguy, Jean Lissar, Isaac López de Mendizabal, Jean Pierre de Menditte, Armand Ordosgoity, Jean Ybarnégaray

Eskualzaleen Biltzarra, 1929ko iraila, Donapaleu: Maurice Amestoy, Laurent d'Andurain de Mayte, Albert Constantin, Louis Dassance, Jean Baptiste Diriar, Dominique Dufau, José Eizagirre, Jean Elissalde, Jean Etchepare, Jean Baptiste Heugas, Jean Lissar, Isaac López de Mendizabal, Maurice Souberbielle, Jean Ybarnégaray

(28) *Eskualzaleen Biltzarra* eta *Gure Herria* argitalpenek Eskualzaleen Biltzarren bile-rei buruzko datuei jarraitu diegu parte hartzaileen berri izateko. 1923, 1924, 1927, 1930 eta 1934. urteetako bileretan egon zirenei buruz, oster, ez digute zehaztasunik eman.

Eskualzaleen Biltzarra, 1931ko iraila, Ezpeleta: Jean Etchepare, Jules Moulier

Eskualzaleen Biltzarra, 1932ko iraila, Donibane Garazi: José Ariztimuño, Louis Dassance, José Eizagirre, Jean Elissalde, Jules Moulier, Jean Pierre Passicot

Eskualzaleen Biltzarra, 1933ko iraila, Luhuso: José Ariztimuño, Louis Dassance, Dominique Dufau, José Eizagirre, Jean Elissalde, Teodoro Ernandorena, Pedro Garmendia, Eugène Goyenette, Jean de Jaureguiberry, *Piarres Lafitte*, Jules Moulier, Nicolás Ormaetxea, Dominique Soubelet

Eskualzaleen Biltzarra, 1935eko iraila, Atarratze: José Ariztimuño Louis Dassance, Dominique Dufau, José Eizagirre, Jean Elissalde, Jean de Jaureguiberry, Jules Moulier. Maurice Souberbielle

Eskualzaleen Biltzarraren batzarretara behin baino joan ez zirenak albo batera utziz, hauxe ikusten dugu:

— Adolpho Alzuyeta, Maurice Amestoy, Laurent d'Andurain de Mayte, Hippolyte Daguerre, Etienne Decrept, Michel Delgue, Jean Baptiste Heugas, Hirigoyen, Michel Iriart, Jean de Jaureguiberry, Georges Lacombe, *Piarres Lafitte*, Martín Landerretche, Jean Pierre Larregain, Pierre Lhande, Jean Lissar, Jean Pierre de Menditte eta Jean Ybarnégarayk **birritan** hartu zuten parte Eskualzaleen Biltzarrak antolaturiko batzarretan.

— José Ariztimuño, Albert Constantin (Eskualzaleen Biltzarra elkartearen lehendakariordea 1922 eta 1933 urteen artean) eta Maurice Souberbielle (lehendakariordea 1920 eta 1921 urteen artean eta kolaboratzailea 1923rik 1935 arte) **hirutan**.

— Jean Elissalde (idazkaria 1922tik 1935 arte), Jean Etchepare (lehendakaria 1922 eta 1925 urteen artean eta kolaboratzailea 1926 tik 1935 arte) eta Isaac López de Mendizabal **lau bider** joan ziren delako bileretara.

— Jean Baptiste Diriar (diruzaina 1920 eta 1930 urteen artean), Dominique Dufau (kolaboratzailea 1926 eta 1930 urteen artean eta diruzaina 1931tik 1935 arte) eta Jules Moulier (kolaboratzailea 1925ean eta idazkari adjuntua 1926 eta 1935 urteen artean) **bost bider**.

— Louis Dassance (lehendakariordea 1922 eta 1925 urteen artean eta lehendakaria 1926tik 1935 arte) eta José Eizagirre (lehendakaria 1920 eta 1921 urteen artean) **zazpi bider**.

Constantin, Dassance, Diriar, Dufau, Eizagirre, Etchepare eta López de Mendizabalek 1926, 1928 eta 1929 urteetan topo egin zuten; era berean, Ariztimuño, Dassance, Eizagirre eta Elissalde 1932, 1933 eta 1935ean joan ziren bilera horietara; Dassance, Dufau eta Eizagirre 1926, 1928, 1929, 1933 eta 1935 urteetako bileretan elkartu ziren; Dassance, Eizagirre eta Elissalde 1929, 1932, 1933 eta 1935 urteetakoetan; Dassance, Eizagirre eta Moulier 1926,

1932, 1933 eta 1935. urteetakoetan. Beraz, Louis Dassance eta José Eizagirre izan ziren Eskualzaleen Biltzarraren bileretan harreman estuak lortzeko aukera gehien izan zutenak, sarrien parte hartu zutenak izan baitziren. Azpimarraitu beharra dago Eizagirrerren leialtasuna; azken baten, gainontzeko guztiek karguari zetxekzion erantzunbeharra zuten eta Eizagirre, lehendakaria urte bat baino ez izan arren, zazpi bileretara joan zen.

Piarres Lafitte gutxi hurbildu zen direlako bileretara: 1928 eta 1933 urteetan baino ez.

Orain arte aztertu ditugun bi elkarteak konparatzen baditugu, ikusiko dugu *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne* eta Eskualzaleen Biltzarra taldeen arteko lankide komunik ia ez zegoela, bileretara joaten zirenen artean behinik behin. Elkarte bietako batzarretan parte hartu zutenak hauek baino ez ziren izan:

Dassance, Louis: *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1921eko ekaina, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1921eko abendua, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1922ko urtarrila, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1922ko otsaila, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1922ko martxoa, Baiona. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1922ko iraila, Maule. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1923ko otsaila, Baiona. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1926ko iraila, Atharratze. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1928ko iraila, Azkaine. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1929ko iraila, Donapaleu. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1931ko iraila, Maule. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1932ko iraila, Donibane Garazi. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1933ko iraila, Luhoso

Diesse, Alexander: *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1921eko urtarrila, Baiona. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1921eko iraila, Donibane Lohitzune. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1920ko azaroa, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1921eko abendua, Baiona.

Lacombe, George: *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1921eko urtarrila, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1921eko martxoa, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1921eko ekaina, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1922ko apirila, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1922ko azaroa, Baiona. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1925eko iraila, Sara. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1928ko iraila, Azkain.

Moulier, Jules: *Eskualzaleen Biltzarra*, 1926ko iraila, Atharratze. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1929ko iraila, Donapaleu. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1931ko iraila, Maule. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1932ko iraila, Donibane Garazi. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1933ko iraila, Luhoso. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1922ko ekaina, Baiona.

Louis Dassance Eskualzaleen Biltzarraren sei bileretan egon zen eta *Société*ren zazpi batzarretan; beraz, parte hartzearen maiztasuna berdintzua izan zen bietan, Eskualzaleen lehendakariordea eta lehendakaria izan zen Dassance intelektuolari zegokionez. Hain zuzen ere, *Eskualdun*an ere idatzi egin zuena (22 artikulua), ohiko lankidea izan ez bazen ere.

Ostera, Georges Lacombe *Société*ren bost bileretara joan zen, Eskualzaleen Biltzarrekoekin birritan elkartu zelarik; eta Jules Moulier behin baino ez *Société*koekin eta bost bider Eskualzaleen Biltzarrekoekin.

Argi dago, beraz, Eskualzaleen Biltzarra eta *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne* elkarreketako partaideen artean harreman gutxi egon zirela.

1.4. Eusko Ikaskuntza

Boletín de la Sociedad de Estudios Vascos. Eusko Ikaskuntzaren Deiak (29), Eusko Ikaskuntzaren hiruhilabetekariak, elkarrearen Batzar Iraunkor eta Batzar Nagusien bileren berri ematen zuen, 71 bilera guztira 1920 eta 1935 urteen artean (30). 71ko % 60 (42 bilera) edo gehiagora joan zirenak hauek izan ziren: José Aguirre (diruzainordea 1920tik 1936ra, 49 bileratan egon zen), Angel Apraiz (idazkari orokorra 1918tik 1936ra, 67tan), Telesforo Aranzadi (batzorkidea 1918tik 1936ra, 67tan), Claudio Armendariz (batzorkidea 1928tik 1932ra, 63tan), Enrique Eguren (batzordekidea 1918tik 1934ra, 52tan), Julián Elorza (lehendakaria 1918tik 1936ra, 54tan) eta Julio Urkijo (lehendakariordea eta batzordekidea 1918tik 1936ra, 53tan).

Orain arte aztertutako hiru elkarreko argitalpenen datuei jarraituz, Eusko Ikaskuntzaren batzarkideak ez ziren Eskualzaleen Biltzarra edo *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne* elkarrean batzarretara joaten: Barandiarán, Eusko Ikaskuntzaren batzarkidea zena, Eskualzaleen Biltzarraren bilera batera baino ez zen joan; eta Pedro Garmendiak, Eskualzaleen Biltzarraren bileretan behin baino ez zuen parte hartu, Eusko Ikaskuntzarenetan hamar bider egon zen era berean.

(29) Eusko Ikaskuntzak lau argitalpen kaleratu zituen aldizkakotasunez 1920. eta 1930.eko hamarkadetan: *Boletín de la Sociedad de Estudios Vascos. Eusko Ikaskuntzaren Deia* hiruhilabetekaria, *Anuario de la Sociedad de Eusko Folklore* urtekaria, *Memoria de la Sociedad* urtekaria eta *Revista Internacional de Estudios Vascos* sei hilabetekaria, 1907an Julio Urkijok sortutikoa eta 1921ean Eusko Ikaskuntzaren aldizkari ofizial bihurtu zena. Gure lanerako lehenengoa erabili dugu, batzarren berri ematen zuelako; eta intelektualen idatzizko lana neurtzeko azkenengoa iruditu zaigu egokien, idazlan kopuru handien jaso zuena izan baitzen.

(30) *Revista Internacional de Estudios Vascos* aldizkaria argitaratzea 1936an eten egitean, 1935 urte arte baino ez dugu Eusko Ikaskuntzaren bileren berri.

Beste aldetik, aldizkarietako lankideak erkatzearekin jarraituz, hona hemen nola geratzen den laukia *Revista Internacional de Estudios Vascos* seihi-labetekariaren idazleak gehitu eta gero:

Izena	<i>Eskualdunan</i> (1921-1940)	<i>Société des Sciences, Lettres et Arts de Bay.</i> (1920-1940)	<i>RIEV</i> (1920-1936)	Adina 1940an
Barbier, Jean	79		1	†1931 56
Reicher, Guillaumie		4	1	
Alford, Violet			2	59
Campion			3	†1937 83
Etxegarai, Carmelo			3	†1925 60
Lhande, Pierre			3	63
Munarriz, E.			5	
Pérez Goyena, Antonio			5	
Barandiaran, José Miguel			6	51
Bosch, Pedro			6	
Hérelle, Georges		7	6	87
Léon, Albert		1	6	57
Vinson, Julien		5	6	83
Aguirre, José			7	56
Gurruchaga, Ildefonso			7	
Meyer-Lübke, W.			7	
Ormaetxea, Nicolas			8	52
Foix, Joseph			9	
Areitio, Darío			10	
Gavel, Henri		7	12	60
Lafon, René			12	
Lekuona, Manuel			12	46
Mugica, Serapio			12	86
Spitzer, Leo			12	
Veyrin, Philippe		1	12	40
Uhlenbeck, C. C.			13	64
Urabayen, Leoncio			13	52
Etxegarai, Bonifacio			14	62
Saroihandy, Jean			14	†1932 65
Schuchard			14	†1927 85
Apraiz, Odón			15	56
Arocena, Fausto			15	44
Bahr, Gerhard			15	40
Apraiz, Angel			17	55
Guerra, Juan Carlos			17	80
Mugartegui, Juan José			17	
Daranatz, Jean Baptiste		61	18	70
Garmendia, Pedro			20	

Izena	<i>Société des Sciences, Lettres et Arts de Bay.</i>		<i>RIEV</i> (1920-1936)	Adina 1940an
	<i>Eskualdunan</i> (1921-1940)	(1920-1940)		
Irigarai, Angel			20	
Eleizalde, Luis			22	†1923 50
Giese, Wilhiam			22	
Valle, Alfonso del			23	
Donostia, José Antonio			25	54
Anguiozar, Martín de			36	
Aranzadi, Telesforo			43	80
Gárate, Justo			44	
Urquijo, Julio			52	70
Lacombe, Georges		2	59	61

*RIE*veko ohiko lankideak Martin de Angiozar, Telesforo Aranzadi, Justo Gárate, Julio Urquijo eta Georges Lacombe izan ziren.

Aurreko laukiak erakusten digunez, *RIEV* aldizkarirako zerrendatu dugun 48 idazleetatik batek baino ez zuen Iparraldean argitaraturiko *Eskualdunan* artikulurik idatzi, eta bakar horrek, Jean Barbierrek, artikulua bakarrik idatzi zuen *RIE*ven.

Baten batek *Société*n zein *RIE*ven idatzi zuen: Jean Baptiste Daranatz, *Société*n ohiko lankidea zen eta *RIE*ven 18 artikulua idatzi zituen; Guillaumie-Reicher, Albert Léon eta Julien Vinsonen artikuluen kopurua, oster, ez zen dozenara heldu bi aldizkarien artean, Georges Hérellek 13 artikulua idatzi zituen bi aldizkarien kopuruak baturik eta Henri Gavelek 19 idazlan bien artean.

Beraz, 1920. eta 1930. hamarkadetan idazle gutxi idatzi zuten alde berean *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne* eta *RIEV* aldizkarietan, eta batek baino ez *Eskualduna, Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne* eta *RIEV* argitalpenetan.

1.5. *Euskaltzaindia*

Orain arte, Lafitteri buruz esandakoa biltzarren, ikusi dugu Piarres Lafitte *Eskualdunan* langile sutsua izan bazen ere, Euskaltzaleen Biltzarran oso parte hartze urria izan zuela. Era berean, ez zuen inoiz lan egin *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne* edo Eusko Ikaskuntzaren ekintzen barruan 1920 eta 1940. urteen artean.

Euskaltzaindiaren inguruko ekintzei dagokienez, Lafitte euskal kulturaren 1927an nor bazela erakusten dute Jean Elissalde “Zerbitzari”-ren hitzek: “Hemengo Euskaltzaindiak ez letzazke ere ahanzt P. Lafitte et M. Etcheverry, Uzta-

ritzeko ikastegiko bi erakasleak" (31), delako Akademirako Iparraldeko ordezkariak aipatzen ari zenean Nafarroa Beherako euskaltzain urgazleak bete-betea asmatu zuen, zeren eta 1928an Piarres Lafitte urgazle izendatu baitzuten, Jean Baptiste Darricarrerren hil berriaren ordezkari. Lafitten izendapena Euskaltzaindiaren 1928ko urtarileko batzarrean eman zuten aditzera (32), Lacombe batzarkideei Lafitten euskal aditzari buruzko lana irakurtzearekin batera. Hala ere, Euskal Akademiaren aktek ez digute Lafitte berriro aipatzen 1930ko azaroa arte; egun hartan, Jean Elissalde Euskaltzaindiko sarrera-hitzaldia bota zuen, Martín Landerreche hildakoaren ordezkari (33); erantzun-hitzaldia Lacombe egin zuen (34).

Axola zaizkigun bi hamarkadetan *Euskerak* Lafitten lanaren berri eman zuen birritan: 1931an aditzera eman zuen Euskaltzaindiak *Eskualdunen Loretegia* Lafittek idatzitako literatur-liburuaren 25 ale erosiko zituela (35) eta 1932an Resurrección Mª de Azkuek Lafitten poema bat irakurri zuen (36).

Pierrek ez zuen *Euskeran* artikulurik argitaratu 1920 eta 1940. urteen artean; azken baten, artikulua gutxi argitaratzen zituen aldizkari horrek, orri gehienak betetzen baitzituen bileren bilakaera eta onartutako hizkuntz-arauen berri emanez. Ikus dezagun, hala ere, gainontzeko intelektualen emaitzak:

ARTIKULUEN SAILKAPENA GAIEN ARABERA. *EUSKERA (1920-1936)*

	Filologia	Etnologia	Geografia	Historia	Arteak	Literatura	Zientziak
Altube, S.	12					1	
Azkue, R. M. de	36	1				4	
Bähr, G.	2						1
Campion, A.	1						
Eguskita, J.	17						
Elissalde, J.	1						
Etxegarai, C.	1						
Etxegarai, B.	3						
Gavel, H.	1						
Lacombe, G.	2						
Lekuona, M.	1						
Lhande, P.						1	
Ormaetxea, N.	7					1	

(31) "Zerbitzari": "Chichta eta pherekak. Euskaltzaindia", *Gure Herria*, 1927ko urtarilla-otsaila, 68-72 orr.

(32) "Euskaltzaindiaren Batzar-agiriak. Bilbo'n Bizkaiko Aldundi-Jauregian 1928'ko II-beltzaren 27'an", *Euskera*, 1928, 50. or.

(33) "Euskaltzaindiaren Batzar-agiriak. Azkainen Ikastetxe batean, 1930ko Azaroaren 27'an", *Euskera*, 1930, 23. or.

(34) "Euskaltzaindiaren Batzar-agiriak. Bilbo'n Euskaltzaindiaren etxean, 1930'ko urilaren 24'an", *Euskera*, 1930, 22. or.

(35) "Euskaltzaindiaren Batzar-Agiriak. Iruña-n, Aldundi-Jauregian, 1931-ko Jorailaren 29'an", *Euskera*, 1931, 146. Or.

(36) "Euskaltzaindiaren Batzar-Agiriak. Iruña'n, Aldundi-Jauregian, 1932'ko Jorailaren 28'an", *Euskera*, 1932, 280. or.

Eta idazleok orain arte aztertu ditugun aldizkarietan argitaratu zituzten artikulua kontutan hartuz gero:

Izena	<i>Eskualduna</i> (1921-1940)	<i>Société des Sciences, Lettres et Arts de Bay.</i> (1920-1940)	<i>RIEV</i> (1920-1936)	<i>Euskera</i> (1920-1936)	Adina 1936an
Campion, Arturo			3	1	†1937 83
Elissalde, Jean	159			1	
Etxegarai, Carmelo			3	1	†1925 60
Gavel, Henri		7	12	1	60
Lekuona, Manuel			12	1	46
Lhande, Pierre			3	1	63
Lacombe, Georges		2	59	2	61
Bahr, Gerhard			15	3	40
Etxegarai, Bonifacio			14	3	62
Ormaetxea, Nicolas			8	8	52
Altube, Sebero				12	
Eguskitza, Juan Bautista				17	
Azkue, Resurrección M ^a				41	

Esan dugun bezala, *Euskerak* lan gutxi argitaratu zituen. Izan ere, ohiko lankide bakarra izan zuen, Resurrección Mª de Azkue, gainontzeko aldizkarietarako ezer idatzi ez bazuen ere. Sebero Altube eta Juan Bautista Eguskitzak ere *Euskeran* baino ez zuten idatzi eta Nicolas Ormaetxeak, aztertu ditugun lau argitalpenetan gutxi idatzi bazuen ere, kopuru berbera argitaratu zuen *RIEVEN* eta *Euskeran*.

Orokorrean, *Euskeran* argitaratzen zuten intelektual gehienek *RIEVEN* ere idazten zuten. Ostera, *Eskualdunak* ez zeukan batere lankide komunik *Société des Sciences, Lettres et Arts* eta *Euskerarekiko*.

Lafittek ez zuen *Euskeran* artikulurik argitaratu 1920tik 1940tara, *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne* eta *RIEVEN* ezer idatzi ez zuen era berean.

Euskaltzaindiaren bileren partehartzeari dagokionez, *Euskeran* emandako bileren berriek erakusten digute euskaltzainek maiz erantzuten zietela Akademiaren deialdiei: Resurrección Mª de Azkue izan zen gehien joan zena: 120 bider. Ohiko partaideak izan ziren ere: Sebero Altube (89tan egon zen), Resurrección Mª de Azkue (120tan), Juan Bautista Eguskitza (90tan), Dámaso Intza (96tan), Ramón Intzagarai (90tan), Georges Lacombe (108tan), Martin Landerretche (83tan), Ramón Olabide (106tan), Julio Urkijo (90tan). Harritzekoa bada ere, horietatik Azkuek eta Lacombe baino ez zuten *Euskeran* idatzi, Azkue ohiko lankide izanda eta Lacombe bi artikulua baino idatzi ez zituelarik.

Eta orain arte aztertu ditugun elkarte baten baino gehiagotan parte hartu zutenak elkartuz gero, honako lauki hau osatuko dugu:

Altube, Severo: *Euskaltzaindia*, 1920eko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1920eko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1920eko abuztua, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1920eko abendua, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1921eko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko martxoa, Hazparne. *Euskaltzaindia*, 1921eko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko maiatza, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko iraila, Durango. *Euskaltzaindia*, 1921eko urria, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko urtarrila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko otsaila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1922ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko maiatza, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko urria, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko abendua, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1923ko urtarrila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko maiatza, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko uztaila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1923ko iraila, Nafarroako Doneztebe. *Euskaltzaindia*, 1923ko urria, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1923ko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko urtarrila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko maiatza, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko urria, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1925eko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1925eko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1925eko martxoa, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1925eko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1925eko uztaila, Azpeitia. *Euskaltzaindia*, 1925eko urria, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1927ko urria, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1927ko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1928ko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1928ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1928ko maiatza, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1928ko urria, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1928ko azaroa, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1928ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1929ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko maiatza, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1929ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko Abuztua, Andoain. *Euskaltzaindia*, 1930eko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1930eko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1930eko apirila, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1930eko maiatza, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1930eko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1930eko urria, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1930eko azaroa, Azkain. *Euskaltzaindia*, 1931ko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1931ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1931ko maiatza, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1931ko azaroa, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1931ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*,

1932ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1932ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1932ko urria, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1932ko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1932ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1932ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1933ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1933ko otsaila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1933ko martxoa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1933ko ekaina, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1933ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1933ko urria, Bilbo. *Eusko Ikaskuntza*, 1933ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1933ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1934ko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1934ko otsaila, Bilbo. *Eusko Ikaskuntza*, 1934ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1934ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1934ko maiatza, Iruña. *Eusko Ikaskuntza*, 1934ko ekaina, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1934ko uztaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1934ko iraila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1934ko urria, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1934ko azaroa, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1934ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1934ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1935eko apirila, Donostia.

Campion, Arturo: *Euskaltzaindia*, 1920eko urtarrila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1920eko otsaila, Bilbo. *Eusko Ikaskuntza*, 1920ko martxoa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1920ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1920ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1920eko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1920eko abuztua, Iruña. *Eusko Ikaskuntza*, 1920ko iraila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1920ko urria, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1920eko abendua, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1921eko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko maiatza, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1921eko ekaina, Azpeitia. *Euskaltzaindia*, 1921eko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko urria, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1921eko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko urtarrila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1922ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko uztaila. *Euskaltzaindia* 1922ko urria, Donostia. *Euskaltzaindia* 1922ko azaroa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1922ko abendua, Gernika. *Eusko Ikaskuntza*, 1922ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko urtarrila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko martxoa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1923ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko maiatza, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1923ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1923ko iraila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko iraila, Nafarroako Doneztebe. *Eusko Ikaskuntza*, 1923ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko urtarrila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko maiatza, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1924ko ekaina, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko urria, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*,

1924ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1925eko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1925eko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1925eko maiatza, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1925eko ekaina, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1925eko uztaila, Azpeitia. *Euskaltzaindia*, 1925eko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1926ko urtarrila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1926ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1926ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1926ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1927ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1927ko maiatza, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1927ko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1928ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1928ko urria, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko martxoa, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1929ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1930eko apirila, Iruña. *Eusko Ikaskuntza*, 1930eko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1930eko iraila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1928ko uztaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1928ko iraila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1931ko apirila, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1933ko apirila, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1933ko maiatza, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1934ko maiatza, Iruña.

Dassance, Louis: *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1921eko maiatza, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1921eko ekaina, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1921eko abendua, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1922ko urtarrila, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1922ko otsaila, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1922ko martxoa, Baiona. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1922ko iraila, Maule. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1923ko otsaila, Baiona. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1926ko iraila, Atharratze. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1928ko iraila, Azkaine. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1929ko iraila, Donapaleu. *Euskaltzaindia*, 1930eko azaroa, Azkain. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1931ko iraila, Maule. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1932ko iraila, Donibane Garazi. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1933ko iraila, Luhuso.

Eleizalde, Luis de: *Eusko Ikaskuntza*, 1920ko otsaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1920ko martxoa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1920ko iraila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1920ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko otsaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1921eko otsaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1921eko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko maiatza, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko urria, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko urtarrila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1921eko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1922ko otsaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1922ko apirila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1922ko abendua, Gernika. *Eusko Ikaskuntza*, 1922ko abendua, Donostia.

Elissalde, Jean: *Euskaltzaindia*, 1920eko urtarrila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1920eko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1920eko maiatza, Donostia.

Euskaltzaindia, 1920eko abendua, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1921eko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko otsaila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1922ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko maiatza, Donostia. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1929ko iraila, Donapaleu. *Euskaltzaindia*, 1930eko urria, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1930eko azaroa, Azkain. *Euskaltzaindia*, 1931ko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1931ko apirila, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1931ko maiatza, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1931ko uztaila, Donostia. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1931ko iraila, Maule. *Euskaltzaindia*, 1931ko azaroa, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1932ko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1932ko apirila, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1932ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1932ko urria, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1932ko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1932ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1933ko otsaila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1932ko martxoa, Donostia. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1932ko iraila, Donibane Garazi. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1933ko iraila, Luhuso. *Euskaltzaindia*, 1933ko maiatza, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1933ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1933ko urria, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1933ko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1933ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1934ko otsaila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1934ko maiatza, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1934ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1934ko azaroa, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1934ko abendua, Donostia.

Etzegarai, Bonifacio: *Eusko Ikaskuntza*, 1921eko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1923ko martxoa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1923ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1923ko iraila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1924ko martxoa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1924ko ekaina, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1925eko ekaina, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1925eko uztaila, Azpeitia. *Eusko Ikaskuntza*, 1925eko iraila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1926ko uztaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1926ko uztaila, Gasteiz. *Euskaltzaindia*, 1926ko urria, Zumaia. *Eusko Ikaskuntza*, 1926ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1927ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1927ko apirila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1927ko maiatza, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1927ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1927ko iraila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1927ko azaroa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1927ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1928ko martxoa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1928ko apirila, Azpeitia. *Euskaltzaindia*, 1928ko maiatza, Bilbo. *Eusko Ikaskuntza*, 1928ko uztaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1928ko iraila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1928ko urria, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1928ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1928ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko martxoa, Iruña. *Eusko Ikaskuntza*, 1929ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko maiatza, Bilbo. *Eusko Ikaskuntza*, 1929ko ekaina, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko abuztua, Andoain. *Eusko Ikaskuntza*, 1929ko iraila, Zaldibia. *Euskaltzaindia*,

1929ko azaroa, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1929ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1929ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1930eko urtarilla, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1930eko otsaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1930eko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1930eko apirila, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1930eko maiatza, Bilbo. *Eusko Ikaskuntza*, 1930eko uztaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1930eko iraila, Bergara. *Euskaltzaindia*, 1930eko urria, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1930eko azaroa, Azkain. *Eusko Ikaskuntza*, 1930eko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1930eko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1931ko urtarilla, Bilbo. *Eusko Ikaskuntza*, 1931ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1931ko apirila, Iruña. *Eusko Ikaskuntza*, 1931ko ekaina, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1931ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1931ko abuztua, Tolosa. *Eusko Ikaskuntza*, 1931ko iraila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1931ko azaroa, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1931ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1931ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1932ko urtarilla, Bilbo. *Eusko Ikaskuntza*, 1932ko martxoa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1932ko ekaina, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1932ko uztaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1932ko iraila, Iruña. *Eusko Ikaskuntza*, 1932ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1932ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1933ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1933ko iraila, Gasteiz. *Euskaltzaindia*, 1933ko azaroa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1933ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1933ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1934ko apirila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1934ko ekaina, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1934ko uztaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1934ko iraila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1934ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1935eko uztaila, Donostia.

Lacombe, George: *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1921eko urtarilla, Baiona. *Euskaltzaindia*, 1921eko otsaila, Donostia. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1921eko martxoa, Baiona. *Euskaltzaindia*, 1921eko martxoa, Hazparne. *Euskaltzaindia*, 1921eko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko maiatza, Donostia. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1921eko ekaina, Baiona. *Euskaltzaindia*, 1921eko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko iraila, Durango. *Euskaltzaindia*, 1921eko urria, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko urtarilla, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko otsaila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1922ko martxoa, Donostia. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1922ko apirila, Baiona. *Euskaltzaindia*, 1922ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko maiatza, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko urria, Donostia. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1922ko azaroa, Baiona. *Euskaltzaindia*, 1922ko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko abendua, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1923ko urtarilla, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko apirila, Donostia. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1925eko irai-

la, Sara. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1928ko iraila, Azkain. *Euskaltzaindia*, 1923ko maiatza, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko uztaila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1923ko iraila, Nafarroako Doneztebe. *Euskaltzaindia*, 1923ko urria, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1923ko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko urtarrila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko maiatza, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko urria, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1925eko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1925eko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1925eko martxoa, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1925eko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1925eko maiata, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1925eko uztaila, Azpeitia. *Euskaltzaindia*, 1925eko urria, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1925eko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1925eko abendua, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1926ko urtarrila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1926ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1926ko martxoa, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1926ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1926ko maiatza, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1926ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1926ko urria, Zumaia. *Euskaltzaindia*, 1927ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1927ko apirila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1927ko maiatza, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1927ko urria, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1927ko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1928ko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1928ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1928ko maiatza, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1928ko urria, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1928ko azaroa, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1928ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1929ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko martxoa, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1929ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko maiatza, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1929ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko Abuztua, Andoain. *Euskaltzaindia*, 1929ko azaroa, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1929ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1930eko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1930eko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1930eko apirila, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1930eko maiatza, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1930eko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1930eko urria, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1930eko azaroa, Azkain. *Euskaltzaindia*, 1930eko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1931ko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1931ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1931ko apirila, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1931ko maiatza, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1931ko abuztua, Tolosa. *Euskaltzaindia*, 1931ko azaroa, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1931ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1932ko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1932ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1932ko apirila, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1932ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1932ko urria, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1932ko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1932ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1933ko otsaila, Bilbo. *Eus-*

kaltzaindia, 1933ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1933ko maiatza, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1933ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1933ko urria, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1933ko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1934ko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1934ko otsaila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1934ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1934ko maiatza, Iruña. *uskaltzaindia*, 1934 uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*,

Múgica, Gregorio de: *Eusko Ikaskuntza*, 1920ko otsaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1920ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1920ko uztaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1920ko iraila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1920ko urria, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1921eko martxoa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1921eko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1922ko otsaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1922ko apirila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1922ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1923ko martxoa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1923ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1923ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1924ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1924ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1925eko otsaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1925eko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1925eko iraila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1925eko azaroa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1925eko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1926ko urtarrila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1926ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1926ko apirila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1926ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1926ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1926ko uztaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1926ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1927ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1927ko maiatza, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1927ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1927ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1928ko apirila, Azpeitia. *Eusko Ikaskuntza*, 1928ko uztaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1928ko iraila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1928ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1929ko martxoa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1929ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1929ko iraila, Zaldibia. *Eusko Ikaskuntza*, 1929ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1930eko apirila, Donostia. 1930eko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1930eko uztaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1930eko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1932ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1934ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1935eko apirila, Donostia.

Urkijo, Julio de: *Euskaltzaindia*, 1920eko urtarrila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1920eko martxoa, Bilbo. *Eusko Ikaskuntza*, 1920ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1920eko maiatza Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1920ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1920ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1920eko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1920eko abuztua, Iruña. *Eusko Ikaskuntza*, 1920ko iraila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1920eko urria, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1920eko abendua, Bilbo. *Eus-*

kaltzaindia, 1921eko maiatza, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1921eko ekaina. *Euskaltzaindia*, 1921eko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko iraila, Durango. Azpeitia. *Eusko Ikaskuntza*, 1921eko iraila, Gasteiz. *Euskaltzaindia*, 1921eko urria, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1921eko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1921eko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko urtarrila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko otsaila, Bilbo. *Eusko Ikaskuntza*, 1922ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko martxoa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1922ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko uztaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1922ko uztaila, Bilbo. *Eusko Ikaskuntza*, 1922ko iraila, Gernika. *Euskaltzaindia*, 1922ko urria, Donostia. *Euskaltzaindiaren* 1922ko azaroaren bilera, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1922ko abendua, Gernika. *Eusko Ikaskuntza*, 1922ko abendua, Gernika. *Eusko Ikaskuntza*, 1922ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko urtarrila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko martxoa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1923ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko apirila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1923ko iraila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko urria, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1923ko azaroa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1923ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1923ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko urtarrila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko martxoa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1924ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko maiatza, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1924ko ekaina, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko urria, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1924ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1924ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1925eko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1925eko otsaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1925eko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1925eko martxoa, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1925eko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1925eko maiata, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1925eko ekaina, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1925eko uztaila, Azpeitia. *Eusko Ikaskuntza*, 1925eko iraila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1925eko urria, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1925eko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1925eko abendua, Bilbo. *Eusko Ikaskuntza*, 1925eko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1926ko urtarrila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1926ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1926ko martxoa, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1926ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1926ko maiatza, Bilbo. *Eusko Ikaskuntza*, 1926ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1926ko uztaila, Gasteiz. *Euskaltzaindia*, 1926ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1926ko urria, Zumaia. *Eusko Ikaskuntza*, 1926ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1927ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1927ko apirila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1927ko maiatza, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1927ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1927ko iraila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1927ko urria, Bilbo. *Euskal-*

tzaindia, 1927ko azaroa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1927ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1928ko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1928ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1928ko maiatza, Bilbo. *Eusko Ikaskuntza*, 1928ko apirila, Azpeitia. *Eusko Ikaskuntza*, 1928ko uztaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1928ko iraila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1928ko urria, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1928ko azaroa, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1928ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1928ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1929ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko martxoa, Iruña. *Eusko Ikaskuntza*, 1929ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko maiatza, Bilbo. *Eusko Ikaskuntza*, 1929ko ekaina, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko abuztua, Andoain. *Eusko Ikaskuntza*, 1929ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1929ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1930eko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1930eko otsaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1930eko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1930eko apirila, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1930eko maiatza, Bilbo. *Eusko Ikaskuntza*, 1930eko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntzak*, 1930eko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1930eko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1930eko urria, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1930eko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1931ko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1931ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1931ko apirila, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1931ko maiatza, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1931ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1932ko otsaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1932ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1932ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1933ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1933ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1933ko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1933ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1934ko urtarrila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1934ko otsaila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1934ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1934ko maiatza, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1934ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1934ko urria, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1934ko azaroa, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1934ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1930eko iraila, Bergara. *Eusko Ikaskuntza*, 1930eko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1930ko martxoa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1931ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1932ko otsaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1932ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1933ko otsaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1933ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1933ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1934ko martxoa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1934ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1934ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1935eko apirila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1935eko uztaila, Donostia.

Laburbilduz: **Sebero Altube** 89 bider joan zen Euskaltzaindiaren bilere-tara eta 9 Eusko Ikaskuntzarenetara. **Arturo Campi3n**: 53 Euskaltzaindira, 20 Eusko Ikaskuntzara. **Luis Eleizalde**: 6 Euskaltzaindira, 11 Eusko Ikaskuntza-

ra. **Bonifacio Etxegarai**: 39 Euskaltzaindira, 39 Eusko Ikaskuntzara. **Gregorio Mugica**: 7 Euskaltzaindira, 36 Eusko Ikaskuntzara. **Julio Urkijo**: 90 Euskaltzaindira, 54 Eusko Ikaskuntzara.

Louis Dassance: *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonnen* 6 batzarretan egon zen eta 6 ere Eskualzaleen Biltzarrarenetan.

Jean Elissalde: 31 bider egon zen Euskaltzaindiakoekin eta 4 Eskualzaleen Biltzarrakoekin.

Georges Lacombe: 108 Euskaltzaindiakoekin, 5 *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*ekoekin, 2 Eskualzaleen Biltzarrakoekin.

Beraz, sei intelektualek hartu zuten parte Euskaltzaindiaren zein Euskal Ikaskuntzaren bileretan, Julio Urjiko ohiko kide bakarra bazen ere Eusko Ikaskuntzan eta Euskaltzaindian aldi berean. Argi dago harreman gutxi egon zirela Euskaltzaindiaren eta azterturiko gainontzeko elkarteen artean: zerrendatu ditugun Euskaltzaindiaren 35 partaideetatik 6 baino ez ziren Eusko Ikaskuntzaren batzarretara joaten. Georges Lacombe, ohiko partaidea Euskaltzaindian, noizean behin bildu zen *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonnen* eta Euskaltzaleen Biltzarraren kideekin; eta Jean Elissalde noiz behinka agertu zen Euskaltzaindiaren bileretan eta bakan batzuetan Eskualzaleen Biltzarrak antolatuturikoetan.

1.6. Gure Herria

Eskualdunan bezala, Piarres Lafittek hogeiei urte zituen *Gure Herria* hila-betekari kulturalerako idazten hasi zenean: 1921, 1922 eta 1923. urteetan izengoiti desberdinenpean (37) idatzi eta gero, 1924 urtetik aurrera, ezizenez gain, Piarres Lafittez ere sinatzen hasi zen (38).

Lafitteren beraren esanetan, Laurent Apésteguy izan zen *Gure Herri*arako lagunkide bezala hartu zuena 1924an. Hain zuzen ere, Lafitte intelektual moduan preziatua izaten hasi zen 1924ko uztailean, Jean Etcheparek Piarres ezagutzera eman zienean *Gure Herri*aren irakurleei, Eskualzaleen Biltzarrak banaturiko lehen saria irabazi baitzuen (39). 1924ko iraileko zein urriko (40) zenbakietan idazle berberak luze idatzi zuen Lafittez:

(37) 1921, 1922 eta 1923 urteetan "Ikerle gazte", "P. Ithurralde", "Aztapar" eta "Piarres" izengoitiak erabili zituen; Jean Haritschelhari esker jakin dugu izengoiti horien atzean Piarres Lafitte zegoela, Haritschelhar, J.: "Hommage à Pierre Lafitte", *Bulletin du Musée Basque*, 1986, 113-114 zkiak., 190. or.

(38) "Lihoa" izan zen bataio-izenaz sinaturiko lehenengo artikulua *Gure Herri*an, Eskualzaleen Biltzarrak urte hartan sarituriko lana; "Le Lin/Lihoa", *Gure Herria*, 1924ko uztaila, 389-396 orr.

(39) "Le Lin/Lihoa. Pierre Lafitte, Ithorriotzar apez-gai, lehen primaren irabazleak" *Gure Herria*, 1924ko uztaila, 389-396 orr.

(40) J. Etchepare: "Eskualzaleen Biltzarra", *Gure Herria*, 1924ko iraila, 574-578 orr.; J. Etchepare: "Eskualzaleen biltzarra", *Gure Herria*, 1924ko urria, 632-636 orr.

“Semenario handiko istudiantetarikozkin hoberik athera dugu... Osoki zuzen izaiteko, erran behar dugu haatik zonbat sustatu, lehiarazi, lagundu eta eskutik dituen atsiki P. Lafitte, beren kide jakitatez nola adinez eta guziz eskuaren amodioz gehienak... Horiek hola, gauden ephe labur P. Lafitte apezgei geroztik apeztuaren itzulkuntzari beha. Zor dakogu, ez bakarrik hoberena athera delako, bainan oraino berekin dakarzan erakaspenentzat... Lafitte jaunaren hizkuntzan aurkitu ditugu hitz batzu, eskualdunek nekez onhartu ondoan, laster erortzera utzi zituztenak... Badira aldiz bertze batzuk, —berak ondoko egunetan gai ez ginen jauspene oso batekin erakatsi daukun bezala—, zuzenik gabe kitzikatu daizkoguak” (41)

Dena dela, Lafittek Jean Blaise Adéma kalonjea —Gratien Adéma “Zal-dubi”-ren iloba— aipatzen du euskaraz idaztera sustatu zuen lehenengoetarikobat, *Eskualduna* kazetaren zuzendaria zenean (42) 1918 eta 1924. urteen artean.

Lafittekin batera honako intelektual hauek topa ditzakegu:

ARTIKULUEN SAILKAPENA GAIEN ARABERA. *GURE HERRIA (1921-1938)*

	Filologia	Etnologia	Geografia	Historia	Arteak	Literatura	Politika
Apestéguy, L.		8				7	24
Apraiz, O. de				1			
Ariztia, M.						24	
Arotçarena, S.				1			
Barbier, J. (43)		5		4		40	
Béhéty, D.			4	1		2	
Blazy, E.		5		1			
Colas, L.		3	1	5		2	
Cuzacq, R.	1	4	1	19		1	
Daranatz, J. B.	2	9	1	24		4	
Dassance, L.	21	1		3		1	
Delzangles, R.			1				
Donostia		3	1	4	11	4	
Dop, H.	1	3			26		
Dop, P.		3		10		2	
Dufau, D.					1	5	
Duhour, P.		3	6	1			
Elbé, Ch. de		13		1			
Elissalde, J.	25	23				18	
Elissague, M.		1				34	
Etchecoin, J.	1	13		1			

(41) J. Etchepare: “Eskualzaleen Biltzarra”, *Gure Herria*, 1924ko iraila, 574-578 orr.

(42) “Piarres Lafitte kazetari” (Emile Larreren galdeketa), *Piarres Lafitte-ri omenaldia*, Iker-2, Euskaltzaindia, Bilbao, 1983, 26. or.

(43) Jean Barbierrek, izenaz gain, “Ganich”, “Nehor” eta “Haurmaite” goitizenak erabili zituen artikulua sinatzeko, Lafitte, P.: *Euskal literaturaz*, Erein, Donostia, 1990, 290. or.

	Filologia	Etinologia	Geografia	Historia	Arteak	Literatura	Politika
Etchepare, J.	2		10	1		44	
Etcheverry, M.		2		20		4	
Foix			9				
Gallop, R.A.		5		1	4	1	
Garmendia, P.	1				3		
Gavel, H.	63		3	4	2	4	
Gorostazu, M.		3	2	3			2
Goyenetché						1	
Héguy, J. (44)					2		
Herelle, G.		2			2	5	
Irigarai, P.F. (45)	8	1	1	1			
Jaureguiberry, J.	2	4				2	1
Lacombe, G.	29		1	5	1	9	
Lafitte, P. (46)	16	8	1	10	3	29	2
Lamarque, J.		5	1	5		19	
Lassalle, L. (47)	4	5	1	14			18
Léon, A.	4					1	1
Léon, L.	1	2		1		17	
Lhande, P.	1	1		3		10	
Mestelan, J. (48)		3					
Moulier, J. (49)	2	7		3		46	1
Picochet	1			2	1	5	1
Reicher, G.	1	4	4	5	2	4	
Saint-Pierre, J. (50)	3	4	7	2		1	
Souberbielle, E.		4		3		24	4
Souberbielle, M.	4					1	
Urquijo, J. de						1	
Veyrin, P.		17	2	10		2	3
Vinson, J.	5					5	
Ybarnégaray, Y.		1					
Yturbide, P.		1		6			4

(44) Julien Heguyk "J. Bazter" goitizenez idatzi zuen *Gure Herrian*, La Rédaction, "Muer-te de Julien Héguy", *Gure Herria*, 1930ko maiatza-ekaina, 247. or.

(45) Fermin Irigarai "Larreko" goitizenez idatzi zuen *Gure Herrian* eta *Eskualdunan*.

(46) Piarres Lafittek "Aztapar" (*Enciclopedia General* ... II. liburukia, 515. or.) eta "Piarres Ithurralde" izengoitiak erabili zituen (Urkizu, P.: "Elissalde et Etchepare, Apaiza ta medikua gerra-kronikari", *Gerra eta Literatura*. Oihenart Cuadernos de Lengua y Literatura, Donostia, 1997, 40. or.), gehienetan "P. L."-z sinatzen bazuen ere.

(47) Lasallek "Ikhetzalea", "News Politic", "Ikhetzalea" eta "Zaharra" izengoitiak era-bili zituen, *Enciclopedia General*... III. liburukia, 413. or.

(48) Jaques Mestelanek "Jakes Lehtze", "Menditar", "Menditar-orde", "Yacue" eta "Manech Etchelecu"-z sinatzen zituen artikulak; Larronde, J. C.: *Eskualerri-zaleen Biltzarra*, (1932-1937), Sabino Arana Kultur Elkargoa, Bilbo, 1994, 148. or.

(49) Jules Moulierek *Gure Herrian* idatzitako ia artikuluz guztiak "Oxobi"-z sinatu zituen.

(50) Jean Saint Pierrek hainbat artikuluz idatzi zuen *Gure Herrian* "J. S. P." sinatuz edo "Anxuberro" izenordepean.

Gure Herrian bost artikulu edo gehiago idatzi zituzten idazleen izenekin honako lauki hau osatu dugu:

Izena	Artikuluaren kopurua <i>Gure Herrian</i>		Adina 1938an
	1930rako	1938rako	
Souberbielle, Maurice	2	5	66
Blazy, Edmond	6	6	60
Dufau, Dominique	2	6	
Léon, Albert	6	6	55
Béhéty, Dominique	2	7	
Foix	9	9	
Hérelle, Georges	9	9	†1935 87
Irigarai, Pablo Fermín	7	9	69
Jaureguiberry, Jean	0	9	58
Duhour, Pierre	4	10	48
Gorostazu	10	10	
Picochet	9	10	
Vinson, Julien	6	10	†1926 83
Colas, Louis	11	11	†1929 60
Gallop, Rodney A.	7	11	37
Yturbide, Pierre	8	11	†1921 72
Elbée, Charles	14	14	
Dop, Pierre	6	15	63
Etchecoin	0	15	
Lhande, Pierre	15	15	61
Saint-Pierre, Jean	17	17	54
Reicher, Guillaumie	0	20	
Leon, Léon	14	21	42
Donostia, José Antonio	12	23	52
Ariztia, Marie	0	24	51
Cuzacq, René	0	26	37
Dassance, Louis	23	26	50
Etcheverry, Michel	10	26	†1922 48
Dop, Henri	6	30	
Lamarque, J.	23	30	
Veyrin, Philippe	23	34	38
Elissague, Mayi	35	35	39
Souberbielle, E.	24	35	35
Daranatz, Jean Baptiste	32	40	68
Lassalle, Leon	4	42	57
Lacombe, Georges	11	45	59
Barbier, Jean	49	49	†1931 56
Etchepare, Jean	21	57	†1935 58
Moulier, Jules	42	59	50
Elissalde, Jean	14	66	55
Lafitte, Piarres	31	69	37
Gavel, Henri	54	76	58

Gure Herrian gehien idatzi zuena 76 artikulua argitaratu zituela kontutan harturik, 45 artikulua (76ko %60) edo gehiago idatzi zutenak ohiko lankidetzat hartu ditugu. Horrela, 42 idazleetatik zazpi ziren *Gure Herriaren* ohiko lankideak, Piarres Lafitte barne.

Gure Herrian idazten zuten idazleetatik 32ren jaiotze data ezagutzen dugu; horien artean 28 Lafitte baino zaharragoak ziren: adinekoena Julien Vinson, 1843an jaio izana, eta gazteena 1903an jaiotako Emmanuel Souberbielle. Piarres Lafitte gazteak 20 urte zituen idazten hasi zenean aipatu aldizkarian. Hala ere, artikuluen kopuruari begiraturaz gero, ikusiko dugu jadanik 1930. urtearen amaieran sei idazlek baino ez zutela Lafittek baino artikulua gehiago idatzi, hau da, Mayi Elissague, Laurent Apestéguy, Jean Baptiste Daranatz, Jean Barbier eta Henri Gavelek; eta 1938an, Gavelek baino ez zuen Lafitte gainditzen (Apesteguy, Barbier eta Etcheparek ere seguraski Lafitte gaindituko zuten, 1938an bizirik egonez gero).

Horrenbestez, argi dago Lafitte, ia gazteena bazen ere, intelektual finkatuenetarikoa bat izan zela *Gure Herrian* artikulua argitaratzeari zegokionez; are gehiago, jadanik 1930ko hamarkadaren hasieran lortua zuen nahiko maila altua (29 urte zitueneko 31 artikulua zituen idatzirik).

Konpara ditzagun jarraian *Gure Herria* aldizkariaren idazleen emaitzak orain arte aztertu ditugun argitalpenetan idatziriko lanen kopuruekin:

Izena	Eskualduna (1921-1940)	Société des Sciences, Lettres et Arts de Bay. (1920-1940)	RIEV (1920-1936)	Euskera (1920-1936)	<i>Gure Herria</i> 1921-1938	Adina 1938an
Apraiz, Odón				15	1	56
Arotçarena, Salbat	248				1	
Delzangles, R.	3				1	
Goyeneche	69				1	
Urquijo, Julio				52	1	70
Ybarnégaray, Jean	11				1	
Héguy, Julien	3				2	
Garmendia, Pedro			20		4	
Souberbielle, Maurice	56				5	66
Blazy, Edmond					6	60
Dufau, Dominique	3				6	
Léon, Albert		1	6		6	55
Béhéty, D.					7	
Foix, Joseph		2			9	
Hérelle, Georges		7	6		9	†1935 87
Irigarai, Pablo F.					9	69
Jaureguiberry, Jean					9	58
Duhour, Pierre	458				10	48
Gorostarzu					10	
Picochet					10	

Izena	<i>Eskualduna</i> (1921-1940)	<i>Société des Sciences, Lettres et Arts de Bay.</i> (1920-1940)	<i>RIEV</i> (1920-1936)	<i>Euskera</i> (1920-1936)	<i>Gure Herria</i> 1921-1938	Adina 1938an
Vinson, Julien		5	6		10	†1926 83
Colas, Louis		1			11	†1929 60
Gallop, Rodney A.					11	37
Yturbide, Pierre					11	†1921 72
Elbée, Charles					14	
Dop, Pierre		3			15	63
Etchecoin					15	
Lhande, Pierre (51)			3	1	15	63
Saint-Pierre, Jean	180				17	54
Reicher, Guillaumie		4	1		20	
Leon, Léon	15				21	42
Donostia, José Antonio				25	23	52
Ariztia, Marie					24	51
Cuzacq, René		8			26	37
Dassance, Louis	22				26	50
Etcheverry, Michel		33			26	†1922 48
Dop, Henri					30	
Lamarque, Jean		2			30	
Veyrin, Philippe		1	12		34	38
Elissague, Mayi					35	39
Souberbielle, E.					35	35
Apestéguy, Laurent	109				39	
Daranatz, Jean Baptiste		61	18		40	68
Lassalle, Leon	9				42	57
Lacombe, Georges		2	59	2	45	59
Barbier, Jean	79		1		49	†1931 56
Etchepare, Jean	121				57	†1935 58
Moulier, Jules	82				59	50
Elissalde, Jean	159			1	66	55
Lafitte, Piarres	238				69	37
Gavel, Henri		7	12	1	76	58

Laukiak orain arte ikusi ez duguna erakusten digu: *Eskualdunan* idatzi zuten lankideek beste aldizkari baten ere idatzi zuten, hau da, *Gure Herria*; eta horren etsenplu nagusia **Piarres Lafitte** izan zen: 69 artikulua *Gure Herria*n eta 238 *Eskualdunan*. Aldizkari bietan asko idatzi zuten ere Laurent

(51) Piarres Lafitte Pierre Lhanderen eskutik sartu zen buru-belarri hiztegitzaren eremuan. Lexicografiak eraginda, Lhande eta Lafitte harremanetan sartu ziren eskutitzen bidez (Lhandek *Gure Herria*n argituratutako Lafitten lanak ezagutzen zituen). 1924an Lafitte Tolosako Unibertsitate Katolikora joan zenean Filosofia eta Letrak ikastera, hartuemon estuagoak izan zituen hango Lhande irakaslearekin. Are gehiago; erlazio hauek lankidetzat bilakatu ziren, Lafittek eta Philippe Aranartek Lhanderen Hiztegi-proiektuari jarraipena eman ziotenean, 1932an hirugarren faszikulua argitaratu emanaz.

ApésteGuy, Jean Elissalde eta Jean Etcheparek; eta nahikotxo: Jean Barbier, Louis Dassance, Pierre Duhour, Jules Moulier eta Jean Saint-Pierre.

Gure Herria eta *RIE* Ven idazten zutenak elkartzuz gero, lan-talde desberdinak lortuko dugu *Gure Herria-Eskualdunarekiko*: Jean Baptiste Daranatz, Henri Gavel, Albert Léon, Georges Hérelle, Philippe Veyrin, Julien Vinson eta, bereziki, Georges Lacombe.

Gure Herrian eta *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonnen* hauek idatzi zuten: René Cuzacq, Henri Gavel, Georges Hérelle eta Julien Vinson eta, batez ere, Jean Baptiste Daranatz eta Michel Etcheverryk.

Azpiarratzekoa da *Eskualduna* astekariaren kasua, argitalpen horren idazleek inoiz ez zutelako idazlanik argitaratu *SSLAB*, *RIE* edo *Euskeran*. Esan beharra dago *Eskualdunaren* artikuluek erlijioa, herriko gertaerak edo garaiko politika komentatzen zituztela; herriari zuzenduriko berriak ziren, beraz. Ostera, *SSLAB*, *RIE* eta *Euskerak* Literatura, Artea eta Linguistika lantzen zituzten, bereziki intelektualei zuzenduz. Azkenez, *Gure Herria* aldizkari intelektuala izan bazen ere, zientzia ez adituengana hurbiltzea hartu zuen helburu; eta hona hemen lankideek xede hori benetan bilatu zutelako frogetarik bat: *Gure Herriak Eskualdunarekiko* lankide komunak izatea, gainontzeko argitalpenek ez bezala.

Hala ere, aldizkari berean idazteak ez du esan nahi harremanik izan zutenik; ostera, euskalzale hauek burutu zituzten bilera eta ospakizunak izan ziren elkarrekikotasuna eragin zutenak (52). Hain zuzen ere, Jean Etcheparek Piarres Lafitteren aurkezpena *Gure Herrian* egin zuen urte berean (53), 1924an, aldizkari horrek dei bat zabaldu zuen lankideen artean Lapurdiko Getarian elkartzeko, garaia zelakoan elkarren arteko ezaguera egiteko: “*bostpa-seieiz bertze langileek, sail berari, elgarri josiak bezala, hiru urthe huntan ari eta, etzakiten oraino elgarren berri argirik*” (54).

Jules Moulierek aditzera eman zuenez, *Gure Herria* “esku dutenek” (55) hartu zuten parte bilera hartan: Laurent Apestéguy, Jean Barbier, Edmond Blazy —*Gure Herriaren* administratzaile-gerentea zena—, Louis Dassance, Dominique Dufau, Jean Elissalde, Jules Moulier, Jean Saint-Pierre eta Emmanuel Souberbiellek. Eurekin batera batzarrean egon ziren Louis Colas, Jean Baptiste Daranatz, aita Donosti, Mayi Elissague, Henri Gavel eta Albert Léon lankideak. Politika-gizonak ere gonbidatuak izan ziren: Jean Ybarnégaray deputatua, Edmond Goyenette Uztaritzeko kontseilaria eta Maurice Souberbielle medikua eta Uztaritzeko alkatea zena. Hegoaldekoen artean Lapurdiko Ge-

(52) Ikusi I. Eranskina.

(53) “Le Lin/Lihoa. Pierre Lafitte, Ithorriotar apez-gai, lehen primaren irabazleak”, J. Etchepare, “Euskalzaleen biltzarra”, 1924ko uztaila, 389-396 orr.

(54) “Oxobi”: “Getariko eguna”, *Gure Herria*, 1924ko ekaina, 325-332 orr.

(55) Ibidem.

tarira hurbildu ziren José Eizagirre eta Isaac López de Mendizabal, Bitor Garitaonandia "Garbi" eta Anbrosio Zatarain, *Argiako* aldizkariko ordezkariak azken biak (56). Apestéguy, Saint-Pierre, Eizagirre, Ybarnégaray eta Colasek hitz egin osten, aita Donostia entzun zuten piano jotzen eta Garitaonandia bertsoetan. Baliteke Piarres Lafitte hizlarien hitzok entzun izatea Getariko bileran, horren berri zehatzik ez badugu ere.

Baina 1930a arte *Gure Herriaren* lan taldeak ez zuen harremanak sustatuko zituen bilera gehiago burutu. 1930eko otsailean batzar bat izan zen antolatua "pour proclamer que Gure Herria ne doit pas mourir" (57). *Gure Herriaren* helburuak gaurkotzen saiatzearekin batera, erabaki zuten Gure Herria elkarte sortzea, izen bereko aldizkariari indarra emango zitzaiokeelakoan. Horrela, elkarte berriaren Administrazio-kontseilua osatu zuten: Piarres Lafitte idazkari-adjuntu izendatzearekin batera, Clément Mathieu lehendakari bilakatu zen; Maurice Souberbielle eta Etchepare lehendakariorde; Saint-Pierre idazkari; Dassance diruzain; eta Maurice Amestoy, Barbier, Blazy, Dufau, Eizagirre, Elissalde, Albert Léon, López de Mendizabal, Picochet eta Emmanuel Souberbielle aholkulari (58).

1930ko bilera hartan, eta aldizkariari zegokionez, erabaki zuten euskarazko eskuizkribuak Lafitteri bialtzea, erakusten duena Lafitteren estatusa jasaten ari zen gorakada, kontutan harturik erabakia hartu zutenak ez zirela nolanahikoak: Louis Dassance —1930ean *Gure Herriaren* administratzaile-gereente izendatu zutena Blazyren ordez (59)— Dominique Dufau, Jean Elissalde, Jean Etchepare, Albert Léon, Clément Mathieu, Jules Moulier, Emmanuel Souberbielle eta Maurice Souberbielle, gehienak jadanik aipatuak aztertu dugun iharduera intelektualaren barruan. Frantsesezko testuak Blazy edo Emmanuel Souberbielleri bidaliko zizkieten eta Dominique Dufauk *Gure Herria* elkartearen estatutoak landuko zituen.

(56) Bitor Garitaonandia Donostian *Argia* argitaratu zutenetarikoa bat izan zen, 1921ean, eta Anbrosio Zatarain dirua jartzen zuena zen, Diaz Noci, J.: *Euskal prentsaren sorrera eta garapena (1834-1939)*, 1995, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 145. or.

(57) "Nouvel essor", *Gure Herria*, 1930ko urtarrila-otsaila, 1-6 orr.

(58) Ibidem.

Ikus dezagun nola kontatu zuen Lafittek bilera honen zioa berrogeita hamar urte geroago, Serge Monierek egin zion elkarriketa luze batean: "Et c'était Mr Blazy qui était l'Administrateur de la Revue. Mais le malheureux ne faisait pas ses comptes du tout et il est arrivé qu'il y avait une ardoise considérable chez l'imprimeur, à Bayonne... Alors moi je dis, je ne puis pas aller parler de ça à Mr Blazy. J'étais un gamin encore, à côté de ces gens-là... Et je m'en vais voir le Supérieur. C'était encore Mathieu qui était là... Et Mathieu a payé tout... Alors il dit, il faut faire un réunion. Et lui qui n'était même pas abonné à *Gure Herria*, nous l'avons mis Président de la Revue... Mais à une condition, a-t-il dit, que Lafitte soit Rédacteur en Chef... Ça fait que depuis 1928 jusqu'à la guerre, c'est moi qui ai dirigé la Revue... Il (Blazy) s'est retiré", Monier, S.: *Le père Lafitte, entretiens, souvenirs avec*, 1992, Elkar, 319-320 orr.

(59) "L'Assemblée rend un juste hommage à M. l'abbé Blazy sans qui *Gure Herria* n'aurait ni existé, ni survécu et elle associe à cet hommage, ce Maître dans l'art de l'Imprimerie, qui n'est autre que M. Sauveur Sordes", "Nouvel essor", *Gure Herria*, 1930ko urtarrila-otsaila, 1-6 orr.

Gure Herria elkartearen kideak urtero biltzen ziren. Bilerotara joan ziren euskalzaleen izenak baturik, honako lauki hau osatu dugu:

• **Azpimarratuta daudenak Gure Herrian idazten zuten**

• **Beltzez idatzita daudenak kargudunek ziren Gure Herria elkarte-an** (behingoz baino ez dugu belztu edo azpimarratu)

1930eko otsaila, Baiona: **Maurice Amestoy, Luis Dassance, Dominique Dufau, Jean Elissalde, Jean Etchepare, Piarres Lafitte, Lazcano, Leon Léon, Clément Mathieu, Jules Moulier, Picochet, Emmanuel Souberbielle, Maurice Souberbielle**

1931ko urtarrila, Baiona: Maurice Amestoy, Louis Dassance, **José Eizagirre, Jean Etchepare, Piarres Lafitte, Albert Léon, Leon Léon, Isaac López de Mendizabal, Clément Mathieu, Jules Moulier, Picochet, Dominique Soubelet, Emanuel Souberbielle, Maurice Souberbielle**

1932ko urtarrila, Baiona: Maurice Amestoy, **Edmond Blazy, Louis Dassance, Dominique Dufau, José Eizagirre, Jean Etchepare, Pedro Garmendia, Jean de Jaureguiberry, Piarres Lafitte, Leon Léon, Isaac López de Mendizabal, Jules Moulier, Picochet, Dominique Soubelet, Emanuel Souberbielle, Maurice Souberbielle**

1933ko otsaila, Baiona: Maurice Amestoy, **René Cuzacq, Louis Dassance, Jean Etchepare, Jean de Jaureguiberry, Piarres Lafitte, Jean Lamarque, Isaac López de Mendizabal, Jules Moulier, Emmanuel Souberbielle, Raphaël Souberbielle**

1934ko urtarrila, Baiona: Maurice Amestoy, René Cuzacq, Louis Dassance, Dominique Dufau, José Eizagirre, Jean Elissalde, Jean Etchepare, **Michel Etcheverry, Gilberte Guillaumie-Reicher, Jean de Jaureguiberry, Piarres Lafitte, Jean Lamarque, Leon Lasalle, Albert Léon, Leon Léon, Isaac López de Mendizabal, Jules Moulier, Picochet, Dominique Soubelet, Emanuel Souberbielle, Maurice Souberbielle, Raphaël Souberbielle**

1935eko urtarrila, Baiona: Maurice Amestoy, René Cuzacq, Louis Dassance, José Eizagirre, Jean Elissalde, Michel Etcheverry, Jean de Jaureguiberry, Piarres Lafitte, Albert, Léon, Leon Léon, Isaac López de Mendizabal, Jules Moulier, Picochet, Emanuel Souberbielle, Maurice Souberbielle, Raphaël Souberbielle

1936ko urtarrila, Baiona: Dominique Dufau, José Eizagirre, Jean Elissalde, Gilberte Guillaumie-Reicher, Jean de Jaureguiberry, Madeleine de Jaureguiberry, Piarres Lafitte, Isaac López de Mendizabal, Jules Moulier, Picochet, Emanuel Souberbielle

1937ko urtarrila, Baiona: Philippe Aranart, Louis Dassance, Dominique Dufau, Jean Elissalde, Jean de Jaureguiberry, Madeleine de Jaureguiberry,

Piarres Lafitte, Albert Léon, Leon Léon, Isaac López de Mendizabal, Clément Mathieu, Jules Moulier, Puchulu, Emanuel Souberbielle, Maurice Souberbielle, Raphaël Souberbielle

1938ko urtarrila, Baiona: Louis Dassance, Dominique Dufau, Hillau, Jean de Jaureguiberry, Madeleine de Jaureguiberry, Piarres Lafitte, Albert Léon, Leon Léon, Isaac López de Mendizabal, Jules Moulier, Emmanuel Souberbielle, Maurice Souberbielle, Raphaël Souberbielle

Lauki-laburpen honen arabera, Piarres Lafitte Gure Herria elkarteak burutu zuen bederatzi bileretara joan zen, baita Jules Moulier eta Emmanuel Souberbielle ere. Dassance eta López de Mendizabalek ere grinaz jarraitu zieten elkartzeko deialdiei, baten izan ezik, batzar guztietan egon baitziren; jarraian Leon Léon, Maurice Souberbielle eta Jean de Jaureguiberry ditugu batzarrotan biltzeari zegokionez. Azkenez, Maurice Amestoy, Dominique Dufau, José Eizagirre, Jean Elissalde, Jean Etchepare, Rafäel Souberbielle eta Picochet gutxi gora behera bilkuren kopuruaren erdira baino ez ziren azaldu. Ostera, Barbier eta Saint-Pierre, kargudunak izan arren, ez ziren inoiz bileretara joan. Azpimarratzekoa da Leon Léon —7 bider—, Rafäel Souberbielle —5 bider— eta Jean de Jaureguiberryren —7 bider— parte hartzea, Administrazio-kontseiluan kargurik gabekoak izan arren, leialtasunez sustatu zutelako euskal kulturaren hedapena.

1932ko Gure Herria elkartearen batzarrean, Jean Barbier 1931n hil baitzen, Jean de Jauréguiberry doktorea izendatu zuten Barbieren aholkularitza lana burutzeko (60). Urtero bezala, Piarres Lafittek idazkari-adjuntuari zegozkion ekintzei ekin zien, bilera bakoitzean aurreko batzarren berri emanaz; lan hartan ari zela, hona hemen Lafiteri zuzenduriko estimu hitzak: “chacun de nous, dans sa pensée, saluait cet inlassable et modeste animateur dont la science est déjà un honneur pour le clergé basque” (61). Lafittek Literaturaren inguruan buruturiko lana ere laudatu zuten artikulua berean:

“Infatigable, il a repris sa boîte et son dépliant et va continuer ses herborisations de 1800 à 1930. Eskualdunen Loretegia... il a collectionné toutes les fleurs écloses dans notre littérature depuis Bernard d'Etchepare du XVIe siècle jusqu'aux chants de la Révolution... sera rapidement suivi d'un second volume. Dans l'intervalle, M. l'abbé Lafitte nous a donné une nouvelle édition du paroissien de M. Durruty, curé de Mendionde. Elizako liburu ttipia était impatientement attendu des fidèles et des basquistes” (62)

Lerrook *Gure Herria*n argitaraturiko artikuluen kopuruak erakusten duena frogatzen dute: Lafitte jadanik bazen intelektuala 1930ko hamarkadaren hasieran, 29 urterekin.

(60) La Rédaction: “L'Assemblée Générale de Gure Herria”, *Gure Herria*, 193ko urtarri-la-otsaila, 1-7 orr.

(61) Ibidem.

(62) Ibidem.

Kontutan har dezagun aztertu ditugun bost elkarteak, ikusteko Gure Herria elkartearen erlazioa besteeikiko:

Amestoy, Maurice: *Eskualzaleen Biltzarra*, 1928ko iraila, Azkain. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1929ko iraila, Donapaleu. *Gure Herria elkarte*, 1930eko otsaila, Baiona. *Gure Herria elkarte*, 1931ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*, 1932ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*, 1933ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*, 1934ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*, 1935eko urtarrila, Baiona.

Blazy, Edmond: *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1922ko ekaina, Baiona. *Gure Herria elkarte*, 1932ko urtarrila, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1923ko apirila, Baiona.

Dassance, Louis: *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1921eko ekaina, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1921eko abendua, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1922ko urtarrila, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1922ko otsaila, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1922ko martxoa, Baiona. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1922ko iraila, Maule. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1923ko otsaila, Baiona. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1926ko iraila, Atharratze. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1928ko iraila, Azkaine. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1929ko iraila, Donapaleu. *Euskaltzaindia*, 1930eko azaroa, Azkain. *Gure Herria elkarte*, 1930eko otsaila, Baiona. *Gure Herria elkarte*, 1931ko urtarrila, Baiona. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1931ko iraila, Maule. *Gure Herria elkarte*, 1932ko urtarrila, Baiona. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1932ko iraila, Donibane Garazi. *Gure Herria elkarte*, 1933ko urtarrila, Baiona. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1933ko iraila, Luhuso. *Gure Herria elkarte*, 1934ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*, 1935eko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*, 1937ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*, 1938ko urtarrila, Baiona.

Dufau, Dominique: *Eskualzaleen Biltzarra*, 1926ko iraila, Atharratze. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1928ko iraila, Azkaine. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1929ko iraila, Baiona. *Gure Herria elkarte*, 1930eko otsaila, Baiona. *Gure Herria elkarte*, 1932ko urtarrila, Baiona. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1933ko iraila, Luhuso. *Gure Herria elkarte*, 1934ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*, 1936ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*, 1937ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*, 1938ko urtarrila, Baiona.

Eizagirre, Jose: *Eskualzaleen Biltzarra*, 1922ko iraila. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1926ko iraila, Atharratze. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1928ko iraila, Azkaine. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1929ko iraila, Baiona. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1931ko iraila, Maule. *Gure Herria elkarte*, 1931ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*, 1932ko urtarrila, Baiona. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1932ko iraila, Donibane Garazi. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1933ko iraila, Luhuson. *Gure Herria elkarte*, 1934ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*, 1935eko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*, 1936ko urtarrila, Baiona.

Elissalde, Jean: *Euskaltzaindia*, 1920eko urtarila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1920eko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1920eko maiatza, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1920eko abendua, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1921eko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko otsaila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1922ko martxoa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko apirila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1922ko maiatza, Donostia. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1929ko iraila, Donapaleu. *Euskaltzaindia*, 1930eko urria, Bilbo. *Gure Herria elkarte*a, 1930eko otsaila, Baiona. *Euskaltzaindia*, 1930eko azaroa, Azkain. *Euskaltzaindia*, 1931ko urtarila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1931ko apirila, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1931ko maiatza, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1931ko uztaila, Donostia. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1931ko iraila, Maule. *Euskaltzaindia*, 1931ko azaroa, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1932ko urtarila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1932ko apirila, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1932ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1932ko urria, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1932ko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1932ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1933ko otsaila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1933ko martxoa, Donostia. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1933ko iraila, Donibane Garazi. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1933ko iraila, Luhoso. *Gure Herria elkarte*a, 1934ko urtarila, Baiona. *Euskaltzaindia*, 1933ko maiatza, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1933ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1933ko urria, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1933ko azaroa, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1933ko abendua, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1934ko otsaila, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1934ko maiatza, Iruña. *Euskaltzaindia*, 1934ko uztaila, Donostia. *Euskaltzaindia*, 1934ko azaroa, Bilbo. *Euskaltzaindia*, 1934ko abendua, Donostia. *Gure Herria elkarte*a, 1935eko urtarila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1936ko urtarila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1937ko urtarila, Baiona.

Etchepare, Jean: *Eskualzaleen Biltzarra*, 1926ko iraila Atharratze. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1928ko iraila, Azkaine. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1929ko iraila, Baiona. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1930eko iraila, Ezpeleta. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1931ko iraila, Maule. *Gure Herria elkarte*a, 1930eko otsaila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1931ko urtarila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1932ko urtarila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1933ko urtarila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1934ko urtarila, Baiona.

Garmendia, Pedro: *Gure Herria elkarte*a, 1932ko urtarila, Baiona. *Eusko Ikaskuntza*, 1933ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1933ko iraila, Gasteiz. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1933ko iraila, Luhuson. *Eusko Ikaskuntza*, 1933ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1934ko martxoa, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1934ko ekaina, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1934ko iraila, Bilbao. *Eusko Ikaskuntza*, 1934ko abendua, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1935eko apirila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1935eko uztaila, Donostia. *Eusko Ikaskuntza*, 1935eko iraila, Donostia.

Lafitte, Piarres: *Eskualzaleen Biltzarra*, 1928ko iraila, Azkain. *Gure Herria elkarte*a, 1930eko otsaila, Baiona. *Euskaltzaindia*, 1930eko azaroa, Az-

kain. *Gure Herria elkarte*a, 1931ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1932ko urtarrila, Baiona. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1933ko iraila, Luhuso. *Gure Herria elkarte*a, 1933ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1934ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1935eko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1936ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1937ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1938ko urtarrila, Baiona.

Lamarque, Jean: *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1922ko otsaila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1933ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1934ko urtarrila, Baiona.

Léon, Albert: *Euskaltzaindia*, 1921eko martxoa, Hazparne. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1922ko apirila, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1922ko maiatza, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1922ko azaroa, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1923ko otsaila, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1923ko martxoa, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1923ko maiatza, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1923ko uztaila, Baiona. *Euskaltzaindia*, 1930eko azaroa, Azkain. *Gure Herria elkarte*a, 1931eko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1934ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1935eko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1937ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1938ko urtarrila, Baiona.

Léon, Leon: *Eusko Ikaskuntza*, 1922ko, Gernika. *Gure Herria elkarte*a, 1930eko otsaila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1931ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1932ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1934ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1935eko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1937ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1938ko urtarrila, Baiona.

López Mendizabal, Ixaka: *Eskualzaleen Biltzarra*, 1921eko iraila, Donibane Lohitune. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1926ko iraila, Atharratze. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1928ko iraila, Azkaine. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1929ko iraila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1931ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1932ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1933ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1934ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1935eko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1936ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1937ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1938ko urtarrila, Baiona.

Mathieu, Clément: *Gure Herria elkarte*a, 1930eko otsaila, Baiona. *Euskaltzaindia*, 1931ko urtarrila, Bilbo. *Gure Herria elkarte*a, 1931ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1937ko urtarrila, Baiona.

Moulier, Jules: *Eskualzaleen Biltzarra*, 1926ko iraila, Atharratze. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1929ko iraila, Donapaleu. *Gure Herria elkarte*a, 1930eko

otsaila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1931ko urtarrila, Baiona. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1931ko iraila, Maule. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1932ko iraila, Donibane Garazi. *Gure Herria elkarte*a, 1932ko urtarrila, Baiona. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1933ko iraila, Luhuso. *Gure Herria elkarte*a, 1933ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1934ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1935eko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1936ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1937ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1938ko urtarrila, Baiona. *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne*, 1922ko ekaina, Baiona.

Soubelet, Dominique: *Gure Herria elkarte*a, 1931ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1932ko urtarrila, Baiona. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1933ko iraila, Luhuso. *Gure Herria elkarte*a, 1934ko urtarrila, Baiona.

Souberbielle, Maurice: *Eskualzaleen Biltzarra*, 1921eko iraila, Donibane Lohizune. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1922ko iraila, Maule. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1929ko iraila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1930eko otsaila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1931ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1932ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1934ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1935eko urtarrila, Baiona. *Eskualzaleen Biltzarra*, 1935eko iraila, Atarratze. *Gure Herria elkarte*a, 1937ko urtarrila, Baiona. *Gure Herria elkarte*a, 1938ko urtarrila, Baiona.

Esan dugu Dassance eta Eizagirre izan zirela harreman gehien izan zutenak Eskualzaleen Biltzarren bilerak zirela medio; are gehiago, bertan zein *Gure Herria* elkartearen batzarretan egin zuten topo biek, honako intelektual hauekin: Dufau, Elissalde, Etchepare, Lafitte, López de Mendizabal, Moulier eta Maurice Souberbielle, laukiak erakusten digun bezala. Ikusten dugu, beraz, Eskualzaleen Biltzarra zein *Gure Herria* elkarte kulturalak partaide komunak izan zituztela.

Ostera, Eskualzaleen Biltzarra eta *Gure Herria* elkartearen lankideok ez ziren *Société*, Euskaltzaindia edo Eusko Ikaskuntzaren biltokietara joaten, Jean Elissalde izan ezik: 34 bider elkartu zen Euskaltzaindiakoekin, 4 bider Eskualzaleen Biltzarrakoekin eta 5 *Gure Herria* elkarteekin.

1.7. *Bulletin du Musée Basque*

Imajina dezakegun legez, orain arte aipaturiko pertsonaiak gogotsu ari izan ziren 1920. eta 1930. hamarkadetako jarduera kulturalen. 1923ko urrian Aita Donostia, Pierre Lhande eta Henri Gavel hizlariak izan ziren Baionako Euskal Museoa antolatu zuen “Euskal hilabetea”, Euskal Museoren sorrera ospatzeko (63). Hain zuzen ere, Euskal Museoa 1923an zabaldu zuten, *Société des*

(63) Nogaret, J.: “Les origines du Musée Basque”, *Bulletin du Musée Basque*, 1925, 1. zkia, 10. or.

Sciences, Lettres Arts et des Etudes Régionales de Bayonne babespean (64), *Société*ko lehendakariordea zen William Boissel Museoko zuzendari izan zelarik aldi berean; eta sortu zutenetik, Museoa eta *Société* elkartearen arteko harremanak etengabeak izan ziren, Boissel zuzendariak urtero ematen baitzuen Euskal Museoaren ekintzen berri *Société*koek hilabetero burutzen zuten batzarretan.

Museoak *Bulletin du Musée Basque* bihilabetekaria argitaratzen hasi zen 1925ean, bereziki aditzera emateko zer nolako ondareak jasotzen zituen erakustokiak eta zein motatako iritziak zituzten jakitunek euskal ohitura, arte eta literaturari buruz.

Museoaren Batzorde Iraunkorraren lehendakaria zen Boisselek eta idazkaria zen Philippe Veyrinek ere *Bulletin*erako idatzi zuten. Biokin batera, 1920 eta 1930ko hamarkadetan *Bulletin*en gehien argitaratu zutenak hauexek izan ziren: André Constantin aldizkariaren gerentea eta Joseph Nogaret, *Société des Sciences, Lettres, Arts et d'Etudes Régionales de Bayonne* elkartearen lehendakariordea zena, honako lauki honek erakusten duen bezala:

ARTIKULUEN SAILKAPENA GAIEN ARABERA. *BULLETIN DU MUSÉE BASQUE* (1925-1935)

	Filologia	Etnologia	Geografia	Historia	Arteak	Literatura	Zientz.(65)
Alford, V.					4	1	
Blazy, E.		1	1				
Boissel, W.		1	1	3	9	1	1
Colas, L.		1		2			
Constantin, A.		1			9		
Cuzacq, R.				1	1		
Daranatz, J.B.		3			3		
Dassance, L.					1		
Donostia, J. A.		2			5	1	
Dop, H.		1					
Etchecoin, J.				3			
Gallop, R. A.		1	1		2		
Gavel, H.	4	3			1	1	
Hérelle, G.					2		
Lacombe, G.	1						
Lamarque, J.		1	1				
Lhande, P.		1					
Nogaret, J.		11		1	4	1	
Rectoran					1		1
Rocq			1				3
Veyrin, Ph.		1	1	7	5		

(64) "Au mois de Mars 1922, le maire proposa à la Société des Sciences, Lettres, Arts et Etudes Régionales de Bayonne, par l'intermédiaire de son président, M. de Marien, de se charger de la création et de l'administration d'un musée basque, à l'instar de sociétés savantes d'autres villes, qui avaient voulu accepter un semblable mandat", J. Nogaret: "Les origines du Musée Basque", *Bulletin du Musée Basque*, 1925, 6. or.

(65) Nekazaritza, Abeltzaintza, Arrantza, Medikuntza.

Eta aldizkari guztien artikuluen kopuruak konparatuz gero:

Izena	Société des Sciences, Lettres et Arts de Bay.						
	Gure Herria (1921-1938)	Eskualduna (1921-1940)	(1920-1940)	RIEV (1920-1936)	Euskera (1920-1936)	Bul. du Musée B. (1925-1935)	Adina 1936an
Dassance, Louis	26	22				1	47
Dop, Henri	30					1	
Lacombe, Georges	45		2	59	2	1	56
Lhande, Pierre	15			3	1	1	48
Blazy, Edmond	6					2	57
Cuzacq, René	26		8			2	34
Hérelle, Georges	9		7	6		2	84
Lamarque, Jean	30		2			2	
Rectoran			3			2	
Colas, Louis	11		1			3	1929 60
Etchecoin	15					3	
Gallop, Rodney A.	11					4	34
Rocq	1					4	
Alford, Violet				2		5	54
Daranatz, Jean Baptiste	40		61	18		6	65
Donostia, José Antonio	23			25		8	49
Gavel, Henri	76			12	1	9	55
Constantin, Albert						10	62
Veyrin, Philippe	34		1	12		14	35
Boissel, Willia			1			16	66
Nogaret, Josph			10			17	73

Ikusten dugun bezala, hiru ohiko lankide ditugu: Boissel, Nogaret eta Veyrin gaztea. Piarres Lafittek ez zuen 1920 eta 1930ko hamarkadetako *Bulletin du Musée Basque* aldizkarian idatzi. Beste aldetik, *Bulletinen* behin baino ez da Lafitte aipatzen, 1931ko alean, *Cahiers de Centre Basque et Gascon d'Etudes Régionales* argitaipenaren berri eman zutenean, esanez Lafitte irakasleak “Les études basques au travers des siècles” artikulua argitaratu zuela *Cahiersean* (66).

Bulletinek artikulua gutxi argitaratu zuen (gehien idatzi zuenak 17 idazlan idatzi zuen). Hala ere, beste aldizkarietan idazten zuten intelektualak ziren *Bulletinen* idatzi zutenak: Veyrin ohiko lankidea zen *Bulletinen* zein *Gure Herrian*. Era berean, Daranatz, Donostia eta Gavelek *Bulletin du Musée Basque* zein *Gure Herrian* idatzi zuten.

Bulletin du Musée Basque eta *RIEVEN* idatzi zuten Jean Baptiste Daranatz, José Antonio Donostia, Henri Gavel eta Philippe Veyrinek.

Bulletin du Musée de Bayonne eta *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonnen* Jean Baptiste Daranatz eta Joseph Nogaretek.

(66) *Bulletin du Musée Basque*, 1931, 3. eta 4. Zkiak, 192. or.

Azkenez, azaldu dugun legez, *Société de Sciences, Lettres et Arts de Bayonne* Euskal Museoa sortu zuenetik elkarte bien arteko harremanak egonkorrak izan ziren. Horren froga lirateke Jean Baptiste Daranatz *Société*ko lehendakaria izatea eta *Bulletinen* ohiko lankide moduan aritzea (*Eskualdunan* ezik, aldizkari guztietan idatzi zuen); William Boissel *Société*ko lehendakariodea eta Museoaren zuzendaria izatea, *Bulletinaren* ohiko lankidea izatearekin batera; André Constantin *Société*ko lehendakariordea eta *Bulletinaren* gerentea izatea; eta Nogaret *Société*ko idazkari adjuntua eta gero lehendakariordea izatearekin batera *Bulletineko* ohiko lankidea izatea.

1.8. Aintzina

Piarres Lafitte *Aintzina. Trait d'union mensuel des Régionalistes basques-français* (67) aldizkaria argitaratzen hasi zen 1934ko urrian, garai baten non Lafittek iharduera intelektuala bazuen jadanik, ikusi dugun bezala. Iparraldeko euskalzaileen berriak kaleratzeko helburua zeukan aldizkari horren aurkezpena egin zuen *Gure Herria* aldizkariak:

“Il se présente avec la coquetterie, l’entrain, la crânerie et la bonne humeur de la jeunesse... La rédaction en est soignée et très variée, le basque, jamais négligé, tend à se rapprocher du langage populaire.” (68)

Aintzinaren artikuluko gehienak Piarres Lafittek idatzi zituen izengoiti mordoa erabiliz (69). *Aintzina* goitizenez idatzi zuten ere: Léon Lasallek (“News Politic”) eta Jacques Mestelane (“Jakes Lehuntze”, “Menditar”, “Menditarorde”, “Yacue”). Dena dela oso idazle gutxi idatzi zuten *Aintzina*, laukiak erakusten digun bezala:

ARTIKULUEN SAILKAPENA GAIEN ARABERA. *AINTZINA* (1934-1937)

	Filologia	Etnologia	Geografia	Historia	Arteak	Literatura	Zientziak	Politika Zuzenbidea Gerrak	Erligioa	Ekonomia
Arotçarena, S.								2		
Jaureguiberry, M.							5			
Lafitte, P.	14	18		2	2	14		87		8
Lassalle, L.								10		1
Mestelan, J.		1						6		

(67) *Aintzina* aldizkariak bigarren aroa izan zuen 1942 eta 1943. urteen artean. Piarres Lafitteren ikasle izandako Marc Legasse eta Xabier Diharcek burutu zuten prestaketa lana eta Legasse eta Pierre Xarritonek argitaratu zuten. 1930. hamarkadako *Aintzina* aldizkari politikoa izan bazen ere, bigarrena kulturala izan zen gehienbat.

(68) Barrandaria: “Aintzina”, *Gure Herria*, 1934ko abendua, 555-556 orr.

(69) Ikus Hernández, A.: “Piarres Lafitte *Aintzina*”, *Oihenart. Cuadernos de Lengua y Literatura*, 15. zkia, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1997, 31-60 orr.

Aintzinaren produkzioa gainontzeko aldizkarien produkzioarekin konparaturaz gero:

Izena	Société des Sciences, Bunl. M. Basque						Aintzina (1934-1937)	Adina 37an
	<i>Gure Herria</i> (1921-1938)	<i>Eskualduna</i> (1921-1940)	<i>Lettres et Arts de Ba.</i> (1920-1940)		<i>RIEV</i> (1920-1936)	<i>Euskera</i> (1920-1936)		
Arotçarena, Salbat	1	248					2	
Jaureguiberry, Jean	9						5	
Mestelan, Jacques	3						7	
Lassalle, Leon	34	9					11	
Lafitte, Piarres	69	238					146	

Azken lauki hau Piarres Lafitteren idatzizko iharduera intelektualaren laburpena litzateke, 1920-1940 aroari zegokiona: *Eskualduna* eta *Gure Herria* aldizkariak 20. hamarkadako Lafitte langile sutsua erakusten digute, 1930. hamarkadan *Aintzina* gehitu zitzaizela Lafitteren lanaren erakustoki bezala. Ez Lafittek ezta *Aintzinaren* gainontzeko lankideek ere ez zuten garai hartan artikulurik argitaratu *Société*, *Bulletin*, *RIEV* edo *Euskera* aldizkarietan.

Argi dago, beste aldetik, Lafittek *Gure Herria* eta *Eskualdunan* idazten zuten intelektualengana jo zuela *Aintzina* sortu berrian idatz zezaten

2. 1930. hamarkadako talde euskalzalea

Aintzina kaleratu zuen talde euskalzalea osatzeko Lafittek apez, apezgai eta beste gazte batzuk erakarri zituen —Unibertsitateko ikasleak, mediku, abokatu edo irakasleak—. Hala ere, euskalzale horietako batzuen hitzetara jotzen badugu, talde baino gehiago partidu bat osatzea zuten helburu: “Mon frère et moi qui sommes de longue date d’ardents nationalistes” (70); “nous pensions faire un état avec nos ‘zazpiak bat’” (71); “j’avais entendu parler de ce mouvement politique par mon frère Guillaumie” (72); “je serai très heureux de pouvoir suivre de près l’action du Parti Autonomiste Basque français.” (73)

Euskalzaleek burutu zituzten bileretara nortzuk joan ziren ezagutzeko, esku izan dugun Lafitten eskutitzetara jo dugu (74).

Lehenengo bileran, 1933an egindakoa, Chapelet, André Ospital, Felix Ospital bere anaia (75) eta Arocena izan ziren gonbidatuak. Arocenak ezin zuela joan adierazi zuen (76).

(70) André Ospitalek idatzitako eskutitza, Aldudez, azaroaren 21a.

(71) Jean Pierre Casabonek Amoçaini idatzitako eskutitza, Donezaharre, 1933ko apirilaren 25a.

(72) Jacques Grécietek idatzitako eskutitza, Lille, 1934ko iraila.

(73) Ad. Michelek idatzitako eskutitza, 1934ko otsailaren 15a.

(74) Pierre Andiazabalek bildurik dituen Lafitten eskutitzak dira.

(75) André Ospitalek bidalitako eskutitza, Aldudes, azaroaren 21ean.

(76) Arocenak idatzitako gutuna, Larresoro, 1933ko azaroaren 24an.

Félix Ospitalek lehenengo bilera hori prestatu zuenatariko bat izan zen —“*J’ai déjà travaillé certains jeunes qui pourront nous être précieux*” (77)—. Gure Herriako lankide bezala ezagutu dugun Jean de Jaureguiberry ere pres-takuntza lanean ibili zen: “*Je compte aller demain voir M. Jaureguiberry et ensuite nous nous entendrons, si vous voulez, sur la date et le lieu de la première réunion*” (78).

Bigarren bilerarako Félix Ospital, Maurice Olphe Galliard, Blainville eta Bernard de Coral (79) izan ziren gonbidatuak. Félix Ospitalek ez zela joango esan zion Lafitteri (80); hala ere, langile sutsua izaten jarraituko zuela ziur-tatu zion. Maurice Olphe Galliardek, bere aldetik, goizegi ikusten zuen bilera publiko bat egitea; egokiago ikusten zuen batzar pribatu bat taldearen oina-riak eta helburuak zehazteko (81). Blainvillek Olphe Galliard bere lagunak esandakoarekin ados agertu zen eta batzarrera ez zela joango adierazi zion La-fitteri (82).

1934ko abenduan talde euskalzaleak burutu zuen hirugarren batzarretara Chapelet, Pierre Héguy eta Mendiboure izan ziren deituak. Pierre Amoçainek (83)

(77) Félix Ospitalek bidalitako gutuna, Saint Jean de Luz, 1933ko abenduaren 19a.

(78) *Ibidem*.

(79) Bernard de Coral Fédération d’Action Populaire du Pays Basque (F.A.P.P.B.)-ko idaz-kari nagusia zen; Maurice Olphe Galliard eta Blainville ere talde horretako partaideak izan ziren Lafitterekin elkartu baino lehen. Badago Eugène Goyenecheren eskutitz bat non harrituta eta ke-xuz adierazten zuen ia desagerturik zegoen F.A.P.P.B.-ri buruz berriro hitz egiten hasi zela egun-karietan; Eugène Goyenechek idatzitako eskutitza, Paris, 1934ko maiatzaren 26an.

(80) Félix Ospitalek idatzitako eskutitza, Donibane Lohitzune, 1934ko martxoaren 16an (Pierre Lafitteri zuzenduriko eskutitza dela suposa genezake, zeren eta “*Cher Monsieur l’Abbé*” esanez hasten baita). Eskutitz honetan Félix Ospitalek adierazi zuen arazoak edukiko zituela jen-deurrean euskalzale bezala agertzekotan, aurreko urtean André bere anaia agertu zuen gauza bera (André Ospitalek Amoçaini idatzitako eskutitza, 1933ko abenduan).

(81) Olphe Galliardek Pierre Lafitteri idatzitako eskutitza, 1934ko martxoaren 20an.

Badago Olphe Galliarden beste eskutitz bat, bilera ospatu baino lehen, zeinean ikusten den Lafittek batzar pribatua egitea erabaki zuela (Blainvillek Lafitteri idatzitako gutuna, Getaria, 1934ko martxoaren 24an). Azken erabaki honen ondorioa izan daiteke Galliarden bileran hitz egi-teko asmoa (Olphe Galliardek Lafitteri zuzenduriko eskutitza, datarik gabe.)

Bilera eginda zegoen 1934ko martxoaren 28rako; pribatua izanarren batzarraren berri jaso zuen Olphe-Galliardek *La Presse* egunkarian eta, publikotasunaz pozik agertu ez bazen ere (Olphe Galliardek Lafitteri idatzitako gutuna, 1934ko martxoaren 28an), emankor ikusi zuen el-kartzte hori.

(82) Blainvillek Lafitteri idatzitako eskutitza, 1934ko martxoaren 20an.

(83) 1935 urtearen hasieran Pierre Amoçain Txilera joan zen, bere ekintzak talde eus-kalzalean zirela eta arazoak izan baitzituen polizia frantziarrarekin. Bidaia hori iragarri ziguten eskutitz batzuek: “*J’ai appris que tu ne parlais pas pour le Chili avant la Noël. Je suis très content car ainsi je pourrai te voir*”, Eugène Goyenechek Amoçaini bidalitako eskutitza, Paris, 1934ko abenduaren 3an; “*Je regrette vivement ton départ de cet Eskual Herria magnifique où tu étais appelé à jouer un rôle à la fois ingrat et difficile*”, G. Mendibourek Amoçaini bidalita-ko gutuna, Baiona, 1934ko abenduaren 20an; “*Maintenant cet excellent collaborateur vogue sur les mers et son départ vous donne bien du travail en surcroît. Comment pourrez-vous même*

bidali zien gonbidapena: Chapeletek ezin izan zuen joan (84), Pierre Héguyk ere ez zuen parte hartuko (85) eta Mendibourek baietz esan zion (86).

Hirugarren bilera burutu baino lehen, 1934ko urrian, aipatu dugun *Aintzina. Trait d'union mensuel des régionalistes basques-français* aldizkariaren lehenengo zenbakia kaleratu zuten. Donibane Lohitzuneko Dargainsek argitaletxeak argitaratu zuen.

Jean Dubosq gerente izendatu zuten; honek Charles Hiribarreni dokumentu batez baimena eman zion gerentearen ordezkariak sinatzeko (87).

Dena dela, hasiera baten Lafittek ez zuen aldizkari bat sortzeko asmorik, uste baitzuen *La Presse du Sud-Ouest*, *Le Courrier de Bayonne* eta *Eskualduna* argitaratu ahal izango zituela euskalzaleen berriak (88). Baina *La Presse* eta *Eskualduna* mesfidantzaz ikusi zituzten euskalzaleak eta, *Le Courrier de Bayonne* *Aintzinaz* arduratu bazen ere (89), Lafittek aldizkari berri bat argitaratzea erabaki zuen. Euskalerrizaleak mesfidantzaz ikusi zituzten ere poli-

faire face à tant d'ouvrages divers?", Maurice Olphe Galliardek Lafitteri bidalitako eskutitza, 1935ko urtarrilaren 1ean. Txilera joan eta gero artikulu bat argitaratu zuten *Aintzina* Amoçainen omenez, baina Amoçaini ez zitzaion gustatu artikulu hori: "Je passe sur un article qui a été écrit sur mon compte par une personne dont je ne veux pas savoir le nom.. On aurait pu me demander mon avis... Comme oraison funèbre ce ne serait pas trop mal mais un journal sérieux doit s'abstenir d'une telle réclame. On jurerait qu'elle a été payée", Amoçainek Lafitteri bidalitako gutuna, Santiago de Chile, 1935ko apirilaren 20an hasi eta 1935ko uztailaren 2an amaitutakoa.

(84) Chapeletek Pierre Amoçaini bidalitako eskutitza, Baiona, 1934ko urriaren 20an.

(85) Pierre Héguy Pierre Amoçaini idatzitako gutuna, Ossès, 1934ko abenduaren 20an.

(86) G. Mendibourek Amoçaini bidalitako eskutitza, Baiona, 1934ko abenduaren 20an.

(87) "Procuration pour autoriser à effectuer des opérations postales, télégraphiques et téléphoniques", Jean Dubosq eta Charles Hiribarrenek sinaturikoa, 1934ko abenduaren 22an. 1935 urtearen amaieran Charles Hiribarren talde euskalzalea utzi zuen Plontevoyra joateko; bidai horren berri eskeintzen digute eskutitz batzuk: "Puisque ce pauvre Charlot nous quitte, c'est à toi que je m'adresse... A propos, tu lui transmettras mon meilleur souvenir, avec tous mes vœux pour la nouvelle vie qui s'ouvre pour lui", Jean Hastoyk idatzitako eskutitza, 1935ko ...ren Sean; "J'en avais envoyé quelques-uns à Charles, mais comme il est parti, je préfère te les envoyer de nouveaux", Fabien Dargainsek bidalitako eskutitza, Donibane Lohizune, abenduaren 20an.

(88) "C'était un programme régionaliste, mais qui rencontrait beaucoup d'opposition dans le pays, parce que le gens avaient l'impression qu'on voulait se séparer de la France. Au fond c'était notre idée, mais on ne pouvait pas le dire, évidemment. Donc, ils se méfiaient de nous, et quand Lafitte a voulu expliquer ce que c'était dans le journaux de Bayonne de l'époque —il y en avait deux à l'époque: il y avait la *Presse du Sud-Ouest* et il y avait *Le Courrier de Bayonne*, et puis il y avait l'*Eskualduna*— on n'a pas voulu accepter certains de ces articles... c'est ensuite que l'idée est venue de créer un journal, si nous avions un journal nous pourrions dire ce que nous voulions", Jacques Mestelanekin izandako elkarrizketa, Baiona, 1996ko irailaren 5a.

(89) *Le Courrier de Bayonne*ren arduraduna zen J. de l'Espée Lafittekin elkartu zen *Aintzina*ren egitarauaz hitz egiteko, 1938ko apirilaren 6an Pierre Larramendik Lafitteri idatzitako eskutitz batek erakusten duen bezala. Apirilaren 28an beste eskutitz bat dago, de l'Espéek Lafitteri bialdu, harreman horiek islatzen dituenak.

tikoek, hala nola aipatu dugun Maurice Souberbiellek (90) —Uztaritzeko al-katea— eta Jean Ybarnégaray deputatuak (91) .

Aintzina aldizkaria saltzeko egin zuten propaganda handia izan zen eta, André Ospitalek uste bazuen ere zaila zela propaganda egitea (92), Camille Dargainsen ikuspuntutik guztiz emankorra izan zen (93). Eugène Goyhenechek ere pozik hartu zuen hilabetekaria (94). Amoçaini oso ona iruditu zitzaion ur-tarrileko zenbakia, baina gerokoetan gorabeherak susmatu zituen (95).

Jean Biatarana legegizonak begi onez ikusten zuen *Aintzina* Euskal He-rritik kanpo zegoenei bidaltzea (96). Jean Biataranaren ikuspuntutik *Aintzina*-ren artikuluak ulerterrezak eta interesgarriak izan behar ziren irakurle goa era-kartzeko (97).

Gutunek Lafittekin batera lan egin zuten hainbat euskalzale aipatzen di-tuzte: Jean Pierre Casabonnek Pierre Amoçaini eskatu zion Eugène Goyene-cheren helbidea (98) harekin harremanetan jartzeko. Goyenechek goraintziak Amoçaini bidali zizkion Piarresentzat —Piarres Lafitte dela suposatzen du-gu—, Philippentzat —Philippe Aranart— eta Jean Duboscqentzat (99); La-fitteri bidalitako beste gutun batean Jacques Mestelan eta Guillaumie-Reiche-ren helbideak eskatu zizkion (100). André Ospitalek harriturik zegoen Casa-

(90) Oronos, M.: *L'information religieuse en basque dans les publications du Pays Bas-que Nord, de la fin du Concile Vatican II décembre 1965 au Ve Synode Romain (29 ctobre 1977). Questions pour une Histoire future*, Université de Bordeaux III, 18982, 55-87 orr.

"Bertzaldi batez, bazterrak harrotu ziren. Barne bat alokatu zuen gazte batzuekin Uztari-tzeko karrikan, "Aintzina" agerkariarentzat. Erran behar da barne hortarat jende frango agertzen zela, gizarteko gauzetan zituzyeten dretxoan jakiteko. Jaun Merak zeukan, aldiz: ahal bezein guti behar zela Gobernuaren dirutik xahutu, eta ez zela jenderi jakin-arazi zer eskubide zuten, zer diru unki zezaketen. Erraiten zuen ederki bizi zirela, zauzkatenekin. Harek hala zion; jendeek, behar-bada, bertzela zaukaten. Bistan da: jendeek beren eskubideak ezagutuz geroz, Herriko Etxerat zo-atzin galdezka; eta Herriko jaun horiek kexu", Diharce, X: "Piarres Lafitte apezka", *Muga*, 42 zkia, 1985, 66. or.

(91) "Ibarnegaray, qui a été élu, réélu pendant des années et qui se présentait comme dé-puté du pays Basque, mais qui aussi avait cette esprit assez conservateur. Il n'avait, pas de la hai-ne, mais il avait quand même de l'hostilité pour l'abbé Lafitte, il ne l'aimait pas beaucoup. Il faut dire que l'abbé Lafitte ne le ménageait pas non plus", Jacques Mestelanekin izandako elkarriz-keta, 1998ko otsailaren 14a.

(92) "Je n'ai pu ramasser le montant d'une dizaine de 'Euskal Herri Zaleen chedeak' quoi-que j'en ai donné plus du double. Tu sais toi-même combien il est difficile de faire de la propa-gande et de demander de l'argent", André Ospitalek idatzitako eskutitza, Aldudes, maiatzaren 3a.

(93) Camille Dargainsek idatzitako gutuna, Donibane Lohitzune, 1934ko azaroaren 26an.

(94) Eugène Goyehenechek idatzitako gutuna, Paris, 1934ko abenduaren 3an.

(95) Pierre Amoçainek Lafitteri idatzitako eskutitza, Santiago de Chile, 1935ko apirila-ren 20an hasi eta 1935ko uztailaren 2an amaitutakoa.

(96) "sa présence serait judiciaire à l'Association Catholique des Etudiants à Bordeaux", Jean Biataranak Jean Duboscqi idatzitako eskutitza, 1936ko urriaren 20an.

(97) Ibidem.

(98) Casabonnek Amoçaini idatzitako eskutitza, Donazarre, 1933ko apirilaren 25ean.

(99) Eugène Goyehenechek Amoçaini bidalitako gutuna, Paris, 1934ko abenduaren 3an.

(100) Goyehenechek Lafitteri idatzitako gutuna, Paris, 1936ko azaroaren 19an.

bonnek idatzi ez ziolako baina Altabegoityk idatzi zion (101). Jacques Mestelane Amoaïnani eskatu zion *Vie Catholiquen* agerturiko artikulua bat, Lafittek gomendatu baitzion (102); Amoaïnani adierazi zion ere *Aintzina* Jean Richter bidaltzeko. Badago Mestelane Amoaïnani zuzenduriko beste eskutitz bat non agertu zion ez zuela Goyeneche ikusi ordurako (103). Michel Diharcek Goyeneche ikusi zuela eta Euskal Ikasleen Biltzarran berriro ikustea espero zuela adierazi zuen (104). Pierre Amoaïne Lafitteri zuzenduriko gutun baten Olphe Galliardekin egon zela adierazi zion (105) eta Txiletetik idatzi zion eskutitz batean gorantziak bidali zituen Jaureguiberry familia, Olhagaray emakumea, Lasalle, Aranart eta Mestelanentzat eta gutuna eurei erakusteko esan zion Lafitteri (106).

Ikus dezagun orain zer nolako ekintzak burutu zituzten aipatu berri ditugun euskalzaleek lan honetan zehar aztertu ditugun elkarte eta aldizkarietan:

Altabegoity

Amoaïn, Henriette

Amoaïn, Pierre (1915-1971): *Aintzinaren* idazkaria, 1934-1935

Aranart, Philippe (1901-1981): *Gure Herria elkartea*, 1937.

Arocena: Gonbidatua Lafitten talde euskalzalearen lehenengo bilerara, 1933an; ez zen joan.

Arramendy, Elise

Barucq emakumea

Bernoville, Gaëtan

Bribet emakumea

Biatarana, Jean

Blainville: Lafitten talde euskalzalearen bigarren bilera, 1934.

Casabonne, Jean Pierre

Chapelet: Lafitten talde euskalzalearen lehenengo bilera, 1933. Gonbidatua Lafitten talde euskalzalearen hirugarren bilerara, 1934ko abendua; ez zen joan.

Dargains, Fabien

(101) André Ospitalek bidalitako eskutitza, Aldudes, azaroaren 21an.

(102) Jacques Mestelane Amoaïnani bidalitako eskutitza, Ustaritz.

(103) Mestelane Amoaïnani idatzitako gutuna, Paris.

(104) Michel Diharcek idatzitako eskutitza, Paris, 1934ko otsailaren 5ean.

(105) Amoaïne Lafitteri idatzitako eskutitza, Baiona, irailaren 14an

(106) Ibidem.

Dargains, Camille

Diharce, Maddie (1918-2001)

Diharce, Michel (1914-1940): *Eskualzaleen Biltzarraren* 1928ko bilera.

Diharce, Xabier (1920-)

Duboscq, Jean (1905-?): *Aintzinaren* gerentea, 1934-1935. *Aintzinaren* idazkaria, 1936.

Goyheneche, Eugène (1915-1989): *Eskualzaleen Biltzarraren* 1933ko bilera.

Guéraçague emakumea

Hainçuberro emakumea

Hastoy, Jean

Héguy, Pierre: Gonbidatua Lafitten talde euskalzalearen hirugaren bilerara, 1934ko abendua; ez zen joan.

Hiribarren, Charles (?-1989): *Aintzinaren* idazkaria, 1935.

Jaureguiberry, Jean de (1880-1952): *Gure Herrian* (11 idazlan) eta *Aintzinaan* (5 idazlan) idatzi zuen. *Gure Herria elkartearen* 1932ko bilera. *Gure Herria elkartearen* 1933ko bilera. *Eskualzaleen Biltzarraren* 1933ko bilera. *Gure Herria elkartearen* 1934ko bilera. *Gure Herria elkartearen* 1935ko bilera. *Eskualzaleen Biltzarraren* 1935ko bilera *Gure Herria elkartearen* 1936ko bilera. *Gure Herria elkartearen* 1937ko bilera. *Gure Herria elkartearen* 1938ko bilera.

Jaureguiberry, Madeleine de (1884-1977): *Gure Herria elkartearen* 1936ko bilera. *Gure Herria elkartearen* 1937ko bilera. *Gure Herria elkartearen* 1938ko bilera. *Aintzinaren* idazkaria, 1935-1937.

Lafitte, Piarres (107) (1901-1985): *Eskualzaleen Biltzarraren* 1928ko bilera. *Gure Herria elkartearen* 1930ko bilera. *Euskaltzaindiaren* 1930eko azaroaren bilera. *Gure Herria elkartearen* 1931ko bilera. *Gure Herria elkartearen* 1932ko bilera. *Eskualzaleen Biltzarraren* 1933ko bilera. *Gure Herria elkartearen* 1933ko bilera. *Gure Herria elkartearen* 1934ko bilera. *Gure Herria elkartearen* 1935eko bilera. *Gure Herria elkartearen* 1936ko bilera. *Gure Herria elkartearen* 1937ko bilera. *Gure Herria elkartearen* 1938ko bilera. *Eskualduna* (238), *Gure Herria* (69) eta *Aintzinaan* (146) idatzi zuen.

(107) Piarres Lafitte, talde euskalzalearen bultzatzaile nagusia izan bazen ere, ez zen euskalzaleen bileretara joaten, apaiza izatean egoki ikusi zuelako euskalzaleen antolakuntza politikotik kanpo egotea.

Lassalle, Léon (1881-1961): *Eskualdunan* (9 idazlan), *Gure Herria* (34 idazlan) eta *Aintzina* (11 idazlan) idatzi zuen. *Gure Herria* elkartearen 1934ko bilera.

Mendiboure, G.: Lafitten talde euskalzalearen hirugarren bilera, 1934ko abendua.

Mestelan, Jacques (1918-): *Gure Herria* (3 idazlan) eta *Aintzina* (7 idazlan) idatzi zuen.

Olphe Galliard, Maurice: *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne* elkartearen idazkari adjuntua, 1935-1940. Lafitten talde euskalzalearen bigarren bilera, 1934.

Olhagaray andrea

Ospital, André (1915-1987)

Ospital, Félix: Lafitten Euskalzaleen bilera, 1933. Gonbidatua Lafitten talde euskalzalearen bigarren bilerara, 1934; ez zen joan.

Richter, Jean (?-1940)

Saint Martin, Germain

Urricarriet, Jean Pierre (1905-1950)

Urricarriet emakumea

Ikusten dugun legez, 29 euskalzaleetatik 7k, elkarte kultural bilera gehiagotan egon ziren, Lafittek eraturiko taldean aritzeaz gain: Philippe Aranart, Michel Diharce, Eugène Goyeneche, Jean de Jaureguiberry, Madeleine de Jaureguiberry, Piarres Lafitte eta Léon Lasalle.

Alde batetik, Jean de Jaureguiberryk eta Piarres Lafittek Gure Herria elkartearen sei bileretan egin zuten topo eta Madeleine de Jaureguiberry eurekin elkartu zen horietako hiru batzarretan; Philippe Aranartek hirurak ikusi zituen horietariko bilera baten baino ez.

Beste aldetik, Lafitte Euskalzaleen Biltzarren bi bileretan egon zen; batean Michel Diharce eta Jean de Jaureguiberryekin elkartu zen eta bestean Eugène Goyhenekekin.

Laburbilduz, eta jadanik aipatu dugun bezala, Piarres Lafitte intelektuala *Gure Herria* eta *Eskualdunaren* argitalpenetan eta *Gure Herria* elkartearen agertu zuen bere 1930. hamarkadako iharduera kulturala. Horrez gain, bilakera intelektual hori zertu zen aldizkari bat argitaratzean, *Aintzina*, eta talde kultural baten sorkuntzan, Euskalzaleak.

Beste aldetik, esan dezakegu 1920 eta 1940. urteen artean Iparraldean mugimendu euskalzale kulturala pizturik zegoela, Lafitte eragilea izanda, eta el-

karte eta argitalpen mailan ekintzak burutu zituela. Eta, beharbada euskalzaleen gaztetasuna zela eta, ia inork ez bazuen ere ekintzarik burutu talde euskalzalearengandik at, Piarres Lafitte, Jean de Jaureguiberryrekin batera, maiztasunez joan zen talde euskalzaleaz gain beste elkarte bateko bileretara, hau da Gure Herria elkartearen batzarretara. Era berean, 39 urteko Lafitte gazteak hiru aldizkari ezberdinetan idatzi zuen aztertu dugun garaian —*Aintzina*, *Eskualduna* eta *Gure Herria*—, Léon Lasallek bezala, baino honek 59 urte izanda.

ERANSKINA

Aldizkarietako idazleak eta artikuluen kopuruak (1920-1940)

Izena	Société des Sciences, Lettres et Arts de Bay.						
	<i>Gure Herria</i> (1921-1938)	<i>Eskualduna</i> (1921-1940)	<i>Bul. M. Basque</i> (1925-1935)	(1920-1940)	<i>RIEV</i> (1920-1936)	<i>Euskera</i> (1920-1936)	<i>Aintzina</i> (1934-37)
Aguirre, José					7		
Alford, Violet			5		2		
Altube, S.						12	
Anguiozar, Martín de					36		
Apestéguy, Laurent	39	109					
Apraiz, Angel					17		
Apraiz, Odón	1				15		
Aranzadi, Telesforo					43		
Arbeletche, H.		9					
Areitio, Darío					10		
Ariztia, Marie	24						
Arocena, Fausto					15		
Arotçarena, Salbat	1	248					2
Azkue, R. M.						41	
Bahr, Gerhard					15	3	
Barandiaran, José Miguel					6		
Barbier, Jean	49	79			1		
Béhéty, D.	7						
Blazy, Edmond	6		2				
Boissel, William			16	1			
Bosch, Pedro					6		
Burguburu, Paul				5			
Camino, A.		6					
Campion				3	1		
Casdevant, Ed.				5			
Colas, Louis	11		3	1			
Constantin, Albert			10				
Courteault, Em. Henri				5			
Croste, René				9			
Cuzacq, René	26		2	8			
Daranatz, Jean Baptiste	40		6	61	18		
Dassance, Louis	26	22	1				
Delzangles, R.	1	3					

Izena	<i>Société des Sciences, Lettres et Arts de Bay.</i>						
	<i>Gure Herria</i> (1921-1938)	<i>Eskualduna</i> (1921-1940)	<i>Bul. M. Basque</i> (1925-1935)	<i>Lettres et Arts de Bay.</i> (1920-1940)	<i>RIEV</i> (1920-1936)	<i>Euskera</i> (1920-1936)	<i>Aintzina</i> (1934-37)
Donostia, José Antonio	23		8		25		
Dop, Henri	30		1				
Dop, Pierre	16			3			
Ducéré				8			
Dufau, Dominique	6	3					
Duhour, Pierre	10	458					
Echegoyen, D.		8					
Eguskitza					17		
Elbée, Charles	4						
Eleizalde, Luis					22		
Elissague, Mayi	35						
Elissalde, Jean	66	159				1	
Etchecoin	15		3				
Etchepare, Jean	57	121					
Etcheverry, Michel	26			33			
Etxegarai, Bonifacio					14	3	
Etxegarai, Carmelo					3	1	
Fernández Giménez, S.			12				
Foix, Joseph	2				9		
Foix, Joseph	9			2			
Gallop, Rodney A.	11		4				
Gárate, Justo	1				44		
Garmendia, Pedro					20		
Gavel, Henri	76		9	7	12	1	
Giese, Wilhiam					22		
Gorostarzu	10						
Goyeneche	1	69					
Grimard, A.				5			
Guerra, Juan Carlos					17		
Gurruchaga, Ildefonso					7		
Héguy, Julien	2	3					
Hérelle, Georges	9		2	7	6		
Iriart, Michel		19					
Irigarai, Angel	7				20		
Irigarai, Pablo Fermín	9	366					
Istillart, Gratien		35					
Jaureguiberry, Jean	9						5
Lacombe, Georges	45		1	2	59	2	
Lacrambe				5			
Lafitte, Piarres	69	238					146
Lafon, René					12		
Lamarque, Jean	30		2	2			
Lambert, E.				5			
Larzabal, Pierre		5					
Lassalle, Leon	42	9					11
Lekuona, Manuel					12	1	
Leon, Léon	21	15					

Izena	Société des Sciences, Lettres et Arts de Bay.					
	<i>Gure Herria</i> (1921-1938)	<i>Eskualduna</i> (1921-1940)	<i>Bul. M. Basque</i> (1925-1935)	(1920-1940)	<i>RIEV</i> (1920-1936)	<i>Euskera</i> (1920-1936) <i>Aintzina</i> (1934-37)
Léon, Albert	6			1	6	
Lhande, Pierre	15		1		3	1
Menditte, A. de		129				
Mestelan, J.	3					7
Meyer-Lübke, W.					7	
Minvielle		13				
Moulier, Jules	59	82				
Mugartegui, Juan José					17	
Mugica, Serapio					12	
Munarriz, E.					5	
Nogaret, Joseph			17	10		
Nussy-Saint-Saens, Marcel			6			
Ormaetxea, Nicolas					8	8
Otacé		428				
Pérez Goyena, Antonio					5	
Picochet			10			
Poydenot, Raymond				5		
Rectoran			2	3		
Reicher, Guillaume	20			4	1	
Rocq		1		4		
Saint-Pierre, Jean	17	180				
Saint-Vanne, A.				5		
Saroihandy, Jean					14	
Schuchard					14	
Soubelet, Dominique		376				
Souberbielle, E.	35					
Souberbielle, Maurice	5	56				
Spitzer, Leo					12	
Uhlenbeck, C. C.					13	
Urabayen, Leoncio					13	
Urquijo, Julio	1				52	
Valle, Alfonso del					23	
Veyrin, Philippe	34		14	1	12	
Vie, Georges				6		
Vinson, Julien	10			5	6	
Voulgre, André				5		
Ybarnégaray, Jean	1	11				
Yturbide, Pierre	11					

BIBLIOGRAFIA

Aldizkariak

Aintzina (1934-1937) (Lazkaoko benediktinoen liburutegian, Donostiako Kol-
do Mitxelena kulturgunean).

Bulletin du Musée Basque (1925-1935) (Bizkaiko Foru Aldundiaren liburutegian).

Eskualduna (1921-1944) (Baionako Euskal Erakustokiko liburutegian, Belokeko beneditinoen liburutegian, Baionako udal liburutegian).

Eskualzaleen-Biltzarra (1905-1906, 1908-1913, 1919-1926, 1930-1936) (Donostiako Koldo Mitxelena kulturgunea, Derioko Labayru liburutegia).

Euskera. Euskaltzaindiaren lan agiriak. Donostia, (1920-1937), 1980.

Eusko-Ikaskuntzaren Deia (1920-1936) (Bizkaiko Foru Aldundiaren liburutegian).

Gure Herria (1920-1936) (Donostiako Koldo Mitxelena kulturgunean).

“Herria 25 urte”, Herria, 1969.

Revista Internacional de los Estudios Vascos. Indices de autores, de libros recensionados, de materias y de ilustraciones (1907-1936), La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1977.

Société de Sciences, Lettres, Arts et d'Etudes Régionales de Bayonne (1922-1931) (Euskaltzaindiako liburutegian, Derioko Labayru bibliotekan).

Liburuak

Agirreazkuenaga, J. (dir.): *Diccionario bibliográfico de Eusko Ikaskuntza (1918-1998)*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, 1998.

Díaz Noci, J.: *Euskarazko aldizkari, egutegi eta almanaken errolda (1834-1959)*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, 1994.

Díaz Noci, J.: *Euskal prentsaren sorrera eta garapena (1834-1939)*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, 1995.

Estornés, I.: *La Sociedad de Estudios Vascos. Aportación de Eusko Ikaskuntza a la Cultura Vasca (1918-1936)*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, 1983.

Euskaltzaindia: *Piarres Lafitte-ri omenaldia*, Bilbo, Iker, 1983.

Haritschelhar, Jean eta beste Batzuk: “Hommage à Pierre Lafitte”, *Bulletin du Musée Basque*, 1986, 113-114 zkiak.

Jacob, James E.: *Hills of Conflict. Basque Nationalisme in France*. University of Nevada Press, 1994.

Larronde, Jean-Claude: *Eskualerri-zaleen Biltzarra (1932-1937), Eskualerri-zaleen mugimendu abertzalearen sortzea Iparraldean*, Bilbo, Sabino Arana Kultur Elkargoa, 1994.

Urkizu, P.: "Elissalde eta Etchepare, Apaiza ta medikua gerra-kronikari", *Gerra eta Literatura*. Oihenart Cuadernos de Lengua y Literatura, Donostia, 1997.

Xarriton, P.: *Jean Etchepare mirikuaren idazlanak I. Euskal Gaiak*, Donostia, Elkar, 1984.

Xarriton, P.: *Jean Etchepare mirikuaren idazlanak II. Medikusolas*, Donostia, Elkar, 1985.

PIARRES LAFITTE GURE ARBASOA (BERETIK ETA AZKENA)

Emile Larre

GIZONA NOLAKO!

Lafitte bezalako batek beharko zuen altzeiruzko osasuna. Baina ez dira beti gauzak hola joaiten batere gizonen artean: hots, batek baduena besteak ez du eta holaxe doa gure mundua, osoki dohain desberdinez egina, batetik bestera.

Gure Piarresen kasua aski erakutsia dugu jadanik ez zela hanbatekoa osagarriaren aldetik: hastean ahal bezala, gutitarik ateraia, ez iduri batere bizikoia zela haurra, burasorik gabe haunditua, gaztean indar balentria guti egina, kirola edo indarjokoz, halere beti gizon ernea ibili da bizkitartean, “itxura txarrean pixkor” eta beti bere lanttoetan ari. Beribilean elgarrekin ereman ditugun oren luzeetan, Euskaltzaindirat bederen gure bi orenak behar baiginituen Bilborainoko egun batzuetan, erabiltzen ginituen ere solasean gure osasun gorabeherak.

LO EGILE TXARRA

Erraiten zuen deplauki, gibleko aterik gabe, zer lo egile txarra zen, medikuetan ere asko ibilia, odolaren tentsione haundiegia, hau ere nork erranen zuen, harek zauzkan itxura hitsekin, eta diabeta ez dakit zenbatetan, jan-edanetan larderia zerbaiteko neurriak eta gomendioak zauzkala. Horiekin batean, harek zaukan arrailleria eta jostakin omorearekin, aterako zuen zirta bat ederra, erakutsiz ez direla haundiegi hartu behar sendagilearen beltzuriak. Hau ere entzun diot behin baino gehiagotan: “Nik behar dut hein bat tentsione nere lanetan doi bat kalipu izaiteko”. Eta hein hori omen zoan aski gora ere aldika, 18 eta 20 inguruetaraino, berak zionaz.

Egunak jin, egunak joan, holaxet zituen, beti bere uztarrian berme, 84 urte bilduak. Batere on balinbazen, eta on zen gutiz gehienetan, hor ginuen asteartetan Baionarako, beti ber urratsetan eta beti lana gogoan, hor ere Euskaltzaindian, ilabeteko bilkura orokorrean, eta berdin balio zuen Donostian,

Iruñean, Gasteizen edo Maulen balinbazen ere biltzarra, edo bizpahiru egune-ko Jardunaldiak, harateko zen gure kalonjea, ustegabekoz kanpo.

GRAMATIKA EGUNETAN

Holako batzu gertatu ziren, 1984eko urte ondarrerat, Iruñean, Arturo Campion Gramatika Egunak Idioma Etxean. Eta joan ginen harat ere elgarrekin eta Euskaltzaindiko gehienak nik besotik lagunduz bereziki eskalaretan. Denak segitu zituen Lafittek, ernatzen eta pizten zelarik ere, zakien bezala, bereak zituen gai batzuetan eta denek errespetu ekartzen zioten, are gehiago gai horietan.

Oroitzen naiz, arats haietarik batez, ganbara berean ezarri gintuztela hotelako ganbara batean Lafitte eta biak. Gehiago ere, euskal antzerki baten ikus-ten izan zen bera beste lagun batzuekin arratsean: ni ez nintzan harat atera tenore berant harekin ez atrebiturik. Haritschelharrek kondatu du ere, nihaurek salaturik, liburu baten aintzin-solasean, nolako trenpuan ibili zen hau, bai-eta nik baino hobeki lo egin zuela ere, egundainotik goizean goiz berriz jeiki aintzin, eta sekulan baino bipilago.

OSPITALERAT JOAN BEHAR

Azken uztarrak ote?... handik geroxago agertu ziren Lafitten nekadurak eta gaitzaren desmasiak. Eguberri eta Urtats baino lehenago, urtearen azken ilabete eta asteetan, ezin etorri zen astearte batez, eta berriz ondokoan, Baionako urratsetarat. Beti bezala Uztaritzetik pasatu nintzan, berrien hartzeko bederen, eta gibelerakoan, arratsaldean, laneko berriak ekartzen nizekion, baina behar izan zuen ixtante, Ospitalean sartu. Geroztik, harat beharko zuen Lafitte ikusi nahi duenak bisita egin.

Ezarria zuten, ospitale zaharraren Basusarri-Arrangoitzerateko hegalean, erdi-erdiko erloia eta aintzindegiari behatzen diozularik, irakurlea, han nunbait, eskuineko xoko hari, 19 garren ganbara ote zen hastean?... eta geroxago ez dakit zein xuxen, lekuz ere aldatu baitzuten.

Nik aldiz, hamabost urtez Uztaritzerat ene asteko bisita astean behin egin, aise sinetsiko naute denek hemen, erraiten badut betiko debozione berarekin egin diotala ospitalerako bisita egunaz eta berdin gauaz ondarrerat, eta ez nik bakarrik orobat. Asteartearekin lehenik, hasi nintzan ixtanteko biharamunean berrikatzen ene itzulia. Oroit Irisarrin nintzala orduan 35 kilometretan. Egoiten nintzan hantxetan jarri-ta Lafittekin, solaseko trenpurik batere zuenean kanpoko berriak ekarriz, eta lehenik HERRIArenak, edo ixilik, liburu bat eskutan.

JEAN LAHARGOU-REN LAGUNTZA

Huntaz ere oroitzen bada irakurlea, eta oroitzen ez bada bietan, behar dut orain berri bat salatu: aintzineko urte heietan, ikusiz nekeak bazituela HERRIAK, familietan xaharra hil-eta gazteek euskararen gose guti batetik, eta diru konduetako kezka bestetik, zin egina nuen nik laguntzaile hurbilenekin, behar ginuela kaseta iraun-arazi... “Lafittek begiak hetsi arte”. Zorionez, orduantxe gertatu zen ustegabeko berri ona: **Jean Lahargou** suhuskundarra, Baiona-Bokalen apez eta apez-langile egona. Gure seminarioko aspalidiko lagun hori etorri zitzaigun *Herriara*, bere kar eta su guziarekin, gure aren alde ekonomikoa berriz xutitu ziguna eta berriz haxean ezarri, beste adiskide batzuen eta herri batzuen dirulaguntzekin.

HERRIA BETI AINTZINA

Geroztik dira gauzak bideratu, emeki-emeki, *Herriaren* bi batzordeak ere berrituz, ekonomikoa eta idazleena, dela Haritschelhar, Goity, A. Ospital, M.J. Minaberry eta herrietako berriketari andana luzatuz eta beren segidako eginbideetan finkatuz, nahiz hauek beti urrikakoak egonen badira ere, baina badakite halako baten berri iparralde huntako kaseta euskaldunek. Horiek hola, badira hor kide asko Lafitten denborakoak eta besteak berriak. Hauek oro, Lafittek, bera ahulduz zoan denbora hartan, etzituen ez xuxen xuxena jakin, baina berriz goratze eta xutitze hortaz zerbait salatu ahal izan diogu halere gure eriori, hitzerdika bederen, baietz ba, ongi zoala *Herria* beti aintzina;

Arte horretan, zer eri xarmanta eta atsegina ez da izan Lafitte ospitalean, han ezagutu dutenentzat; ez, ez; ez dio nehork ezagutu gizon miresgarri horri, eriaren ingrat eta minkortasun hartarik batere. Beti ele ona, beti esker ona erizainen artatze, zerbitsu ala pikuretan, eta beti baietz, segurki baietz, eza eta beldurra mihi punttan izanen zituzkeelarik ere bere ezinbertzean. Eta hori denekin: bihotzeko artatzaile medikua, hango zerbitzuko burua bera loriatzen zuen, andere erizainek ez jakin zer erran eta nola gorets, beti hoin grazios eta goxoa zuten eri xahar hori. Batzuek eta besteek zerbait egin nahi ba dohaka-bearentzat baina ezin;

ARBASO EZIN AHANTZIA

Behin, gehiago deusik ezin hartuz Lafitten barneak, eskaini ginion nahi zuenetz ezia. Erdi plazer egiteko naski, baina bakearen gatik zela aitortu gabe, baietz erran zuen eztiarentzat. Gu bi jauziz joan ginen eztiaren erosterat. Damurik; lehen jastaldian berean bazuen aski. Azken muga joa zuen gizon haundi harek.

Aski bazuen ondikotz eginik Lafittek mundu huntan. Bere saila beste batzueri utzi ordua jina, segitzeko, 1985eko otsailaren 23 hartan. Uztaritzeko elizan egin giniozkan guk aldiz elizkizun ederrak. Bai-eta bildu ginela ere berderatziurruneko meza batentzat han berean, meza ixila, herriko erretora, B. Goity, A. Ospital, J. Haritschelhar, Monzon, de la Sota, Charritton, eta ahanztiek barka. Gu aldiz han ginen ezin ahantziz, beste ainitzen gisan, Piarres Lafitte “arbaso” “maitea”!

SOUVENIRS SUR LE CHANOINE PIERRE LAFITTE: “LES MARDIS DE HERRIA”

Alexandre de la Cerda,
de l'Académie des Jeux Floraux

Ces quelques mots pourraient s'intituler : “propos d'un inculte”, en référence à la remarque d'un des participants —le chanoine Etienne Sallaberry— à ces “mardis” de Herria qu'on m'a demandé de vous relater. En effet, à l'automne 1979, lors du premier anniversaire de Radio Adour Navarre, fêté à Biarritz sur la terrasse du “Victoria Surf” qui venait, hélas, d'enlaidir le rivage biarrot, j'avais demandé au chanoine Sallaberry, qui assurait une chronique régulière sur notre antenne, d'adresser quelques phrases à l'assistance en majorité erdaldun, dont le député maire, à l'époque Bernard Marie. Il commença par une longue déclaration en euskara, qui mérita d'autant plus d'applaudissements que la plupart n'y avaient pratiquement rien entendu, mais le coucher de soleil était somptueux et le buffet, offert par l'un de nos annonceurs publicitaires, très prometteur. Soudain, sans se démonter, de son timbre quelque peu nasillard, le chanoine fit tomber cet arrêt implacable et définitif : « *Et maintenant, pour les incultes* », tout en poursuivant en français !

Eh bien ! moi aussi, hélas, en dépit des leçons de grammaire basque que le chanoine Lafitte m'avait administrées avec une patience infinie, je suis resté un inculte, et je ne pratique pas suffisamment le basque pour l'employer dans cette causerie. Or mon témoignage sera bref et davantage anecdotique que savant, car d'autres ont déjà énuméré les innombrables mérites spirituels, humains et scientifiques de l'homme, du prêtre et du grand linguiste. Je ne ferais qu'égrener quelques souvenirs personnels liés à la fréquentation assidue de ce qui m'apparaît à présent comme l'un des cénacles les plus exceptionnels rencontrés au cours d'une vie de publiciste. L'expression même de cénacle pourrait prêter à sourire eu égard à la modestie, à l'humilité des circonstances et du lieu qui nous rassemblaient. Et pourtant, quelle réunion d'intelligences, de savoir et, par-dessus tout, de caractères humains bien trempés lors de ces déjeuners des mardis de Herria, pris sur une très commune toile cirée dans une humble auberge du bas Mouguerre !

C'était à la fin des années soixante-dix, et vous me pardonnerez de rappeler d'abord les raisons de ma participation à ce déjeuner qui faisait suite aux corrections des épreuves de l'hebdomadaire basque précédant sa parution le jeudi ; repas frugal entre tous qui rassemblait ses collaborateurs les plus proches, rejoints à l'occasion par quelques personnalités plus "extérieures". Je venais de fonder Radio Adour Navarre avec pour objectif avéré de donner la parole à une région et à une culture qui en étaient singulièrement dépourvues, en particulier les moyens modernes d'expression telle la radio. A l'origine, j'avais bénéficié d'une heure quotidienne d'émission sur Radio Popular de Loyola, alors confiée aux mains d'une personnalité extraordinaire, précurseur à bien des égards de ce "média" en Pays Basque puisqu'on le chargea, après Loyola, de mettre sur rail et de diriger la chaîne de radiodiffusion publique créée en 1983 par le gouvernement d'Euskadi. Le père Ignace Arregui, jésuite fin et lettré, avait bien compris mes motivations ainsi que l'intérêt d'accorder un temps d'antenne aux habitants des provinces septentrionales ; en outre, ces émissions montraient aux auditeurs Guipuzkoans et limitrophes qu'il existait également un pays, une langue et une culture basques au Nord de la Bidassoa. Cependant, mes premières interviewes rencontraient parfois quelque réticence, et je me souviendrai toujours de cette réplique fusant un jour à Cambo : « *Le micro n'est pas un instrument basque !* » Or mon idée était précisément que, petit à petit, il le devienne. Il convient d'ajouter qu'à l'époque, s'il paraissait difficile de faire parler en euskara devant un micro, trouver quelqu'un capable de délivrer une chronique construite et régulière tenait du miracle. Or parmi ceux qui m'avait considérablement aidé dans ma tâche en me facilitant l'accès à d'innombrables milieux propres à alimenter la substance de mes programmes, je n'exprimerai jamais assez de gratitude à l'endroit d'Es-kutik, alias Louis Toulet, cet infatigable chantre de la pelote —appelé "basque", comme il se plaisait toujours à le souligner—. Le premier, il avait procuré à notre sport national une tribune médiatique dont on connaît l'importance qu'elle revêt de nos jours. Donc, c'est lui qui m'invita, à l'origine, à un "mardi" de Herria afin d'enregistrer une chronique en basque. Celle-ci, d'une durée de cinq minutes environ, devint, elle aussi, hebdomadaire. Elle était assurée par l'abbé Emile Larre qui annonçait en avant-première le thème des articles à paraître dans Herria ; s'y ajoutaient parfois d'autres sujets "quémandés" au chanoine Lafitte, qui participait à l'occasion, et de bonne grâce, à des émissions beaucoup plus longues. Je garde en particulier le précieux enregistrement de ses souvenirs d'enfance et de jeunesse, de prêtrise, de journalisme et d'écriture. Malgré son âge déjà avancé, il faisait toujours preuve d'une mémoire très alerte et ne manquait pas d'émailler ses récits d'anecdotes et de mots certes plaisants, mais jamais empreints d'une quelconque vulgarité. C'est bien là qu'apparaissaient les qualités humaines incommensurables du chanoine, toujours le coeur sur la main. Toujours disponible, également, pour fournir le renseignement demandé et, dans son invraisemblable "chambre-archi-ve-bibliothèque", extirper d'une main sûre et savante, avec la fulgurante

précision d'un ordinateur, la brochure idoine de dessous une montagne de dossiers et de livres. Cette bonhomie naturelle n'excluait aucunement le jugement acéré et vif, un peu à la manière du vieux dicton ornant la cheminée de la salle à manger du château d'Arcangues : la dent était douce pour ceux qui se trouvaient autour de la table, mais elle savait se faire dure —toutefois, sans méchanceté aucune— à l'encontre de ceux dont l'attitude ou les écrits lui déplaisaient fortement. Je me souviens en particulier de quelques remarques bien senties concernant des publications auxquelles il n'aurait certes pas délivré son "imprimatur" moral ou des analyses qu'il estimait erronées —par exemple la psychologie de l'euskarien réinterprétée par Pierre Loti ou celle d'Etxahun "le malchanceux" romancée et poétisée par Pierre Espil. Il n'hésitait pas, non plus, à fustiger certaines excitations militantes ne paraissant pas s'appuyer sur des connaissances historiques ou linguistiques sérieuses. Et le rappel de quelques attitudes troubles ou ambiguës pendant l'Occupation avait le don de déclencher sa réprobation.

Je revois encore le chanoine, déjà chaussé de lunettes à verres épais, s'armer encore d'une grosse loupe qu'il promenait au-dessus des morasses du journal à l'Imprimerie des Cordeliers. L'essentiel de la vérification accompli, il nous rejoignait à Dibusty, chez Etxebaster, le petit bistrot de Mouguerre où nous partagions quelques crudités, une "sauce" et un gâteau basque carton-neux, le tout arrosé de quelques verres de picrate à l'enseigne d'un "Toréador" inconnu. Il y avait là les habitués : l'abbé Emile Larre, qui est, de nos jours encore, la cheville ouvrière de Herria, à l'allure et au débit (d'enregistrement au micro) toujours pressé, les chanoines Lafitte et Sallaberry, ainsi qu'André Ospital, au rôle plus administratif et comptable, qui racontait souvent quelque histoire de contrebande ou de chasse dans sa palombière aux Aldudes. D'éminentes personnalités du monde linguistique ou historique, ainsi que des élus s'associaient à notre petit noyau dans le but de rencontrer le chanoine Lafitte en partageant l'humble repas. Ainsi, aux professeurs Haritschelhar et Allières, se joignirent à l'occasion Paul Dutournier, alors maire de Sare et président des maires du Labourd, des universitaires américain, tchèque, et le directeur de l'Institut Ethnologique de Tokyo avec une équipe de chercheurs et de cameramen, en quête d'analogies entre les Basques et les Aïnous. Je fus d'ailleurs chargé de piloter ces derniers auprès de l'Abbé Barandiaran, dans sa villa "Sara". Le chanoine Lafitte recevait avec courtoisie et écoutait attentivement ses hôtes, sans pour autant partager toutes leurs vues, entre autres Louis Charpentier quand il écrivait son "Mystère basque". Il n'hésitait pas à exprimer clairement ses réserves, voire même des mises en garde devant quelque excessive "fantaisie". On a peine à s'imaginer l'intérêt des conversations échangées autour de cette table, l'élévation des propos, ce qui n'empêchait nullement le regard perçant du chanoine de s'animer soudain d'un éclat vif et coloré de malice : une bonne plaisanterie, délivrée au moment le plus inattendu, avec cet accent rocailleux que l'on soupçonnait parfois d'être cultivé par plaisir, détendait une atmosphère chargée de gravité.

Moments particulièrement privilégiés que ceux-là, dans un cénacle dont on espère qu'il n'était pas formé de penseurs —ou de poètes— amenés à disparaître, certains sont encore bien présents, et on attend la relève pour l'avenir des Lettres et des Etudes basques. Du moins, tel semblait être le vœu le plus ardent du Chanoine Lafitte, et l'objet des incessants efforts de toute sa vie.

EGUNEROKO EUSKARAREN ERE SUSTATZAILE (Piarres Lafitteri omenaldia, Uztaritzen, 2001eko irailaren 22an)

Henri Duhau

Noiz ezagutu nuen Piarres Lafitte? Euskaldun Gazteriako idazkari-ibiltari nintzen Baionan, soldadogotik landa, 1963 urte hondarraz geroztik. E.G., badakizue, baserritar gazteen mugimendu girstinoa dela. Hain maitatua izana zen *Gazte* kazeta orduan itzalia zen eta haren ordaintzeko nolabait ireki genuen sail berri bat *Herria* astekarian “Gazteen Oihartzunak” deitu genuena eta sail horren arduradun gertatu nintzen laster. Gazteek artikuluak igortzen zizkiguten eta nik mekanikaz jorik ezartzen nituen gero *Herria*-rat eramateko. Eta beraz aste guzietan ikusten nuen Piarres Lafitte. Segidan biziki errexxi antolatu ginen elkarrekin. Guk ahal bezain planttan egiten genuen lana eta *Herria*-n ere estimatzen zuten gazteen parte hartzea beren artean. Harreman hoberenak ukan ditugu beti. Horra beraz harekilako ene lehen ezagutzak.

Nahi nuke oroitarazi gertakari bat goiz huntan nehork aipatu ez duena. 1964an Piarres Lafitteri omenaldi bat eskaini zitzaion (ukan duen lehena, ene ustez) Baionan *Herria*-k hogeitau urte bete zituenean eta han gertatu nintzen hain xuxen “Gazteen Oihartzunak”eko arduradun bezala. Sekulako laudorioak ukan zituen denengandik eta guziei eskerrak bihurtzerakoan hauxe atera zuen: «Hoinbertze lore ukaitearekin, uste nuen hila nintzela!» Entzule guziei irri zafla eder bat jauzarazten zigula!

Omenaldi hura bururatzean Piarres Lafitte hasi zen han ginen guzien presentatzen bederazka. Ene aldia etorri zenean, izena erran eta gero “Leizarragaren ildotik hitzak” erabili zituen. Soberakinak atzeman nituen zeren-eta ez bainuen denbora hartan batere pentsatzen egun batez euskararen barnetik ikasten ariko nintzela! Euskaltzalea nintzen, baina euskara enetzat komunikazio tresna on bat zen fedeaz hitzegiteko, ideia berrien zabaltzeko, laborari mundua aitzinarazteko, laneko moldeak hobetzeko eta abar... Ez nuen bigarren mailako ikasketarik eginik, eta ondorioz, hizkuntzalaritza osoki gai helezina zitzaidan; errexxi ulergarria da beraz ene orduko pentsamoldea.

Gero ezkondu nintzen eta zonbait denboraz ez nuen anitz ikusi Piarres Lafitte. Dantzaz okupatu naiz hogoi bat urtez eta denbora hartan Euskal Dantzarien Biltzarrak gaitzeko saila eramaki zuen. Dantza gehienak batu egin zituen, euskara batuak lehen urratsak eman zituen urte beretan hain xuxen. Bai-

na dantzen batasuna egin arau aipatzen zen ere behar zirela bildu urrats batzu oraino biltzekoak (dantza osorik, biltzekorik, ez zen pentsatzen bazegoela) eta horrelako gomendioak entzutean ari nintzen beti ene buruarekin: «Dantza urrats hondar horiek horren garrantzitsuak badira, zenbatez ez dira baliosago oraino biltzekoak diren hainbertze euskalki?».

Ni ez nintzen dantzari irakaslea ofizioz eta dantzaren teknikan baino errexkiago nenbilen euskalkien erdian. Iparralde guzia kurrutua nuen ezkondu aitzin eta gure aldeko euskalki gehienek ulertzeko gai nintzela ere iduritzen zitzaidan. Bertzalde etxean eta herrian euskara hutsean bizi izanak ginen gure haur eta gaztaro guzia, ez baita holako unibertsitate euskalki baten bereganatzeko bederen...

1980-1981 urteetan Koldo Artola ere ibilki zen hemen gaindi karraskan euskalki biltzen eta horra nola ni ere lotu nintzen Beskoitzeko aditza behar nuela idatzirik eman, ohartua bainintzen lau eleketarako formak biziki ontsa ematen genituela: toka, noka, zuka eta xuka. (Ikus *Hasian-Hasi Beskoitzeko Euskara* - lehen partea). Geroxago deklinabidea eta ahoskera ere bildu eta landu nituen. Eta gero hor nintzen ez jakin zer egin ene lanttoarekin. Lafitteri igortzen banio? Ez nekien orduan zenbatetaraino euskalkiez axolaturik zebilen, baina banekien Euskal Herriko gauza orok interesatzen zuela eta beraz igorri nion. Igorri banuen igorri ikusi beharko zenuten zer ongi etorria egin zidan! Handik goiti iduri zuen ni nintzela jauna eta hura ene zerbitzaria! Zinez sobera ona izan da enetzat geroztik.

Bizkitartean kezkatsu joana nintzaion lehen aldian ene lanttoarekin. Herrietako euskara batetik eta bertzetik euskara batua gomendiatzen bainuen delako lanean. Eta jakina Lafittek eta bertze batzuek Iparraldeko euskara batu bat bezala landua zutela artoski, bai *Herria*-n, bai elizkizunetan erabiltzeko eta lapurtar-baxenafatar gehienek edo denek ulertzen dutena. Baina ez zen kexatzerik gertatu neholara ere eta bizpalau aldiz elkar ikusi genuen eta bertze bizpalau gutun ere igorri zizkidan beti ene sustatzen ari zela. Bainituen oraino halako uzkurutasun batzuk. Eta Lafitte ohartua zatekeen.

Behin batez erraten dit: “ttenpan” hitza Beskoitzeko dela iduritzen zaizu? Nik baietz segidan. Beharbada ez dut nehoiz erabili baina Beskoitzekoa izan daitekeela beti bai. Hala da, erraten dit Lafittek, misionest batek kondatua baitaut. Huna. Misioneko azken eguna, meza nagusia eta jendea heldu otoitzerat trumilka. Apez misiolaria ere han denen agurtzeko eta ongi etorria egiteko. Aita familiako bat ere heldu da bere bortz edo sei urteko muttikoarekin. Eli-zan sartzean erraten dio bere haurfoari: «Harraxu ur benedikatua, Aitaren egiteko, Jesus hor baita». Eta haur ttipiak, abantxu nigarrez, aitari buruz: «Jesus hor baita, ttenpan?» (ttenpan = trenpan = bustia). Lafittek hori kontatzean ari nintzen ene buruarekin: «Zer da istorio hau: “ttenpan” bezalako hitz ttipi ez-deusa, erdaratik zuzen-zuzena hartua, horren inportanta baitzaio gizon jakintsu horri, munduko literatura finenak aztertuak dituen horri?»

Baina istorio ttipi horrek ukan zuen bere eragina ene baitan: “ttenpan” garrantzitsua bada, dena da garrantzitsua, egin nuen. Ausartzia emendatu zidan eta deblauki ene lanen publikatzerat bultzatu ninduen; lehenagoko “Leizarragaren ildotik” soberakinak neuzkan hitz haiek ere nolabait inarrosi ninduten bezala eta bertze asko solas eta gutun beti ene sustatzaile izan direnek bezala. Piarres Lafitteren pedagogia hori nahi dut azpimarratu arras eraginkorra izan baita. Jokabide eta jeinu horri ohartu naiz emeki-emeki, ikertzaile munduan, mailarik apalenean bada ere, sarrarazi baininduen nihaur kasik ohartu gabe.

LAFITTE, IPARRALDEAREN ETA HEGOALDEAREN ARARTEKO

Pako Sudupe

Zuetako askok ondo ezagutzen zenuten Piarres Lafitte; ardura mintzatuak zineten berarekin buruz buru, eta gutxi asko maitatua zenuten. Neuk ez dut inoiz berarekin hitz egin; ikusi bai, gogoan iltzatua dut nola ikusten nuen Iruñeko Larraona ikastetxean Udako Euskal Unibertsitatearen karietarat, bere sotana luzearekin, eta bere gorputz hauskor aire eta konkortuarekin. Nire Lafitteren ezagupena idazkien bidez heldu da; berataz idatzi dutenengandik, eta guztien gainetik berak bere baitarik argitara eman dituenetarik. Eta mintzaldi honetan idatzizko ezagupen horren zertzelada batzuk azalduko dizkizuet, bereziki Ipar eta Hegoko harremanen ikuspegitik; baina, horretara mugatu gabe, Lafitteren lanaren interpretazioa zirriborratzen ere entseatuko bainaiz.

Badu Lafittek *Dendariak* izeneko kontakizun labur bat; eta, bertan dendariak edo nahi baduzue, neska ezkongabeak oro har, Angeluko seroren komentura biltzera gomitatzen ditu; eta, horretarako honako kantua du eskaintzen, lau zortziko handiko ahapaldiz biribildua:

Goizik egin daut zori-gaixtoak
Bihotzean zarrapoa,
Zazpi urtetan betikotz joan zait
Nigarrik gabeko loa.
Beti eskas dut oherakoan
Amaren musu beroa.
O zoin beltza den ama iresten
Daukun hil-herri ziloa!

Zonbait egunen buruan aita
Umexurtz ninduen utzi:
Eritasunak uste gabea
Hobirat zuen iraitzi.
Geroztik, Jainko Jaunari esker,
Komentu huntan naiz bizi
Serorek beren alaba gisa
Nute orai arte hazi.

Ama samur bat izan zait beti
 Hemen edozein serora,
 Nahiz ez naizen zorigaitzeko
 Umexurtz gaixo bakarra.
 Ni bezalako berrogei nexka
 Elgarrekilan bagira,
 Gure berrogei amak zerutik
 Ama-serorei begira!

Ondikotz, ama berri hauk ere
 Bertzen ganat zaizku joaiten.
 Eta nehor heien ordaintzerat
 Etxe huntarat ez jiten.
 Ondar neguan zortzi hilentzat
 Bi gazte baizik ez aurtan.
 Umexurtxak, bai, berriz umexurtx!
 Asma zer pena ez duten!

Ezkongabe emaztekoa gizon bilaka, eta esan liteke autobiografikoa dela zinez olerki-kantu hau; eta aldi berean bere bizitza guztiaren laburbilduma. Ez al zen Lafitte umezurtz gelditu zazpi urtetan, ama eta aita, biak ere hilabete gutxiren epean galdurik?, ez al zuten Belokeko apaizek altxatu, eta gero Baionako Seminario Handiko irakasleek eta Tolosako Institutu Katolikokoek?, ez al zuen bere bizitza guztian, nola Uztaritzeko seminario tipitik edo *Herria* eta kazetetarik bizitzaren ikuspegi erlijiosoaren alde eta laikoari buruzki gudukatu, nonahiko Jainko-semeak eta alabak, oro har; baina, oroz gainetik, hurkoen zituen euskaldunak, Jainkoaren aldera bildu beharrez?

Apaiz izateko bokazioa, berak Serge Monierri (1) kontatuaren arabera, apaiza herrian norbait zela ohartzetik etorri zitzaion. Haatik, banago hau ez ote den hartu behar erdi txantxetan, erdi irriz, Lafittek arras maite zuen estilo jostalariaren zirto barregarri gisa. Altxatu zuen familiaz den bezainbatean, Monierri egindako adierazpenak kontuan, esan liteke fede handikoak zirela, eta aita bera ere, frantses estatuaren funtzionario izanagatik, aduanazaina zenez gero, garbi ikusten da fededuna zela, eta giristino bertuteetara emana. Beraz, apaizei oharatu bide zien larderiak sortutako lilurari bezainbat zor dio apaiz izateko bokazioa, horrela erratea zilegi bazait, altxatu zuen familian edoski zuen giro giristinoari.

Haatik, maitekiro hazi zuen izeba biarnesari eta, batere meriturik kendu gabe, ene ustez, benetako aita izpiritual, espiritu gidariak beste batzuk izan ditu, eta hauek bat biziki markatu zuena zalantza izpirik gabe Saint-Pierre apezpikua, Baionako Seminarioan irakasle izandakoa: honek bildu zuen eus-

(1) MONIER Serge: *LE PERE LAFITTE entretiens souvenirs avec*; ELKAR, Donostia-Baiona; 1992, 55-63 orr.

kararen alderako Afrikan misiolari izan nahi zuen apaizgai gaztea. Gaur eta hemen omentzen dugunak apezpikua hiltzean honela idatzi zuen *Gure Herrian*: “Bazen behin euskaldun ttipi bat aitaren eta amaren aldetik umezurtz zazpi urtetarako, izeba biarnes batek altxatu eta hazia, sehaskan ikasitako ama hizkuntza ahanztzia zuena. Euskaldun ttipi hau sartu zen Seminario Handian, eta han bere moraleko irakaslea entseatzen da, ez jakin zergatik, bere gurasoen hizkuntza ikasarako zezan. Apaizgai gazteak zalantza handiak ditu hain lan-tegi alimalearen aurrean. Zuzendariak hertsatzen du, berotzen du, eta ahaide baten arartekotasunez lortzen du biltzea: uzten dizkio bere euskal liburu eta kazeta guztiak, bere <<Azkue>> eta <<Eskualdun ona>>ren bilduma guztia, gogoz beroturik atxikitzeko; eta idazkiak laburrazten dizkio, alemanetik edo espainoletik itzularazten dizkio euskarari buruzko artikulua; eta hainbertze-raino ezen arras grinatzen baita eskualdeari dagozkion ikasketen aldera. Eus-kaldun ttipi hau, zuen zerbitzari haxe zen”.

Batetik maisu izan du Saint-Pierre, euskal idazletzan maisu, Jean Etxe-
pare eta Jean Hiriart-Urrutyrekin batean; eta bestetik, euskararen bidez eus-kaldunenganako eta hitz batean Euskal Herriaren alderako maitasuna txertia-
tzen lagundu dio, hil arte bazter utziko ez duena. Saint-Pierrek utzi bazizkion
Azkue handiaren euskal lanak; Azkuek berak jadanik 1928an, artean Piarre-
sek 27 urte baino ez zituelarik, euskaltzain urgazle izendatu zuen, euskararen
alde egindako lanen aldera, eta jakina, bide beretik jarrai zezan adoretzeko.
Ordurako idatziak zituen hainbat artikulua *Eskualdunan*, 1925etik 30 arte Saint-
Pierrek zuzendu zuen astekarian, eta *Gure Herrian* ere bai olerkiak, antzer-
kiak eta euskarari buruzko artikulua; eta, eta, bestalde, ordurako ezagutua
zuen Pierre Lhande Tolosako Institutu Katolikoan, eta lexiko bilketan lagun-
tza ematen hasia zen; eta *Grammaire Basque* alde batera bere lanik handie-
nean ere bai Saint-Pierrek sustaturik.

Egun euskara batuari buruzko Euskaltzaindiaren gramatika dugu eskura,
oraindik zer asko zehazteko dituen, baina hainbat puntu axolazkotan argita-
sunak ematen dizkiguna; eta erraz ahazten ditugu ondorio honetara ekarri gai-
tuzten alde aurreko lanak, besteak beste, Lafitteren lankidetzaz bipilaz eginak;
eta, ez diogu Lafittek eta beste hainbatek eginei eskerrik ematen, baina bere
garairako, Iparraldeko literatur tradizioari zegokionez, nafar-lapurtar literario-
aren azterketa oso lan beteak izan zen gaur omentzen dugunak egina. Haatik
bere lanak izendatzen hasten bagara, mintzaldian ez dugu bestetarako astirik
izanen.

Goazen Hegoaldeko euskal kultur langileekiko harremanetara. Askorekin
izan zituen harremanak, ideologiaz karlistak zirenekin bezala nazionalistak zi-
renekin, eta ez karlista eta ez nazionalista zirenekin ere bai. Zerrenda luzea
aipatu liteke: Resurreccion Maria Azkue, Julio Urkixo, Nikolas Ormaetxea *Ori-
xe*, Jose Markiegi, Martin Lekuona, Antonio Maria Labayen, Aingeru Irigarai,
Jokin Zaitegi, Federiko Krutwig, Joseba Intxausti..., baina hauekiko guzti-
ki-ko harremanak aztertu gabe, guztietarik bat bereiziko dut Jose Ariztimuño

Aitzol nazionalistarekin izandakoak hain zuzen. Uztaritzeko irakaslea ez zen laudorio merkeen zale, eta horrexegatik gehiago nabarmendu beharrekoak dira haren goresmenak. Aitzolen *La Democracia en Euzkadi* liburua iruzkintzen ari, bi adjektiboz goraiatzatzen du idazle tolosarra; batean idazle jakintsua dio, eta bestean idazlari paregabea. Bada zerbait Lafitterengandik datozela kontu eginik.

Ildo beretik, badu *Aintzinan* idatzitako artikulua bat hunkigarria bezain go-
goangarria, besteak beste, Ariztimuñori eskainia. 1936ko abenduan idatzia, ja-
danik Espainiako anaia-arteko gerrak hilabete batzuk bazituela, eta jadanik Ai-
tzol hila zutela. Lehenik, airtortzen du <<croisade>>ren zaldunek apaizak
garbitu zituztela, hil zituztela ez armak altxatu zituztelako hauek, baizik ere
euren Herria maite zutelako; eta, hildakoen zerrenda ematen zuen, hamahiru
apaiz hilena; hauetarik batzuk Lafitteren lankideak izanak euskalgintzan hala
nola Martin Lekuona Erreterriako apaiza, eta Jose Markiegi Arrasatekoa; eta,
aurrerago Aitzolez ari: Hiltzeko ordua iritsi zitzaionean, Ariztimuño apaizak,
Euzkadi goratu eta Jainkoari urrikia eta gupida galdegin aurretik, besarkada
eta barkamena eskaini zizkion hil behar zuen soldadu-taldearen buruzagiari.
Irakaspen handia, ona Espainiako alderdi guztientzat eta gainera, atera zen eus-
kal bihotz eskuzabal eta apostolikoaren duin.

Honek ez du esan nahi Lafitte bat zetorrenik euskal nazionalistek Espai-
niako gerran hartu zuten jokabidearekin. Zalantzan zebilen. Adiskideak alde
bietan zituen: bai Frankoren aldeko karlisten aldean; eta baita, sozialista eta
komunistekin batean, Errepublika aldezteko hautua egin zuten nazionalisten al-
dean ere. Moralki bi jokabideak zuzenesten zituen, eta heriosuhar baketu eta
adiskidetu nahi zituen elkar hiltzen ari ziren nafar eta bizkaitar anaiak. Lafi-
tte eskuinetik zetorren, eta eskuindarrengan jarri zuen fidantzia; baina, huts
egin zioten Mola eta Yagüe jeneral eskuindarrek, eta hauen barrabaskeriak sa-
latu zituen, Gernikaren txikizioa salatu zuen bezala, bere ingurunean, hots,
Euskal Herriaren Iparralde honetan, gehienak Ibarnegarayrekin zirela, *Eskual-
duna* barne, Frankoren altxamenduaren alde eta gorrien aurka. Hirurehun eta
gehiago haur, Espainiako gerratik ihesi Iparraldera etorritako haurrak artatzen
ere erakutsi zuen bere benetako giristinotasuna, egokitasun edo komenientzia
ideologiko-politiko guztien gainetik.

Aitzol eta Lafitte batetik oso hurbil zeuden elkarrengandik, eta bestetik
bazituzten urruntasunak ere; eta badakigu bi pertsona hauek nortasun handiko
norbanako ez ezik Hegoaldeko Eliza euskaltzalearen zati garrantzitsu baten eta
Iparraldeko Eliza euskaltzalearen zati axolazko baten ordezkari ere izan zire-
la; eragin gaitza izan zutela nola batak hala besteak; batak Hegoaldean beza-
la, besteak Iparraldean.

Hurbil zeuden elkarrengandik Jainkoaren eta Lege Zaharren alderako
atxikimenduan. Laikotasunaren aurka, bizitzaren ikuspegi laikoari aitzai, ko-

munismo eta sozialismo jainkogabeari buruzki biek ere zenbat guduka ez zuten egin! Lege Zaharren alderako atxikimenduan beste horrenbeste.

Lege zaharraren deiturapean aitonen legeek zuten on guztia hartu eta egungo legee jarraiki, etorkizunerako abiadura hartzea ulertzen zuten *Eskual-herrizaleak* elkartekideek. Eta labur-labur bildurik hiru aldaxka zituen Lafitrentzat lege zaharrak: familia, irabazpidea eta herria. Familiaren zuzenak behar zirela ezagutu eta ezagutarazi aldarrikatzen zuen batetik; etxearen onari jazartzen zitzaizkion lege-gaien kontra ariko zirela; ondorioetasunak porroskatzeko zituen legearen kontra, edo ezkontza hautsi eta desohoratu nahi luketenen kontra. Aldiz, eskolako libertatea zuen galdegiten, haur-arauko boz-ematea eta haur-arauko sari-gaina galdegiten zuen bezala. Euskaldun legeen arabera, emazteek eta gizonak eskubide berberak zituztenez primantzari buruz, zioen euskaldunek betidanik ezagutu dutela andreak ere gizonak bezainbat izaten ahal direla, bai zentzuz bai nagusigoz, eta ondorioz onesten zutela emazteek boz-emaitea.

Bizibide edo irabazpideari zegokionez, langileak eta lan-emaileak biak behar zirela faboratu zioen *Aintzinan*. Batzuek eta bertzeek sindikatu giristinoak behar zituztela moldatu. Aitzol ere biziki lehiatu zen Euskal Langileen Alkartasuna, hots, euskal langile kristauen sindikatua sortzen.

Herriaz berriz, Euskal Herriaren ona eta Euskal Herriaren eskubideak galdetzen zituen. Euskara ahoz nola idatziz erabiltzea, elebitasunaren alde egitea, eta herriko kontseiluaren eskubideen alde gudukatzea hauek gobernu jakobino zentralistaren mutil ezdeus bilaka ez zitezen. Halaber ez zuen onesten ahal Frantziako eskualdeen artean korapilaturiko lokarri hertsia eta galgarria, herrialdeak bereiziago utziz elkarretarik, on gehiago zuketela denek irizten zion. Erregionalismoa hedatzeko Frantzian: Flandre, Bretania, Auvergne, Provence eta Alsaziako herrizaleekin eskuz esku aritzeko xedea agertzen zuten *eskual-herrizaleak*. Puntu hauetan, eta euskal arrazarekikoan eta, nago baduela zorrik Lafittek, Sabino Arana, Engrazio Arantzadi eta Aitzol bezalako nazionalisten aldera. Orain *Eskualherrizaleen* mugimendu horretan, eta hiru urtez atera zuten *Aintzinan* beste puntu asko dago Hegoaldekoekin zerikusirik ez zutenak, edo izatekotan Hegoaldekoek Iparraldekoengandik hartuak izatea baino ez, hala nola peronalismoaren defentsa, Emmanuel Mounier eta Esprit aldizkariaren urratsetan.

Zein kontu txinatar polita bildu zuen *Aintzinako* orrietara Lafittek: eskailera izeneko ipuina hain zuzen. Behin Txinako mandarinak etxe handi bat erakitzeko manua eman zuen, herrixkako biztanle guztientzat izanen zena eta auzo bakoitzeko solairu bat izanen zukeena. Solairuen arteko joan-etorria ziurtatzeko eskailera bat eraikiarazi zuen. Eskailera hori hertsiegia zela eta, hedatzeko manua eman zuen birritan ere, eta azkenean eskailera leku gehiago hartuz joan zen biztanleen etxebizitza geroz ttipiangoak baino. Biztanleek beren bizitza guztia eskaileran egiten zuten; eta azkenerako eskailera horren sobera-

niazko pisuak etxearen egitura hondatu, eta bertan behera erori zen etxea. Estatuaren soberaniazko boterearen sinboloa da ipuin txinatar hau; eta, pertsona errespetatu beharrarena. Hala adierazi zuen aleman izenburuko artikuluan: *Euzkadi über alles* (Euzkadi guztien gainetik): Jainkoaren ondotik giza pertsona da guk gehien errespetatzen duguna: zer balio dio gizakiari unibertso osoa irabazteak, arima galtzen badu? Mundua, Europa, Frantzia, Euskal Herria, herria, familia, norbanakoaren salbamenduaren zerbitzuan behar dute egon. Zalantzarik gabe, guk Euskal Herriaren alde egin nahi dugu, baina hau soilik gure aberkide maiteen salbamendu moral eta materialerako giro ego-kiagoa sortzearen.

Aitzolekin zituen hurbiltasunak aipatu ditugu, eta zerikusi handirik gabe-ko zerak ere bai. Eta urruntasunak? Ez da lan samurra hauek zehaztea. Bate-tik iduri du Aitzol Hegoaldean ahalegindu zen bezala benetako karlista tradi-zionalistak eta euskal nazionalistak elkarren artean batzen euskotar populu kristaua bildu nahiz, Lafitte ere beste horrenbeste entseatu zela Iparraldean: Jainkoa, Frantzia eta Euskal Herriaren aldekoak Jainkoa eta Lege Zaharraren aldekoekin estekatzen, azken mugimendu hau haren ondorio eta haren bilaka-era naturalizat jotzeki, aurrerapenezko bilakaeratzat; bestetik, desberdintasunak ere nabariak dira Aitzolen eta Lafitteren artean.

Lafittek Monierri adierazi bezala, *Aintzina* agerkaria argitara baino lehen gauzak ongi pisatu zituen; eta bere programa *Eskualherriaren alde* plazaratu baino lehen, aholku eske ibili zen. Dakigunez, ez zion iritzirik eskatu Aitzoli, eta ez zen zer miretsirik egin balu; izan ere Aitzolek 1932an hiruzpalau arti-kulu idatzi zituen nazionalismoaz eta abertzaletasunaz, eta abertzaletasunaz eta apaizgoaz. Ariztimuñok ere Cambraiko Chollet artzapezpikuaren aipuak bil-tzen zituen Xalbat Arotzarenak bildu zituen bezala *Eskualdunan* nahiz biek au-tore beraren zati desberdinak biltzen zituzten eta ondorioz oso bestelako on-dorioetara iristen ziren; edo Arras-eko apezpiku Julien monsinorearenak edota Erromako Gregorianako Aita Vermeersch famatuarenak. Artikulu hauek idatzi zituen Aita Saindu Pio XI.ren entziklika *Charitate Christi compulsi*-ren karie-tarat. Baina gorago esan bezala, dakigunez ez zion aholkurik eskatu tolosa-rrari; ziur dakiguna da Pariseko Yves de la Brière jesuita famatuari galdegin ziola.

Hau Tolosako Institutu Katolikotik ezagutzen zuen; eta honek *Eskualhe-rrizaleen* programan hiru osagai ikusten zituen: eskakizun katolikoak, kultu-ralak eta politikoak. Lehenbizikoei zegokienez, erlijio, familia eta eskolari bu-ruzko eskakizun katolikoei, inongo eragozpenik ez zien sumatzen; aitzitik, sustatu beharrekoak zirela irizten zien apaizak eta erlijiosoak aitzindari zirela. Kulturei zegokienez: literarioak, artistikoak, eta aberri ttipiari zegozkion ohi-tura, usantza eta oroipenei buruzkoak garrantzi txikiagokotzat jotzen zituen hauek, eta aurrekoak bezain zuzenak eta arazorik gabeak apaiz eta erlijioso-entzatzat. Eskakizun politikoetan ikusten zituen arriskuak eta oztopoak. Aberri ttipiarentzat separatismorik gabe autonomia lortzera bideraturiko lege eta era-

kundeen aldetiko aldakuntzei zegokienez, helburu gisa legezko eta bidezko-tzat jotzen zituen Yves de la Brière jesuitak baina, gogora ekarriz orduko Frantzia unitarioa, ez zion iritzten egoki apaizak politikan aritzeari, jendaurrean, sinestunen artean sor zezaketen zatiketagatik; eta are gutxiago erlijiosoak. Bi hitzetan, eskakizun katolikoak sustatzeari bai, kulturalak ere bai, baina eskakizun politikoetan zuhurtzia eta kontu handia aholkatzen zizkion Lafitteri.

Nahi baduzue ziurtasun edo babes horrekin ekin zion *Eskualherrizaleak* mugimenduari Lafittek, eta halaber muga horiexekin. Espainiako gerra hasi zenean, argi utzi zuen zatiketa Lafittek, zatiketa politikoa Ipar eta Hego Euskal Herriaren artean: *Politikaz den bezanbatean, gauden nor gure alde: antola ditela ahal duten bezala Espainiarekin; gu, Frantziarekin antolatuko gira*; kulturala ez *Gero, eskualdun mintzai, teatro eta ohidureri buruz, ez dugu nahi zazpi eskualdeak berech dituen elgarretarik; eta egia da, deus heraberik gabe agertu girela bai nazionalisten bai tradizionalisten bilkuretan. Bainan ez dugu heien politikari den gutieneko zorrik. Frantziako regionalistekin dugu gure egitekoa, erlisionaren bahean zetabetzen ditugularik heien irin guztiak*; baina politikoa bai. Eta zatiketa espirituala ere erants liteke. Lafitte ez zen erabat fio Aitzol aberkidearekin, edo ez zitekeen fida egitura politiko-erlijiosoak zeuden bezala; Lafittek, Pariseko Institutu Katolikoko jesuitengan zuen konfiantza.

Aberri handia, 1940an, zubiak eraikiz eta zubiak suntsituz zerbitzatu baino urtebete lehenago, banderei buruz zer iritzi eta zer sentimendu zituen adierazi zuen. Erraten zuen bazirela erregionalista aipatuak euskal ikurrinari eraso egiten ziotenak, eta bandera bakarrarekin, hots, urdin-zuri-gorriarekin aski zutela. Berak berriz, maite zuela urdin-zuri-gorria, bere borondatez landako hainbat gorabehera tarteko, bandera horrek orduan Frantzia ordezkatzan zuelako, eta ez halako edo holako iritzi politikoa. Baina, halaber, maite zituela Ama Birjinaren koloreak ere, Jeanne d'Arc-enak eta eskaut-enak ere; eta bera Euskal Herria deitzen den jende-multzokoa bazen, nork galarazi behar zion euskal ikurrina maitatzea. Erruki zituen bandera bakarrekoak, eta berak hiru maite zituela zuen aitortzen. Aitzolek horrelako sentimendurik ez dakit izan duen; idatzia behinik behin, nik dakidala, ez du utzi; eta idatzi balu, espainolizatzen joko zuten.

Herriako orrietarik, *Gure Herria* eta gainerako aldizkariak ahaztu gabe, irakasle gisa eta gazteekin eta egindako lana ahaztu gabe, urte luzez hiru banderak zerbitzatu ditu; lehenik erlijioarena, gero Frantziaren bandera, eta Euskal Herriaren ikurrina. Erlijioarena bizitzaren ikusmolde laikoaren aurka. Frantziarena zerbitzatu du, eskola librean alde, gurasoek haurrengana dituzten edo izan behar lituzketen eskubideen alde, eta herriko kontseilu eta eskualdeen eskubideen alde, eta baita ere bigarren mundu gerraren ondotik, frantsesak euren buruarengan galduxe zuten konfiantza berreskuratzearen alde. Euskal Herriarena berriz; batez ere, euskararen eta euskal kulturaren alde egindako lan gaitzaz.

1956an, norbaitek gutun bat igorri zuen *Herria* astekariaren erredakziora galdetuz ea bazekiten zer nahi zuten. Dakizuen bezala Lafitte *Herriaren* has-te-hastetik, 1944tik 1967 arte zuzendari izan zen. *Herriaren* arrapostua hau izan zen Euskal *Herriaren* politikari zegokionez: *Bertzeak bertze gure ametsa da Eskual-Herriko zazpi probintziek, egun batez, bat egin dezaten. Bainan Eskual Herriaren <<bat-ze>> hori ez dugu ikusten auzo erresumetarik kanpo, are gutiago heiekin etsaigoan. <<Bat-ze>> hori nahi dugu Europa eta Eurafrika behin, handiago zerbait gero, izan den erresuma baten barnean eta pean. Hortakotz gira hemen Europa eta Eurafrikaren alde eta heien lehen-bailehen eraikitzeari atchikiak.*

Urte horretan bertan idatzi zuen Pazko aroan, *Eskual-Herriak noiz duke Bazko?* Kinka txarrean sumatzen zuen Euskal *Herria*, euskaldunak bakantzen eta sorlekuan arrotza sartzen “*ulia hilikirat bezain usu*”. “*Arrotza sartzen eta nausitzen*” zioen; “*sartu-eta eskualduntzen balitz, ez litake makurrik; baina harek gitu beretzen, iresten eta kaskointzen. Beha zonbat herritan ez zaizkun nunbaiko batzu jabetu meriaz eta bertze asko karguz!*”

Ez da harritzeko erdarak hiltzen baitauku eskuara, toki gehientsuenetan. Haurreri bereri erdarazko liburuak eta agerkariak emaiten diozkate irakurtzerat saka-saka; damurik ez baitiote deus ere eskuarazkorik eskaintzen kati-chima baizik, eta hau ere ez denetan.

Eskualdunagoaren geroak heriotze baten itchura gehienak baditu”.

Gaitzari aurre egiteko hiru puntu aipatzen zituen: lehenik, euskaldunak sorlekuan atxikitzea, horretarako kondizioeak edo baldintzak sortuz, hots, lana, ofizio berriak euskaldunentzat, eta elkarren arteko laguntza. Bigarrenik, Euskaldun iraun nahia gogo-bihotzetan sartzea. Eta horretarako zioen, herriz herri ibili behar liratekeela zerbait dakiten jaun eta andereak jakintza gai gehientsuenei buruz jendeak euskaraz argitzeko. “*Eskualdunak hola argituz, erna litazke; ez litazke ez uzkur, ez herabe, bethi bertzen lekaio eta uzkipitzer. Har lezakete zerbait badiarelako sendimendua, eta herrian aski direla berak, egitekoen kudeatzeko, arrotzen ondorik ibili gabe*”. Eta azkenik, euskaldun orok bat egin beharra aldarrikatzen zuen, juduek egin zuten bezala galdutako lurra berreskuratzeko eta hildako mintzaira pizteko: *Delibera baginte mundu zabaleko eskualdun guziak, ttipi ala handi, batasun azkar baten egiterat Eskual-herriaren alde, hitz eta promes dautzuegu Euzkadik balukeela zonbait menderen bizi oraino. Batasun hori osa bagineza, ai orduan luke egiazki Eskual herriak Bazko!”.*

Egungo egunerako ere ez dira aholku txarrak, ez direnez!

Mintzaldi hau bururatu baino lehen, Clément Mathieu monsinorea aipatu nahi nuke. Saint-Pierre aipatu dugu, Aitzol aipatu dugu, Yves de la Brière aipatu dugu, eta Mathieu ere aipatu beharra da. Baionako Seminarioa utzi baino pare bat urte lehenago, teologiari zegokionez arazoak zituen ez zuen kon-

prenitzen ahal Jainkoak nolatan igorri zuen bere semea Jesus lurrera, eta galdez joan zitzaion Mathieu teologiako irakasle zuenari. Honek erran zion oso kritikoa zela, arrazoimenean baino ez zuela fidantziarik, eta bazuela halako gorroto edo herra bat gizarte guztiaren aldera, iraultzailea zela, eta bere idatzietan ez zela inoiz sentimendurik. Jendearengana bihurtzea, ikaskideez arduratzea aholkatu zion, bihotza irekitzea, eta Jainkoa hurko edo protsimoa-renganako amodioaren bidez atzematea. Lafitteri Mathieurekiko enkontruak aldaera gaitza ekarri zion, behiala Paulori Damaskoko gertakariak bezalatsu.

Lafittek, irakaskuntzan egindako lanaz bestalde, gazteekin eskaut mugimenduarekin bat eginik egindako lanaz bestalde, *Eskualherrizaleekin* eta *Begiraleak* eta *Menditarrak*-ekin egindakoaz landa, eta kultur lanez bestalde, lana egin du behartsuen alde: Tolosa ondoko amirun edo almidoi lantzaileen auzoan langile behartsuen ondoan bezala, Uztaritzeko *Lotan* familia desegina zuten gazteen aldean, ahal zien laguntza eskainiz. Eta bide horretan Mathieuk eragindako durduzaldiak garrantzia izan zuen hain segur. Hau Akize eta Landetako apezpiku izendatu zutenean, honen euskaltasuna nabarmentzeko artikulua idatzi zuen. Besteak beste adierazi zuen Ekonomia Politikoan oso euskaldun agertu zela. Deszentralizazio administratiboaz eta ondoriotasun legeei buruz zituen tesiak oso ongi ezkontzen zirela euskal Zuzenbide zaharrarekin. Ez zuen uste Mathieuk inoiz pentsatu zuenik euskal foruak aldezte; baina, oso pozgarri gertatzen bide zen erregionalista gazteentzat euren sentimenduak zuzenetsiak ikustea, nondik eta euren irakaslearen arrazoi hotzaren aldetik.

Hasierako kantura itzuliz, goizik egin zion zorigaiztoak bihotzean zarpitua Lafitteri. Zazpi urtetan betikotz joan zitzaion negarrik gabeko loa. Beti eskas izan zuen oherakoan amaren musu beroa. Zenbait egunen buruan aitak umezurtz zuen utzi; geroztik Jainko Jaunari esker Saint-Pierrek, Mathieuk, Yves de la Brière jesuitak eta, zuten hazi beren seme gisa, eta bizitza guztian entseatu zen seme-alaba giristinoak hazten, munduan maiteen eta hurbilen zuen Euskal Herriko txoko maitetik, ahalegin bizian, gorago aipatu hiru amodiorekikoak egin nahiz: Frantzia katolikoaren alde, Euskal Herri giristinoaren alde, eta guztien gainetik Jainkoaren zerbitzuko gizadiaren alde.

LE PÈRE LAFITTE, DIRECTEUR DE CONSCIENCE

Raymond Saint-Jean s.j.

Il est des hommes qui ne devraient pas mourir ! Pierre Lafitte est de ce nombre. Certes, il est immortel comme tout être humain et en plus comme académicien ! Il l'est surtout dans le souvenir de ceux qui l'ont connu et aimé. Quant à moi, je n'ai jamais renoncé à un être aussi exceptionnel. Pour esquisser de lui un portrait du directeur de conscience, le plus simple est de partir de quelques CONSTATATIONS. Ces constatations invitent à chercher certaines EXPLICATIONS. Les explications ne sont convaincantes que si on atteint les FONDATIONS, le secret de l'être. Pas facile avec ce prêtre réservé et pudique, apparemment distant, à la bonne humeur permanente, qui sans doute ne s'est jamais pris au sérieux.

1. QUELQUES CONSTATATIONS

Entre 1940 et 1947 où je fréquentais le Petit Séminaire d'Ustaritz dont je garde un souvenir impérissable, avec sa spacieuse façade tournée vers la vallée de la Nive, l'abbé Lafitte s'égayait autour de la cinquantaine. Professeur de français et de basque en troisième, c'est à lui que je dois le goût du style littéraire, la passion pour la poésie. Il était capable de tenir en haleine au moins la partie de la classe la plus intéressée, en lisant intégralement, en plusieurs séances, le *Cinna* de Corneille, l'*Annonce faite à Marie* de Claudel. Il nous apprenait aussi des chansons comme "Aldapeko sagarraren adarraren punttan, punttaren punttan, xoria dago abeslari" ! Je ne les ai jamais oubliées et les fredonne souvent sous les lointains tropiques. Moyens d'accrochage précieux pour un père spirituel.

Lorsque la houle en classe devenait trop bruyante, il s'indignait et prononçait la sentence avec un accent mille fois imité : « Monsieur Untel et son voisin de gauche, vous me ferez quatre heures de coin (pause) chacun ! » Hilarité générale, vite réprimée. La sanction n'étant pas notée sur un carnet, nous savions qu'elle serait oubliée et que les délinquants s'en tireraient à bon compte. On devinait un cœur d'or qui devait se faire violence pour maintenir la discipline. Cette indulgence bonhomme exerce de l'attrait.

Il avait la réputation de ne pas être trop regardant dans la correction des copies. La légende raconte que lorsque le gros paquet des quarante grimoires échouait dans sa chambre, il déversait les copies sur le plancher, quand il avait un moment et les prenait au hasard, l'une à la suite de l'autre. C'était le classement ! Ce sont là sûrement des récits apocryphes. Ils révèlent tout de même un brin de vérité : Pierre Lafitte croyait à la valeur de chacun et ces classements scolaires ne l'intéressaient pas.

Bien qu'on ne sût pas alors que pendant son enfance il était chétif et malingre, traînant un petit air de "crevé", il avait une réputation confirmée de marcheur. Aumônier des scouts et des routiers, les promenades avec lui se transformaient en longues randonnées. Il arrivait harassé au bas de la colline. Les élèves déjà sur la cour attendaient son apparition et s'écriaient en chœur : « Tu arrives, Pierrot ? » — « Oui, oui, j'arrive et taisez-vous ! ». Avec l'accent inimitable et toujours imité. L'interpellation et la réponse le classaient unanimement dans la catégorie des braves types.

Lorsqu'il fut question pour moi de répondre à la vocation missionnaire, je trouvai en lui un précieux conseiller. Il me fit découvrir les Jésuites dont je n'avais aperçu la moindre silhouette. Il me fit lire *La vie du Père Léonce de Grandmaison* par le Père Lebreton et les *Ecrits spirituels* de celui qui composa la merveilleuse prière : « Sainte Marie, Mère de Dieu, gardez-moi un coeur d'enfant, pur et transparent comme une source... ». Il présenta aux philosophes le célèbre *Jésus-Christ* du Père Léonce. Initiations qui ont laissé des traces indélébiles.

On savourait ses prédications, quand c'était son tour à la chapelle, certain d'avance qu'elles seraient originales. Rien à voir avec l'éloquence majestueuse de Bossuet. Plutôt des récits qui se voulaient à la portée des jeunes et faisaient rire souvent beaucoup plus que pleurer. Il lui était impossible de parler cinq minutes sans provoquer le rire, à moins évidemment que le sujet fût sépulcral. Les saints humoristes comme Philippe de Néri, ami de Saint Ignace, étaient ses compagnons.

Il avait le don d'ouvrir des horizons, la capacité de répondre à n'importe quelle question, grâce à une érudition jamais prise en défaut. Les jeunes admiraient cette encyclopédie ambulante, l'un des premiers experts de la littérature basque, familier des plus importants auteurs français, qu'il savait faire goûter. Il écoutait avec un air sérieux et concentré, détendait l'atmosphère par quelque histoire drôle. Foncièrement gai, il prisait les récits pittoresques, avec quelques pincées d'affabulation. Rien n'était banal avec lui. Il aimait l'inattendu, le curieux, le burlesque.

Dès lors, les jeunes allaient le trouver volontiers. On se demande même où il trouvait le temps de rester disponible à ce flot continu de visiteurs. Les élèves apprécient ce qui est vrai et sincère. Le Père Lafitte était tout droit, transparent comme une source, sans replis, sans retraits, sans façon, sans ma-

nière. Les jeunes sentaient chez lui de l'affection pour eux, une affection retenue, mais pas moins authentique.

Il n'a jamais vieilli mais a conservé jusqu'au bout son grand cœur juvénile. Quand je passais en France pour des congés de loin en loin, je ne manquais pas de gravir la colline du collège, attiré par François Xavier, le missionnaire basque et par Pierre Lafitte, toujours dans son bureau, émergeant au milieu de monticules de livres, prêt à répondre aux questions que je posais.

Ce sont ces traits et d'autres qui attiraient à lui. Le contraire d'un poseur. Un naturel comique et une très riche humanité qu'on devinait chez lui mais dont on ignorait la source.

2. QUELQUES EXPLICATIONS

Comment expliquer un tel rayonnement, un attrait si constant exercé sur la jeunesse ? Est à mettre au premier rang une intelligence hors du commun qui permettait au loustic de dix ans de critiquer le latin que prétendait lui enseigner son curé. Bien que le plus jeune, il se classait toujours en tête. Il a dû attendre un an au Grand Séminaire pour être ordonné quand même avec une dispense d'un an. Il a appris le basque sur le tard, grâce à la fine intervention de Monseigneur Saint-Pierre. Il s'est mis à l'allemand parce qu'on avait besoin d'un professeur en attendant l'abbé Serval. Au début, il n'avait que quelques leçons d'avance sur les élèves !

Sa curiosité insatiable ne pouvait qu'attirer la sympathie. Il s'intéressait à tout : à la beauté des paysages, au pittoresque des montagnes, au campement avec les scouts, aux ponts et au génie quand il fut militaire, à la peinture et aux Beaux-Arts à l'Institut Catholique de Toulouse, à la philosophie avec Georges Lacombe qu'il reçut à l'Académie, à la religion juive qu'il dut enseigner à Bayonne à des enfants juifs, aux gaillards de "Lota" amateurs des quatre cents coups ! Il s'est trouvé fréquemment dans des situations inattendues y compris pendant l'occupation allemande. Il s'en est toujours tiré avec calme, sang-froid, un bon sens qui tient du génie mais qui prenait sa source dans l'intelligence du cœur et dans le secret de la prière.

N'ayant jamais connu sa mère, morte quand il était tout petit, il aurait pu devenir un impavide cérébral. Son père aussi a disparu alors qu'il était fort jeune. Il a été frustré de cette affection primordiale, a même organisé une fugue avec son frère, s'échappant de la famille qui l'accueillait parce qu'il avait eu la conviction, en écoutant une conversation, qu'il n'était pas aimé. Il a surmonté la tentation de croire que les gens jouaient la comédie et que les soi-disant dévouements n'étaient que des apparences. Les mal-aimés trouvaient en lui une oreille attentive et un cœur compatissant.

Malingre et peu sportif, la compensation a été l'étude, les livres, la lecture, les vers. Une semonce de celui qui deviendrait Monseigneur Matthieu l'a fortement secoué : « Savez-vous ce qui vous manque à vous ? C'est que vous êtes un critique. Vous voulez tout raisonner. Il n'y a jamais de sentiment dans ce que vous écrivez. Si vous voulez arranger les affaires chez vous, vous n'avez qu'une chose à faire, c'est de devenir un peu plus social. Ce qui vous manque c'est l'expérience de la charité. » Cette algarade fut décisive et marqua un grand tournant. Le grand tournant de la vie de Pierre Lafitte à 22 ans. Mis au pied du mur, il a réalisé qu'il fallait commencer par l'homme, que le coeur était encore plus important que l'intelligence.

La leçon a porté des fruits d'une saveur étonnante. Comme tout le monde à cette époque, il a senti souffler la bise janséniste, y était allergique, beaucoup trop fantaisiste pour pareille rigueur. Il faut commencer par l'homme, surtout par les enfants. Combien de temps passé à faire le catéchisme à Arnéguy et ailleurs, de préférence en basque. Au pays de l'enfance, il se sentait chez lui. Bienheureux les coeurs purs, leur regard porte loin. Pendant les années toulousaines où il cumulait les certificats, il s'est soucié des pauvres, dans des quartiers déshérités nommés Amidonniers. Il y apprit qu'on ne peut pratiquer la vertu sans un minimum de bien-être. Il s'est démené pendant des semaines, lors de la guerre d'Espagne, pour venir en aide à des enfants réfugiés, abandonnés de tous. Un père spirituel se forme à rude école.

Dans toute situation délicate, c'est à lui qu'on pensait. Ainsi, Monsieur Léon, professeur de philosophie, aveugle, auquel il fallait faire la lecture. L'aveugle est venu visiter le lecteur de Toulouse, avec le désir de visiter la ville rose ! Et voilà que l'infirme devine la largeur des rues, la hauteur des immeubles, la proximité des obstacles, simplement en toussant et en sentant. Stupéfaction du guide qui apprend toujours plus que ceux auxquels il rend service. Quand on plonge dans l'aventure, on est récompensé.

Il se lançait ainsi en donnant sans compter et le Seigneur lui rendait au centuple. Cette extrême richesse d'une expérience variée, on la devinait chez lui. Que dire de la connaissance du basque ? Il avait lu toutes les productions jusqu'en 1920, remplissant des paquets de fiches : grammaire, vocabulaire, résumés. Il tirait les auteurs anciens de l'ombre où ils sommeillaient. Il a préfacé quantité d'ouvrages, se complaisant à faire valoir les autres. Ainsi, chaque dirigé aussi était un être à faire valoir, avec ses talents propres à mettre en lumière et à cultiver. Les scouts avaient la réputation d'être souvent des cancre. Parmi ceux qu'il a fréquentés, certains sont devenus amiraux, généraux, députés, docteurs, vicaires généraux. C'est de bons résultats pour ceux qu'on jugeait cancre !

Le journal l'a mis en prise directe avec l'actualité. Rien de tel que la lecture des signes des temps pour se tenir en alerte. Ce fut d'abord *Aintzina*, créé avec des jeunes, en 1934. Mensuel qui a duré trois ans environ. Puis éclata la

guerre : la résistance à l'occupant, les filières pour sauver les Juifs et ceux qui refusaient de servir les Nazis. Epoque, plus que jamais, où il fallait se taire et agir, dans un milieu, le Séminaire, où les opinions souvent divergeaient. Quand *Herria* remplaça *Eskualduna*, Pierre Lafitte en prit la tête. Il avait l'âme d'un démocrate et surprenait les conservateurs. La plume devenait acérée au besoin, contre des contradicteurs qui dépassaient les bornes. D'un polémiste venimeux il disait : « C'est bien simple ! Il a été encore plus méchant que moi ! ». Les jeunes apprécient fort ce genre de panache, cette générosité courageuse.

Généreux eux-mêmes, les jeunes aiment rencontrer cette vertu chez leurs maîtres ou conseillers. L'avoir ne comptait pas pour ce spirituel folklorique, même dans l'habillement. Il ne se mettait pas en frais. Heureusement que les Soeurs qui travaillaient au Séminaire avaient l'oeil sur sa mise. Quand elles n'ont plus été là, on a constaté la différence. Ces contingences avaient peu de poids, bien qu'il faille s'habiller quand même. Pour ce qui est de l'élégance, elle manquait à l'appel. Ce détachement complet ne laisse pas indifférent.

Pendant de très longues années, il travailla dans l'ombre. Son Nazareth à lui a duré plus de trente ans. Une conférence sur la littérature basque fit salle comble à Bayonne en 1944. La *Grammaire basque* à ce moment était presque achevée. L'auteur pensait à un tirage modeste de 300. On lui souffla l'idée d'une souscription. 1200 acheteurs qui paient à l'avance ! Inespéré ! Le tirage à 2000 s'écoula rapidement. A partir de ce moment, on venait le consulter de partout. On n'était pas peu fier d'avoir un professeur et un directeur célèbre. Grand spécialiste du basque et lecteur de Pouchkine. Immortel de l'Académie et familier des délinquants, continuant à brader son temps aux quatre vents des demandes.

3. LES FONDATIONS DE LA PERSONNALITÉ

Pierre Lafitte avait quelque chose de fascinant. Un de ces rares êtres en qui domine l'humour. L'humour est un soleil qui transfigure tout, un rideau de lumière entre l'adversité et l'homme, un penchant pour ne pas prendre la bêtise trop au sérieux, un proche parent de l'amour qu'il voile de discrétion, un talent pour détecter ce que la vie a de pittoresque, une agilité de l'esprit qui fuit la banalité. On aime fréquenter ces personnages gais, surtout quand on est jeune et qu'on se plaît à rire.

Il a dit qu'il ne s'était jamais embêté sur la terre parce qu'il adorait la vie. La vie est un alliage de contraires. Pascal parle de "contrariétés". Si on souligne dans l'homme uniquement la grandeur, il devient vaniteux, c'est-à-dire ridicule. Si on met en lumière exclusivement ses faiblesses, on en fait un désespéré. Il faut tenir les deux pour rester dans le vrai.

Notre ami vénéré était détaché du sensible. On l'aurait pris pour un intellectuel pur, tellement adonné aux études, qu'il fut victime à Toulouse d'un cassage de tête. Au Grand Séminaire, il n'allait pas grossir la troupe des lapins de couloir à l'affût de ces feuilles de choux que sont les gazettes. Il travaillait sans cesse dans son bureau austère, protégé par une muraille de livres. Et pourtant, le scoutisme lui a permis de garder le contact avec la nature. Il a escaladé le pic d'Anie, trois ou quatre fois, en l'abordant par Tardets. Que de nuits ont été passées sous les tentes. Il a même observé que plus on grimpait vers les cimes moins les merles étaient noirs. De sorte que l'expression merle blanc rejoint la réalité !

Il n'a pas fait vœu de pauvreté, mais il l'a pratiquée assidument. Sorte de François d'Assise en plus intellectuel. Point de dépense, sauf le prix d'une place au bus pour se rendre à Bayonne mettre au point *Herria*. Rares soutanes neuves que sans doute les Soeurs lui imposaient, quand le froc élimé criait miséricorde ! Nourriture frugale, car il faut bien manger ! Pourtant, ce pauvre était généreux. La kermesse d'Ustaritz lui fournissait l'occasion de vider son portefeuille. Il se plantait dans un stand, généralement celui du cochon d'Inde et là il jouait, jouait pendant deux heures, redonnant ce qu'il gagnait. Il laissait ainsi à la paroisse une somme rondelette. Exemple de détachement de l'avoir et de soi-même.

L'air était plutôt ascétique. Un visage émacié, une chevelure classique avec la raie sur la gauche. Des lunettes d'écaille perpétuellement de travers. Cependant gai comme un pinson, manifestement heureux de vivre, bien à l'aise dans sa vocation de prêtre qui remontait au très jeunes âge, dont l'éclosion avait surpris chez cet enfant original, différent des autres, que certains trouvaient bizarre, voire incompréhensible.

Un savant de réputation internationale est tout de même un oiseau rare. Un érudit de cette trempe se rencontre rarement. Ce défricheur d'archives et de fonds de bibliothèques a révélé au grand jour pour le Pays Basque du Nord toute une littérature inconnue. Mais c'était un savant qui ne payait pas de mine et trouvait naturel ce qui était extraordinaire. A l'inverse, il cherchait à comprendre ce qui n'étonnait personne. Pourquoi, par exemple, le château près de l'église s'appelait-il "Lota" ? Tout simplement parce que ce mot était un diminutif de "Lolita", nom beaucoup plus gracieux. Il avait gardé la capacité de s'étonner comme les philosophes, les vrais, et les enfants.

Dès la plus tendre enfance il a été fragile. Sa mère fut emportée par la tuberculose. On a longtemps craint qu'il ait contracté la même maladie. Au conseil de révision, à la surprise générale, il fut déclaré bon pour le service ! Le chanoine Narbaitz annonça la nouvelle comme un événement. Cet être souffreteux, qui n'avait que quelques mois à vivre, est devenu octogénaire, jamais malade, travaillant comme il est rare qu'un intellectuel travaille, et même

un paysan labourant son sillon infatigablement. En somme, un maladif très bien portant, toujours prêt à accueillir ceux qui frappaient à sa porte.

On l'a toujours classé parmi les francs-tireurs, les gens vivant en marge, se distinguant des autres, méfiant à l'égard de l'ordre trop confortablement établi et des idées surannées qu'on répète à satiété. Comme le curé d'Ars, il fut créé chanoine. Et comme le saint curé, il négligea les atours de cette dignité. Malgré ces apparences libertaires, il était le plus sérieux des prêtres, d'une conduite irréprochable, fidèle à la prière, au bréviaire notamment, acceptant spontanément les multiples remplacements qu'on sollicitait de lui. Devenu indispensable au titre de remplaçant. Il n'évalait pas sa vie spirituelle intime. Comme pour les mystiques, cela regardait Dieu.

Défenseur passionné de la culture basque, de la langue surtout, des divers dialectes, avec une préférence marquée pour le labourdin. Le basque unifié le laissait perplexe. Sa joie la plus forte au soir de sa vie était de constater que des jeunes nombreux prenaient la relève. Il ne tarissait pas d'éloges au sujet de son successeur à la tête de *Herria*. Cet attachement prononcé pour la culture locale n'empêchait nullement l'ouverture à la culture universelle. Il aimait comparer le basque aux autres langues du monde pour mieux en saisir l'originalité. Dès ses jeunes années, il s'est intéressé à la littérature russe, allemande, espagnole évidemment, anglaise, italienne... Les relations avec les Juifs l'ont initié à l'hébreu. Sa connaissance du latin et du grec valait celle des humanistes de la Renaissance. Il était la preuve vivante que le goût du singulier ouvre à l'universel. Les jeunes Basques aiment Euzkadi, mais ils ne souhaitent pas être coupés du monde.

Voilà un prêtre, apparemment hors norme, nimbé d'une réputation d'originalité, ayant passé parfois, même au Grand Séminaire, pour incompréhensible, voilà le plus prisé des pères spirituels. La vie est paradoxale, faite ainsi de "contrariétés". Peut-être que Pierre Lafitte était un paradoxe vivant. C'est ce qui expliquerait la fécondité prodigieuse de sa vie.

* * *

Cher Père Lafitte, ma pensée et ma prière vous rejoignent très souvent. Grâce au livre de Serge Monier que m'a envoyé dès parution mon ami Pierre Dokhélar, un de vos anciens élèves et collègue comme professeur, un basquisant s'il en est, et en relisant Piarres Lafitte de Xipri Arbelbide, j'ai découvert beaucoup d'épisodes de votre vie. Je vous ai retrouvé vivant à travers ces documents où vous vous livrez sans apprêt. J'ai ainsi mieux compris les raisons de mon admiration et de mon attachement.

Comme tout ce qui vient du coeur, l'admiration était spontanée et première. Les raisons de l'amour viennent toujours ensuite. Elles ont renforcé encore l'affection que vous portait l'adolescent d'Héauritz qui a gardé du collè-

ge un souvenir radieux. Je n'ai jamais cessé de vous rendre visite. La dernière fois, je crois bien, c'était à l'hôpital de Bayonne où l'on vous avait transféré. J'aurais bien préféré vous rencontrer dans votre bureau. Mais il faut un jour quitter cette bonne terre que vous avez aimée et si bien égayée.

Vous savez que je vous dois d'avoir connu le Père de Grandmaison. Vous l'avez retrouvé chez Dieu avec le Père Lhande. L'un est une grand figure de la théologie autour des années 1920. L'autre a laissé un souvenir de son passage à Madagascar. Grâce à vous, les Jésuites n'étaient pas inconnus au Pays Basque. La croix que brandit François Xavier à la proue de son navire continue de bénir la vallée de la Nive.

Je puis vous dire sincèrement, d'ailleurs vous le savez, que je continue à vivre dans la familiarité avec vous. Pour me fournir en nouvelles de notre cher Pays Basque, Pierre Dokhélar et Iratzeder ont pris le relais. Mais la visite à votre bureau d'Ustaritz me manque tout de même. Quand nous nous retrouverons bientôt au paradis, nous poursuivrons sans interruption nos échanges d'autrefois, car vos recherches auront beaucoup avancé. On dit que le paradis consiste à faire ce qu'on aime. Alors, à bientôt, cher Pierre Lafitte ! Nous continuons à communiquer sur les ondes de la prière.

N.B. : Cette communication a été rédigée par un ancien du collège Saint François Xavier, pour le colloque organisé à Ustaritz en l'honneur du Père Pierre Lafitte, le 21 septembre 2001.

PIARRES LAFITTE ETA ANTZERKIA

Xipri Arbelbide

Bolikostan nintzelarik Abidjango inguruetan ikusi nuen taula zahar eta to-laz eginikako garage edo taller gaixo bat. Atean tindatua zuen “marka guzie-tan espezializta”.

Ez dakit horrelakorik idatziko zuen Piarres Lafittek ere bere atean: Bai-nan zertaz ez dizkiote argitasun eta aholku eskatu batzuk eta bestek? Grama-tika, hiztegia, olerkia, kantua, ipuina, kasetaritza... Zertaz ez du idatzi? Gra-matika, hiztegi, kantu bilduma, antzerki, erlisione liburu....

Bere antzerki ezagunenak aipatuko ditugu beraz eta euskaldunena den an-terkiaz, Xiberoko pastoralaz egin duen kritika.

IDATZI DITUEN ANTZERKIAK

Berak idatzi ditu antzerkiak. 1983an omenalditzat Euskaltzaindiak atera zion “Iker 2” bildumako bibliografian 15 kondatu ditugu, bainan bosten tex-tuak baizik ez ditugu aurkitu: Sarea, Gonsalve, Arroltzea, Orratza eta Egiaz-ko argia. Denak *Gure Herria* hilabetekarian agertuak dira.

Sarea

1950ko urtarrileko *Gure Herrian* agertu zen “Sarea”. Oso laburra, nahiz sei zati dauzkan, kantu batekin zati bakotxa aintzin.

Lau jokolari: irakurlea, bere semearekin eta alabak (gaizki) egin sare ba-tekin arrantzara doana aita. Semea urera erortzen da sarearen barnera eta hau urraturik, itsasoan hondatzen eta itotzen. Ebanjelioko “arrainen” biltzeko sare egitera gomitatua da bururatzean, alaba.

Hona zer erraten duen berak antzerki horretaz:

Teatroak erroak egiten ditu Eskual Herrian, bainan erakusgeiak xuhur di-tugu. Ditugun gehienak, irri egitekoak dira. Huna batto Norvegeko kantu ba-tetik ateraia. Ez da arras komedia bezela eman behar: hitz gutirekilakoa da,

eta jestu doi doia aski du, bainan heiek artoski egin bitzate jokatzailleek; Jauntzi berezirik gabe eta sarerik gabe eman arazi dugu, eta berdin hunkigarri atzeman dute aditzaleek, ez badute ere hunkigarriago kausitu. Haatik teatro giblean kantari moltxo bat bagenuen, hitzik gabe, ahapeka bezela, noizean behin beren aire ederrez ikusgarria apaintzen zaukutena.

Ez du erraten noiz eta non eman zuten. Bainan antzerkiak erroak egiten ari zituela Euskal Herrian baitio, jakin behar da garai haietan antzerki talde asko bazela Iparraldean Arberatz, Eiheralarre, Hazparne, Heleta, Irisarri, Larkarra, Mugerre, Urruña...

Gonzalve edo Ostatu betea

Gure Herrian agertua 1969an, urriko alean. 10 agerraldi labur dauzka. Antzerki honen historia oso interesantea da. 1890an baziren jada udatiarrak Donibane Lohizunen. Horietan, Elimir Bourges idazlea, Parisko Goncourt akademiakoa. Hemen zegoelarik, mugaren bi aldeetan ibilki ziren antzerkilari Euskaldun batzu pasatu ziren Donibanen eta gure idazlea, hoiei so egon. Euskaraz ari eta ez baitzuen ezer ulertzen, mugazain Euskaldun bat hartu zuen berekin eta honek egin zion itzulpena.

Lehenik drama bat eman zuten, ikaragarria: Napoleon inperadoreak Espainiaren kontra egin zuen gerlako. Ondotik irri egiteko antzerki bat. Bourges jaunak notak hartu zituen idatziz eta geroago, antzerki bera arramoldatu zuen. Lafittek zioen:

Iduritu zaiku, eskuaratik frantsesera itzuli zutenaz geroz, merexi zuela frantsesetik eskualara berriz itzultzea.

Nahiagoko genuen, 1890eko euskal komedia bera ager arazi, bainan ez dugu orai arte nihun ere hatxeman haren kopiarik, ez eta komedient euskaldunen hatzik ere.

Elémir Bourges-en arabera, Gonzalve antzerki horrek teatro español zahharreko "entremés" hoberenen eite handia badu. Badiake konplimendu txarrogik.

Antzerki honek, lau jokolari dauzka: bi bidaiari, ostalertsu eta honen sehia. Ostatu ganbera ttipi batetan pasatzen da, hor daudelarik bi ohe, zenbeit alki, mahain bat maingua, mahainaren gainean ikuzteko ontzia pitxer mando batekin, argiño bat ikaran, ur benedikatu ontzia dilindan. Logela hobea nahia-goko izanen zuen gizon bat oheratzekotan zegoelarik hor, sehi gaztea heldu zaio bigarren ohearen eskatzera ez delakotz besterik gelditzen. Ustez eta nextakxak beretzat nahi duen ohe hori, baia ematen dio eta hona non gizon bizardun bat sartzen den. Antzerkia bururatzean gizona ohartzen da, bizardun hori etxetik ihesi joana zitzaion emaztea duela!

Arroltzeak

1951n agertua *Gure Herrian*, urtarileko alean. Agerraldi bakarreko antzerki hau ere laburra da. Merkatuan pasatzen da, arroltze saltzaile baten eta eroslearen artean. Arroltzeak merke arazi ondoan ez freskoak, baina ustelak nahi dituela erraiten du erosleak. Saltzaileak ateratzen dizkio hogoi bat, bi dozena nahi dituelarik. Ustel guziak bazterturik besteak freskoak direla segur eta hauek hartzen ditu orduan erosleak.

Orratza

1955ean agertua da *Gure Herrian*, martxoko alean. Hiru zatitako antzerki hau ixtorio xaharretarik ateraia du. Bi etxekandere, sehi bat, mutil bat, mutil tipi bat eta jaun mera agertzen dira antzerkian barna.

Etxekandereak bere orratza galdurik etxe guzia airean dago. Anderea auzoarekin hasarretzen da, mutil tipiak erranik honek diola ebatsi bere orratza. Jaun mera dator bi auzoen arteko auzia xuritzera, delako orratza alki baten gainean aurkitzen dutelarik.

Antzerki honen berezitasun bat “xu”ka, Garaziko alokutibo moldean mintzo zaiola mutila etxekandereari.

Egiazko argia

1927an agertua *Gure Herrian*, martxoko eta ondoko hiru aleetan. Antzerki honek badu interes berezi bat Hegoalderako. Francok fusilatu zuen Markiegi eibartar apezak itzuli zuen Gipuzkoako euskarara. *Antzertiren* 14-15. zenbakian agertu zen. Eibartarrek eman zuten antzerkia apezaren omenalditan.

Hona nola aurkezten duen Lafittek berak *Gure Herria* aldizkarian.

Lantto hunen geia ederrenetarik zen, Harosteguy Hazparneko jaun bika-rioak asmatua.

Izen horrek berak, ezagutzen duten guziera gogorat emanen deie bihotz oneko apez kartsu eta jakintsun baten begitarre gozoa.

Harek bururaturik, segur sail hunek bertze eskerrik baluke bazterretan. Ondikotz, astirik ez izanez, bere xedea beharri xilorat erran zakon, bere bezain nere adixkide bati; honek ninduen bildu, alegia deus ez, geiaren hartzerat, gogoan luzaz erabiltzerat, azkenean obratzerat.

Orhoit zirea Leon, seminarioko lorio nasaiez? Mintza balite, balukete zer sala: hasteko, afal ondoko gu bien lasterrak, izar xurien argipean, gure eskuarazko lanttoak hain beroki aipatzen ginituelarik.

Hots, nolazpait, 1922ko agorrilaren bortzean azken lerroa eman nakon huni.

Behar ote zen argitaratu? Alde guzietarik so, lehenbizian umea ez naukan batere itsusia. Luzarat haatik itzal zombaiti ohartu, gero eta gehiago kausitu, ondarrerat hastean maite bezain itsutuki hastio nuen.

Asteak joan, asteak jin, adixkideak ere jin zitzaizkitan: "Ea, ea, zertan duzun Egiatzko Argia"? - Hila. - Zer duzu, erre? - Ez, ez, lo... - Amen otoi! Emaguzu bada guri pizterat edo iratzartzerat!"

Igorri zautaten beraz Senpereko airearen hartzerat. Ai ei ama! aire ona zuen etxerakoan! Barberak alabainan etzakon folsua sendo ezagutu. Harenak beti eta bertze beltxarenak ere erran zazkon ezti-eztia.

Geroztik lo dago nere lanttoa bigarren aldikotz. Bainan egun, nihaurek egiten ahalko oihu: "Asa! jeiki hadi! Oheak jaten ari hau. Ateratzea on dukek beharbada."

Horra zer funtsean heldu zaitzun nere xori zaharra. Xixtu ala jauntzi, deus onik aurkitzen badakozu, irakurle maitea, otoi! nereekin doatzila zure esker hoberenak Harosteguy, Leon eta bereziki Barbier jaun apezan ganat, maiz bide onean, sustut makurrean gibelatu nuelakotz. Hutsak aldiz atzemanen dituzularik, berehala nitaz oroit zite eta Agur Maria bat erradazu, onerat itzul nadin lehen bai lehen.

Horra antzerkiaren historia. Beste norbeitek, Harosteguy apezak asma-tua, Lafitte idatzia, berak orraztatua lehenik, lagunek akulaturik, eta bigarren aldi batez, Barbier Senpereko erretor idazleak. Lerro horien artetik ikusten dugu Lafitte ez zela bere idazkiak lehen jinean botatzen dituzten haietarik. Bere umea nahi zuen ederra eta horretarako, behin eta berriz, lantzen zuen.

Hamalau-hemezortziko gerla garaietako familia baten historia da. Piarres gerlara doa etxan utzirik aita, emaztea eta semea. Anaia, desertur joana da Elizondora. Gerla bururatu eta Piarres etxeratzen delarik, itu, alargun eta sinesgabea da. Baina sinestea berriz heldu zaio semeak egiten duelarik lehen kominionea.

Hau da irakurtu ditugun antzerkietan hoberena, nahiz idatzi duen lehena. "Sarea" k bezala gai serio bat tratatzen du, beste hiruak irri egitekoak direla-rik. Bostetan, testuak saltzen du idazlea apeza dela, otoi-tz labur baten bidez edo antzerkiaren funtsean berean.

Piarres Lafitte-ri omenaldia, Iker bilduma, 2. liburukia, Euskalzaindiak agertu omenaldi liburuan, beste hamar bat antzerki aipu da, baina ez dugu

haien testurik aurkitu ahal izan. Dena den, hona haien tituluak, norbeitek xantza gehiago balu bere ikerketetan. *Maritxu, San Frantses Xabier, Amerikanoa, Mirikuan, Oiharzunak, Ilargia, Hilbiziaren ordenua, Eguberri, Xalbaten merxika ondoak*, eta bat frantsesez: *A l'écoute de notre âme* (1).

XIBEROKO PASTORALAK

Berak antzerkiak idatzi baditu, bestenak ere ikusi ditu eta kritika bat egin behin baino gehiagotan, izan dadin molde klasikoko antzerkientzat ala Xiberoko pastoralentzat. Hauetaz dugu gehienik lan aurkitu eta nola Pastoralak den Euskal Herriko antzerki berezia, kritika hauei eman diegu begirada bat.

Noiz sartu diren Xiberuan? Hona zer erraten duen *Santa Garazi*, Junes Casenaven pastoralaren aintzin solasean.

Iduriz, Lepantoko itsas gudua baino lehenago. Gudu hortan (1571) Turkoak garaituak izan ziren, Europako bidea zerratzen zaielarik. Ordu arte, Turkoen beldurrez ikaran zauden bazterrak eta girixtinoek ez zuten kasik etsai handiagorik amesten. Mendebal huntan liburu eta kantuek basa huts, sordeis eta higuingarritzat zauzkaten.

Aldiz, Lepantoko garaitzatik landa, Frantziako eta Italiako literaturetan, Turkoen alderako izialdura ez zen bakarrik eztitu, bainan arras itsabasi. (...)

Ziberoako pastoraletan, Turkak arrunt gaitzetsiak dira, etsai gaixtoenen lerroan ekarriak, aspaldiko denboretan bezela. Horrek, gure ustez, erakusten du Euskaldunek beren lehenbiziko maileguak berantenez egin zituztela XVI. mende erditsutan, non ez ziren geroxago "mystères" xaharrez baliatu (2).

Aintzin solas horretan frango xehetasun ematen du pastoralaren legeetaz. Nondik ezagutzen zituen? Luzaz apezik ez da agertu pastoraletan! Galde horri erantzuna emanen diogu Satanak aipatzean.

Aldatuz doan ikusmoldea

Santa Garazi 1976koa zen, baina, 1922an idatzia zuen bere lehen euskarazko artikulua, funtsezko gai batetaz, eta hain zuzen, pastoralaz: "Pastoralak". "Maitena", Decrepten lehen operak izan arrakasta ikusi eta zenbeitek baitzio-ten pastoralak bazterturik, operara pasatu behar zela, Lafittek ez zuen bide hori hartu nahi.

(1) *Iker* 2, 70 orrialdean.

(2) *Santa Garazi*, 10 or.

*Pastoralak atxik eta usu eman erakusterat... Opera ainitz ere molda, ofi-
zioko agerlari aski atxemaiten ahal baduzue* (Guk dugu azpimarratzen). Bai-
na herriz otoizten zituztet, ez pastoralak utz opera direlakoan estakuruan. Be-
hauzue hola eginez, ipurdia bi alkien erdian, eror.

Lafittek uste zuen gure Iparralde ttipian ez zela aurkituko behar zen mai-
lako jokolari aski operak emateko. Badaezpada, pastoraletan jarraiki behar
zela... deusik gabe ez gelditzeko. Hots, ez zuen eskuko xoria utzi nahi, zeru-
koaren menturan, atsotitzak dioen bezela. Bainan ez daiteke erran lerro horiek
irakurtu eta hainbateko sinestea bazuenik pastoraletan. Beste bide bat propo-
satzen zuen:

*Egia erran hirugarren alki bat guk nahiago ginuke: teatro bat, ez 'ope-
ra', ez 'pastorala', bien arteko zerbait; egungo eguneko zatikaduren (age-
rraldilactes, gertamen/scènes) mugarrietan ezarria; mintzoa burutik buru da-
riola; kanturik gabe, edo Eskual Herrian ohi den aire batzuekin, sifoasa
soberakinik gabe.*

Baina 1976an, mende erdi bat berantago, besterik dio: Larzabal, Monzon,
Labayen, Landartek egiten duten bezalako antzerki modernoari, bai. Pastora-
la berriak bai, zaharrak baztertu gabe. Baina pastorala modernoari, ez.

Ikusi baitzuen *Orreaga* Piarres Larzabalen lapurtar pastorala, honen on-
dotik erran zuen ez zela Xiberokoaren kopia xoilak. Hura gogoan, gai herriko
eta ikusgarriak hartu dituztela, behar den libertatearekin. Eta galde egiten zuen
lehen urrats horrek ondokorik izanen ote zuen (3). Orain erran dezakegu ezetz
Lapurdiri doakionaz. Baina horretan geld.

Monzon, Larzabal, Landart, Labayen, Arestiren antzerkia gustatzen zaio.
*Baitezpada modernoa egin nahi bada xiberotarrez, hartu bide bera, bainan
otoi, ez egin pseudopastoralik* (4).

Lehenago ere izanak ziren saiakerak bide beretik. *Duvoisin kapitainak eta
Hiribarren apezak egin zituzten lapurtarrez Marie de Navarre eta La guerre
basque, bainan ez ziren egiazko pastoralak. Clément d'Andureinek, Justin de
Menditte apezak lagun, izkiriatu zuen Uskaldunak Ibañetan, bainan ohiko le-
geeri jarraiki gabe* (5).

Bide beretik doa menturaz Pastorala bat oso modernoa egin duen Pierre
Paul Berzaitz Muskildiarra, Elkanoren semeak eta ...ikusgarriekin. Ez ditugu
pastoralak baztertu Lafittek 1922an aipatu hirugarren bidea hartzeko, baina
hiru antzerki moietarekin gaudela erran dezakegu: betiko pastorala, Europako

(3) *BMB* 1964, 86 or.

(4) *SLAB* 1976, 538 or.

(5) *Santa Garazi*, 15 or.

antzerki klasikoa eta, opera eta pastoralaren artean dagoen beste ikusgarri mota bat.

Piarresen beti segitu du pastoralari interesatzen, baina ez du gehiago 1922an proposatu hirugarren biderik aipatu. Aldiz, askotan eman du bere ikusmoldea ikusia zuenaz, betiko pastoralala nola hobetu erranez.

Ikusiko dugu lege zaharrei jarraitzearen alde zela eta denbora berean aldaketak onartzen, bai eta eskatzen.

Satanak

Etahun Iruri arte, pastoralala gutiz gehien gaia, edo Frantziako historia edo erlisonetik hartua zen: biblia, saindu, kurutzada... Bizkitartean aspaldi zuen apez bihi bat ez zela agertzen pastoraletan. Gehiago dena pastoralen etsai amorratuak ziren. Hérellek dio, XX. mende hastapenean, zenbeitek prediku alkitik kondenatzen zituztela. Inchauspe kalonje euskaltzale suharrak parte hartu baitzuen Napoleon Bonapartekin *Nabuchodossor* pastoralaren antolaketa, zenbeitek atera zuten “framazona” zela! (6).

Lafittek berak kondatzen zuen nola pastoralala bere herrian eman zuten batez, jaun erretora elizan egon zen otoitzean, herritarrek pastoralen zeuden denbora osoan.

Beste herri batetan bere xantreari kominiatzea debekatu ziola bigarren bategi, pastoraletan parte hartu zuelakotz. Zergatik ote ziren hoin aiherrak pastoralet?

Piarresen erraten digu. Satanak badira pastoraletan. Hamalauko gerla ondoan zazpi, berdin hamar ordu irauten baitzuen pastoralak laburtzeko hona zer proposatzen zuen:

Labur bide bat liteke sataneria guziaren edekitzea, hori bai. Satanak denbora sobera deramate jauzika eta ditxoka, dabiltzan gertakariekin deus ikustekorik ez duten dantza eta tortiko batzutan. Ara berez ezin aipatzeko harrokeria eta lizunkeria moltzo bat liteke gutiago. Ezen satanek derabilzkiten solasak, arduran izigarriak dira likitsak. Robert le Diable entzun dutenak oroitu ditezke nola lehenbiziko hitzetan beretan, “aintzin pedeikuaren” ondore, Galtxagorri eta kidekoak zieten ahalgegarriki mintzo mutiko-neskato behatzailerei. Ez niz batere harritzen “pastoralen” etsai jartzen baitira askotan apezak. Maiz badute zeren (7).

(6) *Gure Herria* 1922, 314 or.

(7) *Gure Herria* 1922, 574 or.

Lerro horietan ikusten dugu zer zuten partida apezek: Satanen ateraldi lizunak. Ez uste izan 20. mende hastapeneko apezkeriak direnik horiek. Eskola publikoko irakasle zen Herellek berak aitortzen zuen Satanen ateraldiak ez zirela bakarrik 'larriak', baina oso oso lizunak (8).

Uskaldunak Ibañetan pastoralaren aintzin solasean garbiki errana da, emana izateko baimena izanen zuela, Satanak mutu egotekotan, dantzaz besterik ez egitekotan (9). 1908an Donibane Lohizuneko "Fêtes de la Tradition Basque" aste kulturean eman baitzuten "*Abraham*", apez batek idatzia, Satanek ez zuten ahorririk idekitzen (10) (GH21/317) Lafittek ere bide bera proposatzen zuen 1922an.

Bazuten beste arrangurarik ere apezek. Igandearekin ematen zen pastoralara eta egun guzira irauten zuen: eliza erdi hutsa zeukaten igande horretan! (11).

Bainan itzul gaiten Piarresen ganat. Satanak izan ala ez, mutu ala mihiluze, Piarres ibiltzen zen pastoraletan. Lehena Domomintxinen ikusia zuen; It-horrotzen bizi zelarik, 1910 irian, 9 urte baizik ez zituelarik: *St Louis roi de France* (12).

Apezgai gaztea baizik ez zelarik oraino *Robert le Diable* pastoralara ikusia zuen. Etxeber Mauleko apez nagusiak zion jakin arazi pastoralara eder bat izan beharra zela, damu zela ez ikustea (13).

Piarres joan zen eta hari kontre beste apez batzu ere. 1922an idatzi artikululu hortarik ikusten dugu, 20-21 urteko apezgai gazteak hautsi zuela apezan tabua bere sotana beltza soinean. Artikulu berean erraten du *Abraham* ikusia duela (14) eta ematen dituen xehetasunetarik badirudi *Santa Helena* ere bai (15).

Hortik harat, gutiz gehienak ikusiko ditu eta batzutan bere oharpenak idatziz ematen, *HERRIA, GURE HERRIA, SOCIÉTÉ DES SCIENCES, LETTRES ET ARTS DE BAYONNE* eta *BULLETIN DU MUSÉE BASQUE* aldizkarietan.

Satanek ez zutela gehiago beren lana egiten. Beren solas lizunak zirela eta errejentek ez ote zituzten ixilik egon arazi nahiago izan. *Jeanne d'Arc* pastoralara ikusi eta idatzi zuen: "*Oso ongi dantzatu dute, bainan gaiaz kanpo zeuden.*" Hona haren proposamena: *Pasarte larri horiek moztuz, beren betiko papera ematen ahal zaie. Eman behar zaie* (16).

(8) *Gure Herria* 1921, 315 or.

(9) *Gure Herria* 1921, 315 or.

(10) *Gure Herria* 1921, 317 or.

(11) *Gure Herria* 1921, 315 or.

(12) *Société des Sciences, Lettres et Arts de Bayonne* 1876, 536 or.

(13) Xipri Arbelbide

(14) *Gure Herria* 1922, 577 or.

(15) *Gure Herria* 1922, 576 or.

(16) *Gure Herria* 1952, 157 or.

Ez die gehiago ixilik egotea eskatzen. Satanak kitzikatzale izatea nahi du eta ez bakarrik dantzari. Satanak hor izan behar dutela, munduan nahaskeriak sortzera deliberatuak. Zenbeit pastoraletan arrunt mututuak zirela, dantzari bai-zik ez mugatuz. *Jeanne d'Arc* pastoralak ikusi eta idazten zuen: *Biziki ederki dantzatu dute, bainan osoki gaiz kanpo zeuden... (...) Eskutan daukat St Julien pastoralaren testoa. Sekulan ez dira zilo bat tapatzeko agertzen. Beti ongiaren kontra borrokatzeko edo egiaren kontra, edo Jainkoaren kontra. Eta ez uste izan horretan mugatzen zirela, ez zutela dantzatzen (17).*

1963an Gotañen *Santxo Azkarra* ikusi eta *HERRIA* astekarian idazten zuen.

Pastorala xaharretan, Satanek bazituzten hiru kargu: dantzari ziren, debru eta jostatzale.

Oraiko Satanak dantzari onak daude: zaloin eta zalu, frisak eta uso hegalak egundaino bezen xotilki baderamazate, eta jendea ez da asetzen heieri soz. Pastoralako pasarteak ezin alegerakiago pikatzen dituzte, begiak eta beharriak pausatzen dituztela. Hortan ez da erraitekori.

Debru ofizioa ez dute hain ontsa betetzen aspaldi huntan.

"Santxo Azkarra" pastoralan doi doia bizpahiru "breset" eman dituzte haste-hastean, erranez bazterrak nahasiko zituztela, bainan hartan fini! Gero turko hilak ehortzi dituzte eta heien debrukeria guziak ez du ukan bertze ondoriorik.

Gure iduriko Satanek behar lukete parte handiagoa hartu teatroan iragaiten diren gora beheketan.

Heiek beharko zuketzen Maritxu-ren amentsa sustatu; haiek amodioa piztu Santxo Azkarraren bihotzean, heiek Pedro zaharra hasarretzerat akulatu; heiek etsimendua ixuri Maritxu bekatorosari; heiek Santxo Azkarraren eta Santxiaren ezkontza muntatu, erregearen paganotzeko esperantzarekin.(...) Bainan ez dugu deus holakorik ikusi.

Eskutan ginuen programan bazen "Nº18: Satan eta bere adiskideak Santxo trufatzen dira" Ideia ona zen eta atsegin ginuen behin bederen agertuko zitzaizkula Satanaren gaixtakeriak eta irri txarrak. Zorigaitzez, justu justua pasarte hori kendu dute, ez baitakigu zertako.

Gisa hortan Satanek ez dute doi doia baizik adi arazi debruak zirela (18).

Hiru urte geroago "Le Comte de Tréville"-en ondotik, gauza bera errepi-katu zuen (19).

(17) *Gure Herria* 1952, 157 or.

(18) *Herria* 1963/VIII/22.4

(19) *Herria* 1966/VIII/11.1 ala 18?

Ondoko urtean “*Chiquito de Cambo*” eman baitzuten Maulen, “Manex” izengoitiaz izenpetu den artikulua bat berea dela jeltostuak gara eta hor azpimarratua da:

Atseginekin ikusi dugu “debruak” arrapiztu dituztela beren kontseilu txarrekin eta orok hainitz estimatu dituzte bai heien jauntziak, bai heien urrats eta solasak (20).

Baina *Santa Garaziren* aintzin solasean dio oraino: *Azken denbora haue-tan Sataneri ez deiete kasik dantza baizik uzten: lehen, parte gehiago hartzen zuten, gaixtoak lagunduz, onez trufatuz. Uste dugu zenbait aldiz, askoren gus-tuko, ozarkiegi ari zirelako, errientek mututu dituztela. Ez zitzaie gelditzen türk hilen ehortzeko kargua baizik. ez dea gutxiko (21)?*

Iparragire ikusi eta aldiz: *Plazerrekin ikusi dugu satanak berriz hasi di-rela mintzatzen, pastoralak zaharretan egiten ohi zen bezela (22).*

Beste oharrak

Luzeegi kausitzen zituen beraz pastoralak 20. menderako: goizetik arats, egun osoa irauten zuten! Lafittek erranik edo berak oharturik Xiberotarrek pas-toralak erdiratu dituzte. Zaharrak moztu, berriak laburrago egin. 1922ko *Robert le diable* hura bera ikusi zuen laburtua 1976an Garindañen.

Mozketak ez direla nola nahika egin behar. Interes gutiena duten pasar-teak kendu, interesanteenak atxikiz. Garindañeko *Robert le Diable*-ri doakio-naz, ezkontzarekin bururatu zitekeela, baina baitezpada behar zela erakutsi kendu zuten beste gertakari bat: erregeren alabak zaldun zuria nor zen ezagu-tu zuen pasarte (23).

Pastoraletan, gaur egun oraino, errespetatu behar litezkeen oinarritzko lege zenbeit oroit arazten ditu: urdinak eta gorriak elgarren etsai izatea, bien arte-ko borroka ager dadin. Alderdi bat baizik ez bada edo hiru, ez da gehiago pas-toralak.

Behin baino gehiagotan deitoratu du gauza garrantzitsu batzu kendu zi-tuztela, hala nola gero eta gehiago, erdiko aterik ez zela, ate horretarik atera behar luketelarik aita saindu, apezpiku, inperadore, errege eta goi mailako pre-sunek. Edo kontrako atetik ateratzen direla batzu ala besteak (24) “*Arribadak ez direla behar litekeen bezela eginak*” (25).

(20) *Herria* 1967/VIII/24.3

(21) *Santa Garazi* 13 or.

(22) *BMB* 1980, 213 or.

(23) *SSLAB* 1976, 513 or.

(24) *Gure Herria* 1952, 152 or.

(25) *BMB* 1964, 79 or.

Iparragirre pastoralean azpimarratzen du aingeruak ederki eta zintzoki ari izan zirela, ez baitziren beti aingeruño batzu bezala ari denetan, hurbiltzekorik ere (26).

Ez bazen ere, lehenago bezela, “zaintzailerik” jendeak ixil arazteko (gaur egun jendeak ixilik egoten dira: laburtzearen ondorioz? mikroei esker ongi entzuten delakotz?) “batalletan” norbeit hiltzen zelarik tiroak botaiak izan baitziren Urdiñarben, gustatu zitzaion (27).

Pastoralei aurkitzen dien beste kalitate handi bat: herri baten batzea. Pastoralari buruz hilabeteak elgarrekin ari dira, beren bertso edo dantzak ikasi, jauntziak josi, publizitatea egin behar dituztenak eta helburu bera gogoan elargarrekin ari direnen artean sortzen da batasun handia.

Hunkigarriak

Pastoraletaz idatzi zuen lehen artikulua hartan ikusi dugu nola garai haietako zenbeitek, Jean Etxepare edo Decrept, “*Maitena*” operaren idazlearekin, nahiko zituzten *gure pastoralak erdarazko teatroaren molderat lerra arazi eta bildu*. Arrazoina: Decreptek errana zuen, Maitenarekin erakutsi nahi izan zuela behin betikotz eskuara gai zela gizonaren asmu eta gogoetak oro, alde edo moldez azaltzeko (28).

Lafittek batere ez zuen ikusmolde bera: *Zer egin dute bada gure pastoralak zaharrek? Santa Helenaren berri dakitenetan nork erranen eztela hunkigarri (29)?*

“Hunkigarri” hitz hori bera erabiliko du berrogei urte berantago, Etxahun Irurik idatzi *Santxo Azkarraz: Pastoralak, berriz ere erraiteko, ukan du arrakasta, eta merezi zuen, hain da ontsa egina eta bururen buru hunkigarria (30)*.

Musikaren monotonia

Musika aire berriak behar zirela erran du behin baino gehiagotan. Beti aire berak, aspergarri zela entzuleentzat. *Chiquito de Camboz* idazten zuen “*Soinua ona zen: salbu beti aire berak emaiten zituela: esperantxa ginuen kanbiamendu poxi bat izanen zela (31)*.”

(26) BMB 1980

(27) BMB 1980

(28) *Gure Herria* 1922, 575 or.

(29) *Gure Herria* 1922, 575 or.

(30) *Herria* 1963/VIII/22.4 or.

(31) *Herria* 1967/VIII/24.3 or.

Donibane Lohizunen, Piarres Larzabalek idatzi Lapurtar pastoral bat, *Orreaga*, eman baitzuten 1964an, bost dantza moeta ikusi ziren eta Lafittek goretsi zuen hori, pastoralaren denbora guzian Xiberotarrek errepikatzen duten gabota bakar hura baino goxoago izan zitzaioala (32).

Aire berriak baziren ba, berriak erran baditake! 1922an Hérellek salatzen digu nondik heldu ziren: kasik beti aire militarrek. Hala nola 1901an *Jean de Calais* eman zutelarik, garai haietan armadan modan ziren aire batzu eman zituzten (33).

Besteak ere ez dira Xiberotarragoak, idazle bera, bai eta Gavel eta Lafitren arabera. Satan-en dantzaren airea “Bon Voyage cher du Mollet” kantua-rena da! (34). Urdinen airea, “Marie trempe ton pain” eta gorriena “Aux champs” (35).

1976an, Garindainen, hamar bat aire desberdin baziren, lehenagoko biz-pahiruen partez (36). Iparragirrerekin berriz ere konplimenduak egiten ditu musikaren gatik: dotzena bat airez goiti bazen! Zoritxarrez erritmoak ez zuen aski erakusten noiz zen urdinen aldia, noiz gorriena: urdinak emekiago dabil-tza. Usaian baino aire gehiago izana gatik, musikarien artean lehiaketa bat egi-tea aire berriak asma zitzaizten proposatzen zuen artikulu berean (37). Beti aire berak entzunez, entzuleak aspertzen dira (38).

Jeanne d'Arc pastoralan jadanik, plazerrekin ikusi zuen urrats ttipi bat alde horretara aire desberdin gehiagorekin (39).

Aire berriak izatea, ez aski. Musika-riek jakin behar dituzte (40)!

Fantasia eta anakronismo

Luzetasunaz, musikaren monotoniaz, Satanen lizunkeriaz... edo ixiltasu-naz beste kritikarik ere egiten zien pastoralei. Bitxikeriak aurkitzen zizkien.

Behin ikusi izan dugun ‘Abraham’ Aitalehen hura nola jauntzi zuten ezin asma ditake. Karlos VIIgarrena liburuetan den bezala bezala, soineko luze beltz batekin, buruko irringarri bat kaskoaren estalgi. Sara, Abrahamen emaz-tea, azken modako zaietan, parasol pollit bat besotik dilingo... Eta Abraha-

(32) *BMB* 1964, 82

(33) *Gure Herria* 1922, 198 or.

(34) *BMB* 1964, 213 or., *Gure Herria* 1922, 282 or.

(35) *BMB* 1980, 213 or.

(36) *SLAB* 1976, 533 or.

(37) *BMB* 1980, 213 or.

(38) *Gure Herria* 1952, 157 or.

(39) *Gure Herria* 1952, 156 or.

(40) *SLAB* 1976, 535 or.

men ehorzketako "De profundis" hura? ... Holakorik ikusten eta entzuten ahal ditekela! Trufaz ari direla lidurike. Alta, ontsa baino hobeki egiteko nahikunde-a badute, hola ari diren gazte gaiztoek (41).

Mende erdi bat berantago onartzen du fantesia, baina ez, diru eskasez bezela, zaharkeriez egin jauntzirik. 1952an, Maulen *Jeanne d'Arc* eman zutelarik idatzi zuen jauntziek ez zutela deus historikorik, baina itzalak ziren. Ez zen miseriak inposatu fantesia (42). GH 52/156

Azkenean garbiki onartzen ditu anakronismo eta fantesiak. *Orreaga* ikusi eta idatzi artikuluan irakurtzen dugu: "Anakronizmo pollitez betea da Xiberoko antzerkia. De profundis entzuten da Abrahamen ehorzketetan, Turkoek Mois atakatzen dute, Absalonek pistola eskuan dauka... Bainan anakronismoa aurkitzen da dramaturgo hoberenetan: gure irakasleak harrituak ziren ikusten zituztelarik Corneille, Racine edo Victor Hugoren obretan, ez zirelaketz ohartzen zein baliosak ziren gertakarien 'presentzia' eta kasik gaurkotasuna sendi arazteko (43)."

Orreagan Karlomanok bere burua zuritzen zuen "Gernika" suntsiturik, "por Dios y la patria" eta bere nazioa egiteko "una, grande y libre". Horra beste anakronismo bat ongi pasatzen zela baitzioen (44).

1980an eman zuten Urdiñarben, *Iparragirre*, Etxahunen azken pastorala. Moda berriko pastoraletarik beraz. *Bulletin du Musée Basque* aldizkarian idatzi artikulua batetan bere ikusmoldea ematen du. "Ikusi ditugun pastoraletan hoberenetarik, oso berria eta oso tradizionala (45)."

Hobetuz

Pastoralak gure literaturako adar bat dira. Zer balio aurkitzen zien alde horretarik? "Gehienetan pastorek ez dute literario garbitasun distiratsurik (46)". Beste noizbeit esplikatzen du pastoralen estiloa artifiziala dela, frantsesetik hartu hitzak hobesten dituztela, ustez eta horrek kategoria gehiago ematen diola (47).

Baina gauzak aldatu dira. Laudorioak egiten dituen *De Treville* pastoralaz zioen "Beharbada hitz frantses soberaxko erabili dituela erran dute (48)."

(41) *Gure Herria* 1922, 577 or.

(42) *Gure Herria* 1952, 157 or.

(43) *BMB* 1964, 85. or.

(44) *BMB* 1964, 85 or.

(45) *BMB* 1980, 213 or.

(46) *SSLA* 1976, 534 or.

(47) *BMB* 1964, 80 or.

(48) *Herria* 1966, VIII;11

Santa Garaziz aldiz idatzia zuen: “Xiberotar bat gain gainerik landua, oso interesantea literatura, linguistika eta etnologia aldetik (49).”

Iparragirrez, ikusi dituenen hoberenatarik dela. Jokolariak, ongi jauntziak eta ederrak. Mende laurden bat lehenago, Etxahun Barkoxerenzat egin zen bezela, Iparragirren kantuak ematea oso egokia zela. Bai Bedaxagar “sujetaren” abotsa, bai koroaren kalitate handia azpimarratzen ditu (50).

Hérellek baitzioen ainitz eliza kantu bazela (latinez) eta oso guti profano, gaur egun, eliza kantuak ja ja desagertuak dira eta badiarelarik euskaraz ematen dituzte. Vatikanoko kontzilioak izan du bere eragina pastoraletan ere (51)!

Hiruetanhogoi urtez ikusi dituen pastoraletan izan da aldaketa garantzitsu bat: emaztek emazteak egitea eta gizonak gizonak. Hura hoin feminista agertua “*Aintzina*” ren garaietan eta hiru lerro baizik ez du horretaz gehiagoko komentariorik gabe: *Berritasun nabariena, emazteen papela emaztek egiten dutela eta ez gizon trabestituak, nahiz bi neskek parte hartu duten satan dantza, dantzariz jauntzirik* (52). Ez ote da laburxko Satanetaz hoinbeste idatzi duen feministarentzat? Gainera, ez zen lehen aldia emazteak ari zirela: Parisko Xiberotarrek eman bi pastoraletan, emaztek zuten emazten papela egiten: Mata-las (1964) eta Etxahun Koblakari (1967) (53).

Jean Louis Barrau famatuaren ikasle izanik, 30 urte hartan bere ofizioz jokolari zen Paristar batek erran zion xoraturik eta mututurik egona zela Iparragirre pastoral horretan: “Gehienik hunki nauena: jokolariek agertzen duten ‘sinestea’, aingeru eta debruen presentzia, itsaso ibilaldiak, gudukak, Zumalakarregiren ehorzketak, ardien agertzea tranpa gaineen, eta bereziki nola txalotzen duten entzuleek, edo berdin txistukatzen, bai eta kantatzen. Herri antzerkiaren bila gabiltza. Bainan hor daukagu (54)!”

* * *

Ezagutzen dugun Lafitterren funtsezko lehen artikulua, pastoraletaz da. Hil arte interesatu zaie pastoralei. Eta hurbiletik. Ikusi ditu eta bere kritikak egin, beren on gaitzak aipatu. Ez liteke harritzeko gaur egun pastoralak izan dituen aldaketak, parte bederen, Piarres Lafitteri zor balizkio, aldaketa horietan parte handi bat aspalditik eta behin baino gehiagotan proposatua baitzuen.

Eta hasieran hirugarren bide bat aipatu bazuen, laster Pastoraletan ikusi zuen gero gure antzerkiaren geroa. Georges Herelle hiltzearekin, idatzi zuen:

(49) *SSLA* 1976, 534 or.

(50) *BMB*, 1980, 213-214 or.

(51) *Gure Herria* 1922, 200. or.

(52) *BMB* 1980, 213 or.

(53) *La Pastorale, Lauburu* 1987, 102 or.

(54) *BMB* 1980, 214 or.

Euskal Berpizkunde batetaz mintzo delarik, gure antzerkia berritzeko, zer gatik ez har oinarritzat Xiberoko tradizioa, gure burua galtzeko partez bereizitasun guti daukaten kopietan (55).

Zer gatik ote liteke horrenbeste interesatu pastoralei, Manex hori? Zer aurkitzen zion bada hoin interesgarririk beti huts eta estakuruak azpimarratzen zizkiolarik? Berezia da. Mendeak dauzkan zeremonia bat bere aspalditik finkatutako errito ezin hunkiekin. Hots erlikia bat eta erlikia bat ez dela gaztetzen (56).

Oharra: Frantsesezko artikuluentzat, guhaurek egin dugu itzulpena euskarara.

BIBLIOGRAFIA

Piarres Lafitte:

- Pastoralak. *Gure Herria*, 1922/574-578.
- Egiazko argia, *Gure Herria* 1927/114-113, 302-309, 494-503.
- Antzerti, 14-15.
- Georges Hérèlle. *Gure Herria*, 1935/512-514.
- L'auteur de 'Maitena' est mort. *Gure Herria* 1938/118-120.
- Sarea, Norvègeko kantore xahar bat P. Ithurraldek eskuaraz antolatua ikhusagarri gisa. *Gure Herria* 1950/4-8.
- Arroltzeak. *Gure Herria*. 1951/18-21.
- A propos d'une pastorale: *Jeanne d'Arc*. *Gure Herria* 1952. 155-158 o.
- Orratza. *Gure Herria* 1955/97-115.
- Santxo Azkarra. *Herria*, 1963/VIII, 15+22.
- Un essai de pastorale labourdine: *Orreaga*. *Bulletin du Musée Basque* 1964. 76-86.
- Zer pentsatzen dugun ondarreko pastoralaz. *Herria* 1966/VIII.11.1.
- Mauleko pastoralaz. Chiquito de Cambo, gauza eder bat, *Herria*, 1967/VIII.24.3.
- Deux pastorales souletines en 1976. *Société des Sciences, Lettres et Arts*. 1976/533-539.
- Junes Casenave. *Santa Garazi* pastoralara. *Jakin* 1976. Arantzazu. Piarres Lafitte Aintzin solasa (7-18).

(55) *Gure Herria* 1935, 513-514

(56) *SSLA* 1976, 538 or.

- La pastorale *Iparaguirre* (Impressions d'un spectateur) *Bulletin du Musée Basque* 1980. 211-214.

Georges Hérelle:

- Les pastorales basques. Georges Hérelle. *Gure Herria* 1921/201.208-308.317.
- La musique et la danse au théâtre basque. *Gure Herria* 1922/190.203 + 280.292.
- Arnaud Agugaray: Pastorales de 1951 à 1980. 93-104 or. In "La Pastorale", *Lauburu*, Baiona 1987.

ENBATATIAURREN ARTIKULUAK *HERRIA* ASTEKARIAN 1962-1968

Xipri Arbelbide

Gerla aintzin jadanik abertzale izana zen Piarres Lafitte: *AINTZINA* hila-betekaria sortu zuen, *ESKUALDUNA* et beste kasetetan baino askatasun gehiago izanen zuelako, nahi zuena idazteko, bereziki abertzalegoari zoakionaz. Ikusi nahi izan dugu nola agertu duen bere abertzaletasuna, berea zeukan *HERRIA* astekarian, *AINTZINA*ren giroaz beste batetan, *ENBATA* sortu eta lehen urteetan. 1962tik 1968rat egin dugu gure ikerketa.

Lafittek berak 105 artikulua idatzi ditu 7 urte horietan. Gehienak liburu berriak aipatzeko bai eta literatura edo eliza gaiak. Behin baizik ez du politika hunki, ez bada besten artikuluetaz egin ohar labur zenbeit.

1965an, Bozken ondotik prefeta aldatu zuten, bai eta Kontseilu Nagusiko lehendakaria. Bi hauen kritika egin zuen *Aldairak Pauen* artikuluan. Eta artikulua itzulpena Oberñara igorria zuten prefetari helarazi norbeitek! Uste izan behar da *HERRIA*k bere pizua bazuela, zeren eta delako prefetak errepostua egin zion! Hiru artikulua izenpetu zituen Lafittek berak karia hortara.

Bestek idatzi artikulua ikertu ditugu. Enbataren ikusmoldeak zabaltzen edo krikatzen dituzten 37 artikulua aurkitu ditugu 1962an, 59 1963an, 113 1965an, 110 1966an, 112 1967an, 112 1968an, 144 1968an. 700 bat artikulua orotara, gehienak frango luzeak. Ez ditugu kondutan hartu Etienne Salaberry-k aste oroz idazten zituen bi artikulua. Ez eta, lehenagotik Mariano Izetak Baztandik igorri berriak.

1968an gelditu gira, urte hortan gelditu baitzen Enbata zenbeit hilabetez. 7 urte horietan ikusten da, *HERRIA*z baliatu zirela Enbatatarrak, beren ideien zabaltzeko... euskara zekiten ber. Jakinez *ENBATA* hilabeteen behin agertzen zela, erran daiteke, kasik kaseta horrek bezenbat hedatu dituela *HERRIA*k abertzaleen ikusmoldeak, diferentzia haundi batekin: abertzale munduko militantek hunkitzen zituelarik *ENBATA*k, *HERRIA*ren irakurleekin abertzaleen mundua baino eremu zabalagoa hedatzen zen, lauzbost aldiz gehiago ale botatzen baitzuen *HERRIA*k.

*HERRIA*ren beste abantaila, kontrako ikusmoldeak ere ikusten direla, alde eta kontrakoen arteko eztabada andana bat agertu baitu. *HERRIA*tik kanpo ez

dakit beste nihon irakur daitezkeen kontrakoen ikusmoldeak. Hori guretzat gaur. Bainan Enbatakoentzat ere abantaila zen, pilota norat bota ikusten baitzuten.

Enbata haizea ez da hala sendi *HERRIA* astekarian 1962ko uztailako 5a arte, Lafittek xixtaño bat idatzi zuen arte, “Beleak Xoxoari beltza” titulu pean:

Enbata hilabetekari erneak bere zazpi egin ahalak egiten ditu Eskualdunen bihotzetan sortherriaren karra sustatu beharrez. Aitortuko dugu asko pondutan haren xedeak gure gureak direla biziki aspaldi danik.

Bainan gauza batek xifritzen gaitu: “Enbata” noiz nahi pleñi da bertzeak ez direla eskuaraz mintzatzen beren solas eta lerro guzietan.

Pollitena da frantsesez egiten baitituzte beren erasiak. Ez dea hala Elizalde? Ez dea hala Jean Irigaray?

Zer zaitzue, ala eskuara ez aski, filosofia hortara heltzeko?

Othoi adixkideak, emaguzue ezten ukaldi gutiago eta eskuara gehixago (1).

Kurioski, 7 urtez izan diren eztabadetan, nehork ez die gehiago gauza hori leporatuko Enbatatiarrei, beren kasetak beti segitzen zuelarik, euskarari toki sinboliko bat baizik ez ematen. 40 urteren buruan hein berean dagola aitortu behar da eta Euskaltzainek ere frantsesez idatzi behar dutela kaseta horretan.

Lafitten inbido horri idoki egin zioten. Ez, *ENBATAn* euskaraz idatziz, hango intelektualak ez baitziren aski zohi ulertzeko mintzaira bat salbatzen dela mintzaira hori erabiliz eta ez mintzaira hori erdaraz aipatuz, bainan *HERRIAN* idatziz. Erran daiteke, *HERRIA*ren orrialdeak nasaiki ideki zizkiela Lafittek.

Lafitten artikulutxo hortatik hamabost egunen buruan, bi artikuluz izan zituen *HERRIA*ak. Bat, bi zenbakitan agertuko zena, Jean Louis Davantek igorria: “Eskual Herriaren geroaz gazte batzuen xedeak” (2). Bestea Manex Eyheramendyk izenpetua, 5 zatitan agertuko zena: “Eskual Herriaren eritasuna” (3). Bost zati: ikus dezakezuen bezala ez zen laburra. Biek *ENBATAn* ideia berriak zituzten: Euskal Herriaren batasuna eta euskara. Bainan euskaraz aldi honetan. Eyheramendik bururatzen zuen lehenbailehen lanari lotzerat gomitatuz: “Politikak egin gaitu Frantses alde batetik, Español bestetik. Politikak behar gaitu Euskaldun egin, edo hobeki, berregin. Bainan ez dugu deus igurikatu behar gobernamentutik. Nahi balinbadugu Eskual Herria salbatu, bere jendaiarekin, eta mintzairarekin, behar dugu guhaurek egin.” (4) Hitz gutiz denak erranak dira: hizkuntza eta lurraldetasuna.

(1) Beleak xoxoari beltza. P.L. 1962.VII.19

(2) Eskual Herriaren geroaz gazte batzuen xedeak. JLD, 1962.VII.19, 26

(3) Eskual Herriaren eritasuna. Manex Eyheramendy. 1962.VII.19, Eskualdun bat Eskualduner. Manex Eyheramendy. 1962.VIII.2, 9, 16, 30, IX.13

(4) Eskualdun bat Eskualduner. ME, 1962.VIII.2, 9, 16, 30, IX.13

Nor ziren idazleak? Ez da erraz jakitea, gehienek izengoiti batekin izenpetzen baitzuten: radiolari, Lekukoa, Han zen bat, Ikusle, Laguna, Adixkide, Xitoa, Bidekari, Karkana, Biotzkide, Maite Egia, eta honi erantzuna “Ez maite gezurra”, zenbeit baizik ez aipatzeko. Eta zenbat “Abertzale”?

Hainbestetaraino non, Xan Irigarayek artikulua bat idatzi baitzuen: “Nor dira BX, MI, eta bertze”.

Bainan bada izen ezagun frango ere. Jakes Abeberri, Jacques Ainciart, Martxalin eta Xalbat Arbelbide, Piarres Arradoy edo Narbaitz, Paul Baraciart, Gratien Bidart, Maurice Borthayrou edo Karkana, Ramuntxo Camblong, Jean Pierre Curutchet, Jean Louis Davant, André Diharce, Manex Eyheramendi, J. Erramouspe, Eñaut Etxamendi, Jean Pierre Etxeverri apez, Luzien Etxezaharreta, Pantxo Etxezaharreta, Joanes Goyhnetche, Arño Hegiaphal, Roger Idiart, Raymond Idieder, Alexis Inchauspe, Michel Inchauspe, Jean Irigaray, Arnaud Iroume, Michel Itzaina, J.P. Lafaurie, Daniel Landart, Gexan Lantziri, JB Larramendy, FB Larzabal, Piarres Larzabal, Mixel Lekuona, Jean Louis Maitia, JP Mendiboure, Beñat Mendisco, Patxi Noblia, René Ospital, B. Oxandabarratz, Manex Pagola, Pitrau, Louis Saint Esteben, Piarres Xarriton. Orotara 50 hurbil, hiruetarik bi abertzaleak; hiruetarik bat, ez zirenak Enbataren aldekoak, beraz.

Horien artean izan eztabada zenbeit nahi genituzke aipatu orai.

Hego aldeko berriak

700 artikulua horiek sailkatzen baditugu ohartzen gara *HERRIAK* berak agerrarazten zuen Hegoaldeko berrien saila dela nagusi, “Mugaz bestaldeko berri” titulupean lehenik. *Hego-alde* deitu zen, Hiriart Urruty apez *HERRIAN* sartu zenetik: orotara 150 bat aldiz agertu da sail hori.

1965 urtarileko 21ean agertu zen lehen aldikotz. Hastapen batean, noizean behinka baizik ez da ikusten. Gero, kasik aste guziez. *ENBATA* sortu eta lau urte eta erdiren buruan senditu du Lafittek gai horrek bere irakurle zati bat bederen interesa zezakeela.

Ez dut dudatzen Enbata mugimenduaren sortzearen ondorio bat izan dela. Gogoratzen naiz, gazte nintzelarik, *EUSKO DEIA* hilabetekaritik hartu berri labur batzu, gehienak ekonomikoak, igorri nizkiola Herriari behin baino gehiagotan. Bihirik ez zen agertu.

Hiriart-Urruty sartu zenetik, saila hor da aste oroz bospasei berri laburrekin. Gai guziak hunkiak dira: euskara, euskal bestak, ekonomia, Arrasateko kooperatibak, sindikatak, Napartar nexkatxak sasoi egiten Iparraldean, lantegi berriak Gipuzkoan frantses diruarekin, ixtudianteak... Baina antifrankismoak eta errepresioak daukate tokirik handiena, eta urrundik. Soberaxko

Hegoaldeko baten ustez: *Iduri luke egoaldeko Eskualherri huntan, eskualdun-go guzia, polizekiko borroka zozo hortan dela, aizkora apustua edo arri altxatze dema bat baliz bezela* (5). Gaude ez ote zuen Larzabalek segurtatzen sail hori...

Eliza barneko kataska minberak ere aipu dira: Jesuiten buruzagiak urrundu apez bat. Bilboko apezpikuak Francoren alde eskatu otoitza. Gipuzkoako seminario handitik, apezpikuak, lehenik 5 irakasleren eta gero apezgai guzien kanporatzea. Bizkaiko 47 apezek apezpikutegia okupatzea, gero 63k seminarioa. Gurrpide beren apezpikuaren ixiltasuna salatzeke, ehun apezzez goitik Nuntzioari apezpiku hori alda zezan eskatzea...

Gai horiek azpimarratzen ditut zeren eta *HERRIAk* deus ez zuen erran, hemen, Baionako seminariotik lau apezgaien kanporatzeaz, horietarik bi sudiakre zirelarik. Ez eta, kanporatze horrek ekarri zituen Bernard Housset eta Andre Hiriart Urruty irakasleen demisioetaz. (Housset orain, Montaubaneko apezpiku da Hiriart-Urruty Parisera joan zen eta han hil duela zenbeit urte).

Christiane Etchaluzen gelditzeaz eta Piarres Xarritonen kolegiotik joaiteaz gauza guti: Hazparneko berriketariak aipatu zituen behi lasterrak, abere primak, garañoak, San Markeko errogazionea..., baina ez abere portu ondoko kolegioan egun beretan gertatu zena.

Mugaz bestaldeko berrietan aipu da Montserrateko abadearen kasatzea, baina ez, hemen, Hazparneko kolegioko zuzendariaren joaitea.

Gauza guti erraten duen artikulua labur bat aurkitu dugu Etchaluzen gelditzeaz. Xarritonen joaiteaz, "adixkide bat" izenpetu lerro bitxi batzu: *Holako helgaitzek gizona higaturik ere ez da mirakuilu, bertze kontrakoak bertzalde, denak batean: ama eta aita urte berean galdu, hoinbertze eskolier eta eskolemaileekin betiko buruhaustek. Ez da ez harritzeko, Charriton jauna, jende guzia ohartu bada ere zure itxurek etzutela argitzen zuen familiako azken okasionean* (6).

HERRIA baizik irakurtu ez zuenak usteko zuen Xarriton pausatzera joan zela Hazparneko kolegiotik!

Zergatik ez zen Iparraldeko eliza Hegoaldekoa bezela aipatua? Ez luke iduri Lafittek zentzura egin duenik zeren eta 1968 ondarrean, Piarres Xarritonen lau artikulua luze agertu zituen "Eliza eta Euskal Herria" (7) titulupean, ahoan bilorik gabe mintzo baitzen Piarres, erbestetik itzuli eta, beti egiten ohi duen bezela. Nago, *HERRIAk* ez ote zituen igorri artikulua agertzen. Nehork ez zuelarik deus igortzen gertakari batetaz, gertakari hori ez zen aipatua. Nehork ez zukeen artikulurik igorri gorago aipatu gai horietaz.

(5) Mugaz bestaldean ez ote da beste berririk. Bidasotar batek. 1962.XII.26

(6) Charriton apezaren joaitea. Adiskidea. 1965.IV.15

(7) Eliza eta Euskal Herria, PC 1968..XI.7, 14, 28, XII.2

Hego Aldeko berri horietara itzultzeko, lau urtez, 150 bat aldiz agertu da sail hori. Xortaka xortaka, jendea ohartu da Hegoaldean bazela Euskal Herri bat, ordu arte gehienek ez zekitena. Eta hori bera zerbeit zen, ikusiz zertan ginen garai haietan.

Euskarazko irratia

Ondotik artikulua gehien eman duen gaia da: euskarazko emankizunak irratian. Berrogoi eta hamar bat artikulua kondatu ditugu. Ainitz da urtean hilabete eta erdi baizik ez zutela irauten oroitzen bagara. Urtean barna ez zen irratirik hemen, Euskal Herrian bizi ziren 250.000 jendeentzat, baina udan, aste bat edo birentzat etortzen ziren zenbeit dotzena mila Paristarrentzat sortzen zuten "radio Côte Basque".

Donibane Lohizunen irrati saltzen ari zen Pantxo Etxezaharretak, mundu hori ezagutzen zuen, Larrun gainean antenak finkatzen lagundu baitzituen. *Jaun hunek (Etxezaharretak) zituen muntatu duela 6 urte, udan, eskuaraz zabalitzen diren emankizunak.*

Paristarrek erran zioten arazoak bazituztela oren guziak betetzeko eta haiek zien proposatu zerbeit egitea euskaraz. Kitorik bistan dena. Horrela ziren 5 minuta izan goiz guziez euskaraz, oren bat ostegunetan, oren erdi bat igandeko goizetan, gehi igandeko meza. Emankizun horiek ez dizkiogu zor Parise-ren esku zabalari. Bainan zilo bat tapatzeko bazela ohartu ziren abertzale batzuri eta haiek egin lanari.

Urte oroz aipu da emankizun hori *HERRIA*n, edo eginen dela jakin arazteko, edo batere eginen ez delako beldurra aipatzeko.

Igandeko meza euskaraz

Artikulu gehienak, igandeko mezaz izan ziren kalapitak. Etxezaharretak garbiki idatzi zuen:

Orai beretik jakin arazten dugu ez dutela Radioko buruzagiek eman den mendreneko ordrerik "gure" radio-ko mezetan predikua erdaraz egiteko.

Predikua frantsesez izan zen batez, arduradun batek ohartarazi zuen goiz hartan 8 meza bazirela frantsesez irratian.

Lehenago jadanik beste batek idatzia zuen:

Saminki otoizten ditugu radioan parte hartuko duten guziak

1 - Ez dezaten radioan hitzik jali, eskuaraz baizik, eskuarari emanak diren tenoretan.

2 - Ez dezaten nehoi baimenik eman erdaraz mintzatzeo, igandetako elizkizunak radioaz zabalduak direlarik bere elizatik. Ez da radioan erdarazko meza eskasik, erdara nahi dutenentzat.

Agian ez du eskuarak Judasik aurkituko Jesusen apairua errezebitzean (8).

Baina, boteretxo bat eskutan daukaten pundutik, Aita Sainduaren boteretik zatitxo bat daukatela senditzen duten apezak badira, eta Aita Sainduaren agintzatik zatitxo hori duten ber, haren infallibilitate famatu haren zati berdina ez beteak direlako kontzientzia daukate. Euskarazko mezak izateko erri ttintila mugitu ez zuten horiek ziren frantsesez ari, jaun eta jabe izan balira bezala, Euskaldun batzuk, euskaraz izanzen zelako ardietsia zuten meza horretan. Eta horrek ekarri du irratiaz idatzi artikuluen hedadura.

Egia errateko batere ez nau harritzen horrek. Euskal Irratiak sortu genituelarik, osoki euskaraz egin genituen. Beti izan ditugu arazoak mezarekin. Beren etxean izan balira bezala sartzen zitzaizkigun apez batzu eta nahi zutena egiten. Erranen dautzuet nola dugun azkenean ardietsi meza horiek osoki euskaraz izan zitezen. *GURE IRRATI*Ako Biltzar Nagusi batek ordezkariak igorri zituen apezpikuteigira, meza osoki euskaraz izan zedin eskatzeko. Debaldetan. Azkenean, laneko nintzen bi igandez, apeza frantsesez hasi zelarik predikuan, moztu nuen erranez zergatik, eta musika pasatu predikua bururatu arte. Bi aldiz egin nuen hori eta geroztik ez dut uste frantsesik izan den. Bada kukuaren politika egiten ohitua den apez kasta bat: mundu osoa ez ote da Jaun Goikoarena... ohantzeak barne. Jaun Goikoaren gizon izateak ez ote die arroltzeak edozein ohantzetan erruteko eskubide osoa ematen?

Entzuleetan ere izan dira frantsesaren aldekoak. Eta Donamartiriko JBL batek esplikatzen zuen, predikua frantsesez egin behar zela, udatiarrak mezan zirelaketz.

Predikua erdaraz? Guziek dakiguna, sasoin huntan hoinbertze sasoinlari, menturaz Eskualdun bezenbat joaiten dela meza horietarat; (...) Ez balitz erdara phuxka hori emaiten ahalko jende aldea ethor ote leite meza horietarat? Ez dut uste. (...) Ez ote dugu kondu eman behar erresumako 200entzat batto girela?

Azken hitz: utz ditzagun tipikeria horiek, har dezagun konfidantza buruzagietan, izan dituen aphez edo bertze, bat egin dezagun. Orduan bai, orduan bakarrik dukegu esperantza, Eskual Radioa adituko dugula (9).

(8) Euskaraz radiotik. 1965.VII.1

(9) Euskal radioaz. JBL. 1967.VII.31

JBLeK ez zekiena, euskal emankizunak baldin baginituen ez zela buruzagiei esker.

Baigorri Pilotarien Biltzarraren kariatara, predikua frantsesez izan baitzen euskarazko mezan, Larzabalek idatzi zuen “kostatarra” izenpean; Lafittek eman zion errepostua, Pilotarien biltzarrako predikua beti frantsesez egin zela (10). Hain ginen alienatuak non, ez baitzizaion gogora jin, irratiko meza euskaraz zenaz gain, Pilotarien Biltzarrari zela menturaz lege horri plegatzea eta ez kontrarioa.

EGIA-ko ixtudienteen ikerketak

Bigarren kalapita izan zen EGIA elkarteko ixtudientek urte oroz egiten zuten ikerketaz. Urte hartan, 1965ean, Hazparnen ziren. Irratitik eman zuten beren lanen berri. Ixtudiante batek galdetu zuen. “Hazparnen familia bat hazi behar duen gizon batek, Kongoko langile batek baino gutiago irabaztea, xuxen dea?” (11) Kongoko langile bat! Mukuzu horien kopeta!

Idieder erretorak eta Andrein auzapezak bixi bixia telefonatu zuten irratirat... nahiz ez zuten emankizuna entzuna. 9 lantegitako nagusiek 4,5 milioi zentima damu domaia eskatu. Auzitara jaukitu zuten irratiazen zuzendaria. Eta euskarazko emankizunak gelditu arazi Parisek!

Beren abokatak nagusiei konpreniarazirik ez zutela irabazteko xantza izpirik, plenta kendu zuten azkenean eta emankizunak berriz hasi ziren.

8 artikulua idatzi dituzte gertakari horretaz alde bat edo bestekoek.

Christiane Etxaluz

Andere honen gelditzea guti aipatua izan bazen, gero, presondegitik eta libratzera, manifestaldi, bisita eta auzitan gainti pasatuz, artikulua andana ederra izan da. Daniel Landart eta Jean Pierre Curutcheten arteko eztabada iduritu zaiku aberatsena, Curutchetek goraki erraiten baitu jende ainitzek ixilik pentsatzen zutena eta hori baita *HERRIA*ren interesetarik bat, kontrakoen ikusmoldea agertzea.

Daniel Landart, “Euskaldun Gazteria”, elizako gazte mugimenduaren ize-nean, *HERRIA* kasetako “Gazten oihartzuna” sailaren arduraduna zen. Sail horretan artikulua luze bat idatzi zuen, Euskaldun girixtinoek axola guti zutela preso zen Etxaluzez. “*Aski zian geldirik egoitea*” erran eta Pilatusek bezela

(10) Baigorriko predikuaz. Kostatarra. 1962.VIII.16

(11) Hazparneko nausi batzuek, eskual radioa auzitan emaiten dute. Argitzailea 1965.VII.29

eskuak garbi (12)". Danielek ebanjelioko lerro hau oroitarazten zuen: "Preso nintzen eta ez zirezte ene ikustera jin".

Curutchetek erantzun zion Christiane ez zela preso, bainan komentu batetan (Jendek entzuna zuten serorekin zela eta mezan ibiltzen zela. Ez zitzaien gogoan pasatu ere serorak eta mezak izan zitezkeenik presondegian). Pekatuko zuela bestek egin hutsa eta beste horiek han utziko zutela. Enbatatiarrek, mugituz, ixilean zerbeitetara heltzeko xantza zutenak trabatzen zituztela.

Aipatzen zuen Hendaian izan manifestaldi bat, jendek interpretatu zuten bezela: "*Erran behar dautzut manera hitsak erabili dituztela Enbatarrek. Nehor ez da ikusten polizari lurlean etzaten; gizonak bat da; baina emaztekiak? Zubi baten gainen gizonekin nahas etzanik emaztekiak, hori duzue balentria? Gerlaz kanpo nor eta nun ikusten da holakorik?* (13) (Ohartu "gerla" hitz horri. Gero ere agertuko da.)

Haran jauna ari oihuka "tira potreta"! Hori balinbadu Eskual Herrirat bisitaz heldu direner eskaintzeko "carte postal"! Ohidurak atxiki nahi dituzuela? Ez nuen uste mota hori ere bazela!

Ez estona, Eskual Herriari kalte egiten duzuela erraiten badute. (...) Oraino ez dugu ikusi behin ere Enbatarrik xutik ezartzen, edo pertsulari egun bat, edo kantari egun bat edo eskual dantzen erakusteko toki bat. Afixetan dirua igor orde, ene ustez, hobe litake; obrak, afixak baino gehiago ematen du ene gustuko".

Hots! Enbatatarrak, bazter nahasle batzu ziren, arrabots ainitz baizen gauza baikor guti egiten zutenak. Aldiz, Euskal Herriari kalte egiteaz akusatuak ziren.

Curutchetek hunki pundu konkretuei, errepostu luzeago batetan oraino Danielek oroitarazi zion, Jakes Abeberri Oldarra dantzari taldearen buruzagia zela. Haranek zuela sortu 'Le Club du Disque Basque', Mixel Burukoa zela "Ohidurak", "Ibaia" eta "Euskal Idazkaritzaren" lehendakaria. Hiruak ENBATaren sortzaileetarik (14).

Pundu bertsuak hunki behar zituen Jean Louis Davantek ere beste artikuluetan (15).

Oroitarazten ahalko zitzaioketen ere Curutcheti, alde guzietarik ateratzen ziren erran merranak entzutearen bortxaz, ahandzi zitzaiola Telesforo de Monzon, ENBATaren beste sortzaileetarik batekin ikasia zuela berak antzerki jotkatzen, Heletara jiten baitzen urte oroz, aste oroz, Heletarrak antzerkia ema-

(12) Gazte bat preso. D. Landart. 1965.IX.23

(13) Gazte bat preso. D. Landarti errepostu? JP Curutchet. 1965.X.14

(14) Neskato bat preso. D. Landart. 1965.X.28

(15) Ez mintza jakin gabe. JLD. 1965.X.28

ten formatzeko. Eta hain zuzen HERRIAren zenbaki berean bertsoen bidez ematen zizkion Monzoni bere doluminak, ama galdu zuelakotz (16).

Curutcheten artikuluetan agertzen ziren, airean zabiltzan erran merranak ENBATAren kontra eta HERRIAri esker dira plazara atera argi eta garbi.

Gerla

Curutchetek atera ditu "herra" eta "gerla" hitzak. Bai herra bazen ENBATAren kontra eta gerla solasak ere. Beste bi Heletarren artean izan eztaba-dan agertzen da hori ondoko urtean.

HERRIAk aipatu zituen beren garaian, Hazparne eta Donapaleun ENBATa egin zituen bi biltzar publiko, ostatuak bete baitzituzten eta oso ongi iragan baitziren. Hirugarren bat programatu zuten, Heletan. Xalbat ene anaiak, herriko etxeko gela eskatu zion auzpezari eta honek eza eman, nahiz komunixteri idekitzen zien, boz kanpainetan eskatzen zioten aldi oroz, komunistak ez zituelarik begiko zikina baino gehiago jasaiten ahal. ENBATA oraino gutiago beraz.

Bilkura ostatu batetan egin behar zen meztatik landa, baina ekaitza gatik ez zen egin. Ondoko astean, "Baketiarra" izenpetzen zuen batek idazten zuen HERRIA: *"Xantza izan duzue, ezen denbora ederra izan balitz izaten ahalko zen haize zirimolaren orde, beste ziliporta zonbait, ez baitzen pollitago izanen."* (17) Bezperan arroltzeak botaiak izanak ziren murru baten kontra, jela bat ateraia. Artikulu horren ondoan beste bat idazteko beharra senditu zuen Lafittek: *"Bakebide ala gerlabide (18)?"*

Ondoko astean Xalbatek galdea egin zion: *"Baketiarra sinatzen duzu. Nor da mehatxuka ari izan (fuxinekin jin beharrak, arroltzeak prest) zure kidekoak ala gu (19)?"*

Delako baketiarrak azken artikulua bat bururatzen zuen erranez: *"Ala gerlak kasatu gizon batzuekin hasia duzelakotz mogimendu hori, uste duzue gerlarekin bitoria irabaztia?"* (20) Horra berriaz gerla hitza.

1936ko gerlatik landa, hegoaldetik hona ihesi etorriak zituen gogoan. Han bezala hemen ere gerla piztuko zutelako beldurra sortu zuten ENBATAren kontra.

(16) De Monzon jaunari bertsuak. JPC. 1968.X.28

(17) Heletako Enbataren biltzarriaz bi solas. Baketiarrak. 1966.II.24

(18) Bakebide ala gerlabide. P.L. 1966.III.5

(19) Baketiarrari errepostu. S. Arbelbide. 1966.III.5

(20) Baketiarrak errepostu. J. Ainciart. 1966.III.17

JB Larramendy Donamartiriko berriketariak ere horrelako zerbeit senditzen zuen, abertzaleetaz zioenean: *Badute beren artean lanik aski, gerla go-rria ari daukute muntatzen zioen azken astekariak* (21).

Alabaina, zenbeit aste lehenago “abertzale” izenpetzen zutenetarik batek erraten zion Louis St Estebeni: *Eskual Herriaren alde odol ixurtzea daukazu ez bearrezkoa edo egin ez nezakena (...) Ez ote dute beren odola ixuri eta orai-no ixurtzen anitz Eskualdunek beren aberriarentzat? Ez ote duzu katiximan ika-si, ala bearrean odola ere bear dela ixuri aberriarentzat* (22)?

Baionako katiximan hona zer ikasia dugun ttipian:

Baduzu eginbiderik herriaren alderat?

Bai, behar ditut errespetatu herriko buruzagiak, lege zuzeneri obeditu eta artoski bete Herriaren alderako eginbideak.

Herriaren alderako_eginbide handienak dira: zerga pagatzea, herriaren zaintzea beharrez odolaren gostuz, bozaren ematea kontzientziaz (23).

Hori katiximan sartu zutenek ez zuten gogoan pasatu ere, haiek Frantzia gogoan idatzia, egun batez Euskal Herriari lotuko ziotela beste batzuk.

Ez uste izan gerlaren beldur hori, laborari zozo zenbeiten ustekeria zenik. Gouyon apezpikuak bildu zituen, Akizen ziren apezgai Euskaldunak eta erran zien: “*Badakit politika sailean gizon batzu Euskal Herria jazarri nahiz ari direla... So egizue, Algeriako nahasmenduetarik ateratzen ari gira doi doia eta ez dugu Euskal Herrian, beste hoinbertzeren beharrik* (24).”

1968an, Matalas antzerkia eman zutelarik Baionan ikaragarriko arrakas-tarekin, JP Etxeverri apezak, agertu zuen hiru zatitan, *HERRIA*ko bi orrialde oso betetzen zituen artikulu luze bat (25). (Orduko bi orrialdeek oraiko lau egi-nen zuten!). Eztabada hauxe zen: “*Haizu da apez batentzat gerla bidea har-tzea?*” Matalas gogoan, ezezko errepostua eman zuen. Artikulu labur batetan oroit arazi nion, apezek, bestek bezela egina zituztela 14-18ko gerla, 39-45koa bai eta, zuzen kontrakoa zen Algeriakoa (26). Eztabada hortan gelditu zen.

St Esteben eta “abertzalearen” arteko eztabada hartan Davantek idatzia zuen: “*Enbatak beti erran izan du, basakeria guziak bazter utzirik, gure sai-la eraman behar dugula eta beti bere erranen arabera gobernatu da: aber-tzale guziek hortan etsenplu har dezagula, pentsatuz Gandhi zenak India li-bratu zuela Ingles bat hil gabe* (27).

(21) Biba Louis St Esteben. JBL. 1964. XII.10

(22) Eskual Herriaren geroa. Abertzale. 1964.X.8

(23) Baionako katixima. Tours, Mame. 1950. 252 or.

(24) Mixel Oronoz: Jalons pour une hisoire de l'Eglise Catholique en Pays Basque Nord de 1965 à 1967. 16.or.

(25) Matalaz antzerkiaz zenbeit gogoeta. JPE. 1968.V.2, 9, 23

(26) Matalaz eta gerla. X.A. 1968.VI.27

(27) Gandhi ere abertzalea zen. JLD 1964.XI.19

Baina bakezko lerro guzien gatik, gerla ideia hori lotua gelditu zitzaion abertzalegoari. Baketzale izateko, *ENBATA*ren kontrakoa izan behar zen. *ENBATA*ren kontra izatea aski zen! Eta iheslariei hatxeman pixtoleta, dinamita eta gaineratikoek ikusmolde hori lagundu zuten erroak egiten. Eta barna. Hortan gara oraino gaur egun funtsean.

Algeriak 1962an ardietsia zuen independentzia, sei urte gerlaren ondotik. 20.000 Euskaldun gaztez goiti ibilia zen gerla horretan. Independentzia eta gerla elgarretarik hurbil ziren jenden gogoetan. Eta *ENBATA*k independentzia aipatzen.

Departamendua

*ENBATA*k zuen berriz atera, departamendu berri baten aspaldiko ideia zaharra. Jean Louis Davantek aipatu zuen *HERRIA*n, Atarratzen egin bilkura batetik landa. Jean Irigarayek egin zion errepostua “*Ez sinets hala ez denik*” artikulua bidez. Hona zer zioen besteak beste: “*Nahi baduzue denbora galdu bururik ez buztanik ez duen politika batean, horra xede paregabe bat, gure izariko departamendu baten galdegitea* (28). Arrazoinamendu bera entzuten da oraino.

Ondoko astean Davantek “*Imido Jean Irigarayi*” (29). Hamabostean Irigarayek “*Departamendu kokkor baten beharrik ez dugu*” erranez: “*Ofreitzen balaukute emaita, galdegin bezen segur, erran nezake: har dezagun, edo ez, ez du inportantzia handirik. Bainan jendearen asaldatzea ainitz urtez gauza inutil baten ukaiteko, diot kalte baino kalteago litekela, indar higtzaile eta esperantza faltsu emaile* (30).

Lehen artikuluan Irigarayek idatzia zuen ere: *Mugak kalte badira, ez dezakegu asma muga berri batzuen ezartzea Eskual Herriaren inguruan.*” Baraciart batek erantzun zion: “*Uste dut muga guziak ez direla gisa berekoak. Kartieren arteko mugak ez bide dute herrien artekoek duten munta bera, ez eta naski departamenduen artekoek, erresumen artekoena* (31).

“*Guk ere errepostu*” artikuluan, André Diharce batek zioen: “*Politika horrek bururik ez buztanik ez badu, gorputz bat badu. Nola arrain bati buru eta buztanak kendu eta zerbeit gelditzen zakon, bertzela ez luke kario balio* (32)”.

Jean Louis Davantek ere *HERRIA*ko bi aletan agertu errepostu luze bat igorri zuen: *Jean Irigaray, auzapezen eta kontseilari jeneralen arteko batasun-*

(28) Ez sinets hala ez denik. J.I. 1964.II.27

(29) Imido Jean Irigarayi. JLD 1964.III.5

(30) Departamendu kokkor baten beharrik ez dugu. J.I. 1964.III.12

(31) Xehetasun galdez. Baraciart. 1964.III.12

(32) Guk ere errepostu A.D. 1964.III.19

naren alde zira. Bainan guk departamendu bat eskatu ezpaginu etzuten hola-
korik aipatuko bozetan gure Herri gizonek. Delako departamenduari buruz,
huna lehen urrats bat egina (33).

Jeon Irigarayek segitu zuen “Enbataren finak” (34) artikuluan: *Galdegi-
nez departamendu bat gureztat bakarrik eta hedatuz, eskandala balitz bezela,
kontseilu jeneralean 15 Eskualdun direla bakarrik eta 26 Biarnes, erakuste-
rat eman dute Enbatarrek ez dela hori justizia, ez dezakegula ukan zor dugu-
na, ebatsiak girela.*

Davant kexatu zen “Ttipikeriarik aski” (35) artikuluan: *Zure azken arti-
kulua dena ttipikeria, malezia eta jukutria da, besterik ez dakar. Ene hitzetan
nahi dituzunak atxikitzen dituzu inportanteenak bazter utzirik...*

Auzia, ondoko zenbakian gelditu zen Davant eta Irigarayen bedera arti-
kulu laburrekin, Lafittek eman gain titulu honen pean “*Bi adiskidek elgarri
esku*” (36).

“*Auzi hortarik zerbeit onik aterako dela uste dut. Eiki, zuk eta nik gora-
ki erran ditugu ainitzek ixilka pentsatzen dituztenak.*” Davanten bi lerro hauek
erraiten dute biziki untsa hilabetez hilabete, batzuk ala bestek *HERRIAN* ager-
tu artikuluen balioa. Ostatu xokoetan ahapetik ateratzen zirenak, plazaratzen
ziren *HERRIAN*.

Beste eztabada zenbeit

Goi mailako politika gaiak utzirik bazekiten ere tokian tokikoari so egi-
ten. “*Zertako heda gezurra*” (37) titulupean, Hazparneko berriketariak idatzi
zuen: *Iduri du presuna batzu pagatuak direla hedatzeko, Hazparne gero ta
gaizkiago johan dela arras plantan johan delarik. (...) Lana badugu, zapata
lantegietan frango nasai bulta huntan eta laborantza hein ederrean dela idu-
ri. Bazter guzietan etxe berri egiten ari, zer dugu bada hain gaizki doanik?
(...) Ez, ez gira hain gaizki, apantziarik ere. ENBATAko kritikatzaleak zituen
partida, gauzak gaizki zoatzila baitzioten.*

Noizean behinka *HERRIAN* “Karkana” izenpetzen zuen batek eman zion
errepostua (Geroztik jakina dugu “Karkana” hori, Maurice Bortheyrou, CFDT-
ko buruetarik bat zela.). “*Zertako heda gezurra*” (38) titulua beretuz, segitu
zuen: “*Lana badugula bulta huntan, errazu, zer da bulta hura? Joan den ur-*

(33) Europatiar, bainan lehenik Eskual Herritar. JLD. III.26, IV.2

(34) Enbataren finka. J.I. 1964.IV.16

(35) Ttipikeriarik aski. JLD 1964.IV.30

(36) Bi adiskidek elgarri esku. JLD 1964.VII.8

(37) Zertako heda gezurra. 1965.VII.8

(38) Zertaako heda gezurra. Karkana. 1965.VII.15

tarrilean aita familiako batzuk 26.000 libera zahar hunkitu dituzte hilabetearendako. Hori ez da hain aspaldi. Bertzalde orai bezenbat gazte noiz joan da Hazparnetik? Lana balitz herrian zendako zenbaitek egiten dituzte 50 kilometra egunean lanean artzeko? (...) Laboraria ezin hobeki? Zer laguntzak... Ahalge niz erraiteko zonbat etxe diren oraino urik gabe. Etxe berriak ba, eta ere etxe berriak izanen dira ba, kanpotiarrek eginak, Euskaldunek hustu lurretan.

Balio du delako Karkana horren ganik entzutea jendeak zer erraiten zuten ENBATAz, 1965ko apirilean bozkak izan zirelarik Kontseilu nagusirako. “*Bainan pollitena da, (erran badezaket) nola etxez etxe, jaun andere batzuek esplikatu duten ENBATAren politika. Irakurleak kasu! Lot untsa erori gabe! Huna zer duten kondatu: ENBATA hori Español batzuek jalia da. Nahi dute hemengo Euskaldun zenbeiten laguntzarekin, Franco hemen sar arazi, eta haren politika hemen ezarri. ENBATA pasatzen bada, Darraidou medikuak kenduko ditu zahar-sos, alokazioe eta “*securité sociale*” guziak. Espainiako miseria, langabe, esklabotasuna hunat hedatuko dira. Gero, Hazparden ez da sartuko industria berririk, ez baitugu subventione hoitarik izanen deusen muntatzeko (39).*”

Darraidou zen Hazparne aldeko Kontseilari Nagusia.

Uste ez den lekuan hatxemaiten ziren abertzaleak: Lapurdiko Jatsun apez etxea inkantean salgai emanik, *Gertakari ahalgegarria* artikulua idatzi zuen norbeitek. “*Abertzale bat*” izenpetzen zuenak bere kexuaren berri eman zuen, titulu hori bera beretuz: *Jatsuarrek, beren jakinean, beren nahitarat, kanpotiar bat buruzagi hautatu dute (...)* Eskual Herria Kanpotiarrek galduko, segurki. Bainan maleruski, Eskualdunen laguntzarekin dute ehortziko. Eskualdunek eman bozeri esker. Hori ere gertakari bat miresgarria, edo ahalgegarria (40).

Arrasateko kooperatibak

Jadanik erran dugun bezela, orduan dute hemengo jende gehienek Hegoalde bat bazela deskubritu. Eta bereziki Arrasateko kooperatiben mugimendua. Gazte bidaien helburu bilakatu zen Arrasate. Mito bat. Behin 42 ixtudiant gazte izan ziren “*Ulgor*” kooperatibaren bisitatzen. Manex Pagolak kondatu zuen HERRIAN nola harriturik itzuli ziren han ikusiaz: lana ausarki, ongi pagatua, lantegi puntakoa... (41)

(39) Hazparneko bozemaile baten gogoetak. 1965.IV.1

(40) Gertakari miresgarriak Jatsun. Abertzale bat.1962.IX.13

(41) 42 ixtudiant ikuska. P.J. 1965.V.6

“Maite Egia” izenpetzen zuen batek idatzi zuen, bere herrian ezagutzen zituela honara sehi etorri eta hemen ezkondu ziren Hegoaldekoak. Zer pasatu zen bada artean: *Sinets ahal bada! Nago Frankoren gobernamentuak ere ba ote duen zerbait onik* (42)!

Sua piztua zen. Bi ihardespren izanzen zituen frango bipilak, baina errepostu egileak paradaz baliatzen ziren hegoaldea hobeki ezagutarazteko hemengo irakurleei (43).

Eta handik bizpahiru hilabeteren buruan, Manex Pagolak, gazteak gomitatzen zituen Arantzazurat (44) eta bidaia egiten 26 gaztekin, egundainokotan Arrasaten gelditzen zirela. Ondotik Donazarreko 26 (45).

Beste behin Irisarriko 55 gazte ziren joan Iruña alderat aldi hontan (46), Urepelekoak Loiola eta Zarautzerat (47), bai eta Hazparne itzuliko 140 bat, Enbata zirela eta ez zirela, hor ere kalapitak izan baitziren HERRIAN (48).

Piarres Larzabalek kondatu zuen ere, ez gaztek, baina Baionako Komertzio Ganberako buru, ekonomilari eta bertze zenbeitek zituztela bisitatu hiru kooperatiba (49).

Bidaia horien garantzia ikusteko, oroitu behar da garai haietan gaztek ez zutela beribilik berak joaiteko eskuin eta ezker: Hegoaldera joaitea zinezko espedizioa zen.

Horra hor, Lafittek Herrian agertu zituen abertzaleen artikuluetarik jasta. Dakizuen bezela, apezek ez baitute politikarik egin behar, besten gain utzi du lan hori.

Eta berriz errateko, *ENBATA*k baino irakurle gehiago zuen *HERRIA*k. Biziki gehiago. *ENBATA* kaseta irakurtzen ez zutenak. Bana beste astean bi artikulua agertu dituzte hor *ENBATA*koek, *HERRIA* gabe hunkiko ez zituzten irakurleentzat. Hilabeteen zortzi artikulua erran behar genuke, hilabeteen behin agertzen zen *ENBATA*ekin konparatzeko. Gainera eztabadak baziren akort ez zirenekin.

Ageri da *HERRIA*ekin zer laguntza ekarri dien Lafittek orduko abertzaleei, berak ohartu ez badira ere.

(42) 42 ixtudianter zonbeit galde. Maite Egia. 1965.V.20

(43) Maite Egiari. Ez Maite Gezurra. 1965.VI.3

Maite Egiari errepostu. MD. 1965.VI.10

(44) Gurekin nor Arantzazura? M.P. 1965.VII.8

(45) 26 gazte ikuska. P.M. 1965.IX.2

(46) Irisartarrak piaiaz mugaz bestaldean. Han zen bat. 1966.VI.30

(47) Urepele. Piaia ederra. 1967.VI.22

(48) Hazparne aldeko gazteak kurri. 1967.XI.9

Hegoa eta Enbata. R Camblong. 1967.XI.16

R. Camblongi errepostu. JP Mendiboure eta M. Dubois. 1967.XI.23

(49) Arrasaten izan gira. Kostatarra 1966.XI.24

ENBATATIAURREN ARTIKULUAK *HERRIAN*

Xipri Arbelbide

- 1962.I.25 Etxahun. Manexa
1962.I.1 Etxahun-ez bi hitz. A. Lichalt
1962.II.22 Etxahunez berriz ere. Etxahun-zalea
1962.III.1 Etxahunen alde. Kostatarra
1962.III.29 Etchahoun. Mauletar bi Batichtak
1962.IV.5 Bi Batichta jauner. Lichalt
1962.V.10 Eskual Herriaren eritasuna. Khexatiar
1962.IV.17 Eskual Herriaren eritasuna. Khexatiar
1962.VI.14 Duela 25 urte: Gernikaren suntsitzea. Abertzale
Radioa eskuaraz
1962.VII.5 Beleak xoxoari beltxa. P. Lafitte
1962.VII.19 Bakotxari berea P. Lafitte
1962.VII.19 Eskual Herriaren geroaz gazte batzuen xedeak. J.L. Davant
Eskual Herriaren eritasuna. Manech Eyheramendy
1962.VII.26 Eskual Herriaren eritasuna. J.L. Davant
1962.VIII.2 Barkochen pastouala
Eskualdun bat Eskualduner. Manech Eyheramendy
1962.VIII.9 Lau mila pastualzale Barkochen
Eskualdun bat Eskualduner. Manech Eyheramendy
1962.VIII.16 Baigorriko predikuaz. Kostatarra
Eskualdun bat Eskualduner. Manech Eyheramendy
1962.VIII.30 Radio Côte Basque mintzatuko da 10' egunean
Eskualdun bat Eskualduner. Manex Eyheramendy
1962.IX.13 Gertakari miresgarriak Jatsun. Abertzale bat (apezetxea saldu)
Eskualdun bat Eskualduner. Manech Eyheramendy
1962.IX.20 Gure radioaren harat hunatez. Radiolari
Ziberoa zertan den. J.L. Davant
1962.X.18 Atharratzeko kantonamendua suntsitzeko bezperan ote da? Pitrau
1962.X.25 Eskualdun gazte gobernuak kasaturik bazterrak airean. P.L.
Atharratzeko kantonamendua suntsitzeko bezperan ote? Pitrau

- 1962.XI.1 Atharratzeko kantonamendua suntsitzeko bezperan ote? Pitrau
- 1962.XI.8 Atharratzeko kantonamendua suntsitzeko bezperan ote? Pitrau
- 1962.XI.22 Atharratzeko kantonamendua suntsitzeko bezperan ote? Pitrau
Arrutza eta Aresti. Gabriel Mora, Iñaki Aldekoa, Juan J. Zabala
- 1962.XI.29 Arrutza eta Aresti. Gabriel Mora, Iñaki Aldekoa, Juan J. Zabala
- 1962.XII.13 Lau Eskualdun haizatuaren harietarak. Argentinatik.
Lur berritze eta Eskual Herriko moldez. Lekhukoa (Mehaindarra)
- 1962.XII.20 Echaniz jaun apheza auzitegian
Mehaindarrari kanpotiar batek. Kanpotiarra
- 1962.XII.27 Kanpotiarrari abisu. Lekhukoa
-
- 1963.I.3 Ganixen ihardespena. Ganix
Bordeletik, Embata ikasleen batasunaren berri. Girondarra
- 1963.I.17 Laborari herrestak Ganichi. Lekukoa
- 1963.I.31 Ganixen azken hitza. Ganix
Laborari gazteak eta geroa. SA
Auzi eta jauzi. P.L.
- 1963.II.7 Eskual Herriko laborariak Pettanek ere bere hitza. Pettan
- 1963.II.14 Ez du balio gordeka bethi artzea
Bekaizkeria, arrazoin tcharra. Laguna
Pan Pin (4000 saltzen)
- 1963.III.21 Ayalda-ren bi gogoeta bi Eskual-Herriez
- 1963.IV.18 Itsasuko biltzarra (aberri eguna) Jokin
- 1963.IV.25 departamendu solas. Legetiarra
- 1963.V.23 Baionako portua Nafartarrena ere izanen denez
Baionako gerlari hilen orhoit harri zikintzaleak nor othe diren.
- 1963.V.30 Bokaleko lantegiaren alde egin den bilkura handiaz
telebista entseguak Utsun
Eskuara eta Eskualdun kantuak. Daniel Landart
- 1963.VI.13 Zertan gira Euskal Herrian. P. Arradoy
- 1963.VI.20 Zertan gira Euskal Herrian. P. Arradoy
Berri on bat: udako radioa eskuaraz
- 1963.VI.27 Zertan gira Euskal Herrian. P. Arradoy
Ez ezar arrotz guziak saski berean E. Garat kalonjea
- 1963.VII.4 Zertan gira Euskal Herrian. P. Arradoy
Bokale bezelatsu Sokoan. Kostatarra
- 1963.VII.11 Baionako Euskaldunen biltzarra
- 1963.VII.18 Bozak Hazparnen
Zertan gira Euskal Herrian. P. Arradoy

- 1963.VII.25 Zertan gira Euskal Herrian. P. Arradoy
Gothagnekko pastoralak (PL?)
- 1963.VIII.1 Zertan da iphar EHko jendetzea. J.L.Davant
Phastoual bat ederra
Iruñatik Baionarako bidea
Zertan den Eskual Herriko jendetzea. J.L. Davant
- 1963.VIII.15 Biltzarra Arantzazun hiztegiak
Santxo Azkarra
Donostian apezpiku euskalduna (Bereziartua)
demokrazia, izana eta izena MP
- 1963.VIII.22 Hazparneko lantegietan zertan giren CFTC
Galde eta ihardespen. V. M. Errepostua: PL
- 1963.IX.12 Radio hortaz. Larreko
Eskual Herria eta politika. Kostatarra
- 1963.IX.26 Europako batasunari buruz J.L.D.
- 1963.X.3 Nori ixkiria? (Apezpiku solas)
Zertan den Bokale. Kostatarra
Lantegi eskasa gure departamenduan Jean Irigarai
- 1963.X.10 Hazparnen sukarra CFTC
- 1963.X.17 Apezpiku berriari buruz apez gazte baten letra . Mixel Lekuona.
Hazpandar langile gazte erran daukute
- 1963.X.24 Irakurleen saila. J.B. Cachena
- 1963.X.31 Azparneko grebaz. Kostatarra
- 1963.XI.14 Bordeleko euskaldun ikasleen berri
Espainian, Gaixo langileen zortea. Kostatarra
- 1963.XI.21 Erromatik zenbeit berri. Erromanoa
- 1963.XI.28 Industria hemen gandi. Kostatarra
Eskualdunak eta "bertzeak". Maurice E.
- 1963.XII.12 Enbataren biltzarra Donibane Garazin. J. G.
Pariseko Eskualdun gazteari. J.L. Davant
Eskualdunak eta "bertzeak" Oihanaria
Langile solas. Kostatarra
- 1963.XII.19 Bokalen lantegi berri
Pierre Duhour jaunari gazte batek. J. Goyhenetche
- 1964.I.2 Eskualdun laboraririk izanen ote da 20 urteren buruan? J.L. Davant
- 1964.I.9 Eskualdun laboraririk izanen ote da 20 urteren buruan? J.L. Davant
- 1964.I.9 Eskualdun laboraririk izanen ote da 20 urteren buruan? J.L. Davant
- 1964.I.30 Antzerki edo Teatroaz. B.X.
- 1964.II.6 Baionatik Iruñarateko bide handi bat behar dela Alduden gandi
Eskualtzale eta euskaltzaineri. Bizkaixipi

- 1964.II.13 Bilkura balios bat. Jean Louis Davant
Kantarien eguna Baionan
- 1964.II.20 Eskualdun Amerikanoak. Bizkaixipi
Hiru ikusgarri Baionan. Daniel Arberu
Makearrari errefera (irratiaz). Radiolari bat.
- 1964.II.27 Bozkak: Haran eta Etxeverri Ainchart
Ez sinets hala ez denik. Jean Irigaray
- 1964.III.5 Imido. Jean Irigaray
- 1964.III.12 Departamendu koxkor baten beharrik ez dugu. Jean Irigaray
Xehetasun galdez. Paul Baraciat
- 1964.III.19 Guk ere errepostu. André Diharce
- 1964.III.26 Aldairak Pauen
Orreaga. Adixkide
Radiolari bati gazte batek errepostu. Gazte bat
Europa berrian lehenik Eskual Herritar. P. Baraciat?
Europatiar, bainan lehenik eskual herritar J.L. Davant
Afrikaz. C. Arbelbide
- 1964.IV.2 Radiolariak errefera. Radiolari bat
Europatiar bainan lehenik Eskual herritar JLD
Goratik Eskual Herriari so. B. Oxandabarratz eta Arnaud Iume
- 1964.IV.9 Jaun prefet ohiaren letra batez. Pierre Lafitte
Gernikan aberri egunaz. Ikusle
Ttipikeriarik aski. Jean Louis Davant
- 1964.IV.16 Orreagak ez du izan merezi zuen behatzale aldea. Beha zagon bat
Enbataren finak. Jean Irigaray
- 1964.IV.23 Ttipikeriarik aski. J.L. Davant
Bertze letra bat Paueko artikulua berari buruz P. Lafitte
- 1964.IV.30 Dantxariako CRS hiltzailea
Bi adiskidek elgarri esku. J.L.D. - J.I.
- 1964.V.14 Erresuma eta nazionea J.L. Davant
Radiotik oiharzun. F. Ertxezaharreta
Orreaga Beskoitzen
- 1964.V.21 Eskual radioa. B.S.
- 1964.V.28 Eskuara hori. André D.
Eskual Herriaren gidarieri. Kostatarra
- 1964.VI.4 Baiona Hazparnen portua izan ote da? Pedrito Choribit
Lapurdiko auzapezen biltzarraz. Phagoteguy
Expansion économique (Hazparne)
Frantzia eta Espainia. Kostatarra
- 1964.VI.11 Oraiko eta lehengo gazteak. B.X.
Ekuara radioan
Eskuara atxiki behar dugu. Xalbat Arbelbide

- 1964.VI.18 Radiotik, eskualdunentzat pindar bat. Z...
- 1965.VI.25 Oraiko eta lehengo gazteak M.I.
Ixtudianten oihua. P.N.
- 1964.VI.7 Industriari buruz. Kostatarra
- 1964.VI.25 Biltzar balios bat Hazparnen. J.B. - M.B.
- 1964.VII.2 Euzkadi eta Europa. Jakes Abeberri
- 1964.VII.16 Nor dira BX, MI eta bertze? Jean Irigaray
Eskual antzerti edo teatro radiotik. F. Etchezaharreta
- 1964.VII.23 Eskuarazko meza radiotik. Kostatarra
Ukatzaileak. A. Etxamendi
Eskual teatrozaleen batasuna
No giren gu? (J. Irigarayi errepostu) B.D.
- 1964.VII.30 Ukatzaileak. A. Etxamendi
Eskuarazko meza radiotik. Kostatarra
- 1964.VIII.6 Eskuarazko radioaz. Kostatarra
Populu ttipi baten gora beherak. (Lafitte-n mintzaldi)
- 1964.VIII.20 Radiolarieri eskerrak. Phagoteguy
Emazte eskualtzale sail bat? Mari-Xemark
Eskuararen aldeko bilkurak. (Loiolan)
Populu ttipi baten gora beherak (Lafitte)
- 1964.VII.27 Loiolako biltzarra. Xitoa
Populu ttipi baten gora beherak (Lafitte)
- 1964.IX.3 Kulturazko eskuararen batasunari buruz. Han zen bat.
Populu ttipi baten gora beherak (Lafitte)
Emazteak eta eskualdungoa. Marider
Hango langilen guduka (hego)
- 1964.IX.10 Ikas eta eskuara eskolan
Emazteak eta eskualtzale. Marittipi
- 1964.IX.17 Motion de Ikas
- 1964.X.1 Eskual herria eta industria. Kostatarra (2)
Hazparne eta Bastida: comité d'action économique
- 1964.X.8 Euskal Herriaren geroa. Abertzale
- 1964.X.15 Eskuara Donostiako seminarioan
- 1964.X.22 Batasun berri MRP-basque. J.I.
Djezair aberritik. Abertzale
Bestaldeko berri. Bidekari
- 1964.X.29 Abertzale lagunari errepostu. Louis St Esteben
- 1964.XI.5 Menzano sindikalaria kondenatu dute
Euskadiko laborantzaz. Abertzale
Europa lanjer handian, Jean Irigaray

- 1964.XI.12 Presondegitik, amairu eskualdunen deia
Eskual abertzale gazte bati. Abertzale
Abertzalearen errepostua. Abertzale
- 1964.XI.19 Louis St Esteben ene laguna. Jean Irigaray
Ghandi ere abertzalea zen. J.L. Davant
Eskual abertzale bati. Abertzale
Ametseri uko. Giltza petik
- 1964.XI.26 Lau Eskualdun kasatu nahi
Azkena. Ba eta ez. Louis St Esteben
- 1964.XII.3 Arrasaten izan gira. Kostatarra
Bi mugak. R.C. Abertzale
Espainiatik: Eskualdun langilen guduka
- 1964.XII.10 Biba Louis St Esteben. J.B. Larramendy
- 1964.XI Nor dira B.X., M.I. eta bertze. Jean Irigaray
- 1964.XII.3 Arrasaten izan gira Kostatarra
- 1964.XII.17 Lau Eskualdun kasatuen egitekoa zertaratu. P. Lafitte
Mouvement démocrate basque. Bernard Mendisco
Zertako abertzale. Abertzaletarik bat.
- 1964.XII.24 Arrasaten izan gira. Kostatarra
Heldu den larunbatean, feria egunean, Enbata'ren bilkura
- 1964.XII.31 Donaphaleu: Enbata'ko bilkura
Eskual Herria eta Euskadi. D.L. abertzalea
Bitxikeria bat. Giltza petik
Demokrata zer den. B Mendisco
- 1965.I.7 Demokrata zer den B. Mendisco
Bai jendeak mintzo. M.P. abertzale
- 1965.I.14 Zazpi oren auzitegian
Ama Euskal Herri (bertsoak)
Gizontasuna. B. Mendisco
- 1965.I.21 Mugaz bestaldetik: euzko langilen alkartasuna
Enbata Haparnen. Enbatatiar bat
Bai, jendeak mintzo. M.P. Abertzale
- 1965.I.28 Enbataren bilkura Aldabidean. Han zen bat
Bozeri buruz. Abertzale
Eskualdunen geroa... gure grifia. B. Mendisco
- 1965.II.4 Mugaz bestaldeko berri (Jokin Garate kolpatua)
Madrilleko auzia
- 1965.II.11 Hazparnetik Iruñara (C. Etxaluz)
Nola joka EHan industriaren muntatzeko. Jean Irigaray

- 1965.II.18 Txantxikitin. P.L.
Mugaz bestaldeko berri
Eskual Herria iratzartzen ari. Hordago
- 1965.III.4 Ibayaren eguna Baionan
- 1965.III.11 Lantegi berri? Gogo berri! J.L. Davant
Mugaz bestaldetik
- 1965.III.18 Nor izan abertzale. Martxalin Arbelbide
Mugaz bestaldetik.
- 1965.IV.1 Hazparneko bozemale baten gogoetak. Karkana
- 1965.IV.15 Mugaz bestaldetik
Charriton jaun apezaren joaitea. E.L. Adixkidea
Eskualdun gazte gaizoak Beñat
- 1965.IV.22 Aberri eguna
Euskera irrati bidez Xemartin (Oñatibia metodoa)
- 1965.IV.29 Iratzartzeko tenoria. Arño Hegiaphal
- 1965.V.6 Mugaz bestaldetik
42 ixtudiant ikuska. P.J. (Arrasaten)
- 1965.V.20 Bretainian ibili Itsasurreri. Jeannot Euskadi.
42 ixtudinter zenbeit galde. Maite Egia
- 1965.VI.3 Maite Egiari. Ez Maite gezurra.
Mugaz bestaldetik
42 Eskualdun ixtudiantek zuri Maite. P.J. Baionako ikaslea
- 1965.VI.10 Paper batetarik landa. A.M. (diosesa euskalduna)
Mugaz bestaldetik
Maite Egiari Errespostu. M.D.
- 1965.VI.17 Mugaz bestaldeko berri
- 1965.VI.24 Mugaz bestaldeko berri
EGIA (Bordale). Egia
- 1965.VII. Bertsolarisak
- 1965.VII.1 Mugaz bestaldetik
Euskaraz radiotik
Baigorri gaindiko bidez
- 1965.VII.8 Mugaz bestaldeko berri
Zertako heda gezurra
Gurekin nor Arantzazura? M.P.
- 1965.VII.15 Zertako heda gezurrak? Karkana
Radioaz. Panpili
Mugaz bestaldetik
- 1965.VII.22 Gora Euskadi. Miatzailea
Eskualtzaleen biltzarrari buruz. Zazpi gazte
Mugaz bestaldeko berri
Gora Euskadi: 7 = 1. (tinduak) Miatzailea
Euskaraz radiotik. Louis G. Aditzaile

- 1965.VII.29 Mugaz bestaldeko berri
Stuttgartetik landa. Mezulari.
Hazparneko nausi batzuek Eskual radioa auzitan emaiten dute. Argitzailea
Radioan aipatu Hazparneko ikertzeaz. EGIA
Donamartiritik Eskualtzaleen Biltzarraz. J.B.L.
- 1965.VIII.7 Mugaz bestaldeko berri
Hazparneko erreitorak "Argitzaileari". Raymond Idieder
Eskualtzaleen Biltzarraz. J.L.D.
Domintxine: Christiane Etxaluz
- 1965.VIII.14 Mugaz bestaldeko berri
Hazparnetik: Trolliet, Lafitte, Etxezaharreta (segida)
Eskualtzaleen Biltzarraz. E. Etxamendi
- 1965.VIII.19 Hendaian eta Pausun zer gertatu den. Enbatatari bat
Hazparne, xifre zonbait. P.L.
Mugaz bestaldeko berri
- 1965.VIII.26 Industria eta laborantza A. Hegiaphal
Mintzatu gira Haran jaunarekin. Beti bera
Donamartiritik. Milesker jaunak. J.B.L.
- 1965.IX.2 Mugaz bestaldetik
Hazparneko lantegietan: xuxentze. CFDT
26 gazte ikuska P.M. (Donazaharrekoak Arrasaten)
Eskualtzalen biltzarraz. Hernandorena
- 1965.IX.9 Enbata poliziarekin borrokan
- 1965.IX.16 Hendaian Beti aintzina
- 1965.IX.23 Gazte bat preso. Daniel Landart
- 1965.IX.30 Bidea. PL
- 1965.X.7 Mugaz bestaldetik. Mugakoa
- 1965.X.14 Gazte bat preso. Jean Pierre Curutchet (Daniel Landarti errepostu).
Naparrako apezek biltzar bat hemengoekin
- 1965.X.21 Eztenkadak: J. S. Martin). PL
Neskato bat preso. D. Landart
Mugaz bestaldeko berri.
- 1965.X.28 De Monzon jaunari bertsuak. J.P. Curutchet
Neskato bat preso. J.P. Curutchet
Ez mintza jakin gabe: Curutcheti. J.L. Davant
Mugaz bestaldeko berri
- 1965.XI.4 C. Etxaluzen auzia gelditzen dugu
Radio Côte Basque ukanen ote dugu?
- 1965.XI.11 Mugaz bestaldeko berri
Enbatako buruzagiak Paueko auzitegian

- 1965.XI.18 Enbatak zer dion. Enbata
Mugaz bestaldeko berri
- 1965.XI.25 Mugaz bestaldeko berri
Hango polizak zafratu nau. P. Noblia
Lau Eskualdun kasatu nahi.
- 1965.XII.2 Mugaz bestaldeko berri
- 1965.XII.9 Mugaz bestaldeko berri
- 1965.XII.16 Mugaz bestaldeko berri
Afrikatik. Arbelbide
- 1965.XII.23 Christiane Etxaluz.
Eskualdunak preso eta auzitan
- 1965.XII.30 Eskualdun ikasleak Pauen. Daguerre, Etxezaharreta
Muru zikintzaile ez da aldi huntan nehor ere pleñitu Jakes Or-
ganbide
- 1966.I.6 Mugaz bestaldeko berri
- 1966.I.20 Mugaz bestaldeko berri
Radio Euskadi. P.M.
Mugaz bestaldeko berri
- 1966.I.7 Gazteri berriak, kantu berri. Manex Pagola
Mugaz bestaldeko berri
- 1966.II.3 “Egia” berriz agertu. J.L. Maitia
Egia. P. Larzabal
- 1966.II.3 Mugaz bestaldeko berri
- 1966.II.10 Mugaz bestaldeko berri
Eskualzainek egiteko luketen berexkunde lan batez. E. Etxa-
mendi
- 1966.II.10 Bilkura batetik landa S.A.
- 1966.II.17 Mila enplegu berri urtean Eskual Herriarentzat. Han zen bat
Kantu berriak. Daniel Landart
Mugaz bestaldeko berri
- 1966.II.24 Radio Euskadi gure alde irrintzika M.P.
Heletako Enbataren biltzarriaz bi solas. Baketiarra
Mugaz bestaldeko berri
- 1966.III.5 Mugaz bestaldeko berri
Zenator eta deputatu Etxaluzen alde
Bake bide eta gerla bide P.L.
Baketiarri errepostu Sauveur Arbelbide
Mugaz bestaldeko berri
- 1966.III.10 Argi zirrinta zenian. Zuhañeta

- 1966.III.17 Aberri eguna Itsasun
Baketiarrek errepostu S. Arbelbideri. J. Ainciart
Mugaz bestaldeko berri
Eskuarari laguntza. ("h"-ez) Eñaut Etxamendi
- 1966.III.24 Enbata eta UNR ados direa. René Ospital
Portugesen gisa Eskualdunak joan beharko ote dira. Borrokari
Mugaz bestaldeko berri.
- 1966.III.31 Radioa eskuaraz
- 1966.III.31 Enbatak René Ospital jaunari. Enbata
- 1966.III.31 Andere Etxaluzen berri
- 1966.III.31 Mugaz bestaldeko berri
- 1966.IV.7 Cristiane Etxaluzen auzia Han zen bat
- 1966.IV.7 Mugaz bestaldeko berri
- 1966.IV.14 Aberri eguna
Mugaz bestaldeko berri
- 1966.IV.21 Mugaz bestaldeko berri
Zer gira euskaldunak. Arño Hegiaphal
Algeriaren miralean Euzkadi. Manex Pagola
Garaztarra naizela. Zuhañeta
- 1966.IV.28 Mugaz bestaldeko berri
René Ospitali bi gogoeta. J. Apeceix
- 1966.V.5 Mugaz bestaldeko berri
- 1966.V.12 Mugaz bestaldeko berri
- 1966.V.19 Errecart zenaturra. Mintzo Bidasoako zubiez eta Iruñarako bideaz
Nor da hobendun. Martxelin Arbelbide
Eskuararen erakasteaz. M. Arbelbide
Mugaz bestaldeko berri
- 1966.V.26 Biltzar baten ondotik
Mugaz bestaldeko berri
Devan zer gertatu da? N.G.
- 1966.VI.2 Dei bat bestaldeko Euskalduneri. Biotzkide
- 1966.VI.9 Mugaz bestaldeko berri
- 1966.VI.16 Mugaz bestaldeko berri
- 1966.VI.23 Zoin dira apez girixtinoak Españan? Luzien Etxezaharreta
Eskuaraz radiotik
- 1966.VI.30 Irisartarrak piaiaz mugaz bestaldeko EHan. Han zen bat
Leialtasuna politikan ere P.J. Penapartarra
Mugaz bestaldeko berri
- 1966.VII.7 Mugaz bestaldeko berri

- 1966.VII.14 1966ko Eskualdun ikasleen ikertzea. EGIA
La guerre est finie. Alain Bardoz
- 1966.VII.21 Mugaz bestaldeko berri
Gu gira, gu, Euskaldunak. M.B.(Euskaldunak Frantziako itzulian)
- 1966.VII.28 Mugaz bestaldeko berri
Eskuarazko radioaz. Berriketaria
Urtsuak aldatu urrian R. Zuhafieta
- 1966.VIII.4 Mugaz bestaldeko berri
Ezpeletan ikusi dut. M.P. Gabica, barne azkarreko gizona. J. Apeceix
Eskual radioari. Piarres Heguitoa
- 1966.VIII.11 Mugaz bestaldeko berri
Iruiko pastoralara. Manexa
- 1966.VIII.18 Mugaz bestaldeko: Etxaluz libratu
- 1966.VIII.25 Baigorriko biltzar baliosa
Mugaz bestaldeko berri
Biarritze: Christiane Etchaluz mintzatu. Berriketari.
Gazteak eta euskara. EGIA
Radioko sariketa
- 1966.IX.1 Gure radiolarien partez. Pantxo Etxezaharreta
gazteak eta eskuara. EGIA
- 1966.IX.8 Mugaz bestaldeko berri
- 1966.IX.15 Mugaz bestaldeko berri
- 1966.IX.22 Mugaz bestaldeko berri
Leher egin eta D. Landart. (Euskatzaleen Biltzarraz)
- 1966.IX.29 Mugaz bestaldeko berri
- 1966.X.6 Mugaz bestaldeko berri
Mendia mintzo. Mendigoizalea (7=1 Baiguran)
mugari tiro. D. Arberu
Neskatoak indarkatuak R. Zuhafieta
- 1966.X.13 Zeri buruz doa EH? M.B.
Mugaz bestaldeko berri
- 1966.X.20 Mugaz bestaldeko berri
Nexkatxak indarkatuak. R. Zuhafieta
- 1966.X.27 Mugaz bestaldeko berri
- 1966.X.3 Mugaz bestaldeko berri
- 1966.XI.10 Erdiko gizonak: zein egiteko. J.P. Lafaurie
Eskuara denentzat. R. Camblong
Garazin gerla. E Etxamendi. (Ihiziaz)
- 1966.XI.17 Mugaz bestaldeko berri
Herriko ihiztariak elgarrekin (Eiheralarre)
Branka. P. Larzabal
Garazin gerla. E. Etxamendi

- 1966.XI.24 Arrasaten izan gira. P. Larzabal.
- 1966.XII.1 Paueko ikasleen berri. L. Etchezaharreta
- 1966.XII.8 Mugaz bestaldeko berri
- 1966.XII.15 Garazin bakea. Mixel Inchauspe
- 1966.XII.22 Nun dugu eskual politika
Mugaz bestaldeko berri
- 1966.XII.29 Mugaz bestaldeko berri
- 1967.I.5 Mugaz bestaldeko berri
Mixel Inchauspe jaunari. Alexis Inchauspe
- 1967.I.12 Mugaz bestaldeko berri
Bakea gerlatik heldu deno. Gexan Lantziri
Labeguerie jaunaren koinatari. M. Inchauspe
- 1967.I.19 Garazi bizi nahi. J. Erramouspe
- 1967.I.26 Mugaz bestaldeko berri
Egiazko auzia. J.L. Davant
Garazi bizi nahi. J. Erramouspe
- 1967.II.2 Mugaz bestaldeko berri
Mixel Inchausperi errepostu. A. Inchauspe
- 1967.II.9 Mugaz bestaldeko berri
SOD eskuara SOS (gegotik) Gexan Lantziri
Egiazko auzia. J.L. Davant
- 1967.II.16 Mugaz bestaldeko berri
Berri latza. R. Idiart
- 1967.II.23 Mugaz bestaldeko berri
Boz emaileri dei bat (Haran eta Etxaluz deputatu gai)
Egiazko auziaz. J.L. Davant
- 1967.III.2 Mugaz bestaldeko berri
Aberri egunari buruz. R. Idiart
Auzia trenkatu behar. J.L. Davant
- 1967.III.9 Girixtinoen kontzientzia eta nazionalismoa. Gratien Bidart
Mugaz bestaldeko berri
- 1967.III.16 Gernika. Etchezaharreta
Mugaz bestaldeko berri
- 1967.III.23 Itsasu. Aberri eguna. Enbata oldea
Garaziko deputatu berriari. Eñaut Etxamendi
- 1967.III.30 Mugaz bestaldeko berri. Aberri eguna
Aberri eguna Itsasun. Lekukoa
- 1967.IV.6 Mugaz bestaldeko berri
Iruñan nintzen L.E.

- 1967.IV.13 Mugaz bestaldeko berri
Branka. Irakurle bat
- 1967.IV.20 Mugaz bestaldeko berri
- 1967.IV.27 Mugaz bestaldeko berri
Karlismoa nagusitu. Etxezaharreta
- 1967.V.4 Maiatzaren lehena Donostian. Gazte bat
Mugaz bestaldeko berri
Karlismoa nagusitu. Etxezaharreta.
- 1967.V.11 Udako radiorik ez dugula izanen
Mugaz bestaldeko berri
Hazparnen zertan giren. CFDT
Direla 30 urte: Gernika. L. Etxezaharreta
- 1967.V.18 Mugaz bestaldeko berri
Batasun baten behar gorrian. (Auzapezen biltzarra)
Urrats handi bat. C.L. (manif Hazparnen)
- 1967.V.25 Udan ez dugula "gure" radiorik ukanen
Galda ezazue eta izanen duzue. Karkana
- 1967.VI.1 Mugaz bestaldeko berri
- 1967.VI.8 Mugaz bestaldeko berri
Eskual radioaz. P. Etxezaharreta
Hazparnetik Baionara. CFDT
Gipuzkoan
- 1967.VI.15 Mugaz bestaldeko berri
Radioak eskuara ixil arazi. Panpili
- 1967.VI.22 Mugaz bestaldeko berri
Gure lotsagarria Yon Etxaide (Xalbador Anoetan)
Urepele, piaia ederra (Donostiara)
Donostiako pertsulari egun handia. M. Itzaina
Kantu ta kantari berri. R. Camblong
- 1967.VI.29 Radiotik igandeko meza euskaraz. L.L.
Donostiako pertsulari egun handiaz. M. Itzaina
- 1967.VI.29 Mugaz bestaldeko berri
- 1967.VII.6 Eskuara radioan uda huntan ere
Mugaz bestaldeko berri
- 1967.VII.13 Mugaz bestaldeko berri
Eskual radioaz: Kasu huni. (predikua frantsesez, eliza buruzagien manuz?)
Anoetatik lekora. Panpilli
Herri gizonen batasunaz. R. Camblong
- 1967.VII.20 Mugaz bestaldeko berri
Eskuara radioaz. M. Inchauspe

- 1967.VII.27 Eskual radioaz (predikuak euskaraz!)
Udatiarrekilan. Mañex Ibarralde
Mugaz bestaldeko berri
- 1967.VIII.3 Mugaz bestaldeko berri
radioaz. Panpilli
Quebec libre. Jean Louis Davant
Radioa eta euskararen eguna. (predikuak frantsesez)
- 1967.VIII.10 Eskualdun batek dei egiten dauku.
Mugaz bestaldeko berri
Eskualdun baten deia (iheslariak kanporatuak)
Eskual radioaz. C.L. (predikuak frantsesez)
Cote d'Ivoiretik. Eskale eta urgulu. Arbelbide
- 1967.VIII.17 Mugaz bestaldeko berri
Hiru Eskualdunek izkiriatu daukute. (iheslariak)
- 1967.VIII.24 Eskuarazko radio eta beste
Mugaz bestaldeko berri
- 1967.VIII.31 Mugaz bestaldeko berri
Eskual radioaz (Donamartiri) J.B.L.
- 1967.IX.7 Mugaz bestaldeko berri
Eskual herria lehenik. J.L. Davant
Donamartiri: J Hazparnekoari errepostu. JB Larramendi
Hiru euskaldunen berri
- 1967.IX.14 Jose Etxabe kasatua
Mugaz bestaldeko berri
3 hautagai abertzaleen argazkiak
Bi urrats balios. J.L. Davant
- 1967.IX.21 Hauta esperantza. J.L. Davant
Mugaz bestaldeko berri
- 1967.IX.28 Mugaz bestaldeko berri
- 1967.X.5 Mugaz bestaldeko berri
- 1967.X.12 Mugaz bestaldeko berri
- 1967.X.19 Mugaz bestaldeko berri
- 1967.X.26 Arantzazuko lege berriek zer ekartzen daukuten. Kalakari
Mugaz bestaldeko berri
Mugaz bestaldean ez ote da beste berririk? Bidasotar batek
- 1967.XI.2 Mugaz bestaldeko berri
- 1967.XI.9 Hazparne aldeko gazteak kurri. J.P. Mendiboure eta M. Dubois.
Erreboluzione baten erroak. J.L. Davant
Hegoalde

- 1967.XI.16 Erreboluzione baten erroak. J.L. Davant
Hego alde
Hegoa eta Enbata. R. Camblong
- 1967.XI.23 Rusiatik Eskual Herrira. J.L. Davant
Hego alde
R. Camblongi errepostu. Mendiboure eta Dubois
- 1967.XI.30 Hego alde
Mugaz bestaldeko berrietaz. Bizkaitar bat
- 1967.XII.7 Hego alde
EH Iparraldea libro ote da?
- 1967.XII.14 Hego alde
- 1967.XII.21 Hego alde
- 1967.XII.28 Baiona: Enbataren biltzarra. Enbata oldea
Hego alde
Paueko ikaslek oldar berri bat. L. Etchezaharreta
- 1968.I.4 Hegoalde
- 1968.I.11 Hegoalde
- 1968.I.18 Bretainia handia gurekin. J.L. Davant
Hego alde
- 1968.I.25 Hego alde
- 1968.II.1 Hego alde
- 1968.II.8 Eskual radiorik ukanen ote dugu?
- 1968.II.15 Hego alde
- 1968.II.22 Hego alde
- 1968.II.29 Eskualduna jalgi hadi plazara. M.U.
Hego alde
Zaintzaleak eta zanpatzaleak. Eñaut Etchamendy
- 1968.III.7 Nafarran eskual kultura nahi dute piztu. Ramuntxo Camblong
Nafarraz bi kantu (Labeguerie eta Echamendy)
- 1968.III.14 Zer abantail luke Eskual Herriak, Espainia Merkatu komunean
sar baladi? J.P. Lafaurie
Hegoalde
Eskuara radioan
- 1968.III.21 Mugako apez. P. Larzabal
Hego alde
Euskadik abantail onak Europako merkatu berrian. M. Pagola
- 1968.III.28 Mugako apez. P. Larzabal
Hazpandarrak beren gain. Ramuntxo Camblong
Radiotik eskuaraz
Hego alde

- 1968.IV.4 Mugako apez. P. Larzabal
Hazpandarrak beren gain. Ramuntxo Camblong
Hego alde
- 1968.IV.11 Goiz guzietz eskuara radiotik
Mugako apez. P. Larzabal
Lana Euzkadin. Gexan Lantziri
Hego alde
Aberri eguna
- 1968.IV.18 Matalas Mithikile Goihenetxeko seme bat. J.L. Davant
Eskualdun bat eskualduner eskuaraz. Sauveur Narbaitz
Mugako apez. P. Larzabal
Hego alde
Bizkaitik: Intelektualak. Gerrikagoitia
- 1968.IV.25 Mugako apez. P. Larzabal
Hego alde
- 1968.V.2 Matalaz antzerkiaz zenbeit gogoeta. J.P. Etcheverry
Mugako apez. P. Larzabal
Hegoalde
- 1968.V.9 Matalaz antzerkiaz zenbeit gogoeta. J.P. Etcheverry
Mugako apez. P. Larzabal
Bastidako bozak
- 1968.V.16 Hego alde
Auzi baten ondorioak. J.P. Lafaurie
- 1968.V.23 Matalas antzerkiaz zenbeit gogoeta. J.P. Etcheverry
Hego alde
Mugako apez. P. Larzabal
Enbata oldearen deia. Enbata
- 1968.VI.6 Eskualdunek bakea nahi dugu. J.L. Davant
Hego alde
- 1968.VI.13 Hego alde
Eskual herriko deputatu gaiak
Ikaslek unibersitate berri bat nahi. L. Etchezaharreta
Bozkak (Enbata)
- 1968.VI.20 Ikaslek unibersitate berri bat nahi. L. Etchezaharreta
Hego alde
Bozkak (Enbata)
- 1968.VI.20 Deputatu gaiak mintzo.
- 1968.VI.27 Matalaz eta gerla. Xipri Arbelbide
Hego alde
Bozemaileri eskerrak (Enbata)

- 1968.VII.4 Eskualdunak eta ordrea. J.L. Davant
Hego aldetik bi oharpen. P.E.
Ez gira gaizki bizi. Joanes Aldeko
- 1968.VII.11 Hego alde
Hego aldetik errepusta P.E. jaunari
Eskual radioarekin zertan giren
- 1968.VII.18 Hego alde
Ez dira denak gostuan bizi. J.L. Davant
- 1968.VII.25 Eskuarazko meza radiotik
Aitoren semeak. E. Etchamendy
Hego alde
- 1968.VIII.1 Hego alde
- 1968.VIII.8 Bi gogoeta. P.J. Abertzalea
Hego alde
- 1968.VIII.15 Gure gazteak zertako doatzi Eskual Herritik ihesi. J.L. Davant
Jende molderik badutenez Eskualdunek. P. Larzabal
Hego alde
- 1968.VIII.22 Eskual Herrian nahasmendu gaitzak. J. H.-U.
Jabeak ez ditu dretxo guziak. J.L. Davant
Hego alde
- 1968.VIII.29 Radiolarier. D. Landart
- 1968.IX.5 EHk bere haur guziak hazten ahal ditu. J.L. Davant
Apezer. D. Landart
Hego alde
- 1968.IX.12 Hego alde
- 1968.IX.19 Gure herri gizonak mintza ditela. J.L. Davant
Sal! D. Landart
Hego Eskual Herriko anaieri. Eskualtzaleen biltzarra
Hego alde
Eskualtzaleen biltzarra eta politika. M. Pagola
Hazparne. (resurrexit) Hil ala bizi
- 1968.IX.26 Udazkeneko sapa. J.L. Davant
Hego alde
Frantziaren eskualdekatzea M. Pagola
- 1968.X.3 Gizona ez da ogi hutsez bizi. J.L. Davant
Beti gai berak. D. Landart
Hego alde
- 1968.X.10 Berma denak gure Herriaren salbatzeko. B.L.
Arantzazuko biltzarra. Aditzale bat
Hego alde

- 1968.X.17 Ikurriñarik gabe. D. Landart
Lan billa. Gerrikagoitia
Aranzazuko biltzarraren ondotik X.G.
- 1968.X.24 Hiltzera zoan herri bati indutziak eman dio bizi. G. Lantziri
Ez gaituzte bestek salbatzen ahal. J.L. Davant
Hego alde
Biarnesek egin dutena zertako guk ez. P.L.
- 1968.X.31 Bi apezpiku eskualdun hil zauzkigu
Eskuararen ikasten ari
Iruñetik berri zonbait. G.L.
Hego alde
Ibañeta. D. Landart
Norat doan EH. (Luberriaga). Larzabal
- 1968.XI.7 Iruñetik berri zonbait. G. Lantziri
Hego alde
Mugica jaun apezpikua. P. Charriton
- 1968.XI.14 Haundiek saltzen gaituzte. F.B. Larzabal
Eliza eta Euskalerria. P. Charriton
Hego alde
- 1968.XI.21 Iruñetik zonbeit berri. G. Lantziri
Haundiek saltzen gaituzte. F.B. Larzabal
Hego alde
- 1968.XI.28 Eliza eta Euskalerria. P. Charriton
Frantziaren eskualdekatzea, bainan nolakoa? M. Pagola
Iruñetik zenbeit berri. G. Lantziri
Hego alde
- 1968.XII.5 Iruñetik zonbeit berri. G.L.
Hego alde
- 1968.XII.12 Hego alde
Bi Eskualdun mota. Hazparne
Eliza eta Euskalerria. P. Charriton
Euskalzaindiaren 50. urteburua Iruñen. Gexan Lantziri
- 1968.XII.19 Hego alde
Manex Pagolaren dizka bat
Betroinak betroinaren alde
- 1968.XII.26 Hego alde

PIARRRES LAFITTE EUSKALTZAINA ETA EUSKALTZAINDIA

P. Charritton

Piarres Lafitte Baionako seminarioan sartzean baizik ez zelarik lotu se-
rioski euskal ikerlanei, Anxuberro bere irakasleak gomendatu zion bezala, ha-
ren bibliografiari soako baten egitea aski da ohartzeko, zinez, denbora labu-
rrik barne, urrats handiak egin zituela bide luze horretan: doi-doia, hoguei urte
zituen alabaina Ithorrotzar apezgaiak, *GURE HERRIA* aldizkari berrian argi-
taratu zelarik, 1921ean, “Le Labourdin dans Ithurry”, titulupean, bere lehen
artikulua.

Bizpahiru urteen buruko, 1924eko lehen saria eman zion Euskalzaleen
Biltzarrak Piarres Lafitteri, *Lihoaz* egin euskal itzulpen ederrarentzat eta ge-
roztik, bizi guziko adiskide bilakatu ziren sari emalea, Biltzarraren Burulehe-
na, Jean Etchepare mirikua, eta honek sariztatu apez berria.

Ondoko urtean aldiz, euskalzale gaztea, Frantzia behereko Tolosara joan
zelarik, letretako lizentzia prestatzera, beste adiskide handi bat egin zuen han-
go irakasleen artean, Pierre Lhande Heguy aita jesuita eta, ondorioz, geroxe-
ago, euskaltzain ziberotarrak hasi berria zuen *Euskal-frantses hiztegia*, beren
gain hartu zuten Pierre Lafitte eta Philippe Aranart haren bi ikaslekidek; 12
urteko lan itzelari esker biek bururatu baitzuten Uztaritzeko apezgaitegian ira-
kasle zirelarik eta argitaratu Parisen, Beauchesne baitan, 1938an.

Anartean bada eta, Piarres Lafitte, 1928ko azken ikasturtearen ondotik,
Uztaritzen kokatzekoa zelarik oraino, Resurreccion Maria Azkue Euskaltzain-
buruak gutun bat bidali zion Tolosara, jakinarazteko, euskaltzain guztiek aho
batez hura hautatu zutela, Georges Lacombe jaunak gomendaturik, euskaltzain
urgazletzat, Jean Baptiste Darricarrère zenaren ordezkatzeko.

Kargu berria onartu orduko, euskaltzain urgazle berriak izan zuen Gre-
gorio Maidagan apez zadorlariaren mezu bat: Azkueren partez eskatzen zion
“literatura griega eta latinatik zati egokien batzuk euskarara bihurtzea”, baina
ez dirudi Piarres Lafittek ihardetsi ziola eskabide horri. Erran genezake, izai-
tekotz, gure maisu zena, hain gazterik Euskaltzaindian sartua izanagatik, Eus-
kaltzainburuaren eta haren lankideenganik aski urrun egon zela, hoguei bat ur-
tez bederen, hots, bera euskaltzain oso izendatua izan arte.

Urruntasun horren konprenitzeko, gogoan hartu behar ditugu urte luze horietan Lafittek beregain eraman zituen egiteko harrigarriak: 30eko hamarraldian, jadanik aipatu dugun aita Lhandek abiatu *Euskal-frantses hiztegi*az bestalde, urtez urte argitaratu zituen alabaina besteak beste: *Eskualdunen loretegia* eta *Simon Durruty apezaren eliza liburu tipia* (1931), *Ithurralden kantuak* (1932), *Egiatzko argia* antzerkia eta *Eskual-herriaren alde* politika deia (1933), *Koblakariaren legea* (1935), *J. Etcheparen Buruchkak* (1938), *Jesu Kristoren bizitza edo ebanjelio tipia* (1939) eta, azkenik, nola ez aipa, aspaldian prestatzen ari zuen eta 1943an agertu zen *Grammaire Basque*, nafar-lapurtar euskalkien gramatikaren lehen argitalpena.

Ez du bada horrek erran nahi, urte haietan, Piarres Lafittek ez zuela harremanik izan Hegoaldeko euskaldun eta euskalzale askorekin, alderantziz bai-zik. Badirudi ezen, *Eskualduna* astekarian, *Gure Herria* aldizkarian eta bereziki *Aintzina* kazetan hark berak idatzi artikuluak, eta ere haren gutundegia aztertu ondoan, Amelia Hernandez, Pako Sudupe, Jean Claude Laronde edo beste ikerle batzuek egin lanek erakusten dutela zer ararteko paregabea izan zen gure Uztaritzeko irakaslea 30 eta 40eko hamarraldietan, bi Euskal Herrietako herritarren artean.

Bere belaunaldiko lagun batzuekin izan zituen ordea, zuzen den bezala, harreman tinkoagoak Piarres Lafittek, 36 eko gerla aitzinean, Aingeru Irigaray nafartarrarekin adibidez, eta gipuzkoar apez euskalzale batzuekin: hala nola, *Euskaltzaindiko Laguntzaileak* taldearen izenean mintzo zitzaion Martin Lekuonarekin, edo *Euskalzaleak taldearen Yakintza* -ko Jose Ariztimuño Aitzolekin edo Antzekilari gazteekilako Markiegi apezarekin. Zilegi izanen ahal zaigu ohartzea, hiru apez horiek Espainiazale nazionalistek fusilatuta zituztela 36eko gerlaren lehen egunetan?

Erran behar dugu ere egun ilun horietan, Piarres Lafittek ararteko lanak egin zituela, Iruñeko jazarleen partez proposamen batzuk Euskal Alderdi Jeltzalearen buruzagiei berak eramanez Donostiaraino. Debaldetan zorigaitzez, Donibane Garaziko Louis Inchauspe jaunaren karta labur batek finkatzen duen bezala, 1936eko agorrilaren 10ean.

Dena dela, badakigu denek zer laguntza ekarri zien gero gure irakasleak, gostarik gusta, gerlaren ondorioz, Iparralderat etorri ziren Hegoaldeko ihesliari ttipi eta handiei.

36eko gerlaren ondotik etorri zen ordea laster 39koa eta erran genezake ez direla horretan erraztu Euskal Herriko lurraldeen ala belaunaldien arteko harremanak. Hortik menturaz gure irakasle ohiari kausitzen ohi baigenion, gerlaz geroz, guk gaztek, politika eta kultura xede handiei buruz halako ezkor edo uzkur aire bat.

Orixerekin *Eusko Jakintza*-n izan zituen hika-mika gazi-gezak, jostagailu geneuzkan, baina begirune handiz mintzo zitzaizkion Azkue, Zaitegi edo

Narbaitz batzuen aldera zeukan hoztasuna ez genuen beti ulertzen. Zernahi dela, 1949ko urriaren 25ean, Piarres Lafittek euskaltzain oso bezala, Georges Lacomben albia hartzeko sarrera hitzaldia bere hutsen eta bekatuen umorezko barkamen eske bat eginez hasi zuen, kantatzen zuela: “*Lurraren pean sar nindajteke maitia zure ahalgez..*”

Zertaz zuen bada bekatoreak nahi ahalgetu eta urrikitu? - “*Orai artio ez nitzaizue biziki urrundik baizik jarraiki...*”, zuen aitortu umilki Piarresek. Baina guri iduritzen larriagorik bazuketela denek gogoan, ez baitzuen oraino nehor hahantzia, bospasei urte lehenago, euskaltzain berri horrek berak idatzi zituela, bere Gramatika famatuaren aitzin solasean, lerro etsitu hauek, guhaur euskaraz jartzera ausartuko garenak:

“Autore batzuek amestu dute euskararen bateratzea iraultzabidez, beste batzuek bilakabidez. Gogoan ditugu alde batetik Azkue apezaren gaztaroko lanak eta aita Soloeta-Dimakoarenak, esperantoarekin eta volapükarekin egin ohi den bezala, gramatika elementuak edozertarik osatzera lehiatzen zirelarik eta bestaldetik ari gara Euskal Akademia defuntuaren proiektu batzuez, zuhurtziarekin erabakitzen baitzekien, baina mortuaren erdian legeak aldarrikatzen: menturaz lasterregi zoan, gure eskualdearentzat bederen, gipuzkera hartzen zuelarik euskara literarioaren lehen oinarritzat”.

Egia erran, guhaurk azpimarratu ditugun “Euskal Akademia defuntuaren” hiru hitz larri horiek ziren soberakin 1943ko gramatikaren edizioan, beste guztiak beren hartan atxikirik ere Piarres Lafitte nehor bezain on zen, Iparraldeketik ekarriko zituen René Lafon, Jacques Allières, Jean Haritschelhar eta beste hizkuntzalariekin, 50/60 eko hamarraldietan, Hegoaldean Azkue eta Urkixo itzali orduko, belaunaldi berriko Mitxelena, Villasante eta Altuna, Krutwig eta Txillardegi, Irigoyen eta San Martin batzuen partalier izaiteko eta, Euskaltzaindiaren hastapenetan Azkue eta Broussainek asmatu eta amestu “*euskara bakunaren*” xede handiari berriz lotzeko.

Euskaltzaindiaren beraren argitalpenetan eta artxiboetan, bai eta *Zeruko Argia*, *Euzko Gogo*, *Herria* edo beste aldizkarietan ikus dezakegu zer izan zen Piarres Lafitte eta Iparraldeko lagunen eragina “H” letraren batailetan, *Aditz batuen* antolaketan eta azkenik *Euskal Gramatikaren Lehen Urratsak*-en abiaduran. Ez gara horretan sartuko.

Eta erran behar dugu euskaltzale lagunek eta hizkuntzalari jakintsunek ekartzen zioten estimuaren seinaleztat hartu zituela, gure irakasle zenak, 1968an Pariseko *Centre National de la Recherche Scientifique* goi-erakundetik etorri zitzaion deia, 1982 an Euskal Herriko Euskal Unibertsitateak egin “Doctor Honoris Causa” izendapena eta azkenik urte berean Euskaltzaindiak eskaini IKER II omenaldi liburua.

Bizkitartean, gure ustez, Piarres Andiazabal kalonjeak ongi zaintzen duen Piarres Lafitten gutundegia argitaratuko delarik jakiten ahalko da hobeki zer

izan den zuzen gizon horren partehartzea, 1949tik 1985era, euskaltzain oso bezala ibili dituen urratsetan.

Adibidez, *Euskara batuaren auzia* berotu ala mindu aitzin, hots, 1950etik 60rako hamarraldian zer girotan zegoen Euskaltzaindia ikusteko eta kinka larrietan zer bidetarik zebilen gure maisua ulertzeko zilegi izanen ahal zait Aingeru Irigaray aspaldiko adiskide handiari, 1962 irian, bidali zion gutun luze hau, komentariorik gabe, solas ondotzat irakurtzea.

(1962...)

Adiskide Jauna,

Ondar denbora hautan ez gira zuen aldetarikako berririk gabe. Eta, egia erran, buru-joangarri da ikustea gure Eskualzaindi xaharra gisa hortan zatiakaturia.

Hunaindiko eskualdunek auzi hortan sartzeko esku-biderik badugun gaude, baitakigu Eskualzaindi guzia zuen arteko diru xoilak deramala, eta gu bizkarkin bezala aurkezten girela zuen artean, nahiz bethi ongi hartuak eta ederki artatuak.

Bertzalde, nahiz zonbaitek dioten, bazterretik gauzak askotan hobeki ikusten direla, atsotitzak dio: « urrungo eltzea urhez, harat orduko lurrez ».

Gure aburuek zer balio duten ez dakit, baina hasian hasi huna neure ikusketan manera.

Iduri zait Akademia, aspaldiskoan, ez dela estalgi nasai bat baizik: agintarien begietan gerizatzen ditu eskuararen alde eginikako asko jai, zoin gehiagoka, sariketa, liburu agertze eta holako. Ez da gauza apurra, segur eta halere; eta hauspean erdi-bizi zen pindarrari garra ateratzeko errextasunen emaita izan da obra bat zaila eta merezimendu handikoa. Baditake, behin edo berte, Akademia zuhurregi edo herabegi aurkitu duten zonbaitek; baina nik ez diot hortan haririk aurdikiko, hain zuzen hura nun den ez baitakit: zuhurtziaren izenean alderdikari izan ditakela ere, erran dute; baina bana-berte iduri zait Akademia ez dela izan hain hertsia: aise da erraitea, ardietsi ez dituen baimenak ez zituela, beharbada, izaiteko gisan galdetu! Frantsesez “procès de tendance” erraiten diotegu aieru horieri.

Beraz Akademiak denen eskerrak hartze ditu, eskuarari eta eskualzaleri egin dioten laguntza eder horren gatik.

Baina ez dut uste Eskualzaindiaren eginbideak hortan direla mugatzen. Eta ez badu kasik bertzerik egiten, hori heldu da lehen-lehenik egiazko buruzagi baten eskasetikan. Azkue bere azken urtetan ez zen itzal bat baizik, izan zenaren ondoan. Erlikia saindu baten pare ohoratzen ginuen, baina ez zuen gehiago deus ere ez manatzen, ez kudeatzen. Oleaga gaizoak zadorlariitza zeraukan prestu-presua, eta ez ginen lanho-arte hortarik ateratzen! Gero Echaide jauna etorri zaiku, bethi maitagarri, baina gemenik gabe, eritasunak ahuldua. Hunek ere ez dauku behin ere lanik agindu, ez xederik aurkeztu. Eta, erran badezaket, ondarrerat gauzak mandotik astora joan zaizkigu. Zadorlariaren mutila, A.I. jarri zaiku denek kudeatzale; hots, morroina nagusi. Berte nehorik ez baitzuen eskualzainetan ma-

natzeko ausartziarik, mutila ikusi dugu eskualzainen itzain; eta nik ez dut batere arrotz atzemaiten, izana jadanik zuenak nahi ukan baitu eskualzain izena ere ardietsi. Ofizioa utzi ziotenaz geroz, zertako ez titulua ere eman? Nago, bururaino joatekotz, ez litaken buru ere ezarri behar!!! Funtserat-eta, A.I. gazteari ez dio nik hobenik botatzen; izaitekotz, gu gira hobendun, eskualzainak, gauzak hortaraterat utzi ditugulakotz, gemen eskasez, edo ezinbertzez.

Bainan badut uste A.I.-ren izendatzeko manieraz kexu direnek arrazoin dutela: indarkako ukaldi baten itxurak baditu, Eskualzaindiko arauak kasu horretan baztertuak izan baitira. Gure gustuko, izendatze hori berriz egitekoa da: hiru eskualzainek aurkeztu dezatela, eta gero izkiribu horren gainean eman bedite bazak, eta legez izendatua izanen da.

Haatik ez gira munduaren azkeneraino buruzagirik gabe egoiten ahal. Norbait... behar dugu, manatzaille. Araudiak ez du ekartzen hil-artinokoa izendatu behar denik. Bizpahiru urterentzat ongi litake. Erran gabe doa "citoyen espagnol" beharko dela, asko arrazoin bixtan direnen gatik. Bainan otoi ez ezar aitaso zahar akiturik, eta ahalaz ez apezik ere.

Geroko izendatzeari buruz izanen da zer egin. Guk, Lapurdi-aldekoek, ez dugu pleinitzeko arrazoinik, alkiak nasaiki eman dauzkutue; bainan biziki xuhur ez ote den izan Eskualzaindia bertze Eskualde batzueri buruz, eta hori behar bada, ala ez azolez ala batzuen beldurrez? Nik ez dakit, bainan aditu izan dut, azken denbora hauetan eskualzaindia bilakatua dela giputch-zaindia, hots, zonbaiten eskuetan dagola eroria eta hain xuxen Gipuzkoako jaun batzuen menean. Hortako omen da kasik Donostian kokatua. Guri iduri zaiku Donostia ez dela hain gaizki hautatua, bide-erbitsutan bezala delakotz, bai hemendik, bai Nafarroatik, bai Bizkaiatik. Bizkitartean hedamenaren gatik noizean behin Donostiatik ateratzea ez zaiku batere gaizki; eta hortan ere guk ez dugu erraitekorik, bai Baionan, bai Uztaritzen bildu baita jadanik Eskualzaindia, eta berriz etortzekoa ere Belokerat eta Baigorriar segurik, aurthen berean.

Ikusi behar, ea guretzat dituzuen arta horiek, ez litazkeen hedatzen ahal Nafarroarat ala Bizkaiarat. Bilbotar batzuei iduri zaiote zireztela gu erdi-arrotzentzat dena agur, eta hurbilekoentzat muttur! Ez dut, egia erran, batere sinesten halako alderdikariak zireztela: halere kasu egin behar ginuke denek, ez ote ditugun aisegi baztertzen garbizale batzu, ez direlakoan gure eskuara herritarraren alde. Zuharek diozun bezala: Eskualzaindiak gora atxiki behar du bere burua.

Bilbotar anaia horiek ezinago minberak dira eta idurikorrak. Erranen dautzut gure departamenduan halako zerbait iragaiten dela. Gu eskualdunek ez dugu Baiona baizik gogoan, bainan Pau-en baita departamenduko hiri-nausia, iduritzen zaiku han beti gure kontra ari direla, dena azpikeria eta faltsokeria, eta askotan harrituak daude biarnesak nundik atheratzen ditugun gure ixtorioak, uste gabetarik zaurtu gaituztelarik. Inchauspe jaun zena Paueko Deputazionean buru izan zenaz geroztik, aitortuko dautzut Biarnesekilakoa arras eztitu dela beharrik, eta eskualdunak ez girela lehen bezain idurikorrak. Banago ez denetz holako zerbait gertatzen bilbotar haurrideekin. Ez ditugu sumindu behar, eta are gutiago baztertu behar: batasuna orotan galde egiten-eta, itsusi eta kaltegarri laiteke nolazpait ez elgar aditzea.

Letra luze hunek nahi zaitu argitu gure aburuez; behar bada lagunduko zaitu, heldu den biltzarraren apailatzen zure adixkidekin. Ez dautzut batere segeturik galde egiten, eta erakuts dezakezute zure Donostiako eskualzainkideri, bereziki Lecuona, Arrue, Michelena jauneri. Igorri dautzut, Dassance eta Eppherre jaunekin hitz egin ondoan, baina ez heien partez: beude ene gain hemen erranak.

Gauzak naski gordinkisko atera ditut, baina ez dira Eskualzaindian irakurtzekoak, ongi elgar ezagutzen dugunen artean baizik. Zuhauk ikus funtsean nori on zaitzun parte emaita, zerbait antolamendu egitekotan.

Zure aspaldiko

P. Lafitte

Bizkitartean ez nuke hitzalditto hau bururatu nahi, ene izenean, eskerrak bihurtu gabe, haren seme-alaba anitzek erraten genion bezala, aita Lafitteri eta ez bakarrik gaztaroan bidegile apartekoa izan dudalako, baina ere bai ene Ameriketako itzulia ene gisala egin ondoan, deus ez balitz bezala, besoak zabaldu dizkidalako eta zahartzaroko eskumakilatatzat nolazpait hartu nauelako.

Eta horrela dut ikasi, adinean han hara goazenak, langile handienetarik izanik ere, bururatu gabeko lanak utzirik joan behar garela, hala nola, Piarresek ez zuen argitaratu amestua zuen Leizarragaren edizio kritikoa, ez eta ere euskaldunei euskaraz eskaini nahi zien Euskal Literaturaren Historia, baina hori beste kapitulu bat liteke. Bego horretan!

R.M.ª AZKUEREN HERIOTZAREN 50. URTEURRENA

Lekeitio, 2001-XI-11

R.M.ª AZKUEREN 50. HERIOTZAREN URTEMUGA

Lekeitio, 2001-XI-11

*Miren Jaione Murelaga,
Lekeitioko alkatea*

Euskal Herriaren moduko herri txikiak herri modura bizirauteko ezinbestekoa da kulturari eta hizkuntzari tinko eustea. Komunitate horreetan, eta gu-rean be bai, jakina, guzti-guztion ekarpena eta esku hartzea behar beharrezkoa da. Danok, gehiago edo gutxiago, zelan edo halan, eskeintzen dogu zeozer, bai-na badira banaka batzuk ikaragarritzko ekarpena eskeintzen deusena herri be-rezitua izateari.

Horretariko bat Resurreccion Maria Azkue dogu. Honek euskararen nor-malizazioari eta euskal kulturari eskeini deusona neurtu ezina dela esango neuke nik.

Ohorez betetzen nau Azkueren jaioterriko alkatea izateak. Eta espero dot herritar guztiok be halako harrotasuna sentitzea.

Edozein modutan, "Azkue, erraldoi bakarti eta berezia"ren pareko asko-rik ez egon arren, nahi neuke beste herritar batzuk be aittatu eta eupada han-di bana bialdu: Eusebio Maria Azkue eta Mari Carmen Aberasturi, Azkueren gurasoak, Eusebio Erkiaga, Rufo Atxurra, ... Eurok eta gehiagok be emon deuskuena ez da makala izan-eta.

Bagabiz, ba, buru-belarri murgilduta Resurreccion Maria Azkueren edo nahi badozue Don Resuren heriotzaren 50. urteurrenerako ekitaldietan. Eusko Ikaskuntza eta Lekeitioko Udalaren artean antolatutakoari barikuan emon geuntson hasiera. Euskaltzaindia oster, urte osoan dabil bai Azkue bai Julio Urkijo omentzen. Danon artean, Erakunde Publikoak, kultur taldeak zein ba-nakakoak eskeini deiogun gure herritar handia zanari ondo merezita daukon omenaldi beroa eta kuttuna. Ziur naiz hala izango dala!

Gure aldetik, Udalaren aldetik eta omenaldi honetarako sortu izan dan ba-tzordearen aldetik, gaurkoan beste ekarpentxo bat eskeini nahi dautsogu Azkueri, eta bide batez jakina, herritar guzti-guztioi. Bistakoa da Azkuek itzi-tako altxorra danon ondarea dala. Horrexegaitik, gaur, Irkus Roblesek senti-beratasun apartaz egindako erretratoa eskeini nahi deusogu.

Dana dala, piska baten itxoiteko eskatu behar deusuet, lehenago Andres Urrutia euskaltzainak be berba batzuk eskeiniko deuskuz eta.

AZKUEREN HERIOTZA: 50. URTEMUGA

Lekeition, 2001eko azaroaren 11an

Andres Urrutia

Alkate andrea,
Bizkaiko Foru Aldundiaren ordezkaria,
Agintariak,
Lekeitiarrak.

Egun on guztioi:

Azkuek ekarri gaitu, beste behin be, Lekeitio herrira. Haren heriotzatik berrogeita hamar urte joanak dirala-ta, hona hemen herritarrak eta euskaltza-leak batuta, Don Resuren aldeko deduzko aipamenak egiteko.

Nor zan Azkue? Adineko lekeitiarrentzat ezaguna da haren irudia. Gaz-teentzako, beharbada, ez horrenbeste. Lekeitioko semea, Lekeition jaioa eta hazia, lanaren eta euskalgintzaren eraginak eroan eban Azkue Bilbo aldera. Hantxe ekin eta ekin, euskara eta Euskal Herriari jagokon guztia aztertu nahian. Horra Azkue euskaltzalea, hiztegiilea, gramatikalaria, hizkuntzalaria, etnografoa, musikagilea, ipuingilea eta Euskaltzaindiaren sortzailea. Horra, Azkue abadea eta elizgizona be.

Ezin baina herria ahaztu, eta udaro-udaro Lekeitiora etorten zan ha, urte guztiko kezkek bertan arintzera. Hamaikatxo lekeitiarrek ibiltari eta ikerlari ikusi eta ezagutu dabe Azkue abadea, Lekeition eta inguruko herrietan.

Lekeitiar horreen artean Eusebio Erkiaga idazle errimeka. Haren berbetan honelakoa gure Azkue: *Gizon ederra zan, luze bai zabal. Azal zurizta, begi argia. Biziki lerdana eta andia gaztezaroon eta garedikoan; eta lehen tantai ta luze bezain makur eta kakotua zahartzaroon. Arpegi borobila, masailla txu-ri-gorriak; ederra gizona. Bakarlanen zalea zela, latza geienbat, agintari-ji-tezkoa edo, irakasle-aizez joa. Biotz samurrekoa zan...Emaillea...gogo one-koa...gertua eta laguntzailea...ibiltauna bezain jatuna...*

Azkueren inguruan be, ezin baztertu bestelako euskal idazleak: Lehena, aita, *Eusebio Maria de Azkue*, Nautikako irakasle eta euskal olerkari fina eta irudimenduna; gero, *Aita Kandido Basabe*, lekeitiar jesuita eta idazle iaioa,

bizkaieraren maisua eta Azkueren solaskidea, gaztaroaren urte sutsuetan; *Txomin Agirre* ondarrutar abadea, euskal idazle parebakoa eta Azkueren adiskide mina; eta *Juan Bautista Eguzkitza*, lemoar abadea, Lekeition urte luzetan irakasle eta Azkueren kidea gerra aurreko Euskaltzaindiaren zereginetan.

Euskaltzaindiaren izenean natortzue, hain zuzen be, euskeraren bizirau-penari eusteko Azkuek sortu eban erakundearen izenean. Eskerrak emotera natortzue. Eskerrak Lekeitioko udalari eta lekeitiarroi, Azkueren oroitza tinko gorde dozelako.

Azkuerena, halanda be, ulertezina da euskararena aintzat hartu barik. Bide horretan, bistan da, aurrelari behar dogu Lekeitioko herria.

Horrexegaitik, Azkue zanaren izena eta izana lotu eta jarraitu dagigun ha-rek ehun urte lehenago berpiztutako euskalgintzan.

Horretara dator gaurkoa. Lekeitiotik bertatik euskaldun guztien aurrean barriro be aldarrikatzeko: *Azkue ez da hil. Bizi-bizirik dagoz, gure artean doguz, haren gomuta eta lanak.*

Eskerrik asko

GRAMATIKA

1. Gramatika batzordeak emandako irizpenak dira hurrengoak.
2. Euskaltzaindira iritsi diren hizkuntza-kontsulta batzuei Gramatika batzordeak eman dizkien erantzunak jasotzen dira atal honetan.
3. Eman den erantzuna ez da, *nolanahi ere*, araua. Euskaltzaindiak *gramatika osoa* egin bitartean sortzen diren hainbat galderari Gramatika batzordeak ematen dizkien erantzunak dira, eta beraz, batzorde horren iritzia da, kasuan kasuko gaia argitzeko emandakoa.

Jesus Mari Makatzaga,
Gramatika batzordeko idazkaria

EZTA ALA EZ DA?

Gasteizen, 2001eko otsailaren 6an

Ibon Olaziregi,
Eusko Jaurlaritza

Olaziregi jauna, agur:

Zuregandik jaso ditugun bi galderei erantzuna ematera natorkizu lerro hauen bidez.

1. Lehenbizikoa honako hau zen: *Etorriko zara, ezta? ala Etorriko zara, ez da?* Aurretik esandako zerbaiten konfirmazioa nola idatzi behar litzatekeen eskatzeko erabili ohi dugun moldea.

Lehenbizikoz, esan behar dugu Euskaltzaindiak ez duela araurik eman honi buruz; beraz, *ezta* nahiz *ez da* idatz daitezkeela gaurkoz.

Nolanahi ere aukeratzen hasiz gero, Gramatika batzordekideak *ezta*-ren aldeko ginateke ondorengo arrazoiak direla medio:

— Literatura tradizioan biak erabili izan diren arren, forma fosildua gehiagotan erabili izan da.

— Gaur egungo erabileran ere forma hori nagusitu dela iruditzen zaigu.

Hori bai, forma bi horiek baino zaharragoa den beste bat erabili nahi izatera (*ez da hala*), orduan *ezta* baino egokiagoa litzateke forma bereizia, *ez da*. Gauza bera, formula horren baliokideak erabili nahi baldin baditugu ere: *ez al da hala*, *hala ez da*, eta abar.

2. Bestetik bizkaierazko *legez* postposizioaren erregimenaren gainean egiten diguzu bigarren galdera: ea *betiko legez* behar duen izan ala *beti legez*; *atzoko legez* ala *atzo legez*.

Euskaltzaindiaren *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak V (Menderakuntza-I)* liburuan esaten duguna nahikoa izan daiteke galderari erantzuna emateko. 358. orrialdean honako hau esaten da:

“(…) Denborazko aditzondo bat baldin badugu, berriz, *-KO* atzizkiaz horniturik agertuko zaigu:

e. Nik lanian jardun det betiko moduan (Txirrita, *Bertsoak I*, 159).

Zenbait euskaldunek, beharbada analogiaz, *legez*-i ere aplikatzen diote arau hori: *nire legez*, *ni legez*-en ondoan, *atzoko legez*, *atzo legez*-en ondoan, etab. Baina jokabide honek berria ematen du, horrelakorik ez baita literaturan ageri, dirudienez.”

Alegia, *-ko*-dunak ez ditugu hobesten berri samarrak direlako eta literatura tradizio idatzian erabili ere egin ez direlako. Gramatika batzordearen hau-tua, beraz, *atzo legez* eta *beti legez*-en aldekoa da.

Zure eskaerari erantzun egokia eman diogulakoan, hurrengo batera arte.

Jesus Mari Makatzaga,
Gramatika batzordeko idazkaria

NI BIZI NAIZEN NIREKIN BIZI DEN

Gasteizen, 2001eko martxoaren 12an

Iñaki San Torcuato jauna

San Torcuato jauna, agur:

Zuregandik jaso ditugun galdera batzuen erantzuna ematera natorkizu le-
rrero hauen bidez.

1. Lehendabizikoan galdetzen diguzu ea zuzena den *Ni bizi naizen lagu-
narekin joan naiz mendira* perpausa ala nahitaez esan behar den *Nirekin bizi
den lagunarekin joan naiz mendira*.

Lehendabizikoa zuzena da eta ez da nahitaez bigarrena erabili behar.
Dena den, era honetako zalantzak argitzeko egokiena *Euskal Gramatika. Le-
hen Urratsak V (Mendeko perpausak 1)* gramatikan esaten duguna irakurtzea
litzateke (ikus 184-197 orrialdeak, bereziki 189 orrialdea, 2.2.7.1. *Kasu para-
lelismoa* izeneko azpiatala).

2. Esaldi hauetatik zein da zuzena eta zergatik:

a) *Ez didate utzi hor sartzea*: EZ

b) *Ez naute utzi hor sartzea*: EZ

c) *Ez didate utzi hor sartzen*: BAI (*utzi* aditzak erregimen hori agintzen
duelako: NORK-NORI aditza da erabilera horretan eta *zertan utzi* eskatzen du,
-tzen alegia).

d) *Ez naute utzi hor sartzen*: EZ

Beste perpaus hau ere onartzekoa da:

e) *Ez naute utzi hor sartzera*: BAI (iparraldeko tradizioan).

3. Gauza berbera hauekin:

a) *Debekatu egin didate hor sartzea*: BAI (*debekatu* aditzak erregimen
hori eskatzen duelako).

b) *Debekatu egin didate hor sartzen*: EZ

c) *Debekatu egin naute hor sartzea*: EZ

d) *Debekatu egin naute hor sartzen*: EZ

Beste hau ere egokia izan liteke:

e) *Debekatu egin naute hor sartzetik* (Iparraldeko tradizioan).

Dena den, *debekatu* aditza *Orotariko Euskal Hiztegian* argitaratua denez, han aztertu ditzakezu literatura tradizioetik bildutako adibideak. Ikus VI. liburukiko 52. eta 53. orrialdeetan.

Besterik gabe, eta zure eskaerari erantzun egokia eman diogulakoan, hurrengo batera arte.

Jesus Mari Makatzaga,
Gramatika batzordeko idazkaria

NI BIZI NAIZEN NIREKIN HONEK DEN

Gasteizen, 2001eko otsailaren 6an

Jesus Mari Agirre,
Eusko Legebiltzarreko Itzulpen Zerbitzua

Agirre jauna, agur:

Zuregandik jaso dugun galdera bati erantzuna ematera natorkizu lerro hauen bidez.

Sintagma barruko aposizioaren eta sintagma aposatuen erabileraz egiten da galdera: ea 2) aukera hobetsi behar den ala 1) ere lasai erabil daitekeen.

1. Pello Urzelai Gabiola Eusko Legebiltzarraren Mahaiko Lehen Idazkari naizen honek

ziurtatzen dut ...

2. Pello Urzelai Gabiolak, Eusko Legebiltzarraren Mahaiko Lehen Idazkari naizen honek

ziurtatzen dut ...

Luze eztabaidatu ondoren era honetara laburbilduko genuke Gramatika batzordearen iritzia:

— *Ziurtatzen dut*, lehen pertsonan, erabiltzeak zailago bihurtzen du kontua. *Ziurtatzen du* erabili ahal izateak, berriz, ikaragarri erraztuko luke kontua. Hirugarren pertsonarekin aukera biak lirateke berdin egokiak.

- 1'. Pello Urzelai Gabiola Eusko Legebiltzarraren Mahaiko Lehen Idazkariak ziurtatzen du ...

- 2'. Pello Urzelai Gabiolak, Eusko Legebiltzarraren Mahaiko Lehen Idazkariak, ziurtatzen du ...

— *Ziurtatzen dut*, lehen pertsonan, eman behar izanez gero, zuk emandako bi aukeren artean bigarrena hobesten dugu (*Pello Urzelai Gabiolak, Eusko Legebiltzarraren Mahaiko Lehen Idazkari naizen honek, ziurtatzen dut ...*); horrekin batera, eta seguruenik egokiagoa, *nik* izenordaina aurretik erantsita

daraman egitura legoke: *Nik, Pello Urzelai Gabiolak, Eusko Legebiltzarraren Mahaiko Lehen Idazkari naizen honek, ziurtatzen dut ...*

Lehenbiziko aukera ere erabil daiteke; txartzat eman gabe ere, bitxiagoa litzateke, ordea, zenbait batzordekiderentzat: ez du jaso, beste biek bezala, guzti-guztien adostasuna. Txarra litzateke, adibidez, goiko 1) egitura, aurretik *nik* izenordaina erantsiz gero. Bestalde, zenbaitentzat bitxia da etenik gabe ematea, (...) *naizen honek* formula erabiliz.

Zure eskaerari erantzun egokia eman diogulakoan, hurrengo batera arte.

Jesus Mari Makatzaga,
Gramatika batzordeko idazkaria

ONOMASTIKA

IRIZPENAK

Atal honetan udalek eta administrazio batzordeek, baita beste administrazio desberdinek Onomastika batzordeari egindako irizpen eskaerak biltzen dira. Gogoan izan behar dugu EAEn herri edo kontzejuaren izena aldatzeko irizpena eskatu behar zaiola Euskaltzaindiari. Irizpenak eskatutako hizkuntza edo hizkuntzetan ematen dira.

Mikel Gorratxategi,
Onomastika batzordeko idazkaria

ZIORTZA / CENARRUZA ALDAEREN INGURUAN

Iruñea, 2001eko maiatzaren 17an

Patxi Salaberri Zaratiegi,
Onomastika batzordekidea - NUP

Izen honen lehen lekukotasuna, Mitxelenak (1997 [1953], 612) eta A. Irigoienek (1972: 210 eta 1975: 86) diotenez, 1082. urtekoa da, Donemiliagako kartulariokoa (Ubieto, 1976: 48). Izan ere, agiria baiesten duten lekukoen artean *abbate domno Blasco de Cinauriza* azaltzen baita (1). Aurrerago beste aldaera batzuk ere aurkitzen ditugu; hurrengo hauek hain zuzen ere:

Çenaurriça: “*Santa Maria de Çenaurriça*”, “*los dichos deviseros del dicho lugar de Çenaurriça*”, “*del dicho lugar e abbadia de Çenaurriça*” (1379, *FDMPV-10*, 2, 10. or.); “*...a Ruy Martines de Çenaurriça e a Martín Martines de Çenaurriça, hermanos hijos de Martín Ruis de Çenaurriça*”, “*... salvo el abbad de Çenaurriça*” (1379, *FDMPV-10*, 2, 12. or.), “*nos don Peydro por la gracia de Dios abad de la iglesia de Sancta María de Çenaurriça*” (1384, *FDMPV-10*, 5, 24. or.), “*... abbad e clerigos de la abbadia de Sancta Maria de Çenaurriça*” (1387, *F-V-10*, 8, 34. or.); “*...si bien es tradición de haber sido hallada entre unas matas de yezgos, llamados vulgarmente ciorriac, originándose de ello el nombre de Ciorriza, Cenaariza y últimamente Cenarruza; pero acerca de la etimología de este nombre como más cierta y probable, ya se dijo al número 501 (...)*” (Iturritza, XVIII. mendearen bukaera aldean, lehenengo liburua, 266. or.).

Cenaurriçabeytia: “*Pero Ona de Cenaurriçabeytia*” (1387, *FDMPV-10*, 8, 35-36. or.).

Çenahaurriça: “*Pero Peres d'Alvis abbas del monesterio de Santa Maria de Çenahaurriça*” (1400, *FDMPV-10*, 17, 70. or.).

Çynarruça: “*... en el monesterio e yglesia colegial de Sennora Santa Marya de Çynarruça*” (1507-1510, *FDMPV-24*, 9, 27. or.).

Çenarruça: “*... era solar e caseria labraderego del dicho lugar de Çenarruça*” (1379, *FDMPV-10*, 2, 10. or.), “*Pero Sanchez de Unda clerigo de abadia de Santa Maria de Çenarruça*” (1386, *FDMPV-10*, 7, 32. or.), “*seles de Çenarruça*” (1398, *FDMPV-10*, 11, 45. or.); “*Pero Lopez de Ybaseta, canonigo del dicho monesterio de*

(1) Etzana gurea da.

Çenarruça" (1507-1510, *FDMPV-24*, 1, 3. or.); "*En las casas de Juan de Çenarruça bibe el mismo*" (Gerrikaitz, 1511, *FDMPV-78*, 172. or.).

Zenarruza: "... la yglesia parroquial de Santa Maria de Zenarruza" (1380, *FDMPV-10*, 3, 14. or.), "*la dicha abadía de Zenarruza*" (1398, *FDMPV-10*, 11, 50. or.).

Cenarruca: "*Donno la dicha Catalina monja el mortuorio de Hurrechagaveytia a la yglesia de Cenaruca*" (1400-1411, *FDMPV-10*, 15, 63. or.).

Zenarruza la de jusso: "... en la caseria de la dicha yglessia alla do esta fundada entre el monte de Umbee e Zenarruza la de jusso" (1380, *FDMPV-10*, 3, 18. or.).

Cenarruçabeitia: "*Pero Ona de Cenarruçabeytia e Pero de Cenarruçabeitia*" (1386, *FDMPV-10*, 7, 32. or.), "*Juan abad de Cenarruçaveitia*" (1502, *FDMPV-10*, 55, 233. or.).

Çenarruçaveytia: "...era notorio quel era fijo legitimo de la casa de Çenarruçaveytia» (1507-1510, *FDMPV-24*, 2, 8. or.).

Cenaurruza: "*Santa Marya de Çenaurruça*" (1398, *FDMPV-10*, 11, 46. or.).

Cenarruyça: "*Rui Martines de Çenarruyça*" (1398, *FDMPV-10*, 11, 46. or.).

Çenuarraça, Çenvarraça: "*en el monesterio e yglesia colegial e perrochial de Sennora Santa Maria de Çenvarraça*", "...la dicha yglesia de Santa Maria de Çenuarraça" (1507-1510, *FDMPV-24*, 6, 18. or.).

Cenarraza: "*donde son las dichas yglesia e casa de Çenarraça e Otaola*" (1507-1510, *FDMPV-24*, 6, 18. or.).

Çeraurritzta: "*Martyn Martines de Çeraurritzta morador en Olanbe*" (1398, *FDMPV-10*, 11, 48. or.), "...e do dezia Çeraurritzta" (1398, *FDMPV-10*, 11, 48. or.).

Ciaurruizta: "*Martin Martinez de Zenarruza é Martin Martinez de Ciaurruizta*" (1398, *FDMPV-10*, 11, 51. or.).

Çumarraçabeytia: "*En las casas de Juan de Çumarraçabeytia bibel el mismo*" (Gerrikaitz, 1511, *FDMPV-78*, 172. or.).

Cearica. Irigoienek (1972: 211) abadiako armarriko "orla" delakoan *Cearica* idatzirik dagoela dio, zein *Cearriça* irakurri behar baita.

Ciorriza: "... si bien es tradición de haber sido hallada entre unas matas de yezgos, llamados vulgarmente ciorrijac, originandose de ello el nombre de Ciorriza, Cenaurriza y últimamente Cenarruza; pero acerca de la etimología de este nombre como más cierta y probable, ya se dijo al número 501 (...)" (Iturrizta, lehen liburua, 266. or.).

Cearrotza: Irigoienek (1972: 211) dioenez, J. J. Mugartegik biltzen du 1930eko bere liburuan.

Ziarrotza: Irigoienek berak (1972: 211) *Ziarrotza* aldaera bildu zuen Aulestian; *Ziurritza*, *Zigortza* eta *Ziorrotza* ere bildu zituen, *Ziortza*-z landa (ibid., 214). Juan San Martin euskaltzainak jakinarazi digunez, bere sorterrian, Eibarren, *Ziarrotza* esaten dute.

Ikusten denez, Mitxelenak eta Irigoienek esan moduan, mintzagai hartu dugun izenaren jatorria 1082ko *Cinauriza* da, eta hemendik atera dira, bi tradizioen arabera, **euskarazko aldaerak** batetik eta **erdarazkoak** bestetik.

Euskarazkoak aise ezagut daitezke, denek gure hizkuntzan ohikoa den bokal arteko **-n-** sudurkari «biguna»-ren erortzea aurkezten dutelako. Multzo honetan lekukotasun hauek sartu behar dira: *Ciaurruizta* (1398), *Ceaurica* —zein Irigoienek arabera *Ceaurriça* irakurri behar baita, hots, *Zeaurritza*—, *Ciorriza* (Iturrizta, 1793an), hau da, *Ziorritza*, eta Irigoienek, Lizundiak (2) eta Juan San Martinek Bizkaian eta Eibarren bildutako aldaerak: *Zearrotza*, *Ziarrotza*, *Ziortza*, *Ziorrotza*, *Ziurritza* eta *Zigortza*. Aurki ikusiko dugu zein den aldaera bakoitzaren jatorria. Sudurkariaren ordainetan dardarkaria (**-r-**) duen aldaera —*Çeaurritzta*— ez dakigu zein multzotan sailkatu behar dugun.

Erdarazko aldaeretan beste guztiak sartu behar dira, hots, bokal arteko sudurkaria galdu ez dutenak, jatorria, bistan denez, euskararen badute ere: *Çe-naurriça*, *Çenaurriçabeytia*, *Çenahaurriça*, *Çynarruçā*, *Çenarruçā*, *Cenarruca* edo *Zenarruza*, *Cenarruçabeitia* edo *Çenarruçaveytia*, *Cenaurruza*, *Cenarruyça*, *Çenuarraça*, *Çenvarraça* eta *Cenarraza*. 1511ko *Çumarraçabeytia*, irudi duenez, aurreko aldaeretako baten itxuratxartzearen ondorena da.

Beraz, bi tradizio desberdin ditugu, beste toponimo anitzetan bezala (cf. *Aramayona* / *Aramaio*, *Ochandiano* / *Otxandio*, *Lazcano* / *Lazkao*, *Torrano* / *Dorrao*, *San Sebastián* / *Donostia*.... eta beste hamaika horrelako): bokal arteko **-n-** atxikitzen duena lehenik (erdarazkoa) eta soinu hori galtzen duena (euskarazkoa) bigarrenik. Dokumentazioan, ikus daitekeen gisan, **-n-** dunak dira lehen eta maizen agertzen direnak, baina honek gure ustean ez du esan nahi euskarazkoa —1398. urtekoa da lehen lekukoa— erdarazkoaren ondokoa, geroagokoa denik, kontuan hartu behar baita agiri ofizial guzti-guztiak erdaraz idatzirik daudela eta honek, bistan denez, ez duela inola ere bultzatzen euskarazko aldaera azaltzea. Hau, gainera, forma herrikoitza hartzen zatekeen, alegia, agiri ofizial batean azaltzeko behar bezalako mailarik ez zuen formatzat.

Denen jatorria, ikusi dugunez, 1082ko *Cinauriza* da eta honen osagaiak **zinaurri* landare izena eta **-iza** toki ugaritasunezko atzizkia (3). **Zinaurri* horretatik ateratako *Ziaurre*, *ziaurdi*, *ziorri* ‘yezgo’ da nafarreraz eta bizkaieraz (euskalki honetan gutxienez XVIII. mendearen bukaeran), Azkuek (*DVEF*) eta

(2) Ahozko adierazpena. Euskaltzaindiaren kudeatzailer eta idazkariordearen andrea Garai-koa da. Bertan, esaten digunez, *Siárrotza* erabiltzen dute, gaztelaniaz *Cenarruza* deitzen dena izendatzeko.

(3) J. Garatek (1983: 460) proposatzen duen etimologiak ez du funts handirik. Honela dio autore honek: “A propósito, el *zen* vasco es resto de *ezen* y como se ve en Ezen-arro y Cenarr-uza quieren decir barranco. *Uza* sería vado pero como sucede a veces, subió del río Artibay el nombre, hasta el monasterio, pues las cimas no están pobladas a menudo y el nombre de la casa o accidente situado en el valle asciende hasta las cumbres”.

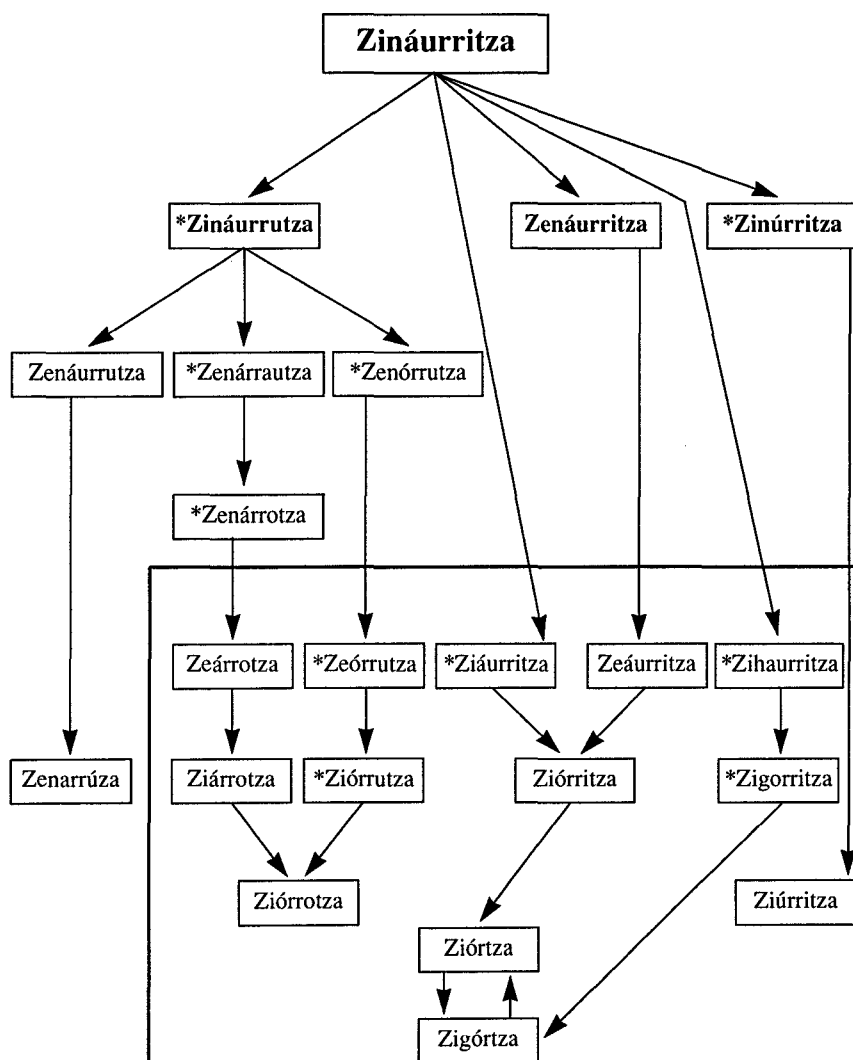
Mitxelena (AV, 612) diotenez. Lekeitiarrak, gainera, *ziraurre* 'ezkanda, gari mota bat' jasotzen du Arakilen, Nafarroan, eta errenteriarrek, Bähr eta Arantzadiri jarraikiz, *ziaurre* Zegaman zuhaixka baten izena dela dio eta *ziñurri beltz* eta *ziñurri zuri* Ataunen beste birenak. Hortaz, leku izenaren hastapeneko adiera 'ziaurre landarea ugari zegoen tokia' zen, ziaurretzat zer ere hartu behar baitugu. Antzeko toponimoak dira Nafarroako bi herriren izenak, hots, *Ziaurritz* (Odietan) eta *Ziordia* (Burundan). Lehenean aipatu landare izena eta toki ugaritasunezko *-tz(e)* atzizkia ditugu eta bigarrenean, antza denez (AV, 613), landare izen hori bera —zein oraingoan beharbada 'ezkanda'-tzat har bailiteke (cf. Agorretako *Ezkandatzea* toponimoa, *Ezcandacea* idatzia, Uharteko pr., 41, 1643), *Ziordia* Arakildik hurbil dagoelako— eta *-di* multzokari eta lekuzkoa.

Irigoiene (1972: 211) bi tradizio zeudela zioen: bata *Cinauriza*-tik abiatu zen eta bestea *Cenarruça*-tik. Aurrenekoa honela azaltzen du: *Cinauriza* > **Zihaurritza* > **Zihorritza* > *Zigortza*, *Ziortza*. *Ziurritza* ere hemendik aterako zen, *-au-* diptongoa monoptongatu eta *-u-* bihurtu ondoren. Bigarrenetik, *Çenarruça*-tik, *Cearrotza*, *Ziarrotza* eta *Ziorrotza* atera ziren Bizkaiko euskaltzain zenaren arabera.

Mitxelena (1998 [1956]: 558) ez du zehazten aipatzen duen *Ziortza* aldaera *Cenarruza* ofizialetik edo lehen agerraldiko *Cinauriza* historikotik ote datorren, baina bai azentua euskaraz zenbait izenetan bigarren silaban eror zitekeela, eta ondoko silaba galarazteko bezain indartsua izan zitekeela: *Amikuzze* / *Mixe*, *Eaurta* / *Jaurrieta*, *Mendikota* / *Menditte*, *Sarrikota* / *Charritte*, *Ziortza* / *Cenarruza*, *Cinauriza*. Hortaz, *Zináurritza* edo *Zenárrutza* ebakitzaren zatekeen garai batean euskaraz, egungo lekuko biziek frogatzen duten moduan.

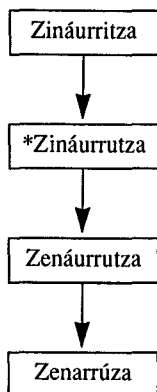
Gure irudiz, ditugun lekukoak ditugularik, ezin da bi tradizio daudela esan, gauzak, ikusiko dugun bezala, konplikatuagoak baitira. Irigoiene *Zigortza* lortzeko **Zihaurritza* > **Zihorritza* proposatzen du, hots, aspiraziodun aldaera, ezaguna baita hasperenketak, zenbait hizkeratan beregainki, aztarnatzat [ɣ] utzi duela, eta apika hau horrela izanen da, baina [ɣ] hori *Eançi* > *Igantzi*, *oliyua* > *oligua*-ren modukoetan dugunaren pareko ere izan daiteke, hots, hiatoa indartzeko, markatzeko sortutako soinuak izan daiteke.

Hurrengo grafikoetan aipatu ditugun aldaera dokumentatuak ematen ditugu, baina gure irudiz garai batean ebakitzaren ziren moduan, datu historiko horiek berak eta oraingo aldaera biziak oinarritzat harturik. Zenbaitetan usuezko, alegiazko aldaerak ere ematen ditugu, gaurko forma biziak azaltze aldera, baina beti izartxoaz horniturik, ohi den bezala. Hona hemen, beraz:

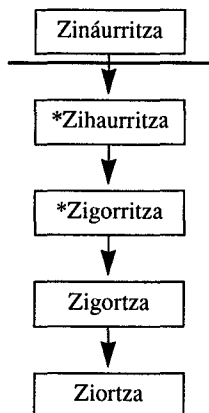
Grafikoaren zatikako azalpena

Erdarazko bilakaera (4):

Euskarazko bilakaerak: A.

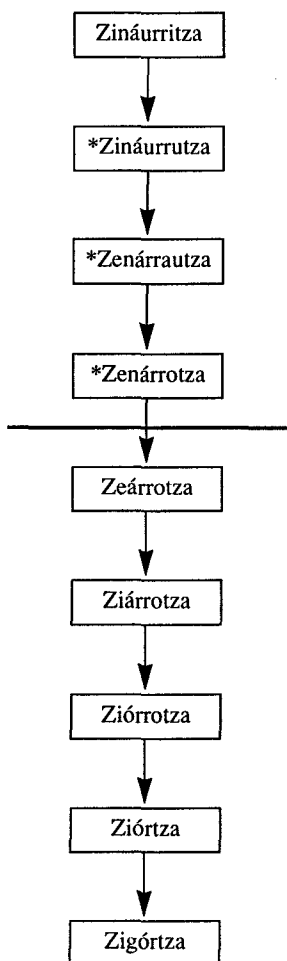
Irigoienek proposatzen duena (5).

(4) Izenaren etorkia euskarazkoa da, dudarik gabe, baina garai batetik aitzina bilakaera erdararen arauen arabera izan zuen. Hurrengo grafikoekin alderatuz gero honetan koadroen artean marrarik ez dela ikusten da, bokal arteko sudurkaria (-n-) ez baitzen galdu. Gaztelaniaren ereduari egokitzeko azentua aurrera joan zela pentsatu beharra dago.

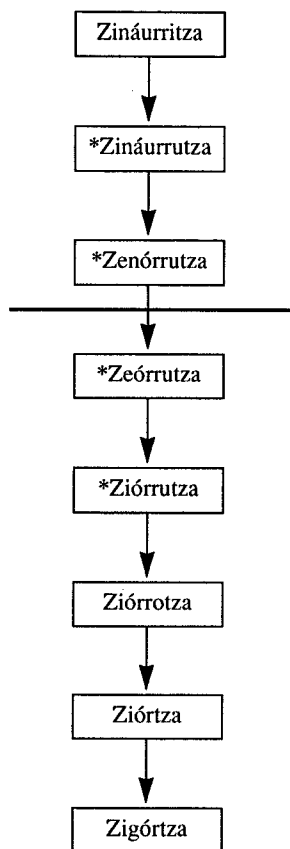
(5) Esan dugunez euskaltzain bizkaitarraren arabera galdutako sudurkariak aspirazioa utzi zuen aztarnatzat, zein gero -g- bilakatu baitzen, eta beranduago galdu.

Euskarazko bilakaerak: B (6).

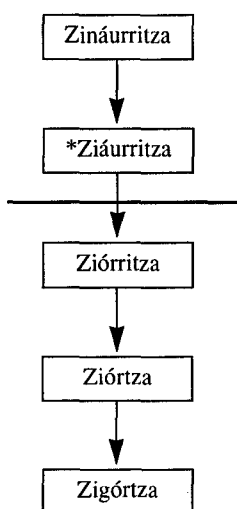
(6) Hemen lehen koadrotik bigarrenera igarotzeko asimilazioa burutu zela pentsatu behar da. Bigarrenetik hirugarrenenerako pausoa ez da azaltzen erraza, baina *-i*-ren irekitzea eta metatesia ikusi beharko ditugu. Hurrengoan monoptongatzea dago eta bokal arteko sudurkaria eroriz gero euskaraz ezagunak diren *-ea-* > *-ia-*, bokal asimilazioa, azentu ondoko bokalaren erortzea eta *[j]*-en kontrako *[g]* dituzkegu.

Euskarazko bilakaerak: C (7).

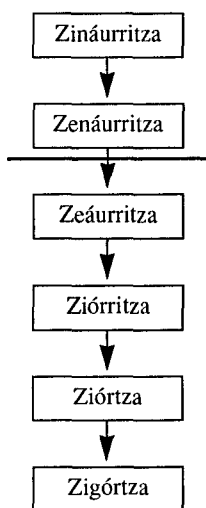

(7) Lehen koadrotik bigarrenera pasatzeko bokal asimilazioa burutu dela pentsatu behar da. Gero lehen bokalaren irekitzea dagoke -ez dakigu ongi zergatik, normalena alderantzizkoa baita- eta monoptongatzea (cf. *arraultze* > *arroltze*). Hurrengo urratsa sudurkariaren galtzea da. Besteak -eo- > -io- hersketa, bokal asimilazioa, azentu ondoko bokalaren lekutzea eta [j]-en aurkako [g] dirateke. Nolanahi ere, hirugarren eta laugarren pausoen ordeztu **Ziaurrutza* egon zela ere kontu egin daiteke. Hau, dudarik gabe, hipotesi ekonomikoagoa da, eta, beraz, hobestekoa.

Euskarazko bilakaerak: D (8).

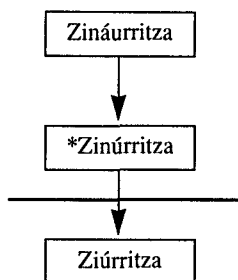
Euskarazko bilakaerak: E (9).

(8) Honetan ez dago deus aitzinekoetan ikusi ez dugunik.

(9) Hemen ez dago deus berririk.

Euskarazko bilakaerak: F (10).

Ondorioak

Bukatzeko garbi utzi nahi dugu mintzagai hartu dugun izenaren euskarazko aldaera *Zenarruza* edo *Zenarrutza* ezin izan daitekeela, honek euskaraz orokorra izan den bokal arteko sudurkariaren galtzea jasan ez duelako, agerian denez. Beraz, euskarazko izentzat gaur egun inguruetan bizirik dauden aldaeretako bat aukeratu beharko da.

Azken urteetan euskarazko formatzat *Ziortza* erabili izan da, eta orain toponimoa ez ezik antroponimoa —neska izena— ere bada, eta hortaz, uste dugu egokia aldaera horri eustea dela (11).

Bibliografia eta laburdurak

AV. ikus Mitxelena (1997 [1953]).

Azkue, R. M. (1969 [1905-1906]): *Diccionario Vasco-Español-Francés (DVEF)*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo.

DVEF: ikus Azkue (1969 [1905-1906]).

Enríquez, J. & Sarriegi, M.ª J. (1986): *La Colegiata de Santa María de Cenarruza 1353-1515*, Fuentes documentales medievales del País Vasco 10, Eusko Ikaskuntza, Donostia.

(10) Hemen *-au-* > *-u-* monoptongatzea dagoke (cf. *arraultze* > *arrultze*) eta sudurkariaren galtzea.

(11) Gerok beste lan batean (1999: 108-109) *Ziortza* formaren kontra hitz egin genuen, izenaren bilakaeraren berri jakin gabez, baina orain uste dugu aldaera egokia dela izen araututzat erabil dadin.

- (1989): *Colección Documental de Santa María de Cenarruza. El Pleito de Otaola (1507-1510)*, Fuentes documentales medievales del País Vasco 24, Eusko Ikaskuntza, Donostia.
- Enríquez et al. (1997): *Foguera-vecindario de las Villas de Vizcaya de 1511*, Fuentes documentales medievales del País Vasco 78, Eusko Ikaskuntza, Donostia.
- FDMPV-10: ikus Enríquez & Sarriegi (1986).
- FDMPV-24: ikus Enríquez & Sarriegi (1989).
- FDMPV-78: ikus Enríquez et al. (1997).
- Garate, J. (1983): “La toponimia euskariana y el origen de los vascos”, *Estudios en Homenaje a Don Claudio Sánchez Albornoz en sus 90 años I. Cuadernos de Historia de España*, Instituto de Historia de España, Buenos Aires, 447-472.
- Irigoién, A. (1972): “Formas de nombres de localidades vizcainas”, *FLV* 11, 207-218.
- (1975): *La Colegiata de cenarruza y sus seles*, RSVAP & Junta de Cultura de Vizcaya, Bilbo, 1975. 1994an hiri berean argitaratu emandako *Studia Anthroponymica et Toponymica*-n ere biltzen da lan hau.
- (1987): “Algunas cuestiones relacionadas con la [j] en lengua vasca”, *De Re Philologica Linguae Vasconicae II*, Bilbo, 1-38.
- Iturriza, J. R. (1967 [1812]): *Historia General de Vizcaya y Epítome de las Encartaciones*, Ediciones de la librería Arturo, Fuentes para la Historia de Vizcaya, Bilbo.
- Mitxelena, K. (1988 [1956]): Introducción fonética a la onomástica vasca”, aurrea *Emerita* XXIV, 167-186-n karrikaratua. Orain urte batzuk *Sobre Historia de la Lengua Vasca*-n ikusi zuen berriz argia (J. Lakarrak argitaratua, Maria Teresa Etxenikeren eta Blanka Urgellen laguntzarekin), «*Julio Urkixo*» Euskal Filologia Mintegiaren Gehigarriak 10, Donostia, 555-580.
- (1990 [1961]): *Fonética Histórica Vasca*, «*Julio Urkixo*» Euskal Filologia Mintegiaren Gehigarriak IV, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia, 4. argitalpena.
- (1997 [1953]): *Apellidos Vascos*, Txertoa, Donostia, 5. argitalpena.
- Salaberri, P. (1999): “Toponimia nagusia normalizatzeko irizpideak mintzagai”, *Huarte de San Juan* 4, 101-122.
- Ubieto, A. (1976): *Cartulario de San Millán de la Cogolla (759-1076)*, Anubar, Valentzia.

Mikel Gorrotxategi Nieto, licenciado en Filología Vasca, académico correspondiente y secretario de la Comisión de Onomástica de esta Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia,

CERTIFICA:

– Que el nombre euskérico del municipio que figura con el número 181 en el Nomenclátor de los Municipios del País Vasco –realizado y editado por esta Real Academia y conocido en su forma oficial romance como *Carranza*– es **Karrantza**.

– Que la forma euskérica de *Valle de Carranza* es **Karrantza Harana**.

– Que el gentilicio de dicho pueblo es *karrantzar*.

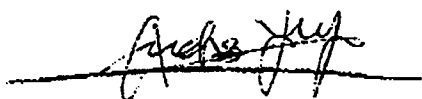
Karrantza es la forma propia de hablantes vascos que aún hoy en día permanece viva en la zona vascófona de Bizkaia. La misma deriva probablemente de la forma romance *Carrança* que, a su vez, proviene del original latino *Carrantia*, tal como aparece, por ejemplo, en la crónica de Alfonso III escrita en el siglo X (ver la obra de Ángeles Líbano Zumalacárregui *Toponimia Medieval del País Vasco*, tomo II, editada por esta Real Academia). La evolución sigue las normas de la fonética castellana en la que el grupo *-nty-* evoluciona a *-nç-* (africada sorda, similar aunque no exactamente igual a la *-tz-* vasca) para convertirse posteriormente en el sonido actual (fonéticamente /θ/). En euskera, sin embargo, se ha mantenido la pronunciación africana *-tz*.

La razón de esta doble tradición se debe a la inexistencia en euskera de la letra castellana *zeta* y a la tendencia del euskera a la pronunciación africana, lo que demuestra la antigüedad de esta forma, ya que en la actualidad, en el dialecto occidental o vizcaíno, al contrario que en el resto, no es frecuente la pronunciación africana tras *n*, por lo que si el nombre fuese moderno sería *Karransa*.

Finalmente, cabe indicar que según el artículo 10, punto 3, de la Ley Básica de Normalización y Uso del Euskera, cuando los nombres de lugar son sensiblemente diferentes se deben oficializar ambos. Aunque se oficialice bajo la forma completa **Karrantza Harana / Valle de Carranza**, desde el punto de visto del uso práctico podría procederse a la utilización de **Karrantza** para ambos idiomas.

Y para que conste y surta efectos, expide la presente en Bilbao, a 28 de mayo de dos mil uno.

B.º V.º

Andres Iñigo Ariztegi,
Presidente de la Comisión
de Onomástica

Mikel Gorrotxategi,
Secretario de la Comisión
de Onomástica

Mikel Gorrotxategi Nieto, licenciado en Filología Vasca, académico correspondiente y secretario de la Comisión de Onomástica de esta Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia,

CERTIFICA:

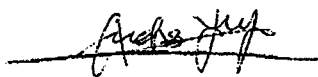
Que el nombre de la junta administrativa de *Lujo* del municipio de *Ayal/Aiara*, en su forma euskérica académica actual es **Luxo**. Así mismo, que el gentilicio de dicho pueblo es luxotar.

Que **Luxo** era, sin duda alguna, el nombre empleado por el pueblo, aunque con la pérdida del euskera predominó después el nombre de **Lujo** empleado en la escritura. El cambio de graffa es debido a la desaparición en la lengua castellana del sonido representado gráficamente por *x* que fue sustituido por la *j*, algo que no ocurrió en euskera que ha mantenido dicho sonido, como se puede observar en el barrio de Muxika de Oleta en Aramaio, y en su pueblo homónimo de Bizkaia. Este cambio gráfico, por lo demás, es relativamente moderno como lo demuestra el hecho de que en el siglo XX todavía se marcaba al ganado del concejo en la cornamenta con un hierro en el que ponía *Luxo*, antes de soltarlo en Sálvada.

Que, de acuerdo con el artículo décimo de la Ley Básica de Normalización del Uso del Euskara, se ha de respetar la graffa académica propia de cada lengua, en este caso el euskera, salvo cuando las formas sean sensiblemente diferentes, en el que ambas tendrán consideración oficial. Teniendo en cuenta lo anteriormente expuesto, es correcta la doble denominación, **Luxo/Lujo** propuesta por el Concejo.

Y para que conste y surta efectos, expide la presente en Bilbao, a veinte de junio de dos mil uno.

B.º V.º

Andres Iñigo Ariztegi,
Presidente de la Comisión
de Onomástica

Mikel Gorrotxategi,
Secretario de la Comisión
de Onomástica

Mikel Gorrotxategi Nieto, licenciado en Filología Vasca, académico correspondiente y secretario de la Comisión de Onomástica de esta Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia,

CERTIFICA:

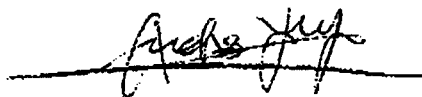
Que el nombre del concejo de *Onraita* del municipio de Arraia-Maeztu en su forma euskérica académica actual es **Erroeta**. Asimismo, que el gentilicio de dicho pueblo es *erroetar*.

Que la forma **Erroeta** aparece escrita *Erroheta* en la denominada Reja de San Millán, tal como consta, por ejemplo, en la obra de Gerardo López de Guereñu *Toponimia Alavesa seguido de Mortuorios o Despoblados y Pueblos Alaveses*, editada por esta Real Academia.

Que, de acuerdo con el artículo décimo de la Ley Básica de Normalización del Uso del Euskara, se ha de respetar la grafía académica propia de cada lengua, en este caso el euskera, salvo cuando las formas sean sensiblemente diferentes, en cuyo caso ambas tendrán consideración oficial. Teniendo en cuenta lo anteriormente expuesto, es correcta la doble denominación **Onraita/Erroeta** propuesta por el Concejo.

Y para que conste y surta efectos, expide la presente en Bilbao, a veinte de junio de dos mil uno.

B.º V.º

Andres Iñigo Ariztegi,
Presidente de la Comisión
de Onomástica

Mikel Gorrotxategi,
Secretario de la Comisión
de Onomástica

Mikel Gorrotxategi Nieto, licenciado en Filología Vasca, académico correspondiente y secretario de la Comisión de Onomástica de esta Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia,

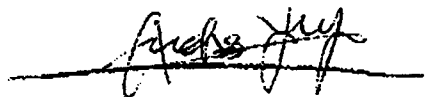
CERTIFICA:

Que el nombre del concejo de **Corres**, perteneciente al municipio de Arraia-Maeztu, en su forma euskérica académica actual es **Korres**, y que el gentilicio de dicho pueblo es *korrestar*.

Que a la luz de la documentación correspondiente a la toponimia del siglo XVIII, *Corres* era nombre utilizado en euskera, como lo demuestran los casos de *Corresbidea* (Camino de Corres) y *Corresbidegaña* (Alto del camino de Corres), por lo que su grafía correcta en dicha lengua es **Korres**.

Y para que conste y surta efectos, expide la presente en Bilbao, a veinte de septiembre de dos mil uno.

B.º V.º

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Andres Iñigo Ariztegi', written over a horizontal line.

Andres Iñigo Ariztegi,
Presidente de la Comisión
de Onomástica

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Mikel Gorrotxategi', written over a horizontal line.

Mikel Gorrotxategi,
Secretario de la Comisión
de Onomástica

Mikel Gorrotxategi Nieto, euskaltzain urgazlea, Euskal Filologian lizentziatua eta Euskaltzaindiaren Onomastika batzorde idazkari denak,

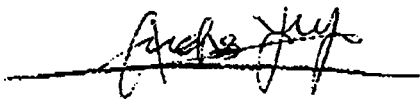
EGIAZTATZEN DU:

Onomastika batzordeak hil honen 13an Mendatako udaletxean eginiko azkeneko bilkuran beste gai batzuen artean *Basurtu/Basurto* izenaz egindako eskaera aztertu zuen, lehenagoko erabakia, hots, euskaraz **BASURTU** dela berretsiz.

Basurtu izena, nahiz eta oraintsurarteko hizkuntza ofizial bakarretik baztertuta egon, bizirik dago euskaldunon ahotan, bai Bilbo inguruan, baita Bizkaia osoan ere bertan egon ziren abere feria eta dagoen ospitalea direla medio. *Vasurtu* eran ageri da, besteak beste XV. mendean idatzitako *Bienandanzas e Fortunas* “*En el año del Señor de mil CDXLVII años pelearon los de Ligiçamon e los de Arvolancha e algunos de los de Vasurtu con los de Çurbaran en el Arena e fueron vencidos los de Çurbaran...*” (ikus eranskina), *Deustu* bezala, nahiz eta geroago erdal arauen arabera moldatutako *Basurto* nagusitu den. Gogoan izan behar dugu ohikoa izan dela administrazioak euskal izena erdararaen lege fonetikoaren arabera moldatzea *Luku* /*Luco* (A), *Mutriku* / *Motrico* (G), *Atallu* / *Atallo* (N), e.a.

Eta hala adierazteko eta eskatzaileari bidaltzeko, izenpetzen du, Bilbon bi mila eta batgarreneko uztailaren hemeretzian.

O. I.

Andres Iñigo Ariztegi,
batzordeburua

Mikel Gorrotxategi,
Onomastika batzordeko idazkaria

Mikel Gorrotxategi Nieto, licenciado en Filología Vasca y secretario de la Comisión de Onomástica de esta Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia,

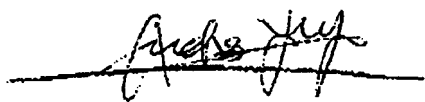
CERTIFICA:

Que el nombre del municipio utilizado en su forma oficial administrativa como *Yecora*, en la forma euskérica es **Ekora** y su gentilicio **ekorar**, tal como consta en el número 635 del *Nomenclátor de los Municipios del País Vasco* de esta Real Academia de la Lengua del año 1979.

Que en la obra de Gerardo López de Guereñu *Toponimia Alavesa seguido de Mortuorios o Despoblados y Pueblos Alaveses*, editada por esta Real Academia, en los años 1058 y 1087 se documenta bajo la forma *Ecora*. Las variantes *Iecora*, *Iechora*, *Yechora*, *Yécora*, *Hiecora* documentadas en época posterior y la actual *Yecora*, son debidas a la tendencia del castellano a diptongar la *e*- tónica, convirtiéndola en *ye*- en posición de inicio de palabra. Este fenómeno se constata en muchas palabras del léxico común castellano, como *yegua*<*equa*, *pie*<*pede*, *piedra*<*petra*, etc.

Y para que conste y surta efectos, expide la presente en Bilbao, a veintisiete de diciembre de dos mil uno.

B.º V.º

Andres Iñigo Ariztegi,
Presidente de la Comisión
de Onomástica

Mikel Gorrotxategi,
Secretario de la Comisión
de Onomástica

Mikel Gorrotxategi Nieto, Euskal Filologian lizentziaduna eta Euskaltzaindiaren Onomastika batzordeko idazkariak

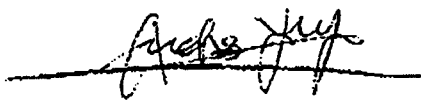
ZIURTATZEN DU:

Orain arte Administrazioan erabilera ofizialean *Yecora* moduan erabili den herri izenaren euskal aldaera **Ekora** dela eta herritar izena *ekorar*. Hala ikus daiteke Euskaltzaindiak 1979an argitara emandako *Euskal Herriko Udalen Izendegia*-ren 635. zenbakian.

Gerardo López de Guereñuk idatzi eta Akademia honek argitara emandako *Toponimia Alavesa seguido de Mortuorios o Despoblados y Pueblos Alaveses* liburuan ikus daitekeenez, 1058an eta 1087an *Ecora* gisa agertzen da. Geroago honako aldaera hauek ere dokumentatzen dira: *Iecora*, *Iechora*, *Yechora*, *Yécora*, *Hiecora*. Aldaera horiek eta egungo *Yecora* gaztelaniak *e-* tonikoa diptongatzeko duen joeraren ondorioa dira. Joera honen lekuko di-tugu gaztelaniazko hainbat hitz arrunt: *yegua*<*equa*, *pie*<*pede*, *piedra*<*petra*, eta abar.

Eta hala adierazteko, eta bertako Udalbatzari bidaltzeko, izenpetzen du Bilbon bi mila eta bat urteko abenduaren hogeita zazpian.

O. I.

Andres Iñigo Ariztegi,
batzordeburua

Mikel Gorrotxategi,
Onomastika batzordeko idazkaria

**EUSKAL AUTONOMIA ERKIDEGOKO
BIZTANLE-ENTITATEAK**
izeneko argitalpenean Euskaltzaindiak izen ofizialen zutabea
jasotako izenetan gertatu diren aldaketa guztiak
(2002ko urtarrilaren 8a arte)

Mirari Alberdi,
Eusko Jaurlaritzaren Hizkuntza
Politikako teknikaria

**1. ALDAKETAK IZEN OFIZIALETAN / CAMBIOS EN LOS NOM-
BRES OFICIALES**

<i>Udalerrria/ Municipio</i>	<i>Lehenko izena/ Nombre anterior</i>	<i>Gaur egungo izen ofiziala/ Oficial</i>
----------------------------------	---	---

Araba

Arraia-Maeztu	Onraitia	Onraitia/Erroeta
Ayala/Aiara	Lujo	Luxo/Lujo
Ayala/Aiara	Menoyo	Menoio
Ayala/Aiara	Quejana	Quejana/Kexaa
Ayala/Aiara	Respaldiza	Arespalditza/Respaldiza
Kuartango	Andagoya	Andagoia
Kuartango	Catadiano	Katadiano

Bizkaia

Abadiño	Gastelua	Gaztelua
Abadiño	Guerediaga	Gerediaga
Amoroto	Eleizalde	Elexalde
Areatza	Launzain	Launtzain
Arrieta	Agarre	Agirre
Arrieta	Libano	Libao
Artea	Elejabeitia	Elexabeitia
Artea	Vildosola	Bildosola
Aulesti	Goiherri	Goierrri
Barakaldo	Regato (El)/Mespelerreka	El Regato

<i>Udalerrial/ Municipio</i>	<i>Lehengo izena/ Nombre anterior</i>	<i>Gaur egungo izen ofiziala/ Oficial</i>
Busturia	Busturi-Axpe	Axpe-San Bartolome
Derio	Arteaga	Arteaga Derio (*)
Derio	San Antolin	Aranoltza (San Antolin)
Derio	San Cristobal	Ellexalde Derio (*)
Derio	San Esteban	San Esteban Derio (*)
Derio	San Isidro	Aldekona (San Isidro)
Derio	San Mames	Ugaldeguren (Santimami)
Dima	Arostegieta	Aroztegieta
Ea	Bedarona	Bedarona
Errigoiti	Atxikas-Errekalde	Atxika-Errekalde
Errigoiti	Eleizalde-Olabarri	Elizalde-Olabarri
Errigoiti	Metxikas	Metxika
Etxebarri	San Esteban	Doneztebe
Forua	Arnotxerri	Arnotxerria
Forua	Elejalde-Forua	Ellexalde Forua
Fruiz	Alday	Aldai
Fruiz	Andekos	Andeko
Fruiz	Botiolas	Botiola
Fruiz	Mandaluniz	Mandaluiz
Galdames	Aceña (La)	La Aceña/Atxuriaga
Gamiz-Fika	Elejalde	Ellexalde
Gamiz-Fika	Mendoza	Mendotza
Garay	Garai-San Migel	Garai (San Miguel)
Garay	Santa Katalina	Goierrri
Gatika	Butron	Butroi
Gatika	Libarona	Libero
Gatika	Zurbano	Zurmo
Gernika-Lumo	Renteria	Errenteria
Gernika-Lumo	San Pedro de Lumo	Lumo
Getxo	Areeta/Las Arenas	Arenas (Las) - Areeta
Gordexola	Zubiete	Zubieta
Gorliz	Gusur Mendi	Gusurmendi
Ibarrangelu	Ibarrangelu-Elejalde	Ellexalde
Larrabetzu	Goikolejea	Goikoelexalde edo Ellexalde (bata zein bestea)
Larrabetzu	Larrabetzu	Uria (biztanle-entitatearen izena aldatzen da, ez udale- rriarena; udalerrriak Larra- betzu izaten jarraitzen du)

(*) "Izena ofizialtzeko eta Udalerrria zehaztea komeni denerako, bestelako erabilerekin izen soila (Udalerrria kenduta) gomendatzen da" dio Euskaltzaindiak bere lanean. Sólo en los casos en los que es necesario diferenciar barrios homónimos.

<i>Udalerrrial</i> Municipio	<i>Lehengo izena</i> Nombre anterior	<i>Gaur egungo izen ofiziala</i> Oficial
Loiu	Sangroniz	Zangroiz
Mallabia	Berano Nagusi	Berano Nagusia
Mallabia	Berano Txiki	Berano Txikia
Markina-Xemein	Amalloa	Larruskain-Amalloa
Markina-Xemein	Goierria-Ziortza	Ziortza-Goierria
Markina-Xemein	Ilunzar	Iluntzar
Markina-Xemein	Zeinka-Ziarregi	Zeinka-Zearregi
Mendata	Elejalde	Elexalde Mendata (*)
Mendexa	Likona	Likoa
Meñaka	Ametzas	Ametzaga
Meñaka	Emerandos	Emerando
Morga	Andra-Mari	Andra Mari
Morga	Eskerikas	Eskerika
Morga	Gambe	Ganbe
Mundaka	Arketa-Aranburu	Arketa-Aranburu
Mungia	Maurolas	Maurola
Mungia	Berreaga-Mendi	Berreagamendi
Nabarniz	Elejalde	Elexalde
Plentzia	Isuskiza	Isuskitz
Sopuerta	Arenao (El)	Arenao
Sopuerta	Barrietas (Las)	Labarrieta/Olabarrieta
Sopuerta	Beci	Bezi
Sukarrieta	Abiñako Andoni Deunaren	Abiña (San Antonio)
Turtzioz	Iglesia (La)	Romaña
Urduliz	La Campa	Landa
Urduliz	Zalbides	Zalbidea
Zalla	Herrera (La)	Herrera
Zalla	Ocharan	Otxaran
Zamudio	Aranoltza-San Antolin	Aranoltza (San Antolin)
Zamudio	Arteaga-San Martin	Arteaga (San Martin)
Zamudio	Satimami	Ugaldeguren (Santimami)
Zaratamo	Arcocha	Arkotxa
Zaratamo	Moyordin-Barrondo	Moiordin-Barrondo
Zeanuri	Plaza	Eleizondo
Zeanuri	Otzerimendi	Otzerinmendi
Zeberio	Amezola	Ametzola
Zeberio	Argiñano	Argiñao
Zeberio	Ariltza-Olatzar	Areiltza-Olatzar
Zierbena	Cuesta (La)-Aldapa	La Cuesta

(*) "Izena ofizialtzeko eta Udalerrria zehaztea komeni denerako, bestelako erabileretan izen soila (Udalerrria kenduta) gomendatzen da" dio Euskaltzaindiak bere lanean. Sólo en los casos en los que es necesario diferenciar barrios homónimos.

OHARRA: Bizkaiko udalerrien izen ofizialetan ere izan dira aldaketa batzuk azken hilabeteotan; honako hauek dira:

<i>Lehenko Izena</i>		<i>Oraingo izen ofiziala</i>
Arcentales		Artzentales
Carranza		Karrantza Harana/Valle de Carranza
Orduña		Urduña/Orduña
<i>Udalerria</i>	<i>Lehenko izena</i>	<i>Gaur egungo izen ofiziala</i>
Gipuzkoa		
Aizarnazabal	Mendi-Txiki	Mugitzagaina
Aizarnazabal	Zehatz	Saiatz
Aizarnazabal	Zubialde	Zubialdea
Aretxabaleta	Apotz-Etxebarri	Apotzaga-Etxebarri
Azkoitia	Arrieta-Mendi	Arrietamendi
Azkoitia	Ormaola-Mendi	Ormaolamendi
Elgoibar	Alzola	Altzola
Elgoibar	San Lorentzo	Sallobente-Ermuaran
Elgoibar	San Migel	Aiastia (San Migel)
Elgoibar	San Pedro	Idotorbe (San Pedro)
Elgoibar	San Roke	Azkue (San Roke)
Errezil	Artzailuz	Artzalluz
Errezil	Santa Marina	Argisain (Santa Marina)
Ezkio-Itsaso	Matximenta	Aratz-Matxinbenta
Ezkio-Itsaso	Santa Lutzi-Anduaga	Anduaga (Santa Lutzia)
Hernani	Epele	Epela
Hernani	Ereñozu	Ereñotzu
Hernani	Osiñaga	Osinaga
Hondarribia	Amute	Amute-Kosta
Hondarribia	Arkoll	Arkolla
Hondarribia	Hondarribia	Alde Zaharra (biztanle-entitatearen izena aldatzen da, ez udalerriarena)
Hondarribia	Jaizubia	Jaitzubia
Hondarribia	Montaña	Gornutz (Montaña)
Hondarribia	Semisarga	Zimizarga
Idiazabal	Ursuaran	Urtsuaran
Oiartzun	Altzibar eta Karrika	Altzibar
		Karrika (bi biztanle-entitate, bereiziak)
Olaberria	Yurre	Ihurre
Tolosa	Santa Luzi	Santa Luzia
Zegama	Barren-Aldea	Barrenaldea

2. ALDAKETAK BIZTANLE-ENTITATEEI DAGOZKIEN UDALE- RRIETAN / ENTIDADES QUE HAN CAMBIADO DE MUNICIPIO

Basakoetxea, -a: Ugao-Miraballesetik Arrankudiagako udalerria izate-
ra pasatu da.

3. ERANTSI BEHARREKO BIZTANLE-ENTITATEAK (Udalak kate- goria hori eman dielako) / ENTIDADES DE POBLACIÓN NUEVAS

<i>Izen ofiziala</i>	<i>Udalerria</i>	<i>Herrialdea</i>
Batiz	Fruiz	Bizkaia
Gurutze	Oiartzun	Gipuzkoa
Lotina	Fruiz	Bizkaia
Momoitio	Garay	Bizkaia
Olalde	Fruiz	Bizkaia
Plakonalde	Fruiz	Bizkaia
Plazea	Zeanuri	Bizkaia
Ugane	Fruiz	Bizkaia
Puntalea	Hondarribia	Gipuzkoa

4. EZABATU BEHARREKO BIZTANLE-ENTITATEAK (Udalak hala erabaki duelako) / ENTIDADES QUE HAN SIDO SUPRIMIDAS

Arditurri, Oiartzungo udalerrikoa

Gaztelu, Larrabetzuko udalerrikoa

San Bartolome, Busturiko udalerrikoa

San Juan, Garaiko udalerrikoa

Kosta, Hondarribiko udalerrikoa

LITERATURA

GRATIEN ALBERT GOYHENECHÉ JAUN
MEDIKUA (1847-1900)

GRATIEN ALBERT GOYHENECHÉ
JAUN MEDIKU ETA DONIBANE LOHIZUNEKO
AUZAPEZ OHIAREN OHORETAN (1847-1900)

2000-VII-21

Jean Haritschelhar

Euskaltzain kideak,

Jaun-andereak, arratsalde on!

Berehala erran behar dizuet Soubelet jaunak jakin arazi didala ezin etorri dela; eri delakotz; eta, beraz, hasiko dugu gure bilkura idekia Gratien Albert Goyheneche-ren ohoretan, agurtzen ditudalarik areto honetan dauden pre-sona guziak. Eskerrak bihurtzen dizkiet Donibane Lohizuneko auzapez andereari eta haren auzapez-orde den Soubelet jaunari eskaini digutelakotz areto nagusi hau egun guziko, goizean gure hileroko bilkurarentzat, aratsaldean eginen dugun omenaldi honentzat, ahortzi gabe ekitaldi hau bukatzean hurru-paño bat eskainia izanen zaigula.

Goyheneche jaun medikua sortu zen Donibane Lohizunen 1847ko martxoaren 5ean eta zendu 1900eko urtarrilaren 18an, ez zituela oraindik bete 53 urte. Gazte gazterik zendu zen, beraz; gazte-gaztea zela ere Donibaneko auzapez izendatua izan zelarik lehen aldikotz 1888an, 41 urtetan. Bi aldiz ezkondu zen. Lehenik Aihertar batekin, Philomène Londaitz zeritzana, eta, alargundu-eta, Hegoaldeko Maria de los Dolores Petra Gonzalez de Zorrilla anderearekin.

XIX. mendeko azken hamarkada berezia izan da Donibane Lohizunen, sekulako gatazkak gertatu baitziren “xuri” eta “gorri”-en artean.

Xurietan zagon Goyheneche medikua, auzapez 1888an, bainan gobernauk baztertua 1890an; berriz auzapez 1892an; baztertua berriz ere 1896an; auzapez hirugarren aldikotz urte berean eta hil artio.

Bainan nik baino hobeki Manex Goyhenetche historialari eta euskaltzain urgazleak erakutsiko digu zer izan den orduko giroa, ez bakarrik Donibane Lohizunen, baina Iparralde osoan.

Goyheneche medikua auzapez zelarik, Donibane Lohizunek ezagutu zituen hiru biltzar haundi. Lehena, 1892an. Egin zitzaion omenaldi ospetsua Antoine d'Abbadie jaunari, izendatua izan zelakotz, hain zuzen, Pariseko "Académie des Sciences" delakoaren presidentea. Omenaldi horretan parte hartu zuten Euskal Herriko zazpi probintzietako agintari eta kultura taldeek. Alabaina, Antoine d'Abbadie –orduan 82 urte zituen–, Lore Jokuen sortzaileak, Euskal Herri osoan hedatu zituenak, merezi zuen holako omenaldia. Ezin ahanzizko bestak izan ziren, "Zazpiak bat" aldarrikatu zuela Antoine d'Abbadie-k bere eskerrezko mintzaldian.

Bi urteren buruan, 1894ean Donibane Lohizuneko herriko etxeak antolatu zituen euskal bestak Antoine d'Abbadie eta Serbiako erregina Nathalie-ren babespean. Orduan ere pilotariak, euskal dantzariak, bertsulariak jokatu ziren ahanzi gabe Lore Jokoetara igortzen ziren bertsuak. Dudarik gabe, Donibane Lohizune agertzen da euskal kulturaren bihotz gisa. Are gehiago 1897an bildu zirelarik orduko euskaltzaleak "Le Congrès de la Tradition basque" deitua izan zen biltzar nagusian, haren aktak agertu zirela bi urteren buruan, 1899an. Horiek guziak aipatuko ditu Mikel Zalbide euskaltzain urgazleak, jakinik hamarkada horren ondorioak gauzatuko zirela Hegoaldeko eta Iparraldeko euskaltzaleak bilduz Hendaian 1901ean eta Hondarribian 1902an, bi kongresu famatuetan.

Nola ez aipa xuri-gorrien arteko gatasketan agertzen zirela Donibane Lohizunen bi auzapez, bat gorria, Martin Guilbeau, bertzea xuria Gratien Albert Goyheneche, biak euskaltzaleak, haundizki euskaltzaleak, bakoitzak bere aginahalak eginez euskararen eta euskal kulturaren alde.

Horretan bururatzen dut ene mintzaldia, hitza emanez lehenik Manex Goyhenetche-ri eta gero Mikel Zalbide-ri, eskerrak bihurtuz bati nola bertze-ari bien emaitzaren gatik eta halaber errepikatuz eskerrak Donibane Lohizuneko hiriori eman diguten harreraren gatik, agurtuz ere Xabier Aizpurua, Kultura saileko Hizkuntza Politikako Sailburu-ordea, gutartera etorririk.

ERANSKINA

l. A. Goyenache n. aut. B. Goyenache son papa & L. Goyenache
 (1813/01/10)

En Bap.^{te}
 Goyenache

San mil huit cents Treize le dix janvier par devant Nous Joseph & Joachim Labrousche Maire, Officier de l'état civil de la Ville de Tulle au delus, Canton & Mairie du dit lieu, Département des Basses Pyrénées, est Comparu Monsieur Gracien Goyenache, Marchand - Drapier, âgé de vingt cinq ans, domicilié en cette Ville à l'adresse de Marché N° 9. Le quel Nous a présenté un enfant du Sexe Masculin Né, à onze heures du Matin le huit du present Mois, d'une Déclarante et d'une Dame Gracienne Malvos, son Epouse, à qui il a déclaré donner les Prénoms de Jean Baptiste. Les dites déclarations et présentations faites en présence des Sieurs Jean Fierant, Capitaine N° 1, âgé de quarante cinq ans et de Jean Baptiste Galharret, âgé de vingt dix ans, domiciliés en cette Ville, et ont les préarrétoires signés avec Nous le présent acte de Naissance, après que lecture leur en a été faite.

J. Fierant
 Galharret

Goyenache
Labrousche

G. A. Goyhenche m. hil papera P. Labizeman
(1900/01/18)

96.6

Gratien Albert Goyhenche
Né le 4 11 Janvier
place Louis XVIII, 4.
tenu Marie

L'AN mil neuf cent, et le 18e jour de Janvier à 9^h heures du matin Par devant nous
Dominique Laroche, 1er Juge de Paix Officier de l'Etat Civil de la ville de Saint-Jean-de-Luz, département des
Basses-Pyrénées, sont comparus en notre Mairie Antoine Paulhan, Secours municipal, âgé
de cinquante-cinq ans et Emile Debilié, veuve, âgé de trente-neuf ans,
Demeurant en cette ville, voisins de l'un des
lesquels nous ont déclaré que, ce jour, à 9^h heures du matin Gratien Albert Goyhenche, Domicilié
en cette ville, rue de l'Église, âgé de cinquante-deux ans, fils de Jean Baptiste Goyhenche, père de la
Dame Basques, en l'âge, sa femme et son fils, le même Gratien Albert Goyhenche, âgé de dix-huit ans, fils de la
est décédé à la place Louis XVIII, munie qu'elle
ainsi que nous nous en sommes assuré, et ont été déclarés
signé avec nous le présent Acte de Décès après qu'il leur en a été fait lecture.

Gratien Albert Goyhenche *Emile Debilié* *Antoine Paulhan*

XURI GORRIAK EUSKALTZALEEN ARTEAN ALBERT GOYENETXEREN GARAIA

2000-VII-21

Manex Goienetxe

Noiz agertu ote zen XIX. mende horretan “xuri-gorri” hitzaren edo adierazpenaren erabilpena? Egia erran, xingola urdina izan zen luzaz errepublikanoen ikurra. 1789ko Iraultza garaian monarkiaren ikurra zen zuria, urdina aldiz errejimen politiko berriarena. Baina, XIX. mendeko azken hamarkadetan, bereziki 1870eko altxamenduaren ondotik gorri bihurtu zen lazo urdina herri-irudi-menetan, errepublikazaleen ikurra zen orain. Euskarazko literaturan 1880-1890eko hamarkadan agertu zen “xuri-gorri” hitza, bai *Le Réveil basque* agerkarian (hau gorriena), bai *Eskualduna* astekarian (hau zuriena). Denek eza-gutzen dugun Joseba Intxaustiren testo bilduman, *Zezenak Errepublikan* (1), ongi ageri da Iparraldeko eritzi publikoa murgildu zela XIX. mendeko azken hamarkadetan bi irudi horien inguruan : “xuri-gorriak”. Lehenak biltzen zituen erregetiarrak (legitimistak ala orleanistak), bonapartistak (Napoleon I-aren, gero III.aren aldekoak), baita ere erregezale muturrekoak, “zuri pur purak”. Gorriak aldiz ziren Errepublikaren aldekoak, baina, orduan ez zuen oraindik sozialista erran nahi. Ideia sozialistak hedatzen hasiko direlarik, “gorri gorriak” dira izendatuak izanen sozialistak. Liberalak zirela gorriak erran dezakegu.

I. Gataskaren kokapena frantziako historiaren ingurugiroan

Frantziako Estatuan gertatu errejimen politikoen bilakaeran kokatu behar da, beraz, zuri-gorrien arteko gataska. Lehen Errepublika emana izan zen 1792an eta iraun zuen 1799 arte. Baina juridikoki Errepublika ez zuen baztertu Napoleon Bonapartek 1799an. Ofizialki 1804ean zen kendua izan lehen Errepublika, enperadore eman zuelarik bere burua Napoleonek.

Bigarren Errepublikak ez zuen luzaz iraun, 1848tik 1852a arte bakarrik. Garai horretan Augustin Chaho izan zen “gorriei” hatsa eman ziena. Euskara-frantsesezko lehen agerkaria sortuz: *Ariel ou le Républicain de Vasconie* (2).

(1) Joseba Intxausti, *Zezenak Errepublikan*.

(2) Baionako Euskal Erakustokiko dokumentazio zentroan.

Berak idatzi zuen lehen editoriala: *Zer da Errepublika*. Lehen belaunaldi honetako errepublikazaleen ideiak aurki ditzakegu ere Auch hirian argitaratua izan zen agerkari batean, *Revue d'Aquitaine* (1857-1869), biltzen zituenak ber denboran karlistak eta Chahoren aldekoak.

Bigarren Inperioaren ondotik berriz finkatua izan zen Errepublika 1870eko irailaren 4ean. Baina Errepublikari dagokion benetako konstituzioa bozkatua izan zen bakarrik 1875ean. Hau deitzen da "Walon emendakina", boz batez zen doi doi pasatu, erran nahi baita erregimen berriaren oinarriak ez zirela oraindik sakon barneratuak herriarren baitan. Karia hortara euskaraz argitaratu zuten errepublikazaleek liburuxka bat, *Lehen eta orai Errepublikaren ongiak* (3) izenburu pean. Sarreran ongi adierazia zen Frantziako Errepublika hori aspalditik jadanik beren historian eta gizartean bizi ukan zutela euskaldunek:

«Euskaldunek maite dugu bertzek bezenbatean, edo gehiagoki, libertatea, hala nola bertzen menetik gorago izaitea. Anaitasuneko sendimendu hori ohoratzen dugu berthute gaindizkoena bezala ; eta nihoiz, Eskual Herrian, gizona ez da izan Aitor baten gatibo.

Sekulaz gero Eskualdunak izan dire libro, anaia eta igualtsu. "Libertatea, igualtasuna, anaitasuna", Errepublikak beretu dituen hizkontza eder hok izan dire, bethi eta bethi, Eskualdunen sendimenduak.

Gure bihotzaren zola-zolatik gare, beraz, egiazko eta zinezko errepublika-noak. Zertako ba, Frantziako pharte gehienetan Errepublika behar bezala onhetsia den denboran, gutarik zenbeitek traba egiten dakote, orai duela hogoita-bortz ur-theko gerla dohakabe hartarik lekhora, Frantziak hautatu eta, geroztik hunat, hain gora alchatu duen Gobernioari?»

Errepublikaren ideia hori euskaldunek ere omen hedatu behar zuten munduan zehar:

«Errepublikako bandera, gure soldadoek agererazi duten toki guzietan, finkatua izan da behin-bethikotz: Tunisian, hala nola Tonkin-en, Dahomey-ko phartean eta, azken denbora hotan, Madagascar-eko eremu handietan. Garaitze horier eskerrak, gure gaindizko gauza, esku-lan eta gaineratiko soberakinek izan dezazkete yuan-bide errechak, nihon ez nehoren traba beldurik gabe, gorago aiphatu eremu bazter gabeko hotan (Ibidem).»

Liburuxka honek argi adierazten du, orohar, Ipar Euskal Herriaren bila-kaera politikoa Parisekoaren antzekoa edo araberakoa izan zela, mimetismoak jorik. Euskal Herrian ere Errepublika apurka apurka sartu zen, zenbait urteren atzerapena izanik ere, jakinez aro industrialeko hiri haundirik ez zegoela orduan Ipar Euskal Herrian. Gutxi gora behera 1871 eta 1881 tartean da finkatu Errepublika Euskal Herriko gizartean. 1881eko hauteskundeetan, errepublika-noak nagusitu ziren lehen aldiko, Baionako bozka-eremuan Théodore Plantié

(3) Ale bat dago Baionako Euskal Erakustokiko zentroan.

buru zela, Maulekoan aldiz Théodore Pradet-Balade. Lau urteren buruan, 1885ean, zuriak berriz nagusitu ziren.

Euskaltzaleen artean, zuri-gorriak hika mikan hasi ziren 1874eko Euskal Lore Jokoetan, Saran iragan zirenak (4). Lehen bi sariztatuak zuriak izan ziren. Lehen irabazlearen nortasuna ez da ezagutzen, *Bizkaitar karlista bat* izenpean aurkeztu zuen olerkia, "*Jaungoikoa eta Erriya*" errepublikanoek ez zuten onartu. Bigarren saria aldiz irabazi zuen Gratien Adema (Zaldubi) apezak *Betirisantz* olerkiarekin, Iraultzaz eta Errepublikaz trufatzen zela:

Betirisantzzen politika bera lacho, bertzeak tinka. Gero "Bibe la liberté"
errepika,

Jendea dabilka

Tiraka purtzika

Legar eta lege berri ukhaldika

Nausi nahiz oro gaindizka,

Bainan oro ezin aldirka.

Diote hori dela Errepublika.

Diote hori dela Errepublika.

Gataska berriz piztu zen 1876an (5). Lehen saria eraman zuen Gratien Ademak, "*Biba Errepublika*" olerkiarekin, Errepublikaz berriz ere trufatuz, hitz bortitzak ere botatuz:

Alferromes, kochkarin, krakesku, Triparno,

Hauk beren jitez dire errepublikano

Ai, ai! mutilla, errepublikano

(...)

Framazon, arnegatu, zirtzil eta judu,

Guzien buruzagi horiek ditugu.

Ai, ai! mutilla, horiek ditugu.

(...)

Ohoinak ere berdin, biderat atheraz,

Lege egile dituk, indar nausi beraz.

Ai, ai! mutilla, indar nausi beraz.

(...)

Nihork bererik deus ez, Gobernuak oro:

Horra zer lege laster duten eman gogo.

Ai, ai! mutilla, duten eman gogo.

Nun dire Eskualdunen lehengo Fueroak?

Arbasoen parean gu zer gathiboak!

Ai, ai! mutilla, gu zer gathiboak!

Kexu eta hasarre gelditu ziren gorriak, bereziki Julien Vinson eta Martin Guilbeau, Donibane Lohizuneko mediku gaztea.

(4) Iturriak: *R.I.E.V.*, 1909, 227-228 or.; *L'Avenir des Pyrénées et des Landes*, 1874/09/09.

(5) Iturriak: *R.I.E.V.*, 1908, 121-124 or.; *Euskal Erria*, 1894, 465-467. or.

Bere gorena jo zuen gataskak 1889ko hauteskundetako kanpañan, urte horretan baitzen ere ospatu Frantziako Iraultzaren lehen mendeurrena. Giroaren lekuko ditugu *Eskualduna* agerkarian azaldu ziren hamabi artikulua: “*Erreboluzionaren mende bethetzea*” (6). Zurien bozeramalea zen Louis Etcheverry, Baigorri-Garaziko abokatu eta lur jabea. Bere familia merkataritzan aberastu zen. Berak ikasketak Parisen burutu zituen eta karia hortara Le Play ezagutu zuen. Horrela bere egin zituen “*Economie sociale*”ko ideia berriak, Baionan eta Pauen sortzen zituela ere arabera talde sozialak, “*cercles sociaux*” deitzen zirenak. Mugimendu horren helburua zen Errepublikaren eraginari aurre egitea. 1887an sortu zen *Eskualduna* astekariaren buru jarri zen. Bestaldetik, gorrien buru azaldu zen Henry Berdoly, Mauleko prefeta-orde ohia eta Donapaleuko kontseilari jenerala. Jatorriz Bordaleko industrialari aberats baten semea zen, lurjabe haundia, Uharte-Amikuzeko gazteluan bizi zena. 1886an *Le Réveil-Eskual Herria*, bi hizkuntzetako astekariaren sortzaile izan zen.

Erran gabe doa 1889ko Euskal Herriko barnekaldean bero beroa joan zela hauteskunde kanpaña. Berdolyk bere alde zuen administraziooko tresneria osoa. Etcheverryk aldiz Elizako apezak, baina ez hainbeste Baionako apezpiku zen Mgr Jauffret. Hau Baionan gobernuak izendatu zuen Euskal Herria Errepublikaren alde itzularazteko. Bazuen zer egiteko, zeren izugarriko laguntza ekarri baitzuen Elizako jendeak Louis Etcheverryren alde. Hala nola Lourdesera erromeria edo beila bat egin zuten irailaren 2an 3000 euskal beilari bilduz.

Urte horietarik goiti bi taldetan banatu ziren Euskal Lore Jokoak, orduarte kolore guzietako euskaltzaleak biltzen zituztenak. Elkarre berri bat muntaturik, “*Association basque des Jeux Floraux*”, gorrien lehen azalpena izan zen Uztaritzen 1893an. Gonbidatu ofizialetan aurkitzen ditugu Jean Salaberri, Mauleko notarioa, Arturio Campion nafartarra, ekitaldien buru zela Harriague-Morroxo Hazparneko deputatu gorria. Urte horretan berriz hauteskundeak izan ziren eta irabazle ateratu ziren, Maulen, Berdoly, Baionan Harriague-Morroxo.

1894ean zuriak Saran bildu ziren Antoine d’Abbadie zutela buru. Landu behar zen olerkiaren gaia berak eman zuen, Maialen Larralde. *Ene primak emanak izanen dire Donibane Garazin, buruilako illabetian. Orok suyeta bera izanen dute; au da*: Madelen Larralde Sarako martiraren istorioa. *Chuchen den bezala prima izanen dituzte obekiena istorio ori presentatzen dutenek* (7). Aitortu behar da historiak ez duela deus ikustekorik hor aurkeztua izan zen “istorio” horrekin (8). Dena den irabazle ateratu zen “Baigurako bi-Artzain” izenpeturik bidalia izan zen olerkia. Horiek ziren bi apez monarkiazale sutu,

(6) Ikus: Jean Haritschelhar, “Le centenaire de la Révolution française dans l’Eskualduna” in *La Révolution française dans l’histoire et la littérature basque du XIXe siècle*, Izpegi, 1994, 217-244. or.

(7) Iturria: *Euskal Erria*, 1984, 465-467. or.

(8) Ikus: Manex Goyhenetche, “Deux cas historiographiques (...) Madeleine Larralde”, in *La Révolution française (...)*, op. cit., 163-188. or.

bata zen Laurent Diharassarri, Ortzaizeko erretorea, bere apezpikuarekin ere hasarreturik egon zena Errepublikarengana ez alderatu nahian. Gai berdina beste bi urtez segidan emana izan zen. Gorriak aldiz Hazpamen bildu ziren. Hemen, sariaren irabazle ateratu zen Otxalde, "*Carnot presidenteari*" olerkiarekin (urte horretan zen hila izan Carnot presidentea).

1897an Donibane Lohizunen zuriak muntatu zuten Kongreso haundi bat, "*Le Congrès de la Tradition Basque*", Antoine d'Abbadie-ren zuzendaritzapean (9). Sara izan zen zurien bilgunea, Jean Baptiste Elizanbururen omenez (10).

II. Zuri gorriak Donibane Lohizunen

III. Errepublika finkatu zelarik, Donibane Lohizuneko Udaletxean gehien-goia bonapartista zen, Vincent Barjonnet zela buru. Opozisio liberalaren buru aldiz zen mediku gazte bat Martin Guilbeau, 1839an sortua, euskal kantu eta olerki ugariren egilea (11). "Pupille de la Nation" zen, hau da Nazionearen babespeko umezurtz. Alkate jarri zen 1877an, baina prefetak izendaturik, ordu-rarte prefetak baitzituen izendatzen alkateak. Halere bozken bidezko gehien-goia lortu zuen 1880an. uztailearen 14ean, ospe eta ohore haundiz "Marianne" Errepublikaren sinboloaren irudia ofizialki emana izan zen herriko etxean. Karrera batzuen izenak aldatu zituzten hala nola "Thiers", "Gambetta". Asto lasterrak ere egin ziren omen Donibane Lohizunen. Tarte horretan zuriak, Albert Goyhenetche buru zela, kaseta berri bat sortu zuten, *Le vrai basque*.

Martin Guilbeaurekin batera gorrien sustatzaile nagusia Gustave Lembreure agertu zen, Sarako alkate ohia, Ezpeletako kontseilari jenerala eta Donibane Lohizunen bake-epaile egon zena 1881etik 1885 arte.

1888ko maiatzaren 20an udal hauteskundeak galdu zituzten errepublikanoek eta gehien-goia eskuratu zuen Albert Goyhenetche, bere alde bilduz erregetiarrak eta bonapartistak. 1893ko lege biltzarreko hauteskundeetan Lapurdin irabazle ateratu bazen ere Harriague-Morroxo, gorrien buru zena, Donibane Lohizunen zuriak nagusi segitu zuten % 63 boz emanez Laurent Diharassarri apez monarkiazalearen alde.

Bukaera moduko gogoeta batzu

Zuri-gorrien arteko gataska izan dela, zorionez, euskarazko produkzio aberats baten iturri ez da dudarik. Denek ezagutzen dugu *Eskualduna* asteka-

(9) Ikus: *La Tradition au Pays Basque*, 1899, Elkar, 1982.

(10) Ikus: Xabier Elosegi, "Jean Baptiste Elizanbururen bizitza", *Euskera*, 1992, 1, 102. or.

(11) Iturria: *Euskal Erria*, 1880, 1881, 1882, 1883.

ria eta Jean Hiriart-Urrutik, besteak beste idatzi artikulu joriak. Gutixago eza-gutzen dugu behar bada gorrien euskarazko produkzioa. *Le Réveil basque* agerkarian aurki daitezkenak: Alexandre Dihinx, Julien Vinson (Elissalde izenpetzen zuena), Michel Renaud, Otxalde, 80 urtetan oraindik olerkiak egiten zituena Errepublikaren alde, ahanzi gabe, bistan da, J.B. Elizanburu. Ez da dudarik garai joria, oparoa izan zela euskararentzat, ikusirik orduko herri-arduradunak euskaraz ari zirela, edo euskararen aldeko puntakoak zirela, izan zitezen zuriak ala gorriak, Donibane Lohizunen bertan lekuko ditugu Albert Goyhenetche eta Martin Guilbeau.

HIZKUNTZAREN HISTORIA

“EL EUSKERA EN ÁLAVA A FINES DEL SIGLO XVIII”

Un artículo de Don José Miguel de Barandiaran de 1926.

Anotaciones actuales sobre el documento publicado.

Ángel Ibisate Lozares.
Biblioteca del Seminario Diocesano.
Vitoria/Gasteiz

En un artículo titulado “El euskera en Alava a fines del siglo XVIII”, publicado en 1926, Barandiaran daba a conocer un manuscrito hallado “entre los papeles del archivo de Prestamero que han sido trasladados recientemente a la Sala-Museo de *Eusko-Ikaskuntza* de la Escuela de Artes y Oficios de Vitoria” (1). Una de las frases de ese manuscrito, la que movió a Don José Miguel a su publicación, ha constituido desde entonces hasta ahora un dato que ha sido considerado precioso para la historia y la geografía del euskara en Alava, por lo que el artículo de Barandiaran ha sido citado por todos cuantos han tratado de estos temas (2).

(1) BARANDIARAN, José Miguel de, “El euskera en Alava a fines del siglo XVIII”, en *RIEV* 17 (1926) 464-467. Hay reproducción facsimilar en *Id.*, *Obras completas, III: Ikuska 1ª (Artículos y conferencias)*, Bilbao, La Gran Enciclopedia Vasca, 1973, p. 361-365.

(2) Su texto íntegro se transcribe en *Geografía histórica de la lengua vasca, I*, San Sebastián, Editorial Auñamendi, 1960 [2ª ed., 1966] (Colección Auñamendi, 13), p. 61-66.

Se refieren a él, recogiendo algunos, más o menos extensamente, la parte del documento tocante a la lengua, así como, en bastantes casos, la relación de los pueblos que publica Barandiaran: CARO BAROJA, Julio, *Materiales para una historia de la lengua vasca en su relación con la latina*, Salamanca, Universidad de Salamanca, 1945 (Acta Salmanticensia, Filosofía y Letras, Tomo I, n. 3), p. 15-16; ARAIZ, Odón de, “El vascuence en Alava a través de los siglos”, en *Avance*, 1954, s.p.; *Id.*, *El vascuence en Vitoria y Alava en la última centuria (1850-1950)*, Vitoria, Consejo de Cultura de la Diputación Foral de Alava, 1976, p. 10, n. 14; AZACETA, Francisco Javier de, “Alava, El vascuence alavés”, en *Diccionario enciclopédico vasco, I*, San Sebastián, Editorial Auñamendi, 1970 (Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco, Cuerpo A), p. 314-316; OLABARRIA SAUTU, Julián, *El Valle de Zuya*, Vitoria, Caja de Ahorros Municipal de la Ciudad de Vitoria, 1973, p. 115; SASIA, Jesús María de, “En Torno al Euskera Alavés”, en *Boletín del Instituto Americano de Estudios Vascos* 27 (1976), 72-79, 131-137, 174-184; *Id.*, “El viejo euskera alavés”, en *Homenaje a Odon de Araiz*, Vitoria, Diputación Foral de Alava, Consejo de Cultura, 1981, p. 293-333; INTXAUSTI, Joseba, “El euskera, la lengua de Euskal Herria”, en TORREALDAY, Joan Mari, *Euskal idazleak, gaur. Historia social de la lengua y literatura vascas*, Oñati-Arantzazu, Jakin, 1977, p. 107-110 y representación gráfica en p. 121; *Id.*, *El euskera en Alava*, Vitoria/Gasteiz, Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco, 1994, p. 16; PALACIOS, Xabier, “Euskararen atzerakada Araban”, en *Jakin* n. 17-18 (1981) 78-88; CIERBIDE, Ricardo -

Ahora, setenta y cinco años después, vuelto a localizar el documento, podemos conocerlo en su integridad, complementando los datos presentados por Barandiaran con los que éste no publicó, y su estudio nos proporciona el esclarecimiento de su historia, estableciendo su autoría, precisando su datación y aclarando sus circunstancias y objetivos, lo que nos permite matizar el alcance de su testimonio sobre la extensión del euskara en Alava en aquel momento. Es lo que aquí presentamos, como un homenaje de admiración y reconocimiento a la persona, la vida y la obra de Don José Miguel.

1. Procedencia, origen y ubicación actual del documento

Los manuscritos que el presbítero Diego Lorenzo del Prestamero y Sodupe (Peñacerrada 1733 - Vitoria 1817) (3) conservaba en su estudio pasaron a su muerte, por previa donación "inter vivos", al Marqués de la Alameda, en cuya casa, de la que era administrador, residía. Esta colección documental fue cedida a principios de 1925 por los descendientes del Marqués a la Sociedad de Estudios Vascos en su recientemente constituida Delegación en Vitoria, quedando instalada en los locales que ésta tenía cedidos en el hacía poco edificado edificio de la Escuela de Artes y Oficios (4).

El "Archivo Prestamero", como dicha colección de documentos va a ser denominada habitualmente, comprendía documentos de un doble origen: unos

VALLEJO, Pilar, "Historia de las lenguas en Alava", en *Alava en sus manos*, 2, Vitoria, Caja Provincial de Alava, 1983, p. 9-40; ARETA, Luis María, "El período del racionalismo", en *Alava en sus manos*, 3, Vitoria, Caja Provincial de Alava, 1983, p. 197; BAZTARRIKA, Isidro, "El euskera en Bernedo, Antoñana y su entorno = Euskara Bernedo, Antoñana eta inguruan", en: *800 aniversario de los fueros de población de Bernedo y Antoñana. Actos conmemorativos*, Vitoria/Gasteiz, Diputación Foral de Alava, 1983, p. 95; BARRENENGOA ARBERAS, Federico, *Onomástica de la Tierra de Ayala, 1: Antroponimia (Apellidos)*, Vitoria/Gasteiz, Diputación Foral de Alava, 1988, p. 25; OYHARÇABAL, Beñat, "Euskararen mugez egin lehen mapak (1806-1807)", en *Luis Villasanteri Omenaldia*, Bilbo, Euskaltzaindia, 1992, p. 359-360; CIERBIDE, Ricardo, "Consideraciones históricas en torno al Euskera en Álava. Nuevos testimonios", en *FLV* 28 (1996) 287-295; KNÖRR, Henrike, *Lo que hay que saber sobre la lengua vasca en Álava = Arabako euskarari buruz jakin behar dena*, Vitoria/Gasteiz, Fundación Caja Vital Fundazioa, 1998, p. 16; ZUAZO, Koldo, *Arabarrak Euskararen Herrian*, Gasteiz, Arabera, 1999 (Araba Bilduma, 1), p. 32.

(3) Su biografía en GONZÁLEZ DE ECHAVARRI, Vicente, *Alaveses ilustres, I*, Vitoria, Diputación de Álava, 1900, p. 271-329; del destino de sus bienes, p. 325-328. Unos breves apuntes biográficos ofrece también URDIAIN MARTÍNEZ, María Camino, *Catálogo del Fondo Prestamero...* (v. nota 9), p. 12-14; sobre sus manuscritos y otros bienes, p. 17.

(4) Referencias en *Boletín de la Sociedad de Estudios Vascos = Eusko-Ikaskuntzaren Deia*, II (1923-1926): nº 25 (1925, 1º trimestre) 26; nº 26 (1925, 2º trimestre) 16; nº 27 (1925, 3º trimestre) 7 y 23; nº 28 (1925, 4º trimestre) 5 y 27; nº 30 (1926, 2º trimestre) 5. Cfr. ESTORNÉS ZUBIZARRETA, Idoia, *La Sociedad de Estudios Vascos. Aportación de Eusko-Ikaskuntza a la cultura vasca (1918-1936)*, San Sebastián, Eusko Ikaskuntza = Sociedad de Estudios Vascos = Société d'Études Basques, 1983, p. 126-127. La cesión comprendió también la colección de historia natural y flora alavesa del mismo Prestamero.

habían sido generados en el seno de la Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País, de la que Prestamero había sido Vicesecretario, mientras que otros eran particulares suyos (5). Desde el primer momento se advirtió la especial importancia de esta documentación (6), por lo que se inició inmediatamente su ordenación, con intención, incluso, de publicar una monografía sobre ella (7). Se pretendió que la ordenación estuviera concluida para el IV Congreso de Estudios Vascos que se iba a celebrar en Vitoria en el verano de 1926, llegando a redactarse la inscripción que, acerca de las colecciones, iba a colocarse en la sala en la que iban a quedar instaladas y expuestas (8).

Nuestro documento pertenece a la clase de los particulares de Prestamero. Es de pensar que se hizo notar en aquellos primeros exámenes del fondo documental acabado de recibir y que fue considerado entre los importantes, como contenedor de “datos preciosos” que el miembro de la Delegación vi-

(5) Ángel de Apraiz, Secretario de la Sociedad y activo también en la Delegación de Vitoria, de quien había partido la idea de obtener para la misma las colecciones de Prestamero y había participado en las gestiones con la familia poseedora para llevar la cesión a buen fin, manifestaba en la sesión de la Junta Permanente de la Sociedad del día 5 de septiembre de 1925: “... existen en dicho fondo gran cantidad de documentos y libros, algunos ciertamente pertenecientes a la Sociedad Bascongada y otros de carácter científico o de interés público para el País, que no constan en los registros de dicha Sociedad...” (*L.c.*, nº 28, 1925, 4º trimestre, 6).

(6) En la relación de las actividades de la Delegación en Vitoria de la Sociedad, refiriéndose al “Archivo Prestamero”, recién recibido, se dice: “...ha encontrado ya, en las primeras sumarias revisiones de tan importantes materiales, datos preciosos” (*L.c.*, nº 25, 1925, 1º trimestre, 26). Y en otra poco posterior relación análoga: “...se contiene documentación tan numerosa e importante respecto a todo nuestro País y especialmente a Alava y a la acción de la Sociedad Bascongada...” (*L.c.*, nº 27, 1925, 3º trimestre, 23).

(7) En la misma sesión de la Junta Permanente referida en la nota 5: “El Sr. Apraiz comunicó a la Junta la ordenación que ha comenzado a hacer de los documentos, que habían perdido ya todo orden, del Archivo basado en el de Prestamero... Manifestó que ha tratado de conservar respecto a los documentos que indudablemente pertenecieron a la Sociedad Bascongada, el orden que tuvieron en el Archivo de ésta, con arreglo a los catálogos conservados en el de Prestamero. Pero que... otros de carácter científico o de interés público para el País, que no constan en los registros de dicha Sociedad... cuya ordenación ha dispuesto con arreglo a sus asuntos técnicos referentes al País Vasco, a Alava o a Vitoria... anunciando también el Sr. Apraiz su propósito de publicar una monografía sobre dicho Archivo” (*ib.*)

(8) En el acta de la sesión de la Junta Permanente del día 30 de marzo de 1926 se lee: “Respecto a la colección de documentos relativos a ésta [la Sociedad Vascongada de Amigos del País] y a su Subsecretario Prestamero, interesantísimos a todo el País, se decidió activar, para que pueda ser consultada durante el próximo Congreso, su arreglo, con utilización del personal auxiliar que fuera necesario, y que se coloque en la sala de la Delegación una inscripción que indique la procedencia de una y otras colecciones y la gratitud de la Sociedad a la familia de los señores Marqueses de la Alameda, por la cesión que de las mismas le ha hecho” (*L.c.*, nº 30, 1926, 2º trimestre, 5).

El texto preparado de la inscripción fue el siguiente: “D. Lorenzo del Prestamero, Subsecretario de la Sociedad Bascongada de los Amigos del País, formó la base de estos Archivos y Colecciones, que disuelta la Sociedad, donó al Sr. Marqués de la Alameda, a cuyos descendientes agradece su cesión, en beneficio de la pública cultura, la Sociedad de Estudios Vascos” (*IV Congreso de Estudios Vascos. 25 de Julio a 1 de Agosto, MCMXXVI, Vitoria. Programa y guía oficiales del Congreso*, Vitoria, Eusko-Ikaskuntza = Sociedad de Estudios Vascos, 1926, p. 19-20).

toriana Don José Miguel de Barandiaran se apresuró a dar a conocer en el artículo que anotamos, publicado en el número de octubre-diciembre de 1926 de la revista de la Sociedad.

Cuando quisimos consultarlo para otro pequeño trabajo relacionado con la historia del euskara en Alava y nos dirigimos directamente al Archivo del Territorio Histórico de Alava (ATHA), por suponerlo existente en el "Fondo Prestamero" del mismo, su Directora, Mª Camino Urdiain, a quien hemos de agradecer su orientación, en un primer momento, para la localización del documento y la ayuda, después, en el establecimiento de su autoría material, nos indicó que no todos los documentos del archivo que fue de Prestamero se encuentran allí, sino que algunos, entre los cuales seguramente el que buscábamos, se hallan depositados en el Archivo Histórico Diocesano (AHD). Efectivamente, el documento de que tratamos se encuentra en éste, en un denominado "Fondo histórico-civil", caja H, número 11 (9).

2. Descripción y contenido

Es un cuaderno de 10 hojas (la h. 10 en blanco) de 27x40 cm. En la h. 1r, página que hace de portada tiene, de la misma letra, en cabeza, una indi-

Hoy la inscripción no existe en ningún lugar de la Escuela de Artes y Oficios, ni nadie recuerda haberla visto, ni se menciona entre las que SEDANO LAÑO, José María, *Epigrafía Vitoriana. Placas y lápidas. Monumentos y esculturas*, Vitoria/Gasteiz, Ayuntamiento de Vitoria/Gasteiz, 1999, 369 p., il., da como desaparecidas. No la menciona tampoco la crónica del Congreso (*IV Congreso de Estudios Vascos. Recopilación de los trabajos de dicho Congreso celebrado en Vitoria del 25 de Julio al 1º de Agosto de 1926*, San Sebastián, Eusko-Ikaskuntza = Sociedad de Estudios Vascos, 1927, 291 p., il.). Esto podría suscitar dudas acerca de la realidad de su colocación, aunque también es posible que, colocada, desapareciera cuando la Escuela de Artes y Oficios fue desalojada y ocupada para otros varios fines durante la guerra civil.

(9) Según nos ha informado verbalmente José María Ibarrondo, cuando el edificio de la Escuela de Artes y Oficios hubo de ser dejado libre durante la guerra civil, sus rectores, ante la práctica desaparición de la Sociedad de Estudios Vascos y a fin de proveer a la conservación de las colecciones de Prestamero, avisaron a los antiguos poseedores, quienes las retiraron, llevándolas de nuevo a sus casas.

Actualmente las colecciones de documentos (excepto unos pocos, como el que nos ocupa, existentes en el mencionado AHD) y de historia natural, cedidas en depósito por sus propietarios en varios momentos (v. URDIAIN MARTÍNEZ, *Catálogo del Fondo Prestamero...*, infra, p. 16), se hallan en el ATHA. La catalogación del fondo documental realizada por su Directora ha sido recientemente publicada: URDIAIN MARTÍNEZ, María Camino, *Catálogo del Fondo Prestamero. Archivo del Territorio Histórico de Álava, ATHA*, Vitoria/Gasteiz, Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País, 1996, 254 p. (Colección "Ilustración Vasca", 8); ID., *Epistolario del Fondo Prestamero. Archivo del Territorio Histórico de Álava, ATHA*, Vitoria/Gasteiz, Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País, 1996, 222 p. (Colección "Ilustración Vasca", 9); ID., *Catálogo del Fondo de la Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País. Archivo del Territorio Histórico de Álava, ATHA*, Vitoria/Gasteiz, Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País, 1997, 223 p. (Colección "Ilustración Vasca", 11).

cación de orden: “Num^o 3°”. Bajo el título, una nota a lápiz, moderna: “posterior a 1787”. Su título completo es:

Pueblos de Alava por Vicarias, repartidos sus Vecinos en cin- / co clases. / 1ª Pueblos que no pasan de 15. Vecinos. / 2ª Desde 16 hasta 25. / 3ª Desde 26. hasta 35. / 4ª Desde 36. hasta 50. / 5ª Desde 50. arriba. / Sus Beneficiados de entera, media, o quarta racion / Sus respectivas rentas (10) / (Con tinta distinta; al parecer, posterior:) Nota. Va dentro un memorial sobre Curatos en Alava mui digno de verse.

El cuerpo del documento (h. 2r-8v) es una especie de listado en 8 columnas, con los siguientes contenidos: Vicarías - Pueblos - Vecinos - Beneficiados enteros - Beneficiados medios - Renta de los enteros - Renta de los medios - Notas de capellanías y otras.

Es de advertir que los datos recogidos de esa forma acerca de los pueblos no se ordenan Vicaría por Vicaría, como parecía anunciar el título, sino clase por clase, según el número de vecinos, consignándose en cada una de las clases los pueblos pertenecientes a la misma en las distintas Vicarías.

En la h. 9r-v, tras un cuadro estadístico en que se resumen los datos del documento, se halla el memorial sobre curatos en Alava, anunciado en la nota de la portada, cuyo texto transcribió Barandiaran.

El documento no tiene firma, ni fecha.

3. El “Memorial sobre Curatos en Alava”: Obra autógrafa de Don Lorenzo del Prestamero

El documento, como antes se ha dicho, es uno de los particulares de Prestamero. La afinidad de su índole y contenido con otros indudables de éste conservados en la misma caja del dicho Archivo permite concluir con seguridad que el del caso es igualmente obra del propio Prestamero (11). Más aún, el

(10) Esa especie de subtítulo sobre los beneficiados se amplía en la h. 2r, primera página de texto: *Con el número de Beneficiados de entera, media, o quarta racion que sirven sus Parroquias o Capellanias puestos por sus Patronos con sus respectivas rentas decimales segun las informaciones de incongruidad para la esencion del noveno y el valor dado recientemente por el Yll.^{mo} S.^{co} Obispo de este Obispado a los frutos decimales.*

(11) Documento indudable de Prestamero, por ejemplo, el titulado “Vicarías de la Provincia de Alava”, existente en un borrador (n° 8) y dos copias (n° 9 y 10), que, enviado por él a la Real Academia de la Historia, se reproduce prácticamente a la letra en los correspondientes artículos de su *Diccionario Geográfico-Histórico de España. Sección I: Comprende el Reyno de Navarra, Señorío de Vizcaya, y Provincias de Álava y Guipuzcoa*, Madrid, Viuda de Joaquín Ibarra, 1802, 2 v. Los artículos están firmados con la inicial M., correspondiente a Francisco Martínez Marina, entonces director de la Academia, pero la colaboración de Prestamero al Diccionario, ya en unión con D. Pedro Jacinto de Alava, ya solo, sus estudios sobre Alava y su trabajo en la Bascongada son méritos que se reconocen en el prólogo con todo elogio y como causa de su nombramiento de académico correspondiente (v. 1, p. XXX). Cfr. GONZÁLEZ DE ECHAVARRI, o.c., p. 275-317.

cotejo del memorial con otros autógrafos seguros existentes en el ATHA, realizado en unión con la experta ayuda de la óptima conocedora de los manuscritos de Prestamero, María Camino Urdiain, su Directora, nos permite afirmar que también aquel es de la mano de D. Lorenzo del Prestamero.

4. Tres redacciones

En el mismo archivo, fondo y caja, pero ambas bajo el número 3, hemos encontrado también ahora dos redacciones previas o borradores del memorial. En la primera (A) hay una parte de la mano de un amanuense, pero las correcciones y adiciones, así como la frase que toca a la lengua, son de la mano de Prestamero, al igual que la segunda (B) y la redacción final, la dada a conocer por Barandiaran (C).

Algunos de los otros documentos de esta caja llevan en su portada números de orden como el del nuestro. En otra caja del mismo "Fondo histórico-civil" existen los que creemos son originales de los artículos sobre las Hermandades de Alava enviados también por Prestamero a la Academia de la Historia y reproducidos de la misma forma en el Diccionario. GONZÁLEZ DE ECHAVARRI, *o.c.*, p. 328-329, termina así su biografía: "Tal es la historia del insigne Prestamero, tan olvidado de sus conciudadanos, y tan digno de que sus obras queden perpetuadas en letras de molde para que la posteridad aprecie el estudio y talento del humilde presbítero hijo de Peñace-rada". Una buena contribución sería la de reconocer y catalogar debidamente las piezas que de su archivo particular se conservan en los de la Provincia y de la Diócesis.

Transcribimos a continuación, en columnas paralelas, las tres redacciones de la frase del memorial que suscitó el interés de Barandiaran y, después, siguiéndole, de los demás estudiosos de la materia:

A	B	C
<i>Una gran parte de sus Pueblos usan del idioma bascongado,</i>	<i>Hablan el idioma bas- congado</i>	<i>Hablan el idioma bas- congado</i>
<i>como (anulado: son al- gunos de la) muchos de la Vicaría de Vitoria,</i>	<i>muchos Pueblos de la Vicaría de Vitoria,</i>	<i>muchos pueblos de la Vicaría de Vitoria,</i>
<i>todos los (interlineado: 21) de la de Gamboa,</i>	<i>todos los de la de Gamboa,</i>	<i>todos los de Gamboa,</i>
<i>los mas de la de Salva- tierra,</i>	<i>los mas de la de Salva- tierra,</i>	<i>los más de la de Salva- tierra,</i>
<i>todos los (interlinea- do: 8) de (interlineado: la de Mondragon) Arama- yona</i>	<i>los de la de Mondra- gon,</i>	<i>los de la de Mondra- gón,</i>
<i>los de (interlineado: 26) Cigoitia,</i>	<i>de la de Cigoitia,</i>	<i>Cigoitia,</i>
<i>la Hermandad de Zuya, los de la Vicaría de (interlineado: 15) Ordu- ña,</i>	<i>Hermandad de Zuya, Vicaría de Orduña,</i>	<i>Zuya, Orduña,</i>
<i>de (interlineado: 28) Ayala (anulado: y)</i>	<i>Ayala,</i>	<i>Ayala,</i>
<i>Orozco y 11 de la Vicaria de Tudela.</i>	<i>Orozco y Tudela,</i>	<i>Orozco y Tudela,</i>
	<i>en las [sic] quales cla- ro está lo inútiles que se- rían los Curas de concur- so abierto como se proyectaba si ignoraban el idioma bascongado que en cierto modo es mui ne- cesario (interlineado: aun) a los Curas que confinan con aquellos Pueblos pues casi nunca faltan en los mas de la Provincia bas- congados que no saben otro idioma y ignorandolo sus Curas pueden dexar- los morir sin sacramentos en casos repentinos.</i>	<i>en los quales a lo me- nos serían inútiles los Cu- ras de concurso abierto, que ignorasen este idio- ma.</i>

Es de notar que la mención que en la redacción final se hace de *Zuya*, como si de una más de las Vicarías que se citan se tratara, constituye una incorrección, pues entre las de Alava no existía tal Vicaría de *Zuya*, cuyos pueblos pertenecían a la Vicaría de Cuartango. En los dos borradores, por su parte, aunque igualmente entre las Vicarías, la que se menciona es la *Hermandad de Zuya*, lo cual no deja de ser también una anomalía, pues las Hermandades son una categoría civil, no considerada por el documento, que sólo atiende a la eclesiástica de Vicarías. Todo, sin embargo, parece responder a la intención de Prestamero de señalar que el ámbito del euskara, sin llegar a extenderse a la totalidad de la Vicaría de Cuartango, sí comprendía los pueblos pertenecientes a la Hermandad de *Zuya*, a saber, Murguía, Domaquia, Vitoriano, Guillerma, Zarate, Aperregui, Amezaga, Jugo, Marquina, Sarria, Luquiano y Arechaga.

Una segunda observación. No se mencionan en el memorial ni la Vicaría de Durango, ni el pueblo de Olaeta a ella perteneciente. Pensamos que puede deberse a que en la redacción primera Prestamero estaba pensando en los pueblos de habla vasca de *Aramayona* y así lo escribió, pero que, cuando cayó en la cuenta de que esta demarcación, civil, no figuraba como tal en el documento, la sustituyó, aunque se le pasó anularla, por la denominación de *Mondragón*, Vicaría en la que están comprendidos todos los pueblos de *Aramayona*, excepto Olaeta, que quedó, así, olvidado, lo mismo que la Vicaría de Durango.

Subsanando estos lapsus, en la edición completa del documento incluiremos los nombres de las Vicarías no mencionadas, los de los pueblos de la Hermandad de *Zuya* y el omitido de Olaeta.

5. Completando el texto publicado por Barandiaran

Barandiaran comenta así la frase del memorial: “Se ve, pues, que en la época en que se escribió la nota precedente, se hablaba el *euskera* en gran parte de los pueblos de Alava. En los próximos alrededores de Vitoria no se había perdido todavía la lengua de nuestros padres...”. Dirigida así su atención a las localidades cercanas a Vitoria, Barandiaran copia a continuación la relación de los pueblos que, según el documento, comprendía la Vicaría de Vitoria. En cambio, no recoge las listas análogas que el documento contiene de las demás Vicarías que el memorial nombra como de habla vasca. Aunque no expresa la razón de esta omisión, no creemos equivocarnos al pensar que hay que buscarla en su deseo de resaltar la conservación del vascuence en muchos pueblos de las inmediaciones de Vitoria, a pesar de ser ésta una ciudad ampliamente castellanizada ya bastante antes, como habían notado numerosos viajeros de paso por ella, y con el poderoso influjo castellanizador derivado de su particular relevancia.

Aunque seguramente sin esa especial significación que posee la Vicaría de Vitoria, estimamos que también los datos de las demás Vicarías mencionadas en el memorial resultan necesarios para conocer en su integridad la extensión geográfica y humana del dato que la frase proporciona. No habría sido, pues, superflua su publicación y no deja de ser sorprendente que ninguno de los estudiosos de la historia lingüística de Alava la haya procurado.

Complementando, por ello, la labor de Barandiaran, publicamos hoy los datos del documento correspondientes a todas las Vicarías mencionadas en la nota, incluso los ya conocidos de la de Vitoria, prescindiendo, sin embargo, naturalmente, de los de las Vicarías no nombradas en el memorial. Utilizamos no la clasificación del documento, por clases, sino la de Vicarías, agrupando en cada una de ellas los pueblos de la misma de todas las clases, tal como hiciera Barandiaran para la de Vitoria, ya que con los datos así consignados resulta más fácil la delimitación del ámbito geográfico (12) y el cálculo de la magnitud de población que el documento señala como de habla vasca. Se añaden también, incorporando los resultados de las observaciones hechas en el apartado anterior, los pueblos de la Vicaría de Cuartango pertenecientes a la Hermandad de Zuya, y el de Olaeta de la Vicaría de Durango.

Hablan el idioma bascongado muchos pueblos de la Vicaria de Vitoria, todos los de Gamboa, los mas de la de Salvatierra, los de la de Mondragon, Cigoitia, Zuya, Orduña, Ayala, Orozco y Tudela, en los quales a lo menos serian inutiles los Curas de concurso abierto, que ignorasen este idioma.

VICARÍA DE VITORIA

1ª clase (hasta 15 vecinos) (13)

Ascarza, 14; Cerio, 13; Andollu, 13; Argandoña, 13; Bolibar, 5; Villafranca, 12; Monasterioguren, 14; Gamiz, 14; Izarza, 8; Oquina, 10; Gardelegui, 13; Berrosteguieta, 10; Esquibel, 5; Gomecha, 13; Zumelzu, 14; Gobeo, 10; Crispiana, 10; Margarita, 15; Lermenda, 9; Legarda, 9; Mandojana, 8; Lopidana, 10; Asteguieta, 11; Guereña, 12; Otaza, 4; Iurre, 10; Martioda, 15; Gamarra menor, 6; Abechucu, 9; Mendiguren, 8; Artaza, 7; Arzubia, 6; Lubiano, 15.

2ª clase (de 16 a 25 vecinos)

Elorriaga, 22; Arcaute, 18; Ilaraza, 23; Matauco, 25; Otazu, 18; Ullivarri de los Olleros, 23; Castillo, 21; Arechavaleta, 25; Lasarte, 19; Subijana de

(12) Se hallaba perfectamente graficado en la exposición "Antecedentes del euskera en Alava" (Vitoria/Gasteiz, 16 de febrero - 25 de marzo de 2001), sobre los datos que, tal como entonces los poseíamos, todavía sin las precisiones concernientes a las Vicarías de Cuartango y Durango, comunicamos a Jabier Otsoa de Alda, uno de los autores de la muestra.

(13) Corregimos dos erratas deslizadas en la edición de Barandiaran y que, no obstante lo fácil de su detección, han pasado inadvertidas a casi todos los que la han seguido: el número de vecinos de la localidad de Andollu, que es, como corresponde a esta clase, 13 (no 19), y el nombre del último pueblo, que es Lubiano (no Labiano).

Alava, 24; Villodas, 25; Ariñez, 25; Zuazo, 18; Antezana de Alava, 19; Gueto de abaxo, 16; Gueto de arriba, 20; Arriaga, 23; Mendarozqueta, 17; Apodaca, 18; Foronda, 25; Durana, 17.

3ª clase (de 26 a 35 vecinos)

Arcaya, 31; Oreitia, 26; Junguitu, 29; Arbulo, 27; Mendiola, 32; Armentia, 29; Trespuentes, 30; Mendoza, 35; Estarrona, 28; Gamarra-mayor, 29; Aranguiz, 26; Echavarri de Viña, 32; Ullivarri de Viña, 28; Betoño, 30; Ullivarri de Arrazua, 31.

4ª clase (de 36 a 50 vecinos)

Aberasturi, 49; Ali, 44; Nanclares de la Oca, 47.

5ª clase (de 50 vecinos arriba)

Vitoria, 1300; Zurbano, 68.

VICARÍA DE GAMBOA

1ª clase (hasta 15 vecinos)

Larrinzar, 10; Maturana, 13; Otaza, 10; Urizar, 15; Argomaniz, 11; Mendibil, 15; Mendizabal, 5.

2ª clase (de 16 a 25 vecinos)

Azuza, 25; Guebara, 25; Garayo, 16; Orenin, 16; Mendijur, 18; Arroyabe, 16; Zuazo de Gamboa, 16.

3ª clase (de 26 a 35 vecinos)

Amarita, 28; Landa, 34.

4ª clase (de 36 a 50 vecinos)

Elguea y Ozaeta [sic] (14), 50; Marieta, 38; Nanclares de Gamboa, 37; Ullibarri de Gamboa, 40.

5ª clase (de 50 vecinos arriba)

Ozaeta, 80.

VICARÍA DE SALVATIERRA

1ª clase (hasta 15 vecinos)

Opaqua, 13; Arrizala, 12; Alangua, 15; Andoin, 15; Ibarguren, 4; Urabain, 9; Jauregui, 7; Luscando, 4; Gazeta, 9; Acilu, 10; Gaceo, 12; Etura, 15; Echavarri, 15; Arrieta, 10; Amezaga, 10; Zuazola, 7; Mezquia, 13.

(14) Pero Ozaeta aparece después, separado, como de 5ª clase. En caso de que se pensara que pudiera tratarse, por errata, del cercano Otaza, éste lo hemos visto ya figurar, también separado, en la 1ª clase.

2ª clase (de 16 a 25 vecinos)

Eguilior, 18; S.^a Roman, 18; Eguilaz, 20; Vicuña, 21; Muniain, 20; Ullibarri, 17; Guereñu, 18; Alaiza, 21; Langarica, 17; Ocariz, 20; Adana, 24; Gauna, 22; Hijona, 20; Eguileta, 22; Troconiz, 16; El Burgo, 21; Anua[sic], 21; Esque-recocha, 18; Chinchetru, 21; Audicana, 18; Dallo, 19; Luzuriaga, 17; Ordoña-na, 16; Gordoia, 22; Eguino, 22; Hermua, 20.

3ª clase (de 26 a 35 vecinos)

Galarreta, 29; Arriola, 33; Aspuru, 34; Ilarduya, 35; Albeniz, 28; Zuazo, 27.

4ª clase (de 36 a 50 vecinos)

Herenchun, 39; Larrea, 40; Heredia, 49.

5ª clase (de 50 vecinos arriba)

Salvatierra, 270; Alegria, 101; Zaldueño, 80; Araya, 58; Narbaja, 60.

VICARÍA DE MONDRAGON*1ª clase (hasta 15 vecinos)*

—

2ª clase (de 16 a 25 vecinos)

Barajuen, 25; Arexola, 16; Echaguen, 18; Ganzaga, 18.

3ª clase (de 26 a 35 vecinos)

Uribarri, 28.

4ª clase (de 36 a 50 vecinos)

Azcoaga, 40.

5ª clase (de 50 vecinos arriba)

Zalgo, 226; Uncella, 51.

VICARÍA DE CIGOITIA*1ª clase (hasta 15 vecinos)*

Gojain, 9; Miñano menor, 8; Retana, 11; Ciriano, 15; Berricano, 11; Zay-tegui, 10; Olano, 15.

2ª clase (de 16 a 25 vecinos)

Miñano-mayor, 23; Buruaga, 23; Letona, 16; Acosta, 21; Cestafe, 21.

3ª clase (de 26 a 35 vecinos)

Urbina, 28; Luco, 27; Gopegui, 34; Eribe, 30; Larrinoa, 30; Murua, 26; Echaguen, 31; Nafarrate, 33.

4ª clase (de 36 a 50 vecinos)

Betolaza, 41; Ondategui, 46; Elosu, 43; Urrunaga, 46.

5ª clase (de 50 vecinos arriba)

Manurga, 65; Villarreal de Alaba, 121.

VICARÍA DE QUARTANGO (15)

1ª clase (hasta 15 vecinos)

—

2ª clase (de 16 a 25 vecinos)

Guillerna, 20.

3ª clase (de 26 a 35 vecinos)

Murguía, 30; Domaquia, 35; Aperregui, 32; Zarate, 26; Marquina, 30; Sarría, 32; Amezaga, 33; Luquiano, 30.

4ª clase (de 36 a 50 vecinos)

Vitoriano, 50; Jugo, 40.

5ª clase (de 50 vecinos arriba)

—

VICARÍA DE ORDUÑA

1ª clase (hasta 15 vecinos)

Unza-Apreguindana, 30; Gujuli-Ondona, 25.

2ª clase (de 16 a 25 vecinos)

Aloria, 17; Abecia, 18; Abornicano, 24; Izarra-Larrazqueta, 34.

3ª clase (de 26 a 35 vecinos)

Artomaña, 32; Uzquiano, 28; Oyardo, 30; Belunza, 27; Tertanga, 26.

4ª clase (de 36 a 50 vecinos)

—

5ª clase (de 50 vecinos arriba)

Delica, 76.

(15) Cfr. lo dicho en el anterior apartado 4 del texto. El lugar de Arechaga, que se halla en la relación de los pueblos de la Hermandad de Zuya, no figura entre los de la Vicaría de Cuartango, por tener la consideración de barrio de Murguía.

VICARÍA DE AYALA (16)*1ª clase (hasta 15 vecinos)*

Echegoyen, 9; Lecamaña, 11; Beotegui y Retes, 15; Luxo, 8; Añez, 11; Lexarzo, 7; Menoyo, 10; Madaria, 8.

2ª clase (de 16 a 25 vecinos)

Murga, 23; Astobiza, 20; Erbi, 22; Retes de Llanteno, 20; Salmanton, 25; Ozeca, 19; Maroño, 25; Aguinaga, 16.

3ª clase (de 26 a 35 vecinos)

Olabezar, 30.

4ª clase (de 36 a 50 vecinos)

Saracho, 45; Izoria, 48; Quexana, 36.

5ª clase (de 50 vecinos arriba)

Respaldiza, 100; Amurrio, 180; Lezama, 180; Barambio, 80; Luyando, 92; Menagarai, 60; Zuaza, 82.

VICARÍA DE TUDELA*1ª clase (hasta 15 vecinos)*

Campixo, 9; Gordeliz, 10; Villasus, 4; Soxoguti, 7.

2ª clase (de 16 a 25 vecinos)

Retes de Tudela, 20; Costera, 17.

3ª clase (de 26 a 35 vecinos)

Mendieta, 28; Sta Coloma, 30.

4ª clase (de 36 a 50 vecinos)

—

5ª clase (de 50 vecinos arriba)

Arciniega, 89; Soxo, 60; Valle de Llanteno, 97.

VICARÍA DE OROZCO*5ª clase (de 50 vecinos arriba)*

Larra-Gogenuci[sic, por Gogenuri]-Larrazabal-Olarte-Isusi-Dubiris, 341 (17); Oquendo-Oquendo Gogena, 400.

(16) Extrañamente, entre sus pueblos no aparece el de Larrimbe. No alcanzamos a ver por qué causa. En otros documentos de Prestamero prácticamente contemporáneos existentes en el mismo Archivo figura con 50 vecinos.

(17) Nótese que no se menciona Llodio, como tal localidad, sino la cuatro cuadrillas históricas que conforman el Valle, pertenecientes a la parroquia de San Pedro de Lamuza, y los dos barrios, pertenecientes a la de Nº Sº del Yermo.

VICARÍA DE DURANGO (18)

5ª clase (de 50 vecinos arriba)

Olaeta, 70.

6. Ocasión y motivos

Si bien en ningún lugar explica Prestamero las circunstancias que dieron origen a su memorial, la nota que pone en la portada del documento expresa su materia: *Va dentro un memorial sobre Curatos en Alava mui digno de verse*, y ya en la primera frase del memorial mismo va a dejar sentada con claridad, a modo de tesis, su posición en el caso, resumiendo la argumentación que la sustenta:

El antiguo plan de Curatos y Beneficios, que actualmente rige en la Provincia de Alaba, cuyo patronato activo y pasivo a mas de corresponder a sus Naturales por los justos titulos de fundacion, dotacion y conservacion, como se prueba en la representacion impresa, conviene a la situacion y constitucion fisica de la misma provincia y su alteracion trastornaria el sistema de las buenas costumbres, piedad y religion que se observan en sus Naturales.

Lo que estaba en cuestión era quién, por qué medio y en quiénes se debía hacer el nombramiento de los clérigos que sirvieran los Curatos y Beneficios de la Provincia de Alava, que no tuvieran reconocido otro patronato: si, como hasta entonces se había hecho, en clérigos patrimoniales, es decir, naturales de Alava, por los propios cabildos eclesiásticos, o, como se quería innovar, por el Monarca, en uno de la terna elegida en concurso abierto a todos los clérigos del Reino.

El problema no era exclusivo de Alava, sino que afectaba a todos los Curatos y Beneficios de la diócesis de Calahorra, a la que pertenecían la casi totalidad de las provincias de Alava y Vizcaya, y la franja occidental de Guipúzcoa. Y tenía su origen en la pretensión del Rey de que, tal como se hacía ya en casi todas las diócesis españolas, se aplicara también en este Obispado el Patronato universal sobre aquellos beneficios que no tuvieran reconocido otro (19), cuyo ejercicio conllevaba el sistema de concurso abierto y presentación de terna, pretensión que se materializó en Real Orden de 11 de octubre de 1788 dirigida al obispo Pedro Luis de Oza (1785-1789). No éste, enfermo ya de muerte, sino su sucesor, Francisco Mateo de Aguiriano

(18) Cfr. lo dicho en el precedente apartado 4 del texto.

(19) Le había sido reconocido en el Concordato de 1753 entre Benedicto XIV y Fernando VI. V. en TEJADA Y RAMIRO, Juan (ed.), *Colección de cánones y de todos los Concilios de la Iglesia de España y de América, con notas é ilustraciones*, Tomo VII: *Colección completa de Concordatos españoles*, Madrid, Imprenta de Pedro Monterro, 1862, su texto (p. 164-170), seguido de unas conocidas "Observaciones legales, históricas y críticas sobre el Concordato de 1753", por Gregorio Mayans y Siscar (p. 165-258).

(1789-1813), intentó, en cambio, mantener la antiquísima disciplina y gobierno de su Obispado de hacerlo en clérigos patrimoniales, o sea, naturales de su territorio, y con la exclusiva intervención de los cabildos eclesiásticos. Hubo un largo tira y afloja, en el que se sucedieron las exposiciones del Prelado calagurritano y las Reales Órdenes. Finalmente, el 11 de marzo de 1802 se pronunció la Real Orden definitiva, en cuyo acatamiento hubo de dictar el Obispo el decreto de su cumplimiento el siguiente 25 de abril de 1802 (20).

La Provincia y el Clero de Alava, contrarios totalmente a la solución adoptada, iniciaron inmediatamente gestiones en orden a obtener que la resolución no tuviera aplicación en su territorio, gestiones que, tras una primera ante el propio Prelado de Calahorra, con el resultado infructuoso que era de prever, se iban a llevar ante el Rey y los órganos de su Gobierno durante varios años (21).

Entre los trámites de este recurso que conocemos se halla la instancia conjunta de la Provincia de Alava y el Clero dirigida al Rey, que se fecha en

Resúmenes de la larga y complicada andadura del Patronato real, en las obras generales de historia de la Iglesia, p.e., ALDEA, Quintín, "Patronato Real de España", en *DHEE*, III, Madrid, CSIC-Instituto Enrique Florez, 1973; su traducción en la regulación jurídica del nombramiento de los párrocos, en las de derecho canónico, p.e. REGATILLO, Eduardo F. (S.J.), *Derecho parroquial*, 3ª ed., Santander, Sal Terrae, 1959, p. 111-144.

(20) *Carta que el Ilustrísimo Señor Don Francisco Mateo Aguiriano y Gomez, Obispo de Calahorra y la Calzada, dirige a su Provisor y Vicario general para que se publique en su Audiencia, y haga observarse en todo su Obispado el plan de Curatos ó Vicarías perpetuas de Concurso, según está prevenido por el Real y Supremo Consejo de Castilla, S.I., s.n., s.a. [1802], 2 h.*

Las circunstancias particulares de las provincias vascas son contempladas en el decreto episcopal en los números 10, la del tipo de población, y 15, la de la lengua; ésta dice: "Como en Vizcaya, Guipúzcoa y parte de Alava la lengua popular es el vascuence, y por esto se ven precisados los Curas á usar de ella en la explicacion de Doctrina Christiana, lectura de proclamas matrimoniales, administracion del Sacramento de la Penitencia, y otras varias funciones de su ministerio; cuidará Vmd. que quando se tratase de provision de Curatos de tales Parroquias se ponga en los edictos la cláusula de que los opositores han de acreditar que saben el idioma vascongado del país".

La propia Carta detalla los pasos dados por ambas partes en la cuestión. No hemos visto tratado el desarrollo de este asunto en las obras de historia local, ni siquiera en la eclesiástica; así la importante obra de SÁINZ RIPA, Eliseo, *Sedes episcopales de la Rioja. Siglos XVIII-XIX*, Logroño, Obispado de Calahorra y La Calzada-Logroño, 1997, 501 p. (Vestigia Ecclesiae, 5), sin mencionar la controversia, dice sobre su materia, hablando de Aguiriano: "En contacto con las iglesias formó planes de arreglo benefical para muchas parroquias y curatos propios que se aprobaron en 1803" (p. 238); se refiere a la cuestión objeto del debate en la referencia (p. 220-221) a la obra de LLORENTE, Juan Antonio, *Discursos historico-canonicos sobre los Beneficios Patrimoniales de las Iglesias Parroquiales del Obispado de Calahorra y la Calzada...*, Pamplona, Juan Antonio Castilla, 1789, 259 p.

(21) Los datos de esta tramitación que hemos podido consultar se hallan en el ATHA (en un legajo, signado DH 215-6, titulado: "Comprensivo del plan Beneficial formado a consecuencia de la R' Orden de 11 de Marzo de 1804 comunica[ca]da a la Provincia en 16 de Abril del mismo y otros documentos relativos al propio asunto") y en las actas impresas de sus Juntas.

En esta documentación, por otra parte, hay constancia de que también Vizcaya y Guipúzcoa siguieron el mismo camino, con contactos entre las tres.

Vitoria el 2 de mayo de 1803 y que suscriben, en nombre de la Provincia, el Diputado General y otros dos Procuradores de Hermandad, y, en representación del Clero, siete comisionados, uno de ellos, precisamente, D. Lorenzo del Prestamero (22). Para fundar la excepción que se pretende, la representación

(22) *Señor. La Provincia y el Clero de Alava á los reales Pies de V.M. ... dice: que su Prelado ... , encargado por diferentes órdenes generales de V.M. de convertir en Curatos perpetuos de concurso público y presentación Real los Beneficios de su Diócesis, trata de comprender en esta generalidad los de las Iglesias del distrito de la Suplicante, sin exceptuarlos como corresponde ... Por todo lo qual y por que no es justo que á la Provincia y su Clero se despoje de una posesion legitima inmemorial ... Suplican á V.M. ... se digne mandar al M.R. Obispo ... que suspenda los insinuados procedimientos, y no haga novedad en la provision de Beneficios de la Provincia, amparando á sus Cabildos en la posesion inmemorial de presentarlos en hijos Patrimoniales ... Vitoria y Mayo 2 de 1803. Señor (Siguen las firmas), S.I., s.n., s.a. [Vitoria, Baltasar Manteli, 1803], 6 h. (la última bl.), Fol.*

Nos hubiera gustado saber cómo se gestó esta importante instancia conjunta. Pero ni con la ayuda de Camino Urdiain, su Directora, hemos conseguido dar con los datos sobre ella en el ATHA. Sólo de algunos de sus pasos hemos hallado constancia en las actas impresas de las Juntas de la Provincia:

1. En la segunda Junta del 22 de Noviembre de 1802 el Procurador de la Hermandad de Arrastaria leyó la exposición, que contiene lo fundamental de los argumentos que después se utilizarán, en cuya atención se acordó que “se hagan los recursos competentes á la Real Persona, y su Real Cámara, y siendo necesario á la Silla Apostólica”, designándose los comisionados al efecto, a los que se indica que “procedan de acuerdo y den parte á los Señores apoderados del Clero” (*Decretos hechos por esta M.N. y M.L. Provincia de Alava en sus Juntas Generales ordinarias de Santa Catalina de 1802...*, Vitoria, Baltasar Manteli, 1802, p. 86-99).

2. En la segunda Junta del 4 de Mayo de 1803, los comisionados de la Provincia presentaron la solicitud al Rey que habían extendido e impreso (*Decretos hechos por esta M.N. y M.L. Provincia de Alava en sus Juntas Generales ordinarias del mes de Mayo de 1803...*, Vitoria, Baltasar Manteli, 1803, p. 16-17).

3. En la segunda Junta del 24 de Noviembre del mismo año el Diputado general da cuenta de haberla remitido al Comisario en Corte, quien “dice á su Señoría que esforzará con empeño las pretensiones que contiene dicha representación, valiéndose de ocasión oportuna para no confundirla con las otras relativas á la Real Hacienda”, que al mismo tiempo se debatían (*Decretos hechos por esta M.N. y M.L. Provincia de Alava en sus Juntas Generales ordinarias de Santa Catalina de 1803...*, Vitoria, Baltasar Manteli, 1803, p. 129-131).

Sin embargo, la instancia no llegó a presentarse como tal en aquel momento. Así se explica que en la Junta extraordinaria del 27 de Enero de 1804 se hable todavía del recurso al Rey como de un paso a dar: los Comisionados de la Provincia habían dirigido el día 15 anterior un oficio a los del Clero “á fin de que ... uniéndose ambos Cuerpos, se hagan los recursos convenientes á la Real Persona, y aun á la Santa Sede”, al que los del Clero, uno de ellos Prestamero, tras referirse a “la representación impresa por el mismo Clero” e informar de “la Junta general del Clero, celebrada en Vitoria en 22 de Octubre de 1802” que los apoderó, contestan el día 25 que “está pronto el Clero á concurrir con la Provincia en solicitud de tan importante pretensión” y “unidos ... sigan vigorosamente esta negociación por quantos medios sean oportunos, hasta conseguir su intento” (*Junta Particular de 26 de Noviembre de 1803, y Generales extraordinarias desde dicho dia, hasta las ordinarias del mes de Mayo de 1804...*, Vitoria, Baltasar Manteli, s.a. [1804], p. 116-119 de la primera serie).

Pero no se había desistido de esa instancia. Entretanto, en lo que parece una medida de emergencia, en la Junta Extraordinaria del 7 de Febrero siguiente se ordenó recoger, por no haber obtenido el pase foral de la Diputación, el decreto episcopal (*O.c.*, p. 131-134 de la primera serie). El recurso al Rey se hará en forma de una representación también conjunta de la Provincia y el

aduce por extenso los particulares títulos histórico-jurídicos que concurren en el caso de Alava, que no fueron invocados por el Prelado en sus exposiciones, así como otras razones de conveniencia (23).

El memorial manuscrito de Prestamero sostiene, pues, la posición de Alava. No toca los argumentos de carácter histórico-jurídico que respaldan el patronato de los naturales, para los cuales, como hemos visto, se remite a una *representación impresa*, sino que se ciñe a las razones de hecho por las que en Alava el sistema de concurso abierto que se pretende establecer resultaría ineficaz y hasta contraproducente. Las mismas razones, aunque con distinta expresión, que las que presenta también la instancia al Rey, coincidencia en la que quizá no sea ajena la intervención de Prestamero en uno y otra (24).

Clero al Príncipe de la Paz, fechada el 7 de Febrero, a la que se adjunta la impresa preparada para el Rey, siendo remitidas ambas en oficio del 18 de Febrero del Diputado general, de lo que se da cuenta en la Junta particular del 22 de Marzo siguiente (*O.c.*, p. 43-47 de la segunda serie); en la representación y en el oficio se encuentran los motivos de la no presentación a su tiempo de la dirigida al Rey.

(23) El punto que toca a la lengua se expresa así: "Muchos Pueblos de la Provincia se componen enteramente de vecinos vascongados, y en todos hay algunos que no hablan, ni entienden el idioma Castellano. Si el Párroco ha de predicar, confesar, exhortar y auxiliarnos en sus necesidades espirituales, necesita entender y saber hablar el vascuence, idioma difícilísimo, que ni se estudia, ni se sabe sino por los que se han criado en el País" (h. 4r-v).

(24) Al fin la Real Cámara aceptó la posición que sostenía, junto con Vizcaya y Guipúzcoa, la provincia de Alava, incluso para las partes de su territorio que pertenecían a otras diócesis que Calahorra (Santander, Burgos y Pamplona); la provisión de los curatos se ha hecho en ellas siempre, incluso cambiadas las condiciones económicas y constituida la diócesis de Vitoria, sin concurso, ni abierto, ni restringido a los diocesanos.

Para conocer el desarrollo de los trámites hasta su conclusión, habrá de consultarse, aunque no parece completa, la documentación referida en la nota 20 y, por lo que hace a las actas impresas de las Juntas de Provincia, los datos contenidos en las siguientes: *Decretos hechos por esta M.N. y M.L. Provincia de Alava en sus Juntas Generales ordinarias de Mayo de 1804...*, Vitoria, Baltasar Manteli, 1804, p. 71-76; *Decretos hechos por esta M.N. y M.L. Provincia de Alava en sus Juntas Generales ordinarias de Mayo de 1805...*, Vitoria, Baltasar Manteli, 1805, p. 101-103; *Decretos hechos por esta M.N. y M.L. Provincia de Alava en sus Juntas Generales ordinarias de Santa Catalina de 1805...*, Vitoria, Baltasar Manteli, 1805, p. 61; *Decretos hechos por esta M.N. y M.L. Provincia de Alava en sus Juntas Generales ordinarias de Mayo de 1807...*, Vitoria, Baltasar Manteli, 1807, p. 33-37; *Decretos hechos por esta M.N. y M.L. Provincia de Alava en sus Juntas Generales ordinarias de Santa Catalina de 1807...*, Vitoria, Baltasar Manteli, 1807, p. 59.

Mencionamos sólo los momentos decisivos: 11 de Marzo de 1804, fecha de la Real Orden que acordaba la suspensión del pretendido Plan de Curatos y disponía la formación en cada provincia de Juntas mixtas de Obispado, Provincia y Clero, que formularan el plan que estimaran más conveniente; 15 de Junio de 1805, en que la Junta de Alava aprobó los artículos de su plan; y 20 de Abril de 1807, en que se data el oficio de la Real Cámara comunicando la Resolución que aprobaba los planes formados por las tres provincias.

Aunque se ordenó la impresión del plan aprobado para Alava, no se conoce ningún ejemplar; sí del de Vizcaya: *Plan benéfical de las Iglesias Parroquiales del Señorío de Vizcaya...*, Bilbao, Francisco de San Martín, 1815, 262 p., 4 h. (*Catálogo de la Biblioteca Provincial, Sección Vascongada: Autores*, III, Bilbao, Diputación Provincial de Vizcaya, 1954, n. 5523).

7. Fecha

Creemos que la remisión que, para las razones de tipo histórico y jurídico en defensa de su tesis, el memorial hace, como se ha indicado, a una *representación impresa* nos permite una mayor concreción en su datación. En efecto, tal *representación impresa* debe ser, sin duda, la exposición al Rey por la Provincia y Clero de Alava que acabamos de reseñar, puesto que no se conoce otro impreso de ese carácter con tal contenido anterior a ella (25). Por tanto, la fecha del memorial de Prestamero sería contemporánea o algo posterior, quizá no mucho, a la del 4 de mayo de 1803, en la que sabemos que la instancia al Rey estaba ya impresa. Concretamos así la: "posterior a 1787", que señala Barandiaran, basado en que "aunque no tiene fecha [...] hace alusión al número de bulas que se tomaron ese año en la provincia de Alava" (26).

En consecuencia, la situación lingüística que el manuscrito de Prestamero refleja sería la de unos años más tarde que la que expresa el título del artículo de Barandiaran que seguimos: la de comienzos del siglo XIX.

8. Carácter dialéctico

No se trata de una pura descripción de la geografía física, humana y económica de Alava, preparada para una enciclopedia, con el único fin de dar a conocer la provincia. Prestamero, como hemos visto, lo escribe en un contexto de polémica, en defensa de una tesis y hay que verlo, pues, como un alegato de parte en un litigio en el que, además, el autor, como comisionado del clero alavés, está personalmente involucrado y es actor destacado. No se le puede pedir, por tanto, un frío desapasionamiento y una aséptica imparcialidad. Los datos que presenta, aun siendo objetivos, como no podía menos de ser, sabida la trayectoria del ilustrado Prestamero, al ser "ad probandum", es normal que estén teñidos de una cierta amplificación retórica.

Acumula, así, uno tras otro, argumentos de toda clase en contra del sistema de concurso abierto que se pretende implantar para el nombramiento de

En los artículos formados por la Junta alavesa, el punto de la lengua se toca en la exposición previa: "... Los Clerigos Patrimoniales de las Iglesias de esta Provincia son los mas a proposito para llenar dicho objeto en todos sus extremos, tanto porque en la mayor parte de ellos necesitan poseer el idioma Bascongado para Predicar, confesar, auxiliar e instruir a sus feligreses que no entienden el Castellano...", y en el art. 6º: "Para los beneficios de los Pueblos bascongados será requisito indispensable en los pretendientes su instruccion en el idioma bascongado de suerte que lo entiendan y hablen como se necesita para enseñar, comprender e instruir a los que no pueden explicarse en castellano".

(25) Cfr. SANTOYO, Julio-César, *La imprenta en Alava. Historia, obras, documentos. Vol. I. El siglo XVIII*, Vitoria/Gasteiz, Fundación Sancho el Sabio, 1995.

(26) ¿Será acaso que Prestamero empezó a recoger ya datos cuando se dictó la mencionada Real Orden de 11 de octubre de 1788?

los curas y que, en competencia con los naturales, podría traer a Alava, por presuntamente mejor preparados, presbíteros extraños. Con las pinceladas de unos datos escuetos, pinta un cuadro de Alava con dos caras: en el anverso, la luminosa, y hasta idílica, situación religiosa lograda por los curas del País, que los extraños no harían sino deteriorar; en el reverso, la sombría, si no negra, capaz de echar para atrás a eventuales aspirantes foráneos de supuesto mayor valor: el terreno áspero, el clima desapacible, la dispersión de la población, la mínima entidad de sus pueblos, el idioma, la pobreza de la mayoría de sus habitantes, la cortedad de las rentas beneficiosas..., condiciones en que sólo los curas nativos podrían vivir.

Para apreciar sus tonos enfáticos, nada mejor que volver a leer sus conclusiones:

Esta renta corta, estos cortisimos Pueblos, esta situación escabrosa, fría y destemplada, este lenguaje bascongado no son a la verdad grandes alicientes para atraer a los jovenes sobresalientes de otros países, que aspiran al estado eclesiastico, despues de haber hecho una carrera costosa, para sepultarse digamoslo así en un monte entre unos pobres Labradores. Esto por la misma naturaleza del pais esta reservado para sus hijos naturales, que en estos mismos pueblos hallan todas sus delicias por ser la cuna en donde nacieron, tener alli a sus Padres, Hermanos, Amigos, Parientes y hasta la sepultura de sus antepasados a quienes piensan juntar sus huesos.

¿Y que ventajas nos pudieramos prometer en Alava del establecimiento de Curatos a concurso riguroso? ¿Se pueden por ventura mejorar por este medio las inocentes costumbres de sus habitantes que como Labradores repartidos en cortas poblaciones son los mas sencillos, los mas humildes y los mas religiosos tal vez de toda la Monarquia? Desde Niños estan acostumbrados a oir Misa y rezar el rosario en la Iglesia con los demas feligreses y su Cura en todos aquellos dias que se lo permiten las labores del campo. En los festivos a mas de esto asisten a visperas, doctrina y otras debociones, notandose mucho si alguno falta sin causa conocida [...]

Tal vez si viniesen aca Curas de Navarra, Aragon, Andalucia, Galicia, &c^a &c^a se introdugeran, como es natural, aquellas mismas costumbres, diferentes que reinan en sus Provincias, y por consiguiente se pudieran perder las que ahora sabemos, que casi no se pueden mejorar.

9. Una nueva consideración del dato lingüístico

La afirmación que el memorial contiene acerca de la extensión de la lengua vasca en Alava no escapa a la condición que caracteriza a todo el memorial. No siendo la conclusión establecida en un estudio riguroso de geografía lingüística y aunque se acepte la validez del dato en sus grandes trazos, su enunciación aparece también afecta del énfasis retórico que tan bien cuadra a la línea argumental.

No se trasluce ya en la misma expresión con que se designa al euskara: *este lenguaje bascongado*, como si se tratase de un enigma capaz de desafiar a cualquier extraño? Y rastros del mismo pueden verse en algunos detalles del antes mostrado proceso de la confección del texto: en la redacción primera, refiriéndose a toda Alava, se decía *Una gran parte de sus Pueblos usan del idioma bascongado*, expresión claramente exagerada, que se cercenará en el texto final; por contra, al tratar de la Vicaría de Vitoria, para magnificar la fuerza de la exposición, el *algunos* escrito inicialmente se transforma en el *muchos* que se mantendrá en la redacción definitiva.

Para entender, pues, en su justa medida el dato lingüístico que proporciona la enumeración de las Vicarías —e, implícitamente, de los pueblos en ellas comprendidos, que ahora conocemos en su totalidad— en las que se dice usual el vascuence, parece que, aun habiéndolo de tener por válido en su generalidad, como indicador de un espacio en el que el euskara sigue siendo hablado, sin embargo, no parece válido por sí solo, en defecto de otras noticias concurrentes y concordantes, para establecer concluyentemente que todos y cada uno de los pueblos de ese territorio a principios del siglo XIX seguían siendo mayoritariamente euskaldunes (menos aún, monolingües).

Hay además otro punto, éste no en el tono, sino en la redacción misma del texto, que merece ser considerado. Nunca lo ha sido hasta ahora, acaso porque el desconocimiento completo del documento no lo propiciaba. Se trata de una cierta ambigüedad o indeterminación en la formulación misma del texto.

En la enumeración de las Vicarías de habla vasca, los cuatro primeros asertos se hacen con una cierta puntualización o gradación: mientras que el dato se afirma de *todos* los pueblos de las de Gamboa y Mondragón (Aramayona), sólo se dice de *muchos* o de *los más* de las de Vitoria y Salvatierra. En cambio, en los siguientes falta toda matización; más aún, al mencionarse los de las de Cigoitia, Zuya (Hermandad, en la Vicaría de Cuartango), Orduña, Ayala, Orozco y Tudela unidos copulativamente a los de la de Mondragón, parecería que debe entenderse que también en todos los de aquellas el euskara era la lengua normal o habitual, lo que, conocida su situación pocas décadas después, parece una imagen excesivamente optimista del estado de la lengua en el Noroeste alavés y en las estribaciones sudoccidentales del Gorbea a comienzos del siglo XIX. Parece claro que también en estas Vicarías cabrían puntualizaciones, que quizá las conveniencias de la polémica hicieron olvidar o marginar.

La reconsideración de la significación a otorgar al documento que en 1926 publicara Don José Miguel de Barandiaran, que ahora conocemos completo y sabemos escrito por Lorenzo del Prestamero hacia mayo de 1803, no puede ser solamente fruto de las observaciones sobre el carácter y redacción

del mismo que acabamos de presentar y que alguno quizá podría tener por meras lucubraciones. Serán los testimonios, por mínimos que sean, del pasado de la lengua vasca en Alava, ya conocidos o que se hallen en el futuro (27), los que vayan respaldando y, en su caso, precisando sus afirmaciones (28).

(27) Se echa de menos, y extraña que no se haya hecho ya algo tan sencillo, la relación pormenorizada de todos ellos, con una triple ordenación: cronológica, geográfica y alfabética.

(28) Lo que ahora sabemos, por ejemplo, acerca de la historia del euskara en las mencionadas zonas del Noroeste y de las estribaciones del Gorbea parece sufragar plenamente nuestras anteriores apreciaciones.

Por lo que toca a la Tierra de Ayala, léase la parte que en la introducción a su obra dedica a la lengua BARRENGOA, *o.c.* (v. n. 2), p. 24-28, que, con fundamento en la historia y en la toponimia, excluye del ámbito del euskara, en bastantes casos desde muy antiguo, muchos de los lugares de las Vicarías de Orduña, Ayala y Tudela. Ello le lleva a decir acerca de nuestro manuscrito: "Este escrito debiera sujetarse a examen crítico respecto a su fecha" (la dada por Barandiaran: posterior a 1787) (Malentendiendo la mención de Orduña, tomándola por la Ciudad vizcaína).

El estudio, cuya publicación preparamos, de un hecho curioso ocurrido en 1836 que hemos conocido ahora (Cfr. ITURRATE, José, "Última confesión y testamento con intérprete de euskera-castellano", en *Ventanal*, Nº 103, 1987, p. 8-10) ya que el confesor, probablemente zuyano, nacido en Vitoriano o Sarria hacia 1770, no hablaba el euskara, lo que parece demostrar que no era ya la lengua allí utilizada generalmente, mientras que sí lo era en el pueblo del que era cura, Astobiza, de cual era vecino y en el que había nacido en 1781 el intérprete.

**EUSKALTZAINDIAREN ERABAKIAK
ETA ADIERAZPENAK**

BARNE-ERREGELAK

AURKIBIDEA

I. Izaera eta Xedeak	811
1. Art. Nortasun juridikoa eta xedeak	811
2. Art. Oinarri antolatzaileak	812
II. Osaera eta ibilbidea	812
2.1. <i>Euskaltzainak</i>	812
3. Art. Zenbat euskaltzain	812
4. Art. Euskaltzain osoak	812
5. Art. Euskaltzain urgazleak	812
6. Art. Euskaltzain osoen eskubideak	813
7. Art. Euskaltzain urgazleen eskubideak	813
8. Art. Euskaltzain ohorezkoen eskubideak	813
9. Art. Euskaltzain osoen eginkizunak	814
10. Art. Euskaltzain urgazle eta ohorezkoen eginkizunak	814
2.2. <i>Zuzendaritza</i>	814
2.2.1. <i>Horniketa</i>	814
11. Art. Zuzendaritzaren osaera	814
12. Art. Kargu uztea	815
2.2.2. <i>Egitekoak</i>	815
13. Art. Berarenak	815
14. Art. Zuzendaritza zabalduarekikoak	816
2.2.3. <i>Bileretako deia eta eguneko aztergaiak</i>	816
15. Art. Bilera deia	816
16. Art. Aztergaien zerrenda	820
17. Art. Aztergaien zerrendarekiko argibideak	817
18. Art. Azken ordukoak	817
2.2.4. <i>Bileren araubidea</i>	817
19. Art. Quorum-a	817
20. Art. Idazkariordea	817

21. Art. Deitutakoak	817
22. Art. Bilera-buruzagitza	817
23. Art. Erabakietarako gehiengoak	817
2.2.5. Agiriak eta erabakiak betetzea	818
24. Art. Bilera agiria	818
25. Art. Euskaltzainak eta Zuzendaritza-bileren Agiriak	818
26. Art. Erabakiak betetzea	818
2.2.6. Euskaltzainburua	818
27. Art. Euskaltzainburuaren ahalak eta egitekoak	818
2.2.7. Euskaltzainburuordea	819
28. Art. Euskaltzainburuordearen ahalak eta egitekoak	819
2.2.8. Idazkaria	819
29. Art. Idazkariaren ahalak eta egitekoak	819
2.2.9. Diruzaina	819
30. Art. Diruzainaren ahalak eta egitekoak	819
2.2.10. Egoitza	820
31. Art. Egoitza	820
2.2.11. Ordezkaritzen sortze eta egitekoak	820
32. Art. Sortzea	820
33. Art. Ordezkaritzen egitekoak	820
2.2.12. Ordezkariak	821
34. Art. Ordezkarien izendapenak	821
35. Art. Ordezkarien egitekoak	821
2.3. <i>Sailak eta batzordeak</i>	821
36. Art. Sailak	821
37. Art. Iker Saileko batzordeak	821
38. Art. Jagon Saileko batzordeak	821
39. Art. Egiturazko batzordeak	822
40. Art. Batzorde suntsikorrak	822
41. Art. Batzorde iraunkorren osaera	822
42. Art. Euskaltzainburua eta batzordeak	822
43. Art. Batzordekideen izendapena eta iraupena	822
44. Art. Batzordekideen tarteko izendapena	822
45. Art. Azpibatzerdeak	822
46. Art. Batzordeburu eta idazkariak	823
47. Art. Batzordeen langintza	823
48. Art. Osoen erabateko ordezkaritza batzordeei ematea	823

49. Art. Batzordeen lehen mailako onarpena	823
50. Art. Batzordeen bigarren eta hirugarren mailako onarpena	823
51. Art. Ikerburugoa	823
52. Art. Batzordeen bilera-egutegia	824
2.4. <i>Egitasmoak</i>	824
53. Art. Egitasmo bereziak	824
54. Art. Egitasmoen zuzendaritza akademikoa	824
55. Art. Egitasmoen arduradun teknikoa	824
56. Art. Egitasmoen arduradun administratiboa	824
57. Art. Egitasmoen aurrekontuak	825
III. Hautatze, izendatze eta bozketak	825
58. Art. Euskaltzain berrien izendapena	825
59. Art. Karguen horniketa eta iraupena	826
60. Art. Akademi bilkurak	826
IV. Dirutza eta Ondarea	827
4.1. <i>Ondarea</i>	827
61. Art. Ondarearekiko xehetasunak	827
4.2. <i>Euskaltzaindiaren lana. Jabetza eta erabilera</i>	828
62. Art. Ondarearen osaketa	828
63. Art. Lanen jabetza intelektualak	828
64. Art. Batzordeetako lanen ordainketa	828
65. Art. Agindutako lanen ordainketa	828
66. Art. Argitalpenen eskubideak	828
67. Art. Argitalpenetan egileen izenak	828
68. Art. Lanen argitalpen bereziak	828
4.3. <i>Diruzaina eta Ekonomi eragilea</i>	829
69. Art. Ondare alorreko arduraduna	829
70. Art. Diru-sartze eta diru-irteteen argibideak	829
71. Art. Diru-sartzeen erabilera	829
72. Art. Diru-sartze eta diru-irteteen kontu-ematea	830
73. Art. Ekonomi eragilearen izendapena	830
74. Art. Ekonomi eragilearen eginkizunak	830
V. Azkue Biblioteka	831
75. Art. Zerbitzuaren ondarea	831
76. Art. Ondarearen bilketa	831
77. Art. Zerbitzuaren helburua	831
78. Art. Ondarearen aberasbidea	831

79. Art. Erosketak	831
80. Art. Aurrekontua	831
81. Art. Katalogazioa	831
82. Art. Ondarearen ardura	832
83. Art. Liburuen mailegua	832
84. Art. Biblioteka batzordea	832
85. Art. Biblioteka langileen izendapena	832
86. Art. Biblioteka langileen zuzendaritza	832
87. Art. Bibliotekaren funtzionamendua	833
VI. Argitalpenak	833
88. Art. Argitalpenei buruzko xehetasunak	833
89. Art. Argitalpenen ardura	833
90. Art. Argitalpen batzordea	833
91. Art. Argitalpen berezien prestutasuna eta edukia	834
92. Art. Argitalpenen jabegoa	834
93. Art. Argitalpen eragilea	834
94. Art. Argitalpenen biltegia	834
95. Art. Argitalpenen aurkezpenak	834
VII. Onarpen mailak eta prozedurak	835
96. Art. Onartze mailak	835
97. Art. Arau eta gomendio mailakoak	835
98. Art. Batzordeen araugintza edo gomendiogintzarako esku-imate osoaz	836
99. Art. Batzorde mailakoak	836
100. Art. Irizpen edo diktamenak	836
Xedapen gehigarria	837
101. Art. Barne ibilbideak	837
Xedapen indargabetzailea	837
102. Art. Indargabetzeak	837

BARNE-ERREGELAK

I. IZAERA ETA XEDEAK

1. Art.

Euskaltzaindia Instituzioa da, nortasun eta gaitasun juridiko osoa duena; eta, helburuak bere Araudiak biltzen dituenak izanik, alor hauetan arituko da bereziki:

1.1. Euskararen gramatika legeak ikertzen eta azaltzen.

1.2. Hizkuntza eta Literatura hizkeraren langintzarako gomendioak eta arauak ematen.

1.3. Hizkuntzaren erabilera ezberdinetako hiztegia bildu eta egokiro sistematizatzen, dagozkion hiztegi orokorrak eta bereziak burutu eta argitaratzen, eta, era berean, Hizkuntza Atlasak eta Onomastika izendegiak.

1.4. Hiztegia, gramatika, grafia, literatura, hizkera eta ahoskera alorretan hizkera batura heltzeko lan egiten.

1.5. Euskararen erabilera aitzinatzen eta sustatzen, horretarako dagozkion gizarte eragileekin batera behar diren mota guztietako harremanak ugalduz.

1.6. Hizkuntzaren eskubideak zaintzen, horretarako euskal hiztunen hizkuntza eskubideak jagonez, bai euskara erabiltzeko tenorean, bai eta erabilera hori zuzena izan dadin.

1.7. Gizarte maila eta eremu orotako adierazpide eta lanabesa izan dadin, hizkuntzaren gaitze prozesuan lan egiten.

1.8. Literatur eta ikas lehiaketak eragiten.

1.9. Filologia eta linguistikako ikasketak sustatzen, horretarako bilgune izanik, legozkiekeen biltzar, jardunaldi, bilera eta harremanak bideratuz.

1.10. Euskarari dagozkionetan instituzio aholku emaile ofiziala denez, agiriak eta irizpide eta diktamenak ematen.

2. Art.

Xede hauek betetzeko, Euskaltzaindia instituzio gisa eratzen da, jarraiko oinarri antolatzaileen barnean:

2.1. Botere publikoaren sustapena, onartze berezia eta babesa euskararen alde egiten duen lanerako.

2.2. Barne antolakuntzaren berezko araubidea.

2.3. Arlo publiko nahiz pribaturako gaitasun juridiko osoa.

2.4. Barneko finantza-autonomia eta berezko ondarea.

II. OSAERA ETA IBILBIDEA

2.1. Euskaltzainak

3. Art.

Araudiaren hirugarren artikulua dioenez, hogeita lau euskaltzain osoz, euskaltzain urgazleez eta euskaltzain ohorezkoez osatua da Euskaltzaindia.

4. Art.

Euskaltzain osoak:

4.1. Euskaltzain osoek, sortzez edo jatorriz, Euskal Herri guztikoak izan behar dute, euskalki guztiek Euskaltzaindian beren ordezkaria izan dezaten. Horretarako hautagaiak euskararen edo euskal literaturan adituak izango dira.

4.2. Euskaltzainak hautatzeko garaian euskalkien ordezkaritza kontuan hartuko da, banaketa honen arabera: Araba, bat; Bizkaiera, hiru; Gipuzkera, hiru; Nafarrera, hiru; Behenafarrera-Lapurtera, hiru; Zuberera, bat.

4.3. Beste hamar euskaltzainak euskalki irizpide hau kontuan hartu gabe hautatuak izan daitezke. Nolanahi ere, euskalki bateko ordezkariak ezin dezakete kopuru orokorraren herena gaindi.

5. Art.

Euskaltzain urgazleak:

5.1. Euskaltzain urgazlegaiak orobat euskalaritzan ezagunak izango dira nahiz idazle hautak edo euskararen jagoletzan nabarmenduak.

5.2. Urgazleetarik batzuk atzerritarrak izan daitezke, nazioarte mailan akademia gaietan eskaini dituzten lan aipagarriak kontuan izanik aukeratuak.

6. Art.

Euskaltzain osoek eskubide hauek dituzte:

6.1. Batzarretan hitza eta boza izatea.

6.2. Edozein kargutarako hautagai izatea.

6.3. Institutuzioaren domina erabiltzeko ahalmena. Dominak, alde batetik, instituzioaren hasierako ikurra eramango du; bestetik, aulkiari dagokion zenbakia. Domina zenbatu hauen jabea instituzioa da eta erabili ondoren berriz itzuli beharko dira.

6.4. Urteko Aurrekontuan onartzen denaren arabera, bileretara joateagatik dagokion diru-laguntza jasotzea.

6.5. Institutuzioaren ezaugarri txartela (karneta) erabili ahal izatea.

6.6. Euskaltzain, euskaltzainkide edo euskaltzain osoa dela adierazteko ahalmena.

7. Art.

Euskaltzain urgazleek honako eskubideok dituzte:

7.1. Akademia gaiak erabiltzerakoan ohiko bilkura barrengoetara joatea, hitza bai, baina bozik ez dutelarik.

7.2. Ohiko bilkura agerikoetan izatea.

7.3. Akademia gaiez txostenak eta lan zientifikoak aurkeztea.

7.4. Izendatuz gero, dagokien batzorde bilkuretara joatea, eta, batzordekide badira, ahotsa eta boza izatea.

7.5. Euskaltzain urgazle dela adierazteko ahalmena.

8. Art.

Euskaltzain ohorezkoen eskubideak hauexek dira:

8.1. Akademia gaiak erabiltzerakoan ohiko bilkura barrengoetara joatea, hitza bai baina bozik ez dutelarik.

8.2. Ohiko bilkura agerikoetan izatea.

8.3. Akademia gaiez txostenak eta lan zientifikoak aurkeztea.

8.4. Euskaltzain ohorezko dela adierazteko ahalmena.

9. Art.

Honako hauek dira euskaltzain osoen eginkizunak:

9.1. Sarrera hitzaldia egitea, Arautegiak ezarritako epea eta prozedura betez.

9.2. Batzarretara joatea.

9.3. Gaiak erabakitzeke boza ematea.

9.4. Bere lanekin instituzioaren helburuak betetzen laguntzea.

9.5. Agintzen zaizkien lanak betetzea, epeak eta gainerako prozedurak zainduz.

9.6. Hautaketen bidez ematen zaizkien karguen eginkizunak betetzea.

9.7. Batzordeburu nahiz batzorde idazkari izatea.

9.8. Argitalpenen ale bat Bibliotekarako bidaltzea.

10. Art.

Euskaltzain urgazle eta ohorezkoen eginkizunak hauek dira:

10.1. Agindutako lanak betetzea.

10.2. Argitalpenen lanen ale bat Bibliotekarako bidaltzea.

10.3. Instituzioaren helburuak betetzen laguntzea.

2.2. **Zuzendaritza**2.2.1. *Horniketa*

11. Art.

Arautegiaren arabera:

11.1. Euskaltzaindiak Zuzendaritza bat izango du, honako kide hauek osatua: euskaltzainburuak, buruordeak, idazkariak, diruzainak, **Iker** sailburuak eta **Jagon** sailburuak. Denek euskaltzain oso beharko dute izan. **Iker** sailburua nahiz **Jagon** sailburua euskaltzainburuorde ere izan daitezke, aldi berean.

11.2. Zuzendaritzako karguak lau urtetarako izanen dira. Izendatuak berizenda daitezke.

11.3. Hautatzea ezkutuko bozketaz egingen da, horretarako soilki bilduko den ohiz kanpoko bilkura batean.

11.4. Kargu berritzea eginen den bilkurarako deia, gutxienez, hamabost egun aurretik bidali behar da. Egitarauan hautatzea aipatuko da.

11.5. Hautatzea errutsua izan dadin, gaiak euskaltzain osoen bozen nagusitasun osoa erdietsi beharko du. Gehiengo hori ez bada, beste bozketa bat eginen da, eta orduan aski izango da gehiengo soilak.

11.6. Zuzendaritzako kideen hautaketa abenduan egingo da. Karguaz jabetzea, ordea, urtarileko batzarrean.

12. Art.

Zuzendaritzakideen kargu uztea, honako arrazoiengatik gerta daiteke: heriotza, ezintasuna eta dimisioa. Ordezkoen hautaketa, gelditzen den denbora epealdia artekoa izango da. Hutsarteak gertatu ostean, ondorengo bilkuran iragarriko da eta hurrengo hileko osoko bilkuran hautatuko da.

2.2.2. Egitekoak

13. Art.

Zuzendaritzari dagokio lan batzordeetan parte hartuko duten pertsonen izenak proposatzea, eta Euskaltzaindiaren bilkura, erabaki eta lanei buruzko agiri berriketariak idaztea. Honez gain,

Zuzendaritzarenak, berarenak:

13.1. Euskaltzaindiaren erabakiak betetzea.

13.2. Egoitza eta ordezkaritzetako horniketa eta artatzeari kasu egitea.

13.3. Euskaltzaindiari eta Herri Aginteei aurkeztu behar zaien hurrengo urteko aurrekontua onartzea.

13.4. Diruzaintzak urtero Euskaltzaindiari eta Herri Aginteei aurkeztu behar dien Kontu-Errendapena aztertu eta onartzea.

13.5. Diruzaintza gainditzeko duten ekonomia gaiak bideratzea.

13.6. Urte bakoitzaren azken hiru hilabeteetan hurrengo urteko batzarren egutegia prestatzea.

13.7. Euskaltzainburuaren proposamenez, batzordekide izan daitezkeenak, dagokion osoko batzarrean aurkezteak.

13.8. Argitalpen batzordean partaide izatea, honen erabakiak betearaztea eta tarteko arazoak bideratzea.

13.9. Euskaltzaindiaren batzarrak finkatzea.

13.10. Administrazio orokorraren antolatzaile eta begirale izatea, beronek onetsitako Barne Ibilbidearen arabera.

13.11. Bibliotekaren eta Artxiboaren funtzionamenduko ildo nagusiak zaintzea.

13.12. Langileekiko arazoen ardura nagusia izatea, Zuzendaritzak berak onetsitako araubidearen arabera.

13.13. Barnerako epaimahaiak izendatzea eta kanpokorakoak proposatzea.

13.14. Euskararekiko instituzio, elkarte eta gizabanakoekin harremanak izatea.

13.15. Ustekabeko eta ezin luzatuzko akademiko ez diren arazoak apailatzea.

Zuzendaritza zabalduarekikoak

14. Art.

Inoiz edo behin, Zuzendaritza bil daiteke ordezkari, batzordeburu edota egitasmoen arduradunekin, gaiak hala eskatzen badu.

2.2.3. Bileretarako deia eta eguneko aztergaiak

15. Art.

15.1. Zuzendaritzak hilean bi aldiz egingo du batzar arrunta.

15.2. Era berean, gaiaren arabera premiak edota garrantziak hala eskatzen duenean, batzar bereziak egin ahal izango ditu.

15.3. Halaber, zuzendaritzakide guztiak bildurik, aurretiaz deirik egin gabe, aho batez erabaki dezakete une horretantxe Zuzendaritzaren bilera egitea.

15.4. Bilerak Euskaltzaindiaren egoitzan, ordezkaritzan, eta, hala beharrez, beste edonon egin ahal izango dira, tokia eta ordua aurretiaz finkatuta.

16. Art.

Eguneko aztergaien zerrendan, aurreko batzarraren agiria aztertuz eta onetsiz hasiko da, eta sailkatze baten arabera jarraikiko.

17. Art.

Zuzendaritzak aztertzeko, aurretiaz bidali beharko zaizkio idazkariordeari eguneko aztergaien zerrendan sartuko diren gaiiei buruzko txosten eta argibideak.

18. Art.

Azken orduko eta premia larriko gaiak azter daitezke, beharrezko diren azalpen eta aurrekariak esku artean direlarik.

2.2.4. *Bileren araubidea*

19. Art.

Euskaltzainburua edo legez ordezkatzeko duena eta gutxienez zuzendaritzakide erdiak ez badaude, ezin izango da batzarra hasi, ez eta balioz egin ere.

20. Art.

Zuzendaritzaren bileretan idazkariordeak parte hartuko du.

21. Art.

Eguneko aztergaien arabera, euskaltzainburuak edozein eragile, arduradun edo aditu joan dadin baimen dezake.

22. Art.

Euskaltzainburuak zuzenduko ditu eztabaidak eta gaien azterketa. Eta, egokietsi dezanean, bilera eten edo amaitutzat jo dezake.

23. Art.

23.1. Erabakiak bileran dauden zuzendaritzakide edota sailburuen gehiengo soilaz onetsiko dira.

23.2. Berdinketak euskaltzainburuak edo legez ordezkatzeko duenak ebartziko ditu.

23.3. Hautespeneak izendunezkoak izango dira, eta, bilerakideetarik gehiengoak eskatuz gero, isilpekoak.

2.2.5. *Agiriak eta erabakiak betetzea*

24. Art.

Agiria idazkariak edo, haren aginduz, idazkarioordeak egingo du.

25. Art.

Euskaltzainek eskubidea dute Zuzendaritzaren agiria ikusteko, baina ezin izango diote zabalkunderik eman.

26. Art.

26.1. Zuzendaritzaren erabakiak berehalaxe betearaztekoak izango dira, euskaltzainen bileraren berrespena lortu beharra ez badute.

26.2. Erabakiak hurrenez hurreneko sail ezberdinek betearaziko dituzte, bakoitzaren eskumenen arabera.

2.2.6. *Euskaltzainburua*

27. Art.

Euskaltzainburuaren ahal eta eginbideak hauexek dira:

27.1. Instituzioaren bilkuretan buru izatea.

27.2. Euskaltzaindiaren Arautegi, Erregela eta erabakiak bete daitezen begiratzea.

27.3. Instituzioaren ordezkaritza, lagun eta elkargo mota guztien aurrean eramatea.

27.4. Instituzioaren Erregela eta erabakiek eman diezazkioketen beste zerreginak betetzea.

27.5. Iritziak berdin agertzen badira, azken hitza izatea.

27.6. Akademi bilkuretan mahaiburu izatea.

27.7. Batzarretan batzar-gaiak irakurriko ditu.

27.8. Azken batzarreko agiriari oharrik egin behar ote zaion galdetzea.

27.9. Agiri onetsia izenpetzea.

27.10. Batzordeak osatuko dituzten batzordekideen izenak Zuzendaritzari proposatzea.

27.11. Ordezkaritzetako kontseiluak osatuko dituztenen izenak proposatzea.

27.12. Euskaltzainburua edozein batzorde nahiz ordezkaritzaren bilkuretarra joan daiteke, nahi duen guztietan, eta hala behar dela uste duen bakoitzean.

2.2.7. *Euskaltzainburuordea*

28. Art.

Euskaltzainburuordeari dagokio:

28.1. Euskaltzainburua falta denean, haren lanak egitea.

28.2. Bestelako kargu edo eginkizunen ardura egotz dakioke.

2.2.8. *Idazkaria*

29. Art.

Idazkariaren zereginak hauexek dira:

29.1. Osokoen batzar-agiria egitea eta euskaltzainburuaren on iritziaz inzenpetzea, onetsi ondoren.

29.2. Hartutako eskutitzei erantzutea eta horien berri batzarretan ematea.

29.3. Urteroko Oroitidazkia prestatzea eta Euskaltzaindira, hartako batzarrean, aurkeztea.

29.4. Ordezkaritzetako lanak koordinatzea.

29.5. Batzarren eta Zuzendaritzaren erregela eta erabakietatik heldu ohi zaizkion gainerako zereginak betetzea.

29.6. Batzarretan eskuarteko arazorik garrantzitsuenak azaltzea: gutunak, instituzioari egiten zaizkion eskeak, bulego-arazoak, asmoak, proposamenak eta abar.

29.7. Euskaltzainburuaren mandatari bezala, edozein batzorderen bilkuretarra joan daiteke.

2.2.9. *Diruzaina*

30. Art.

Organigramaren arabera, diruzaina da instituzioaren ondare alorreko arduradun nagusia eta, Araudiaren 12. artikulua dioenez, sarrera eta ordainketa guztien kontuen berri eta argibideak jasoko ditu eta, besteak beste, hauek dagozkio:

30.1. Edozein arrazoiengatik elkargoak hartu behar dituen diruak jasotzea.

30.2. Ordainketak egitea.

30.3. Euskaltzaindiari hiru hilabetez behin kontuak errendatzea; euskaltzainburu nahiz Zuzendaritzari, eskatzen zaion bakoitzean, egingo dionaz gainera.

30.4. Era berean, Estatuko Gobernu, Autonomia Erkidego eta Foru Diputazioei kontuak errendatzea, jasotako diru-laguntzak zertan erabili diren azalduz.

30.5. Behar den garaian, hurrengo urteko Aurrekontua prestatu eta Zuzendaritzari, osoen bilkurari eta Herri Aginteei aurkeztea.

2.2.10. *Egoitza*

31. Art.

Euskaltzaindiak Bilbon du egoitza. Egungo etxea: Plaza Barria, 15ean dago.

Erakundearen egitasmoak egoitzan kokatuko dira, ahal delarik.

2.2.11. *Ordezkaritzen sortze eta egitekoak*

32. Art.

Euskaltzaindiak ordezkaritzak izan ditzake, Arautegiak 16. artikuluan dioenez.

33. Art.

Ordezkarien ardurapean ordezkaritzei dagokie:

33.1. Neurri handi batean –nahiz eta ez hauei bakarrik– bakoitzak bere eskualdean, Euskaltzaindiaren bi sail nagusietarik baten arta izatea: hots, **Jagon** Sailarena.

33.2. **Iker** Saileko batzordeei azpiegitura eta laguntza eskaintzea, betiere, Idazkaritzaren koordinaziopean.

33.3. Zuzendaritzak egozten dizkien lanetan aritu eta egiten zaizkien eskei erantzungo diete, hiritarrei hurbileko zerbitzua eskainiz.

33.4. Egoitzaren eta ordezkaritzen arteko elkarlana koordinatzeko, ahalmenen arabera, informazio-sarea landu eta erabiliko da, etengabeko trukaketa erraztuz.

33.5. Honez gain, Idazkaritzaren bidez, instituzioaren bestelako beharri-zan orokorre i ahal bezainbateko laguntza eskaintzea.

33.6. Ordezkaritza alorrean diru-kontuen kudeaketa eramatea eta, aldiro, Diruzaintzari kontu-errendapena bidaltzea.

2.2.12. Ordezkar iak

34. Art.

Ordezkar itzaburua ordezkar ia izango da, ahal delarik euskaltzain osoa, eta Erregela hauen 58. artikulua ren arabera izendatuko da.

35. Art.

Ordezkar iari dagozkio:

35.1. Ordezkar itzei ezarritako instituzioaren eginkizunez arduratzea.

35.2. Bere eremuan, instituzioaren izenean, gutunak eta agiriak sinatzea, eta banku-kontuen ahalmena izatea.

35.3. Behar izanez gero, ordezkar iari laguntza eta aholkua emateko, Ordezkar itza-Kontseilu eragilea izenda daiteke. Kontseilu hau Zuzendar itzak izendatuko du, ordezkar iari entzun ondoren, eta osoen bilkurak berretsiko.

2.3. Sailak eta batzordeak

36. Art.

Arautegiaren 2. artikulua ren arabera, Euskaltzaindiak bi sailetan banatuak ditu bere eginkizun akademikoak: **Iker** Saila eta **Jagon** Saila, sail haue tariko bakoitza batzordeetan bana daitekeelarik.

37. Art.

Xede horretarako, **Iker** Saila batzorde iraunkor haue tan banatuko da: I. Hiztegitzinta batzordea, II. Gramatika batzordea, III. Dialektologia batzordea, IV. Onomastika batzordea eta V. Literatura batzordea.

38. Art.

Jagon Saila batzorde bakarrak edo, beharren arabera, batzorde gehiagok osatua izan daiteke.

39. Art.

Sailez kanpoko batzordeak egiturazkoak deitzen dira (une honetan: Argitalpenak, Azkue Biblioteka eta Lege-ekonomia batzordea) eta Zuzendaritzari atxikiak izanen dira.

40. Art.

Batzorde suntsikorrak sor daitezke eta, haiei agindutako lana burutu ondoren, desagertuko dira. Hauek ez dute zenbaki jakinik eramango.

41. Art.

Batzorde iraunkor bakoitza gutxienez bost lagunez osatua izango da. Honez gain, aholkulari gisa, gai baterako edo besterako, zenbait lagunek parte har dezakete.

42. Art.

Euskaltzainburua batzorde nahiz Ordezkaritza-Kontseiluen edozein bilkurara joan daiteke. Orobat, honen mandatarari gisa, egin dezakete euskaltzainburuordeak eta idazkariak.

43. Art.

Batzordeak bi urtetarako izendatzen dira karguen horniketaren ondorengo bilkura batean. Euskaltzainburuak, Zuzendaritzako lagunekin kontatuz, batzordea osatuko dutenen izenak hautatuko ditu, eta ohiko barrengo bilkuran proposamena egingo, beste euskaltzain osoek ere beren proposamenak egiteko aukera dutelarik. Proposamenok beti izkribuz egin behar dira, arrazoiak emanaz, hau da, pertsona jakin bat zergatik hautatu den esanez.

44. Art.

Tarteko izendapenak egin daitezke hutsune bat gertatzen denean edo izkribuz beharrizana arrazoitzen denean. Horretarako, batzordeburuak, batzordeari entzunda, hileroko osoko bilkuran aurkeztuko du proposamena, honek berrets dezan eta batzordeen organigraman ezar dadin.

45. Art.

Batzorde bakoitzak, bere lanen eskakizunen arabera, azpibatzerde edo txostengintza-taldeetan jardun dezake. Azpibatzerdea, batzordearen langintza oparoak edo eremu zabal batek eskatzen duenean iraunkorki diharduenetarako deituko da. Txostengintza-taldea, ordea, eginkizun jakin eta suntsikorra burutzeko izango da, kopuru urrikoa, eta, adibidez, txosten edo diktamen bat, nahiz erabaki-proposamenak prestatzeko.

46. Art.

Batzorde bakoitzak buru eta idazkari bat izango du. Burua, ahal delarik, euskaltzain osoa izango da. Bilkurak batzordeburuaren aginduz deituko ditu idazkariak, edo, honen ezinean, Euskaltzaindiko idazkariordeak. Batzorde idazkariak batzar-agiria egin beharko du. Dena dela, instituzioaren lana koordinatzeko, deien eta batzar-agirien kopia idazkariordeari eta eragile teknikariari bidali behar die, eta idazkariordeak Diruzaintzari bilerakideen berri eman-gio dio, honek haiei dagozkien ordainketak egin ditzan.

47. Art.

Batzordeek beren langintza garatzeko eskubidea dute. Emaizten kontua osoko bilkurari emango diote, honek, hala legokiokeenean, azter eta berrets dezan.

48. Art.

Osoko bilkurak erabateko ordezkaritza eman diezaioke batzorde bati, hau da, gai jakin baten erabakitzeke ahalmena. Honelakoa da Argitalpen batzordearen eginkizuna.

49. Art.

Beste batzuetan, batzordeak, lana burutzeaz gain, lehen onarpena eman dezake. Gero osoko bilkurak berretsi beharko du. Horrelakoetan epea irekiko da, euskaltzain osoek eta dagozkien batzordekide edo ohargileek aldaketak eta zuzenketak aurkez ditzaten.

50. Art.

Batzordeei, arruntki edo bereziki, bigarren edo hirugarren mailako onarpena egotziko zaie (*Euskera* XXII, 764-766. orr.) eginkizun hauetan:

50.1. Arruntki: txosten, irizpen-diktamen, izendegi eta horien antzekoetan, bai barneko bai Herri Aginte edo beste instituzioentzat prestatuetan.

50.2. Bereziki: onikusia edo oniritzia eskatzen duten lanetan, zeinetan Akademiaren ildo nagusi, arau edo gomendioak betetzen direla ziurtatu beharra baita. Dena dela, osoko bilkurak beti eska diezaioke batzordeari honen kon-tu zehatza.

51. Art.

Ikerburugoa osatzen dute sailburuak eta batzordeburuek. Aldian-al-dian, bilduko dira, Euskaltzaindiaren eremu honetako eginkizun garrantzitsuak ko-

ordinatzeko. Bilera hauetara eragile teknikaria eta batzorde idazkariak ere deituak izango dira.

Aurrekoan aipaturiko bilkuretako bat **Iker** sailburu, idazkari eta Zuzendaritzarekin batera egingo da. Bilkura hauen xedea hurrengo urteko plangintza burutzea izango da eta maiatzean jarriko da.

Hala behar izanez gero, gaiaren arabera, sailburua eta eragile teknikaria bil daitezke, luza-ezinezko edozein arazorengatik.

52. Art.

Batzorde bakoitzak aurretiaz ohiko bilkuren egunak eta tokiak finkatu ditu honen berri Idazkaritzara igorritik. Salbuespen eta ez ohitura gisa, ospakizun baten tokiaz edo/eta dataz baliaturik ohiko lekuetatik kanpo egin daitezke.

2.4. Egitasmoak

53. Art.

Euskaltzaindiak egitasmo bereziak bidera ditzake. Honetarako, Zuzendaritzak eta sailburuek egitasmo-lantalde bat proposatuko dute, osoko bilkurak onar dezan.

54. Art.

Egitasmo bakoitzak zuzendari akademiko bat izango du. Jarraipen batzordeño bat ere izenda daiteke, hiruzpalau lagunekoa, batzordeburua edo egitasmo zuzendaria barnean direlarik. Batzordeño hauetan eragile teknikaria ere egotea komeni da.

55. Art.

Egitasmo bakoitzak arduradun teknikoa izango du, lantaldearen idazkari gisa ariko dena, batzordeburu edo zuzendariaren gidaritzapean eta eragile teknikariarekin harreman eta elkarlan estuan.

56. Art.

Egitasmoetan lanean diharduten hitzarmendun edo bekadunak, arazo akademikoez landa, Barne Ibilbiderako erregelen eta Administrazio egiturapean egongo dira.

57. Art.

Egitasmoen laguntza ororen kontuak arau eta prozedura orokorrean leko-
ra bereziki hartutako hitzarmenek ezarritakoak izango dira.

III. HAUTATZE, IZENDATZE ETA BOZKETAK*Euskaltzain berrien izendatzea*

58. Art.

58.1. Nahiz bizi guztirako izendatua izan euskaltzaina, bere burua eus-
kaltzain osoari dagozkion eginkizunak betetzeko ezindurik ikusten badu, bere
gogoz utz dezake euskaltzain oso izatea. Euskaltzaindiak hiru hilabeteko epea
emango dio, dituen arrazoiak adierazteko, eta gero erabakiko du onartzen duen
ala ez. Onetsia delarik, hurrengo bilkuran iragarriko du euskaltzainburuak hu-
tsartea.

58.2. Euskaltzain oso izatea utzi ondoren euskaltzain ohorezko izendatu-
ko da, euskaltzain ohien zerrendan.

58.3. Hutsartea betetzeko proposamenak ondoko bi batzarretan aurkez-
daitezke.

58.4. Euskaltzain osoa hautatzeko eginen den bozketa ezkutukoa izan
bedi. Hautatze mahaia Zuzendaritzak osatuko du.

58.5. Lehen aldian euskaltzaingaietan nehorik ere nagusitasun osorik er-
diesten ez badu, bigarren bozketa eginen da, eta, behar izanez gero, hiruga-
rrena ere bai. Hirugarrenean nagusitasun osorik gertatzen ez bada, aulkia hu-
tsik dagoela iragarriko da, berriz ere.

58.6. Idazkaritzak gutun ofizial baten bidez hautatu berriari hautapena ja-
kinaraziko dio, bai eta kargua hartzeko epea eta egin beharrekoak ere. Hauta-
tua izan denak hilabeteko epea du bere baiezkua emateko.

58.7. Zortzi hilabeteko epea eman daiteke, gehienez ere, karguaren har-
tzea ospatzeko. Lehen sei hilabeteak sarrera-hitzaldia idazteko izango dira. Sa-
rrera-hitzaldi hori, hautatuak berak nahi duen gai batez izan daiteke, baina eus-
kaltzain zaharraren (zeinen ondoko bezala sartzen den) aipu edo oroitzapena
egiten duela, betiere. Azkeneko bi hilabeteak euskaltzainburuak, nahiz hark
hautatu duen euskaltzain batek, erantzun idazkia idazteko izango dira. Sarre-
ra-eguna euskaltzainburuak jarriko du.

58.8. Harrera-batzarra, ageriko bilkura berezia izango da. Hasteko, idaz-
kariak bilkura hura zertarako den aditzera emango du, laburki. Berehala, bi
euskaltzain -aurkezleatariko bat eta sarrera-hitzaldia azkena egin duen eus-

kaltzainkidea joango dira euskaltzain berriaren bila, batzar-tokian sarrarazi eta mahairaino lagunduko diote; eta han, buruzagiak adieraz diezaionean, bere hitzaldia irakurtzen hasiko da. Honen hurrengo erantzun behar duenak irakurriko du berea. Bukatu ondoren, denak zutik direlarik, euskaltzainburuak gaia euskaltzain aitortuko du, eta agiria eta ezautailua emanaz, eskua hertsiko dio; anaitasunezko erakuspen hau beste euskaltzain guztiek ere egingo diote.

58.9. Sarrera Erakundearen egoitzan izango da, edo, sartzen den euskaltzainaren proposamenez, haren jaioterrian edo bere eskualdearen nortasuna kontuan izanda, hiriburu edo leku esanguratsu batean.

Karguen horniketa

59. Art.

59.1. Euskaltzaindiko kargu guztiak lau urtetarako dira, baina berrautapena egin daiteke.

59.2. Euskaltzaindiko Zuzendaritzaren karguak hornitzekoan soil gorde bitez Arautegiko arauak (Arautegia, 28. artikulutik 32.era artekoak).

59.3. Bozketako orduan, Euskaltzaindian izendatu zaharrena eta izendatu berriena, buru eta idazkari, hurrenez hurren, izango dira mahaia osatuko dutenak.

59.4. Euskaltzaindiaren gainerako barneko karguen horniketa batzarrean egingo da, Lehendakariak edo Zuzendaritzak proposamena eginez. Beste euskaltzain osoek ere bestelako proposamenak egin ditzakete. Batzarrak bere onartzeaz emanen dio balioa izendapenari.

Akademi bilkurak

60. Art.

60.1. Akademi bilkura arrunten ibilbidea eredu honen arabera izango da: mahaiburu erdian, euskaltzainburua egonen da; honen eskuinean, buruordea eta ezkerrean, idazkaria. Hauetariko baten ezinean, hurrengo ordenan diruzaina eseriko da mahaiburuan eta, era berean, **Iker** sailburua eta **Jagon** sailburua.

60.2. Mahaiburuak berak egiten ez badu, batzar moderatzaile bat ere egon daiteke. Moderatzaile honen egitekoak honako hauek dira: batzarraren haria ipinitako gaien arabera zuzen eramatea, hitza eskatu duenari dagokionean ematea, behar denean kentzea, elkarrizketa gidatzea, eztabaidak trenkatzea, solasaldiaren ondorioak laburki ematea.

60.3. Gaiak aurretiaz bidalitako ordena berean eramango dira, hasieran, mahaiburuak arrazoiren batengatik aldaketaren bat iragartzen ez badu, behintzat.

60.4. Nolanahi ere, lehen puntutzat azken bilkurako agiriari oharrik egin behar ote zaion galdetuko du. (Agiri hau ere aurretik ezagutuko dute batzarkideek, bidali zaienez gero). Inork zuzenketaren bat aurkezten baldin badu eta onartzen baldin bada, agiria ohar horren arabera jarri beharko da. Agiria zuzendu behar ez dela erabaki badeza batzarrak, ez da zuzenduko, baina urlia batzarkideak eskatutako zuzenketaren berri bertan emanen da. Batzarraren baimenduaz eta euskaltzainburuak eta idazkariak izenpeturik, azken batzarreko agiria berronetsia geldituko da.

60.5. Ondoren, batzar deian jarritako gaiak tratatzera pasatuko da. Puntu horiek erabaki proposamenak baldin badira, komeni da dagokion batzordeak aurreko hileko batzarrean banatzea, edo, hurrengoa baino hogeit egun lehenago euskaltzain oso guztiei, eta dagozkien euskaltzain urgazle batzordekide edo ohargileei Idazkaritzak bidaltzea.

60.6. Onetsi edo berretsi behar diren gaiak aztertu ahal izateko, banatutako proposamenei ohar edo zuzenketak idatziz eta geroago azalduko den prozeduraren arabera egingo dira.

60.7. Horrelako agiri edo erabakiak, ohiko nahiz ohiz kanpoko barrengo bilkuretan har daitezke.

60.8. Urte bakoitzaren azken aldean Zuzendaritzak heldu den urteko batzar egutegia presta beza.

IV. DIRUTZA ETA ONDAREA

4.1. Ondarea

61. Art.

Euskaltzaindiaren ondarea osatzen dute:

61.1. Institutuzioaren jabetzapeko ondasun higikor eta higiezinek.

61.2. Azkue Bibliotekaren ondareek.

61.3. Eskubideek eta ondarezko izaeradun bestelako elementuek.

61.4. Bere ondarearen ustiaketatik eskura dezakeen beste edozein diru-sarrerek.

61.5. Estatu zein bestelako erakunde publikoen Aurrekontuetan ezarritako ohiko diru-laguntzek.

61.6. Ohiz kanpo Estatuko Gobernuak zein bestelako erakunde publiko-ek eman liezazkioketenek.

61.7. Autonomia Erkidegoek ematen dizkietenek.

61.8. Foru Diputazio, udal, instituzio, elkarte eta gizabanakoen laguntza eta emaitzek.

61.9. Argitalpenen etekinek.

61.10. Zerbitzuen emaitzek.

61.11. Institutzioak bil ditzakeen bestelako baliabide eta diru-sarrerek.

4.2. Euskaltzaindiaren lana. Jabetza eta erabilera

62. Art.

Euskaltzaindiaren Ondare edo Funts Intelektuala osatzen du Erakundearen esparruan egin edo eskuratu den lan akademiko orok, nahiz eta lan hori Euskaltzaindiaren Ondare Intelektuala zabaltzeko argitalpen, datutegi edo bestelako bideetan jaso ez.

63. Art.

Batzordeen (berezko) lan akademikoen ondorio den lan oro –lan hori zatikakoa zein osoa izan– Lan Kolektibotzat joko da. Euskaltzaindiak izango ditu jabetza intelektualari buruzko eskubide guztiak lan horren gain, hala eskubide moralak, nola lan hori ustiatzeko eskubideak (edizioa, argitalpena...); ustiatze hori Erakundearen helburuei hobekienik egokitzen zaien moduan nahiz denboran gauzatu behar da, bide zein teknologia egokienak erabilia.

64. Art.

Euskaltzaindiaren batzorde akademikoetan lan egiteagatik ez da ezer ordainduko; hori gorabehera, Euskaltzaindikoko gobernu organo eskudunak ordainketa teknikoak onets ditzake, proiektu akademiko berezietan parte hartu dutenentzat.

65. Art.

Salbuespenez, Euskaltzaindiaren ohiko lan esparrua gainditzeagatik, eta organo eskudunak hala erabakitzen duenean, organo horrek irizpen, txosten edo bestelako lanak egin diezazkieke batzorde bereko nahiz beste batzordeetako kideei, baita gainontzekoei ere. Agindu horiek betetzeagatik, kasuan-ka-

suan itundutakoa ordainduko da eta, hori jasotakoan, lan horren gaineko eskubideak Euskaltzaindiari lagatzeko agiria bete beharko da.

66. Art.

Euskaltzaindiari dagokio haren izenean argitaraturiko lanen gaineko eskubide oro, bai lan horiek Erakundearen zeregin kolektiboaren ondorio direnean, bai eta esparru horretatik kanpo eginiko ekarpenak direnean ere; azken horien kasuan, Euskaltzaindiak kasuan kasuko eskubideen lagapena lortu behar du.

67 Art.

Euskaltzaindiak argitaratzen duen lan orok parte-hartzaileen izen-abizenak jaso behar ditu, ikusteko moduko lekuan.

68. Art.

Interesatuak eskakizun formala eginez gero, organo akademiko eskudunak baimen dezake Euskaltzaindiari eginiko ekarpen partikularren edizioa edota argitalpena, baldin eta, ekarpen horiek Lan Kolektiboaren zati izan arren, modu independentean editatu eta argitaratu ahal badira; halako kasuetan, betiere, argitalpen hori Erakundearen argitalpenarekin bat etorriko dela bermatu behar da.

4.3. Diruzaina eta ekonomi eragilea

69. Art.

Euskaltzaindiaren organigramaren arabera diruzaina da ondare alorreko arduradun nagusia.

70. Art.

Araudiaren 12. artikulua arabera diru-sarrera eta diru-irteera guztien kontuen berri eta argibideak jasoko ditu.

71. Art.

Diruzaintzak, Euskaltzaindiari etor dakizkiokeen diru-sarrerak, barne antolakuntzarako berezko araubidearen ondorioz, osokoen bilkurak erabakitakoa arabera erabili ahal izango ditu:

71.1. Araudiaren 1. artikuluan eta Erregela hauen 1. artikuluan zehaztutako xedeak betetzeko.

71.2. Onetsitako argitalpen eta berrargitalpenak egiteko.

71.3. Literatura sariketak ordaintzeko.

71.4. Agindutako lanen lansariak emateko.

71.5. Akademi kargudunen esleipenatarako.

71.6. Bileretara deiturik joan diren euskaltzain eta batzordekideei, Aurrekontuan ezarritako ordainketa-neurria hornitzeko.

71.7. Langileen lansariak eta aseguruak ordaintzeko.

71.8. Funtzionamendu gastuei aurre egiteko.

71.9. Egoitza eta ordezkaritzak hornitzeko.

71.10. Azkue Bibliotekarako aurrekontua hornitzeko.

71.11. Zuzendaritzak, hala deritzonean, xedeak betetzeko beharrezko ikusten dituen bekak eman ahal izateko.

71.12. Euskaltzainek osokoen batzarrean erabakitzen dituzten beste ekin-tzetarako.

72. Art.

Diruzaintzak diru-sarrera eta diru-irteeren berri emango dio hilabetero Zuzendaritzari eta hiru hilebeterik behin, osoen bilkurari. Halaber, Euskaltzaindiak, jasotako diru-laguntzen erabileraren berri emango die instituzio, elkarte eta gizabanakoei.

73. Art.

Akademi kargudunek beren bizibidea instituzioaz kanpo dutenez, Diruzaintzaren ardura zuzena eramateko, diruzainaren gidaritzapean arituko den ekonomi eragile bat izenda dezake Euskaltzaindiak. Ekonomi eragile hau ez da euskaltzain osoa izango.

74. Art.

Organigramaren arabera ekonomi eragileari dagokio:

74.1. Aurrekontuak eta kontu-errendapenak prestatzea.

74.2. Ondasunen inbentarioa eta mantenua.

74.3. Kontabilitatearen kudeatzea.

74.4. Biltegiaren zuzendaritza.

74.5. Intendentzia eta erosketak.

74.6. Informatizazioa.

V. AZKUE BIBLIOTEKA

75. Art.

Azkue Biblioteka izena daraman Euskaltzaindiaren zerbitzuak honako ondare hau du:

75.1. Monografiak, aldizkako argitalpenak, eskuizkribuak, dokumentuak, mikrofilmak, grabaketak eta beste edozein euskarritan bildutako gaiak.

75.2. Institutzioaren artxibo historikoa.

75.3. Hau guztia gordetzeko eta erabiltzeko behar den hornidura.

76. Art.

Euskal kultura eta harekin zerikusia duten ingurukoak, bereziki euskarari eta euskal literaturari dagozkienak, dira Azkue Bibliotekak bilduko dituen gaiak. Hizkuntzalaritza orokorra eta hedadura txikiko hizkuntzen inguruko gaiak ere bil ditzake.

77. Art.

Aurreko artikuluan aipatzen diren gaien ikerkuntzari laguntza ematea da Azkue Bibliotekaren helburu behinena, eta ikertzaileendako zabalik dago, indarrean jarriko diren barne ibilbiderako baldintzekin.

78. Art.

Azkue Bibliotekak erosketaz, dohaintzaz edo trukez aberastuko du ondarea eta haren esku utzitako etorkinak zainduko ditu. Ongileen zerrenda agirian jarriko da bibliotekan.

79. Art.

Instituzioaren Aurrekontu orokorrean atal berezia izango du urtero Azkue Bibliotekak, ondare bibliografikoak eta horien antzekoak erosteko eta, hauek behar bezala erabiltzeko nahitaezko den tresneria eskuratzeko.

80. Art.

Ordenagailu nagusian sartuko den kontabilitate berezia eramango du Azkue Bibliotekak, dagozkion datuak bereiziz.

81. Art.

Biblioteka eta artxiboko ondarea osatuko duten sarrera guztiak katalogatuko dira, nazioarteko katalogazio informatikoen arauak jarraituz. Sartu direnen berri emango zaio osoen batzarrari.

82. Art.

Azkue Bibliotekako zuzendaritzak eta langileek ondarea zaintzen eta kontrolatzen ardura berezia izango dute. Aipatu hauek, euskaltzain osoak eta egoitzako arduradun nagusiak bakarrik sartu ahal izango dira biblioteka eta artxiboko barne geletara. Beste edozeinek zuzendariaren baimena beharko du sartzeko eta langileren batekin sartu beharko da.

83. Art.

Euskaltzainek, Herri Agintek eta Euskal Herriko Unibertsitateek eskubidea izango dute, zuzendariaren iritziz utz daitezkeen liburuak maileguz eramateko, eta hilabeteko epean itzuli beharko dituzte.

84. Art.

Azkue Bibliotekaren funtzionamendua bermatuko dutenak honako hauek izango dira:

84.1. Bibliotekaria, osoen bilkuran izendatua, euskaltzain oso izango dena.

84.2. Bibliotekako batzordea, bibliotekaria buru delarik, osoen batzarrean izendatua.

84.3. Zuzendaria, bibliotekako batzordearen idazkaria izango dena.

84.4. Langileria teknikoa.

84.5. Lan suntsikorrak aldizka burutzeko hitzartutako bekadunak.

85. Art.

Azkue Bibliotekako langileak honela izendatuko dira:

85.1. Zuzendaria Euskaltzaindiaren Zuzendaritzak izendatuko du, batzordearen proposamenez.

85.2. Langileak eta bekadunak ere Zuzendaritzak izendatuko ditu zuzendariaren proposamenez eta batzordearen oniritziaz.

85.3. Zuzendaria eta langile finkoak Euskaltzaindiaren langile-zerrendan sartuko dira.

86. Art.

Azkue Bibliotekako langileak, lanbide arazoetan, idazkariaren eta kudeatzailearen menpean izanen dira, eta lanaren antolamendu profesionalerako zuzendariaren menpean.

87. Art.

Azkue Bibliotekaren funtzionamendua, eta zuzendari eta langileen zereginak, Euskaltzaindiaren Zuzendaritzak onetsitako Barne Ibilbiderako arauetan bilduko dira, Bibliotekako batzordeak aurretik emandako iritzian oinarriturik.

VI. ARGITALPENAK

88. Art.

Arautegiaren 40. artikuluan Euskaltzaindiaren argitalpen bezala, *Euskera* agerkaria eta Institutuzioaren xedeei dagozkienak aipatzen dira. Argitalpenok, une honetan, sorta hauetan banatzen dira:

- 88.1. Arauak.
- 88.2. Iker bilduma.
- 88.3. Hiztegiak.
- 88.4. Gramatikak.
- 88.5. Hizkuntza atlasak.
- 88.6. Izendegiak.
- 88.7. Onomasticon Vasconiæ bilduma.
- 88.8. Literatura bildumak.
- 88.9. Euskararen lekukoak bilduma.
- 88.10. Jagon bilduma.
- 88.11. Katalogoak.
- 88.12. Argitalpen solteak.

89. Art.

Euskaltzaindiaren izenaz plazaratzen diren argitalpenen ardura, organigramaren arabera, Zuzendaritzari dagokio. Eginkizun hori Argitalpen batzordearen bidez gauzatuko da eta honela osatuko da batzordea: Zuzendaritzakideak eta beste bi kide. Idazkari lanak, argitalpen eragileak egingo ditu.

90. Art.

Argitalpen batzordeak inprimatuko diren lan guztiak programatu eta onetsiko ditu, eta argitalpenaren prestakuntza, berezitasunak, nondik-norakoak, epeak eta bestelako xehetasunak jarraiki eta zainduko ditu.

Erabateko onarpena eman ahal izateko, lanak guztiz burutua eta taxutua izan beharko du eta, finantzabidearen aldetik, aurrekontuarekiko Diruzaintzaren baiezkotza irizpen idatzia ezinbestekoa izango da.

91. Art.

Elkarlaneko bildumetan eta gaiaren berezitasunak hala eskaturik, lanaren prestutasuna eta edukia jagoteko, euskaltzainburuak, idazkariak eta **Iker** eta **Jagon** sailburuek osatzen duten azpibatzerde akademikoak aztertuko du lana lehenik eta proposamena aurkeztuko Argitalpen batzordeari. Baita ere, beronen eskuordetzeaz beren beregi izendaturiko azpibatzerdez kanpoko irizpen emailek. Hauek gutxienez bi izango dira, eta gaian adituak.

Azpibatzerde akademiko honen idazkari legez eragile teknikaria arituko da.

92. Art.

Euskaltzaindiaren izenarekin argitaratzen diren lan guztien jabetza osoa instituzioarena da.

Euskera agerkarian nahiz sorta batean egilea aipatuz argitaratzen diren lanetan Euskaltzaindiak argitaratze-jabetza zainduko du, egilearekin sinatutako argitaratze-hitzarmen baten bidez. Hitzarmen hau sinatzeak lana argitaratzea merezi duela adieraziko du, baina ez han esaten denarekin osoki bat datorrenik.

93. Art.

Inprimatze prozeduraren hurbileko jarraipena argitalpen eragileari dago-kio eta ez da beste inor sartuko horretan.

Ezinbestekoa gertatuko balitzaio, egile, prestatzaile, batzorde ordezkari, edo bildumaren arduradunaren laguntza eska dezake eragileak.

94. Art.

Euskaltzaindiaren biltegian gordeko dira salgai dauden argitalpen guztiak. Argitalpena biltegitik ondoren, ondarea denez, Diruzaintzaren esku gelditzen da, horren kudeaketa. Eginkizun honetan salmenta arduradunaren laguntza izango du.

95. Art.

Idazkariordeak, argitalpen eragileak, eragile teknikariak, Diruzaintzako kide batek, Azkue Bibliotekako kide batek eta salmenta arduradunak osaturiko lantaldea arduratuko da aurkezpen, publizitate, zabalkunde, banaketa, trukezko zerbitzu eta bestelako xehetasunak antolatzeaz eta burutzeaz.

VII. ONARPEN MAILAK ETA PROZEDURAK**96. Art.**

Euskaltzaindiak onartze maila hauek ditu: arauak, gomendioak, akademi batzorde mailakoak, oniritzi edo diktamenak.

*Arau eta gomendio mailakoak***97. Art.**

Ohiko prozedura honekin aztertu eta erabakiko dira:

97.1. Dagokion batzordeak, jarritako epearen barruan, proposamen txostena landuko du. Prestatu ondoren, egoitzara bidaliko du euskaltzainburuari batzar gaitan sar dezan eskatuz.

97.2. Horretarako batzordeak izendatzen duen batek lanaren aurkezpena egingo du. Zuzenketa epe zehatz bat iragarriko da, euskaltzain oso guztiei, batzordekideei eta beren beregi igorritz eskatzen duen beste ohargile edonori emanez edo igorritz.

97.3. Zuzenketa edo oharra idatziz egin behar dira, egoitzara igorri eta, beste epe jakin bat jartzen ez denean, hurrengo hileko 20rako, luzeenik ere. Idatziz iristen direnak bakarrik hartuko dira kontuan.

97.4. Osoko zuzenketa bada, ordeko testua aurkeztu beharko da.

97.5. Erabaki proposamen desberdinak daudenean, orri berezietan aurkeztu beharko ditu zuzentzaile edo ohargileak. Euskaltzaindikoko idazkariordeari dagokio hileroko batzarrerara doazen gaien zuzenketa-oharren testuaren ku-deaketa, eta batzorde idazkariari, batzorde erabaki proposamenak direnean. Eragile teknikariak koordinatu eta lagunduko ditu lan honetan.

97.6. Proposamena hileroko bilkuran eztabaidatuko da eta erabakia hartuko. Eztabaida egun berean amaitzen ez bada, zatika ere har daitezke erabakiak hurrengo bilkuretan.

97.7. Arau eta gomendioak onartzen direnean *Euskera* agerkarian argitaratuko dira, lankideen izenak aipatuz.

Batzordeen araugintza edo gomendiogintzarako esku-emate osoaz

98. Art.

98.1. Garrantzi handirik gabeko araugai edo gomendio-gaietan, dagokion batzordeak, esku-emate osoa erabili, erabakitzea onar lezake euskaltzainen hileroko batzarrak.

98.2. Ezin izango da onartu zehaztu gabeko esku-ematerik.

98.3. Argitalpena aurreko artikuluan bezala izango da.

Batzorde mailakoak

99. Art.

99.1. Onarpena ez da maila osokoa izango, eta, lana Euskaltzaindiarena izanik ere, instituzioak ez ditu bere gain hartzen izen edo forma guztiak banan-banan eta zehazki. Batzordearen onarpen soila izango du, beraz.

99.2. Arau edo gomendioen mailarako ezarritakoaren antzeko prozedura beteko da.

99.3. Lan hauen jabetza Euskaltzaindiarena da, eta hark erabakiko du non eta nola argitara.

Irizpen edo diktamenak

100. Art.

100.1. Euskaltzaindiak, bere Arautegiaren 1.j. artikulua arabera, Herri Aginte, instituzio, elkarte edo gizabanakoentzat, bere irizpen edo diktamen emaile eginkizuna betetzeko ahala du.

100.2. Herri Aginte, instituzio, elkarte edo gizabanakoentzat prozedura honekin emango dira irizpen edo diktamenak:

100.2.1. Idazkaritzak, gaiaren arabera, dagokion batzordera pasatuko ditu.

99.2.2. Batzordeburuak bilkura gaietan sartuko du eta batzordeak bi eratarata eman dezake irizpena:

100.2.2.1. Batzordeak bere gain hartuz.

100.2.2.2. Batzordekide bati edo batzordeño bati aurrelana aginduz eta proposamenari bere on-ikusia emanez.

XEDAPEN GEHIGARRIA**101. Art.**

101.1. Erregela hauei gehigarri gisa erantsiko zaie Administrazio eta Zerbitzuetako langileen Barne Ibilbidea.

101.2. Orobat, bai Euskaltzaindiaren zerbitzu, nahiz bestetarako beharrezko ikusten diren Barne Ibilbideak.

101.3. Era berean, Euskaltzaindiak onetsitako zenbait arau, hala nola, Biddarten 1989ko martxoaren 31n onetsiak protokoloari buruzkoak, Protokoloaren Barne Ibilbide gisa hartuko dira.

XEDAPEN INDARGABETZAILEA**102. Art.**

Bakarra: Indargabeturik geratzen dira Erregela hauetan xedatutakoaren kontra doazen maila bereko edo beheragoko oraindainoko xedapen guztiak.

EUSKALTZAINDIAREN ARAUAK

109

KOMUNZTADURA APOSIZIOETAN (*)

1. Motak

Aposizioetan honako mota bi hauek bereiz daitezke, besteak beste:

a. Izen sintagmaren barnean gertatzen dena, izen bati beste izen bat –edo gehiago– aposatzen zaio-nean. Izen sintagma bakarra da eta, hortaz, hondarkia sintagmaren azken buruan baizik ez da ageri. Hau da eskema, labur adierazita: [[]_i []_i]_s.

(1) a. Unibertsitateko Errektoreorde Edurne Mendiluzek aurkeztu du txostena.

b. Edurne Mendiluze Unibertsitateko Errektoreordeari aurkeztu diote txostena.

b. Izen sintagma osoak aposatuz egiten dena. Horrelakoetan, izen sintagma guztiek daramate hondarkia: []_s []_s.

(2) a. Matematikako irakasle berria, iazkoaren ordez etorri dena, oso atsegina da.

b. Zure lagunak, haur literatura hain ongi ezagutzen duenak, beste liburu bat kaleratu du.

c. Zer esan behar didazue niri, herria inork baino hobeto ezagutzen dudan honi?

Aposizio batzuk lehen modura egiten dira beti: *Gu gazteok, Urola ibaitik, Axular ikastolara...* Beste batzuk, berriz, bietara egin daitezke: *Canpion, euskaltzale fin hark* nahiz *Canpionek, hainbeste aldiz gogoratzen dugun idazle fin hark*. Badirudi, hala ere, etena handia denean bigarren mota erabiltzeko joera nagusitzen dela (ikus *EGLU* 1, 312. or.).

Esan gabe doa egitura konplexuagoak ere egin daitezkeela, aposizio mota biak metatuaz –[]_s [[]_i []_i]_s– edo juntadura erabiliz –[]_s [[]_i eta []_i]_s–:

(3) a. Koldo Moralesek, Euskal Herriko Unibertsitateko Errektoreorde, Akademia Antolakuntza arduradunak baiezkoa eman dio plan berriari.

b. Chaban-Delmasek, Bordeleko auzapez eta Pariseko Diputatuen Biltzarreko kideak, utzi egin ditu kargu guztiak.

Egokiak gerta daitezke horrelako egiturak izen sintagma askoren arteko aposizio jarraituak berarekin izan ohi duen pisua zerbait arintzeko.

2. Komunztadura

2.1. Izenen arteko aposizioan ez dago komunztadura arazorik, hondarkia ez baita izen sintagma osoaren azken buruan baizik ageri. Gogoan izan behar da, hori bai, lehen izenak ez duela, horrelakoetan, mugatzailerik hartzen.

(4) a. Unibertsitateko Errektoreorde(*a) Edurne Mendiluzek aurkeztu du txostena.

b. Zure lagun(*a) Dublilen bizi denari sari bat eman diote.

Mugatzaile eta guzti eratuak diren izen bereziek, hala ere –*Antso Azkarra, Fernando Amezketarra* eta horrelakoek–, bere horretan gordetzen dute mugatzailea aposizioetan ere:

(*) Euskaltzaindiak, Iturenen, 2000ko maiatzaren 26an onarturiko testuaren ordez, beste berri hau onartua du Bilbon, 2001eko ekainaren 29an.

- (5) a. Antso Azkarra errege ausartari (*Antso Azkar errege ausartari).
 b. Fernando Amezketarra bertsolari ezagunaren ibilerak (*Fernando Amezketar bertsolari ezagunaren ibilerak).

Zenbatzaile ordinala daramaten izen propioetan, ordea, ohiko joera mugatzailea izen bereziaren ataltzat ez hartzekoa izan da. Hala erakusten du literatura tradizioan nagusi ageri den jokamoldeak, zenbatzaile ordinala izen bereziaren amaieran ematen baita.

- (6) a. Frantziako errege Louis XVI.aren ministro zen hau.
 b. Famatua izan da, bereziki, aita santu Inozentzio VIII.ak landuriko "Bi ezpaten teoria".

Hala ere badirudi gaurko joera bestelakoa dela, hau da, mugatzailea izen bereziaren ataltzat hartzekoa:

- (7) Karlos II.a errege suediarra.

2.2 Izen sintagmaren aposizioan, berriz, komunztadura egitea da ohikoena, dagokien hondarkia sintagma guztietan ipiniz. Hori da ohikoena eta bitxi da sintagma aposatua kasu markaz gabetua ematea:

- (8) a. Nire lagun Ferminek, piano jotzaile trebeak, kontzertu asko eman ditu aurtan.
 b. Fermin Garro irakasleari, lizentziadun berri denari, eman diote lanpostu hori.

Baina:

- c. ??Nire lagun Ferminek, piano jotzaile trebea, kontzertu asko eman ditu aurtan.
 d. ??Fermin Garro irakasleari, lizentziadun berri dena, eman diote lanpostu hori.

Horrela, esate baterako, komunztadura egiten da eskuarki lehen sintagmaren buruan *bat* mugagabea dutenetan edota sintagma aposatuan erlatibo arrunta dutenetan:

- (9) a. Orduan esan zezan haren diszipuluetarik batek, Iudas Iscariot Simonen semeak, hura tradituraren zuenak (Lç 187).
 b. Zuhaitz ttipiak, oraifio errorik ez tuenak, ezin athera ditzakezu (Ax 57).
 c. Hetarik batek, Cleofas deitzen zenak, ihardetsi zion (Lg II 288).

Erabilera lasaiagoan absolutiboan ageri da inoiz sintagma aposatua, lehena bestelakoa izanda ere. Perpaus barnean gutxi-gutxitan gertatzen da hori, ordea, eta ez da gomendatzekoa:

- (10) Gure Jainkoak, beti xuxen dabilana, ongi gidatzen baitu (M. Ariztia, *Amatoren uzta*, 16).

3. Oharra

Zenbaitetan badirudi bigarren sintagma aposizioa ez baina perpausaren egituratik aparte erantsita-ko tartekia edo parentesi moduko zerbait dela.

Horrela, esate baterako, perpausaren hondarrean doanean, haren azalpen aske bezala edo:

- (11) [...] bere sehi zahar batentzat, aspaldian ezindua, baina Nagusiak maite zuena bere haurride bat bezain osoki (Arb *Igand* 89).

Perpausaren barnean ere gerta daiteke hori, parentesi izaera agerian dela. Lagungarri izan daiteke horrelakoetan marratxoak erabiltzea.

- (12) a. Gure herriko alkateak –musikazale amorratua bera– begi onez ikusi du kontzertu gela berria egiteko proiektua.
 b. Haren etxean –aski zabala, ene ustez– erraz kabituko gara denok.
 c. Datorren larunbatean –hilak zortzi– hasiko da ehiza garaia.

Erabilera lasai hori areago gertatzen da, hala ere, etenak, tartekiak eta horrelakoak maiz samar izaten dituen euskara mintzatuan, jardun egituratuagoa izan ohi duen idatzian baino.

Komunztadura aposizioetan

ARAUA

1. Aposizioa izen sintagmaren barneko izenen artean egiten denean ez da komunztadura arazorik sortzen, hondarkia ez baita sintagma osoaren azken buruan baizik ageri:

- Unibertsitateko Errektoreorde Eburne Mendiluzek aurkeztu du txostena.
- Eburne Mendiluze Unibertsitateko Errektoreordeari aurkeztu diote txostena.

Horrelakoetan, bistan da, lehen izenak ez darama mugatzailerik:

- Unibertsitateko Errektoreorde(*a) Eburne Mendiluzek aurkeztu du txostena.
- Zure lagun(*a) Dublinen bizi denari sari bat eman diote.

Mugatzaila izenaren beraren osagai egina duten izen bereziek, ordea –Antso Azkarra edo *Pernando Amezketarra* bezalakoek, alegia–, gorde egiten dute hura aposizioan ere:

- Antso Azkarra errege ausartari (*Antso Azkar errege ausartari).
- Pernando Amezketarra bertsolari ezagunaren ibilerak (*Pernando Amezketar bertsolari ezagunaren ibilerak).

2. Izen sintagma osoak aposatzen direnean, berriz, komunztadura egitea da ohikoena, hondarkia sintagma aposatueta ere ipiniz:

- Nire lagun Ferminnek, piano jotzaile trebeak, kontzertu asko eman ditu aurtan.
- Fermin Garro irakasleari, lizentziadun berri denari, eman diote lanpostu hori.
- Zure lagunarekin, Unibertsitateko irakaslearekin, mintzatu naiz gaur.

Komunztadurarik gabeko aposizioak lekukotasun urriagoa du tradizioan, batez ere perpaus barruan kokatua dagoenak, eta, hortaz, ez da gomendatzekoa:

- ??Nire lagun Ferminnek, piano jotzaile trebea, kontzertu asko eman ditu aurtan.
- ??Fermin Garro irakasleari, lizentziadun berri dena, eman diote lanpostu hori.
- ??Zure lagunarekin, Unibertsitateko irakaslea, mintzatu naiz gaur.

Zenbaitetan, perpausaren joskeratik aparteko eranskin edo tarteki aske gisa ematen da bigarren sintagma eta ez sintagma aposatu gisa. Areago gertatzen da etenak, tartekiak eta horrelakoak maiz samar dituen euskara mintzatuan, jardun egituratuagoa izan ohi duen idatzian baino. Horrelakoetan, jakina, benetako aposiziorik ez dagoenez, ez da komunztadura egiten.

Errazago onartzen dira horrelakoak, tarteki izaera argia denean:

- Gure herriko alkateak –musikazale amorratua bera– begi onez ikusi du kontzertu gela berria egiteko proiektua.
- Haren etxean –aski zabala, ene ustez– erraz kabituko gara denok.
- Datorren larunbatean –hilak zortzi– hasiko da ehiza garaia.

(Euskaltzaindiak, Bilbon, 2001eko ekainaren 29an onartua)

112

HIZTEGI BATUA

a – abolizionista¹

a 1 “a” letraren izena.

a 2 interj.: *a!*

aaiundar (herritarra).

aba* e. aita (elizgizonaren titulua).

ababor iz. (batez ere leku-denborazko kasuetan erabilia): *ababorrean ur-zulo bat dago*.

abade iz. 1 ‘monasterioko burua’. 2 *Bizk.* ‘apaiza’.

abade egin *Bizk.* ‘apaiz egin’.

abade(-)etxe *Bizk.* ‘apaiz etxea’.

abade nagusi *Bizk.* ‘apaiz nagusia, apaizburua’.

abadegai iz. *Bizk.* ‘apaizgaia’.

abadeki iz. ‘apaizgaia’.

abadesa

abadetasun iz. 1 ‘monasterioko buruaren kargua eta egitekoa’. 2 *Bizk.* ‘apaizgoa’.

abadetu, abade(tu), abadetzen. *daldu* ad. 1 ‘monasterioko buru egin’. 2 *Bizk.* ‘apaiz egin’.

abadetza iz. 1 ‘monasterioko buruaren kargua eta egitekoa’. 2 *Bizk.* ‘apaizgoa’.

abadia

abadot iz. *Zah. g.er.* ‘liztorra’.

abagune

abaila iz. ‘abiada, oldarra’.

abaildu, abail, abailtzen. *daldu* ad. 1 ‘leher egin, nekatu’. 2 ‘pisuaz makurtu’.

abaildura

abakando iz. *Homarus gammarus*.

abako iz. 1 ‘ariketa aritmetikoak egiteko taula boladuna’. 2 ‘kapitelaren goialdea’.

abal iz. *Zuz.* ‘bermea’.

abala eman

abal(-)emaile *Zuz.* ‘abala ematen duena’.

abalatu* e. abala eman.

abaldun iz. *Zuz.* ‘abala eman zaion pertsona’.

abalkide

abandonatu, abandona, abandonatzen. *du* ad. 1 *Zuz.* ‘pertsonak, gauzak edo ekintzak utzi, babesik gabe jarri’. 2 h. utzi; alde batera utzi, bertan behera utzi.

abandonu

abangoardia

abangoardismo

abangoardista

abaniko iz. *Heg. h.* haizemaile.

abant

abantean adlg. ‘arraunean aurrera eginez’.

abant egin ‘arraunean aurrera egin’.

abantada iz. 1 ‘bultzada, abiada’. 2 ‘(besoaz-edo egindako) kolpe-keina’.

abantaila

abantaila eraman *Zah.* ‘aldea atera’.

¹ Arau honek osatu eta eguneratu egiten du 44. Arauan argitaratutako Hiztegi Batuko zerrenda, a - abolizionista tarteko hitzei dagokienez. Arau berria da, beraz, kontuan hartzekoa.

- abantailatsu** izond. *Sin.* **abantailos**.
abantailatu, **abantaila(tu)**, **abantailatzen**. *Ipar.* *Zah.*
abantailos *Ipar.* izond. *Sin.* **abantailatsu**.
abantari iz. 'arraunlaria'.
abantzatu, **abantza**, **abantzatzen**. *Ipar.* *daldu* ad. Herr. h. **aitzinatu**, **aurreratu**.
abantzu 1 adlag. *Ipar.* eta *Naf.* 'kasik, ia'; *abantzu bi urte baditu hemen garela*.
abantzu izan da ad. 'azkenetan izan, hil hurran izan'.
abantzu 2 iz. *Ipar.* 'aurrerapena, aitzinamendua'.
abantzuño 'ia-ia'.
abao iz. *Bizk.* *Sin.* **abaraska**.
abar 'adar txikia'.
 eta **abar** (*eta abar luze bat kalko desegokia da; erabil horren ordez eta abar, eta abar*).
abaraska iz. *Sin.* **abao**.
abaritz iz. *Quercus coccifera*.
abarizia *Zah.*
abarizios izond. *Ipar.* *Zah.*
abarizti iz. 'abaritz basoa'.
abarka
abarkadun 'baserritarra'.
abarkagile
abarkagintza
abarketa 'espartina'.
abarketari iz.
abaro iz. 'itzala, aterbea, babesia'.
 abaro egin 'atseden hartu, eguzki-galdatik babestuz'. *Sin.* **abaroan egon**.
 abaroan egon
abarrakitu, **abarraki**, **abarrakitzen**. *daldu* ad. 'suntsitu'.
abarrerria iz. *g.er.*
abarrikatu *Naf.* 'abarrakitu'.
abarrots* e. **harrabots**.
abartegi
abartsu
abartu, **abar(tu)**, **abartzen**. *da* ad. 'adarkatu'; *damurik, hainbeste adaxkatara da abartua gure euskara zaharra!*
abasberuan* e. **abespeluan**.
abasto adlag. *Herr.* 'ugari; nahikoa'.
abastu* e. **abasto**.
abat iz. *Batez ere Bizk.* h. **abade**.
abata iz. 'usoak erakartzeko edo jaitsarazteko hegazti-irudia'.
abatari iz.
abatetxe* e. **abade(-)etxe**.
abatx
abazuza* e. **babazuza**.
abdikatu, **abdika**, **abdikatzen**. *du* ad.
abdomen
abdominal izond. *Anat.*
abduktore izond. *Anat.*
abede* *Bazt.* e. **alfabeto**.
abegi
abegitsu
abel xehe* e. **abere xehe**.
abelazkuntza
abelbide
abelburu
abeldi* *Bazt.* e. **fauna**.
abeldun
abelera iz. *Gip.* 'egoera'.

- abeletxe
 abelgorri
 abelgorriki iz.
 abeltgi
 abeltxe* e. abere xehe.
 abeltzain
 abeltzaintza
 abemaria iz.: *hiru abemaria erreztatu zituen; abemarietan geratu dadila danbolina. Sin. agurmaria.*
 abemaria(-)ezkila Sin. ilun-ezkila.
 abemarietako iz.: *dorreko kanpaiak abemarietakoa jo zuenean.*
 abenda iz. g.er. h. arraza.
 abenderri* e. nazio.
 abendu 1 iz. 1 'urtearen hamabigarren hila'. 2 'Liturgia urteko lehen aldia, Gabonak aurrekoa'.
 abendu 2 iz. Bizk. 'mirua'.
 abendualdi
 abenida* Saih. e. etorbide, hiribide.
 abeniko iz. Zah. 'hitzarmena'.
 abenitu, abeni, abenitzen. *da ad. Zah. 'elkar hartu, ondo konpondu'.*
 abenka
 abentura
 abenturazale
 aber* Saih. e. ea.
 aberasbide
 aberasgarri
 aberaska* e. abaraska.
 aberaskeria iz.: *euskararen aberastasunak eta aberaskeriak.*
 aberaski 1 adlag.
 aberaski 2 iz. g.er. 'abertasuna, ondasuna'.
 aberaskume
 aberaspide* e. aberasbide.
 aberastasun
 aberaste iz.: *uranioaren aberastea.*
 aberastu, aberats/aberastu, aberasten. *da/du ad.*
 aberats
 aberatsaile* e. aberasgarri.
 abere
 abere-hiltzaile iz.
 abere(-)lapur
 abere larri
 abere(-)talde
 abere xehe 'ardia eta ahuntza'.
 aberekeria
 abereki 1 adlag. 'abereen eran'.
 abereki 2 iz. 'abere-okela'.
 abereki 3 iz. eta izond. g.er. 'abereen moduan jokatzeko den pertsona': *horrela, bere izaera aberekia ase zuen.*
 aberetasun
 aberetiar izond. Sin. aberezko.
 aberetu, abere(tu), aberetzen. *da/du ad. 'gizakia abereen antzeko bihurtu, hauen tasunak hartuz'.*
 aberezko izlag.: *itxura basati eta aberezkoa. Sin. aberetiar.*
 aberia iz. 1 h. matxura. 2 'kalte handia'.
 aberkide
 aberkoi izond.: *olerki aberkoiak.*
 aberrazio Tekn.
 aberri
 Aberri(-)egun
 aberrigabe izond.

aberriratu, aberrira, aberriratzten. *da/du* ad.

abertimendu iz. *Ipar. Herr.* h. **abisu**.

abertitu, aberti, abertitzen. *du* ad. *Herr.* h. **ohartarazi**, **jakinarazi**, **abisatu**.

abertzale

abertzalekeria

abertzaletasun

abertzaletu, **abertzale**(tu), **abertzaletzen**. *da/du* ad. 'abertzale bihurtu'.

abes* e. **abesti**, **kantu**.

abesbatza

abeslari

abespeluan adlg. *Bizk.* 'jo ta ke'.

abestalde

abestaldi iz. 'kantaldia'.

abesti

abestu, **abes**, **abesten**. *du* ad.

abeze 1* e. **alfabeto**.

abeze 2 iz. 'hasi-masiak': *abezean da oraindik ikasgai honetan*.

abiaburu

abiada

abiadan: *abiadan atera zen etxetik*.

abiadore* e. **pilotu**, **hegazkinlari**.

abiadura iz. 1 *Ipar.* eta *Naf.* 'hastapena'. 2 *Heg.* 'lastertasuna'.

(**abiadura**-) **aldagailu**

abiadura(-) **neurigailu**

abiadura(-) **palanka**

abiagailu 'motorra abiarazteko gailua'.

abiagune

abialdi

abiamen iz. batez ere *Ipar.* 1 'hasiera': *abiamen ezin hobea hartu du [ikuskizun handiak]*. 2 'prestaera': *heldu den igandean ditugu herriko festak; ez nolanahikoak, abiamenen arabera*.

abian adlg. 1: *lan hau abian jarri zen eguna; joateko abian da*. 2 'berehala': *otoi errozu abian*.

abiapuntu

abiarazi, **abiaraz**, **abiarazten**. *du* ad.

abiarazle iz.: *Windows abiarazlea*.

abiasari iz. 'taxietan, abiatzeagatik ordaintzen den diru-kopurua'.

abiatu, **abia**, **abiatzen**. *da/du* ad.: *jendarmeeek ikerketak abiatuak dituzte*.

abiatze

abiazio

abidjandar (herritarra).

abil

abildu, **abil**(du), **abiltzen**. *da* ad. 'trebatu'.

abilezia

abilidade iz. *Herr.* 'abilezia, trebetasuna'.

abilki

abio iz. *Zub.*

abioi h. **hegazkin**, **aireko**.

abioneta* e. **hegazkin txiki**, **turismo**(-) **hegazkin**, **kirol**(-) **hegazkin**.

abisal

abisatu, **abisa**, **abisatzen**. *du* (*Ipar.*) edo *dio* (*Heg.*) ad.

abisu

abitu

abitua hartu

abitu(-) **hartz**e

abixoi iz. *Atherina* sp.

abizari

abizen iz. 'pertsonei deitura'.

ablatibo

ablazio
abokatu
abokatutza
abolitu, **aboli**, **abolitzen**. *du* ad. *Sin.* **ezeztatu**.
abolizio *Sin.* **ezeztatze**.
abolizionismo
abolizionista

(Euskaltzaindiak, Donostian, 2001eko urtarilaren 26an eta,
Iruñean, 2001eko martxoaren 30ean onartua)

113

BEHAR IZAN ADITZAREN JOKABIDEA ADITZ IRAGANGAITZEKIN

Behar izan aditza beregaina izan daitekeen arren, erabilera berezia du, gehienetan beste aditz batekin erabiltzen baita. Horrelakoetan aditz osagarria, partizipio burutuaren forma hartzen duena, iragangaitza baldin bada, jakin behar da zein kasu-marka dagokion perpausoko subjektuari, eta, beraz, zein aditz laguntzaile erabili behar den perpausuan. Kasu horietan subjektua ergatiboan agertzeri da gehienetan eta, ondorioz, NOR-NORK saileko aditz laguntzailearekin jokatzen da perpausa (erabilera inpersonalean izan ezik, jakina):

- (1) Baña zuk, Kristaua, ez dezu onetan geratu bear, ez (Agirre Asteasukoa, *Eracusaldia* III, 320).
- (2) Adiskidetasun gaiztoren bat iduki duteenak auzoan (...) ez due ara geiago joan bear, ez (J.A. Mogel, *Komunioko sakramentu*en gaian, 186).
- (3) Denbora hartan *idiak* beroki *egon* behar du barruki bero batean (M. Dassaça, *Laborarien abisua*, 587).
- (4) Herriko lurak bistatik galdut gero, itzultzen da bertze alderat, *joan* behar duen eta dohan lekhu hartarat (P. Axular, *Gero*, 107).
- (5) Baña egundo ere ez dezu *pensatu* bear, askok bezela (Mikel Atxaga, *Gaztetxo*, 100).
- (6) Aditzen dut ez dugula nehor hil behar, eta ez kolpatu edo zehatu ere... (E. Materre, *Doktrina kristiana*, 113).

Hala ere, kontuan hartu behar dugu, aditz osagarria aditz iragangaitza denean, datibodun formekin jokatzen bada, orduan laguntzailea izan aditza izanen dela, NOR NORI sailean:¹

- (7) Aditzen dut (...) kortesia handiarekin *mintzatu* behar *gatzaiztela*, (...) (E. Materre, *Doktrina kristiana*, 112).
- (8) (...) uste dute zenbaitek lkasbide zaar orreri *yurrai* bear *gatzaizola*, mendearen ondarreraño (Lizardi, *Itz-lauz*, 54).
- (9) Eta hartarakotzat *joan* behar *gatzaizta* aitareen partez mintzatzer (P. Axular, *Gero*, 218).
- (10) Onetarako ekin bear *natzaiz* beste Itztegi bati (J.I. Itzueta, *Gipuzkoako probintziaren kondaira*, 132).
- (11) *Halakotz* behar *natzaiz* maiz hurbildu, eta behar zaitut maiz errezi (S. Pouvreau, *Iesusen imitazio*nea, 253).
- (12) *Adierazo* nai *degunari oartu* bear *gatzaizka* (M. Larramendi, *El imposible vencido*).

Erabilera orokor hauetaz gain beste erabilera bat ere, eskualde batean baino gehiagotan gertatzen dena, aipatu behar dugu. Izan ere, euskalki anitzetan, erabilera nagusiaren ondoan beste aukera bat ere agertzen da, gutxiago edo gehiago baliatua. Kasu horretan aditz osagarria iragangaitza bada, adizkera datiborik gabekoa izanagatik ere, aditz laguntzailea iragangaitza izanen da. Iparraldeko testuetan agertzen da batez ere jokamolde hau (zubererazkoetan izan ezik) baina baita nafarrerazko, gipuzkerazko edo bizkaierazko autore batzuen lanetan ere. Hala ere, euskalki hauetan beste erabilera da maizenik agertzen dena (ik. *OEH*, IV, 303)

- (13) Semea, etzara bertze aldera itzuli behar, (...) (S. Pouvreau, *Iesusen imitazio*nea, 177).
- (14) Etzara hargatik *haserretu* behar, eta haserretzekotz ere zeure buruaren kontra haserretu behar zara, eta ez itsuaren kontra, (...) (P. Axular, *Gero*, 310).
- (15) Ez gare beraz *harritu* behar, nunbaitikako jaun handi batzu heldu badira ere, (...) (J. P. Arbelbide, *Igandea edo Jau-naren eguna*, 32).

¹ *Lotu* behar diogu ikasteari bezalakoa erabilerak (Zaitegi) bakan agertzen dira, eta testu modernoetan bakarrik (*excepciones raras y modernas* dio *OEH*ak, IV, 305).

- (16) Gure Jaungoikoaz bakarrik *bear gera oroitu* (D. Inza, *Kristau ikasbidearen azalpena*, 132).
- (17) Baña sinismen oso-osoan egon *bear gera*, lenen-lenengo Amari agertu zitzaiola (J.I. Lardizabal, *Testamentu Zarreko eta Berriko kondaira*, 466).
- (18) Mugonez *oroitu bear gerade*, berandu dator sendagarria, gaitzak indarrak artzen baditu (V. Mogel, *Ipui onak*, 24).
- (19) Guziok jakin, eta ondo aditu, edo ezagutu *bear deguna*, azaltzen *abiatu bear gera*: (J.I. Guerrico, *Kristau dotriña*, 2, 402).
- (20) Ez, ene biotzeko semea, esaten zion Amak, zu oraindik munduan *izan bear zera* (G. Arrue, *Santa Genovevaren bizitza*, 70).
- (21) Orregatik bada *Oitu bear zera*, ala ziñatzera, nola santiguatzera hiru gurutze egiñaz (*Ukasbidea Christaven Doctrina azalqueria laburraquin*, 3).
- (22) Etzara *ikaratu bear*, eztozue gogaitu *bear*, jausten zareanean gax biziozkoen baten (P. A. Añibarro, *Lora sorta espirituala*, 144).
- (23) Guziok jakin, eta ondo aditu, edo ezagutu *bear deguna*, azaltzen *abiatu bear gera* (A. Cardaveraz, *San Ignacioren ejercicioac*, 2, 31).
- (24) Gauza batzuk *bear dira* egin, beste batzuk egitetik *bear gera gorde* (L. Villante, *Kristau fedearen sustraiak*, 75).

Honenbestez, ondokoa da Euskaltzaindiaren gomendioa:

1. *Behar izan* aditza aditz laguntzaile iragankor gisa jokatuko da, ondoan agertzen den aditz osagarria edozein motatakoa delarik, iragangaitza denean ere bai:

- a) *Lan egin behar dugu*
- b) *Liburua ekarri behar zenidan*
- c) *Ettxera joan behar dut*

• *du*-aditza + *behar* =====> [aditza] + *behar* + *du*-saileko aditz laguntzailea

• *da*-aditza + *behar* =====> [aditza] + *behar* + *da*-saileko aditz laguntzailea

2. Halere, lehen puntuan esana ez da beteko *behar izan* aditza, datibodun aditz iragangaitz batekin agertzen denean. Orduan *izan* laguntzailearen *zaio*-saileko formak erabiliko dira beti:

- a) *Bihar mintzatu beharko natzaizu gai horretaz*
- b) *Azkenetako gauza guztiak ahaztu behar zaizkizu*

• *zaio*-aditza + *behar* =====> [aditza] + *behar* + *zaio*-saileko aditz laguntzailea

3. Bestalde, zenbait euskalkitan, Iparraldekoetan batez ere, *behar izan* aditzak *izan* laguntzailea har dezake aditz iragangaitzekin:

- a) *Joan behar naiz*
- b) *Ez zara ikaratu behar*

Jokabide hau ere ez da gaitzesten:

• *da*-aditza + *behar* =====> [aditza] + *behar* + *da*-saileko aditz laguntzailea.

(Euskaltzaindiak, 2001eko otsailaren 23an, Lekeition, eta maiatzaren 25ean, Donostian, onartua)

114

NAHI / GURA IZAN ADITZEN JOKABIDEA ADITZ
IRAGANGAITZEKIN

Nahi izan/gura izan aditzek (eta *nahiago izan/gurago izan* aditzek ere bai, jakina) erabilera berezia daukate, gehienetan (ez beti, ordea, aditz beregain gisa ere erabil baitaitezke) beste aditz bat baitute osagarri. Aditz hau partizipio burutua denean,¹ ez ohi du jokabidearen forma baldintzatzen, zeren bera iragangaitza izanagatik subjektuak kasu ergatiboa hartzen baitu eta aditz laguntzaile iragankorra erabiltzen baita:

(1) *Eneuke nai joan* betiko (J. M. Echeita, *Josecho*, 104).

(2) Etorri zitzaizen ego aize zatar ta sendoa, ta *Pagoak ez zuen beratu* eta *makurtu nai* (V. Moguel, *Ipui onak*, 79).

(3) Uste dozu *gurako dabela nigaz ezkondu?* (J. M. Echeita, *Josecho*, 222).

(4) Ez *neuskio* neure usteari *cutsi nai*, neurea dala ta beste barik (D. Agirre, *Kresala*, 7).

(5) Pekatu eginda, ez *dau ezautu gura* pekatutzat, ez *dau autortu gura* (F. Bartolome, *Icasiqizunac II*, 240).

(6) *Bere ugazabak be ezaban atara gura* okerretik, barriro alde egingo ete eutson bildurrez,... (Kirikiño, *Abarrak*, 55).

(7) Gurekin sarri *oztopo* edo *egin gurako zenduke*, (...) (B. Gandiaga, *Elorri*, 75).

(8) Konortera etorri zanian, *jaten eta edaten enon gura ixan eutsoen* (J. Altuna, *Ipuinak*, 97).

(9) Segur, *jandarmek nahiagoko zuketela* serora edo fraide gaixo zonbait *preso hartu*, Lohilakaten orde (J. Barbier, *Su-pazter chokoan*, 148).

(10) Handiagoko zerbait *egin nahiago zuen*: (...) (J. Etchepare, *Meidekoste gereziak*, 113).

(11) (...) ta bestiak erantzutson (...) *gurago eballa bizia galdu* a ilten ikusi baño (Kirikiño, *Abarrak II*, 25).

Halere, aditz osagarria iragangaitza denean eta datiboduna, orduan NOR-NORI saileko adizkera datibodunak erabiltzen dira beti *nahi izan* aditzarekin:

(12) (...) *Jarraiki nahi natzaio* (J. Haraneder, *Testament Berria*, 34).

(13) Ohi nola aspaldian *nahi etzait minzatu*, zerk anderehantu duien behar dizit galdatu (B. Dechepare, *Linguae Vasconum Primitiae*, 160).

(14) Aurak deadar egin zuen, eta pozaren indarrez begi biak *irten nai zitzaizkan* (G. Arrue, *Santa Genobebaren bizitza*, 72).

(15) Zalko *jarri nai zitzaizkion* mutilkoak bizkarrean abere gazteari (T. Agirre, *Uztaro*, 241).

Erabilera orokor hauetaz gain beste erabilera bat ere aipatu behar dugu: datiborik ez izanik aditz osagarria iragangaitza denean, aditz laguntzailea ere iragangaitza izaten da maiz Iparraldeko testuetan. Jokabide hau zubererazko tradizioan kasik bakarra da; Hegoaldeko tradizioan, aldez, oso autore gutxiren lanetan baizik ez da agertzen:

(16) Desertiala *juan nahi* bazira, arren zuaza, oi, bena berhala (*Prima ejerra* kantua, Sallaberryk bildu kantuak, 54).

(17) Dominika Haritchabalet etzen ezbaiekoetarik: *Nahi niz izan apez eta apez saintlu*, erran zian, lehen egunetik (J.B. Constantin, *Haritchabalet Jaun apezaren gainen*, 16).

¹ Partizipio burutua agertzen da aditz osagarriari dagokion subjektua eta *nahi / gura izan* aditzari dagokiona bera dencau. Ikus OEH (XII, 674).

- (18) XLVI, Eginen dut ene gisa, harek egiten dian bezala, libritu nahi niz, ja ene lagun ekin (*Astolasterrak*, 16).
- (19) Materia eder batez nahi niz egün minzatü (*La Pastorale souletine. Édition Critique de Charle-Magne*. Beñat Oyharçabal; 1991, Donostia, 1490. bertsoa, 364. or.).
- (20) Ni-ere altxatu nahi naiz lurretik zugana (Duvoisin, *Liburu ederra*, 14).
- (21) Nere gezurrak utzirik, Jainko hortaz orhoitu nahi naiz hemendik harat (Barbier, *Supazter choxokoan*, 162).
- (22) Erre nai ezpazara aragijaren pensamendu loijetan, itxi adiskidetahun ori (Astarloa, *Urteco domeca gustijetaraco ver-baldi icasbidecuac*, 2, 138).
- (23) Galdetu zioten ea gizon arekin joan nai zan (Lardizabal, *Testamentu Zarreko 1a Berriko kondaira*, 422).

Honenbestez honakoa da Euskaltzaindiaren gomendioa:

1. *Nahi izan / gura izan* aditzak (*nahiago izan /gurago izan* aditzak ere bai) aditz laguntzaile iragankorrek erabiliko dira, ondoan agertzen den partizipio burutua edozein motatakoa delarik, baita iragangaitza denean ere:

- a) *Barre egin gura zuen*
- b) *Egia esan nahi diogu*
- d) *Ez du isildu gura*
- e) *Bihar etorri nahi du*

• *du-aditza + nahi / gura* ==> [aditza] + *nahi / gura* + *du*-saileko aditz laguntzailea

• *da-aditza + nahi / gura* ==> [aditza] + *nahi / gura* + *du*-saileko aditz laguntzailea

Gomendio orokor horrek baditu hedadura desberdineko bi salbuespen, *nahi izan* aditzari dagozkionak:

A. *Nahi izan* aditz iragangaitz batekin agertzen den kasuetan datiboarekiko komunztadura enplegatu behar bada, *zaio*-saileko jokabidea erabiliko da beti:

- a) *Garrantzi handiko gai batez mintzatu nahi natzaizu*
- b) *Lagunak ere ikustera etorri nahi zitzaizkidan*

• *zaio-aditza + nahi* ==> [aditza] + *nahi* + *zaio*-saileko aditz laguntzailea

B. Ipar ekialdeko euskalkietan aditz iragangaitzekin *da* laguntzailea ere erabiltzen da zenbaitetan:

- a) *Joan nahi zara*
- b) *Orain zurekin mintzatu nahi naiz*

Erabilera hau ere ez da gaitzesten:

• *da-aditza + nahi* ==> [aditza] + *nahi* + *da*-saileko aditz laguntzailea

(Euskaltzaindiak, 2001eko otsailaren 23an, Lekeition, eta maiatzaren 25ean, Donostian, onartua)

115

**ZEHARGALDERA OROKORRETAKO ADITZ-ATZIZKIA:
-(E)N ETA -(E)NETZ**

Euskal Gramatika. Lehen Urratsak V liburukian, konplementazioaz diharduen sailean leku berezia hartzen dute zehargalderek (ikus 83-131 orrialdeak). Hor esaten da zer diren zehargalderak, zehargalderak onartzen dituzten aditzak zein diren, zenbat galdera mota den eta, orokorki, nola euskalki guztietan, zehargaldera guztien bereizgarria *-en* erlazio atzizkia den. Adibidez:

(1) Ez dakit joango naizen ala telegrama bat bidaliko diodan.

(2) Eriak galdegin du noiz sendatuko den.

(3) Nork daki zuzen zer gerta daitekeen?

Ohartzen gara gainera partikula zenbait, *ea* eta bere aldaerak (*hea, ean, eian, ia, ian*) edo *ote* (*bizkaieraz ete*) eransten zaizkiela kasu batzuetan zehargaldera horiei, bereziki orokorrak direnean, hots *bai / ez* erakoei dagozkienean:

(4) Galdegin zioten *ean* abiatuko ziren, berriz ere, benjamintarren kontra (B. Larreguy, *Testament çaharreco eta berrico historia* I, 241).

(5) Zunda zazu zure bihotza, eta ikhusazu ea *baduzun* Jainkoa baithan Jesu-Kristoren merezimenduek galdetzen duten bezalako fidantzia bat (Duhalde, *Meditazioneak*, 236).

(6) Joxepantoniri galdetzer a noa ea norbait azaldu *dan* (Labayen, *Euskal eguna*, 65).

(7) Geure burua aipatu dut, eta ez dakit zuzen mintzatu *naizen* (Mitxelena, Lan guztiak, "Zinea etab", 149).

(8) Egia erran, ez dakit azken oreneko lanbroek iluntzen *dautaten* gogoia; bainan etorkizuna biziki itsusia agertzen zait (Lafitte, *Murtuts eta bertze*, 115).

(9) Ez dakit hemengo Cervantes-zale porrokatuen arao-biraoek ez *ote duten* horretan parterik izan, berak eragin zuen izena bezain kostu handiko film hau aurkeztu digutenean (Mitxelena, *Lan guztiak*, "Zinea etab", 181).

Baina, horiez gain, gertatzen da beste berezitasun bat ere zehargalderetan, hots, zehargaldera orokorra denean, *-en* indartzeko, hizki bat gaineratzen zaiola batzuetan, hizki horrek forma ezberdinak dituelarik, hau da, *-z, -entz, -ez* edo *-etz*. *EGLUK* (V-1, 100. or.). Tradizio zaharrean, Iparraldeko testuetan ez ezik, Bizkaiko batzuetan ere, hala nola Añibarrorenetan aurkitzen da, indargarri hori.

1. *-enz* forma Pouvreau, Axular eta XVII. mendeko idazleengan aurkitzen da, baina geroztik osoki itzaltzen da:

(10) Zer dakizu lehenbiziko eginen duzun bekhatuaren begira dagoenz Jainkoa zure egunen akhabatzeko (P. Axular, *Gero*, 83).

(11) Ea Sarako euskara *denz* Euskal Herriko hoberena eta garbiena, ez naiz ni hartan sartzen (Matter, *Doctrina Christiana, Euskaldunei*).

2. **-enentz** forma guztiz berria da eta bereziki Bilbao, Zaitegi, Otxolua eta Hegoaldeko idazle bakan batzuek bultzatua:

(12) Ikusiko dozue Bartolo hori be beste edozein bestean bildurtia *danentz* (F. Bilbao, *Ipuin barreka*, 179).

3. **-enez** forma aski zabaldua da, Leizarraga, Pouvreau, Voltaire baitan XVI. eta XVII. mendeetan, Añibarrok ere ondoren, eta XIX. mendeaz geroz bereziki Iparraldeko Zalduby, Laphitz, Hiriart Urruty, Barbier, Constantin, Etchepare, Oxobi, guzien baitan:

(13) Ene euskara, eta lengagia eztakit aprobatia izanen *denez*, bai ala ez (J. Tartas, *Oña hilceco bi-dia*, 6).

(14) Besteak ihardetsi zuen: nik ez dakit gaixtoa *denez* (B. Larreguy, *Testament çaharreco eta berrico historia* II, 179).

(15) Iñok eztaki Salbatuko *danez* (Añibarro, *Eskuliburua*, 1, 53).

Bizkitartean nahasketa bat sor daiteke forma honetatik, zeren **-enez** atzizki berak perpaus modala **-amak erraiten zienez** = **amak erraiten zienaren arabera**-, edo erlatibo hutsa **-joaiteko xedetan zirenez artha zuen**- adieraz baitezake, non ez duen *ea* edo *ote* partikulak zehargaldera espresuki adierazten:

(16) Hartakoz da galtho *heia* emaztiak egiazko adiskidegoaz gei diradianez ta izkontziaz kanpo halakorik badenez (J. Eguiateguy, *Lehen liburua*, 217).

(17) Utzak, dakusagun *eia* ethorriren *denez* Elias horren enparatzera (J. Leizarraga, *Testamentu Berria*, Mat XXVII, 49).

(18) Orano *eia* zurerik heldu *denez* (A. Oihenart, *Neurtitzak II*, 21-22).

4. **-enetz** forma ere nahiko berria da, XIX. mendean denaz geroz agertzen. Baina lekukotasun asko dauzka bereziki Iparraldean, Duvoisin, Hiriart Urruty, Etchepare, Lafitte, Arradoy eta Oxobirekin, baita bestalde ere, Zaitegi, Erkiaga eta Mirandek baiterabilte. Gaur egun, forma hori da Iparraldean erabiltzen ohi dena:

(19) Zortzitik zortzira ikusi behar da *heia* mutxitzen abiatzen *denetz* (J. Duvoisin, *Dialogues basques*, 90).

(20) *Ea* badenetz langile (J. Hiriart Urruty, *Mintzaira. Aurpegia. Gizon*, 220).

(21) Zure senarra fleitean *denetz* nahi ginuke ba jakin (Oxobi, *Oxobiren lan orhoitgarri zombait*, 28).

Horiek oro ikusita, ondokoa da Euskaltzaindiaren gomendioa:

1. Zehargaldera guztietan bezala, zehargaldera orokorretan ere aditzak **-(e)n** forma hartzen du, eta aski da atzizki hura, zehargaldera ongi osatzeko, nahiz harekin batean *ea* edo *ote* bezalako beste zenbait indargarri ere erabil daitekeen:

a) *Ez dakit zuzen mintzatu naizen*

b) *Galdetzer a noa ea norbait azaldu den*

2. Halere, zehargaldera orokorreko aditzari atzizki indargarria erantsi nahi bazaio, anbiguitaterik sortzen ez duen **-(e)netz** atzizkia erabiltzea gomendatzen du Euskaltzaindiak euskara baturako:

a) *Begira iezaiozu ongi ea gaitzik ageri duenetz*

b) *Askotan banago gizon horrek besterik ikusten ote duenetz*

c) *Ez dakit ikusi dugunetz*

(Euskaltzaindiak, 2001eko otsailaren 23an, Lekeition, onartua)

116

**–eLAKO ETA –eN ATZIZKIAK IZENAK GOBERNATURIKO
PERPAUS OSAGARRIETAN**

1. Izenaren osagarri diren mendeko perpaus jokatuak

Ondoko adibideetan letra etzanez idatzita dauden perpausak eskuinean duten izenaren osagarri dira (ik. EGLU V, 145-152. orr.):

1. a. Ekonomia gaizki doalako berriak ez gintuzke harritu behar
- b. Ameriketara joan zen, han hobeto biziko zelako ustean
- c. Nork zabaldu du Maite eta Koldo banatu direlako zurrumurrua?
- d. Euskara Afrikatik datorrelako hipotesiak indarra galdu du azken urteotan
- e. Berrito elkar ikusiko dugun esperantza ez dut galdu
- f. Maite gaituzten seinale da egin diguten harrera beroa

Ondo berezi behar dira perpaus osagarri horiek eta perpaus erlatiboak. Biak dira izenaren lagun, baina ez modu berean. Konpara, esate baterako, 2a osagarria eta 2b erlatiboak:

2. a. Gauzak hobetuko diren esperantzak aurrera egiteko indarra ematen digu
- b. Mende berriak piztu duen esperantzak aurrera egiteko indarra ematen digu

Erlatiboaren barnean bada osagai bat nahitaez hutsik egon behar duena eta izen ardatzaren erreferentzia bera duena. Izen hori, nolabait esan, perpaus bietan dago, nagusian eta erlatiboan, azken honetan “isilduta” badago ere. Goiko 2b adibidean, esate baterako, honako bi perpaus hauek ditugu:

[Mende berriak *esperantza*, piztu du] [*esperantzak*, aurrera egiteko indarra ematen digu]

Erlatibo egitean, “isildu” egiten da lehenaren izena:

[Mende berriak Ø, piztu du *eN*] *esperantzak*, aurrera egiteko indarra ematen digu.

Osagarriaren barnean, berriz, ez dago lekurik perpaus nagusiko izenarentzat. Hau perpaus nagusian baizik ez dago. Goiko 2a adibidean, esate baterako, *Gauzak hobetuko dira* da perpaus osagarria eta *esperantza* izenak ez du hor lekurik:

[*Gauzak hobetuko dira eN*] *esperantzak* aurrera egiteko indarra ematen digu.

Bigarren alde bat ere bada. Erlatiboak edozein izen izan dezake ardatz, esandako erreferentzia kidesuna gordez gero:

- Etxe horretan bizi den *gizona*...
- Erosi dugun *autoa*...
- Idatzi duzun *gutuna*...
- Bota dizuten *harria*...
- etab.

Perpaus osagarria gobernatzen duten izenak, berriz, horrelako konplementazioa eskatu edo aukeratzin dutenak baizik ez dira: *aitzakia*, *albiste*, *berri*, *damu*, *esperantza*, *froga*, *hitz*, *iritzi*, *irudipen*, *ixaropen*, *ixura*, *kezka*, *konfiantza*, *kontu*, *marka*, *promesa*, *seinale*, *sentimendu*, *susmo*, *uste*, *zantzu*, *zurrumurru*... “Zeren” gisako osagarria eskatzen duten izenak dira horiek: *zeren esperantza*, *zeren ustea* etab.

2. Izenaren osagarri diren *perpaus jokatuok hartzen dituzten atzizkiak*

2.1. Literatur tradizioaren lekukotasunak erakusten duenez, *-eLAKO* eta *-eN* dira horrelako perpaus osagarriek eskuarki eraman ohi dituzten atzizkiak.

• *-eLAKO* atzizkia euskalki guztietan erabili izan da beti eta horrela erabiltzen da gaur egun ere. Hona adibide batzuk, erakusgarri gisa ekarriak (letra etzana gurea da):

3. a. Maite zaitu arek; baña zuretzako laingoa ezalako usteak ozten du (T. Agirre, *Uztaro*, 301).
- b. Egun gitxiren epean aita txit gaizki zegoalako berria izan zuan (F. I. Lardizabal, *Testamentu Zarr. Berr. condaira*, 61).
- c. (...) herriko etxeari buruz joan zen agudo, berantegi helduko zelako beldurrareki (J. Barbier, *Supazter chokoa*n, 39).
- d. Urtengo dozu sartu zinialako damubaz (J. A. Moguel, *Peru Abarca*, 116).
- e. Eta hortakotz igorriak izatu ziren, tokirik etzelako aitzakian, etxe batetik bertzera (B. Joannateguy, *Sainduen Bizitza*, 11).
- f. (...) ixuri zituen negarrak bere borondatea txit sendo eta eragillea zalako señaile agiri eta segurua ziran (G. Arrue, *Mayateco illa*, 105).
- g. Badugu or barruan ordena baten azpian garelako sentimendua (L. Villasante, *Kristau fedearen sustraiak*, 163).
- h. Gauetz zurekin biltzen naizelako susmoa artu dute etxean (Y. Etxaide, *Joanek joan*, 75).

• *-eN* atzizkiaren erabilera mendebaldetako euskalkietakoa da, bizkaierazkoa eta gipuzkerazkoa batik bat, berriagoa eta maiztasun murriztagoa duena:

4. a. *Etsiko dun* ustea badu berak ere (Orixe, *Euskaldunak*, 133).
- b. Olantxe joan jakoezen orduak, zerbait artuko eben itxaropenez beterik (D. Aguirre, *Kresala*, 142).
- c. Irakiten edo maskulloak botatzen asten bada, karea duen señailea da (A. Iturriaga, *Diálogos*, 51).

2.2. *-eLAREN*, *-eNEKO* eta *-eNAREN* atzizkiek, berriz, lekukotasun urria eta, oro har, aski berria dute.

• *-eLAREN* atzizkia gutxi-gutxi agertzen da, autore baten edo besteren testuetan baizik ez, eta ez da zuzena.

• *-eNEKO* atzizkiak ere lekukotasun urri-urria du horrelako perpausetan eta zalantzazkoa da honen zuzentasuna ere:

5. (*Jesus*) etxean zegoeneko berria zabaldu zen (*Elizen arteko Biblia*, Mk 2, 1).

[Leku-denbora adierazten duten erlatiboetan ageri da inoiz atzizki hori: *sortu zeneko eguna*, *erori zeneko lekua*... Horiek, ordea, esan bezala, erlatiboak dira, ez osagarriak (ik. *EGLU V*, 196. or.)].

• *-eNAREN* atzizkia ere gutxi erabili izan da perpaus osagarriotan, azken aldian lehen baino usua- go agertzen hasi bada ere. Lekuko zaharragoetan agerpen bat edo beste badu, bizkaierazko testuetan batik bat, baina agerpen bakanak dira.

6. a. Eta seña[c] ematen ezpaditu *bizi denaren* señaileak, zer egin? (*Busturiko dotrina*, 53).
- b. *Dirutsua danaren* zantzuak badakuskigu (R. M. Azkue, *Ardi galdua*, 24).
- c. Oi baino goizago bildu giñan goiz batean, *Delo'tik itsasontzia itzulia zanaren* berri entzun bai- kenen aurreguneko arratsalde (J. Zaitegi, *Platon'eneko atarian*, 105).

[Guztiz ohikoa da, noski, atzizki honek perpaus erlatiboetan duen erabilera: *zurekin etorri denaren itxura*, hau da, *zurekin etorri den pertsonaren itxura*. Horrelakoak, ordea, berriro esan, erlatiboak dira, ez osagarriak].

Hizkuntzan maiztasun eta pisu handiegirik ez duten perpaus osagarri hauei zein atzizki dagokien jakin ez eta nolabait egindako perpausak dira horrelako gehienak, azken hogeï-hogeita hamar urteotan gero eta usuago entzun eta irakurtzen direnak, baina tradizioan lekukotasun sendorik ez dutenak.

ARAUA

Hortaz, literatur tradizioaren lekukotasuna ikusita, hau da Euskaltzaindiaren erabakia izenak gobernatzen dituen perpaus osagarri jokatueta erabili beharreko atzizkiez:

• *Aitzakia, albiste, berri, damu, esperantza, froga, hitz, iritzi, irudipen, itxaropen, itxura, kezka, konfiantza, kontu, marka, promesa, seinale, sentimendu, susmo, uste, zantzu, zurrumurru...* eta horrelako izenek gobernatzen dituzten perpaus osagarrietan *-eLAKO* eta *-eN* atzizkiak erabiliko dira euskara batuan:

- *Ekonomia gaizki doalako* berriak ez gintuzke harritu behar
- Ameriketara joan zen, *han hobeto biziko zelako* ustean
- Nork zabaldu du *Maite* eta *Koldo* banatu direlako zurrumurrua?
- *Euskara Afrikatik datorrelako* hipotesiak indarra galdu du azken urteotan
- *Berriro elkar ikusiko dugulako* esperantza ez dut galdu
- *Maite gaituztelako* seinale da egin diguten harrera beroa
- *Berriro elkar ikusiko dugun* esperantza ez dut galdu
- *Maite gaituzten* seinale da egin diguten harrera beroa.

• Baina euskara batuan ez da egoki perpaus osagarrietan *-eLAREN*, *-eNEKO* edo *-eNAREN* atzizkiak erabiltzea, ez baitute literatur tradizioan aski den adinako lekukotasunik. Beraz, gisa honetako perpausak ez dute lekurik euskara batuan:

- **Ekonomia gaizki doalaren* berriak ez gintuzke harritu behar
- *Ameriketara joan zen, *han hobeto biziko zeneko* ustean
- **Maite gaituztenaren* seinale da egin diguten harrera beroa.

(Euskaltzaindiak, Irufean, 2001eko martxoaren 30ean, onartua)

BATZAR-AGIRIAK

Bilbon, 2001.eko apirilaren 27an

J. Haritschelhar, euskaltzainburua,
P. Goenaga, idazkaria,
J. A. Arana, diruzaina,
B. Oihartzabal, Iker sailburua,
Andres Urrutia, Jagon sailburua,
P. Altuna,
M. Azkarate,
P. Charritton,
J. L. Davant,
A. Eguzkitza,
A. Iñigo,
X. Kintana,
E. Larre,
J. M. Lekuona,
F. Ondarra,
Tx. Peillen,
J. San Martin,
J. M. Satrustegi eta
Patxi Zabaleta euskaltzainak,
eta J. L. Lizundia idazkariorde-
-kudeatzailea.

Bilbon, Plaza Barriko egoitzan bildu da Euskaltzaindia, 2001.eko apirilaren 27an, hileroko batzarra egiteko. Bilera goizeko hamarrak eta laurdenetan hasi da. Ezkerreko zutabeen jasorik ageri dira bilduen izenak. Ezin etorria adierazi dute Xabier Diharcek, H. Knörrek eta I. Sarasolak.

Aurreko batzar-agiriak onartzea

Oharrik gabe onartu dira martxoko hiru agiriak.

Euskaltzain berriari ongietorria

Lanari ekin aurretik euskaltzainburuak ongi etorria egin dio Andolin Eguzkitza euskaltzain berriari.

Hizkuntza arauak: Hiztegi Batua

1. Aberatsaile-abolizionista zerrendan zintzilik utzitako hitzak: abialdi, abiarazle, abertitu eta abisu.

Eztabaidan dago *abertitu*-ren sarreran *abisu eman* adiera eman ala ez. Eta, horrenbestez, *abisu eman* azpisarrera behar den ere eztabaidan dago. *Abisu eman* azpisarrera ez ematea erabaki da. *Abertitu*-ren sarreran, berriz, *abisatu* ere emango da adieren artean.

Abialdi-ri buruz, EEBS-eko datuak eman dira. Esanahiari buruzko eztabaida txiki baten ondoren, hitza zerrendan uztea erabaki da.

Abiarazle sartzea onartu da. Adibide gisa, *Windows abiarazlea* jasoko da. *Abia-tzaile* hitza, berriz, kendu egingo da zerrendatik.

2. Abonagarri-agertze hitz-zerrenda.

Euskaltzainen oharren azterketari ekin aurretik, Miren Azkaratek hurrengo zerrendaren buruan datozen oharren azalpena egin du. Hemendik aurrera kontuan hartu beharreko oharrak dira eta aurreko batzarrean onartutakoaren arabera, zerrenda-zati guztiek eramango dute hasieran ohar multzo hori.

Lehenbizi, Satrustegi jaunaren oharrak jarri dira mahai gainean.

Aborrezitu hitza dela eta Miren Azkaratek *Zah.* marka ezartzea eskatuko luke, onenean ere. Hala onartu da: *Zah.*, “gaitzetsi, zapuztu, higuindu” gisa emango da.

Aborritu hitzaren ustezko adieraz izan da ondorengo eztabaida. Ea *aborrezitu*-ren baliokide den ala ez, eta abar. Azkenean botoetara jo da. Biak, *aborritu* eta *aborrezitu*, kentzearen aldeko agertu dira bederatzi euskaltzain. *Aborrezitu* atxikitzearen alde, bost. Beraz, biak zerrendatik kanpo utzi dira.

Absolbizio sarrera onartu da: *Zah.* “absoluzioa”. *Aralarko absolbizio eguna.*

Adaro hitza hiztegieta ageri da. Sartzea onartu da, “hortzik gabeko eskuare modukoa, ikuilu eta abarrak garbitzkeo erabiltzen den tresna” adierarekin.

Adobe hitzaz txostena ekarri da. Nazioarteko hitza denez, sartzea onartu da. *Tekn.* markarekin joango da.

Adobo hitzaren aurrean *adoboladobu* zalantza sortu da. Azkarate andreak proposatu du sortu berria den lantaldearen iritzia eskatzea, batetik, hitza sartu ala ez eta, bestetik, zein formatan sartu erabakitzeke. Geroko utzi da, hortaz.

Agai: “haga luzea” adierarekin ontzat emateko puntuan egon da batzarra. Gero *h*-rekin ala gabe behar duen eztabaida luzea sortu da eta azkenean ez sartzea erabaki da.

Afarrasta ez da onartu.

Ohar hauen ondoren, Ondarra jaunarenak eztabaidatzeari ekin diote euskaltzainek:

Aditu-ren eratorriak “entzun” ala “ulertu” adierarekin lotzen diren erabakitzea eskatzen du. Erantzun zaio gehienetan adierazia dagoela lotura hori. Zernahi gisaz, kontua geroko uztea erabaki da.

Adrendu eta *adrendu hartu* hitzetan delako “g. er.” oharra kentzea erabaki da. *Adrendu hartu*-rentzat “era hartu” esanahia emango da. Adibide gisa, berriz, honako hau: *Makina berriari adrendu hartu dio.*

Afari-lege azpisarrerarako adibide baten bila jardun dute euskaltzainek. Azkenean, adiera argitzeko “afari arina” dela esango da. Eta adibide gisa, *afari-legea egin dugu*

Xabier Kintana jaunak aurkeztutako oharren eztabaidari ekin zaio ondoren.

Abordatu-ren ondoan *abordaje* eta *abordatze*-ri ere leku egitea eskatzen du ohar-gileak. *Abordatze* sartzea onartu da, baina *abordaje* hurrengo itzulirako uztea hobeki ikusi da.

Abrelata erdaratiko maileguaren ordain egokitatzat *irekigailu* proposatzen du Kintanak. Miren Azkaratek nahiago du, berriz, *poto-irekitzeko* moduko bat. Eztabaida luzea piztu da. Azkenean, (*poto*)-*irekitzeko* hitza sartzea erabaki da. Gero aipatu den beste kontua da ea *abrelata* hitzak berak, bere izar eta guzti, agertu behar duen ala ez. Zenbaitek uste du hitz horri ez zaiola sarrerarik zor. Irizpide gisa, *OEH*-n edo literaturan ageri den hitza balitz, sartzekoa litzateke, bestela ez. Horren arabera, *abrelata* ez sartzea erabaki da.

Abrigo-ren ordaintzat Hiztegi Batuko batzordeak proposatzen duen *beroki* baino nahiago lituzke ohargileak *gaineko* eta *soingaineko*. Hala ere, bi hitz horiek jadanik aratuak ditu Euskaltzaindiak. Azkenik, "*Heg. h. beroki*" ematea onartu da.

Accesit sarrerari buruz, forma egokituan eman ala ez eztabaidatu da. Azkenean, latinez bezala ematea onartu da: *accessit*.

Hemen hiztegi kontuak utzi eta eskuartekoei ekin diete euskaltzainek.

Eskuartekoak

1. Eguneroko Hitzen Lantaldea osatzeko Miren Azkarateren proposamena

Hiztegi Batuko bigarren itzulia osatzeko izendatu zen Eguneroko Hitzen Lantaldea kide berriz osatzeko proposeman ekarri du Miren Azkaratek. Iparraldetik Xan Othaburu proposatu du. Horrez gainera, Paskual Rekalde eta Alex Bengoetxea nafarrek eta Igone Etxebarria bizkaitarra ere proposatu ditu. Ontzat eman dira izenok.

2. Kintanaren berriematea Liburuaren Zuzendari Nagusiarekin Madrilen izandako bileraz

Itzulpen-sariak direla eta, orain arte izan diren gorabeherak konpontze aldera, Euskaltzaindiak gutun bat helarazi zion Liburuaren Zuzendari jaunari. Xabier Kintanari, bestalde, epaimahaikide izendatua izan zenez, sariketaren arduradunekin harremanetan jartzeko eskatu zitzaion. Izandako elkarriketen berri eman du bere txostenean Kintana jaunak.

3. Webguneko edukien mantentzeaz

P. Goenagak aurkeztu du Iñaki Kareagak prestatu eta Zuzendaritzan onartutako txostena. Webgunearen mapa eta edukiak eguneratzeko prozedura finkatzea da helburua. Funtsean, informatikariaren zuzeneko solaskidea idazkaria eta honen agindupean egongo den eragile teknikaria izango dira. Ontzat eman da proposamena.

4. OEHko bulegoen lan kudeaketa.

Ondoren, Lizundia jaunak Orotariko Hiztegiarendako prestatzen ari diren bulego berriak zertan diren azaldu du. Lanak aurrera doaz eta maiatzaren azken alderako dena prest izatea espero da.

5. Sarasolaren ordezkapena XV. Biltzarreko batzordean

Sarasolak bere dimisioa aurkeztu du, arrazoi pertsonalengatik, XV. Biltzarrean zintuen betebeharetatik. Ondorioz, batzorde akademikoan utzitako hutsunea betetzeko, H. Knörr jaunaren izena proposatu du Zuzendaritzak eta hala onartu da.

6. Euskaltzaindiaren diru egoera

J. A. Arana diruzainak azaldu du zein den egoera. Urtarrilean jaso beharrekoak beti atzeratu egiten dira eta aurten ere hala gertatu dela adierazi du. Herri-aginte guztiek sinatu ezean ezin omen da ordainketarik egin. Horrek oraindik atzerapen handiagoa dakar, Nafarroako gobernuak atzeratu egin baitu sinadura. Hala ere, azkenean or-

dainketa horiei ekiteko bidea aurkitu omen da. Jaurlaritzatik etorri behar zuen dirua jadanik iritsia omen da. Gipuzkoako eta Arabako Diputazioek zuzen jokatu omen dute. Bizkaian bi arazo daudeke: bata diru ekarpena bera. Hau bideratua dago. Bestea, Pertsona Fisikoen Errentaren gaineko Zerga ordaintzeko luzamendua. Hau ere onartua omen dago. Honek sortzen dituen korrituak Euskaltzaindiak ez omen ditu ordaindu beharko.

7. *Bestelakoak*

Mintzoa argitaletxeak *Lingua Navarrorum* delako aipamena ageri den testuaren faksimilea argitaratu du eta ale bat Euskaltzaindiari eman opari gisa, bere estudio eta guzti. Euskaltzainburuak oparia eskertu du.

Bestalde, Bizkaiko Diputazioak argitara berri duen errepide-mapa berriaren ale bana oparitu zaie euskaltzain guztiei.

Eta ordubiak eta hamarreen eman da amaitutzat bilera.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

AGERIKO BATZARRA

Bilbon, 2001.eko apirilaren 27an

Bilbon, Plaza Barriko egoitzan, 2001.eko apirilaren 27an, arratsaldeko lau eta erdietan eman dio hasiera Euskaltzaindiak hil berri diren euskaltzainen omenezko bilkurari.

Honako jaun-andre hauek bildu dira: J. Haritschelhar euskaltzainburua, P. Goenaga idazkaria eta J. A. Arana diruzaina mahaian, eta Beñat Oihartzabal, P. Altuna, Miren Azkarate, P. Charritton, J. L. Davant, A. Eguzkitza, A. Iñigo, X. Kintana, E. Larre, J. M. Lekuona, F. Ondarra, Tx. Peillen, J. San Martin, J. M. Satrustegi eta P. Zabaleta euskaltzainak; J. A. Retolaza, euskaltzain ohorezkoa; eta J. A. Aduriz, G. Aulestia, R. Badiola, S. Garcia Trujillo, M. Gorrotxategi, J. L. Lizundia, P. Uribarren, M. Ruiz Urrestarazu eta J. J. Zearreta euskaltzain urgazleak. Eta gonbidatuen artean, omenduen senitartekoak eta adiskide ugari ere bildu da aretoan.

Euskaltzainburiaren hasierako agurraren ondoren, idazkariak hartu du hitza goizeko bilkuraren berri laburra emateko. Gero, hilberri txostenak irakurri dira.

Luis Villasante euskaltzainaren hilberri txostena

Luis Villasante euskaltzainburi zenaren omenezko hitzaldia Juan San Martin euskaltzain jaunak egin du. Villasanteren bizitzaren eta lanen berri xehea eskaini du hizlariak. Lan oparoa Villasanterena. Hein batean, Villasanteren historia Euskaltzaindiaren historia ere badela aitortu du hizlariak. Euskara batua gauzatzeko orduan, haren lana guztiz funtsezkoa izan zela gogoratu du. Iratzederren poema baten irakurketarekin eman dio amaiera hitzaldiari.

Mariano Izeta euskaltzain ohorezkoaren hilberri txostena

Paskual Rekalde jaunaren eskutik etorri da hurrengo hitzaldia. Mariano Izeta euskaltzain ohorezko zenaren irudia aurkeztu du, bere alderdi nabarmenenak erakutsiz, gizon bezala, euskaltzale, herrizale eta abertzale bezala. Bertsozale, idazle, itzultzaile ere izan zen. Kazetari lanetan ere aritu zen. Euskaltzale eta herrizale handiaren irudi aberatsa eskaini du hizlariak.

Pedro Pujana euskaltzain ohorezkoaren hilberri txostena

Patxi Uribarren euskaltzain urgazleari egokitu zaio Pedro Pujana euskaltzain ohorezkoaren gomuta-hitzaldia egitea. Anbotoko harkaitz sendoaren antzeko tantaiarekin konparatu du hizlariak. Haren bizitza eta euskararen aldeko lanak ekarri ditu gogora:

apaiz ikasketak, jesuita izandako urteak, euskal aditzari eskainitako lanak, Bizkaiko foruaren itzultzaile gisa burututakoa, eta abar.

Bitoriano Gandiagaz Juan Mari Lekuonak eskainitako hitzaldia

Euskaltzaindiak ohoratu nahi izan duen laugarren euskaltzaina Bitoriano Gandiaga izan da, euskaltzain ohorezkoa eta poeta ezagutua, maitatua eta estimatua, hizlariaren hitzetan. Poeta handiaren bizitza eta elkarrekin izandako harremanak gogoratu ondoren, haren estetika berezia eta erabilitako gaiak aipatu ditu hizlariak. Horien artean leku berezia dute lurrak, etxeak, euskarak, gizarteak eta erlijioak.

Rosa Mari Artza gogoan

Jose Luis Lizundiak egin du Rosa Mari Artza zenaren hilberri txostena. Rosa Mari Artzak bere bizitzako urterik gehienak Euskaltzaindiari eskaini zizkion. Lizundiak urte luzeetan lankide eta adiskide izan zuenaren ikuspegia eskaini du. Ozta-ozta amaitu ahal izan du, emozioak hitzei traba egiten baitzien maiz. Euskaltzaindiak Rosa Mari Artza beti gogoratuko du langile fin gisa ez ezik, militante isil eta ezezagun horietako gisa ere.

Hilberri txosten zerrenda ohi baino luzeago honen ondoren, euskaltzainburuak hartu du hitza hizlariari eskerrak emateko. Euskaltzaindiaren euskarri izan direnak gogoratu direla, baina bizitzak aurrera segitzen duela gogorarazi du: hilak gogoan atxikitzen ditu Akademiak baina geroari buruz jardun behar du beti lanean. Horren frogada, adibidez, Villasante zenaren ordezkotzeko A. Eguzkitza izendatu izana.

Arratsaldeko seietan amaitu da bilkura.

Donostian, 2001.eko maiatzaren 25ean

J. Haritschelhar, euskaltzainburua,
H. Knörr, buruordea,
P. Goenaga, idazkaria,
J. A. Arana Martija, diruzaina,
B. Oihartzabal, Iker sailburua,
Andres Urrutia, Jagon sailburua,
P. Altuna,
M. Azkarate,
P. Charritton,
J. L. Davant,
A. Eguzkitza,
A. Iñigo,
X. Kintana,
E. Larre,
J. M. Lekuona,
F. Ondarra
eta J. San Martin, euskaltzainak,
eta J. L. Lizundia idazkariorde-
-kudeatzailea eta
J. J. Zearreta, ekonomia eragilea lehen
orduan.

Donostian, Gipuzkoako Foru Diputazioa-
ren jauregian bildu da Euskaltzaindia,
2001.eko maiatzaren 25ean, hileroko ba-
tzarra egiteko. Bilera goizeko hamarrak
eta laurdenetan hasi da. Ezkerreko zuta-
bean jasorik ageri dira bilduen izenak.
Ezin etorria adierazi dute Xabier Dihar-
cek, Tx. Peillenek, J. Mª Satrustegik eta
I. Sarasolak.

Aurreko batzar-agiria onartzea

Inork ez du oharrik egin eta, horrenbes-
tez, bere horretan onartu da.

Hizkuntza arauak: Gramatika

1. Oharrik ez da jaso gramatika batzor-
deak prestatutako hiru arauetaz buruz (1.
“Behar izan aditzaren jokabidea aditz ira-
gangaitzekin”; 2) “NahilGura izan adi-
tzen jokabidea aditz iragangaitzekin” eta
3) “Zehargaldera orokorretako aditz-
atzizkia: -(E)N eta -(E)NETZ”).

Hala ere, Andolin Eguzkitza jaunarentzat arau horietan sarrera ulergaitz gerta-
tzen da. Horregatik, lehenbiziko bi arauetan zenbait aldaketa proposatu ditu estilo-
ari dagozkionak. Onartu dira eta aldaketa hauekin eman dira ontzat hiru arau ho-
riek.

2. “Komunztadura aposizioetan” 109. araua berrikustea.

Miren Azkaratek gogorarazi du zertan datzan gakoa: jadanik onartua eta argita-
ratua den arau horretan *n-garrena*-ri buruz esaten dena okertzat eman zuen Ibon Sara-
solak Lekeitioko bileran. Datuak nondik nora dabilztan azaldu du Miren Azkaratek.
Datuon arabera, onartutako testuan ontzat ematen diren *Paulo VI.a Erromako Aita San-
tua* moduko aposizioak berriak dira. Gauzak konpontzeko bide bat arauari zerbait
eranstea izango litzateke eta adibide hori besterik gabe kentzea. Hemen sortu da ezta-
baida araua eta egin beharreko aldaketa nola eman aditzera.

Urrutia jaunak araua aldatzea proposatzen du eta karpetetari lehengoa berriarekin
ordezkatzeko.

Andres Ifigok beste zerbait zuzentzea ere eskatzen du: *lizentziatura* hitza ez baitago onartua *Hiztegi Batuan*. Eta hau ere araua aldatzea litzateke.

Arau berritua ematean noiz onartua izan zen eta noiz aldatu den esatea proposatu da. Oihartzabal jaunak, hori egiteaz gainera, oharra ere gehitzea eskatzen du zer aldatu den esanaz. Proposamena izango litzateke arau berritua ematea eta noiz onartua eta noiz aldatua izan den adieraztea. Andres Urrutia ez dago honekin ados: azken bertsioa ematea aski da. Memoria nahi duenak *Euskera* aldizkarian badu aski informazio.

Azkarate andrearen aburuz, jendeari ez zaio interesatzen gauzak zertan aldatu diren jakitea. Harpidedunari emango lioke azalpena baina gainerakoei ez.

Prozedurari buruzko eztabaida luze samarraren ondoren, datuak hurrengo bilera-rako ekartzea onartu da eta orduan hartzea erabakia. Hurrengo bilerarako geratu da, hortaz, kontua. Miren Azkaratek ekarriko du testu berritua onartzeko.

Hizkuntza arauak: Hiztegi Batua

1. *Lautada eta ordoki geografi izenen inguruko gogoeta.*

Eusko Jaurlaritzaren ekimenez geografi hiztegi bat osatzen ari diren lantaldetik Euskaltzaindiaren *Hiztegi Batuan* jasoak datozen *lautada* eta *ordoki* izenei buruzko gogoeta helarazi zaio Akademiari. Ez dirudi guztiz gogobetekoa denik *Hiztegiko* bereizketa, non *lautada* baino hobetzat ematen baita *ordoki*. *Lau*, *lautada*, *zabal*, *zelai* eta abarrez luze mintzatu dira euskaltzainak, baina azkenean hurrengo hilerako utzi da kontua: ordurako proposamen bat ekarriko da Onomastika batzordekoekin hitz egin eta EEBS-ko datuek zer erakusten duten behar bezala pisatu ondoren.

2. *Abonagarri-agertze hitz-zerrrenda.*

Aurreko bileran Kintana jaunaren oharren azterketa ez zen amaitu eta horri ekin dio ondoren Euskaltzaindiak.

Adar sarreran lehenaz gain beste bi adiera jasotzea proposatzen du ohargileak: “aulkien bizkarraldea edo ohearen atzeko aldea”, batetik, eta “zapatak janzten laguntzeko tresna”, bestetik. Miren Azkaratek bidezko jotzen du oharra eta ontzat eman dute euskaltzainek ere. Beraz, aipatutako bi adiera berri horiek ere erantsiko zaizkio *adar* sarrerari.

Adarbakar: ohargileak ez du egoki ikusten zerrendan jasotzen den bigarren adiera “errinozeroa”, alegia. Ontzat eman da oharra, eztabaidaren ondoren. Beraz, sarrera hori honela geratuko da: 1. izond. “adar bakarra duena”. 2. iz. “adar bakarreko animalia mitologikoa”.

Adarbakoitz-entzat, berриз, “adarbakarra” adiera emango da, besterik gabe.

Adartu: ohargilearen aburuz, ez da *adarkatu*-ren sinonimoa. *Adartu da* ad. dela esango da eta “adarrak atera” adierarekin utziko da.

Adigalkor hitzari leku egin nahi lioke Kintanak “distráido” esateko. Baina erantzun zaio gaizki osatua izateaz gainera ez dela erabilia izan. Oihartzabal jaunak dio erabilia izan ez bada, ez dela sartzeko eskubiderik. Bozkatu da eta hamaika boto izan

dira ez sartzearen aldeko. Sartzearen aldeko 2, eta lau abstentzio. Beraz, hitz hori ez da sartuko

Adikor hitza kendu ala ez bozkatu da ondoren. Kentzearen alde bozkatu dute 12 euskaltzainek. Kontrako lau agertu dira eta abstentzio bat. Kendu egingo da, hortaz.

Adin nagusiko / *adin txikiko*: lantaldeak lehen itzuliko proposamenari eusten dio: *adindun* eta *adingabe*. Miren Azkaratek Andres Urrutiari eman dio hitza berak arazoa azal dezan. *Adingabe* eta *adindun* onartzeko prest dago Urrutia. Baina egoera adierazterakoan kezka sortzen zaio: *adingabekotasun* hitzaren parean *adinduntasun* sortuko litzateke. Bitxia. Honen ordeztu *adin nagusitasun* edo proposa litekeela uste du, nolabait tranpa egitea bada ere. *Legezko adina* ere hor dago baina ez da zehatza.

Azkenean honako laukotea onartu da: *adindun/adingabe/adingabetasun/adin-nagusitasun*.

Urrutiak, gainera, *adin nagusiko* ere sartu nahi du sinomimotzat *adindun* emanaz. *adin txikiko*-ri “*” zeinua jarriko litzaioke. Hori izan da, azkenean, bozkatu den proposamena. Alde: 9 boto. Kontra: 1. Abstentzioak: 6. Beraz, onartu da.

Ordubietan bilera eten egin da bazkaltzeko. Arratsaldeko lauretan ekin zaio berriro lanari.

Adixkide forma sartzeko proposamena erretiratu egin du egileak berak.

Adjudikatari: ez da sartuko baina bai *adjudikaziodun*.

Afrikari etab. gaikako zerrendak aztertzen direnean erabakiko dira. Bitartean, zintzilik utziko da kontua.

Adoi: ez da sartuko oraingoz, nahiz eta ondo letorkeen. Hor dira, dena dela, *begi on* eta antzekoak ere.

Adurretake sarrera kendu egingo da zerrendatik. Eta *adur-zapi* sin. *lerde-zapi* emango da, gainera.

Aero irristailu ez sartzea onartu da.

Afektatu: ordainen artean *ukitu* ere gehitzea eskatzen du ohargileak. Onartu da.

Afiliatu: da ala *du* behar duen eztabaida sortu da. *Da* eta *du* gisa ematea onartu da.

Afinatu/desafinatu hitzak sartzearen aldeko da Kintana jauna. Honela emango da: afinatu Mus. Heg. h. **tonuan jarri, aurrindu**. Eta desafinatu: Heg. h. **tonua galdu, tonutik irten. Akordatu eta desakordatu** ere modu bertsuan sartuko dira *Ipar*. markarekin eta hobeste zeinua emanaz, goian bezala. Eta *aurrindu* sartu beharko da, bestalde, bere lekuan.

Afrikatu geroko utzi da.

Afrontu/afrontu. Bi sarrera emango dira: **afrontu**: 1. Bizk. “euria eta haizea batera”; 2 * . Ipar. e. **afrontu**. Eta **afrontu**: *batez ere Ipar*. “laidoa”

Agabe: besterik gabe, inolako adjektiborik gabe, ematea onartu da.

Honekin amaitutzat eman da Kintana jaunaren oharren eztabaida eta hemen utzi dira hiztegi kontuak ere.

XV. biltzarreko programa.

Patxi Goenagak eman du Bilboko biltzarrerako prestatu den egitasmoaren azalpen laburra: egunak, partehartzaileak, gaiak eta abar. Ondoren Beñat Oihartzabalek eman du Baionakoaren berri.

Eskuartekoak.

1. Wilhelm von Humboldten agiritegi mikrofilmatuaren ale bat eskuratu du Euskaltzaindiak Bizkaiko Diputazioari esker. Hemendik aurrera Azkue Bibliotekan gordeko dira dokumentu horiek. Arana jaunaren hitzetan, Graz-eko Unibertsitatean ba omen dira Humboldten dokumentu gehiago. Horiek ere eskuratu beharko omen lituzke Euskaltzaindiak.

2. Bestalde, Beñat Oihartzabalek jakitera eman duenez, Eusko Ikaskuntzak CD bat atera du lehen euskal grabaketekin. Trebitschen lanekin ere beste bat bidean omen da eta euskal erakunderen batekin argitaratzekotan omen dira.

3. Amaia Okariz, prentsa arduradunaren eskariaren berri ere eman zaie euskaltzainei. Euskaltzain bakoitzaren fitxa osatzea behar-beharrezko ikusten da. Bakoitzari bere *curriculum*-a igortzeko eskatzen zaio.

Eta bilera seiak eta erdietan eman da amaitutzat.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

Bilbon, 2001.eko ekainaren 29an

J. Haritschelhar, euskaltzainburua,
H. Knörr, buruordea,
P. Goenaga, idazkaria,
J. A. Arana Martija, diruzaina,
B. Oihartzabal, Iker sailburua,
Andres Urrutia, Jagon sailburua,
P. Altuna,
M. Azkarate,
P. Charritton,
J. L. Davant,
A. Eguzkitza,
A. Iñigo,
X. Kintana,
E. Larre,
J. M. Lekuona,
F. Ondarra,
Tx. Peillen,
J. San Martin
eta J. Mª Satrustegi, euskaltzainak,
eta J. L. Lizundia idazkariorde-
-kudeatzailea.

Bilbon, Plaza Barriko egoitzan, bildu da Euskaltzaindia, 2001.eko ekainaren 29an, hileroko batzarra egiteko. Goizeko hamarrak eta hogeian eman zaio hasiera batzarrari. Bilduen izenak ezkerreko zutabea jasorik ageri dira. Ezin etorria adierazi dute Xabier Diharcek eta I. Sarasolak.

Euskaltzainburuaren hitzak

Bilkurari hasiera ematean, euskaltzainburuak gertatu berri den Miren Azkarateren amaren heriotza gogoratu du. Euskaltzain guztien izenean dolumina agertu dio Azkarate andreari.

Bestalde, J.A. Pascual irakasle ezaguna Espainiako Hizkuntza Akademiarako hautatua izan dela jakinarazi du. Euskaltzaindiaren izenean zorion agurra igorriko zaio.

Aurreko batzar-agiria onartzea

Oihartzabal jaunaren eskariz, eskuarteko gaietan “gramatikak” dioen lekuan “grabaketak” jarriko da.

Peillen jaunaren ezin etorria adieraztea falta da, bestalde.

Zuzenketa hauekin, ontzat eman da agiria.

Hizkuntza arauak

Gramatika: “Komunztadura aposizioetan” 109. araua berrikustea.

Miren Azkaratek agindutako txostena ekarri du *-garren* morfemaz osatutako izen propioei buruzko informazioarekin. Joera nagusia [*n-garren*] osagaia izenaren aurretik ematea da (*hamahirugarren aita santua* modukoak). Izen propioekin alderantziz: *Leon hamahirugarrena*. Baina azken hauen antzekoak aposizioan doazenean, ihes egiten zaie testuetan, gehienetan [*n-garren-a* + izen sintagma] tankerako aposizioei (*Leon hamahirugarrena aita santua* modukoei, alegia). Gauzak horrela, arauaren testu berritua ekarri du Azkarate andreak. Onartuz gero, berriro banatuko litzaieke harpidedunei testu zaharraren ordeaz.

X. Kintanak dio egiten den aldaketarekin arazoa saihestu egiten dela, konpondu barik. Zergatik ez da azaltzen “garren” daramatenekin zer egin behar den? P. Goenagak, arrazoia eman ondoren, zer jarriko lukeen galdetu dio Kintanari. Eztabaida labur bat sortu da eta ondorioz, testuari aldaketa txiki bat ezarri zaio, ez araua biltzen den partean, aurreko azalpenean baizik. Hain zuzen, 2.1 atalean, azalduko da zein izan den ohiko joera (-*garren*-en mugatzailea izen bereziaren ataltzat ez hartzekoa) eta zein gaurkoa (*Karlos II.a errege suediarra* modukoek erakusten dutena).

Adibideetan, berriz, Andres Iñigoren eskariz, *lizentziadun* hitza sartuko da *lizentziatura*-ren ordeez.

Ohar hauekin ontzat eman da 109. arauaren bertsio berria.

Onomastika: Geografia izenen inguruko eztabaida: lautada, ordoki eta abar.

Aurreko bilkuran erabakitakoaren ildotik, *EEBS* datu basean *lautada* hitzak zer erabilera izan duen erakusten duen txostena ekarri da. Hegoaldean asko erabili da. Miren Azkaratek, hala ere, prozedura problema bat ikusten du: dagoeneko *Hiztegi Batuan* erabakiak direnak ez lirateke aldatu behar. Hori litzateke *lautada* hitza berreskuratzeko legokeen arazoa. Luze eztabaidatu ondoren, bozkatzea erabaki da. Bi aukera eman dira: a) *lautada* “Arabako lautada” eta b) *lautada* *Geogr. h. lau, zabal*di. Lehenbiziko aukeraren alde 13 boto izan dira; bigarrenaren alde, 8. Beraz, hori onartu da *lautada*-ren erabilera berezi gisa eta horrela jasoa geratuko da *Hiztegi Batuan*.

Hiztegi Batua: abonagarri-agertze hitz zerrenda.

Andres Iñigoren oharrak hartu dira lehenbizi aztergai.

Abudo hitzari tokia egiteko eskatzen du ohargileak, *Naf.* marka ezarrita. Ez da onartu, aldaera soil den aldetik. Sarrera emango da, hala ere: *abudo** e. *agudo*.

Adrendu sarrerari “g. er.” marka kentzea onartu da. Honen parean, *adrendua hartu* “era hartu” ere emango da. *Makina berriari adrendua hartu dio* moduko adibide bat eskainiko da.

Ageriki hitzarentzat “ageri” balioa gorde nahi du Iñigo jaunak. Baina *ageriki* eta *ageri* ez dira sinonimoak. Izatekotan *ageri*-tik eratorritako zerbait da *ageriki*. Oihartzabalek adibide bat ematearekin aski dela dio. Eztabaida labur baten ondoren, azpilarra gisa jasotzen diren *ageririk* eta *ageriz* kentzea erabaki da, beherago sarrera modura ere ematen baitira. Beste aldaketarik ez gehiketarik ez da egingo.

H. Knörr jaunaren oharrak aztertzeari ekin dio ondoren batzarrak.

Aboro h. **haboro** ematea onartu da.

Abundantzia hitzari toki egiteko eskaria ez da onartu. Baina *abondant* eta *abondantzia* sartuko dira “Zah.” marka erantsirik

Accesit eta *adarbakoitz* hitzei buruzkoak jadanik erabakirik utzi zituen Euskaltzaindiak orain hurrengo bileran.

Adeitasun sarreran, adibide gisa, *adeitasunez* eranstea onartu da.

Adi sarreraren erregimena emateari ongi iritzi dio batzarrak: *zeri, nora* nahiz *zeren* eskatzen duela esango da.

Adia: “ahuen, deitorea” gehituko zaio adiera gisa eta J. B. Agirreren adibide hau erantsiko: *emen aitortu nai ez dezuna, an aitortuko dezu adiaz, eta negarrez*.

Adiagile-ren kasuan ez da hobespen markarik emango. Adiera emango da soil soilik: “erostaria”.

Adibide-ren azpisarrera gisa ematen den *adibidez*-ekin, etsenplu bat emango da, koma artean behar duela erakutsiz: *Zuk, adibidez, ez duzu hitza bete*.

Adietan eman Bizkaiko forma gisa jasotzeko eskatzen du ohargileak. Azkarate andreari hobeki iruditzen zaio aipatu gabe uztea. Botoetara jo da. Aipatzearen aldeko agertu dira hamabi euskaltzain “aditzera eman” esanahia duela adieraziz.

Adigarri hitzarendako Knörr jaunak adibide bat eskaintzen du. Hala ere, Azkarateren proposamenez, beste bat onartu da, argiagoa delakoan: *ipuinaren ondorio adigarriak*.

Adin izan-i Ipar eta *Naf.* markak ezartzea onartu da.

Adinean sartu esapideari ere leku egitea onartu da.

Adindun sarrerarako ohargileak eskaini duen adibidea ez da onartu.

Aditz trinko-ren parean *aditz konposatu* sartzeko arazoak daude ez baitago argi zer datekeen. Horrenbestez, ez da onartu Knörren eskaria.

Adjudikatu aditzaren nazioartekotasunaz galde egiten du ohargileak. Gutxienekoa betekoa lukeela erantzun zaio. Dena dela, lehen itzulian onartua dago.

Administrazio hitza dela eta, letra larriz noiz behar lukeen argitzeko eskatzen du ohargileak eta noiz letra xehez. Dagoenetan uztea erabaki da.

Adoratu-ren sinonimo gisa *gurtu* ematea ez da onartu.

Aeronautika hitzak letra larriz behar ote duen galde egiten du ohargileak. Horretaz ezer ez esatea erabaki da.

Agenda, agente, agentzia ... hitzak *g*-rekin ematea onartu da.

Agerian utzi gehitzeko eskaria ez da onartu.

Ohar hauen eztabaida amaitzean, euskaltzainen oharrak bi bider ematen direla ikusirik, bata ohargilearena eta bestea Miren Azkarateren oharrak gehitua dituen, papearak ez errepikatzeke proposamena egin du euskaltzainburuak, alferrik delakoan. Hala onartu da aurrerantzera.

Ondoren Patxi Zabaletak “Nekazalko hitzak” izenburupean egindako oharretatik lehenbizikoak aztertu dira, A letrari dagozkionak hain zuzen.

Abaroleku ez da sartuko. *Abaro* sartua denez, aski gardena gertatzen baita.

Abi, abiondo ere ez dira sartuko. *Ahabia* jadanik onartua da.

Adaba, adabatu, adabaki... *Adabatu* eta *adabaki* dagoeneko arautuak dira. *Adaba*-ren lekukotasunik, berriz, ez da.

Adiurri jasotzea ez da onartu: *aiurri* arautua dago eta oraingo zerrendan *adiurri* jasoa denez, horrek aski argitasun emango duela uste izan da..

Adobe, berriz, jadanik aztertua dago.

Andres Urrutiaren oharrak aztertzeari ekin diote ondoren euskaltzainek.

Abordaje ez sartzea onartu zen bere garaian.

Abortu-ren azpisarrera gisa *abortatzeko eskubide* sartzea ez da ontzat eman: *sintagma* den neurrian lekuz kanpo dago hiztegian. *Abortu eragile* sartzea ere nahi luke-te batzuek. Ez sartzea onartu da.

Absentzia-adierazpen azpisarrera onartu ala ez geroko uztea erabaki da. Lege-administrazio-lantaldeak gainerako hitzak lantzen dituen beharrezkotzat jotzen duen ikusiko da orduan.

Absolutibo "Hizkl." markarekin ematea onartu da.

Absorbitu eta *absorbatu* biak zerrendatik kentzea proposatu da eta onartu (15 boto).

Abzesu/abszesu bikotearen aurrean Azkarateren oharrari bidezko iritzi diote euskaltzainek eta *abzesu* agertuko da zerrendan.

Aburu sarreran, adibide gisa, *zenbat buru hainbat aburu* ematea onartu da. Gero, azpisarrera gisa, *-ren aburuz* ematea ere onartu da. *Aburu bateko* eta *aburu bereko* adibide gisa emango dira.

Aburukide sartzea onartu da.

Abusu dela eta, *eskubide-abusu* azpisarrera gisa ematea onartu da *eskubide*-ren azpian. *Zuz.* markarekin joango da.

Adakaitz hitza sartzeko eskaera egin du ohargileak. Gauzak ez daude argi, ordea, hitz horren formaz, *arakaitz*, *aragaitz*, *adakaitz*, ... zalantzak baitira. Eztabaidaren ondoren onartu dena *Hiztegi Batuko* batzordeari bere proposamena egiteko eskatzea izan da.

Adarme hitza zerrendatik erori egin da, bozkatu ondoren, 11 boto izan baitira kentzearen aldeko. Atxikitzearen alde sei euskaltzain agertu dira.

Adin hitzaren ingurukoak jadanik eztabaidatutzat jo dira.

Ordu bietan eten egin da batzarra.

Bazkalondoan, lau eta erdietan ekin diote lanari euskaltzainek. Andres Urrutia jaunaren oharren azterketarekin jarraitu dute.

Adiskidetze sarreran, ohargilearen iradokizuna onartuz, adibide gisa, *adiskidetze-ko ekitaldia* sartzea onartu da.

Aditz sarreran *aditz sintagma* azpisarrera ematea oraingoz ez da onartu. Aurrerago, dagokion lantaldetik proposamena badator, ikusiko da.

Administrazio-ri bi azpisarrera gehituko zaizkio: *administrazio zuzenbide* eta *administrazio kontseilu*.

Adur-en azpisarrera gisa nahi lituzke ohargileak *adur gaiztoko*, *adur oneko* eta abar. Hala ere, horrelakoei besteetan ere ez zaie eman tratu hori. Emankorrek direnez, kanpoan utzi beharrekoak dira. Horrelakoak ez dira sartuko, salbuespenen bat ez bada.

Bestalde, *adur-joko*-ri dagokionez, eta eztabaidaren ondoren, eguneroko hiztegiaren egingo duen taldearen esku uztea proposatu du azkenean Urrutiak. Hala utzi da.

Afaritako sartzea eskatzen du Urrutiak. Miren Azkarateren kezka, ordea, da *afaritako* ala *afaritarako* behar lukeen. Ohargileak berak azkenen etsi egin du eta ez da sartuko.

Aforatu hitzari Zuzenbidean behintzat ez litzaokie lekuri egin behar. *Forudun* badago, askoz egokiago da. Hitz hori Kimika eta Fisika munduan beharrezko ote den aurrerago ikusi beharko da.

Afusilatu-ri buruzko oharra onartu da eta honela sartuko da: afusilatu* e. **fusilatu**

Euskaltzainen oharren azterketaren ondoren, Azkarate andreak zerrendan bertan eztabaidagaitzat utzitako oharrei ekitea proposatu du.

Abonagarri sarrera ezabatzea proposatzen du Azkaratek. *Abonatu** e. **ordaindu** adieran oinarritua legoke eta hau adieraztea aski litzateke.

Abonatu-ren 1. sarreran, hirugarren adieran, “h. **harpidetza** egin” jasoko da. Bigarren sarreran, berriz, **abonatu** 2 iz. h. **harpidedun** emango da. 3. sarrera, berriz, kontabilitatean erabilia nonbait, kentzea erabaki da. Gero ikusiko da lantaldetik horren aldeko eskaririk datorren.

Eta hemen eten dira hiztegi kontuak. Hurrengo bilerarako utzi dira “F” ikurra duten guztiak aztertzeko lana..

Ahuakat-aitzitik zerrenda banatu zaie karpetetan euskaltzainei. Lana oso atzeratua doala esan du Miren Azkaratek. Horrela hamabi urte beharko dituela Euskaltzaindiak esku artean duen lana amaitzeko.

Geografi hitzen zerrenda

Lekeitioko bilkuran onartutakoren ondorioz, Madrileko Instituto Geográfico Nacional delakotik egin eskariari Euskaltzaindiak emandako erantzunaren berrazterketa egin du Onomastika batzordeak. Batzordeburuak aurkeztu du dokumentua. Eskatzen du ez argitaratzea gauzak ongi finkatu arte. Eztabaida sortu da erabakia argitaratzeaz, zeren, araua ez izanik ere, batzarretan onartutakoen berri eman behar baita agirietan. Horrenbestez, erabakiaren azken bertsioa jaso egin behar dela onartu da, duen maila aitortuz.

Horrenbestez, oharrak hilaren 10erako igortzea eskatu da. Ohar horiek eta Onomastika batzordeak prestatutakoak eztabaidatu eta onartu ondoren, lehen onartutako dokumentuari erantsiko zaizkio eta hori izango da argitaratuko dena *Euskera*-n.

Eskuartekoak

Nafarroako gobernua eta Hizkuntz Atlasa

Euskaltzainburuak, *Hizkuntz Atlasaren* izenburua dela eta, Nafarroako gobernutik Euskaltzaindiari helarazi zaizkion eskarien aurkezpena egin die euskaltzainei. Arazoaren xehetasunak eman dizkie eta eskuartean duten dokumentazioaren historia azaldu.

Uztailaren bosterako jarri du hitzordua Nafarroako Unibertsitate eta Hizkuntza Politikako Zuzendari Nagusi den Pegenaute jaunak. Euskaltzaindiaren izenean, zuzendaritzak Goenaga, Urrutia eta Iñigo jaunak joatea proposatu du.

Arazoari eman lekizkiokeen irtenbideez hitz egin dute euskaltzainek luzaro. Argi geratu da hatsarre kontu bat badela eta hatsarreetan, printzipioetan, Euskaltzaindiak ez duela amore eman behar. Gehienez ere, izenburuaren gehigarri gisa, "Ohiko euskararen eremuko 145 herritan (Euskal Autonomia Erkidegoan, Nafarroako Foru Erkidegoan eta Pirinio Atlantikoetan) egindako inkestak" eransteke prest egongo litzateke Euskaltzaindia.

Datorren urteko aurrekontuak prestatzen

J. A. Arana diruzainak gogorarazi du uztailean aurkeztu behar direla aurrekontuak. Bost edo sei batzordek baizik ez dute eman eskatu zaien txotena, aurrekontuak egiteko oinarritzat hartzen dena. Besteei ere bidal dezatela eskatzen die.

Mailegua

Nafarroako gobernuak 2000ko protokoloa sinatzen ez duen bitartean arazoak bide daude beste herri-aginteez ere beren parte ordaintzeko. Madrilera dirulaguntza ere abuztu arte ez omen da jasoko. Gauzak horrela, 50 milioiko mailegu bat eskatzea erabaki duela Zuzendaritzak.

Iparraldeko diru laguntzak

Euskaltzainburuaren arabera, 850.000 libera izango ditu Euskaltzaindiak Iparraldetik aurtan. Zati bat toponimia azterketak bultzatzeko izatea nahi dute hango agintariek. Gainerakoa Euskaltzaindiaren bestelako lanetarako izango omen da. Euskaltzainburuak adierazi du asteartean bilera bat dela ordezkaritza. Hitzarmen berezi horretako kideak bilduko dira eta orduan ikusiko da zer egiten den eta zer galde egiten dioten Euskaltzaindiari. Euskaltzaindiak berea eman behar du, baditu lan batzuk eta horiei jarraitu behar die.

Charrittonek bere desadostasuna erakutsi du diru banaketa hori dela eta. Galde egin du ea nork erabaki duen diru kopuru hori onomastika lanetan eraglitzea. Euskaltzainburuak esan dio gaur bertan jakin izan duela horren berri.

Hitzarmenak

Bi hitzarmen aztertu ditu zuzendaritzak: bata Deustuko Unibertsitatearekikoa (testua erdaraz dago oraindik) eta IKAS-ekin beste bat. Euskaltzainburuak dio orotara biok onartzen dituela Zuzendaritzak.

IKASeko hitzarmen hori dela eta, Charritton jaunak zenbait arazo izan daitezkeela aipatu du.

Azken ordukoak

H. Knörr jaunak euskaltzainburuari egindako gutuna irakurri du, bezperan Zuzendaritzaren bilkurara eramana. Gutun hori euskaltzainek behar den argibidea izan dezaten idatzi duela esan du.

Knörr jauna EITBko kontseiluko kide da, Euskaltzaindiak duela bi urte hautagai aurkeztu eta Legebiltzarrak onetsia. Kontseilu horretan Hizkuntza-batzordea sortu zen, Knörr jauna buru zuela. Honek zenbait izen proposatu zituen, aholkularitza-lana egin zezaten, baina aurretik, Euskaltzaindiak onartzea nahi izan zuen eta Akademiak, 2000ko maiatzaren 26an Iturenen egindako batzarrean (ikus *Euskera* 45:3, 2000, 969), ontzat eman zituen izenok (Miren Azkarate, Lourdes Oñederra, Patxi Salaberri Zaratiegi eta Juan Luis Goikoetxea). Kintana jaunak ere bere burua proposatu zuen eta bost izenak onartu zituen Euskaltzaindiak. Hilabete batzuen ondoren Miren Azkarate andrea EITBko euskararen arduradun izendatua izan zenez gero, Joxerra Garziaren izena erantsi zuela dio Knörr jaunak eta EITBko Hizkuntza-batzorde horretan onartu zerrendatxo hori. EITBko Zuzendaritzaren aldetik, ordea, aholkularitza horri ezetza eman zitzaiola adierazten du H. Knörrek.

Hori dela eta, zenbait asteren buruan H. Knörrek dimisioa aurkeztu omen zuen EITBko Kontseiluan Hizkuntza-batzordeburu kargutik. Kontseiluak, berriz, maiatzaren 29an egindako batzarrean, izkribu bat onartu omen zuen. Izkribuaren muina honako hau: 1. Dimisio hori bertan behera utz zezala eskatzea, eta 2. bost lagun horien laguntza EITBko Zuzendaritzak azter zezan onartzea.

Hala ere, hilabete iragan ondoren, EITBko Zuzendaritzatik ez Azkarate andrea-rengandik inolako berririk ez duela izan adierazten du Knörr jaunak.

P. Goenagak hartu du hitza ondoren. Haren ustez, EITB erakunde burujabea da eta ez zuen nahitaez Euskaltzaindiak onetsitako aholkulari haiek zertan aintzat hartu.

Knörr jaunak erantzun dio euskara dela EITBko bi hizkuntzetako bat eta ezin dio la muzin egin hain garrantzitsua den gaiari. Hain zuzen ere, maiz agertu dutela euskaltzainek beren kezka EITBko euskarari buruz.

Azkenik, Miren Azkaratek EITBn burutzen duen lana azaldu du. Gaineratu du ez dela sartzen EITBko Zuzendaritzan hartzen diren erabakietan.

Zazpitan amaitu da bilera.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

Donostian, 2001.eko uztailen 20an

J. Haritschelhar, euskaltzainburua,
H. Knörr, buruordea,
P. Goenaga, idazkaria,
J. A. Arana Martija, diruzaina,
A. Urrutia, Jagon sailburua (goizean),
M. Azkarate,
P. Charritton,
J. L. Davant,
A. Eguzkitza,
A. Iñigo,
X. Kintana,
E. Larre,
J. M. Lekuona,
F. Ondarra,
Tx. Peillen,
J. San Martin,
I. Sarasola, (goizean)
eta P. Zabaleta (goizean),
eta J. L. Lizundia, idazkariorde-
-kudeatzailea eta
J. J. Zearreta, ekonomia eragilea

Donostian, Gipuzkoako Diputazioaren
jauregian bildu da Euskaltzaindia,
2001.eko uztailaren 20an, hileroko bat-
zarra egiteko. Goizeko hamarretan
eman zaio hasiera batzarrari. Ezkerreko
zutabeen jasorik ageri dira bilduen ize-
nak. Ezin etorria adierazi dute Xabier
Diharceek, B. Oihartzabalek eta J. M^a Sa-
trustegik.

Euskaltzainburuaren hitzak

Mari Karmen Garmendia andreak, orain
arte izan duen Kultura sailburu kargua
uztean, agur esan nahi izan dio Euskal-
tzaindiari eta kargu horretarako izenda-
tu berri den Miren Azkarate andrearekin
batera etorri da. Euskaltzainburuak bisita
eskertu eta etorkizun on bat opa diela
esan du.

Ondoren, euskaltzainburuak Euskaltzaindiaren izenean doluminak eman dizkio
Patxi Zabaletari, aita galdu baitu berrikitan.

Bestalde, zorionak eman dizkio J. L. Davanti bere azken pastoralara eman baita
Sohütan. Jendetsua izan da emanaldia eta lortutako arrakastagatik ongi merezia due-
la goresmena.

Emile Larre jaunak apezgoan 50 urte bete ditu. Donibane Garazin egin da ospa-
kizuna, uztailaren zortzian. Han ziren Ipatraldeko euskaltzainak eta baita Hegoaldeko
zenbait ere. Zorionak eman dizkio hari ere.

Miren Azkarateri ere zorionak eman dizkio kargu berriagatik. Alde batetik poz-
teko dela esan du, nahiz eta, denbora berean, Euskaltzaindiak langile bat galtzen due-
la ere pentsatzen duen. Euskara Batuko batzordea ere nola apailatuko den ikusi be-
harko da. Zernahi gisaz, orain bederen gobernuan Euskaltzaindiari buruzko
informazio zuzenagoa izango dutela uste izatekoa da. Bidezko den tratua izatea es-
pero duela.

Aurreko batzar-agiria onartzea.

Andres Iñigo jaunak lautada-ri buruz egiten den azalpena zuzentzeko eskatu du. Bi aukera ematea onartu zela.

Bestalde, H. Knörr jaunak, azken ordukoetan EITBko auziaz jasotzen dena zuzentzeko eskatzen du eta idatzizko proposamena ekartzen. Testu hau, idazkariaren eta Knörr jaunaren artean adostu ondoren, agirian ezarriko da.

Bi ohar hauekin ontzat eman da agiria.

Hizkuntza arauak

Onomastika: "Geografia hitzen zerrenda" onartzea.

Oharrik ez da iritisi idatziz. Hala ere, eztabaida txiki bat sortu da *Ayuntamiento* hitzaren adiera desberdinez. Ondorioz, 'Ayuntamiento (Institución)' gehitzea onartu da.

Llanada eta ordoki-ri dagokion zuzenketa ere gehitu behar zaio zerrendari:

Llanada (alavesa): Arabako lautada.

Llanada : zabaldia.

Bestalde, *pentze* (= *prado*) hitzari *Ipar*. marka kenduko zaio.

Hiztegi Batua: **abonagarri-agertze** hitz zerrenda.

Andres Urrutiaren *abonagarri*-ri buruzko txostena aztertu da lehenbizi. Hitz hori ez da inon ageri. *Abonatu* bai. Abonatu* e. **ordaindu** ezartzea proposatzen du. Ezer ez ematea onartu da azkenean. *Abonagarri* ere kentzea onartu da.

Ondoren *abonagarri-agertze* zerrendan eztabaidarako markatuak gelditu ziren hitzei buruzko eztabaidari ekin dio batzarrek.

Abondo: Miren Azkaratek bere oharrean hitz hau zerrendatik kentzea proposatzen du. Hala onartu da.

Abonu-ren kasuan ere Azkarateren oharra onartu da. Ondorioz, "**abonu** 1 'laudorioa'; 2*. e. **ongarri**" ematea onartu da eta "3 * e. **abonamendu**". Gainera, *abonamendu* sarreran adibidea emango da: *musika hamabostaldiko abonamendua*.

Aboral: teknikoegia dela dio Hiztegi Batuko ohargile batek kentzea onartu da.

Abordatu erregimenik gabe ageri da zerrendan: *du* motako aditza dela esango da.

Aborin: 'txibiak eta harrapatzeko tresna' gisa ageri da zerrendan. Urrutia jaunak kendu egingo luke, lekukotasun guztiak hiztegietakoa baitira. Kentzea onartu da. Hala ere, gogoratu egin behar da *koraina* sarreran, *txibi koraina* ere aipatu egin behar dela.

Abortatu: *du* aditza dela esaten da zerrendan eta sinonimo gisa *hilaurtu* emateko eskaria dago. Baina erregimenean baliokideak ez direla ez bide dira oharitu Hiztegi Batukoak. Horrenbestez, ez dira sinonimotzat emango. *Abortu*-rekin ere modu berean jotzeko da.

Abrasio: *Geol.* markarekin emango da.

Abu: ez sartzea onartu da.

Abudhabiar-ekin batera *Hiztegi Batuan abuzabiar* ematen da. Hau zuzendu beharrekoa da. Idazkaria arduratuko da zuzenketa hau bideratzen.

Aburna zerrendan datorren bezala emango da.

Adabakitu: egiten den oharra ontzat eman da. Beraz, *adabatu* forma hobetsira bidaliko da.

Adaptatu: * markarekin ematea onartu da. Horregatik, *adaptatze* eta *adaptazio* ez dira aipatuko.

Adarmotz: Bada ohar bat, Elhuyar-eko iritzi-emailearena, emandako araua betetzeko eskatzen diona Euskaltzaindiari. Horren arabera, *adar-motz* eta *adarmotz*, biak eman behar lirateke. Andolin Eguzkitzak araua aldatzea eskatuko luke. Eztabaida piztu da. Arazoa mahai gainean uztea erabaki da iraila arte.

Adbertsatibo oraingoz kendu egingo da.

Adegi: kendu egin da oharraren arabera.

Adi: izen bezala sartu ala ez eztabaidatu da. Sartzea onartu da, eta baita *adigabe*, *adia* galdu etab. ere. *Aho zabalka*, *adia galdurik* emango da adibide gisa.

Adiabatiko: sartzea onartu da.

Adiagile-ri dagokion oharra ontzat eman da: adiera emango da, hobespen zeinurik gabe.

Adigabe eta *adigabetu* biak sartuko dira.

Adiguri: *Heg.* marka gehitzea onartu da.

Adikuntza zerrendan ez ematea onartu da.

Adimendudun kentzea onartu da. Jadanik *adimen* jaso dago, *adimendu*-ren kal tetan hobetsia. *Adimendugabe* ere, arrazoi beragatik, kendu egingo da.

Adimen urriko eta *adimen urritasun*, biak, sartuko dira.

Adimenzale: gaur ez dirudi sartu beharreko. Botoetara jo da: sartzearen aldeko 10. Bi kontra. Bost zuri. Sartzea onartu da, horrenbestez.

Legezko adin, zerrendatik kanpo uztea erabaki da.

Puntu honetara iritsirik, Xabier Kintanak ohartarazi du *adin* hitza definitzeko ‘edadea’ ematen dela. Baina hau ez dator bat *edade*-ri *Hiztegi Batuan* eman zaion sar rrerarekin. Aduriz jaunari eskatuko zaio konponbidea.

Adinaldi: sartzea onartu da.

Adiskidemendu baztertzekotzat ematen da. Hala onartu da.

Adiskidetza hitzari ezin baztertuzko iritzi dio batzarrak. **Adiskidetza** ‘adiskideta-suna’ gisa emango da.

Admirable: zerrendatik kentzea erabaki da.

Adoi: jadanik erabakia dago.

Adoleszentismo: ez sartzea erabaki da.

Adondo: hau ere ez da emango zerrendan.

Adorarazi: *dio* motako aditza dela esatea onartu da.

Adreilatu: *adreiluztatu* sartzea onartu da. Iparraldeko euskaltzainek ere hau hobesten dute. *Adreilatze* kentzea dakar horrek.

Adrendua hartu: horrela ematea onartu zen bere garaian eta ez, mugatzailerik gabe.

Adrezia: ahoz oso erabilia da. Beraz, *Ipar. Herr.* markak erantsiko zaizkio.

Aduanari: ez sartzea onartu da.

Aduar: hau ere bazter uztea erabaki da.

Adur: *Bizk.* marka ezartzeko eskaria ez da onartu. Horrenbestez dagoen dagoe-nean utziko da.

Adurti: sinonimo gisa *lerdetsu* ematea ongi ikusi da, baina *haguntsu* beste zerbait da: 'apartsu'. Horrenbestez, hitz hau ez da emango sinonimo gisa.

Aerobic: kanpoan uztea erabaki da.

Aerolabangailu: sartzea onartu da.

Aerosorgailu: ez da onartu sartzea.

Afan: *Beh.* marka ez zaio ezarriko. Horrenbestez, honela emango da: *Heg. h. zaletasuna, harrokeria, grina.*

Afektibotasun: biak uztea onartzen da, *afektibitate* eta *afektibotasun*.

Afirmazio: zerrendan esaten denarekin ados agertu dira euskaltzainak. Beraz, e. **baieztapen, baiezko.**

Afizio: *Heg.* marka eranstea onartu da.

Aflijitu eta *aflikzione*: biak kendu dira zerrendatik.

Afoinu: *Heg.* 'haize hezea, hezetasuna' dela esango da.

Agergarri: Miren Azkarateren iradokizuna ontzat eman da. Beraz, honako adibide honekin agertuko da sarrera hori: *gure bihotzeko saminaren agergarritzat.*

Agerle: zerrendatik kanpo uztea erabaki da.

Honenbestez, *abonagarri-agertze* zerrendaren eztabaida amaitutzat eman da. Zintzilik geratu da *adarmotz/adar-motz* idazkeraren kontua.

Bestalde, Miren Azkarateren kargu berria dela eta, Euskara Batuko batzordeari eskatzen zaio erabakitzea nor izango den aurrerantzean "bozeramale" eta zein izango den prozedura.

Eskuartekoak

1) *Orotariko Euskal Hiztegi*ko lantaldearentzat Donostian prestatu diren lokalen inaugurazioaren berri eman zaie euskaltzainei. Zenbat costa diren, nolakoak diren eta abar. Azkenean 11 milioira iritsi da. Oraindik zenbait hobekuntza egin behar direla esan da. Udalak bi milioi eman ditu aurretik.

2) Nafarroako Unibertsitate Publikoko Euskararen Normalizazioaren egoeraren aurrean Sustapen batzordean onartutako testua aurkeztu zaio Euskaltzaindiari eztabaiatu eta onartzeko. Adierazpena eta gutun bat izango dira. Idazkariak galdetu du ea gutuna eta adierazpena batera joango diren. Lehenbizi gutuna helaraztea dela egokia eta ondoren, erantzuna ikusita, adierazpena zabalduko litzateke.

Ohar zenbait egin dituzte Zabaletak, Goenagak, etab. Jasotako oharrekin testua prestatuko dute Andres Iñigok eta Andres Urrutiak, Nafarroako ordezkari eta Jagon sailburu diren aldetik, hurrenez hurren. Hauek arduratuko dira errektoreari eta abarrei gutuna helarazten eta erregistrora eramaten.

3) Euskaltzaindiaren ordezkariak (P. Goenagak, Andres Urrutiak eta Andres Iñigok) Nafarroako Gobernuak Hizkuntza Politikaren arduradun den Pedro Pegenate jaunarekin egindako bilkuraren berri eman du. Nafar Gobernuak Atlasetik Euskal Herria hitza ezabatzea nahi du aurtengo hitzarmen-protokoloa sinatuko badute. Bestalde, badirudi beste hitzarmen baten atzetik abiatu nahi dutela, Euskaltzaindiaren eta Nafar Gobernuaren arteko hitzarmen berri bat, orain arte indarrean dagoen Herri Aginte desberdinekikoa alboratu izan.

Ondoren, Andres Urrutiak Pegenaute jaunari helaraziko zaion erantzun-gutuna aurkeztu du: a) izen aldaketa proposatzen da (*Euskararen Herri Hizkeren Atlas*); b) atlas bakarra izango litzateke; c) atlas-proiektuarentzat orain arteko marko bera ikusten du Euskaltzaindiak egoki, euskara egiten den lurralde guztiak biltzen dituelako; d) *Euskal Herria* terminoa, bere balio linguistiko-kultural ongi zehaztuarekin, ezin alboratuzkoa da Euskaltzaindiarentzat.

Patxi Zabaletak euskaltzainburuari ahalegin berezia egin dezala eskatu dio eta joan dadila bera ere nafar agintariengana. Zuzendaritzak eskatzen diona egingo duela erantzun dio.

Miren Azkaratek gehitu du ahaleginak egin behar direla hitzarmen bakarrari eusteko.

2002ko aurrekontuak

Juanjo Zeharretak egin du 2002rako prestatu den aurrekontu proiektuaren aurkezpena, sartu diren berrikuntzak azalduz. Irailaren 15erako oharrak egiteko eskaria egin zaie euskaltzainei. Irailaren amaierako aurkeztuko dira Lakuan.

Charritton jaunak kopuruak eurotan jartzeko eskatu du.

Anton Abadia saria

Gipuzkoako Diputazioak ematen duen Anton Abadia sarirako Zuzendaritzaren proposamena da Juan San Martinen hautagaitza aurkeztea. Onartu da. Proposatuak ere onartu du.

Eta zazpiak laurden gutxitan amaitutzat eman da bilera. Eguerdian bi orduko etenaldia izan da, bazkari legea egiteko.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

GEOGRAFIA HITZEN ZERRENDA (1)

Gaztelaniaz	Euskaraz
abrigo de roca	harpea
acebo	gorostia
aeropuerto	aireportua
alto	gaina
arboleda	zuhaiztia
arena	1 hondarra. 2 legarra. 3 harea
arroyo, regata	1 erreka. 2 errekastoa. 3 latsa
ayuntamiento (Institución)	udala
ayuntamiento (Casa consistorial)	1 udaletxea. 2 herriko etxea <i>Ipar.</i> eta <i>Naf.</i>
bahía	badia
balneario	bainuetxea
barranco	1 erreka-zuloa. 2 troka <i>Bizk.</i>
cabo, punta	lurmuturra
camino	bidea
camping	kanpina
campo	1 alorra. 2 soroa. 3 landa
canal	1 ubidea. 2 kanala
canal (acequia) de riego	1 ureztabidea. 2 kanala
canal (acequia) de molino	1 erretena. 2 kanala
casa	etxea
cascada	ur-jauzia
castaño	gaztaina
castillo	gatzelua
cementerio	hilerria
cima	1 gaina. 2 gailurra. 3 tontorra
colina, cerro	muinoa
collado	lepoa
comunidad	erkidegoa
cordillera	mendikatea
crestería	gailur-lerroa

(1) *Instituto Geográfico Nacional*-etik egindako eskabideari erantzunez Euskaltzaindiak emandako irizpena da. Gaztelaniaren ondoan jartzekoak direlako erantsi zaie euskarazko formei -a; hitz horiek hiztegi batuan jartzerakoan -a gabe emango dira, jakina.

Gaztelaniaz	Euskaraz
cruz	gurutzea
cueva	1 haitzuloa. 2 hartzuloa. 3 koba <i>Heg.</i>
cueva artificial	koba
dolmen	trikuharria
embalse	urtegia
ensenada	senadia
ermita	baseliza
espino	elorría
estación	geltokia
faro	itsasargia
FF.CC.	T.B.
fresno	lizarra
fuelle	iturria
fuerte	gotorlekua
funicular	funikularra
golfo	golkoa
haya	pagoa
hondonada	sakana
hoyo, cavidad	zuloa
iglesia	eliza
isla	uhartea
lago, laguna	1 aintzira. 2 lakua
llanada	zabaldia
llanada (alavesa)	Arabako lautada
llano	1 zelaia. 2 ordokia. 3 ordeka <i>Gip.</i> 4 laua
loma	bizkarra
manantial	iturburua
mar	itsasoa
mina	meategia
molino	errota
monasterio	monasterioa
montaña, monte	mendia
muralla	harresia
museo	museoa
palacio	jauregia
parador	paradorea
parque natural	natura parkea
paso entre montañas	mendi lepoa
pastizal	larrea
playa	hondartza
prado	1 belaia. 2 belartsorua. 3 zelaia. 4 euntzea <i>Naf.</i> 5 pentzea
precipicio	1 amildegia. 2 erroitza

Gaztelaniaz	Euskaraz
presa	uharka
puente	zubia
puerto (de mar)	portua
puerto de carretera	mendatea
punta	punta
ría	itsasadarra
ribera	erribera
río	ibaia
roble	haritza
ruinas	hondakinak
ruinas arqueológicas	arkeologia hondakinak
santuario	santutegia
sima	leizea
soto	zaldua
torre	dorrea
túnel	tunela
universidad	unibertsitatea
valle	1 harana. 2 ibarra
vega	1 ibarra. 2 landa Naf.

(Euskaltzaindiak, Donostian, 2000ko azaroaren 24an eta, Bilbon, abenduaren 22an, onartua, eta 2001eko uztailaren 20an, Donostian, berrikusia eta osatua)

Bilbon, 2001.eko irailaren 28an

J. Haritschelhar, euskaltzainburua,
H. Knörr, buruordea,
P. Goenaga, idazkaria,
J. A. Arana Martija, diruzaina,
B. Oihartzabal, Iker sailburua,
A. Urrutia, Jagon sailburua (arratsaldean),
P. Charritton,
J. L. Davant,
A. Eguzkitza,
A. Iñigo,
X. Kintana,
E. Larre,
J. M. Lekuona,
F. Ondarra,
Tx. Peillen,
P. Salaburu,
J. San Martin,
Eta J.M. Satrustegi
euskaltzainak
eta J. L. Lizundia, idazkariorde-
-kudeatzailea eta
J. J. Zearreta, ekonomia eragilea

Bilbon, Plaza Barriko egoitzan, 2001eko irailaren 28an bildu da Euskaltzaindia hileroko batzarra egiteko. Goizeko hamarrak eta erdietan ekin diote lanari euskaltzainek. Ezkerreko zutabeen jasorik ageri dira bilduen izenak. Ezin etorria adierazi dute Patxi Altunak eta Miren Azkaratek.

Euskaltzainburuak, bilera hasi orduko Pello Salaburu agurtu du urte bete bilera hauetatik kanpo izan baita.

Aurreko batzar-agiria onartzea

H. Knörr jaunak azaleko zenbait zuzenketa eskatu ditu batetik. Eta bestetik, aurreko batzar-agiriari dagokion partean aipatzen den zuzenketari aipamen argiagoa egiteko eskatzen du. Zuzenketa hura EITB-ko aferari dagokiola espresuki aipatzea eskatzen du. Onartu da eta agiria ere, horrenbestez, ontzat eman da.

Ondoren, ekaineko agiria baita kontu honen guztiaren iturria, Knörr jaunak proposatutako testua agiri hartan nola txertatu eztabaidatu da. Testu hori idazkariak Knörr jaunarekin adostuko du.

Hizkuntza arauak

Hiztegi Batua: agi-ahozuri hitz zerrenda.

Ezertan hasi orduko, eztabaida mahaigaineratu da ea Miren Azkaratek orain arte egin izan dituen ponente lanak nork egingo dituen. Miren Azkarate andreak berak igorritako testua -“Hiztegi batuaz” izenburuarekin- aztertzea erabaki da. Dokumentuaren haritik, Ondarra jaunak gogorarazi du nola azkeneko agirietako batean oraingo lan egiteko erarekin hamabi urte kostako litzatekeen lana amaitzea..

Andolin Eguzkitzak erantsi du segurtasunari eman behar zaiola garrantzia. Bizkor egin ala ondo egin hautatu behar bada, bera ondo egitearen aldeko litzatekeela.

Lizundia jaunaren aburuz, eztabaidari arintasuna ematea lortu behar da, baina Euskaltzaindiaren burujabetasuna ere salbatu behar da. Eztabaidetan aukera gehiegi ematen zaie zuzenketak idatziz egin ez dituztenei.

Oihartzabalen ustez, Lizundiarekin ados egonik ere, ez zaio funtsezko arazoari heltzen. Zerrenda bakoitzean ohar asko biltzen dira. Denbora anitz behar da hainbeste oharri erantzuteko, horietan gauza asko korapilatsuak baitira. Corpora berehala osatzea eta hiztegia ere berehala egitea, bi eginkizun hauek nolabait kontrakoak dira. Prozedura funtsetik aldatu behar dugu.

Ondarraren ustez, oraingo martxan hamabi urte barik, hogeit hamar dira. Eguzkitzak batzar gehiago egitea ere aukeran dagoela esan du. Charritton jaunak, berriz, euskaltzain gehiago egitea ere aipatu du.

Knörr jaunarentzat bi arazo dira: prozedura arazo bat lehenbizi, eta eragilearen arazoa bigarrena. Gauzak dauden bezala, kanpotik norbait ekarri beharra dagoela uste du. Hori egin dezakeen bakarra Mikel Zalbide bezalako bat izan liteke. Hezkuntza sailburu berriari galde lekiok eragile lanetan jar dezala egun erdiz.

Kintana jaunak proposatuko luke bilera orokorra baino lehenago batzordeñoan ohargileen arteko adostasuna bilatu eta gauzak adostuta ekartzea bilerara. Satrustegi jaunak erantzun dio eta gogorarazi prozedura hau asmatu zenean ohargileen iritzia Miren Azkaratek biltzen zuela eta oso ondo. Asmoa prozedura laburtzea zela. Orain inprobisazioari leku egitea burugabekeria litzatekeela. Kintanaren proposamenari Oihartzabalek ere eman dio erantzuna: bada esperientzia. Batzordekideen arteko eztabaida gero euskaltzain guztien aurrean gertatzen zen. Orain arteko zerrendetan ehun bat ohar egin dira. Zorrozki eramanda ere, ehun ohar kudeatzeko pentsatu behar dugu denbora asko beharko dela edo prozedura erabat aldatu.

Patxi Goenagak bi arazoak bereizi beharra dagoela esan du: orain esku artean ditugun zerrenden eztabaidari ekin, eta gero zuzendaritzak presta dezala txosten bat prozedura argituz eta, behar izanez gero, bide berriak markatuz. Hau batzordekoekin adostua izango litzateke. Ongi iritzi diote euskaltzainek proposamenari. Jose Luis Lizundia jaunak bestalde, bere esperientzia eskaini du prozedurak eta joko erregelak finkatzeko orduan.

Satrustegi jaunak azkenik, behin eta berriro aipatu izan den laguntzailea bileran egotea behar beharrezko izango litzatekeela adierazi du.

Ondoren, Knörr jaunak *agi-ahozuri* zerrendari egindako oharak aztertzeari ekin diote euskaltzainek.

Agiantza: Eguberriko agiantzak adibidea gehitzea onartu da.

Agiritegi: "h. Artxibo" jartzea nahiago luke ohargileak. Miren Azkaratek bere oharran dio aski mailakatua dagoela jadanik zein hitzek duen lehentasuna. Oharra anbigua gertatzen da Salabururen ustez. Jakin beharko litzateke zein den proposamena.

Xabier Kintanak beste proposamen bat egiten du: ezer ez jartzea *agiritegi*-ren sarrean.

Pello Salaburuk galde egin du ea hirugarren proposamen bat sortzen denean onartu behar den. Prozedura hau argitu beharko litzatekeela uste du. Azkenean, bozkatu da eta honako emaitza hau izan da: uztearen alde, zortzi. Azalpena kentzearen alde, lau. Zuri, bi. Beraz, dagoen bezala uztea erabaki da.

Agoizko falta omen da. Holako herritar izenak denak batera bildu behar lirateke eta azkenean denak osorik eman. Andres Iñigok *aetz*-en kasua aipatu du, ez baita age-ri Hiztegi Batuan. Nolanahi ere, ez da onartu Knörr jaunaren oharra.

Agorliho: arau orokorra marraz edo bereiz ematea da. *Agor(-)liho*-ren alde zazpi boto izan dira. *Agorliho* formaren alde lau. Zuri, bost. Beraz, *agor(-)liho* gisa ematea onartu da.

Agorrola: adiera ematea eskatzen du ohargileak. Bozkatu ondoren, definizioa behar dela diotenak lau izan dira. Horrelakorik behar ez dela, zazpi. Beraz, dagoen bezala uztea erabaki da.

Agradagarri: *Ipar*. markarekin sartzeara onartu da.

Agramondar: geroko utzi da.

Ahal: *etorriko ahal da* bezalakoak sartzeara eskatzen du ohargileak. Sartzeara onartu da. Ikus bezate teknikoek non eta nola.

Ahalagina: ohargileak berak erretiratu du oharra.

Ahalaz: adibidea gehitzearen alde bozkatu dute bederatzik. Ez eranstearen alde, lau. Beraz, Knörr jaunak proposatutako adibidea erantsiko da: *Baina horretarako bozkatu behar eta ahalaz denak elkarrekin*.

Ahalke izan: hiru erregimen sartu beharko lirateke: *zutaz, zure eta -tzera*. Hala onartu da.

Ahaztura: oharra erretiratu da. *Ahaztura*-ra iristean aipatuko da berriro.

Ahoeri: adiera ematea eskatzen da. Ematearen alde, bost boto. Ez ematearen alde, zortzi.

Ahopaldi: hitz hau sartzeko proposamena ohargileak berak erretiratu egin du.

Ahozuri: libre denez forma horretan nahiz marrarekin ematea, ohar gisa, “(ahozuri ere idatz daiteke)” ezarriko da.

Ondoren Kintana jaunaren oharrak hartu dira aztergai:

Aginterri: ‘estatua’ adiera ere eranstea onartu da.

Agitazio: ez sartzearen alde, bederatzi. Sartzearen alde, bi. Hiru abstentzio. Beraz, ez da onartu.

Agoilatu: adiera gehitzea onartu da: ‘upelaren edukia urritu ahala, osatzea’

Agresibitate/agresibotasun/.....: ohargileak berak erretiratu du oharra.

Aguakate: *ahuakate* proposatzen du Kintanak. Onartu da: alde, bederatzi; kontra, inor ez, zuri, lau.

Agurtza: Ohargileak “e. arrosario” proposatzen du. Miren Azkarateren proposamena onartu da, hala ere, hots: “h. Arrosario”.

Agurtzaile: Ohargileak “g. er.” Oharra kentzearen alde agertu da. Ohar hori uztearen alde agertu dira sei euskaltzain. Kentzearen alde beste sei. Zuri, bat. Dagoenean uztea erabaki da, horrenbestez.

Ahaldungai: adiera kentzea onartu da.

Ahalkor: sinonimo gisa *lotsakor* eta *lotsor* ematea onartu da.

Ahalorodun: dagoen bezala utzi da.

Ahantzura: g. er. oharra kentzea onartu da.

Ahatetxo: hitz txikigarri hau haur hizkuntzan egokia ikusten du ohargileak eta sartzeko eskatzen. Baina txikigarriak ez dira hiztegian sartzen. Hamar sartzearen kontra; bat alde eta hiru zuri. Ez da onartu, beraz, sartzea.

Aheria: ohargileak erretiratu du oharra. *Aheri(a)* 2 g. e ‘kantua’ delako sarrera kentzea onartu da, bestalde.

Aho: adierak ematea eskatzen du ohargileak. Ez da onartu. Kontra bozkatu dute zazpi euskaltzainek. Kintanaren alde, berriz, seik. Eta zuri, hiruk.

Aholku batzorde: adibide gisa, honako hau ematea onartu da: *Euskararen Aholku Batzordea*.

Ahotz: dagoen bezala uztea erabaki da, adieretan sartu gabe.

Ahotzilari: ez sartzeta onartu da.

Ahozabalka eta *aho zabalka*, biak ematea onartu da.

Aho-zero: sartzearen alde, 2. Ez sartzearen alde: 6. Zuri: 7. Ez da sartuko.

EEBS-ren aurkezpena.

Ordu bata eta erdietan hiztegi kontuak utzi eta UZEI-ko Miren Urkia eta Alberto Agirreazaldegiri eman zaie hitza sarean jarri berri den EEBS (*Egungo Euskararen Bilketa Sistematikoa*) izeneko corpusaren aurkezpena egiteko. Azalpenen ondoren, euskaltzainek beren galderak egin dituzte eta argitasunak jaso. Oso tresna boteretsua dela ikusi da eta lagungarri izango da hiztegi eta gramatika kontuak aztertzeko. Jendaurreko aurkezpen batean eta bakarka aritzean gauzak modu desberdinez ikusten direnez, gonbita egin zaie euskaltzain guztiei nork bere kasa saioak egin eta bilaketak burutu ditzan, eta, hutsik nabarituz gero, oharrak egin ditzala.

Ondoren, ordu bietan, eten egin da bilera bazkaltzera joateko.

Arratsaldean lauetan eman zaio atzera hasiera bilkurari.

2002ko aurrekontuak onartzea

Zearreta jaunari eman zaio hitza datorren urteko aurrekontuen berri eman dezan. Aurreko bileran aurkeztutako dokumentuari zenbait aldaketa egin zaizkiola azaldu du: batetik, prentsa arduradunari lan dedikazioa handitzea erabaki denez (%50etik %60ra), horrek duen eragina jaso da aurrekontuetan. Bestalde, Onomastika batzordeari dagozkionak aipatu ditu: batzordearen ohiko eginkizunetan bada uztaillean kontuan hartu ez

zen puntu bat. *Deitura izendegiak* eguneratze lan bat eskatzen du eta horretarako diru kopuru bat ezarri da (2.000.000 pta.). Bestetik, toponimia egitasmo berezi gisa testu liburutetan agertzen diren exonimoen azterketa lana sartu da. Jagon saileko sustapen lanei esleitutako kopuru bera beste modu batera banatu da.

Aurrekontu bereziak aparte ezarriko dira. Diru-iturriak ere bereziak izango dituzte eta aparte kudeatuko dira, gainera.

Azkenik, ekonomi eragileak aurtengo kontualdia oso berezia izan dela aitortu du: urteko dirulaguntzak oso berandu etorri dira; Herri agintekiko hitzarmenaren urteko protokoloarekin ere arazoak, Nafarroako katramilaren eraginez. Ondorioz, ordainketak nola hala ibili dira, baina laster bideratuko direla esan du.

Proposatu diren zuzenketak onartu dira eta, horrenbestez, baita aurrekontuak ere.

Ostera ere hiztegira itzuliz, Urrutia jaunaren oharra hartu dira hurrena aztergai.

Agidanez: agi denez e. agidanez* jartzea onartu da, *agi zenez** ageri den bezala. Berak hasiko luke zerrenda. *Agi zenez* hau lekuz aldatu behar da. .

Agindei: ohargileak berak erretiratu du.

Agindu: *agindura egon* eta antzekoak sartzeari eskatzen du Urrutiak.

Salaburu jaunari, ohar hauek Miren Azkarateren iruzkinik ez dutenez, ez zaio bidezko iruditzen bat-batean egitea eztabaida. Prozedurazko kontu hau onartu da eta oharrak dituztenen azterketara sartzeari erabaki da. Goenagaren oharra aztertu dira ondoren:

Ahal: ahal adina, ahal bezain eta antzekoak kentzeko proposamena ohargileak berak erretiratu egin du.

Ahalik eta azpisarrera gisa sartzeari onartu da.

Ahari-ren azpisarrei dagokien oharra ere erretiratu egin du Goenagak.

Satruestegi jaunaren oharra:

Ago: Beñat Oihartzabalek horrelakoak sartzekotan denak sistematikoki ikusi beharko liratekeela dio. Atlasean horrelako galderak egin dira. Eztabaida luzea ekarri du hitz honek. Azkenean, sartu ala ez bozkatu da: sartzeari alde, 10. Kontra, 1. Zuri, 4. Ondoren, h-rekin ala h-rik gabe behar ote duen ere bozkatu da. h-rik gabe, hamar; h-rekin, lau; zuri bi. Beraz, honela sartuko da: "*ago* Interj. aberekin erabiltzen den agindu hitza".

Agot: *agote* forma nahiago luke ohargileak. Zerrendak dakarren *agot* uztea erabaki da.

Onomastika batzordearen proposamenak hartu dira ondoren azterkizun.

Afro hitza aurreko zerrendakoa da eta Azkaratek galdetzen zuen ea zer egin behar zen elementu honekin. Sartzeari onartu da: hitz elkarketako lehen osagai gisa erabiltzen da beti.

Agramondar/agramontes eta abarren auzia hartu da ondoren gaitzat. Eztabaida luzearen ondoren, *agaramontar* / *beaumontar* formak onetsi dira.

Eskuartekoak

HABE-ren zuzendaritza batzorderako ordezkaria izendatzea.

HABE-ren zuzendaritza batzorderako ordezkaria izendatzeko eskatu zaio Euskaltzaindiari Miren Azkarateren ordezkari. Zuzendaritzak Andres Urrutiaren izena proposatu du eta hala onartu da.

Lodosako bilkurak finkatzea

Jose Luis Lizundiak, Lodosan, *Nafarroa Oinez*-en inguruan egingo den hurrengo hileko bilkurari dagozkion xehetasunak eman ditu lehendabizi.

Bestalde, Urrutia jaunak egun horretarako antolatu diren V. Jagon Jardunaldien berri eman du, zein hizlari, gaiak, etab.

Xabier Kintanak Gregorio Monreal bezalako pertsonak gonbidatzea eskatu du. Entzule gisa gonbidatzeko arazorik ez dela erantzun dio Jagon sailburuak eta hala egin dela.

Azken ordukoak

Charritton jaunak azaldu du bilera-deia egin diotela Euskal Kultur Erakundetik. Euskaltzaindiaren babesarekin egin izan omen dira hainbat itzulpen, baina gero eta lan gehiago sortzen delarik, itzulpen zerbitzu bat eratzeke ordua iritsi dela pentsatzen hasiak dira zenbait. Baina Charritton jaunak ez daki zer esan dezakeen Euskaltzaindiaren ordezkari gisa. Euskaltzaindiak bestek egindako lanei oniritzia eman behar bazaie, zer egin behar da?. Euskaltzainburuak dio Pirinio Atlantikoko agintariek begiraleztza ofizial hori eman diotela Euskaltzaindiari. Ados da eskatzen den itzulpen zerbitzu horretaz.

Pello Salabururen iritziz, entzutera joan beharko litzateke, eta, hori bai, Euskaltzaindia eta beste zenbait gonbidatu parean ez daudela argi utzi behar litzateke Euskal Kultur Erakundekoei. Bestalde, itzulpen kontuetan bada tradizio bat eta hor bilatu beharko litzateke laguntza.

Charritton eta Haritschelhar, biok, joango dira entzule gisa eta ikusiko dute zer egin. Haritschelhar jauna ados da talde profesional bat sortzeaz.

Azkenik, Xabier Kintanak Euskaltzaindiak ospatu berri duen XV. Biltzarraren balorazioa egitea eskatzen du. Prentsan agertu denaz gogoeta egin beharko litzatekeela dio. Gogoeta horretarako parada izango dela erantzun dio euskaltzainburuak.

Eta seiak eta bostean amaitutzat eman da bilera.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

Lodosan, 2001.eko urriaren 19an

J. Haritschelhar, euskaltzainburua,
H. Knörr, buruordea,
P. Goenaga, idazkaria,
J. A. Arana Martija, diruzaina,
B. Oihartzabal, Iker sailburua,
A. Urrutia, Jagon sailburua,
P. Charritton,
J. L. Davant,
A. Eguzkitza,
A. Iñigo,
X. Kintana,
E. Larre,
J. M. Lekuona,
F. Ondarra,
Tx. Peillen,
J. San Martin,
Eta J.M. Satrustegi
euskaltzainak
eta J. L. Lizundia, idazkariorde-
kudeatzailea eta
J. J. Zearreta, ekonomia eragilea

Lodosako udaletxean, 2001eko urriaren 19an bildu da Euskaltzaindia hileroko batzarra egiteko. Goizeko hamarrak laurden gutxitan ekin diote lanari euskaltzainek. Ezkerreko zutabea jasorik ageri dira bilduen izenak. Ezin etorria adierazi dute Patxi Altunak, Miren Azkaratek eta Pello Salaburuk.

Aurreko batzar-agiria onartzea

Oharrik ez zaio egin eta, horrenbestez, ontzat eman da iraileko bilkurako agiria.

1. Hizkuntza arauak.

1.1. Onomastika: Nafarroa Behereko Herri Izendegia-ren lehen zerrenda (Gaziko eskualdeari dagokiona) aurkeztea.

Patxi Salaberrik prestatutako lana dela adierazi du Andres Iñigo Onomastika batzordeburuak. Lanaren aurkezpena egin du. Batetik zerrenda doa eta bestean dokumentazioa.

Lizundia jaunak ere zenbait argitasun eman ditu: lehen onartu zen zerrenda behin behinekoa izan zen. Dassanceren zerrenda zen, funtsean. Orain datu gehiagorekin, proposamen hau egiteko moduan da Onomastika batzordea. Bestalde, bi forma ere izan daitezke zenbaitetan. Bi forma bizi direlarik, zaharrena atxiki behar litzateke.

Oharrak egiteko epea hilaren 20a ezarri da. Zerrenda landu duena bera ere eztabaida garaian gotea onartu da.

1.2. Hiztegi Batua: agi-ahozuri zerrenda onartzea

Aurreko bilkuran Urrutia jaunaren oharrak aztertzeari ekin bai baina bertan behera utzi ziren, Azkarateren oharrik ez baitzuten. Orain atzera hartu dituzte azterkizun euskaltzainek oharrok:

Agindu: agindu(-)emaile sartzeari onartu da. Azpisarrera gisa: (-en) agindu(eta)ra ematea onartu da. Honako esapide hauei ere leku egitea onartu da: agindu(eta)ra egon/jarri.

Aginduzko: 'nahitaez bete beharrekoa' gehituko zaio adiera gisa, eta *aginduzko araua* adibide gisa. Bigarren adiera bat ere emango da: 'hitz emandakoa', adibide bezala *aginduzko zina* sartuz. Hemen ere oinarrian dagoen agindu aditzak berezko duen ambigüotasun bera dago.

Aginduzkotasun: ohargileak berak erretiratu du.

Aginean: 'zorian' adiera gehituko zaio.

Agintatu: zerrendatik kentzea eskatzen du ohargileak. Hala onartu da.

Aginte: *aginte(-)perpau*, *aginte(-)mahai* eta antzeko azpisarrereri leku egitea eskatzen du ohargileak. Ez da horren premiarik ikusi eta azpisarrerarik ez gehitzea erabaki da.

Agintekeria: *autoritarismo*-ren ordain egokia izan litekeela uste du ohargileak. Beste zenbaitek horren beharrik ez dute ikusten. Botoetara jo da: sartzearen alde agertu dira 13 euskaltzain. Bik zuri bozkatu dute. Horrenbestez, sartzea onartu da.

Agirakatu: aditzei dagokien bezala, adizki nagusiak ere ematea onartu da. Beraz, *agirakatu*, *agiraka(tu)* *agirakutzen*.

Agnatu: ez da sartuko.

Agoa: adiera gisa 'sutegian urtutako burdin-zatia' ematea onartu da.

Agor: Izenondoa eta izena bereiztea onartu da. Horrenbestez, 1. izond. *Iturri agorrra*; 2. iz. 'lehortea' ezartzea onartu da.

Agor(-)liho marratxoarekin emango da.

Ezin agortuzko azpi sarrerari leku egiteko eskaria ez da onartu, sintaxi-egitura emankorra delako. Gainera, dagoeneko onartua dago *Hiztegi Batuan ezin*-en azpian. Beste arazo bat litzateke *ezinikusi*, *ikusezin* eta horiena, hauek hitz elkartuak baitira. Hauei leku egin dakieke hiztegian. Bi kontu desberdina dira.

Agrabio: "etab." kentzea eskatzen du ohargileak. Onartu da eta honela geratuko da, horrenbestez: *agrabio** e. irain, laido.

Agradatu: zein erregimen duen adierazteko eskaria egiten du ohargileak. Onartu da eskaria. *zaio/da* izango litzateke erregimen hori. Adibide gisa honako hauek eman giteko dira: *Jainkoari agradatzen zitzaion tenplua* eta *hartaz agradatu zen*.

Agrobiologia, *agrokimika*: oraingoz ez sartzea erabaki da. Aurrerago, *bio-*, *agro-*, *eko-*, eta abarrekin zer egingo den erabaki beharko da. Hori izango da teknika gaie-tako hitzak aztertze osatu zen lantalde berezi haren eginkizuna.

Aguzailtxo: hitz hau sartzeko proposamena erretiratu egin du ohargileak.

Agure: hitzen honen azpisarrera gisa proposatu dituenak erretiratu egin ditu ohargileak berak.

Agurzale ere erretiratu egin du.

Ahaide: ahaide nagusi azpisarrera gisa ematea eskatzen du ohargileak. Eztabaida sortu da sartzee komeni den ala ez eta nola idatzi behar den. Hurrengorako txosten txiki bat ekarriko du Urrutia jaunak.

Ahakarkizun: ez sartzee erabaki da.

Ahal: ahal beste azpisarrera sartzee onartu da.

Ahaldun: azpisarrera modura *ahaldun nagusi* sartzee eskatzen du ohargileak. Jose Luis Lizundia jaunak ekarriko du hurrengorako txostena.

Ahaldundu: ohargileak hitz egokia dela uste du Zuzenbidearen esparrurako. Gai horietaz proposamena egin behar duen lantalderako utzi da.

Ahalgo: sartzee onartu da 'kemen' adiera duela esanaz. Adibide gisa, honako hau ematea onartu da: *adinarekin ahalgoak joan zaizkit*.

Ahalik: honen parean *ahalik eta* ere ematea onartu da.

Ahalorde: hitz honi leku egiteko eskariarekin dator ohargilea. Eztabaida txiki bat sortu da duen adierari buruz. Urrutiak ekarriko duen txostenaren zain utzi da erabakia.

2. *Eskuartekoak*

Literatura sarietako epaimahaiak.

Joan Mari Lekuonaren esku utzi da epaimahaiak osatzeko kontua. Urriaren 16an amaitu da lanak aurkezteko epea. Lan batzuk Euskaltzaindiaren egoitzan jaso dira. Beste batzuk BBK-n. Denak bilduko dira eta hurrengo ostiralean Literatura batzordearen esku utziko da kontua.

Azpeitiko udalaren gonbita.

Abenduaren bian, euskararen nazioarteko eguna ardatz hartuta, Azpeitiko udalak ekitaldi berezi bat antolatu du. Onartu berri du Azpeitiak Euskara Biziberritzeko Plan Nagusia. Plan horren abiapuntu gisa antolatu den ekitaldian bi euskaltzain azpeitiarrei, Patxi Altunari eta Patxi Goenagari, omenaldi bat eskainiko zaie. Hori dela eta, euskaltzainak ere gonbidatu nahi izan ditu Azpeitiko udalak. Joateko asmoa dutenek asmo horren berri eman behar dute.

Bi gutun

Euskaltzainburuak jasotako bi gutunen kopiak eman zaizkie euskaltzainei, jakinaren gainean egon daitezzen: bata, RIEV-en P. Goenagak Euskaltzaindiaz idatzitako artikulua dela eta, Onomastika batzordeak aurkeztu duen kexua da. Besteak, Pegenaute jaunak Euskaltzaindiarekiko hitzarmen berri bat egiteko proposamena jasotzen du.

Nafarroako gobernuarekikoak.

Nafarroako Gobernutik iritsitako azken gutunari erantzuteko Zuzendaritzan onartutako testua aurkeztu da eztabaidarako. Testua onartuz gero, Pegenaute jaunari helaraziko zaio. Eguzkitza jaunak euskaraz ere bidaltzeko eskatu du. Baietz erantzun zaio.

Zenbait galdera eta iruzkin egin ondoren, testua onartu da.

Satrustegi jaunaren ustez, paperekin atzera eta aurrera ibiltze hori utzi egin beharko litzateke. Haren proposamena da gutuna bidali ordez, batzorde bat izendatzea eta aurrez aurreko elkarrizketa eskatzea. Horrela, eskura emango litzaioke dokumentua eta hitz eginez arazoa konpontzen saiatuko. Urrutia jaunaren aburuz, inportanteena Nafarroarekin loturak ez haustea da.

Proposamena onartu da. Andres Iñigo eta Andres Urrutia izendatu dira proposatzen den bilkura horretako solaskide. Berehala eskatuko da hitzordua.

Oihartzabal jaunak *Atlasa* argitaratzea luze joango dela ikusten du. Beraz, eskatzen du gutun bat egitea, euskaltzainburuak sinatua, lanean jardun duten batzordekideei gauzak nola diren esanaz. Ontzat eman da. Dena dela, Haritschelhar jaunak galdetzen du ea noiz arte luzatuko den kontu hau.

Ordu bietan bukatu da bilkura.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

Bilbon, 2001.eko azaroaren 30ean

J. Haritschelhar, euskaltzainburua,
P. Goenaga, idazkaria,
J. A. Arana Martija, diruzaina,
B. Oihartzabal, Iker sailburua,
A. Urrutia, Jagon sailburua,
B. P. Altuna,
C. M. Azkarate,
J. L. Davant,
A. Eguzkitza,
A. Iñigo,
X. Kintana,
E. Larre,
J. M. Lekuona,
F. Ondarra,
Tx. Peillen,
P. Salaburu,
J.M. Satrustegi
eta P. Zabaleta
euskaltzainak,
eta J. L. Lizundia, idazkariorde-
-kudeatzailea eta
Patxi Salaberri eta
Mikel Gorrotxategi,
Onomastika batzordekideak 1. gaian.

Bilbon, Plaza Barriko egoitzan, azaroa-
ren 30ean, elkartu da Euskaltzaindia hi-
leroko batzarra egiteko. Goizeko hama-
rrak eta laurdenetan eman zaio hasiera
bilkurari. Ezkerreko zutabeen jasorik
ageri dira bilduen izenak. Ezin etorria
adierazi dute P. Charrittonek, X. Dihar-
cek, H. Knörrek eta Ibon Sarasolak.

Aurreko batzar-agiria onartzea

Urriko batzar agiriari ohar bat egin zaio.
Ibon Sarasola jaunak helarazi du, idatziz.
Aginduzko hitza dela eta, hartutako era-
bakian “juramentu” hitza sartu zen adibi-
dea ematerakoan. Horren ordeztu “zina”
behar zuen. Horrela zuzenduko da agiria.
Beste oharrik gabe, onztat eman da dela-
ko agiria.

1. Hizkuntza arauak

*Onomastika: Nafarroa Behereko Herri
Izendegia-ren lehen zerrenda (Garaziko
eskualdeari dagokiona)*

Hiztegi Batua: abonagarri-agertze hitz-zerrendako adarmotz-en idazkera erabakitzea.

Hitz honen idazkerari buruzko erabakia irailean mahai gainean utzi zen ere. Kon-
tua da, hitz elkartuen idazkerari buruz Euskaltzaindiak emandako arauak hitz hori *adar-
motz* gisa nahiz *adar-motz* bezala ematea eskatuko luke. Beraz, era horretako hitz el-
kartu guztiei bina sarrera eman beharko litzaizkieke. Hori hiztegi-ikuspegitik ez da oso
itxurazkoa. Beste irtenbidea, berriz, araua aldatzea litzateke. Dilema horren aurrean,
euskaltzainek egokiago ikusi dute horrelakoetan bi formak ematea beti. Beraz, sarrera
guztiak sistematikoki zuzenduko dira bikoteka emanaz.

Hiztegi Batuaren bigarren itzuliko prozedura erabakitzea.

Agindu bezala, Zuzendaritzak prestatutako testu bat aurkeztu zaie euskaltzainei.
Idazkariak irakurri du eta, ondoren, eztabaidari ekin zaio.

Azkarate andreak bere harridura erakutsi du: Lekeition kontu honetaz beste zerbait onartu zen. Harrigarri egiten zaio hogeita lau euskaltzain izanda, nolatan leporatzen zaion lanaren ardura nagusia euskaltzain oso ez den bati. Bestalde, aurkezten den prozeduran oharrek behar duten "galbahea" deusezten da, Euskara Batuko batzordea deuseztua gelditzen den neurrian. Lekeitioko jardunaldietan batzorde horri eginkizun ia monografikoa hiztegi batua zen. Ez dago ados, inondik ere, proposatzen denarekin.

Eguzkitza jauna, aldiz, batzorde hori desagertzearen alde agertu da.

Azkarate andreak gehitu du batzorde bat suntsitzea bezalako erabakiak barne jardunaldietan hartzen direla. Horrenbestez, ez dela zuzena, ohiko bilkura batean horrelako lanetan hastea.

Urrutia jaunak erantzun dio Euskara Batuko batzordea desagertzeak ez duela kezkatzen, prozedura arintzea lortzen bada horrela, hori baita helburua. Zirkunstantziak aldatu direla dio.

Eztabaida luzatu da eta parte hartu dute zenbait euskaltzainek, Oihartzabal, Kintana, Zabaleta, Goenaga eta Salaburu euskaltzain jaunek, besteak beste. Patxi Zabaletak dio testua pertsonalizatuegia dagoela, eta hori ez dela on. Berak ere galde egiten du ez ote litzatekeen egoki Euskara Batuko batzordeari eustea. Gauzak horrela, gaia mahai gainean uztea proposatzen du. Azkenik, euskaltzainburu jaunak galde egin du ea nork ekarriko dituen aldaketak eta noizko. Egin beharreko oharrek egiteko epe gisa hilaren 14a proposatu da eta hala onartu. Horrenbestez, iristen diren oharrekin prozedura finkatuko duen testu bat onartuko du hurrengo bilkuran.

2. *Nere Altunari eta Rikardo Badiolaren 25 urteak Euskaltzaindian*

Ordu biak laurden gutxitan bilera eten egin da, iragarririk zegoen bezala, Nere Altunak eta Rikardo Badiolak Euskaltzaindiaren zerbitzuan egindako hogeita bost urteak direla eta, ekitaldi xume bati hasiera emateko. Euskaltzainez gainera, Euskaltzaindiko langileak eta zenbait batzordetako kideak ere batzar gelan bildu dira. Bien lana gorai-patu eta eskertu du euskaltzainburuak eta oroigarri gisa, zilarrezko domina eman die bakoitzari. Ondoren, Badiola jaunak, idatzirik zuen esker onezko hitzalditxo bati ekin dio, bere inguruan ibili direnen izenak banan-banan gogoratuz eta denei eskerrak emanez.

Ordu bietan denak bazkaltzera joan dira.

Arratsaldeko bilkura lau eta erdietan hasi da.

Hiztegi Batua: agi-ahozuri zerrenda onartzea

Andres Iñigo jaunaren oharrek izan dituzte lehenbizi euskaltzainek aztergai. Hasierako zerrendatik zenbait erretiratu egin ditu. Beste zenbait jadanik aztertuak eta erabakiak dira. Honako hauek izan dira ontzat emandakoak:

Ahal adinbat eranstea onartu da, *ahal bezain* eta *ahal bezainbat*-en parean.

Ahizperdi hitzari *Naf.* marka gehitzea ere onartu da.

Aetz hitza sartu gabe dago aurreko zerrendan. Dena dela, geroago herritarren izenak eta holakoak sistematikoki sartu beharko direnez, ordurako gogoan hartzeko eskatu du ohargileak.

Eguzkitza jaunaren oharrak aztertu dira ondoren. Honako hauek izan dira kontuan hartu direnak:

Aginterri-ren adiera azaltzeko ematen diren 'erreinua, erresuma'-ren ondoan 'estatua' gehitzea onartu da.

Aglomeratu: Tekn. dela esango da. Bestalde, kategoriari dagokionez, *da* motako aditza, izena eta izenondoa ere izan daitekeela adieraziko da.

Aglutinazio hitzari *Gram.* marka gehitzea onartu da. Hala ere, aglutinatzaile hitza sartu ala ez arlokako lantaldearen esku uztea hobe dela iritzi diote euskaltzainek

Aguantatu: *Heg. Herr.* 'iraun, eraman, jasan, eutsi' gisa ematea onartu da.

Agozil: *Herr.* markarekin emango da, besterik gabe.

Agudezia: batez ere *Ipar. Zah.* oharrarekin ematea onartu da.

Agudoki ez ematea onartu da.

Ahal-en azpisarrera gisa *ahala eman* sartzea ontzat eman da.

Ahaleginez/az zalantza planteatzen du bere oharrean Miren Azkaratek. Arazo hori hiztegikoa baino areago gramatikakoa denez, eta bestalde, esapide hori guztiz automatikoa denez, kentzea erabaki da.

Ahantzura dagoen dagoenean uztea erabaki da.

Ahapekal/ahapetik dauden bezala uztea erabaki da.

Ahatebeltz ala *ahate beltz* ote den, kontua gero argitzekotan utzi da.

Aho-barrunbe sartzeko eskaria ere ez da oraingoz ontzat eman. Zerrenda bereziak lantzen direnean ikusiko da termino hori sartu beharrekoa den ala ez.

Azkenik, *ahosabai*, eta ez *aho-sabai* proposatzen du ohargileak. Hala onartu da.

3. *Eskuarztekoak*

Lamiategi egitasmoa

Testu garaikideen datu basea izan nahi duen Lamiategi egitasmoa aurkeztu du Pruden Gartzia bibliotekariak. 1990-2000 urte arteko testuak biltzea du helburu. Gu-txienez, lau mila testu bilduko dira baina sei edo zazpi milara ere irits daitezke. Orain-goz testuak bilduko dira, modu digitalean. Geroago erabakiko da nola jokatu bildutako corpus horrekin, beti ere hizkuntza ikerketa delarik helburua. Hitzarmen berezia sinatuko da agente desberdinen artean (Euskaltzaindia, Euskal Idazleen Elkarte, Euskal Itzultzaileen Elkarte eta Euskal Editoreen Elkarte) eta behin finantzabidea ziurtatuta abian jarriko da proiektua.

"Euskaltzaindiaren Alde" fundazioa

Azken hilabeteetan egindako gestioen eta une honetako egoeraren berri ematen duen txostena aurkeztu zaie euskaltzainei: enpresekin izandako harremanak, alderdi politikoekin eta erakunde publikoekin izandakoak eta abar. Behin bostehun milioitara iritsiz gero fundazioa abian jartzea espero, bazkide berriak bilatuz.

Herri Aginteeekiko hitzarmena

Euskaltzainburuak azaldu du abenduaren 3an bilduko dela Herri Aginteeekiko Hitzarmenaren jarraipen batzordea. Gai zerrendaren berri eman zaie euskaltzainei.

Aldaketak Literatura batzordean

Literatura batzordean izango den aldaketaren berri eman zaie euskaltzainei Juan Mari Lekuona batzordeburuaren idatzi baten bidez: Karlos Otegik, arrazoi pertsonalengatik, uzten du batzordea eta haren ordez Iratxe Gutierrezen proposamena egin da.

*Azken ordukoak**Nafarroako arazoa*

Pegenaute jaunaren azken gutuna banatu zaie euskaltzainei eta honen erantzuna ere adostu da. Oraingoan idatziz joango da erantzuna, beste gabe. Hurrengo asteartean bertan erregistroan sartuko da.

Durangoko azoka

Durangoko euskal liburu eta disko azokaren hasiera ekitaldirako gonbitaren berri eman zaie euskaltzainei. Abenduaren zortzian, bestalde, Juan San Martin jaunari "2001 Durangoko argizaiola saria" emango zaio eta ekitaldi honetarako gonbita ere luzatu zaie euskaltzainei.

Gutuna

P. Goenagak, aurreko bilkuran zabaldutako gutunari erantzunez euskaltzainburuari zuzendutakoa ere banatu zaie euskaltzainei.

Eta zazpiak laurden gutxitan amaitutzat eman da bilera.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

JAGON SAILA

NAFARROA OINEZ 2001

Lodosa, 2001-X-19

AGERIKO BILKURA
“NAFARROA OINEZ 2001” DELA ETA

*Casa Consistorial de Lodosa /
Lodosako Udaletxean, 2001-X-19an*

*Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua*

Orain hasiera doa Nafarroa Oinez 2001 deritzanari buruz ageriko bilkura.

Alkate jauna, Euskaltzainkideak, Jaun-andereak aratsalde on.

Dos palabras en español también, para decir que Euskaltzaindia está hoy en Lodosa, deseosa de ayudar a la Ikastola. Marcar esa presencia de Euskaltzaindia en un lugar en que unos padres quieren que sus hijos sepan el euskara es para nosotros un deber que cumplimos respondiendo favorablemente a la invitación de los responsables. Hace 100 años Aranzadi escribía una carta:

«No quiero perder la ocasión sin exponer a su consideración mi propuesta de crear en Pamplona —si sale bien, en todos los pueblos castellanzados de la Euskal Herria— una escuela de párvulos que sea modelo. Para evitar celos y suspicacias que den al traste con el pensamiento y para el mayor aprovechamiento de los niños, se enseñará en esta escuela desde los 3 a los 7 años el euskara, el castellano y otra lengua que pueda ser el inglés. Excuso que el objetivo será el euskara; la dirección suprema quiere que la conservemos, Campión, Etxaide y yo y los que nosotros nombremos para que nos sustituyan a nuestra muerte. Pero para eso se necesita dinero, que yo no tengo, quiero pedirlo a todo el mundo, empezando por la Diputación que será la depositaria y a la que rendiremos cuentas. Creo es ésta la última carta que nos jugamos para impedir se extinga la lengua, euskara. Si se realiza mi pensamiento antes que acabe el siglo, el euskara podrá oírse otra vez en el Ebro.»

Y lo que Aranzadi soñó, después de 100 años se ha cumplido, pues el euskara se oye, a través de los 70 chicos que están en la Ikastola. Este era el sueño de Aranzadi; 100 años después se oye el euskara a orillas del Ebro.

Tenemos aquí a los Sres Javier Sainz Pezonaga y José Miguel Bidador. Javier Sainz Pezonaga, licenciado en Ciencias de la Información, va a pre-

sentar "El euskara en la Ribera de Navarra", José Miguel Bidador, licenciado en Filología Vasca y escritor "Eusebio López impresor y vascófilo lodosano".

* * *

Después de oír la disertación del Sr. Bidador sobre el vascófilo e impresor lodosano Eusebio López, me atrevo a insinuar al Sr. Alcalde, aquí presente, que Eusebio López bien se merece que el pueblo de Lodosa le honre y recuerde dando su nombre a una calle o plaza de la localidad.

Y para finalizar este acto, quiero mostrar mi agradecimiento a la Sección Tutelar de Euskaltzaindia por habernos ofrecido estas Jornadas, y al Sr. Andres Urrutia que dirige esta Sección Tutelar, al profesor Solà, al profesor Fernández Rei, que han venido de Cataluña y de Galicia, a Erramun Baxok, a Andres Urrutia y a Juan Cruz Alli por sus aportaciones. Y para terminar también a Javier Sainz Pezonaga con este recorrido lingüístico a través del euskara, de lo que queda del euskara en el castellano de La Ribera y, desde luego, a José Miguel Bidador.

Beraz, eskerrik asko, bihotz-bihotzetik, denei, y reitero el agradecimiento al Sr. Alcalde de Lodosa por la acogida que nos ha brindado ayer y hoy.

LÉXICO EUSKÉRIKO DE LA RIBERA ESTELLESA DE NAVARRA

Lodosa, 19-X-2001

Javier Sainz Pezonaga

El interés por el habla popular en la Ribera surgió al unísono con el descubrimiento y revitalización de los elementos peculiares de la cultura navarra. Con raíces en el movimiento iniciado por la Asociación Euskara de Navarra, durante el primer tercio del siglo pasado, un grupo de personas con inquietudes intelectuales, y curiosamente también con inclinaciones poéticas, comenzó a investigar y difundir las manifestaciones culturales de la Ribera.

Alberto Peláirez, Pedro Arellano Sada, los hermanos Eugenio y Juan José Salamero Resa, Diego Pascual Eraso, etc., son algunos de los nombres propios que, junto a la aportación anónima de muchas personas que se organizaron en Asociaciones Culturales y recreativas, o en Centros Vascos, como los de Sesma, Carcar, Marcilla o Carcastillo, lograron crear durante los años 30 de aquel siglo un ambiente cultural de enorme vitalidad.

Tanto es así que uno de aquellos intelectuales, en la presentación de un trabajo suyo sobre el folklore de la Merindad de Tudela pudo hacer la siguiente afirmación: "El ya floreciente Renacimiento de la Cultura Vasca ha encontrado eco en aquel apartado rincón del País".

En aquel estudio, cuyo autor era el abilitero Pedro Arellano Sada, se reivindicaba la navarritud de la Ribera que, según él, y sin negar las influencias de la regiones colindantes, "ha sabido mantenerse netamente navarra, en sus tendencias, en sus manifestaciones de todo género y en el fondo de su carácter". Como notas de la navarritud de la Ribera y aun incluso de su influencia sobre los pueblos vecinos, daba cuenta de la supervivencia de voces euskéricas, "puras algunas, muy desfiguradas otras", según decía.

Por las mismas fechas (1932-33), el abogado corellano Juan José Salamero Resa publicaba bajo seudónimo un folleto de propaganda nacionalista, en el que utilizaba diversos argumentos para probar la navarritud y la vasquidad de la Ribera, y a propósito del habla popular escribía: "Muchos cientos de palabras de esas que sólo se usan en la Ribera y que no son conocidas

en otras regiones ni figuran en el Diccionario, son de indudable origen vasco; son restos que conserváis de cuando vuestros ascendientes no sabían hablar más que el vascuence. Y, aunque podríamos citaros muchas, muchas que tenemos cuidadosamente recogidas, prescindimos de hacerlo para no ser más extensos”.

Salamero no publicó aquel corpus de voces de la Ribera, consistente en 800 notas lexicográficas, pero poco después (año 1933) lo puso a disposición del tudelano José M.ª Iribarren, que erigió sobre dicha base su monumental “Vocabulario Navarro”.

Y, aunque las palabras de Salamero sean claramente discutibles, la verdad es que muchos riberos tuvimos nuestro primer contacto con el euskera y aprendimos a considerarlo como algo propio a través de las páginas de aquel Diccionario de voces navarras que él contribuyó a crear.

José M.ª Iribarren pudo continuar en los años oscuros la labor que otros habían comenzado y que para muchos quedó truncada. Su interés por el euskera se manifiesta en la nota “Al lector” de la edición del Vocabulario de 1952, donde pide que se le considere un simple amante de lo popular y aduce a su favor que su apellido significa en vascuence “en la parte baja del pueblo”. En el prólogo de la edición de 1958 advierte que el lector observará la bundancia de vasquismos y dice que se decidió a incluirlos tratando de salvar las reliquias del viejo vascuence que se conservan en zonas dominadas por el castellano. Sin duda, por dicha actitud fue nombrado miembro correspondiente de Euskaltzaindia. Es conocida su amistad con Luis Michelena, que le proporcionó las etimologías euskéricas que aparecen en el vocabulario. A partir de ellas aprendimos que algunas palabras tan nuestras, tan de pueblo, de nuestro pueblo, como *laya*, *arguillao*, *yasa*, *zaborro*, etc., no eran rusticismos ni vulgaridades, sino palabras de origen vasco.

Desde aquellas fechas dos procesos importantes han tenido lugar en Navarra y en la Ribera. Por una parte, un cambio socio-económico, de formas de vida, que ha hecho que el vocabulario asociado a las formas de vida tradicionales se vaya perdiendo o quede solamente en el bagaje de las personas de más edad. Y, por otra parte, un nuevo renacimiento de la cultura del euskera, cuyo exponente más precioso son las ikastolas que en la línea del Ebro, de Cortes a Biana, pasando por Lodosa, Sartaguda y Tudela, educan una floreciente comunidad euskaldún, que será la que asuma, trascendiéndola, la cultura tradicional de nuestra tierra.

Como muestra de esta cultura popular de la Ribera quiero mostrar un conjunto de términos de origen euskérico o relacionados con el euskera que podemos encontrar en la Comarca del Bajo Ega y Ribera estellesa del Ebro, donde este año vamos a celebrar el Nafarroa Oinez, y que abarca los municipios de Lodosa, Sartaguda, Mendavia, Lerín, Sesma, Carcar, Andosilla, San Adrián y Azagra.

Las fuentes escritas de esta recopilación se encuentran, aparte de en la obra de Iribarren ya citada, en diversas monografías de ámbito local, especialmente la de Ángel Elvira y M.ª Inés Sainz sobre el “Vocabulario Mendaviés” y la de Ester Martínez sobre el “habla de Lerín”. Sobre Andosilla se pueden ver las respuestas que aparecen en la encuesta realizada para el Atlas Lingüístico de Aragón, Navarra y Rioja, dirigida por Manuel Alvar. Recientemente, el profesor de la Universidad de la Rioja José Javier Mangado presentó su tesis doctoral sobre el habla de Sartaguda, donde deja constancia de algunas de estas voces. También es importante el trabajo del filólogo aragonés Juan Antonio Frago, que ha estudiado la toponimia del Valle Medio del Ebro y las relaciones de sustrato y adstrato entre el euskera y el romance de esta región.

No pretendo dar ni una relación exhaustiva ni una explicación cerrada de este léxico. En general, se puede decir que hay una gradación de este tipo de voces del norte a sur de Navarra y que, por lo tanto, abundan más en la zona Media que en la Ribera. También que, aunque menos abundante, este tipo de léxico llega a Aragón y la Rioja, quizás como influencia de la cultura navarra o tal vez como expresión de un sustrato común antiguo.

Dentro de lo que es el ámbito o dominio agrario y pastoril citaré en primer lugar una serie de voces referidas a plantas y frutos:

Arañón, que en esta comarca conoce la variante *marañón*, es el nombre del endrino y de su fruto, la endrina. Está etimológica y semánticamente relacionado con euskera *arán*, “endrino” (y también ciruela). Esta planta también ha sido llamado *arto*, *arto negro*, *arto arañonero* o *arto marañonero*, según los pueblos. Se distinguía del *arto blanco*, otra planta de largas espinas. Es generalmente aceptado el parentesco entre *arto* y el vasco *arte*, “encina”. También es planta espinosa la *ilaga* o *aliaga*, para la que el filólogo catalán Joan Corominas proponía como étimo un proto-vasco **aielaga*. Javier Irigaray Imaz, que investigó la onomástica botánica popular de Navarra, recogió en Lerín el nombre de *ilaga ciega* para “un arbusto provisto de robustas y lacerantes espinas”, señalando que el segundo componente de esta forma leriense tiene el mismo sentido de malignidad que en vasco *osin-itsu*, “ortiga mala”. *Barda*, “zarza”, tiene su origen según Corominas en los cerrados para guardar el ganado que fueron contruidos originalmente con ramas y posteriormente realizados con seto vivo. Creo que su relación con euskera *abar(ra)* es clara. *Abarra*, o más comúnmente *abarras*, “ramas de árbol”, es una voz común en Tierra estellesa y Álava, que llega hasta Mendavia. En este pueblo se documenta *abarda* en 1733, “ramajes con que se fabricaban vallas y resguardos para corralizas”, tal como lo ha consignado M.ª Inés Sainz. *Chara* es también una voz bastante común para designar matas y arbustos. Las formas vascas *txara*, *txaraka* se corresponden al castellano *jara*, *jaral*, de origen árabe. De aquí parece provenir la voz *charada*, “fogata”, muy común en toda Navarra. Puede sorprender que el nombre de una planta esteparia como la *onti-*

na, *lontina* en Andosilla, tenga una etimología euskérica, pero Corominas lo afirma con bastante seguridad, haciéndola derivar de un protovasco **onto*, a la vez antecesor del actual *ondo*, “planta de árbol”. No hay que olvidar que el Valle Medio del Ebro ha sido lugar de trashumancia de los rebaños pirenaicos desde el Eneolítico. Otra voz relacionada con la ganadería es *lastón*, “hierba basta que cuando se pone dura no la come el ganado”, seguramente del euskera *lasto*, “paja”, con una terminación de origen incierto que acompaña en otras zonas de Navarra a nombres de plantas como *escarrón*, *gorrillón*, etc. Los nombres de los arbustos llamados *sargas*, *sarguillos* y *sargatillos* están relacionados con euskera *zarga*, de un protovasco **zarika*, de origen céltico. *Txaparro*, “mata de encina”, una palabra muy común en toda Navarra, es también un claro euskarismo. Más relacionado con la agricultura tenemos la expresión Trigo en *Zorrón*, que se dice del trigo que está a punto de espigar y que está relacionado con euskera *zorro*, “saco, vaina”. *Zorrón* es también “bolsa de papel” en zonas de la Ribera y “*zurrón*” en otras comarcas. En Mendavia *piparros* significa pimientos. Lo mismo que *piparra*, “guindilla”, procede del euskera *piper(ra)*, de origen latino como otras voces vascas que denominan plantas de huerta y frutos de vergel, como *mertxika*, *gerezia*, *tipila*, etc.

Respecto a nombres de animales, podemos citar: *Gardama*, que designa a orugas de insectos dañinos para la agricultura, y procede de euskera *gardamu*, “carcoma”; *zarrapo*, “sapo”, de donde procede *zarrapotazo*, o sea, “sapada”; *miccharra*, “lirón”, de *mixar(ra)* variante de *muxar(ra)*, con el mismo significado, en otras partes también *miccharro* o *mincharro*, que puede dar nombre a distintos roedores, ratones de campo, etc. En Lerín se llama *andere*tes a las “aludas u hormigas de ala”, es un nombre muy común en la Zona Media que procede de *andere*, “señorita” y diminutivo románico. *Caparra*, “garrapata”, procede de *gapar(ra)*, *kapar(ra)*, planta cuyos frutos se adhieren a la ropa. También se designa con esta voz a la persona “pesada, pegajosa”, y esto ya desde antiguo porque en documentos tudelanos del siglo XIV se menciona a un judío llamado Abraham Evenir y apodado (“dicto”) caparra. *Chipa* es definido en Lerín como “pececillo fluvial de unos cinco centímetros de largo”. En el norte de Navarra llaman *chipa* a la cría de la trucha. En el Hiztegi Batua se le atribuye el nombre científico *Phoxinus Phoxinus*. *Sarandilla*, *zarandilla* y *sangordilla* son distintas variantes de la comarca para designar a la lagartija, que proceden de euskera *sugandilla*, y éste a su vez de un posible *suge-anderea*. *Pinpin* es el nombre de una pequeña ave llamada en castellano aguzanieves y en el Noroeste de Navarra *pinpintxori*. La voz *iras-ko*, que sirve para designar al macho cabrío castrado se considera un diminutivo, comparable con *oillasko*.

En lo referente a las labores e instrumentos agrícolas estamos evidentemente ante un vocabulario en recesión. Ya serán pocas las personas que trabaje a *layamina*, utilizando las *layas*, un instrumento de trabajo antes más ge-

neralizado en toda Euskal Herria. Pero, aunque sean pocas las personas que las utilicen ya, a a través de estas palabras podemos ver la evolución de las forma de trabajo en distintas épocas. Así, lo que Iribarren definía como labor de desfonde con laya y azada, ondalán, en Mendavia es meter el bravant muy hondo. Esta palabra procede de *ondo*, “fondo”, y *lan*, “trabajo”. *Billortas* eran unos aros de hierro, unas abrazaderas para sujetar el timón del arado. Su nombre procede del euskera *billur*, “atadura, ligadura hecha con ramas”, literalmente, “ramas de avellano para unir o atar”, según Corominas y Michelena. Otras voces de este tipo son *artolas*, “aparejos de las caballerías”, *cartolas*, “tablas laterales del carro”, en euskera *artola-k*, *kartola-k*; *coscorro* o *cozcorro*, “palo que queda al desgranar el maíz”, que en Lerín dicen *zocorro*, en euskera *kozkor(a)* y *zokor(a)*. *Samanta*, “haz o gavilla” generalmente de sarmientos, forma diminutiva de *zama*, “carga”. *Zagones*, delantales de cuero que utilizaban pastores y segadores para cubrir los muslos y el pecho, que Corominas relaciona semánticamente con *zagi zagiki*, *zagita*, y dice tiene el sentido básico de cuero.

Hay también una serie de voces topográficas que, incluso teniendo en último término un origen céltico o latino, se relacionan con el euskera. Una de la más extendidas puede ser *muga*, “linde, límite, mojón”, que se encuentra desde Viana a Zaragoza, y en todo el territorio del euskera, naturalmente. Otras son más particulares. De *mota* y su derivado *motarrón*, “defensa construida contra las avenidas de los ríos”, dice el profesor Frago que es voz de origen prerromano, que en la Ribera por su significado está en estrecha relación significativa con el vasco *mota*, “ribazo”. Este mismo investigador, a propósito de *sarda*, “terreno llano inculto, abundante en piedra y zarzas”, dice que procede de la raíz preindoeuropea *ZAR-, presente en euskera *zartzi*, variante de *sasi*, de la que derivaría *zarta*, forma original de *sarda*, que también encontramos en el nombre de la población de Sartaguda. *Landa* significa “extensión de terreno yermo” en Azagra y en la Ribera en general, mientras que en euskera y en el norte de Navarra tiene el sentido de pieza de terreno, campo cultivable. En la parte de la Bardena se han conservado topónimos euskéricos formados a partir de estos genéricos: *Mazkolanda*, *Landazuria*, *Landarregia*, *Sardabilla*, *Sardazuria*. *Saso* es otra voz de este tipo, utilizada tanto en la Navarra de habla vasca como en la de habla romance. Su forma euskérica *zazu* fue muy común en la Zona Media, aunque quizás tenga un origen latino. *Yasa* es un genérico peculiar de esta comarca, que designa una barranca o torrentera. Está relacionado con la voz *yasa*, que en otras zonas de Navarra significa “avenida de aguas o inundación”, y con el euskera *jasa*, *euri jasa*, “lluvia torrencial”. La voz mendaviesa *turruntales*, “malos caminos, escombreras”, la podemos relacionar con el topónimo de *azagra turumbalas* (barranco de...) y con el euskera *turumbero*, “terreno en declive”, que procede de la voz *zurumba*, “cascada”. Otro genérico más extendido en otros tiempos por la Ribera y también por la Rioja, que ha dejado el topónimo la *razuela* en Andosilla, fue *larrad*, con variante *larrá*, *larrat*, *larrate*, procedentes de euskera *larratz*, “terreno que no se cultiva”.

Relacionados con los efectos atmosféricos tenemos *chinchorros* y *chinchorritos*, de euskera *txintz*, “moco”, que son los carámbanos de hielo también llamados en castellano calamoco, literalmente “moco que cae”. *Zir-zir* es “lluvia fina y persistente” en Mendavia. Azkue recoge *zirzira*, *zirzirra*, “llovizna” en Roncal y Baja Navarra. Un posible calco semántico lo encontramos en bruja, bruja de aire, para designar el remolino de aire que en euskera se llama *sorgin aizea*.

Ya he mencionado la importancia del ambiente pastoril en la vida tradicional de la Ribera. Ha sido más renombrada la trashumancia de los pastores roncaleses y salacencos a las Bardenas, pero en esta zona también tuvo un arraigo de gran calado, y, aunque hoy no quede a veces memoria de ello, en los archivos se encuentran referencias a las cañadas por donde pasaban “los de Mendavia, Sesma y otros lugares para ir a Urbasa”.

Como términos más típicamente pastoriles podemos citar *cirria*, “excremento de oveja”, *oska*, “muesca que se hace a los ganados”, etc. Pero este léxico ha influido también en términos de la vida cotidiana que todavía utilizamos como aguachirri, que se dice en comparación de una bebida aguada y sin sabor, y que procede, como explica Corominas, de los charcos que se forman en los lugares donde pasta el ganado. Seguramente podemos relacionarla con euskera *altxirri*.

Entrando en lo que podemos denominar el ámbito de lo social, con especial incidencia en el dominio familiar encontramos unos nombres de comidas que son relacionables con el euskera. Tenemos varios tipos de salchichas o longanizas como la común chistorra, la llamada *birika*, en euskera *birika* es pulmón, ya que el ingrediente principal eran los pulmones del cerdo, y la *choringa*, “embutido de vísceras”, de *txuringa*, “intestino delgado”. *Chungur*, “hueso de cerdo o de jamón” procede de *txunku*, “articulación”. Las *chinchorras*, en euskera *txintorta*, son los restos duros que quedan al fundir la manteca de cerdo, ingrediente de las tortas de chinchorras. Y relacionada con la matanza del cerdo tenemos también *chucarrar*, que era la manera de raspar la piel del cerdo, con su “fuego”, y “*kar(ra)*, *garr(a)*”, “llama”, de donde ha quedado el más común *chocarrar* o *socarrar*. En Mendavia se conoce también la *purisalda*, o sea, purrusalda.

En cuanto a objetos del hogar, labores tradicionales o expresiones cotidianas podemos mencionar *mandarra*, “delantal”, *petacho*, “remiendo”, en euskera *petatxo* (*petatxu*) y éste del castellano pedazo, *zacuto*, “bolso, saco pequeño” de *zaku*, “saco” y sufijo diminutivo. En Mendavia *osca* era la “vara a la que se le hacían muescas para anotar deudas”. Según Iribarren, este sistema de contabilidad era muy habitual en el norte de Navarra. Tiene origen en euskera *ozka*, “incisión”; zaborra o chaborra, que designa los residuos vegetales, en euskera *zabor(ra)*, del latín *saburra*; *ondarras* son “posos que dejan los líquidos en una vasija al sedimentarse” en Lerín, y “restos de cereal” en

Mendavia, del euskera *hondar(ra)* con los mismos significados; con la palabra *baburrinas* designan en Mendavia objetos que despiden mal olor. En esta palabra encontramos un elemento *urrin*, “olor”. Parece variante de *bagurrin* que se oye en la Cuenca y *baurrina* en Arguedas; *chirriau*, “mojado, calado”, se suele relacionar con *txirri*, “chorro”.

Palabras que designan cualidades personales son, aparte de la ya mencionada *caparra*, *chaparro*, “hombre pequeño y grueso”, por comparación con la planta así designada; y algunos insultos como *cirriosos*, *cirriosa*, “sucio, sucia”, derivado de *cirria*; *sinsorgo*, *sinsorga*, de *zintzorka*, “persona superficial y habladora”; *tarra*, que significa tonto o tonta en Azagra, seguramente relacionado con las voces *tara* y *tartarra* de otros lugares de Navarra con que se designa al charlatán, que proceden de la onomatopeya *tar-tar-tar*; *chirrinta*, “deseo vehemente, capricho, anhelo”, y *ardura*, “genio, diligencia”, son también voces del euskera. Y para dirigirnos a los niños empleamos muy a menudo la voz *pocholo*, “lindo, guapo”, de *potolo*, *pottolo*, “regordete”. Y dentro del mundo infantil otra vez muy común es *chori* o *churi* que se emplea para denominar un cuérnico de pelo con que se adorna a las niñas pequeñas y a la cinta o lazo con el que se sujeta. Aunque algunos han sugerido que procede de *zuri*, “blanco”, quizás por el color habitual de la cinta, parece proceder más bien de *txori*, con el mismo significado, y con el que también se relacionan las voces ribereñas *chorango*, un tipo de “moño”, y *zorongo*, que era el, “pañuelo con que se cubrían la cabeza los hombres del campo”. Una palabra antes muy común y hoy casi desaparecida era *aurzaya* y sus variantes *urzaya* y *orzaya*, con que se designaba a las niñeras, de *haur*, “niño”, y *zai*, “cuidar”. Una expresión muy curiosa es la mendaviesa *ricalanza* o *carricalanza*, con que se designa una cuadrilla o montón de niños, pues esta palabra procede claramente de *carricadanza*, baile de la calle, que debió ser popular en toda la Ribera, ya que Iribarren la recoge en un documento de Tudela de 1735.

Podemos encontrar también otras voces relacionadas con el euskera, algunas de origen expresivo como *ñiqui-ñaca* para expresar “dale que dale” y *zangala-mangala*, “despacio, pero sin parar”, etc.; y otras que podemos considerar calcos semánticos como mozo viejo, “solterón”, de *mutil-zar*, o la expresión casarse a, que significa casarse para ir a vivir a una localidad. En euskera se dice, por ejemplo, *elizondora ezkondu zen*. La imprecación “A Sesma te cases” parece que ya está anticuada.

También se encuentran en el habla popular vocablos muy unidos a circunstancias históricas muy concretas, que tienen un carácter especial. Así, *chapalanggarra* es el nombre que se da en Cintruénigo a los muñecos de paja que se colgaban en las calles el día de San Juan. Pero este nombre procede de Lodosa, pues era el apodo de un militar lodosano, Joaquín de Pablo, que a principios del siglo diecinueve combatió al frente de tropas liberales en tierras de la Ribera del Alhama. El apodo procede del apelativo que se dio a los pri-

meros voluntarios liberales, *chapela gorriak*, que en Alava eran llamados *chapalangorris*, según documentación aportada por Gerardo López de Gereñu, y de ahí viene *chapalangarras*.

Ya he comentado que no pretendía ni ser exhaustivo ni sacar conclusiones definitivas. Sólo espero que con este pequeño recorrido lingüístico por los diversos aspectos de la vida tradicional ribera se haya podido apreciar el grado de convivencia lingüística que en el pasado vivieron las gentes de Navarra. Y espero que en el presente y en el futuro los navarros hagamos de la convivencia nuestro valor máspreciado y la base de nuestro progreso cultural. Yo desearía que todos los navarros sintamos el euskera como algo propio que culturalmente nos enriquece a todos y estoy seguro de que si seguimos por la senda que nos marcan estos días las gentes de Lodosa y Sartaguda. Navarra, como dijo el poeta, llegará a ser el asombro del mundo.

EUSEBIO LÓPEZ: IMPRESOR Y VASCÓFILO LODOSANO

Lodosa, 19-X-2001

Joxemiel Bidador

No es habitual el encontrarse con figuras de la talla de Eusebio López, máxime cuando puede presumirse de su origen ribero; es por ello que resulta cuando menos curioso el desconocimiento general que sobre él suele imperar. A pesar de su inclusión en la enciclopedia Auñamendi, en la cual incluso podemos ver una foto suya, lo que cuando menos no suele ser muy habitual, otras fuentes navarras como la GEN ignoran su existencia, lo que, por esperable y muy significativo, no deja de ser tan desconcertante como enojoso.

Nació este inagotable impresor el 5 de marzo de 1846 en la villa de Lodosa. Eligieron sus padres, los también lodosanos Elías López y Blasa Martínez, el triple nombre de Francisco Javier Eusebio, siendo tan sólo el tercero con el que se diera a conocer. Así pues, nació Eusebio López Martínez tan sólo unos pocos meses antes de que comenzara en Cataluña el alzamiento carlista de los *matiners* a favor del pretendiente Carlos Luis de Borbón y Bragança, Carlos VI, hijo del primer pretendiente y conde de Montemolín. Esta insurrección, la llamada por algunos historiadores segunda guerra carlista, no tuvo en Navarra el mismo éxito que en Cataluña, pero mantuvo viva la llama guerrera del carlismo hasta que en 1872 comenzara la última carlistada hasta 1876. Si bien la primera guerra carlista dejó su huella en la villa de Lodosa —primeramente los carlistas dieron fuego al nuevo ayuntamiento en el que se atrincheraban los realistas, y posteriormente, el 19 de agosto de 1836, los cristinos de Iribarren infringían una dura derrota a los carlistas de Iturralde haciendo más de 900 prisioneros—, durante esta segunda guerra la villa permaneció bajo el dominio gubernamental, a pesar de la cercanía de victorias carlistas como las de Sesma (1873) y Calahorra (1874). Este predominio de los revolucionarios primero y de los alfonsinos después fue causa de que muchos de los voluntarios lodosanos lo fueran del bando gubernamental. Así, el que fuera diputado foral Antonio Baztán Goñi, tan sólo dos años más joven que Eusebio López, marchó como realista con el general Arsenio Martínez Campos, el mismo que proclamó en Sagunto al rey Alfonso XII, logrando el cargo de capitán de voluntarios. No es extraño, por tanto, que Eusebio López no pudiera permanecer ajeno a este ambiente, marchando como combatiente.

No sabemos exactamente en qué bando luchó Eusebio López, aunque presumimos que fue en el carlista. En cualquier caso, bien con los atacantes rebeldes de Tolosa, bien con sus defensores oficiales, al final de la guerra Eusebio López recaló en la ciudad guipuzcoana, en la que se quedaría ya hasta su fallecimiento en 1929.

En Tolosa se dio la feliz circunstancia de que Eusebio López se casara en 1877 con la hija del impresor local Juan Ignacio Mendizabal la Lama. La historia de esta imprenta familiar es bien conocida. Fue hacia 1750 cuando el zegamarra Francisco la Lama inauguró su imprenta en Tolosa, llegando a ser en 1813 impresor provincial. Francisco la Lama falleció en 1828, siendo primero su viuda y posteriormente su hija las encargadas de hacer funcionar la imprenta. La joven heredera había casado en 1825 con Juan Ignazio Mendizabal, natural de la pequeña localidad guipuzcoana de Goiatz, quien terminó por poner su nombre a la casa librera. A pesar de ello, pocas son las obras que se publicaron bajo el nombre de este Mendizabal, debido a su temprana muerte en 1839. Así pues, hasta la llegada a Tolosa de Eusebio López, los libros que imprime esta casa siguen apareciendo bajo el primigenio nombre de la Lama.

Un buen ejemplo que ilustra a la perfección la trayectoria de esta imprenta familiar es el dado por la historia editorial del conocido *Diccionario manual bascongado y castellano y elementos de gramática para el uso de la juventud*, de Luis Astigarraga Ugarte, auténtico éxito editorial de la casa. La primera edición de la obra fue la hecha por Francisco la Lama en 1825. La segunda edición de 1827 aparece hecha por J.M. la Lama. Las ediciones de 1839, 1840, 1848 y 1855 por la viuda de la Lama. La edición de 1861 ya es obra de la viuda de Mendizabal, así como las de 1866, 1873 y 1877. Por último, Eusebio López estampó las suyas en 1883 y 1887.

Ciertamente, con el lodosano Eusebio López la publicación de obras en euskara no sólo no decayó, sino que tomó un impulso excepcional. Por una parte, y considerando su casi segura participación en el bando carlista, Eusebio López continuó la política editorial de la casa con respecto a la edición de obras religiosas, inmensa mayoría de las redactadas en euskara. Procedió a la reedición de textos ya hechos por la Lama-Mendizabal e incluso por otras editoriales, destacando el buen número de autores mayores como Irazusta, Kardaberaz, Mendiburu, Etxeberria, Arrue, Iztueta, Iturriaga, Astigarraga, Lardizabal o Juan Antonio Mogel. Pero aun de mayor interés son las primeras ediciones de autores y obras relevantes en la historia de la lengua vasca. Fue Eusebio López el que nos dio a conocer a un escritor de la valía del jesuita José Ignacio Arana, y fue asimismo nuestro lodosano quien dio a la luz por primera vez obras de Juan José Mogel, Antia, e incluso alguna de Kardaberaz. A Eusebio López debemos, asimismo, la edición de las importantes e influyentes gramáticas de Campión, y diccionarios de Aizkibel y Novia de Salcedo. A este respecto contamos con una esclarecedora colaboración del vitoriano Ricardo Becerro de Bengoa, "Renacimiento de la lengua basconga-

da", en la revista *Euskal Erria* de 1885 en la que felicita al lodosano por la edición de ambas gramática y diccionario:

"No se recordará de aquí a algunos años, ni conservará la crónica de nuestros tiempos, los nombres de muchos prohombres grandes y pequeños, diputados, concejales y burócratas, que más o menos platónicamente aseguran que sirven al país y que trabajan por él, pero en cambio, bien puede asegurarse, que es como se repetirá, y que así lo consignará la historia, que le ha servido como pocos, en esta ocasión crítica, trabajando más que muchísimos, el animoso e ilustrado editor tolosano D. Eusebio López, de cuyo renombrado establecimiento tipográfico han salido a luz estas dos magníficas obras –se refiere a la gramática de Campión y al diccionario de Aizkibel–, con tal gusto, esmero y perfección impresas, como si procedieran de los centros artísticos de las capitales más populosas (...) Tan meritoria acción estaba reservada a D. Eusebio López, ligado a nuestro viejo solar por la sangre heredada de los padres y por la transmitida a los hijos, todos nacidos a la sombra de estas montañas, quien publicó el diccionario como jamás ha publicado ninguno de los suyos la Real Academia española".

Con todo, y a pesar del exagerado elogio apologético, no cabe pensar en ningún tipo de animadversión por parte de Becerro de Bengoa hacia la Academia ni el idioma español. Quien conozca su biografía valorará más aún sus palabras, ya que a pesar de ser partidario de una república federalista, ejerció de político liberal representando a la provincia de Álava en Madrid tanto de diputado como de senador. Así pues, los elogios brindados a Eusebio López por su edición del diccionario de Aizkibel fueron sinceros. No obstante, desconocía el alavés el verdadero origen de nuestro paisano navarro, lo que sin duda le habría alegrado sobremanera, habida cuenta de su animoso elogio. En esto, y descartando la casual coincidencia eufónica entre la verdadera patria de López y su patria adoptiva, Lodosa y Tolosa, parece que el recién estrenado impresor no tuvo a mucho el hacer excesiva gala de su origen, pasando de ser lodosano a ser tolosano. Tal vez esto no fuera sino una simple exigencia del guión marcado por la política editorial de la casa Mendizabal. No por nada, la mayoría de los suscriptores al diccionario de Aizkibel eran de la provincia, como recogía Becerro:

"A la noticia de la aparición de la gran obra de Aizkibel cundió viva alegría entre los hijos del país, y desde el primer momento vio el editor sr. López que su pensamiento tenía calurosa aceptación por todas partes. Guipúzcoa le dio más de 600 suscripciones, Bizcaya unas 350, Alaba 60, Navarra 130, Madrid y las provincias allende el Ebro 100, América 70, las provincias bascofrancesas 90, y otras muchas los países extranjeras".

Este sistema de suscripción podía ser útil a la hora de vender toda la edición, sin duda el último objetivo de todo impresor-editor, pero reducía, sin

duda alguna, el volumen de los títulos que podían ser publicados. Animaba Becerro de Bengoa a López para que siguiera su labor:

“El positivo mérito de la obra de Aizkibel crecerá progresivamente con el tiempo, y del extraordinario servicio que debemos al sr. López está ya suficientemente apreciado y honrado, con la estima y agradecimiento sincero del país, de cuantos trabajan por el renacimiento de éste y de los sabios lingüistas más competentes y respetados de Europa. Bien satisfecho puede estar el ilustrado y animoso editor de Tolosa, y bien sabe que cuantos amamos la lengua euskara, proseguirán alentándolo, como él desea, con su protección, para que se dé a la luz publicaciones que se refieran a la conservación y perfeccionamiento de aquellos”.

Pero lo cierto es que antes de la publicación de cada obra Eusebio López, como cualquier otro colega impresor, se aseguraba de la viabilidad de la misma. Conocemos una respuesta de Patricio Orkaiztegi a carta anterior del lodosano en la que el impresor le preguntaba sobre la conveniencia de la reimpresión del *Jesusen amore-nekeei dagozten otoitz-gaiak* de Mendiburu. La respuesta del escritor y religioso andoaindarra párroco en Tolosa por supuesto fue afirmativa:

“Prestaría un importante servicio a los bascongados en general, y al clero de estas provincias en especial (...) Tenga v. la bondad de incluirme en la lista de suscriptores a la obra vasca cuya reproducción he de ver con gusto preferente, y hago votos por que reuna v. pronto suficiente número de ellos para poder emprender enseguida sin temores de un resultado ruinoso la nueva edición” (*Euskal Erria*, 1901).

Eusebio López no despreció la respuesta de Orkaiztegi —con quien además mantenía una importante amistad desde que el cura andoaindarra fuera nombrado párroco de Tolosa en 1880; no se olvide que Orkaiztegi fue un ferviente carlista al que podemos ver retratado junto a su correligionario el cura Santa Cruz—, y procedió a la publicación de la monumental obra de Mendiburu en 1904. Asombra, cuando menos, el exquisito conocimiento de la literatura en euskara por parte de alguien venido desde Lodosa, erdaldun por tanto, a la hora de realizar sus propuestas editoriales. Por supuesto que Eusebio López se incorporaba a una casa de amplia tradición editorial de obras de este tipo, pero bien pudo haber buscado una reorientación de su política editorial, cosa que no hizo, bien al contrario, dio un impulso aún mayor a la edición de obras escritas en euskara, incluso de temática no religiosa.

Así pues, y por lo que respecta a las obras profanas, además de la segunda edición del libro de danzas de Iztueta, Eusebio López se atrevió con libros novedosos como la agricultura de Goitia, una de las primera obras teatrales de Soroa y el segundo libro gastronómico escrito en euskara después de aquel *Escualdun cocinera* de 1864. Y aunque no hemos entrado en ello, las obras en castellano publicadas por Eusebio López no revistieron menor inte-

rés, contándose entre ellas ediciones de gran envergadura como las históricas de Moret, Henao o Gorosabel.

La labor editorial y vascófila de Eusebio López fue continuada por su hijo, el conocido escritor Isaac López Mendizabal (Tolosa, 1879-1977). Ya en los últimos años de labor editorial del lodosano comienzan a abundar las ediciones de textos religiosos, generalmente traducciones, obra de Isaac. Pero profundizar en este tema ya sería otra historia.

Obras euskéricas impresas por Francisco de la Lama:

1782, KARDABERAZ, *Mezako sacrificio ta comunio sagradoaren gañeco dotrina*.

1785, UBILLOS, *Cristau dotriñ berri ecarlea*.

1786, MIGEL IGNAZIO ZABALETA, *Sermón de San Antonio abad*.

1787, OLAETXEA, *Cristinauben dotrinia*, cuarta edición (primera edición en Bilbao en 1775).

1787, KARDABERAZ, *Ondo illtzen icasteco eta ondo illtzen laguntceco egercicioac*, tercera edición (primera edición en Pamplona en 1762), nuevamente en 1816.

1790, KARDABERAZ, *Aita San Ignacio Loyolacoaren exercicioac*, tercera edición (primera edición en Pamplona en 1761), nuevamente en 1824.

1797, IRAZUSTA, *Doctrina cristiana*, segunda edición (primera edición en Pamplona en 1742), nuevamente en 1816, 1820, 1826, 1832, 1847, 1848.

1802, AÑIBARRO, *Escu liburua eta berean eguneango cristiñau cereguñac*, primera edición, nuevamente en 1821.

1802, MOGEL URKIZA, *versiones bascongadas de varias arengas y oraciones selectas de los mejores autores latinos*.

1803, AÑIBARRO, *Lora sorta espiritual ta propositu santuac vicitza barri bat eguitico*.

1803, JUAN BAUTISTA AGIRRE, *Confesioco eta comunioco sacramentuen gañean eracusaldia*, primera edición, nuevamente en 1823.

1816, KARDABERAZ, *Jesus, Maria ta Joseren devocioa*, tercera edición (primera edición en Pamplona en 1763), nuevamente en 1824.

1820, *Cartilla civil del ciudadano español constitucional: galdeac ta erantzubac ceñetan Espaiñiaco uritarrai eracusten zayon bere gobernu legue edo constitucioac aguinten dien bearria edo obligacioric aundienac*.

1821, ETXEBERRIA, *Devociozco vicitzaraco sarrera San Francisco sa-lesec aterea*, primera edición, nuevamente en 1824, 1852.

1824, ETXEBERRIA, *Ongui bicitceco ta ongui iltceco laguntza*, primera edición, nuevamente en 1830.

1825, ASTIGARRAGA, *Diccionario manual bascongado y castellano y elementos de gramática para el uso de la juventud*, primera edición, nuevamente en 1827.

Obras euskéricas impresas por la viuda de la Lama:

1827, AÑIBARRO, *Escu liburua eta berean eguneango cristiñau cereguiñac*.

1829, ETXEBERRIA, *Jesusen imatacioco edo berari jarraitcen eracusten duen libruba*.

1839, ASTIGARRAGA, *Diccionario manual bascongado y castellano y elementos de gramática para el uso de la juventud*, nuevamente en 1840, 1848, 1855.

1844, KARDABERAZ, *Mezako sacrificio ta comunio sagradoaren gañeco dotrina*, nuevamente en 1848, 1851.

1850, ETXEBERRIA, *Ongui bicitceco ta ongui iltceco laguntza*, nuevamente en 1860.

1852, IRAZUSTA, *Doctrina cristiana*, nuevamente en 1867, 1871, 1875.

1864, GALARMENDI URIBARREN, *Cristauen dotriñaco catecismoa*, primera edición.

Obras euskéricas impresas por Joan Ignacio Mendizabal:

1826, KARDABERAZ, *Escu liburua ceinetan arkitzen dira cristau onaren eguneroco, egercicioac*, primera edición, nuevamente en 1829, 1832.

1832, BASTERRETXE, *Jesu-Christo gure jaunaren pasio santua*, segunda edición (primera edición en Bilbao en 1777).

Obras euskéricas impresas por la viuda de Mendizabal:

1840, KARDABERAZ, *Escu liburua ceinetan arkitzen dira cristau onaren eguneroco egercicioac*, nuevamente en 1846, 1855, 1862, 1864.

1848, KARDABERAZ, *Aita San Ignacio Loyolacoaren exercicioac*, nuevamente en 1865.

1850, KARDABERAZ, *Cristauaren bicitza edo bicitza berria eguiteco videac*, tercera edición (primera edición en Pamplona en 1744), nuevamente en 1854.

1851, KARDABERAZ, *Ondo illtzen icasteco eta ondo illtzen faguntceco egercicioac*.

1852, AÑIBARRO, *Escu liburua eta berean eguneango cristiñau cereguiñac*.

1853, *Misio santuetaraco canta onac*.

1855, KARDABERAZ, *Jesus, Maria ta Joserén devocioa*.

1858, GERRIKO, *Cristau doctriña guztiaren esplicacioaren sayaquera*.

1859, LINAZA, *Visita egunerocoac aldareco sacramentu santuari ta Maria santisimari*, primera edición, nuevamente en 1867.

1861, ASTIGARRAGA, *Diccionario manual bascongado y castellano y elementos de gramática para el uso de la juventud*, nuevamente en 1866, 1873, 1877.

1865, *Amorezco eta dolorezco Jesu-Christoren pausoac*.

1865, *Ama virgiñaren congregacioco nescachenzat esculibrua*, primera edición, nuevamente en 1876.

1865, *Novena au eguiten dan bederatci egun oetaco obra on guztiz escaintzen zaizca Maria Santisima Doloretacoari*.

1865, *Jesusen biotz sagraquaren honran ta alabantzan eguin bear dan novena*.

1868, JUAN BAUTISTA AGIRRE, *Confesioco eta comunioco sacramentuen gañean eracusaldia*.

1870, *Ama Virgiñaren sortce chit garbi eta mancharen ispiric gabeco congregacioco nescachentzat beren visitetaco escu liburua*, primera edición.

1870, LERTXUNDI, *Cantac garizuma eta abenduan sermoya baño le-nagoraco*, primera edición, nuevamente en 1872.

1871, LINAZA, *San Franciscoc jarri zuen irugarren erreguela edo vici-modua*.

1871, *San Luis Gonzagaren congregacioaren sartuta daudenac cumplitu bear dituzten obligacioac*.

1877, *Aita Santu izandu ciradenac conceditutaco indulgenciac particularqui eriotzaren orduraco*, segunda edición.

Obras euskéricas impresas por la hija de Mendizabal:

1875, *Amorezco eta dolorezco Jesu-Christoren pausoac*.

Obras euskéricas impresas por Eusebio López:

1877, KARDABERAZ, *Cristaubarentzat perla ederra: liburu onen eguilleac eransi diozca ama beneragarri Josefa Sacramentu guciz santuarena ceritzanaren bicitza eta bertuteac*, primera edición, nuevamente en 1882, 1884.

1878, ARANA, *Jesusen biotz sagraduko bilera santa edo congregacioaren gañeco gauza cerbaitzuet dacaizquien liburucho devotoa*.

1878, *Ordu laurdenchobat Jesus sacramentuan ezcutaturic dagoanaren compañian*.

1878, IRAZUSTA, *Doctrina cristiana*, nuevamente en 1889.

1878, *Misio santuetaraco canta onac*, nuevamente en 1885.

1879, *Aita Santu izandu ciradenac conceditutaco indulgenciac particularqui eriotzaren orduraco*, nuevamente en 1882.

1879, *Euscal umiaren ceruraco laguna*, primera edición.

1881, ETXEBERRIA, *Jesusen imitacioco edo berari jarraitcen eracusten duen libruba*.

1881, ARRUE, *Aita San Ignacio gloriosoaren bicitza* (primera edición en Tolosa –Gorosabel– en 1861).

1881, M.A.A., *Ama Virgiña Aranzazucoaren imagiñ eta eleizaren condaira laburra, S.F. de E. gaztelaniaz izcribatua*.

1881, *Ama Virgiña eta San Luis Gonzagari, gazteriyaren patroi eta gidari aundiyari cantaera ta erregualdi batzuec*, primera edición.

1882, MENDIBURU, *Jesusen biotz maitearen debozioa*, tercera edición (primera edición en 1747).

1882, *Jesusen biotzaren eta bialkiñ S. Sebastian Mendibururen oroime-na*.

1883, ASTIGARRAGA, *Diccionario manual bascongado y castellano y elementos de gramática para el uso de la juventud*, nuevamente en 1887.

1883, KARDABERAZ, *Escu liburua ceinetan arquitezen dira cristau onaren eguneroco egercicioac*, nuevamente en, 1889, 1889.

1883, ARANA, *Loyolaco oroitza tsiki bat Jesusen lagun arteco*.

1883, ANTIA, *Karmeltar debotoarentzat ikasbidea*.

1883, ARRUE, *Sarritaco comunioaren gañean*.

1883, *Ama Birjiña karmengoaren bederatzi urrena*.

1883, *Gure aita San Franciscoren penitenciaraco ordenaren cartacho eta erregia*.

1884, AZKUE BARRUNDIA, *Diccionario manual bascongado y castellano y elementos de gramática para el uso de la juventud de Vizcaya*, primera edición (adaptación de la obra de Astigarraga).

1884, ITURRIAGA, *Ipuiac eta beste moldaera batzuec Guipuzcoaco izqueran*, segunda edición (primera edición en San Sebastián en 1842).

1884, CAMPION, *Gramática de los cuatro dialectos literarios de la lengua euskara*.

1885, KARDABERAZ, *Senar emazte santuac...*, segunda edición (primera edición en Pamplona en 1766).

1885, MOGEL URKIZA, *Confesio ta Comunioco sacramentuen gañean eracasteac*, segunda edición (primera edición en Pamplona en 1800).

1885, MOGEL ELGEZABAL, *Mayatz illeraco berba aldiac*.

1885, ANTIA, *Ceruraco bide zucena eta segurena*, quinta edición (primera edición en Barcelona en 1867).

1885, ARRUE, *Bravanteco Genovevaren bicitz arrigarri miragarria*, tercera edición (primera edición en Tolosa –Gurrutxaga– en 1868).

1885, AIZKIBEL, *Diccionario vasco español, euskeratik erderara biurtzeco itztegia*.

1886, GOITIA, *Eusquerazco agricultura necazati euscaldunentzat guztiz egoqui datocen egercicioac eracusten dituana*.

1886, GURUTZEAGA, *Calbario santuac*.

1886, *Aurguiteco eta eguiten dauden emacume eta emacume aurgabeen amparo seguru eta santu guciz artu san Ramon Nonnato edo jayogabearen bederatzi urrena*.

1887, SOROA, *Urrutiko inchaurreak, jostirudia bi egintzetan*.

1887, LARDIZABAL, *Testamentu zarreco eta berrico condaira*, segunda edición (primera edición en Tolosa –Gorosabel– en 1855).

1887, NOVIA DE SALCEDO, *Diccionario etimológico del idioma bascongado*.

1887, *Euskal Erriak aita santuati*.

1888, *Eguneroco lan on ta erregubac meza santuba ondo enzuteo*.

1889, *Cristiñau doctrinea bere esplicacino laburragaz itaune ta eran-zueracaz*, segunda edición (primera edición en Bilbao en 1849).

1889, *Cocinan icasteco liburua chit bearra famili gucietan lendabicooa euskeras*.

1895, IZTUETA, *Guipuzcoaco dantza gogoangarrien historia edo condaira*, segunda edición (primera edición en San Sebastián en 1824).

1900, *Cristau onaren liburua*

1901, *Purgatorioco anima novena*.

1901, *Aita Jose santu gloriosoaren bederatzi urrena*, nuevamente en 1911.

1901, ISAAC LOPEZ MENDIZABAL, *Zeruco, lorea*, nuevamente en 1914.

1902, TOMAS EGIBAR, *Purgatoriotarren alderaco otoizgaya*.

1903, *Cristiñau doctrinea*.

1904, MENDIBURU, *Jesusen amore-nekeei dagozten otoitz-gaiak*, tercera edición (primera en Pamplona en 1759).

1904, SEVERO ARRIADÁ IRI BARREN, *Cristabaren icasbide edo doctrina Gaspar Astetec jesuitac erederaz ipiñi zuanetic Guipuzcoaco eusquera-
ra itzuliya*.

1906, MANUEL JIMENO EGURBIDE, *Excelsisco Miguel Santubaren eliza, antzinaco esanac eta condaira beste liburu batzuetatic napar batec atera duan liburuchoa*.

1907, ISAAC LOPEZ MENDIZABAL, *Dotrina laburra aita santu amargarren Pioc Erroma lurretaco eliz barrutiai beeco mallacoentzat aguindutaco cristau dotriñaren lenengo zatia*, nuevamente en 1914.

1911, P.B. BIGURIA OZTA "FRANCISCO DE ELIZONDO", *Kristau bere pont elizan* (traducción de la obra de Marcelo Celayeta).

1912, ISAAC LOPEZ MENDIZABAL, *Jesusen biyotzaren maitale zintzua*.

1912, ISAAC LOPEZ MENDIZABAL, *Zeruco argui berriya*.

1914, ORKAIZTEGI "OIPARENA", *Asteteren dotrina*.

1914, *Escu liburua*.

1915, *Jesusen biyotzari bederatziurrena*.

1915, EUGENIO URROZ ERRO, *Zeruratzeko indarra, eliz legetan irakastari dan apaizak antolatua*, nuevamente en 1923.

1918, ISAAC LOPEZ MENDIZABAL, *Eskaldi aukeratuak edo Padua-ko Antonio deunari egiteko otoitz egokiyak*.

1924, ISAAC LOPEZ MENDIZABAL, *Zeruco argui berria*.

1924, ARTURO MENAN GARIBAI, *Aberats eta beartsuak atozte guziok Jose santu zoriontsuaren oñetara*.

1927, JORGE AGIRRE, *Jesusen biotza etxean eta elizan*, nuevamente en 1928.

NAFARROA OINEZ LODOSAN ETA SARTAGUDAN, ELKARTASUNAREN TOPALEKUA

*Iñaki Lasa,
Nafarroa Oinezko koordinatzailea*

Duela 14 urte, 4 neska-mutiko, beren guraso ausartak eta irakasle kementsu bat izan ziren Sartagudako ikastolaren hazia erein zutenak. Urte haue-tan guztietan zailtasunez beteriko bidea ibili dute eta, hala ere, gauza izan dira euskararen irakaskuntzari eta ondorioz, euskarari berari ere, etorkizuna ziurta-tzeko. Ez dugu inoiz jakingo gorabeheraz beteriko egunerokotasunak zenbat buruko min sortu duen giza talde honetan eta ikus dezakegun bakarra iraute-ko borondate tinkoa da.

Urte honetan zehar, aurretik lan handia duten inurrien antzera lan egin dute guraso eta irakasleek. Jakin, bazekiten, aurtengoa beren aukera zela eta urte gogorra izanik ere, eutsi egin behar ziotela goiari beren indiar osoz ikas-tola eraikitzeke helburua betetzeko. Horrelaxe izan da, txintik esan gabe eta topatu dituzten zailtasunei duhintasunez eutsiz miraria lortu dute.

Euskaltzake solidarioak uholdeka, ebroka hurbildu zitzaizkigun. Mota guztietako lanak egitera etorri ziren eta azkenean, denontzako lekurik ez eta, hainbat laguntzaile lan egin gabe gelditu zen. Horrelakoxea izan da urte osoa, Euskal Herriko ikastolarik txikenak haundi bilakatu dira eta elkartasunak euskarari etorkizun garbia eskaini nahi izan dio herri honen historian maiz ger-tatu bezala. Beraz, euskararen sostengua hori den bitartean, euskaltzaleok gure hizkuntzaren alde beharrezkoa den guztia egiteko prest gauden bitarte-an, aurrera egingo du euskarak. Konfidantza osoa izan behar dugu gure in-darretan eta elkartazuna gauzatzeko aukerak etengabe landu behar ditugu mila proiektu txikik ziurtatuko dutelako euskararen bizi iraupena eta ez asmo han-di batek.

Euskararen normalizazioak denon lana eskatzen du eta egin daitekeen guztia egin behar da. Beraz, bereziki baloratzen dugu Euskaltzaindiak hilero-ko osoko bilkura gurean egitea. Euskaltzaindiak, gure instituzioak, euskararen instituzioa den neurrian bere presentzia soilarekin laguntza handia eskaintzen du normalizazioaren alde. Keinu horrek eta beste mila keinu gehiagok erraz-tuko diote bidea normalizazioari. Ohore handia izan da guretzat, elkartasuna-ren adierazle gorena.

2001.eko NAFARROA OINEZ LODOSA ETA SARTAGUDAKO IKASTOLAK BAT EGINEZ

J.A. Arana Martija

Duela 23 urte, 1978an, guraso batzuk sortu zuten Deikaztelun, Nafarroako Erriberan, lehendabiziko ikastola, handik sei urtera Sartagudara eraman zena eta 1988an 13 haur zituen, gaur 22 direlarik ikasleak leku arazoekin gela txikietan ikasten eta hezitzen ari direnak. Lodosako Muskaria Ikastola berriagoa da, 1991ean etxebizitza baten 7 haurrekin zabaldua, gaur egun 42 haurrekin Julian Gaiarre kalean kokatuta dagoena Deikaztelu eta Muskaria ikastole-tako guraso eta irakasleek erabaki zuten bien indarrak bildurik denentzat ikastola berri bat behar zutela, 200 ikasle biltzeko adina.

Nafarroako Ikastolen Federazioak helburu hori bideratzeko eta ahal zen dirutza ugariena lortzeko, 2001. urteko Nafarroa Oinez jaialdia Lodosa eta Sartaguda herriak lotzen dituen bideetan antolatzea erabaki zuen, eta hala egin ere urriaren 21ean. Hainbat ekimen asmatuen artean, Euskaltzaindiak osoen bilkura bat Lodosan egin zezala eskatu zuten eta gure instituzioak, aurreko urtean Zizurreko San Fermin Ikastolarekin egin zuen bezala, onartu zuen babes akademiko hau sortu berria izango den ikastolari ematea. Beraz, urriaren 19an, ostiralez, Lodosako Udaletxean egin zuen hileroko bilera eta arratsaldean ekitaldi publikoa, V. Jagon Jardunaldiak eratuz.

Baina ospakizun akademiko hauek ez zuten eragin handirik izango ikastolan bertan, irakasle eta haurrei bisitaren poza eman ezik. Eta arratsaldeko bostetan Muskaria Ikastolara joan ziren Henrike Knörr, euskaltzain-buruordea, Antonio Arana Martija, diruzaina eta Andres Iñigo, Nafarroako ordezkaria, Pello Telleria, Gema Insausti eta Amaia Okariz langileekin irakasle eta haurrekin harreman hunkigarria izanik. Guztiekin hitz egiteko aukera izan zuten, haurren lanak ikusteko eta denekin argazkiak egiteko. Euskaltzaindiak ikastola honek hartuko duen aurrerabidea pozik ikusten badu ere, zer esanik ez ikastolak berak bisita eskertu zuela guraso, irakasle eta haurrei adore eta kementa emanaz euskararen alde proiektua burutzeko.

EUSKALTZAINDIAREN V. JAGON
JARDUNALDIAK

Lodosa, 2001-X-19

V. JAGON JARDUNALDIAK

Lodosako Udaletxean, 2001-X-19an

*Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua*

Orain hasten dira V. Jagon Jardunaldiak eta horretarako etorri zaizkigu zenbait hizlari. Jaun-andreok, arratsaldeon eta euskaltzainkideei ere berdin.

Mintzatuko dira lehenik Joan Solà, Bartzelonako Unibertsitateko katedraduna eta gero Francisco Fernández Rei, Santiago de Compostelako Unibertsitateko irakaslea eta Real Academia Galegako kidea. Bi jaun horiek nahi ditut bereziki agurtu. Gero, atsedenaldia hartuta, mintzatuko dira Erramun Baxok adiskidea, euskaltzain urgazle eta Euskal Kultura Erakundeburua, Andres Urrutia jauna, Deustuko Unibertsitateko irakasle, euskaltzain oso eta Jagon Sailburua, nire alboan dagoena; Juan Cruz Alli hemen mintzatu behar zen, baina bere txostena igorri du eta José Luis Lizundiak irakurtuko du.

* * *

De la misma manera quiero empezar con Joan Solà y Francisco Fernández Rei. Joan Solà, catedrático de la Universidad de Barcelona que hablará del “Territorio y lengua catalana, situación actual” y Francisco Fernández Rei, profesor de la Universidad de Santiago de Compostela y miembro de la Real Academia Galega. A los dos, nuestro mejor ongi etorri.

TERRITORIO Y LENGUA CATALANA: SITUACIÓN ACTUAL

Joan Solà,
Universitat de Barcelona

1. Actitudes sociolingüísticas en los diferentes territorios

a) *Alguer* (Cerdeña). Fuertes peculiaridades que se recogen en los actuales esfuerzos por salvar una lengua en extremo peligro de desaparecer (turismo, etc.).

b) *Rosselló*. Lengua con fuertes peculiaridades léxicas (e incluso fonéticas y sintácticas). Unidad no exenta de discrepancias. La editorial El Trabucaire (Perpinyà). Sin embargo, las divergencias tienen poco interés: para los niños el catalán es lengua *segunda* (no materna o familiar), aprendida.

c) *Aragón*. Lengua de uso informal generalizada, no problemática. Lengua formal (religión, etc.): castellano. Pero situación política inestable y poco esperanzadora (ley de lenguas todavía pendiente en el Parlamento aragonés).

d) *Islas Baleares*. Unidad apenas puesta en duda. El problema no es éste sino la supervivencia de la lengua (9.000.000 de turistas anuales). Interés político (muy) débil.

e) *País Valencià*. Peculiaridades *lingüísticas* relativamente parecidas a las del noroccidental (Lérida y Andorra), pero muy arraigadas socialmente (v. Bernat-Favà); luchas *políticas* muy importantes (ahora con refuerzo negativo del PP). Situación social de extremo peligro (en las tres capitales). La Academia Valenciana de la Llengua.

f) *Andorra*. Ningún problema *lingüístico*. Situación social (muy) inestable.

g) *Cataluña*. Conciencia lingüística fuerte, pero ya sólo en parte de la población. Composición social crítica para la lengua (mitad de castellanohablantes; creciente número de extranjeros). Lengua de comunicación interétnica: Castellano (el problema hoy más grave, aparte del eterno problema político). Los libros recientes de Royo y Branchadell son retos al *establishment* y algo más.

2. Los sistemas de enseñanza en los distintos territorios (Resumen de Vila, con otros detalles.)

2.1. *Rasgos generales*

(Lengua y cultura milenarias, importantes; pero expulsadas de la educación (y de los sistemas formales) durante tres siglos. Sistema educativo asimilista.)

a) Cada territorio tiene varios modelos. Fuerte influencia de los cambios políticos.

b) Importancia menor (incluso nula) de la lengua materna en los sistemas educativos (frente, p. ej., a Canadá), a excepción del País Valenciano.

c) La escuela es la vía de bilingüización menos traumática.

2.2. *Detalles específicos*

2.2.1. *Sistemas con presencia periférica del catalán*

a) *Alguer*. Legislación de 1999: cierto estatus de cooficialidad. Esfuerzos por introducir una hora semanal de catalán en primaria (últimamente también en secundaria). Se parte de las peculiaridades lingüísticas del alumno. El dilema *variedad local* vs. *lengua única* (vivo "políticamente") no existe en realidad, porque la única salida (?) es conectar con el catalán de Cataluña.

b) *Rosselló*. Ley Deixonne (1951) abrió una pequeña ventana a la enseñanza voluntaria: un 10/12 % en primaria/secundaria reciben alguna enseñanza. *La Bressola*, movimiento privado de escuela primaria (continuos problemas económicos, según los vientos políticos) con catalán vehicular: éxito (pero afecta al 0,3 % de los escolares).

c) *Aragón*. Enseñanza optativa (sin validez académica), pero que afecta al 90 % del alumnado de primaria y al 60 % de secundaria. Ley de lenguas pendiente.

2.2.2. *Sistemas con presencia significativa del catalán*

d) *Islas Baleares*. Hasta 1998 el sistema educativo depende del Estado: muy poco interés. Desde 1979-80 el catalán es *materia* obligatoria (no *vehículo*) en primaria y secundaria, pero esto no frena el proceso de sustitución lingüística. Interés no muy superior desde 1998 (con el PP). Sistema bilingüe: "al menos" ("Decreto de mínimo") el 50 % de las asignaturas *en* catalán. Reciclaje de maestros.

e) *País Valenciano*. Intensa castellanización en áreas urbanas. Zonas castellanohablante (interior, poco poblada) y catalanohablante (costa). Poderes

públicos indiferentes o bien hostiles al catalán. Enseñanza *del* catalán (valenciano) obligatoria en todos los niveles; pero, en la práctica, “opcional” en zona castellano hablante.

Zona catalanohablante. Ensayados varios sistemas (sin demasiado celo):

(i) *Programa de incorporación progresiva del valenciano* (enseñanza en castellano; enseñanza *del* valenciano, con alguna asignatura *en* val.; en realidad, bien poca cosa).

(ii) *Programa de enseñanza en valenciano* (con cast. obligatorio y alguna asignatura en cast.).

(iii) *Programa de inmersión en valenciano* (valenciano, lengua vehicular; introducción del cast. de 3.er nivel).

Total de alumnos de enseñanza bilingüe y/o en catalán. Secundaria y bachillerato: 25.000 (27,2%); Primaria: 96.000 (32,5%).

f) *Andorra*. Sistemas escolares tradicionales: francés y español (con todas las consecuencias culturales y lingüísticas: “desnacionalizació”). 1966: escuela confesional, dependiente de España y de Andorra, progresivamente catalanizada. 1982: Escuela Andorrana (maternal..., primaria... y bachillerato: 1995), *en* catalán: progresivamente, con francés, inglés y castellano. La confesional se mantiene, la francesa crece, la española decrece (pero incorpora a los portugueses, que son el 10,7% de la población) y la andorrana sube muy aprisa (pero todavía es la menor).

g) *Cataluña*. La escuela, siempre preocupación central de los políticos. Inmigración espectacular de tierras castellano hablantes: entre 1951 y 1975, aumento del 75% de la población (con 2.500.000 inmigrados) (Solà 1999: 22). Por primera vez en la historia, el castellano se habla corrientemente en la calle y hasta se hace imprescindible en ciertos sectores; hoy se está consolidando como lengua de comunicación interétnica (el “problema” más grave para el catalán: puede que sea imposible retroceder).

Intentos progresivos de catalanización de la enseñanza:

(i) *Extensión de la enseñanza del catalán* (1978-1983): 3 h de catalán obligatorias; y algo de enseñanza *en* catalán. No se consigue que los alumnos conozcan por igual las dos lenguas.

(ii) *Promoción del catalán como lengua vehicular en algunas materias* (1983/1994, con la Ley de normalización, 1983). Intento de llegar a un equilibrio. Los padres y los maestros pueden diseñar el modelo de actuación de cada centro (dentro de límites máximos y mínimos). (α) Modalidad de *inmersión* (infantil y primaria), para centros con el 70% de alumnos no catalanohablantes. (β) *Modelo de conjunción en catalán*: el catalán, lengua vehicular. (γ) Centros *bilingües evolutivos* (pasan progresivamente del catalán

vehicular al castellano vehicular). (δ) Centros *bilingües estacionarios* (en realidad, el catalán se reduce al mínimo legal de dos asignaturas). // Enseñanza secundaria: notables desigualdades entre las dos lenguas vehiculares según centros. // No se consigue frenar la tendencia al predominio (y aumento) social del castellano, ni evitar importantes contingentes de monolingües.

(iii) *Priorización y consolidación del modelo único de conjunción en catalán* (desde 1993-94, con la nueva ley de política lingüística, 1998). Se consagra el modelo del catalán vehicular “prioritario” (de “*uso normal*”), con incorporación progresiva del castellano. // Por tanto: escuela en régimen de conjunción y bilingüe no paritaria (es decir, sin líneas de enseñanza diferentes según la lengua del alumno), con incorporación progresiva del castellano (de hecho, amplio uso del castellano en secundaria) (Vila: 189). Y, en definitiva, “ley latina” o mediterránea (es decir: “feta la llei, feta la trampa”) (Vila). // Notable oposición de ciertos grupos y partidos: quizá poca oposición activa, sobre el terreno, pero mucha en letras de molde (punta del iceberg: el libro de Royo).

3. Acciones oficiales

Institut d'Estudis Catalans: esfuerzo por poner al día el diccionario y la gramática (atención a las necesidades territoriales y a la lengua de los medios audiovisuales).

Acadèmia Valenciana de la Llengua. Habrá que esperar.

Obras mencionadas

Bernat, Francesc, i Xavier Favà: “La llista de la RTVV (1990): Estudi lexicogràfic”, en Joan Solà (ed.), *Sobre lexicografia catalana actual* (Barcelona: Empúries 1992), p. 75-121.

Branchadell Albert: *La hipòtesi de la independència*. Barcelona: Empúries 2001.

Royo Arpón, Jesús: *Argumentes al bilingüisme*. Barcelona: Montesino 2000.

Solà, Joan: “La lengua catalana ayer, hoy y en el futuro”, en Marc Ruiz-Zorrilla i Cruzate (ed.), *Rússia i Catalunya. Primeres Jornades de Cultura Catalana a Sant Petersburg* (Barcelona: Generalitat de Catalunya 1999), p. 13-33.

Vila i Moreno, F. Xavier: Les polítiques lingüístiques als sistemes educatius dels territoris de llengua catalana”, *Revista de Llengua i Dret* (Barcelona) 34 (2000), p. 169-208.

JOAN SOLÀ CORTASSA

— 1940 Nascut a Bell-lloc d'Urgell (Pla d'Urgell).

Nivell acadèmic

— Doctor en Filologia Catalana (Universitat de Barcelona 1970).

— Màster en Lingüística (Universitat de Reading, Gran Bretanya, 1977).

— Catedràtic de llengua catalana, Universitat de Barcelona.

Tasca professional

— Director del Departament de Llengua Catalana i del Departament de Filologia Catalana, Universitat de Barcelona (1978-1989).

— Professor dels màsters de Lingüística Aplicada (1989-1993) i d'Edició (1991), Universitat de Barcelona.

— Professor de postgraus i màsters a les universitats de València (1994, 1995), Lleida (1997-2000), Girona (2000), Palma de Mallorca (2001), Universitat Autònoma de Barcelona (2001).

— Assessor lingüístic del mètode de català per a estrangers *Digui, digui* (1981-1984).

— Coordinador de la sèrie “Manuals de Llengua Catalana”, editada per Enciclopèdia Catalana, Barcelona (1985-1986).

— Director de la sèrie “Documents de Filologia Catalana”, que edita Alta Fulla, Barcelona (des de 1987).

— Assessor lingüístic d'Edicions 62 (1987-1989), de la Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona (1989-1990) i del Consorci per a la Normalització Lingüística (1991-1994).

— Col·laborador de la premsa, amb periodicitat setmanal: des de 1974 (amb alguna interrupció). 637 articles fins al final del 2000.

— Col·laborador de TV3 (“Bon dia, Catalunya”), 1994-1997.

- Director del projecte *Gramàtica del català contemporani* (patrocinat per Editorial Empúries), juntament amb tres codirectors més. Equip d'uns 60 col·laboradors. 1996-. Edició de l'obra, prevista per a finals del 2001.
- Invitat (amb ponència) als congressos internacionals de catalanística d'Estrasburg (1968), Roma (1982), Tolosa del Llenguadoc (1988), Vancouver (1990), Washington (1994), Indiana (1995), Sant Petersburg (1996) i La Trobe (Austràlia; setembre de 1996, on no vaig poder assistir a causa d'una operació); al congrés internacional d'hispanística de Posnan (Polònia) (1989); al congrés internacional sobre "Les terminologies gramaticals a Europa" (Universitat de Barcelona 1995); al col·loqui internacional sobre "La lingüística de Pompeu Fabra" (Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 1998: conferència inaugural).
- Professor invitat en universitats d'Àustria (Viena, Graz, Salzburg, Innsbruck, Clagenfurt: 1989), Polònia (Cracòvia: 1990), Finlàndia (Helsinki: 1991), Alemanya (Colònia, Bonn, Lliure de Berlín, Bamberg: 1992) i Estats Units (Georgetown: 1994).
- Visiting Scholar a la University of Southern California (2000).
- Membre de l'Institut d'Estudis Catalans (1999).

Publicacions

a) Llibres

- 38 llibres publicats (26 en col·laboració) sobre sintaxi, història de la llengua, lèxic, puntuació, tipografia, bibliografia i altres matèries lingüístiques. Els més importants són:
- *Estudis de sintaxi catalana*, 2 vols.- Edicions 62, Barcelona 1972-1973. (5 edicions.)
- *Del català incorrecte al català correcte. Història dels criteris de correcció lingüística*.- Edicions 62, Barcelona 1977. (2 edicions.)
- *A l'entorn de la llengua*.- Laia, Barcelona 1977. (2 edicions.)
- *Pompeu Fabra, Sanchis Guarner i altres escrits*.- Eliseu Climent, València 1984.
- *Sintaxi generativa catalana* (en col·laboració amb Sebastià Bonet).- Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1986. (2 edicions.)
- *L'obra de Pompeu Fabra*.- Teide, Barcelona 1987. (2 edicions.)

- *Qüestions controvertides de sintaxi catalana*.- Edicions 62, Barcelona 1987 (3 edicions.)
- *Tractat de puntuació* (en col·laboració amb Josep M. Pujol).- Columna, Barcelona 1989. (4 impressions.)
- *Lingüística i normativa*.- Empúries, Barcelona 1990.
- *Episodis d'història de la llengua*.- Empúries, Barcelona 1991.
- *La llengua, una convenció dialèctica*.- Columna, Barcelona 1993.
- *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*.- Empúries, Barcelona, gener 1994. (3 edicions.)
- *Ortotipografia* (en col·laboració amb Josep M. Pujol).- Columna, Barcelona 1995. (3 edicions.)
- *Gramàtica i lexicografia catalanes: Síntesi històrica* (en col·laboració amb Albert Rico).- Edicions de la Universitat de València, València 1995.
- *Llibre d'estil de l'Ajuntament de Barcelona* (amb la col·laboració de Xavier Fargas, Anna Gudiol i Alba Fraser).- Ajuntament de Barcelona, Barcelona 1995. (2 edicions.)
- *Història de la lingüística catalana 1775-1900. Repertori crític* (en col·laboració amb Pere Marcet).- Eumo, Vic 1998.
- (Ed.) *L'obra de Joan Coromines. Cicle d'estudi i homenatge*. Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell, febrer 1999.
- *Parlem-ne. Converses lingüístiques*. Barcelona: Proa, març 1999.
- (ed.) *La terminologia lingüística en l'ensenyament secundari. Propostes pràctiques* (en col·laboració amb Jaume Macià Guilà).- Barcelona: Graó, setembre 2000.

b) Articles

(i) Tècnics

- Uns 150 articles sobre sintaxi catalana, lexicografia catalana, normativa catalana, història de la llengua catalana, sociolingüística catalana i bibliografia.

(ii) De divulgació

- 637 articles a la premsa fins al final del 2000 (vegeu l'apartat "Tasca professional").

V JORNADAS DE LA SECCIÓN TUTELAR (LODOSA 19-10-01) LA SITUACIÓN DEL GALLEGO EN ASTURIAS, LEÓN Y ZAMORA

*Francisco Fernández Rei,
Real Academia Galega/Instituto da Lingua Galega*

1. Geografía y demografía

- 1.1. Terra Eo-Navia (Asturias)
- 1.2. Ancares y Bierzo occidental (León)
- 1.3. As Portelas (Zamora)

2. Uso del gallego en las comarcas “estremeiras”

- 2.1. Lengua materna
- 2.2. Usos lingüísticos

3. Estatus legal

3.1. Estatuto de Autonomía del Principado de Asturias (Ley Orgánica 7/81, de 30 de diciembre de 1981 y Ley Orgánica 1/1999, de 5 de enero):

Art. 4. “El bable gozará de protección. Se promoverá su uso, su difusión en los medios de comunicación y su enseñanza, respetando, en todo caso, las variantes locales y su voluntariedad en su aprendizaje”.

3.2. Castilla y León (Ley Orgánica 4/1999, de 9 de enero).

Art. 4.

1. La lengua castellana y el patrimonio histórico, artístico y natural son valores esenciales para la identidad de la Comunidad de Castilla y León y serán objeto de protección y apoyo, para lo que se fomentará la creación de entidades que atiendan a dicho fin.

2. Gozarán de respeto y protección la lengua gallega y las modalidades lingüísticas en los lugares que habitualmente se utilicen.

3.2. Estatuto de Autonomía de Galicia (Ley Orgánica 1/1981, de 6 de abril) Ley de Normalización Lingüística (Lei 3/1983, de 15 de junio):

Art. 21,2 del Título V (Do galego exterior):

Así mesmo [o Goberno Galego] fará uso do previsto no artigo 3 5 do Estatuto de Autonomía a fin de protexer-la lingua galega falada en territorios limítrofes coa Comunidade Autónoma.

3.3. Proposición no de leyen del Congreso de los Diputados, Comisión de Educación y Cultura del Congreso (9 de abril de 1997):

El Congreso de los Diputados insta al Gobierno a que en colaboración con la Junta de Castilla y León estudie la posibilidad de que en función de las disponibilidades de profesorado y de la demanda de alumnado, se pueda impartir la Lengua Gallega en la Zona Oeste del Bierzo.

3.4. Proposiciones no de ley en los Parlamentos de Galicia y Castilla y León, Comisión Educación Asamblea Legislativa Castilla y León (30 nov. 2000):

Las Cortes de Castilla y León instan a la Junta de Castilla y León para que a partir del próximo curso 2001/2002 se implante la enseñanza de la lengua gallega, como asignatura optativa, en todos los centros de titularidad pública que imparten Enseñanza Primaria o Enseñanza Secundaria en los territorios de Castilla y León limítrofes con la Comunidad Autónoma de Galicia que utilicen mayoritariamente la lengua gallega.

4. Reivindicación de la galleguidad lingüística (y cultural)

4.1. Terra Eo-Navia:

1988 MDGA (Mesa prá Defensa del Galego de Asturias e da Cultura da Comarca).

1990 Asociación Cultural “Xeira”.

4.2. O Bierzo

1981: Asociación Cultural “Escola de Gaitas de Vilafranca”.

1990: MDGB (Mesa pra Defensa do Galego do Bierzo e da Cultura da Comarca).

1997 (?) Colectivo Cultural ‘Fala Ceibe’, de Ponferrada.

4.3. As Portelas

Asociación Cultural “Xente Nova”, de Lubián.

ADISAC, organización de desarrollo comarcal de Sanabria e Carballada.

5. Iniciativas institucionales

5.1. Asturias: protección del “gallego-asturiano”

– Enseñanza de *A fala*: curso 1990-91 Colegio EGB “Ramón Campoamor” de Navia.

– Diciembre 1993: Campaña *As cousas pol sou nome e Diyo na túa fala*.

– Abril de 1995: modificación de los Estatutos de la Academia de la Llingua Asturiana (art. 1, apart. *k* do artigo: la Academia “promoverá y velará por la variante lingüística gallego-asturiana o astur-galaica”).

– LEY 1/98, de 23 de marzo, de uso y promoción del bable/asturiano:

Artículo 1. Lengua tradicional

El bable/asturiano, como lengua tradicional de Asturias, gozará de protección. El Principado de Asturias promoverá su uso, difusión y enseñanza.

Artículo 2. Gallego/asturiano

El régimen de protección, respeto, tutela y desarrollo establecido en esta Ley para el bable/asturiano se extenderá, mediante regulación especial al gallego-asturiano en las zonas en las que tiene carácter de modalidad lingüística propia.

Disposición adicional:

El gallego-asturiano tendrá un tratamiento similar al asturiano en lo que se refiere a protección, respeto, enseñanza, uso y tutela en su ámbito territorial.

5.2. Castilla y León

– 24 febrero 2001: moción de cooficialidad en Veiga de Valcarce (Bierzo).

– 17 de maio do 2001: moción en el Consejo Comarcal del Bierzo.

– 4 de abril do 2001: moción de cooficialidad en Lubián (As Portelas).

– 3 de maio do 2001: Manifiesto de Bruxelas.

5.3. Galicia

– 18 de xullo, do 2001: acordo de colaboración entre las Consellerías de Educación de Galicia e Castela-León para “a promoción do idioma galego nos territorios limítrofes das Comunidades Autónomas (O Bierzo e Sanabria)”.

– Propuesta del Consello da Cultura Galega al MEC (5 de octubre de 1990) sobre “A implantación do galego no ensino nas zonas galegofalantes de Asturias, León e Zamora”.

5.4. Instituto da Lingua Galega e Real Academia Galega

– ILG-RAG (1982): *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*.

– Estatutos de la RAG (Real Decreto 271/2000, de 25 de febreiro):

Art. 4. “Se entiende por idioma el propio de Galicia, así como sus variantes habladas en los territorios exteriores (Asturias, León e Zamora).

6. Codificación del gallego de Asturias, León y Zamora

– Gallego de Asturia: *Normas ortográficas e morfolóxicas del galego de Asturias* (1990), de la MDGA.

– Normas del gallego-asturiano: *Proposta de normas ortográficas y morfolóxicas del gallego asturiano* (1993), de la Consejería d’ Educación de Asturias.

7. Internet: www.vieiros.com (portal Navia-Eo, portal Bierzo)

8. “Gallego” de Cáceres

Decreto 45/2001, de 20 de marzo de la Consejería de Cultura de la Junta de Extremadura, por el que se declara Bien de Interés Cultural la “A Fala”:

Art. único:

Se declara Bien de Interés Cultural la “A Fala”, habla viva que existe en el Valle de Xálama y más en concreto en las localidades de San Martín de Trevejo, Eljas y Valverde del Fresno.

9. Bibliografía

Fernández Rei Francisco (ed.): *Lingua e cultura galega de Asturias*. Vigo: Xerais, 1994.

Fernández Rei, Francisco: “A situación do galego en Galicia e no Occidente de Asturias, de León e de Zamora”, en F. Fernández Rei / A. Santamarina Fernández: *Estudios de sociolingüística románica. Linguas e variedades minorizadas*. Santiago de Compostela: Universidade, 1999 (reimpresión 2000), 27-81.

López Mira, Álvaro X.: *A Galicia irredenta*. Vigo: Xerais, 1998.

Parajó Calvo, Margarita / Costas González, Xosé Henrique: “Posibilidades legais de equilibrio lingüístico no Bierzo occidental e As Portelas. Breve referencia á Terra Eo-Navia e ó Val do Río Ellas”, en *A Trabe de Ouro. Publicación galega de pensamento crítico*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco, n.º 47 (xullo-agosto-setembro 2001), pp. 91-104.

Rubal Rodríguez, Xosé / Veiga Martínez, Daniel / Arza Arza, Neves: *A lingua do alumnado e Profesorado nas franxas occidentais de Asturias, León e Zamora*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 1992.

Rubal Rodríguez, Xosé / Veiga Martínez, Daniel / Arza Arza, Neves: *A lingua do alumnado e profesorado nas franxas occidentais de Asturias, León e Zamora*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 1992, páx. 34.

Figura 1. Localización xeográfica dos centros de mostraxe

FRANCISCO FERNÁNDEZ REI

- Nacido en Cambados-Pontevedra, 30.11.52.
- Catedrático de Filología Románica de la Universidad de Santiago de Compostela (1992), donde imparte actualmente Sociolingüística Románica y Lingua Rumana.
- Miembro del Instituto da Lingua Galega desde 1974 á actualidade, donde forma parte del equipo do *Atlas Lingüístico Galego* y dirige el *Arquivo do galego oral*.
- Miembro numerario de la Real Academia Gallega (entrada setiembre 1999).
- Miembro del Consello da Cultura Galega, en representación do Instituto da Lingua Galega.

Currículum relacionado con el gallego de Asturias, León y Zamora (y el “gallego” de Extremadura):

LIBROS

- *Normas ortográficas e morfolóxicas del galego de Asturias*. [Eilao] : Mesa prá Defensa del Galego de Asturias, 1990, 119 páginas. En colaboración con B. Fernández Braña, X. C. Alvarez Blanco, X. Babarro González, C. Martínez González, A. Meilán García e A. Santamarina Fernández. [Recensión de R. A López Gato, en Cadernos de Lingua 2 (1990), 215-216].
- Responsable de la edición de *Lingua e cultura galega de Asturias. Actas das I Xornadas da Lingua e da Cultura Galegas de Asturias*.— *‘Na busca das raíces da Terra Navia-Eo’.*, *Homenaxe a Dámaso Alonso Organizadas pola MDGA (Mesa prá Defensa del Galego de Asturias e da Cultura da Comarca) Grandas de Salime, 15-16 Decembro 1990*. Vigo: Ed. Xerais de Galicia, 1994, 302 pp.

ARTÍCULOS

- “Textos do Galego exterior: Piantón (A Veiga-Oviedo), Paradaseca do Bierzo (León) e Lubián (Zamora). Caracterización lingüística” en *Homenaje a Álvaro Galmés de Fuentes, I*. Oviedo / Madrid: Univ. de Oviedo / Ed. Gredos, 1985, 171-197.
- “Trazos lingüísticos nos límites orientais da galeguidade”, en González Reboredo, X. M. / Fernández de Rota, X. A. (coords.): *Actas do Simposio de Antropoloxía “Lindeiros da Galeguidade I” (5-6-7 de xullo de 1990. O Cebreiro, A Proba de Navia, Vilafranca)*. Consello da Cultura Galega, 199 pp., 113-128.
- “A normalización da *franza exterior* da lingua galega” (I e II), en *Cadernos de Lingua* 4 (1991), 5-25; 5 (1992), 47-73.
- “A Terra Navia-Eo, O Bierzo e As Portelas. Delimitación xeográfica e caracterización lingüística do ‘galego exterior’”, en García Crego, X. M. (ed.): *Comunicacións. I Congreso da Lingua e a Cultura galegas en Asturias, León e Zamora*. Vigo: Clube Cultural Adiante, 1992, 7-28.
- “Galego oriental: O Bierzo, As Portelas e O Val de Verín”, en Fernández de Rota, X. A. / Fidalgo Santamariña, X. A. / González Reboredo, X. M. (coords.): *Lindeiros da galeguidade II. Simposio de Antropoloxía*. [Santiago de Compostela]: Consello da Cultura Galega, 1993, 97-108.
- “Os Taballos de Dámaso Alonso sobre o galego de Asturias e o ancarés. A súa importancia na historia da lingüística galega”, en Fernández Rei, F. (ed.), *Lingua e cultura galega de Asturias*. Vigo: Xerais de Galicia, 1994, 149-170.
- “Linguas fronteirizas: o galego da franxa occidental de Asturias e de Castela-León”, en *Variação linguística no espaço, no tempo e na sociedade. Actas do encontro regional da Associação Portuguesa de Linguística. Miranda do Douro. Setembro de 1993*. Associação Portuguesa de Linguística / Ed. Colibri, 1994, 227-246.
- “Delimitación xeográfica e características lingüísticas do galego de Asturias”, en *Britonia. Revista de Estudos da Terra Navia-Eo*, 1 (1994), 123-137.
- “O galego de Asturias, León e Zamora. Situación sociolingüística”, en J. M. Carrasco / A. Viudas Camarasa (eds.): *Actas del Congreso Internacional Luso-Español de Lengua y Cultura en la Frontera (Cáceres, 1 al 3 de diciembre de 1994)*. Cáceres: Universidad de Extremadura, I, 1996, 277-308.

- “A situación do galego na Terra Navia-Eo, no Bierzo e nas Portelas”, *Estudios bercianos. Revista oficial del Instituto de Estudios Bercianos* 24 (1998), 11-31.
- “A situación do galego en Galicia e no Occidente de Asturias, de León e de Zamora”, en Fernández Rei, F. e Santamarina, A. (eds): *Estudios de sociolingüística románica. Linguas e variedades minorizadas*. Santiago de Compostela: Servicio de Publicacións e Intercambio Científico, 1999, 27-81.
- “A situación do galego en Galicia e no Occidente de Asturias, de León e de Zamora”, en Fernández Rei, F. e Santamarina, A. (eds): *Estudios de sociolingüística románica. Linguas e variedades minorizadas*. Santiago de Compostela: Servicio de Publicacións e Intercambio Científico, 1999, 27-81.
- “As falas de Xálima e a súa relación coa lingua galega”, en Salvador Plans, A./ Carrasco González, J./ García Oliva, Mª D. (coords.): *Actas del Congreso sobre “A Fala”. 20 y 21 de mayo de 1999. Eljas – San Martín de Trebejo – Valverde del Fresno*. Mérida: Editora Regional de Extremadura, 2000, 109-140.

EN PRENSA

Capítulo relativo a la situación del gallego de Asturias, León y Zamora del *Informe de Política Lingüística e Normalización en Galicia*, del Consello da Cultura Galega (de inminente publicación).

EUSKALGINTZA HITZARTUA IPAR EUSKAL HERRIAN

Lodosa, 2001-X-19

Erramun Baxok

2000ko abenduaren 22an Baionako suprefeturan sinatu zen Euskal Herriko hitzarmen berezia 2001-2006. Hori izan zen urraspide luze baten jomuga, lurralde antolaketa proiektu bat abian ezarri zuena. Nire gaia egoera horretan kokatzen da, baina hizkuntza politikan mugatuz. Frogatu nahi nukeen hipotesia da Iparraldean euskalgintza aro berri batean sartzen ari dela, “euskalgintza hitzartua”. Alabaina antolaketa ekimen guztiak plan-kontratu batean sartzen dira, ekimen bakoitza delarik “egitasmo kontratatatu bat”, “*un projet contractualisé*”. Kontratu batek suposatzen du egitasmo bat eta baliabideak. Antolaketa urraspide honetan zein diren euskalgintzaren etapak erakutsi nahi nuke, 4 puntutan:

- lurralde antolaketaren izpiritua;
- euskalgintza proposatua;
- euskalgintza hitzartua;
- hizkuntza kontseilua.

Lurralde antolaketaren izpiritua

Kontzeptu berri bat bada, gero eta arrakasta handiagoa dena lurralde-antolaketa (*aménagement du territoire*). Frantzian bi lege badira lurralde-antolaketa aitzinarazteko: *Pasqua* legea (1993) eta *Voynet* legea (1999), *Voynet* da ingurumenaz arduratzen den andere ministro bat alderdi berdekoa.

Zer da lurralde antolaketa?

Definizioa laupabost idea nagusitan sar daiteke.

Bat. Herria (*le pays*) da lurralde antolaketaren eremu naturala. *Pasqua* legearen arabera herria ez da baitezpada administratiboki mugatua den eremua, udalerriak, departamenduak edo eskualdeak diren bezala. Herria da bizitza eremu bat (*bassin de vie* / *bizitza arroa*), jendeek harremanak dituzten gunen bat, lanarentzat, zerbitzuentzat, aisialdiarentzat, azpiegituren eta bideen aldetik eta beste.

Bi. Herriak badu batasun bat, hobeki esanez elkartasun bat sail anitzetan. Ekonomia mailan, lehen puntuan ikusi dugun bezala, bai eta ere historian eta kulturen. Hau idea berria da, herriaren nortasun kolektiboak baduela zer ikusirik adibidez garapen ekonomikoarekin, eta nortasun kolektibo horretan sartzen dira tokiko hizkuntzak.

Hiru. Garapena da herri antolaketaren helburua. Ez bakarrik garapen ekonomikoa, bai eta oro har atseginaren eta elkartasunaren garapena. Alabaina orain arte garapenaren irizpidea zen “barne ekoizpen gordina” (*pib*). Baina ohargarri da lantegi anitz den toki aberats batean, batzutan jendea gaizki bizi dela, zerbitzu faltaz eta berdin lan faltaz. Beraz gauzak antolatu behar dira ahalaz gizarte osoa uros bizi dadin, hedonismoaren filosofiak badu alde onik.

Lau. Antolaketaren dinamikan parte hartzen dute bai gizarte politikoak bai eta ere gizarte zibilak. Orain arte alde batetik gizarte zibilak lan egiten zuen, ekimenak hartzen, zergak ordaintzen. Eta, bestalde, gizarte politikoak erabakiak hartzen ditu, diru publikoa xahutzen eta ahalaz hauteskundeak irabazten. Sail askotan, sistema horren ondorio anarkismo hutsa zen, bereziki hirigintzan. Normahik nonnahi etxeak eraikitzen ditu, agintariak debekatzen eta diruaren ordain debekua kentzen.

Bost. Antolaketa kudeatzen da ez gobernu moldean, bainan “governantza” moldean (*gouvernement, gouvernance*). Gobernua da erabakiak toki batean hartzen direlarik eta egiketa beste toki batean. Hori da kudeantza klasi-koa. Aldiz antolaketa dinamikan erabakiak gune askotan moldatzen dira: gizarte zibilak bere beharrak eta nahiak adierazten ditu, jakitunak araberako aholkuak ematen ditu (*consulting*), diru ekarleek bere helburuak finkatzen dituzte eta azkenean zerbitzu publikoaren arduradunak erabakia hartzen du. Urraspide horri deitzen diote “governantza” edo “garapen hitzartua”, lehenagoko “autogestioa”-ren itxurakoa.

Iparraldeko lurralde antolaketa

Iparraldean lurralde antolaketaren urraspidea 1993an hasi zen. Alabainan orduko eskakizun nagusia Euskal Departamenduarena zen: inkestek eta manifestaldiek erakustera ematen zuten gehiengo handi baten nahia zela arrazoi askorentzat eta bereziki Iparraldeko Euskal Herriak ukan zezan bere egitura administratiboa. Beraz, eskakizuna demokratikoa da eta gainera Konstituzionala, departamendua oroz gainetik egitura errepublikanoa da. Zorigaitzez dakigun oztopo diplomatikoak badira Paris eta Madrilen artean.

Bestalde, 1996eko inkesta soziolinguistikoak erakutsi zuen euskararen egoera larria Iparraldean, denbora berean Hegoaldean euskara abiadura handian garatzen ari zelarik. Hortakoz bi eskakizun elkarri lotu genituen: Euskal Departamendua eta euskararen ofizialtasuna.

Sapède orduko suprefetak martxan ezarri zuen “Euskal Herri 2010” proiektibarekin. Lau urtez gogoeta sakonak egin ziren lurraldeaz, bereziki euskaltasunaren eraginaz ekonomia garatzeko, nortasun kolektiboak zer duen ikustekorik modernitatearekin, zergatik familiako hizkuntz transmisioak huts egiten duen. Bost ehun bat gizarte eragilek gogoetaldi bat eraman zuten eta departamenduaren orde bi egitura sortu ziren:

- Garapen Kontseilua gizarte zibila mugiarazteko, proposamenak egiteko azpiegituren alorrean, ekonomian, kulturegintzan.
- Hautetsien Kontseiluak tokiko gizarte politikoa biltzeko eta bere onespena adierazteko Lurralde antolaketaren eskemari”. Baina eskema famatua gauzatzeko gogo ona bazuten, baina ahalik ez eta dirurik ez.

Euskalgintza proposatua

Hizkuntz antolaketa

Garapen Kontseiluak bere lehen bilkuran onartu zuen hizkuntz antolaketaren kontzeptua, Quebecetik etorri zaiguna, hemen ez bazen ere anitz aipatzen.

Hizkuntz antolaketa da hizkuntzen kudeantza, hizkuntza bat baino gehiago erabiliak direlarik lurralde batean eta bereziki hizkuntza bat arriskuan delarik. Hori gertatzen da gure herrian, hizkuntz borrokarengatik euskara ahuldu baita. Familiako transmisioa ez delarik berenaz jarraitzen, gizarte osoak zerbait egin behar du jatorrizko hizkuntza ez dadin suntsi, frustrazio kolektibo askoren iturburu bailitake, eta kultura ezberdinak elgarrekin lasaitasunean iraun dezaten.

Nabari da euskararentzat hizkuntz antolaketa beharrezkoa dela eta faktore guztiak erabiltzekoak direla. Aterabide mugatuak ez dute ondorio onik. Iparraldean azken 30 urte hauetan euskal elkarteek harrigarriko indarra egin dute: *Ikas* pedagogia mugimendua, ikastolak, irakasle ibilkariak, AEK eta jende helduen euskalduntzea, euskal irriatiak, ikasgela elebidunak, Udaleku eta beste. Halere denbora berean 16 - 25 urteko gazteen euskalduntasuna erori da %eko 27tik % 11ra. Aldiz Euskal Autonomia Erkidegoan euskarak aitzinamendu pizkorra egin du %eko 21etik %eko 33ra gazteetan eta %eko 62ra eskoletako haurretan. Bi eskualdeen arteko ezberdintasuna hizkuntz planifikazioan dago.

Hizkuntz antolaketaren eskema moldatu genuen, Hegoaldea eredutzat hartuz, 40 kideko lan talde zabalean: hautetsi, irakasle, arduradun, euskaltzain, euskaltzale, hizkuntz politika onargarri bat, “ideologiarik gabekoa” (*politiquement correct*), laburbildu zigun, bi hizkuntzetan, bost ardatz nagusiren inguruan:

1. "Euskararen eta euskarazko irakaskuntzaren aintzinaraztea haurrentzat eta jende helduentzat":
 - euskararen eta euskarazko irakaskuntza zabaltzeko egitaraua,
 - euskal ikaskuntzaren aldeko gogoia piztea,
 - irakasleen bilketa eta formakuntza,
 - eskola inguruko ekintzak euskaraz,
 - pedagogia tresnen ekoizpena *Ikas* pedagogi zerbitzuaren bidez,
 - eskoletako horniduren berrikuntza ikastolak barne,
 - irakaskuntzaren jarraipena kolegiotik unibertsitateraino,
 - formakuntza jarraikian ari direnak ofizialtzea.
2. "Hedabideetan euskararen erabilera sustatzea":
 - euskarazko 3 elkarte irratien garapena,
 - euskarazko irradi publikoa sortzeko azterketa,
 - Euskal Telebistaren ikusmen ona lurralde osoan.
3. "Euskararen ezagutza sakontzea":
 - Euskaltzaindiko egitarauen aldeko sustengua,
 - euskal ikergunearen antolaketa Baionan.
4. "Bizitza publikoan euskararen lekua zabaltzea":
 - sinalakuntza elebiduna lurralde osoan ezartzeko plana,
 - euskararen erabilera zerbitzu publikoetan,
 - hedabide berrietan euskara sartzeko ekimenak.
5. "Hizkuntza Kontseilua sortzea":
 - erakunde hau asmatua zen egitarau osoaren eramateko;
 - bainan botere politikoaren eta elkarteen arteko konpetentziak ez zirelaketz ongi definituak, ez zen berehala sortu administrazioaren mesfidantzagatik, bai eta elkarteak zatituak zirelaketz.

"Ideologia" izpi bat ere aurreratu genuen, ofizialtasuna, onarmena eta lurraldetasuna sinbolikoki bederen aipatuz: "Lehentasuna duten norabide hauei esker, euskararen aldeko hizkuntz politikarako zutabeak eraik daitezke, ofizialki onartuz nortasun hizkuntzak hartzen duen oinarritzko estatutua: "Euskal Herriaren hizkuntza euskara da".

Hautetsien Kontseiluak 1997ko "deklinabide eraginkorretan" Garapen Kontseiluaren proposamenak onartu zituen eta 12 ekintza definitu beren aurrekontuarekin. Baina gauzak hortan egon ziren mugitu gabe. Gizartea bai mugitu zen manifestaldi handi bat eginez (10.000 persona inguru) Euskal departamenduaren eta ofizialtasunaren alde. Geroxago *Deiadar* ere bildu zen Estatuaren eskaintza murriztzak salatzeke.

Euskalgintza hitzartua

Eta hona non 2000ko abenduaren 22an, Estatuak, prefetaren bitartez, bat-bateko eskaintza egiten digun, Euskal Herri hitzarmen berezia 2001 - 2006 (*Convenhon spécifique Pays Basque 2001 - 2006*). Kontratu politiko honek, eztabaidatu 79 proposamen hartzen ditu eta 10 kapitulutan sailkatzen: kultura, ingurumena, laborantza, arraintza, industria, turismoa, hirigintza, mugaz gaineko harremanak, Euskal Herriaren animazioa.

Lehen kapitulua da “hizkuntz politika”, esaera hau lehen aldikotz agertzen baita idazki ofizial batean. Hitzarmen berezi honetan badira bi proiektu zerrenda.

Lehen zerrendan sartzen dira 2000 - 2006 plan kontratuan gauzatuko diren 10 ekimenak 6 urteko presupostuarekin orotara 6,1 miloi euro (40 milioi libera) nonbait han. Hitzarmen Bereziak ekintza hau hautatu ditu, berez onargarriak direlaketz finantza kontratuz burutzeko:

- “Hizkuntza Kontseilua sortzea.
- Eskolako euskal irakaskuntzaren aldeko gogoa piztea.
- Eskola inguruko euskal ekintzak sustatzea.
- Formakuntza jarraikian ari direnak ofizialtzea.
- Euskaltzaindiaren ikerketa egitaraua sustengatzea.
- Iker zerbitzua Baionan kokatzea.
- Euskarazko ikas tresnen ekoizpena segurtatzea.
- 3 elkarte irratia elkarlan bati buruz eramaitea.
- ETBren harrera hobetzea lurralde osoan eta euskararen lekua zabaltzea irradi eta telebista publikoetan.
- Diru laguntza euskara hedatzeko Internet sarean”.

Bigarren zerrendan lerokatuak dira sei egitarau: euskal ikaskuntzaren garapena, irakasleen formakuntza, irratigintza eta tebegintza publikoak, seinale-tika eta administrazio elebiduna. Ekintza hauek ez dira hitzarmenean sartzen, erakunde ofizialen gain direlaketz, hezkuntza ministeritza, komunikazio ministeritza eta beste.

Denbora berean definitu da hizkuntz politika hau eramane duen erakunde hirukoitza. Erakundearen adar bakoitzak baditu bere eginbideak.

Bat. Obragintza Publikoa da hizkuntz politikaren erabakitzailea eta hor daude lau mailetako ordezkariak, estatu, eskualde, departamendu eta udalarteko euskal sindikatukoak.

Bi. Elkarte eta erakundeetako Obralaritzaren gain da erabakiak diren proiektuak programatzea, gauzatzea eta ebaluatzea, AEK, Euskaltzaindia, Iker, Ikas, Euskal Irratiak, ETBren hedatzaileak. Hiru ekintza badaude, euskaren al-

deko gogoa, eskola inguruko ekintzak, Interneten erabilera, eragileak ez baitira oraindik finkatuak.

Hiru. Hizkuntz Kontseilua izanen da erabakitzaileen eta obralarien arteko bilgunea ekimenak koordinatzeko, proposamen berriak egiteko, egitarauak begiratzeko eta beharrez berritzeko, euskararen estatutuaz arduratzeko.

Epeak ere finkatu dizkigute. Urriaren 3an DATAR lurralde antolaketa deraman erakundeak bere proposamenak adierazi dizkie diru emailei. Orain aurrekondutik bozkatzeko dituzte eta hitzarmena zabalduko da berantengatik abenduaren 31n, omen. Plan kontratua, berriz, aztertuko da 2003an eta bururatuko 2006an, lehen zerrendako ekintzentzat.

Hizkuntz kontseilua

Hizkuntza Kontseiluak biltzen ditu 4 kolegio: botere publikoen kolegioa, euskalgintzan ari diren erakunde eta elkarten kolegioa; erakunde federatzaileen kolegioa da EKE egitasmoan agertzen den gauza ohargarri bat. Garregun egitura federatzaileak bost dira: Euskaltzaindia, EKE, Euskal Konfederazioa, *Ikas*, bai eta ere Garapen Kontseilua. Alabaina euskara aitzinarazteko, mugimendu guztiak bildu behar dira, euskalgintza, kulturgintza, irakaskuntza, bai eta ekonomiaren garapena. Nola euskalduntzen ahal liteke jendez husten ari den lurralde bat?

Lehenbailehen mobilizatu beharko dira beste gizarte indar batzu, hala nola sindikatak, unibertsitatea, hedabideak. Laugarren kolegioa ezarri da "persona kalifikatuentzat", leku bat egiteko Nafarroako eta Euskal Autonomia Erkidegoko ordezkariarentzat. Alabaina euskarak Euskal Herri osoan aitzinatu behar du.

Hastapenean erakunde handi bat asmatu genuen zernahi zerbitzu emaiteko herriko etxeei, erakunde publikoei eta inpresei, galdegiten zuten neurrian. Nehork ezin zuen erran nola antolatuko zen euskalgintza guztia eraman zezakeen lantegia. Idazkaritza ez da dena egiteko, baina denen artean hitzartzeko nola joka euskararen aitzinarazteko.

Hizkuntza Kontseiluaren helburua orain argi ageri da: euskararen aldeko kizkuntza politika asmatzen eta bideratzen laguntzea, hastapenean Hitzarmen Berezian hautatu diren 10 ekintzak bai eta ere Antolaketa Eskeman diren beste 5 ekintzak, beti balio dutenak, ez badira ere plan kontratuan idatziak. Geroxago Hizkuntza Kontseiluak proposatuko ditu Eurokartako 39 hizkuntza neurriak Konstituzioaren aldetik onargarriak direnak. Bai eta ere Kortsikan eta Alsazian erdietsi dituzten aitzinamenduak, "berdintasun errepublikanoaren" izenean.

Euskararen kontseiluaren helburuak

Euskararen kontseilua hizkuntza antolaketaren buruzagitzari lotua da. Ez da elkarteak biltzen dituen beste federazioa bat. Hizkuntza politika eramateko tresna bat da, Euskal Herriko hitzarmen bereziak aipatzen dituen Obragintza publikoaren eta Obralaritzen arteko koordinazioa segurtatuko duena. Helburuak:

1. Hitzarmen berezian 2000ko abenduan hitzartu ziren hizkuntza ekin-tzak kudeatzea eta Hautetsien Kontseiluak 1997ko martxoan bere “deklinabi-de eraginkorretan” erabaki zuen Hizkuntza antolaketa eskema aitzinaraztea;
2. proposamenak egitea eta abisuak agente publikoei helaraztea hizkun-tza politika hobetzeko, gizartearen eskaerak agertaraziz;
3. Hizkuntza egitarau berriak Obragintza publikoari proposatzea, onar-mena eta diru laguntza ardiesteko.

Hizkuntz Kontseiluaren funtzioak

Hizkuntz kontseiluak koordinazio, proposamen eta neurketa funtzioak be-tetzen ditu hizkuntza politikari buruz.

Koordinazio funtzioa - Egitarau berarentzat bizpahiru obralari direlarik el-karrekin hitzartu behar dute, adibidez gurasoen motibatzeke eta eskola ingu-ruko ekintzentzat. Elkarte batzu badira euskal zerbitzuak eskaintzen dituzte-nak, EKE, Konfederazioa, Kontseilua, Herrienarteko sindikata. Denen artean lana banatuko da, denek ez dezaten gauza bera egin. Bestalde herriko etxeek, erakunde publikoek, elkarteek beren euskal zerbitzuak antolatuko dituzte, eus-kalgintza ahal bezainbat heda dadin.

Proposamen funtzioa - Gaurregun eginbide honek garrantzia handia uka-nen du. Garapen Kontseiluak beste alorretan egiten duen bezala, Hizkuntza Kontseiluak abisuak ongi landuko ditu, jakitunen laguntzarekin nola hezkun-tza elebidunean hala hizkuntza zuzenbidean. Anitz alor bada lantzeko, halere lehentasunetan lehentasuna da euskal ikaskuntza eskaintzea lehen mailako es-kolier orori, ondorioz irakasleen formakuntza eta ikastresnen ekoizpena.

Gainera ezin aipatzeko galde batzu baditugu, erantzun ausartak eskatzen baitituzte. Nolako irratigintza gazteentzat, 10etarik batek euskara dakielarik? Non dira ikastoletako eta gau eskoletako ikasle ohiak? Zergatik familia eus-kaldunetan ere euskara hain xuhur? Zergatik erakundeek herri hizkuntza hain guti erabiltzen dute, legeak onartzen duen baino askoz gutiago?

Begirale funtzioa - Beharrezkoa da noiznahi jakin dezagun euskara zer bilakatzen den eta zein diren euskalgintza ekintzen ondorioak. Hizkuntza be-

hatokiak urtero zabalduko du euskararen egoera eta neurtuko zein den hizkuntza egitarauen eragina gure hizkuntza biziberritzeko.

Prospektiba funtzioa - Hitzarmen Bereziak eta Antolaketa Eskemak eskaintzen diguten hizkuntz politikak badu orokortasun bat eta funtsezko baliabideak emaiten dizkigu. Baina oraingo egitaraua osatu eta aberastu beharko da urratsez urrats. Neurketa eta proposamen funtzioak betetzearekin, Euskararen Kultura behartua izanen da egitasmo berriak antolatzea, geroko obralariekin hitzartuz eta Obragintza Publikoari proposatuz onarpena eta diru laguntza ardiesteko;

Hizkuntza gutituen biziberritzeko teoria frogatuenak erreferentziatzat hartuz, hona zein diren euskararen aldeko hizkuntz politikaren ahulguneak:

- familietako hizkuntza transmisioa indartzea,
- euskal mintzakidegoa berriz piztea,
- jende helduen hizkuntza motibazioa,
- zerbitzu publikoen hizkuntz eskaintza,
- liburugintza eta prentsa idatzia,
- informatika eta entzun-ikusgaien ekoizpena,
- unibertsitate egitarauak,
- eta, jakina, onarpen ofiziala.

Zerrenda honek ez digu kuraia galarazi behar. Alderantziz, Euskal Kontseiluaren eginbide pedagogikoa da obralariak bultzatzea, onartuak diren ekin-tzak su eta gar eramateko. Baina beti gogoan atxikiz deramagun lanaren hedadura.

Eta gero gerokoak

Balorazio ezberdinak egin dira proiektu honetaz. Ofizialtasuna ez dugu ardietsi, baina bai “euskalgintza hitzartua”. Halere guhaurek antolatu genuen euskalgintza plan orokor bat eskuetan dugu eta lehen aldikotz gauzatzeko baliabide batzu eskaintzen dizkugute. Gutiz ez utz, erabil ditzagun, jakinez herritarren euskal gogoia dela azkenean etorkizunaren oinarria.

Ezin dugu onartu hamarkadak irauten duen militantziak ez duela euskararen gainbehera gelditu, Hegoaldean gazteen euskaldungoa hamar urtez bikoiztu delarik. Politika ez da arrazoi bakarra. Hizkuntza politika beharrezkoa da. Baina gure desafio historikoa da euskara petikgoran abiatzea elkarrekin, familiak eta eskolak lauzkatuz, kulturkintza eta garapen ekonomikoa uztartuz. Horretarako hiru bide nagusiak dira:

- euskal ikaskuntza zabaltzea, lehen mailako ikasle guztiei,
- euskalguneak indartzea familietan, auzuneetan, hedabideetan,
- euskararen publikotasuna segurtatzea hizkuntza zerbitzuen bitartez.

Geroari buruz itxaropena atxiki behar dugu, Frantziako estatuan ere politika mugitzen ari baita herri hizkuntzen alorrean. Lekuko Jack Lang hezkuntza ministroaren dekretuak herri hizkuntzen ikaskuntzaz, Kortsikako estatusa eta aurkeztu dugun (Ipar) Euskal Herriko Hitzarmen Berezia.

Oinarrizko bibliografia

Alline, Jean-Pierre, *Le droit et les langues régionales, consultation sur l'avis du Conseil de l'Etat du 24 septembre 1996*, Université de Pau et des pays de l'Adour, 1997.

Baxok, Erramun, "Euskararen prospektiba", in *Jakin* 114, 1999.

Carcassonne, Guy, *Etude sur la compatibilité entre la Charte européenne des langues régionales et minoritaires et la Constitution*, Université de Paris X, 1998.

Convention spécifique Pays Basque 2001 - 2006, 22 décembre, 2000.

Conseil de l'Etat, Avis n° 359 461 du 24 septembre, 1996.

Conseil de l'Europe, *Charte européenne des langues régionales et minoritaires*, Strasbourg, 1992

Conseil Constitutionnel, Décision n° 99-412 DC du 15 juin, 1999.

Constitution du 4 octobre 1958.

Euskal Herriko antolaketa eta garapen eskema: norabide orokorrak 1996ko urria, deklinabide eraginkorrak 1997ko martxoa, karten bilduma.

Eusko Jaurilaritza, *Euskararen Jarraipena II*, 1996

Grau, Gérard, *Langues et cultures en France contemporaine*, Conseil de la langue française, Québec, 1982.

Jakin 104, "Ipar Euskal Herria egituratze bidean", Ramuntxo Kanblong, Peio Olhagaray, Koldo Gorostiaga, urtarrila-otsaila, 1998.

Jakin 123/124, "Euskalgintza auzitan?" Joan Mari Torrealdai, martxoa-ekaina, 2001.

Poignant, Bernard, *Rapport sur les langues régionales*, Quimper, 1998.

Toubon, Jacques rapporteur, *Loi n° 94-665 relative à l'emploi de la langue française*, 4 août, 1994.

EL EUSKERA, PATRIMONIO COMUN

EUSKARA, GUZTION ONDAREA

Lodosa, 19-X-2001

Andrés Urrutia

Arratsalde on guztioi,
Buenas tardes a todos.

En primer lugar, como responsable de la Comisión de Fomento del euskera de la Sección Tutelar de la Real Academia de la Lengua Vasca, quiero expresar mi agradecimiento a los que hoy y aquí participan con sus trabajos y exposiciones en estas quintas jornadas de la Sección Tutelar; al pueblo, representantes y autoridades de Lodosa por su acogida y recibimiento y a Euskaltzaindia por brindar a esta Sección Tutelar la oportunidad de avanzar en sus trabajos.

Cuando el año 1999 me hice cargo de la responsabilidad de la Comisión de Fomento, una de mis primeras preocupaciones fue la de preguntarme por el papel que Euskaltzaindia pudiese tener en ese campo en una realidad como la actual, en la que la regulación política y lingüística de los diferentes territorios del euskera presenta rasgos muy diferentes entre unos y otros.

Las preguntas eran de índole variada, desde la más básica acerca de la actuación de Euskaltzaindia en el fomento de la lengua vasca, hasta la de su quehacer en la coordinación de dicho fomento en territorios como la Comunidad Autónoma Vasca (en la que el status de la lengua vasca es oficial) o la propia Comunidad Foral de Navarra (con una oficialidad territorialmente limitada), hasta llegar a los territorios de habla vasca del otro lado de la frontera, donde el euskera no goza al día de hoy de ninguna oficialidad.

Hay, por otra parte, nuevos vectores que inciden en la situación de la lengua vasca, tanto en el Estado español como en el francés. Me refiero a la actuación de la Comunidad Europea en esta materia y a su texto más paradigmático, la Carta Europea de las Lenguas Regionales o Eurocarta, recientemente publicada en el Boletín Oficial del Estado español (BOE, 15 de septiembre de 2001) tras la ratificación de dicho texto por parte del Reino de España.

Este nuevo panorama para la lengua vasca fue sintetizado por el académico Juan San Martín en su exposición de 26 de febrero de 1999 con motivo de las cuartas jornadas de la Sección Tutelar de esta Academia. Decía entonces Juan San Martín que, a su juicio, la actividad de la Academia en materia de fomento debería ceñirse a los textos legales que le sirven de base, dado su carácter de institución competente en la materia, todo ello de acuerdo con el Decreto 573/1976 de 26 de febrero y los objetivos fundamentales de Euskaltzaindia expresados en el artículo primero de los Estatutos aprobados por dicho texto legal y que creo yo, conviene, una vez más, y especialmente en Navarra, recordar:

Fines y Naturaleza

Artículo primero. La Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia, fundada en mil novecientos dieciocho bajo los auspicios de las cuatro Diputaciones de Alava, Guipúzcoa, Navarra y Vizcaya, es una Institución que tiene por fines:

- a) Investigar y formular las leyes gramaticales del idioma vasco.*
- b) Dar orientaciones y normas para el cultivo literario del mismo.*
- c) Inventariar su léxico.*
- d) Laborar por la formación de un lenguaje literario unificado en léxico, gramática y grafía.*
- e) Promover su uso.*
- f) Velar por los derechos de la lengua.*
- g) Trabajar en la capacitación de la lengua, a fin de que ésta pueda ser medio de expresión de la comunidad a todos los niveles.*
- h) Fomentar la celebración de concursos literarios y didácticos.*
- i) Promover los estudios de filología y lingüística con la creación de cátedras de lengua y literatura vasca.*
- j) Expedir los oportunos títulos y certificados.*

Esta primera aproximación a la actividad de fomento de Euskaltzaindia me convenció de la necesidad de insistir en una línea de trabajo que potenciase a la vez la labor de fomento de la lengua vasca con el perfil de coordinación que correspondía a Euskaltzaindia y el respeto de las diferentes realidades políticas y administrativas hoy vigentes en los territorios de lengua vasca.

Lo anterior exige, desde luego, el convencimiento básico de que la lengua vasca es un patrimonio común de todos sus hablantes e incluso de los que no lo son, en términos que hasta la propia Constitución española en su artículo 3 ha recogido:

Artículo 3

- 1. El castellano es la lengua española oficial del Estado. Todos los españoles tiene el deber de conocerla y el derecho de usarla.*
- 2. Las demás lenguas españolas serán también oficiales en las respectivas Comunidades Autónomas de acuerdo con sus Estatutos.*
- 3. La riqueza de las distintas modalidades lingüísticas de España es un patrimonio cultural que será objeto de especial respeto y protección.*

Aún más rotundo es el artículo 7 de la Carta Europea de las Lenguas Regionales o Minoritarias ya citadas:

Artículo 7. Objetivos y principios

- 1. En materia de lenguas regionales o minoritarias, en los territorios en los que se hablen dichas lenguas y según la situación de cada una ellas, las Partes basarán su política, su legislación y su práctica en los objetivos y principios siguientes:*
 - a) el reconocimiento de las lenguas regionales o minoritarias como expresión de la riqueza cultural;*
 - b) el respeto del área geográfica de cada lengua regional o minoritaria, actuando de tal suerte que las divisiones administrativas ya existentes o nuevas no sean un obstáculo para el fomento de dicha lengua regional o minoritaria;*
- (...)*
- g) la provisión de medios que permitan aprender una lengua regional o minoritaria a los no hablantes que residan en el área en que se emplea dicha lengua, si así lo desean.*

Si ciertamente existe la percepción de la lengua vasca como un elemento patrimonial común, de riqueza cultural para quienes lo hablan o lo desean aprender, ¿cómo podemos concretar desde Euskaltzaindia esa labor para que, sin merma de las competencias de las instituciones políticas y administrativas de cada territorio, se pueda realizar una política efectiva de fomento del euskera que beneficie a esta lengua?

La respuesta a esta pregunta y la orientación que a mi juicio puede dar Euskaltzaindia a su actividad en materia de fomento de la lengua, intenté sistematizarla en las propuestas que desarrollé en las cuartas jornadas que la Sección Tutelar de Euskaltzaindia desarrolló en septiembre de 1999 en Aramaio (Araba).

Afirmaba entonces que nuestra actuación podría concentrarse, entre otros puntos, en la realización de una reflexión sobre el marco de la oficialidad del euskera, y especialmente en el estudio de mecanismos como la *Taalunie* de la lengua neerlandesa, que permitan la colaboración entre los diferentes gobier-

nos de los territorios de habla vasca en materia de euskera. Citaba igualmente la necesidad de profundizar en la cuestión de los derechos lingüísticos y la colaboración con las entidades que se dedican al fomento del euskera, sean éstas públicas o privadas.

Estas tres líneas directrices de actuación me permiten ya centrarme en cuestiones más concretas y sobre todo distinguir entre lo que son los fundamentos y los objetivos de nuestra actuación.

A) FUNDAMENTOS

Respecto de los fundamentos, es evidente que los hay y básicamente son de tipo legal, de tipo académico y de tipo social.

Si atendemos a los primeros, habremos de citar el ya conocido Decreto 573/1976 de 26 de febrero de reconocimiento de la personalidad jurídica de Euskaltzaindia y el reciente Real Decreto 316/2000 de 3 de marzo de reforma de sus estatutos. Del mismo modo, el Estatuto de Autonomía de Gernika, la Ley de Normalización del euskera, la Ley Orgánica de Amejoramiento del Fuero de Navarra y la Ley Foral del vascuence, textos en los que a Euskaltzaindia se le reconoce un papel relevante como institución consultiva oficial en materia de lengua vasca en los territorios de Araba, Bizkaia, Gipuzkoa y Nafarroa.

Todos ellos conforman el bloque normativo que permite a Euskaltzaindia desarrollar su labor en los territorios de lengua vasca, del Estado español, ya que el artículo 1 del Decreto 573/1976 de 26 de febrero establece lo siguiente:

Artículo uno. Se reconoce a la Academia de la Lengua Vasca, cuyo ámbito de actuación se extenderá a las provincias de Alava, Guipúzcoa, Navarra y Vizcaya.

De poco sirve lo normativo, sin embargo, si carece de arraigo en lo social y académico, y mucho más en el caso de una institución como Euskaltzaindia. De ahí que como fundamento de esa actuación de fomento esté también la experiencia de Euskaltzaindia en los diferentes territorios de lengua vasca durante los últimos ochenta años, por encima de situaciones más o menos difíciles, como ha recordado el académico José María Satrustegui de forma repetida en el caso de Navarra.

B) OBJETIVOS

Sentado lo anterior, el objetivo primordial de Euskaltzaindia en materia de fomento se resume, a mi juicio, en corporeizar y hacer visible ese status de la lengua vasca como patrimonio común de todos los euskaldunes o personas interesadas en el euskera.

Aquí es donde efectivamente entra en juego la tarea de expresar su opinión, alejada de opciones políticas, en defensa de la lengua vasca y de los derechos lingüísticos de sus hablantes; aquí es donde debe situarse de forma serena y respetuosa la discrepancia con quienes en su política de gobierno no reconozcan al euskera el status que la ley le otorga. Con un respeto total, pero con la máxima firmeza, si ello es necesario. Así lo ha venido haciendo Euskaltzaindia a lo largo de su historia, historia de la que son testigos las declaraciones de esta Academia con motivo de disposiciones que, a su juicio, restringían o restringen las opciones en la vida del euskera.

Pero hoy, en Lodosa, y ante todos vosotros, quiero insistir en el otro aspecto que antes os he citado, el aspecto de la coordinación lingüística entre las diferentes instancias y situaciones que se dan en los territorios de lengua vasca.

¿Cómo puede realizar Euskaltzaindia esa coordinación? En mi opinión, de la forma más simple, pero también más provechosa para la lengua vasca.

a) En primer lugar, trabajando desde la perspectiva unitaria de la lengua. Digo unitaria, no uniformizadora, porque esa perspectiva unitaria es imprescindible para una lengua como el euskera con un número de hablantes limitado y un acceso reducido a los masivos medios de producción cultural y audiovisual de hoy en día.

Permítaseme poner un ejemplo que ilustra esta primera idea. Recientemente, la Comisión de Onomástica de Euskaltzaindia ha presentado en Iruña el Diccionario de Nombres de Pila euskaldunes. Hace tres años se hizo lo propio con el Diccionario de apellidos euskaldunes. Euskaltzaindia ofrece a través de estas dos publicaciones un instrumento normalizador y normativizador de las graffas vascas de nombres y apellidos que excede con mucho del ámbito territorial del País Vasco y Navarra.

En efecto, nombres y apellidos son algo que todos llevamos ínsito, que nos identifican, que forman parte de nuestra personalidad. Por encima de fronteras políticas y administrativas, de territorialidades mejor o peor entendidas, la grafía normalizada del nombre y apellido euskaldun se extiende por todo el mundo, como es de sobra conocido, incluso fuera de los Estados español y francés.

Pero esta extensión motivada por la naturaleza personal del nombre y apellidos no debe hacernos olvidar el segundo punto, esto es, la referencia indispensable en la que se han convertido las dos publicaciones a la hora de resolver cuantas dudas puedan existir en los Registros Civiles y Juzgados de Paz. Y en esa labor la Dirección General de los Registros y del Notariado del Ministerio de Justicia del Estado español ya ha reconocido los dos textos como oficiales en esta materia y, en consecuencia, de utilización tanto en la Comunidad Foral de Navarra como en la Comunidad Vasca. Citemos, a títu-

lo de ejemplo de lo antedicho, el aumento de los nombres vascos de pila en la Ribera de Navarra, signo distintivo de la creciente utilización de la lengua vasca.

Euskaltzaindia ha proporcionado así un instrumento válido para los territorios de lengua vasca, independientemente de su organización política o administrativa.

b) En segundo lugar, este trabajo de coordinación exige una adaptación a las circunstancias de cada territorio de habla vasca. Os decía antes que la actuación ha de ser unitaria, no uniformizadora, en el peor sentido de la palabra. Que haya de ser normativizadora, es algo que está en el propio ser de Euskaltzaindia. Que haya de ser normalizadora, es algo que Euskaltzaindia debe impulsar, por cuanto que, como ya se ha expuesto, uno de sus objetivos estatutarios es laborar por la grafía unificada y promover el uso del euskera, al igual que en el campo de la gramática y el diccionario, en los que la labor de las comisiones correspondientes de Euskaltzaindia está logrando que la lengua vasca se halle preparada para las cotas de cultivo científico y literario que de forma cada vez más frecuente le son exigidas. Que haya de ser rígida, es algo que creo debemos matizar.

Euskaltzaindia, a mi juicio, debe actuar de forma flexible a la hora de mantener esa labor de coordinación de fomento que puede realizar en el campo de la lengua vasca, sabiendo que las condiciones no son idénticas en todos los territorios donde opera. Ni la propia situación del euskera, ni la de los agentes sociales que lo sustentan o las políticas lingüísticas de los gobiernos de los territorios de habla vasca son idénticas. A veces, ni equiparables, a pesar de que estos últimos años cada vez se vaya extendiendo más la idea del euskera como algo que nos debe unir y no separar, como algo que está por encima de divisiones administrativas y de opciones políticas concretas.

En esta línea, es Euskaltzaindia la que ha de formular las prioridades académicas y científicas en su actuación, sin perjuicio de que los acuerdos para su desarrollo puedan realizarse de forma individualizada para cada territorio. Es Euskaltzaindia en definitiva la que ha de constituirse en depositaria de esa dirección científica y técnico-lingüística en materia de lengua vasca, y proponerla posteriormente a los diferentes órganos de gobierno de los territorios de lengua vasca.

Quien me ha precedido en el uso de la palabra, ha explicado muy detalladamente las características de un proceso similar en los territorios de lengua vasca del Departamento de los Pirineos Atlánticos del Estado francés, donde la "labor pactada" de Euskaltzaindia y en general de las gentes que trabajan en pro del euskera con las distintas administraciones del Estado francés, es un hecho cada vez más notorio.

Esa es la realidad a la que tenemos que hacer frente. Y para hacerlo, tenemos la institución, tenemos Euskaltzaindia, la herramienta precisa para actuar con calado institucional, con representación de los diferentes territorios de lengua vasca y con prestigio académico y social, amén de sólidas bases legales.

* * *

Ezinbesteko lana dugu, beraz, Euskaltzaindiarena. Hasi naizenean, ondare hitza aipatu dut. Horri jarri diot bestelako aldakia, alegia, “guztiona” den ondarearena.

Bide horretan ibiltzea dugu, lehen bezalaxe, orain ere, Nafarroan, Euskal Autonomia Erkidegoan edota Iparraldean.

Egun, euskal herrialde desberdinetako gobernuek maila eta tankera bestelakotuak dituzte. Euskara bera ere, erregimen diferenteetan bizi da. Batzuetan ofiziala, bestetan deus ere ez. Artean, Nafarroan, ofizialtasun mugatu baten jabe.

Legea hala izanik ere, lege muga estutik harago doa, garaiotan, Nafarroako gizartea. Ereintza lana egina da eta fruituak, agi denez, batzekoak ditugu.

Beste behin ere, Euskaltzaindia Nafarroara etorri da, Nafarroako euskalgintzan parte hartzera, Nafarroako euskalgintza bera ulertezina baita Euskaltzaindirik gabe. Urte luzeetan aritu dira hainbat euskaltzale nafar lanean eta lanean, euskarari etorkizun hobea eskaini nahian. Lodosan gara. Hemengo haurrak egunero ikastolara joaten dira. Euskarak, aspaldiko partez, Ebro ibaia- ren ahotsa entzuten du, Lodosa eta Sartagudako ikastolen irakasle, ikasle, guraso... eta abarren mintzoetatik. *Obrak mintzo*, esan ohi da euskaldunen artean. *Lodosa-Sartaguda eta Nafarroa osoa mintzo* esan beharko genuke guk geuk ere, guztion ondarea den euskara nola zaintzen eta jagoten duzuen ohartuta.

Zorionak ematera ere etorri zaizue Euskaltzaindia eta bide beretik zuen ekimenetan bultzatzera, behar-beharrezkoak baitira horiek euskararen geroa bermatzeko.

* * *

Termino. Vuelvo a reclamar un marco en el que todos podamos trabajar. Euskaltzaindia en lo suyo, en la lengua vasca, coordinando ese patrimonio cultural común. Sumando, no restando ni dividiendo, reconociendo a cada territorio su propia personalidad y llamando a la colaboración entre instituciones, en el convencimiento de que ése es el único camino que redundará en beneficio de la lengua vasca, razón de ser de Euskaltzaindia.

PERFILES INSTITUCIONALES DE LA LENGUA VASCA EN LA COMUNIDAD FORAL DE NAVARRA

Lodosa, 19-X-2001

*Juan Cruz Alli Aranguren,
Profesor Titular de Derecho Administrativo
de la Universidad Pública de Navarra*

Quien se acerque sin prejuicios a la historia y a la realidad de Navarra podrá apreciar que es una comunidad plural en sus dimensiones culturales, en la que han convivido dos idiomas, uno de los cuales, el euskera, sobrevive a pesar de su retroceso histórico que la redujo de ser lengua mayoritaria a minoritaria. Durante el siglo XIX se amplió su retroceso como consecuencia de la apertura general que produjeron las guerras civiles, la superación de las fronteras interiores, la pérdida de las instituciones privativas, la deficiente valoración que mereció para los propios navarros por considerarla una lengua vulgar y sin literatura, y la persecución que desde el uniformismo cultural se produjo contra ella misma en beneficio de la lengua estatal como elemento de integración nacional (1).

Sin embargo, siempre persistieron minorías que, como la “Asociación Euskara de Navarra” proclamaron en 1878 que “si el pueblo euskaro [...] se ha mantenido con su genuino carácter es indudablemente porque supo guardar, como en depósito sagrado, esa antiquísima lengua vascongada” (2). Los períodos históricos democráticos han propiciado el aceptar las lenguas como manifestación de las identidades colectivas y espacios de libertad personal.

El Estado surgido de la Constitución de 1978 ha reconocido las culturas, tradiciones, lenguas e instituciones de los pueblos de España como un patrimonio cultural común que ha de ser objeto de respeto y protección.

Todo ello ha permitido superar las causas de deseuskaldunización desde el aprecio a la lengua de una parte importante de la sociedad y de su voluntad de convertirla en vehículo de vida y comunicación cultural y social. Siguiendo a la sociedad, los poderes públicos la han reconocido como realidad, incluso como lengua propia y oficial. El euskera se ha incorporado a la enseñanza y ha dejado de ser una lengua vulgar y rural para dar lugar a una lengua culta, dotada de

(1) J. M. JIMENO JURÍO, *Navarra. Historia del Euskera*, Tafalla, 1997.

(2) A. CAMPIÓN, Prólogo a las *Obras de D. Juan Iturralde y Suit, I*, Pamplona, 1912, p. LXIII. VV.AA., *El euskera en tiempo de los euskaros*, Pamplona, 2000.

los términos precisos para su plena validez, con presencia en la literatura, en los medios de comunicación social y en la investigación académica.

Sin embargo, esta situación no es pacífica, por cuanto la lengua vasca soporta una utilización política partidista, instrumento del debate político al servicio de intereses y objetivos ajenos a su intrínseco valor cultural. Así lo podremos apreciar al exponer los aspectos institucionales de su regulación en la Comunidad Foral de Navarra en la que tiene carácter cooficial en una parte de su territorio autónomo.

I. RÉGIMEN DEL EUSKERA EN LA COMUNIDAD FORAL DE NAVARRA

1. El marco constitucional de la cooficialidad lingüística

La Constitución española de 1978 ha asumido diversas singularidades de las nacionalidades y regiones que forman España, convirtiéndolas en “hechos diferenciales constitucionalizados”. Se trata de determinadas situaciones de hecho, de orden cultural o institucional, que condujeron a un reconocimiento de diferencias, con la consiguiente asimetría competencial y organizativa. Así se desprende del párrafo cuarto del preámbulo que reconoce y protege la personalidad de los “*pueblos de España [...] sus culturas y tradiciones, lenguas e instituciones*” (3). Con este planteamiento se supera la idea reduccionista de España basada en el uniformismo cultural liberal y franquista, constatando la pluralidad cultural y lingüística de las nacionalidades y regiones, reconocida con carácter oficial en las respectivas Comunidades de acuerdo con sus Estatutos. Declara la Constitución que “*la riqueza de las distintas modalidades lingüísticas de España es un patrimonio cultural que será objeto de especial respeto y protección*” (Art. 3) (4).

(3) ALLI ARANGUREN, J. C.: *Bilingüismo y técnica legislativa*. Comunicación al Simposio sobre plurilingüismo y técnica legislativa, Universidad de Deusto, Bilbao, 15 de noviembre de 2000.

(4) SÁNCHEZ AGESTA, L. y PRIETO DE PEDRO, J.: “Artículo 3: Las lenguas de España,” en *Comentarios a la Constitución Española de 1978*, coordinados por ALZAGA VILLAMIL, Madrid, 1996, pp. 243-284. GURRERA ROIG, M.: *El pluralismo lingüístico*, REP, 48, 1985, pp. 221-232. M. HERRERO DE MIÑÓN, “Bases constitucionales y estatutarias de la legislación lingüística catalana”, en *Estudios Jurídicos sobre la Ley de Política Lingüística*, Madrid-Barcelona, 1999, pp. 11-23. LÓPEZ BASAGUREN, A.: El pluralismo lingüístico en el Estado autonómico, *Autonomías*, 9, 1988, pp. 46-83. MILIAN I MASSANA, A.: *Derechos lingüísticos y derechos fundamentales en España*, RVAP, 30, 1991, pp. 69-103. NOGUEIRA LÓPEZ, A.: *La regulación del pluralismo lingüístico. Otra lectura del marco constitucional de los derechos y deberes lingüísticos*, RVAP, 58, 2000, pp. 279-298. PRIETO DE PEDRO, J.: *Unidad y pluralismo cultural en el Estado autonómico*, *Documentación Administrativa*, 232-233, 1992, pp. 34-56. GUAITA MARTORELL, A.: *Lenguas de España y artículo 3.º de la Constitución*, Madrid. SOLOZABAL ECHAVARRIA, J. J.: *El régimen constitucional del bilingüismo. La cooficialidad lingüística como garantía constitucional*, REDC, 55, 1999, pp. 11-41.

Del régimen constitucional se derivan las siguientes consecuencias:

a) La oficialidad del castellano como lengua del Estado, con el derecho a usarla y el deber de ser conocida por todos los españoles (Art. 3.1).

b) La oficialidad de las lenguas de las Comunidades Autónomas reconocidas por los Estatutos (Art. 3.2) reconociendo la “realidad plurilingüe de la Nación española” SSTC 82/1986 y 337/1994).

c) Las lenguas, que son objeto de “respeto y protección” (Art. 3.3), son también derecho de conocimiento y uso de las personas pertenecientes a tal cultura, como manifestación y ejercicio de su libertad. Por ello les alcanza el deber que a los poderes públicos impone al artículo 9.2 de *“promover las condiciones para que la libertad y la igualdad del individuo y de los grupos en que se integra sean reales y efectivas; remover los obstáculos que impidan o dificulten su plenitud y facilitar la participación de todos los ciudadanos en la vida política, económica, cultural y social”*.

d) El principio de igualdad ante la ley prohíbe cualquier discriminación por razón de nacimiento, raza, sexo, religión, opinión o cualquier otra condición o circunstancia personal o social (Art. 14). La prohibición de discriminación cultural o lingüística viene avalada por los artículos 2.2. del Pacto Internacional de Derechos Civiles y Políticos y 14 del Convenio Europeo, que serán medios de interpretación del régimen constitucional conforme al artículo 10.2

e) La existencia de características culturales propias de los territorios (Art. 143.1) implica el reconocer a las Comunidades Autónomas competencias en materia de cultura y enseñanza de la lengua (Art. 148.1.17.^a).

f) La competencia estatal para regular las condiciones básicas que garanticen la igualdad de todos los españoles en el ejercicio de los derechos y el cumplimiento de los deberes constitucionales, que alcanza al derecho de usar y al deber de conocer (Art. 3.1) la lengua española (Art. 149.1.1.^a).

En su sentencia 82/1986, de 26 de junio, el Tribunal Constitucional precisó el alcance de la oficialidad de una lengua:

a) Se deriva de su reconocimiento como lengua oficial, “independientemente de su realidad y peso como fenómeno social [...] como medio normal de comunicación en y entre ellos y en su relación con los sujetos privados, con plena validez y efectos jurídicos” (FJ 2.º).

b) “Implica que el castellano es medio de comunicación normal de los poderes públicos y entre ellos en el conjunto del Estado [...]. Las demás lenguas españolas serán también oficiales en las respectivas Comunidades Autónomas, [de modo] que la consecuente cooficialidad lo es con respecto a todos los poderes públicos radicados en el territorio autonómico, sin exclusión de

los órganos dependientes de la Administración central y de otras instituciones estatales en sentido estricto, siendo, por tanto, el criterio delimitador de la oficialidad del castellano y de cooficialidad de otras lenguas españolas el territorio, independientemente del carácter estatal (en sentido estricto), autonómico o local de los distintos poderes públicos" (FJ 2.º).

c) "Sólo del castellano se establece constitucionalmente un deber de conocimiento y la presunción de que todos los españoles lo conocen" (FJ 3.º).

d) En los territorios dotados de cooficialidad lingüística, el uso por los particulares de cualquier lengua oficial tiene plena validez jurídica en las relaciones con cualquier poder público radicado en dicho territorio, y es el derecho de las personas al uso de una lengua oficial un derecho fundado en la Constitución y el Estatuto de Autonomía: "En los territorios dotados de Estatuto de cooficialidad lingüística, el uso por los particulares de cualquier lengua oficial tiene efectivamente plena validez jurídica en las relaciones que mantengan con cualquier poder público radicado en dicho territorio, siendo el derecho de las personas al uso de una lengua oficial un derecho fundado en la Constitución y el respectivo Estatuto de Autonomía" (FJ 3.º).

e) Es competencia del Estado (Art. 149.1.1.ª) regular las garantías básicas de la igualdad en el uso del castellano como lengua oficial ante todos los poderes públicos, así como las garantías del cumplimiento del deber del conocimiento del castellano, entre las que se halla la obligatoriedad de la enseñanza en este idioma (STC 6/1982) (5). Este título competencial no habilita al Estado para regular con carácter general, siquiera en aspectos básicos, la cooficialidad de las lenguas españolas distintas del castellano y su consiguiente utilización por los poderes públicos, o el derecho al uso de otras lenguas españolas oficiales por los particulares.

f) La regulación de la cooficialidad se remite por la Constitución a los Estatutos de Autonomía "y sobre la base de éstos, a sus correspondientes órganos competentes, con el límite que pueda proceder de reservas constitucionales expresas. Los Estatutos contienen, de esta suerte, mandatos a las correspondientes instituciones autonómicas para regular la cooficialidad de las lenguas propias de las respectivas Comunidades Autónomas" (FJ 4.º).

g) Las Comunidades Autónomas pueden determinar el alcance de la cooficialidad, que se deriva de la Constitución y de sus Estatutos, corresponde

(5) ALBERTI ROVIRA, E.: *El régimen lingüístico de la enseñanza (Comentario a la STC 337/1994, de 23 de diciembre)*, REDC, 44, 1995, pp. 247-261. FERNÁNDEZ, T. R.: *La normalización del catalán como problema fundamental*, REDA, 87, 1995, pp. 323-332. GUAITA MARELL, A.: Sobre el artículo 3.º de la Constitución: La enseñanza en "las demás lenguas de España", en *Lenguas...*, cit., pp. 19-70. LÁZARO FLORES, E.: *El bilingüismo en el sistema educativo español*, DA, 203, 1985, pp. 7-48. MARTÍN SANZ, V.: *El empleo del idioma autonómico en el sistema educativo* (A propósito de la sentencia de la Sala 3ª, Sección 7ª, del Tribunal Supremo de 17 de abril de 1996), RAP, 146, 1998, pp. 191-206.

a la Administración estatal la ordenación de la puesta en práctica de la regulación legal en cuanto afecte a órganos propios. La cooficialidad tiene efectos para todos los poderes públicos y el derecho de los ciudadanos a usar cualquiera las dos lenguas ante cualquier Administración en la comunidad respectiva con plena eficacia jurídica (FJ 5.º).

h) La norma autonómica puede regular el derecho a usar y a ser atendido en la lengua cooficial, que puede ser entendido como “el derecho a no ver rechazadas los ciudadanos las comunicaciones que dirijan a cualquier ente público en la lengua oficial elegida, lo que no es otra cosa que una consecuencia directa del derecho a usarla establecido en la Constitución y en el Estatuto [...] el deber correspondiente se predica de las Administraciones públicas, que son las que deberán proveer los medios necesarios par la efectividad de tal derecho [...] si por ser atendidos se entiende el derecho a que la Administración pública conteste a los ciudadanos en la lengua oficial elegida por ellos. Porque la oficialidad de una lengua implica en definitiva el que en ciertos casos deban los poderes públicos llevar a cabo su actuación y su relación con el ciudadano en esa lengua, cuando es el interesado quien la elige y se ha previsto los medios para ello [...] es consecuencia lógica de la cooficialidad, y su negación supondría el mantenimiento de un *status* inferior (que califican de disglósico) de la lengua a cuya utilización, en sus actuaciones, se negase la Administración [...]”. El reconocimiento del “derecho subjetivo a ser respondido en la lengua oficial elegida, cuando es lengua distinta del castellano, deja un margen a los poderes públicos, en cuanto a las condiciones en que tal derecho puede verse efectivamente satisfecho, que se hace depender de una progresiva adaptación de las respectivas Administraciones [...]” (FJ 8.º).

i) El derecho a utilizar la lengua cooficial determina que la lengua empleada en los procedimientos dependa de la elección que realicen las partes, de modo que los poderes públicos vienen obligados a utilizarla (FJ 9.º). El establecimiento de un servicio de traducción deriva del deber de los poderes autonómicos de garantizar el uso de las dos lenguas oficiales (FJ 12.º). Deber que alcanza a que “los poderes públicos prescriban, en el ámbito de sus respectivas competencias, el conocimiento de ambas lenguas para acceder a determinadas plazas de funcionario o que, en general, se considere como un mérito entre otros [...] el nivel de conocimiento de las mismas” (FJ 14.º).

j) Nada impide que los poderes públicos prescriban el conocimiento de ambas lenguas (castellano y euskera, en este caso) para acceder a determinadas plazas de funcionarios o que, en general, se considere como un mérito entre otros el nivel de conocimiento de las mismas; bien entendido, que todo ello ha de hacerse dentro del respeto a lo dispuesto por los artículo 14 y 2.3 CE, sin que se produzca discriminación. La exigencia del bilingüismo ha de llevarse a cabo con un criterio de razonabilidad y proporcionalidad

desde la perspectiva de lo dispuesto en los artículos 23.2, 139.1 y 149.1.1.^a CE (6). En definitiva, el empleo del euskera implica la provisión de los medios necesarios y, entre ellos, la presencia de personal vascoparlante, tanto en la Administración de la Comunidad Autónoma del País Vasco como en la periférica del Estado (FJ 14.º) (7).

La competencia estatal para regular las condiciones básicas que garantizan la igualdad de todos los españoles en el ejercicio de los derechos y el cumplimiento de los deberes constitucionales (Art. 149.1.1.^a), en cuanto se refiere al derecho de usar y al deber de conocer (Art. 3.1) la lengua española, ha sido regulada por la Ley 30/92, de 26 de noviembre, modificada por la Ley 4/99, de 13 de enero (8). Se precisa el uso de las lenguas en el artículo 36.3, que refunde el contenido del párrafo segundo del apartado 2 y el apartado 3 anteriores. En el uso de la lengua en los procedimientos administrativos han de distinguirse los siguientes supuestos:

(6) La Sentencia del Tribunal Supremo de 8 de marzo de 1999 ha recogido los criterios sobre los efectos de la cooficialidad en el sentido de que el conocimiento de lenguas propias cooficiales puede valorarse como mérito no eliminatorio, aunque para plazas concretas se imponga el conocimiento para garantizar el derecho de los ciudadanos a usar dicha lengua. Se considera discriminatoria la exigencia para plazas no vinculadas directamente a la utilización por los administrados de las lenguas, debiendo valorarse el perjuicio que pueda producirles la falta de exigencia de dicho requisito. Cuando no existan tales circunstancias, no hay dificultad en exigir el conocimiento de la lengua propia y cooficial siempre que no sea discriminatoria por tener carácter obligatorio, expreso o implícito. También las SSTs 20-3-1998 (RJ 1998-3021) y 15-12-1998 (RJ 1999-696) dictadas en relación con acuerdo del Ayuntamiento de Barañáin en las que se recoge la doctrina sobre la materia [SSTS 16-4-1990 (RJ 1990-4978), 8-7-1994 (RJ 1994-6013), 18-4-1995 (RJ 1995-3177), 19-2, 26-3 y 22-7-1996 (RJ 1996-1560, 1996 y 5740), 16-6-1997 (RJ 1997-5264), 14-10 y 12-12-1997 (RJ 1997-7534 y 1997-9589), 20-3-1998 (RJ 1998-3021), 1, 8-3 y 21-10-1999 (RJ 1999-2735, 2743 y 6912), 18-1-2000 (RJ 2000-1227)].

(7) AGUIRREAZKUEENAGA, I. y CASTELLS, J. M.: *La cooficialidad lingüística en la Jurisprudencia Constitucional*, RVAP, 31, 1991, pp. 215-233. BOSCH BENÍTEZ, O.: *Pluralismo lingüístico y Constitución: Aproximación teórica y comentario a la reciente Jurisprudencia constitucional*, Poder Judicial, 7, pp. 55-77. COBREROS MENDAZONA, E.: "La distribución de competencias entre el Estado y las Comunidades Autónomas en materia lingüística", *Autonomías*, 12, 1990., pp. 214-225. FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, T. R.: *La normalización del catalán como problema constitucional*, REDA, 87, 1995, pp. 323-332. FERNÁNDEZ-ESPINAR, L. C.: *La doctrina constitucional sobre el multilingüismo*, Poder Judicial, 7, pp. 79-112.

(8) La proposición no de ley aprobada por el Congreso de los Diputados el 3 de junio de 1997 instó al Gobierno a "que elabore y presente un Proyecto de Ley de modificación de la Ley 30/1992 [...] que solucione las deficiencias detectadas en la aplicación del texto vigente y su mejor adecuación a la realidad plurilingüística del Estado". Con esta finalidad se incorporó en el artículo 36 de la Ley 4/1999 una regulación directamente inspirada en el artículo 231.4 de la Ley Orgánica 6/1985, de 1 de julio, del Poder Judicial, según la redacción dada por la Ley Orgánica 16/1994, de 8 de noviembre.

GONZÁLEZ PÉREZ, J. y GONZÁLEZ NAVARRO, F.: *Régimen Jurídico de las Administraciones Públicas y Procedimiento Administrativo común* (Ley 30/1992, de 26 de noviembre), Madrid, 1994, pp. 459-485; *Comentarios a la Ley de Régimen Jurídico de las Administraciones Públicas y Procedimiento Administrativo Común*, I, 1999, pp. 975-1018.

A) Procedimientos tramitados por la Administración General del Estado (Art. 38.1).

a) En las Comunidades sin lengua cooficial: en castellano.

b) En las Comunidades con lengua cooficial: si los interesados utilizan la lengua cooficial, el procedimiento se tramitará en la misma. Si concurren varios interesados y existe discrepancia sobre la lengua, el procedimiento se tramitará en castellano, pero los documentos o testimonios se expedirán en la lengua elegida por los interesados.

B) Procedimientos tramitados por las Administraciones de las Comunidades Autónomas (Art. 36.2).

a) El uso de la lengua se ajustará a lo dispuesto por la legislación autonómica.

b) La Administración instructora deberá traducir al castellano los documentos, expedientes o partes de los mismos que

a') vayan a surtir efecto fuera del territorio de la Comunidad Autónoma, o

b') estén dirigidos a interesados que así lo soliciten expresamente.

c) Si van a surtir efectos en otra Comunidad donde la lengua distinta del castellano sea cooficial, no se requiere su traducción (9).

2. Precedentes sobre el régimen del euskera en Navarra

2.1. Las acciones de la Diputación Foral en educación y fomento

La Diputación Foral mostró su voluntad de conservación y fomento de la lengua vasca en numerosos acuerdos, como lo acreditan los tomados con fecha de 2 de abril de 1918 y 1 de septiembre de 1919 en relación con la creación, junto con las Diputaciones de Vizcaya, Guipúzcoa y Alava, de la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia y la Sociedad de Estudios Vascos/Eusko Ikaskuntza (10).

(9) Sentencia del Tribunal Constitucional 50/1999, de 6 de abril, FJ 9.

(10) P. URANGA: A favor del vascuence, *Euskal-Erria. Revista Bascongada*, XXXVI, 1897, p. 256, instaba a la Diputación a salvar el "más antiguo monumento de nuestra raza". B. URME- NETA PURROY, *Navarra ante el vascuence. Actitudes y actuaciones (1876-1919)*, Pamplona, 1996.

Por acuerdo de 13 de junio de 1916 aceptó la propuesta de la Sociedad Euskal-Esnalea de San Sebastián en cuanto al "cumplimiento de las disposiciones vigentes en materia de nombramiento de notarios y cuanto sea factible en la provincia con relación a la propuesta". Por acuerdo de 4 de marzo de 1925 decidió hacer una aportación para un premio de obras en euskera, agradeciendo a la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia los trabajos realizados. *Diccionario de Legislación Administrativa y Fiscal de Navarra*, I, Pamplona, 1969, pp. 1823-1825.

Por acuerdo de la Diputación Foral de 28 de noviembre de 1956 se creó dentro de la Institución “Príncipe de Viana” la “Sección para el fomento del vascuence, que dedicará sus actividades al estudio y fomento del vascuence, principalmente en aquellas zonas donde, por su desgaste continuado, ofrezca peligro de desaparición”. Lo justificaba en el interés de que “todas aquellas personas que en el ámbito familiar emplean el vascuence como medio común de expresión, lo continúen hablando, en orden a su conservación y transmisión a sus descendientes, ya que éste constituye el método ideal para lograr la supervivencia de nuestra antigua y venerada Lengua” (11).

En sesión de la Diputación Foral de 25 de enero de 1967 se adoptó un acuerdo sobre la organización de la enseñanza del vascuence para escolares y adultos, así como su valoración como mérito en la función pública, disponiendo, entre otros extremos,

“1.º. La Excma. Diputación ejerce una intensa acción de estímulo entre los niños que conozcan al mismo tiempo el vascuence y el castellano y que se publica asimismo mensualmente una revista destinada a un fin análogo [...] basándose toda actuación en el establecimiento de un bilingüismo práctico, única forma de actuación a juicio de esta Diputación.

“2.º. Se establecerá un sistema coordinado con la Junta Superior de Educación a través del cual se logrará que, en las escuelas de Primera Enseñanza de Navarra y sobre todo en los Centros de Concentración Escolar o escuelas de pueblo importantes de las zonas vascongadas o semi-vascongadas, se dé oficialmente, por parte de la Diputación, media hora de clase de vascuence a los niños que voluntariamente quieran asistir, ello fuera del horario normal de clase y a su continuación, premiándose a los alumnos y profesores que se distingan en su constancia en dicho aprendizaje.

3.º. Se autoriza, asimismo, a la Institución Príncipe de Viana para subvencionar pequeñas escuelas por zonas, o bien para subvencionar escuelas para adultos en aquellos puntos de Navarra donde voluntariamente se origine dicha iniciativa [...]

4.º. Se reconoce oficialmente, como mérito a los efectos de nombramientos de esta Diputación, el conocimiento del vascuence, cuando dichos nombramientos impliquen función en las zonas vascongadas de Navarra” (12).

Con base en la Ley General de Educación de 1970, la Diputación Foral se planteó la creación de parvularios y centros de enseñanza básica bilingües de vascuence y castellano en sesión de 16 de octubre de 1970. La Diputación constató que “viene realizando desde hace años, una labor constante a favor de la conservación del vascuence en Navarra, a cuya finalidad desarrolla la

(11) *Diccionario...*, I, cit., p. 1824. CIÉRBIDE, R.: “Bilingüismo histórico y bilingüismo actual. Patrimonio cultural de Navarra”, *Euskonews & Media*, 98, noviembre 2000, <http://suse00.su.ehu.es>.

(12) *Diccionario...*, I, cit., pp. 1824-1825.

actividad correspondiente. Pero previendo la ampliación de dichas actividades, a tenor de las posibilidades legales vigentes" (13). Trató de hacerlas efectivas, a partir de la posibilidad que la Ley General de Educación de la "incorporación de las peculiaridades regionales que enriquecen la unidad y el patrimonio cultural de España, e introduce, por primera vez en la Historia de la Educación Española, el cultivo de la lengua nativa entre los contenidos de la Educación Preescolar y Enseñanza General Básica".

Se ha de hacer constar que dicha Ley General de Educación de 1970 supuso la ruptura de un proceso histórico de prohibición y restricción de la presencia de las lenguas regionales en los centros escolares, que consolidó la Ley de 9 de septiembre de 1857, conocida como Ley Moyano, reguladora del sistema educativo completo y estableció la obligatoriedad de la enseñanza de 6 a 9 años, los tres grados de enseñanza y la total centralización que privó a los Ayuntamientos de sus anteriores competencias en la materia (14). La prohibición de la enseñanza en lengua distinta del castellano fue recogida en el Real Decreto de 21 de noviembre de 1902 respecto a la de la doctrina cristiana, imponiendo sanciones de amonestación y separación del magisterio a los maestros y maestras que lo hicieran:

"Es vana ilusión creer que la doctrina cristiana en lengua distinta del castellano no habría de redundar forzosamente en lamentable desconocimiento del idioma nacional, con grave daño de los intereses de la patria, que en la lengua tiene su más preciado vínculo de unión entre todas las provincias del reino, vínculo que en ninguna parte importa tanto robustecer como en las escuelas, fundamento el más firme de la educación nacional".

(13) *Diccionario...*, II, cit., p. 1028. En este sentido A. CAMPIÓN, *Gramática de los cuatro dialectos literarios de la lengua euskara*, Tolosa, 1884, p. 26, afirmó que la muerte del euskara se producía "no por causas naturales sino por causas políticas". Como ejemplo de lo afirmado se puede recordar cómo en 1901 el gobernador civil de Navarra prohibió usar el euskara en las escuelas de la montaña. El 21 de noviembre de 1902 el Gobierno de Romanones prohibía usar en las escuelas otra lengua distinta al castellano. El periódico conservador *Diario de Navarra* se dirigía el 1 de octubre de 1903 al gobernador reprochándole sus acciones contra la lengua vasca, "símbolo de nuestras gloriosas tradiciones y emblema de las virtudes de la raza euskara, habréis hecho tabla rasa de un signo fonético propio, exclusivo de este país" (R. LAPESKERA, *De aquellos barrios... Prensa navarra y nacionalidad vasca*, Tafalla, 1996, pp. 44-45). Esta situación dio lugar a la propuesta de Estanislao de ARANZADI a D. Resurrección María de AZKUE, en carta de 4 de enero de 1901, para promover en Pamplona y en los pueblos una escuela de párvulos en la que se enseñara el euskera, el castellano y el inglés (Recogida por J. KINTANA, *Egunkaria*, 17 de octubre de 2001). J. M. TORREALDAI, *El Libro Negro del Euskera*, 1998.

Durante el régimen franquista fueron muy numerosas las disposiciones contrarias a la presencia de otras lenguas distintas de la castellana: OO. 18 y 21-5-1938, 12-8-1938, 16-5-1940, etc.

(14) Por Real Orden de 3 de noviembre de 1858 se suspendió la aplicación en Navarra de sus artículos 182 y ss. Sobre nombramiento de maestros por los Ayuntamientos. M. DE PUELLES BENIGTEZ, *Historia de la Educación en España, II. De las Cortes de Cádiz a la Revolución de 1868*, Madrid, 1985, PP. 245-300.

Para hacer posible el objetivo se adoptó el acuerdo de 15 de diciembre de 1972 que aprobó las Bases para la enseñanza y fomento del vascuence, de gran importancia en su motivación y contenido, porque representó un importante compromiso institucional, a partir de un diagnóstico de la situación, en un momento difícil, política y culturalmente, para el vascuence (15):

A) Del retroceso a la supervivencia de la lengua:

“El retroceso secular del vascuence como idioma común y familiar de una amplia zona de Navarra, adquiere en el momento presente caracteres especialmente graves. El problema hoy más que de retroceso es ya de supervivencia. Esta es la hora en la que, con la muerte de los últimos ancianos vascoparlantes del Valle del Roncal, desaparece el más antiguo dialecto de este idioma singular, acaso el más antiguo de cuantas lenguas vivas subsisten en el mundo” (16).

B) El ámbito territorial de la lengua:

“...hoy no sólo se acelera el ritmo de retroceso sino que se hace cada vez más difícil enmarcar dentro de una línea continua el área de habla vasca, por cuanto que dentro de lo que tradicionalmente se viene estimando como tal, aparecen núcleos en los que el vascuence sólo se conoce por adultos que apenas lo utilizan o han dejado de hablarlo por completo”.

C) Los factores externos que le afectan:

“La exclusión de los idiomas españoles, no oficiales, de los programas de enseñanza, la crisis actual del caserío, reducto principal del vascuence, la emigración de la población rural a los núcleos urbanos, el contacto cada día mayor de aquella con ésta, la influencia de los medios de comunicación social multiplicada por la penetración masiva de los nuevos medios, son causas que explican la grave situación por la que atraviesa hoy el vascuence” (17).

(15) *Diccionario...*, II, cit., p. 1028-1030.

(16) MÚGICA, L. M.: “Zona mixta y proceso de reducción”, *Diario de Noticias*, 28 de octubre de 2001, p. 6.

(17) En 1911 publicó ARTURO CAMPIÓN (“El euskera en Sarasaitzu”, *Euskal-Esnalea*, I, 1911, pp. 2-6 y 17-24), citado por X. Erice Etxegarai, *Vascohablantes y castellanohablantes en la historia del euskera de Navarra*, Pamplona, 1999, pp. 36-39) un trabajo de campo sobre el euskera en el valle de Salazar, en el que formuló conclusiones concretas del ámbito estudiado y generales sobre el problema en todos los territorios donde existía la lengua. Reiteró la diferenciación entre factores externos e internos.

A) Factores externos: son “coadyuvantes, pero no eficientes, de la catástrofe [...] si el espíritu basko reinase y dominase allá como hace doscientos años, maestros y curas y carabineros habrían de amoldarse a él y adaptarse por virtud de la regla universalmente admitida: “quien va a tierra extraña, o aprende la lengua o se calla”.

– Invasión o dominación externa: “Invasión de numerosas gentes extrañas, más fuertes o cultas que las invadidas, a quienes aquéllas imponen [...] su propio idioma”.

– Relaciones con castellanohablantes: “Contacto continuo con gentes extrañas, directamente favorecido por el ejercicio del comercio, la explotación de industrias, la inmigración de veraneantes o turistas y la facilidad de comunicaciones”.

D) La lengua vasca es parte del patrimonio cultural de Navarra:

“Navarra no puede permanecer indiferente ante este hecho que amenaza con la desaparición total de uno de los más raros y preciosos monumentos de nuestro patrimonio cultural. La conciencia de este problema y de su gravedad se extiende cada día más entre las clases cultas del país y alcanza a los propios medios oficiales. La Ley General de Educación proclama entre sus fines “la incorporación de las peculiaridades regionales que enriquecen la unidad y el patrimonio cultural de España e introduce, por primera vez en la Historia de la Educación Española, el cultivo de la lengua nativa entre los contenidos de la Educación Preescolar y Educación General Básica”.

E) Responsabilidad de la Diputación:

“La Diputación Foral de Navarra [...] consciente de la gravedad actual del problema y de su responsabilidad como depositaria de nuestros valores culturales, quiere contribuir por todos los medios a su alcance en la tarea común de conservación y difusión de la *lingua navarrorum*”.

Hecho el diagnóstico, la Diputación se propuso “emprender una amplia, profunda y urgente acción de Enseñanza y Fomento del vascuence”, que “promoverá y apoyará, por todos los medios a su alcance, la enseñanza y fomento del vascuence, principalmente en las localidades y comarcas vascófonas” (18). A tal fin se dispuso la realización de las siguientes acciones:

A) Enseñanza: “Atenderá preferentemente a la primera educación de los niños cuyo idioma familiar o nativo sea el vascuence, y, en general, a la extensión y mejora del conocimiento de este idioma, particularmente en el área vascófona de Navarra” (2.ª.1.º). A tal fin se prevén acciones (3.ª), que podrán ser promovidas por iniciativa municipal, privada o por la propia Diputación (5.ª):

– El apoyo estatal a la lengua oficial: “La ventaja que en la lucha de las lenguas confiere a una de ellas el apoyo oficial. El estado español comete el delito, contra el derecho y la historia, de favorecer a una sola en detrimento de todos los idiomas peninsulares. El castellano disfruta de una posición privilegiada y única”(193)\$2\$. Esta acción “no prosperaría ni produciría efectos permanentes si el país mismo no le prestase el calor de su complicidad. También en Cataluña el castellano se apoderó en provecho exclusivo de la escuela; no obstante, los catalanes mantienen el catalán”.

B) Factores internos:

– Falta de espíritu y patriotismo: “nadie ha cuidado de convertir su baskismo inconsciente, puramente natural, en baskismo consciente y voluntario, capaz de resistir y sobreponerse a las causas externas que le había de socavar”, porque “faltan el nervio, la vitalidad, nombrémosle con su nombre propio, el patriotismo basko”.

– Abandono de la lengua “de una manera inconsciente, involuntaria, por flojedad, por dejadez, a la buena, dogo mal, a la mala de Dios”.

– Abandono por los dirigentes y clases altas: “Faltaron [...] autoridades sociales empapadas de un patriotismo vivo, culto, sabedor de la altísima significación que en la caída de un pueblo posee su idioma [...] La única clase social (digo clase, no individuos) que en Nabarra podía haber mantenido la grande y sana tradición del baskuenze se desentendió de ella”.

(18) En el acuerdo de 25 de enero de 1967 sobre organización de la enseñanza del vascuence ya había diferenciado entre “zonas vascongadas o semivascongadas”.

a) Educación Preescolar y Enseñanza General Básica de niños cuyo idioma familiar o nativo sea el vascuence.

b) Aprendizaje y cultivo del vascuence en los centros de EGB de localidades y comarcas vascófonas.

c) Implantación de clases voluntarias en los centros de los restantes niveles en dichas localidad, especialmente en aquellas en que el retroceso se acusa con mayor intensidad, a las que se dará carácter prioritario.

d) Establecimiento de clases voluntarias de vascuence en los centros de todos los niveles educativos del resto de Navarra (19).

B) Fomento: “se impulsará el estudio, investigación y difusión del vascuence, estimulándose el uso y empleo del mismo en todos los ámbitos de la vida familiar, social, cultural y religiosa del área vascófona de Navarra” (2.ª 2.º), desde una idea general de “extensión y mejora del conocimiento del vascuence en Navarra” (4.ª) (20).

Hasta la plena asunción de las competencias educativas por medio de la Ley Orgánica de Reintegración y Amejoramiento del Régimen Foral, la Diputación Foral realizó una importante labor para la presencia del euskera en el sistema educativo. Los centros públicos fueron el objetivo prioritario por medio de un “programa de acciones para la incorporación en su caso, en los Centros de Educación Preescolar y Educación General Básica de Navarra, de la enseñanza y cultivo del vascuence” (21). Para ello se contrató profesorado bilingüe en régimen similar a los de Escuelas de Temporada y se subvencionó a los Ayuntamientos para hacerlo (22). Se desarrolló una campaña de alfabetización de niños vascoparlantes por medio de los cuadernos “*kili-kili*” “a

(19) Por acuerdo de 15 de octubre de 1976 se estableció una cátedra de lengua vasca en la Escuela Universitaria del Profesorado y por el de 2 de febrero de 1977 se aprobó el régimen de contribución y concesión de ayudas a la enseñanza bilingüe y clases de vascuence (*Diccionario...*, II, cit., pp. 1030-103).

(20) Por medio de este acuerdo la Diputación se adelantó al Decreto 1433/1975, de 30 de mayo, que reguló la incorporación de las lenguas nativas a los programas de los centros de educación preescolar y general básica autorizándoles “con carácter experimental, para incluir en sus programas de trabajo como materia voluntaria para los alumnos la enseñanza de las lenguas nativas españolas” (Art. 1). La enseñanza “tenderá a asegurar el fácil acceso al castellano, lengua nacional y oficial, de los alumnos que hayan recibido otra lengua española como materna, así como a hacer posible el conocimiento de esta última y el acceso a sus manifestaciones culturales a los alumnos que lo soliciten” (Art. 2).

(21) Acuerdo número 69 de 26 de octubre de 1973. *Libro de Actas*, 1973, Tomo II. Sobre todo el período, MAEZTU ESPARZA, V.: *El régimen foral de Navarra en materia educativa y la Ley General de Educación de 1979*, tesis doctoral inédita, Pamplona, 1998.

(22) Por acuerdo de 11 de agosto de 1972 (Acuerdo n.º 57, *Libro de Actas*, 1972, Tomo II) se encomendó al Servicio de Enseñanza las actividades de enseñanza y fomento del vascuence, segregándolas de las Institución Príncipe de Viana, en la que se mantuvieron las publicaciones y otras labores culturales sobre la lengua.

fin de que al propio tiempo que aprenden a leer y escribir en su idioma nativo, adquieran asimismo un mejor conocimiento de la realidad sociocultural navarra" (23).

La Diputación sostuvo su competencia sobre la educación en vascuence frente al Ministerio de Educación y Ciencia en su acuerdo de 20 de abril de 1979, en respuesta al proyecto de Decreto de incorporación de la lengua vasca al sistema educativo del País Vasco en el que se hacía una referencia a Navarra, afirmando "que la regulación de la incorporación de la lengua vasca y de la cultura navarra al sistema de enseñanza se hará con independencia desde la Diputación Foral" (24). Durante el año 1980, la Diputación acordó negociar un convenio para regular las ayudas a las ikastolas y un documento para la incorporación de la lengua vasca al sistema educativo, que como Proyecto de Bases fue aprobado en sesión de 2 de mayo de 1980 (25).

2.2. *La resolución del Parlamento Foral de 3 de noviembre de 1980*

En el período previo a la aprobación de la Ley Orgánica 13/1982, de 10 de agosto, de Reintegración y Amejoramiento del Régimen Foral de Navarra, el Parlamento Foral dictó varias resoluciones sobre lo que debiera ser el régimen del euskera en la nueva estructura político-institucional democrática.

Por resolución del Parlamento Foral de 26 de noviembre de 1979 se requirió a la Diputación Foral el envío "de un Proyecto de Norma que regule la enseñanza de la lengua vasca, en el conjunto del sistema educativo navarro".

Mayor alcance tuvo la resolución del Pleno del Parlamento Foral de 3 de noviembre de 1980, en la que, por iniciativa del Grupo Parlamentario Socialista, declaró que "el castellano y el euskera serán las lenguas oficiales de Navarra", disponiendo que "dicho principio se incorporará a las Bases de Reintegración Foral y Amejoramiento del Régimen Foral de Navarra, así como la competencia plena del Parlamento Foral para su regulación por medio de una Ley" (26). Dicha declaración de bilingüismo tuvo su precedente en el acuerdo de la Diputación de 25 de enero de 1967, en el que se expresó que basaba "toda su actuación en el establecimiento de un bilingüismo práctico" (27).

(23) Acuerdo n.º 88 de 15 de diciembre de 1972, *Libro de Actas*, 1972, Tomo II.

(24) Acuerdo de 20 de abril de 1979. *Libro de Actas*, 1979, tomo I.

(25) Acuerdos de 22 de febrero y 2 de mayo de 1980, *Libro de Actas*, 1980, Tomo I.

(26) El debate y la votación quedaron recogidos en el *Boletín Oficial del Parlamento Foral* de 15 de septiembre de 1981 y la resolución en el de 18 de noviembre de 1980. Las citadas Bases habían sido aprobadas el 1 de julio, (BON 18 de julio de 1980) sin que tuvieran referencia a la lengua. Esta resolución fue adoptada con los votos contrarios de los parlamentarios de la Unión del Centro Democrático (UCD) y de la Unión del Pueblo Navarro (UPN).

(27) *Diccionario...*, cit., I, p. 1824.

En el debate, el portavoz del Grupo Parlamentario de la Unión del Centro Democrático (UCD), Sr. Sagredo, que se posicionó contra la propuesta, afirmó “que había “visto con alegría, con gran alegría el cese de la represión a que ha estado sometida durante años la cultura vasca” (28). Rechazó la declaración de cooficialidad porque “la realidad sociológica no la exige” y “está fuera de lugar en un contexto sociológico navarro en el que el porcentaje de vascoparlantes es más bien pequeño, y repito, por desgracia”. Sin embargo, se mostró favorable a su conservación como parte del patrimonio cultural de Navarra:

“...ni hemos regateado ni regatearemos esfuerzos para conservar todo aquello que es patrimonio irrenunciable de Navarra y de todos los navarros, un patrimonio que comprende una síntesis de culturas, originarias unas veces, asimiladas otras; un patrimonio enriquecido por el pluralismo y que debe ser incrementado desde la comprensión, la tolerancia y la convivencia; un patrimonio pluriforme que puede ser precisamente aniquilado por todo lo contrario, es decir, por la incompreensión, por la intolerancia y por el enfrentamiento entre los propios navarros; un patrimonio en el que nadie discute que la lengua y cultura vascas ocupan un lugar importante, que no sólo no puede perder sino que debe consolidar” (29).

El portavoz del Grupo Parlamentario Socialista, Sr. Arbeloa, fundamentó la cooficialidad en el hecho de “que el euskera, por rico y viejo que sea, no va a poder subsistir si no es a través de la escuela en todos sus grados y a través de los medios de comunicación en todas las esferas”. De tal modo que “bastaría con esto [...] para que los socialistas navarros, tanta y tan injustamente tachados de antivascos, dijéramos que sí a la categoría oficial del eus-

(28) El ministro franquista de Educación Ibáñez Martín expuso la doctrina del régimen sobre la diversidad lingüística en el prólogo a la *Gramática castellana* de Antonio de Nebrija, Madrid, 1946, p. VIII: “La unidad lingüística se requería así, como complemento de la unidad política. [...] Es decir, una patria grande y unida ha de poseer una lengua común. Y ello por la necesidad imperiosa de que sea uniforme la voz de todos los españoles, y esa voz pueda conservarse en el futuro”. Sirvan de ejemplo de la política represiva la Orden de 18 de mayo de 1938 (*B.O.* 21-5-1938) sobre la utilización exclusiva de los nombres en castellano aludió en su preámbulo a la “morbosa exacerbación de algunas provincias del sentimiento regionalista, que llevó a determinados registros [civiles] buen número de nombres, que no solamente están expresados en idioma distinto al oficial castellano, sino que entran una significación contraria a la unidad de la patria. Tal ocurre en las Vascongadas, por ejemplo, con los nombres de Iñaki, Kepa, Koldobika y otros que denuncian indiscutible significación separatista...”. La Orden de 12 de agosto de 1938 (*B.O.* 17-8-1938) declaró “nulas las inscripciones que se hallan practicas en idioma o dialecto distinto del oficial castellano”. Por Orden de 21 de mayo de 1938 (*B.O.* 26-5-1938) sobre nombres de sociedades se exigió su consignación en castellano, aludiendo al de algunas cooperativas que “seguramente más por inercia de costumbre que con el ánimo de mantener sus sentimientos, ciertamente desaparecidos para siempre, y que sólo eran adelantados por una audaz minoría, que ha sido vencida y ha huido de la España nacional, todavía algunas sociedades cooperativas de las Provincias Vascongadas mantienen sus títulos sociales o permiten circular sus Estatutos o Reglamentos redactados en lengua vasca [...] Y siendo absolutamente necesario que el sentimiento nacional y españolista se manifieste sin dudas ni vacilaciones de género alguno y de modo especialísimo en el espíritu y actos de las entidades relacionadas con el Estado...”.

(29) *Diario de Sesiones del Parlamento Foral*, 15 de septiembre de 1981, p. 9.

kerá". Expuso y defendió los modelos de cooficialidad de otros países europeos para terminar defendiendo la necesidad de que una ley desarrollase "el principio de oficialidad, según los principios naturales de la oportunidad, del realismo y de la libertad" (30). En el turno de explicación de voto se refirió a la posible zonificación de la lengua diferenciando entre las zonas vascófonas y las de contacto y a su utilización ante los Tribunales, la Administración y los medios de comunicación (31).

El Grupo Parlamentario de la Unión del Pueblo Navarro (UPN), Sr. Viguria, que intervino y votó contra la propuesta, se manifestó, sin embargo, favorable al *batua* como lengua unificada, que consideró un "gran acierto", porque "me parece que es una labor que hay que seguir haciéndola para unificar todo eso, porque sin grafismo es difícil que un idioma se mantenga" (32). Se manifestó partidario del fomento, del aprendizaje y de la formación, para que de modo paulatino la realidad condujese a la oficialidad (33).

3. La Ley Orgánica 13/1982, de 10 de agosto, de Reintegración y Amejoramiento del Régimen Foral de Navarra

El principio de oficialidad de las lenguas en las Comunidades Autónomas del artículo 3.2 CE se plasmó en el artículo 9 de la Ley Orgánica de Reintegración y Amejoramiento del Régimen Foral de Navarra (LORAFNA). En la Comunidad Foral de Navarra "*el castellano es la lengua oficial*" (Art. 9.1 LORAFNA) y "*el vascuence tendrá también carácter de lengua oficial en las zonas vasco-parlantes [...]. Una Ley foral determinará dichas zonas, regulará el uso oficial del vascuence y, en el marco de la legislación general del Estado, ordenará la enseñanza de esta lengua*" (Art. 9.2 LORAFNA).

El contenido del precepto no se acomodó a la resolución del Parlamento Foral de 3 de noviembre de 1980, que había declarado la cooficialidad del castellano y del euskera en toda Navarra, aunque estuvo presente en el proceso de elaboración del citado artículo 9 de la LORAFNA.

Los representantes de la Diputación Foral en la Comisión negociadora presentaron a los del Estado en la sesión de 29 de abril de 1981, una propuesta de artículo 8 en que se recogía la cooficialidad de ambas lenguas: "El

(30) *Diario de sesiones...*cit., p. 13.

(31) *Diario de sesiones...*cit., p. 21.

(32) En el posterior debate sobre el Proyecto de Ley foral del Euskera, será el portavoz del Grupo Popular Sr. Del Burgo quien rechace al euskera unificado o *batua*, que calificó de "proyecto político concreto y determinado" (*Diario de sesiones*, 31, p. 23 (67), "el batúa, en nuestra opinión, es un artificio creado para sostener unos planteamientos políticos que evidentemente nuestro grupo no comparte" (*Diario de sesiones...*, cit., 81, p. 35 (91)).

(33) *Diario de sesiones...*cit., p. 19.

castellano y el euskara tendrán en Navarra carácter de lengua oficial, y su uso será regulado por una ley foral” (34). Esta propuesta fue modificada porque desde la propia delegación de Navarra los miembros de la UCD no estaban de acuerdo con tal oficialidad, como lo habían demostrado en la sesión del Parlamento Foral de 3 de noviembre de 1980, y los socialistas, que la habían aprobado, habían hablado de la zonificación (35). De ahí que en el texto convenido entre ambas Comisiones en la sesión celebrada en Pamplona el 27 de julio de 1981, para el artículo 8 recogieron los mismos términos del actual artículo 9, aun cuando en el apartado tres se diferenciaban los contenidos de la Ley Foral por medio de tres subapartados: “a) Determinará las zonas vascoparlantes. b) Regulará el uso oficial del vascuence, y c) Ordenará la enseñanza de esta lengua, en el marco de la legislación general del Estado”.

En la sesión de la Comisión negociadora de 23 de diciembre de 1981, la representación del Gobierno del Estado propuso un nuevo texto, en el que desaparecía el apartado 3, del entonces artículo 8: “1. El castellano es la lengua oficial de Navarra. 2. El vascuence tendrá también carácter de lengua oficial en las zonas vascoparlantes de Navarra”.

La propuesta elaborada para la aprobación final por las delegaciones, los apartados 1 y 2 son idénticos a la versión definitivamente aprobada. Sin embargo, en apartado 3 sobre el contenido de la ley foral lo divide en los tres subapartados ya recogidos en el texto del artículo 9 de la sesión de 27 de julio de 1981. En el texto final acordado el 4 de marzo de 1982 figura la que fue la versión definitivamente aprobada y vigente, en la que se agrupan los anteriores tres apartados del número 3 con una redacción continua. El texto negociado de la Ley Orgánica fue aprobado por el Parlamento Foral en sesión de 15 de marzo de 1982 (36).

(34) Este texto fue propuesto a la Comisión de Navarra por los tres asesores de la misma, Sres. Aldea, Asiáin y Zubiaur, elaborado sobre la propuesta del primero con fecha de 17 de enero de 1981: “Art. 13. El castellano y el euskara serán las lenguas oficiales de Navarra. El Parlamento Foral tendrá competencia plena para su regulación por medio de una Ley”. En unas notas adicionales expuso el Sr. Aldea: “1. Se toma el texto de la resolución del Parlamento Foral de 3-XI-1980 que aparece en el *Boletín* de 18-XI-1980. 2. Queda así incorporado el texto de acuerdo con el párrafo segundo de dicha resolución. 3. Se proclama el principio y se atiende a su desarrollo. Reservado este para su regulación plena, por medio de una ley foral, nada más puede efectivamente añadirse”.

(35) En el debate de la enmienda a la totalidad de la Ley del Euskera, el parlamentario del Grupo Popular Sr. Del Burgo expuso la situación planteada: “Ese artículo se consensuó, y aquí hay quienes estuvieron en la negociación [...] es consecuencia de que este Parlamento, aunque aprobó lo que usted dice [se refiere a la cooficialidad], no lo aprobó por mayoría aplastante. Lo aprobó con el voto en contra de los entonces Parlamentarios de UCD y de UPN, y luego el Partido Socialista se apuntó, a pesar de que había votado aquí, se apuntó al criterio de la posición, en ese momento levemente minoritaria, expresada en aquella votación de 3 de noviembre de 1980” (*Diario de sesiones*, 4 de noviembre de 1986, p. 34 (78).

(36) B.O. Parlamento Foral de 30 de marzo de 1982.

Del artículo 9 LORAFNA, se desprende el siguiente régimen (37):

- a) El castellano es la lengua oficial de toda la Comunidad Foral (Art. 9.1).
- b) El vascuence será lengua oficial “en las zonas vascoparlantes de Navarra” (Art. 9.2).
- c) Se encomienda a una ley foral la determinación de las zonas, regular el uso oficial de la lengua y ordenar su enseñanza “en el marco de la legislación general de Estado” (Art. 9.3). Dicha Ley será aprobada por mayoría absoluta (Art. 20.2) (38).

Como puede apreciarse, el precepto se quedó en la declaración de oficialidad territorial de ambas lenguas, en cuanto instrumentos de comunicación. No aludió a ninguna de las lenguas con el carácter de “propia”, esto es, como signo de identidad y factor de integración política (39), desde la idea de que ambas eran “propias” históricamente y habían convivido con distinta presencia, siendo conocidas incluso por los euskaldunes. Se huyó de cualquier debate esencialista o identitario y del alcance político de atribuirles otro significado que no fuera el de medio de comunicación, con los efectos relevantes derivados de su oficialidad territorial total para el castellano y parcial para el euskera. Este punto de partida supuso una mejor posición para la lengua oficial predominante en la sociedad y en las instituciones políticas y administrativas, de modo que la oficialidad de la otra lengua era limitada en el territorio vinculando su alcance institucional a su presencia social limitada en origen, todo lo cual consolidó la diglosia. Sirvió, además, para reducir el compromiso institucional en la promoción de su conocimiento y uso social y oficial (40).

(37) SANTAMARÍA PASTOR, J. A.: Comentario al artículo 9, en *Comentarios a la Ley Orgánica de Reintegración y Amejoramiento del Régimen Foral de Navarra*, Madrid, 1992, pp. 155-158.

(38) Conforme al artículo 20.3: “Requerirán mayoría absoluta para su aprobación, en una votación final sobre el conjunto del proyecto, las leyes forales expresamente citadas en la presente Ley Orgánica y aquellas otras que sobre organización administrativa y territorial determine el Reglamento de la Cámara”. Requieren tal quórum, además de la reguladora del euskera, la que fija el número de parlamentarios y la elección del Parlamento (Art. 15), la de presupuestos (Art. 18), la de iniciativa legislativa popular (Art. 19), la refundición de textos legales (Art. 21.2), la de composición y atribuciones del Presidente y del Gobierno (Arts. 25 y 30) y la de Administración Local (Art. 46).

(39) En este sentido el preámbulo de la Ley 1/1998, de 7 de enero, de Política Lingüística de Cataluña, afirma que “la lengua catalana es un elemento fundamental en la formación y la personalidad nacional de Cataluña, un instrumento básico de comunicación y cohesión social de los ciudadanos y ciudadanas [...] testimonio de fidelidad del pueblo catalán hacia su tierra y su cultura específica”.

(40) J. VERNET I LLOBET, *Normalització Lingüística i accés a la funció pública*, Barcelona, 1992, pp. 43-45, identifica el carácter de lengua oficial con el de lengua propia: “El carácter de *propio* es un rasgo distintivo de las lenguas autonómicas. Aunque no todas, puesto que la lengua vasca en Navarra comparte la citada calificación con la lengua castellana. Por tanto, en general, se trata de una diferencia a favor de las lenguas territoriales que sitúa al castellano como

II. LA LEY FORAL DEL VASCUENCE

1. Proyecto de Ley Foral del Euskera

Cumpliendo la exigencia del artículo 9 de la LORAFNA, y a fin de formar el marco legal-institucional previsto en aquella, el Gobierno de Navarra elaboró un borrador de anteproyecto de ley para ser negociado con los grupos parlamentarios (41). Un año después remitió al Parlamento el "Proyecto de Ley Foral del Euskera", que dio lugar a la Ley Foral 18/1986, de 15 de diciembre, del Vascuence. El Proyecto estaba compuesto por la exposición de motivos, veintinueve artículos y dos disposiciones finales (42). Pretendía, según expuso el Consejero de Educación y Cultura Sr. Felones, "el desarrollo de la Constitución en su artículo 3.3 y el desarrollo del Amejoramiento en su artículo 9.2":

"Esto traía como consecuencia la aparición de una zona vascófona donde la cooficialidad plena al máximo nivel estaba garantizada en el artículo 9.2 de la Ley Orgánica de Reintegración y Amejoramiento del Régimen Foral de Navarra. Y la aparición, a su vez, de una zona mixta y una zona no vascófona, basada en el principio de fomento y amparada en el artículo 3.3. de la Constitución, fomento que se pretende más o menos intensivo en la zona mixta y más o menos matizado en la zona no vascófona" (43).

A reserva de invocar sus previsiones y régimen cuando se detalle el contenido de la Ley vigente, se ha de hacer constar que en su artículo 5 se previó establecer una zonificación diferenciando entre la zona vascófona, la zona mixta y la no vascófona. El régimen del uso oficial, de la enseñanza y de los medios de comunicación se regulaba de modo diferenciado para cada una de ellas (44).

lengua oficial por un hecho externo, dado que su oficialidad se produce por ser lengua preceptiva en el ámbito estatal, mientras que la lengua territorial lo es por una motivación intrínseca: la realidad histórica y social de la comunidad. El término *propio*, pues, se contrapone esencialmente a las palabras *común* y *ajeno*: *común* a todas las Comunidades Autónomas y *ajeno* a la comunidad respectiva. De forma que tales adjetivos, por contraposición, son predicables del castellano en los territorios en donde existe una autodenominada o lengua propia".

(41) En el debate y votación del dictamen de la Ley Foral, el Consejero Sr. Felones expuso la actitud de los grupos sobre aquel texto: "La consecuencia de esta invitación podríamos resumirla diciendo que provocó un silencio elocuente de los Grupos Parlamentarios, las críticas generales de los grupos nacionalistas y una nula voluntad de negociación de los grupos políticos representados en el Parlamento, a excepción del Grupo de los Nacionalistas Vascos (*Diario de sesiones*, 80, 1 de diciembre de 1986, p. 7).

(42) *B.O.* Parlamento de Navarra de 9 de octubre de 1986, pp. 13-17. Su contenido será expuesto en relación con el de la Ley Foral 18/1986, de 15 de diciembre, del Vascuence.

(43) *Diario de sesiones*, 80, 1 de diciembre de 1986, p. 7.

(44) Las reacciones frente al Proyecto de Ley fueron diversas y las describió dicho Consejero de modo muy real y expresivo: "En los sectores nacionalistas, hubo un rechazo mayoritario, con alguna ligera excepción como pudo ser la del lingüista Pello Salaburu y, todo hay que

1.1. *Enmiendas a la totalidad*

El proyecto de ley fue objeto de tres enmiendas a la totalidad. La primera, la que presentó el Grupo Parlamentario Popular con texto alternativo. La segunda fue la del Grupo Parlamentario Nacionalista Vasco también con texto alternativo. La tercera enmienda, asimismo acompañada de un nuevo texto, la registró el Grupo Parlamentario de Unión del Pueblo Navarro (45).

1.1.1. Enmienda del Grupo Parlamentario Popular

El Grupo Popular la presenta por “entender que el texto sometido a la consideración del Parlamento no se ajusta a lo dispuesto en el artículo 9 de la Ley Orgánica de Reintegración y Amejoramiento del Régimen Foral de Navarra”.

Invocando el artículo 9.2 de la LORAFNA, concreta las “zonas vascoparlantes, en las cuales se establece la cooficialidad del vascuence con todas sus consecuencias”. Para el resto de Navarra se establece “la exclusiva oficialidad del castellano [que] no impide [...] que el Gobierno de la Comunidad Foral realice acciones de fomento del vascuence, en cuanto patrimonio cultural, lo que en su día podrá dar lugar a una ampliación de las zonas vascoparlantes, modificación que se reserva a la decisión, mediante Ley Foral, del Parlamento de Navarra”.

En los trece artículos del texto alternativo se regulaba exclusivamente el uso del vascuence en las zonas consideradas vascoparlantes, “donde el vascuence mantiene un grado suficiente de vitalidad, reflejado en el número de hablantes y en otros factores sociolingüísticos que hacen indiscutible la referida calificación” (Art. 2.1). Los artículos 1, 2 y 3 determinaban las zonas vascoparlantes y el carácter de lengua oficial del vascuence en ellas, junto al castellano (Art. 3). En el resto del territorio de la Comunidad Foral, considerado como “zona no vascoparlante”, el Gobierno de Navarra “fomentará la enseñanza del vascuence [...] con pleno respeto al principio de voluntariedad. Asimismo, velará por la presencia del vascuence en los medios de comunicación de carácter público” (Disposición Adicional).

decirlo, una actitud muy responsable de los Nacionalistas Vascos, que en todo caso intentaron buscar el acuerdo máximo en torno al proyecto de Ley presentado. Por parte de los sectores no nacionalistas hubo lo que yo llamaría un farisaico desgarró de vestiduras, puesto que alguno de estos grupos, en definitiva, hablaron de una cooficialidad en toda Navarra, y así se reflejó en las enmiendas que trajeron a este Pleno y que fueron derrotadas por la Cámara. UPN presentó una enmienda a la totalidad, como asimismo el Partido Demócrata Foral de Navarra-PDP, una enmienda, en definitiva, que se envolvió, en este segundo caso, en una campaña de acusaciones que, a la vista de cómo han circulado los acontecimientos, debemos llegar a la conclusión de que no eran verdaderas, por no decir que en su mayor parte (...) se han confirmado falsas” (*Diario...*, cit., pp. 7-8).

(45) *BOPN*, 60, 4 de noviembre de 1986, pp. 2-12.

En la defensa de la enmienda, el portavoz del Grupo, Sr. Del Burgo, afirmó que en su intervención “no hay ni habrá ni un ápice de visceralidad ni de crispación”, para terminar afirmando:

“No somos dogmáticos, ni tenemos la arrogancia de pretender que la verdad es exclusivamente nuestra. Sólo exigimos respeto para nuestra actitud. Estamos libres de componendas y no tenemos que pagar ningún precio a nadie” (46).

Invocando al arzobispo medieval Jiménez de Rada, aludió a la pertenencia de Navarra a una “comunidad superior” hispánica, a la presencia del romance en el Fuero General y en las Leyes de Corte y a la convivencia de lenguas y culturas diferentes. Negó que el vascuence sea elemento clave de la identidad:

“Pero el vascuence no es nuestra única lengua propia. De ahí que no podamos compartir la tesis del redactor del estudio sociolingüístico que ha servido de base al Gobierno para la redacción del proyecto de Ley, cuando afirma que el vascuence es la clave de la identidad de Navarra [...] La identidad de Navarra no viene definida por el vascuence, que forma parte del ámbito cultural de nuestro pueblo, pero que no es el único factor determinante de su identidad”.

Afirmó que el retroceso histórico del vascuence:

“no ha sido por la represión, como se pretende desde algunas posiciones políticas radicales, sino por la consolidación de otra lengua, surgida entre nosotros, tan propia o autóctona como el vascuence, que hoy llamamos castellano...” (47).

Para el portavoz popular un “aspecto esencial de la cuestión del vascuence es su relación con determinados planteamientos políticos del naciona-

(46) *Diario de Sesiones del Parlamento de Navarra*, 4 de noviembre de 1986, pp. 19 (63)-21 (65).

(47) En el debate de las enmiendas a la exposición de motivos rechazó el apartado tercero del proyecto en el que “se habla de la larga discriminación o cuando menos de un consentido abandono; yo creo que eso son apreciaciones subjetivas que contribuyen a clarificar lo que la Ley previene respecto del cumplimiento de las obligaciones legales en cuanto al Mejoramiento del fuero y al cumplimiento de esa labor de fomento que el Gobierno tiene” (*Diario de sesiones*, 19-11-1986, 35, p. 31(263)). Como se ha expuesto, no participaba de la misma opinión el Sr. Sagredo, portavoz del Grupo de la UCD, al que también pertenecía el Sr. Del Burgo, cuando en el debate de la propuesta de resolución de 3 de noviembre de 1980 se alegraba del “cese de la represión a que ha estado sometida durante años la cultura vasca” (*Diario...*, cit., p. 9). El Sr. Sagredo entraba a formar parte del grupo de quienes sostienen “posiciones políticas radicales”.

Tampoco participó de la opinión el portavoz de UPN, Sr. Allí: “A nuestro grupo no le causa ningún pavor que en el párrafo 2 se haga referencia a la existencia de motivos de orden extralingüístico, que han puesto muchas veces en quiebra la existencia o, por lo menos, el mantenimiento del vascuence, ni tampoco que en el párrafo 3 se haga la valoración de que ha habido procesos de discriminación o por lo menos de consentido abandono, por cuanto esto entendemos que no es más que una valoración objetiva de un proceso histórico, sin necesidad de acudir a ejemplos que bien podrían ser utilizados” (*Diario de sesiones*, 35, p. 33 (265)). Como ejemplo de lo afirmado me remito a las acciones del gobernador civil de Navarra prohibiendo usar el euskara en las escuelas de la montaña y a las actuaciones del Gobierno de Romanones que prohibió usar en las escuelas otra lengua distinta al castellano. Prueba del “consentido abandono” son acciones como las del Ayuntamiento y la Junta local de Ituren que en 1903 apoyaron la exclusión

lismo vasco". A tal fin expuso las actitudes de Sabino Arana y de Federico Kruszwig para sostener que "la identificación que se hace entre *euskaltzale* y nacionalista ha hecho mucho daño a la lengua y me parece un desastre":

"Cuando el bilingüismo es natural [...] la cooficialidad es una consecuencia de la propia naturaleza de las cosas. Pero cuando el bilingüismo se trata de introducir en una comunidad esencialmente monolingüe los problemas se multiplican de tal forma que pueden afectar a la convivencia civil".

"Sería lamentable dividir al pueblo navarro en euskaldunes y castellanófonos, como si se tratara de dos comunidades distintas".

Defendió el contenido del Amejoramiento sobre la oficialidad del vascuence en la zona vascófona, sin cerrar la posibilidad de que toda Navarra pudiera serlo, porque

"la extensión a toda Navarra de la oficialidad del vascuence sería una acción carente de realismo y contraria a la realidad no sólo histórica sino sociolingüística. Por el contrario, el reconocimiento [...] de la cooficialidad del vascuence en las zonas vascoparlantes es una previsión de extraordinaria importancia para frenar el retroceso del vascuence. Las áreas vascoparlantes no son zonas de fosilización lingüística. Podrán ampliarse o reducirse en función de la demanda social. El bilingüismo podrá extenderse a las restantes zonas en la medida en que el pueblo navarro libremente lo decida. Navarra puede llegar a ser toda ella zona vascoparlante, si tal es la voluntad de su pueblo".

Rechazó el texto del proyecto de Ley por entender que debe limitarse en su regulación exclusivamente a establecer el régimen de su presencia en las zonas vascófonas, sin previsión alguna para el resto de Navarra, por lo que

"no se ajusta a las previsiones del Amejoramiento del Fuero. El objeto de la Ley no puede ser otro que regular la oficialidad del vascuence en las zonas vascoparlantes [...] en el resto de Navarra la acción del Gobierno podrá ser de fomento del vascuence, en cuanto patrimonio cultural, pero sin interferir la libre voluntad de padres y, en su caso, alumnos en cuanto a la enseñanza y sin extender determinados efectos de la oficialidad a las relaciones con la Administración, a la publicación bilingüe de los Boletines Oficiales, o a la nomenclatura de los topónimos de toda la Comunidad" (48).

del euskera de la enseñanza, como recogió A. CAMPIÓN, *Discursos políticos y literarios*, Pamplona, 1907, p. 172. Para J. GÚRPIDE, *Geografía e Historia de Navarra*, Pamplona, 1944, p. 84, "si el vascuence se muere en Navarra será porque los navarros son indiferentes a la extinción de este misterioso legado de nuestra antigüedad".

(48) En el turno de réplica calificó al contenido de los artículos 16, 17, 18, 19, 20 y 26 como propio de la cooficialidad, insistiendo en que "lo que estamos negando es que se dé aspectos de cooficialidad en zonas que no son vascoparlantes y en las que, por consiguiente, no puede ser cooficial el vascuence". En relación con la previsión de que en la zona mixta los ciudadanos tuvieran derecho a usar ambas lenguas en sus relaciones con las administraciones públicas, afirmó: "Este es un efecto clásico y típico de la cooficialidad [...] en este aspecto se sale totalmente del Amejoramiento del Fuero". [...] "Darle al vascuence en las zonas no vascófonas la posibilidad de mover a la Administración Pública para hacer determinadas actuaciones, evidentemente, eso

1.1.2. Enmienda del Grupo Parlamentario Nacionalista Vasco

La enmienda a la totalidad formulada por el Grupo Nacionalista Vasco pretendía “declarar la cooficialidad del euskera en Navarra”, tal y como había resuelto el Parlamento Foral en 1980. En la exposición de motivos explicaba que el texto propuesto “reconoce el euskera como lengua propia de la Comunidad Foral y el euskera y el castellano como lenguas oficiales en su ámbito territorial”.

El artículo 2 declaraba que “la lengua propia en la Comunidad Foral de Navarra es el euskera”. El euskera y el castellano tendrían el carácter de lenguas oficiales (Art. 3). A partir de tal oficialidad, “todos los ciudadanos [...] tienen derecho a conocer y usar las lenguas oficiales”, concretando los derechos lingüísticos fundamentales (Art. 5.2), cuyo ejercicio garantizarán los poderes públicos a fin de que sean efectivos y reales (Art. 5.3). Desde el principio de la cooficialidad se regulaba el uso de la lengua en las actuaciones de los poderes públicos en la Administración, la enseñanza, en los medios de comunicación social y en el uso social.

En la defensa de la enmienda el portavoz del grupo proponente, Sr. Cabasés, manifestó que se trataba de “un proyecto alternativo, mediante el cual se propone la declaración de cooficialidad del euskera en toda Navarra”. Planteó la modificación del artículo 9 de la LORAFNA si representaba una dificultad para conseguirla, entendiendo que cuando el citado artículo

“habla de zonas vascoparlantes nos daremos cuenta de que las zonas no hablan y que, en cualquier caso, y si interpretásemos el hablar de las zonas, los topónimos de Navarra, si algo refleja es su realidad euskaldún, desde arriba hasta abajo de Navarra. Por lo tanto, esa interpretación literal avalaría una posición de reconocimiento de la lengua, del euskera como lengua propia de Navarra y, por supuesto, eso conllevaría el aval también para declarar su cooficialidad en nuestro territorio”.

Aludió a cómo la zonificación derivada del artículo 9 LORAFNA introducía

“una división de los navarros, puesto que aquellos que viven en una zona, tienen un idioma oficial, y los que viven en otra zona tienen otro idioma oficial [...] está claro que el artículo 9 del Amejoramiento es una vergüenza política, una vergüenza jurídica para los navarros [...] y mientras eso se mantenga, una divi-

excede de lo que significa la interpretación auténtica de lo que debe ser una cooficialidad” [*Diario de sesiones...*, cit., p. 35 (79)]. En relación con la enmienda del Partido Nacionalista Vasco aludió a la intervención del portavoz del Grupo Socialista: “El señor Cristóbal ha dicho que la zona mixta es una zona en la que la oficialidad no tiene plenos efectos, es decir, en la zona mixta hay efectos de cooficialidad que no autoriza el Amejoramiento del Fuero, que no autoriza la Constitución. Porque una cosa es fomentar el euskera y otra cosa es darle efectos de cooficialidad, que eso solamente se puede hacer en las zonas vascoparlantes, de acuerdo con lo que dispone el Amejoramiento del Fuero” [p. 46 (90)].

sión real de los navarros por razones idiomáticas, vulnerando cualquier principio constitucional, vulnerando la propia realidad que hace que existan vascoparlantes en todas las zonas de Navarra, e imposibilitando un tratamiento normal [...] del problema lingüístico" (49).

En el turno en contra, el Sr. Zubiaur, en nombre del Grupo de Unión del Pueblo Navarro, rechazó el texto alternativo propuesto en la enmienda porque seguía el modelo de la Comunidad Autónoma Vasca, que

"aquí no nos sirve, porque las situaciones son distintas, el traje es distinto, los cuerpos políticos son distintos, y no se puede aplicar el mismo ropaje. [...] El Amejoramiento habla de la lengua oficial castellana y que el vascuence también tendrá el carácter de la lengua oficial en las zonas vascoparlantes" (50).

El portavoz del Grupo Moderado, Sr. Pegenaute, aludió a la disconformidad con el Amejoramiento y a la actitud radical e irreal del contenido del texto propuesto. Hizo referencia a la existencia de dialectos, subdialectos y variedades, invocando la descripción de Luciano Bonaparte y anunciando la presentación de una enmienda para reflejar "una realidad más tangible que la que ustedes adjuntan y hablan de euskera para toda Navarra" (51).

1.1.3. Enmienda del Grupo Parlamentario Unión del Pueblo Navarro

La enmienda de UPN propuso la devolución del texto remitido y la tramitación del que presentó como alternativo y adujo que el proyecto del Gobierno, además de no acomodarse a la Ley Orgánica de Reintegración y Amejoramiento del Régimen Foral, empleaba

"1) [...] una denominación inadecuada

2) No se adecua a la denominación de la lengua (52).

(49) *Diario de sesiones...*, cit., p. 36 (80). Invocó un acuerdo de la Diputación Foral de 11 de enero de 1896 en el que se acordó "gestionar cerca del gobierno de Su Majestad la declaración preceptiva de la enseñanza del vascuence en las Escuelas del territorio vascongado".

(50) *Diario de sesiones...*, cit., p. 41 (85).

(51) *Diario de sesiones...*, cit., p. 44 (88).

(52) Se refería a su denominación como Ley del euskera. En el debate de 4-11-1986 el portavoz de UPN criticaba el uso del término en lugar del de vascuence, que no la utiliza "porque ni quiere, ni le interesa utilizar el sinónimo [...] dígase que se llama euskera porque es el nombre con que se denomina oficialmente en la Comunidad Autónoma Vasca y punto. Pero nosotros seguiremos diciendo que en la Comunidad Foral de Navarra, esa lengua tiene el nombre de vascuence" (*Diario de sesiones*, p. 49).

Se trataba de un debate terminológico porque, conforme al diccionario de la Real Academia de la Lengua, están admitidas como sinónimos referidos a la lengua las voces *euskera*, *eusquera*, *vasco* y *vascuence*. TOVAR, A.: "Vascos, vascones, euskera", *Fontes Linguae Vasconum*, 49, 1987, pp. 5-9

Para cambiar la denominación se presentaron las enmiendas 15 y 141 del Grupo Popular y 142 de UPN, y se aceptó la primera para acomodarla a la utilizada por el artículo 9.2 LORAFNA.

3) Presenta ambigüedad en torno a la determinación de dónde tiene carácter oficial el vascuence.

4) Sugiere un uso oficial del vascuence más allá de las zonas vascoparlantes.

5) Estableciendo unas zonas "vascófonas" y "mixta" que no se corresponden con lo previsto en la Ley 13/1982.

6) No garantiza suficientemente el principio de voluntariedad en la elección de la lengua.

7) Determina una incorporación del vascuence a los planes de enseñanza más allá de la realidad sociolingüística" (53).

Partiendo del artículo 9 de la LORAFNA, el artículo 2 expuso que el castellano es la lengua oficial de toda Navarra, y el vascuence en las zonas vascoparlantes delimitadas por el artículo 3.1. Se regula el uso de la lengua en las zonas vascoparlantes en el ámbito de la Administración, la enseñanza y en los medios de comunicación social. En el resto de la Comunidad se prevé la enseñanza "del vascuence", que podrá ser apoyada "por los poderes públicos y, en su caso, ser subvencionadas con arreglo a los programas de fomento de las enseñanzas complementarias que con carácter general se establezcan" (Art. 24).

En sus disposiciones adicionales UPN exigía la existencia de un número mínimo de alumnos para modificar la estructura de los centros educativos (1.ª) y la regularización de los centros escolares de iniciativa privada para el mantenimiento de los apoyos económicos (2.ª).

En el debate sobre la enmienda a la totalidad del Grupo Popular, el Portavoz de Unión del Pueblo Navarro, Sr. Gurrea, además de aceptar los argumentos del Sr. Del Burgo, afirmó:

"...La convicción que tenemos como Grupo político de que los socialistas se están apartando del artículo 9 de la Ley de Reintegración y Amejoramiento del Régimen Foral de Navarra y que están metidos [...] en un proceso de huida hacia adelante, de torbellino, en una especie de vorágine con respecto al vascuence, que les ha llevado, a nuestro juicio, a sobrepasar los límites que ellos mismos aceptaban para el bilingüismo hace no muy poco tiempo" (54).

(53) Las enmiendas a la totalidad se rechazaron y la ley quedó finalmente aprobada con los votos en contra de UPN y los nacionalistas vascos, sin que participaran en los debates Herri Batasuna.

El portavoz de la UPN Sr. Alli afirmó en la explicación de voto sobre el dictamen que "no es nuestra Ley, porque no asume todos los postulados de nuestra enmienda a la totalidad y del texto alternativo". "Se mantiene el criterio de las zonas, al que nuestro Grupo se oponía por entender que no estaba basado en el artículo de la LORAFNA. Sin embargo, en el aspecto positivo, el principio de voluntariedad en que se apoyaba nuestro grupo se ha respetado, incluso se ha hecho énfasis de una forma destacada en la voluntariedad y en la progresividad". (*Diario de Sesiones* de 2-12-1986, pp. 38-39).

(54) *Diario de sesiones del Parlamento de Navarra*, 4 de noviembre de 1986, p. 25 (69).

También aludió a la división en zonas prevista en el Proyecto de Ley:

“...a una zona que ahora llaman ustedes vascófona, más a una zona que ustedes llaman mixta, y que vaya usted a saber qué quiere decir. Y también, a una zona no vascófona, aunque naturalmente ese uso oficial está [...] muy limitado, pero existe el uso oficial, y, si no, vaya usted al Título, al capítulo correspondiente, y verá que sigue estando debajo del epígrafe del uso oficial” (55).

En el turno de la defensa de la enmienda del Grupo de la Unión del Pueblo Navarro, el Sr. Gurrea abundó en los argumentos que había apuntado en la intervención anterior, rechazó la denominación como Ley del *euskera* y la cooficialidad que, a su juicio, se pretendía establecer. Respecto a la denominación del proyecto como *Ley del euskera*, manifestó que con ello se trataba de no respetar los términos del artículo 9 de la LORAFNA a fin de “señalar que del Mejoramiento [...] el artículo 9, el título de vascuence puede modificarse, como luego modifican otros aspectos importantes de esa Ley” (56). Insistió en la incorrecta elección del título, que no puede ser otro que el que aparece recogido en el artículo 9 citado. Otro tanto imputó a la referencia a la oficialidad del castellano, que no es una lengua oficial más, sino “la lengua oficial de toda Navarra” (57).

El argumento en el que más insistió se refería a la exclusiva cooficialidad en las zonas vascoparlantes, afirmando que no cabe atribuirlo en el resto de las zonas como, a su juicio, pretendía el Gobierno socialista:

“Nosotros entendemos que la necesidad de dotar de un estatuto jurídico a la oficialidad del vascuence en las zonas vascoparlantes no exige en modo alguno extender esa oficialidad a otras zonas, como es la mixta, que ha creado el proyecto del gobierno socialista, porque en ese momento se está desvirtuando ya la propia clasificación que la Ley de Mejoramiento establece, cuando habla de unas zonas vascoparlantes y, *sensu contrario*, establece otras que no son vascoparlantes” (58).

(55) *Diario de sesiones del Parlamento de Navarra*, 4 de noviembre de 1986, p. 26 (70). El portavoz del Grupo Moderado, Sr. Pegenaute Garde, se dirigió al Sr. Gurrea diciéndole: “...no vea pactos, no vea fantasmas, [...] no sea usted maniqueo. El mundo es más rico hoy cultural y educativamente hablando que lo fuera ayer. No se ancle en el pasado”. Reprochó a Del Burgo su lectura parcial y limitada del artículo 9 de la LORAFNA, al que califica de “encaje de bolillos. Hecho y aprobado para salvar una situación política, la de los años 79-82 [...] e ideado y aprobado como si nunca hubiera de tener que desarrollarse. [...] elaboraron ustedes un artículo que permitía salvar un escollo político, pero que nada aclaraba, y lo que es más grave, todo lo dejaba, lo cual es buena treta política, en manos de quien les iba a suceder a ustedes, es decir, nosotros, en el Parlamento” [*Diario...*, cit., p. 31 (75)].

(56) *Diario de sesiones...*, cit., p. 49 (93). El Decreto Foral 135/1996, de 11 de marzo, BON 37/1996, de 25 de marzo, denomina Consejo Navarro del Euskera al órgano colegiado asesor y de participación.

(57) *Diario de sesiones...*, cit., p. 50 (94).

(58) En el turno de réplica insistió en que el proyecto de Ley “establece unas zonas, entre ellas la zona mixta, a la que le da usted un uso oficial”. De tal modo que “si se incluyen como zonas de uso oficial zonas que no están incluidas en lo que nuestro mapa lingüístico califica como zonas vascoparlantes, no va a tener nuestro voto” [pp. 58-59 (103)]. El Presidente del Gobierno, Sr. Urralburu, negó tal extensión de la cooficialidad al resto de las zonas y calificó las propuestas como “medidas de fomento” para “garantizar a los ciudadanos el derecho a dirigirse a la Admi-

A partir de tal pronunciamiento, hizo constar cuál era la línea de política lingüística de UPN, lo que resultará una clara advertencia de sus comportamientos futuros, que, como tendremos ocasión de analizar, llegaron por medio del Decreto Foral 372/2000, de 11 de diciembre:

“Nosotros, en el texto alternativo creo que hemos dejado claro [...] que esa es la política de bilingüismo que estamos dispuestos a hacer, a ejercer en el caso de que nos cupiera la responsabilidad de gobernar y, en cualquier caso, esos son los términos en los cuales nosotros estamos dispuestos a elaborar un proyecto de Ley de uso oficial del vascuence en Navarra, que tenga una mayoría de votos suficiente como para que sea una Ley ampliamente sentida y consentida por los navarros” (59).

1.1.4. Posición del Gobierno de Navarra

En el debate de las enmiendas a la totalidad, el Gobierno de Navarra, por medio de su Consejero de Educación y Cultura Sr. Felones, expuso su postura, que podemos sistematizar en los siguientes puntos (60):

A) El término *euskera* se utiliza por ser común y sinónimo de otros como *euskara* o *vascuence*, por lo que “no es válido juzgar que nos salimos de la LORAFNA por emplear un sinónimo exacto. Para el Gobierno, *euskera* y *vascuence* son igualmente claros, válidos y hermosos términos”.

B) La calificación del *euskera* como lengua propia, del mismo modo que el castellano, no es una declaración retórica, sino que pretende dejar claros varios motivos:

a) “...la Ley es una norma de protección del patrimonio cultural propio, del que es parte inseparable el *euskera*, como también lo es el castellano”.

nistración Foral también en *euskera*, con independencia de que esta no tenga la obligación de contestarles en esa lengua. [...] es muy libre el Parlamento de Navarra de introducir cualquier medida de fomento del *euskera*, con tal de que no viole a los ciudadanos su derecho a prescindir, a no utilizar, a no aprender, a no estudiar, a no usar el *euskera*” [p. 51 (95)].

(59) *Diario de sesiones...*, cit., p. 50 (94). M. J. IZU BELLOSO, *Navarra como problema. Nación y nacionalismo en Navarra*, Madrid, 2001, p. 436: “La regulación del *euskera*, paradójicamente, responde a criterios tomados del nacionalismo vasco conscientemente pensados para combatirlo. [...] El *vascuence* es la lengua oficial sólo en las “zonas vascoparlantes”. Con ello se acoge la idea típicamente nacionalista de que la lengua es propia de una tierra, y cada tierra va unida a una lengua. El *euskera* es la lengua propia del solar vasco, y éste se define por la lengua. Resulta menos importante el factor humano. Es decir, las personas que hablan la lengua, que las zonas –vascoparlantes, nada menos-. Aunque la mayor parte de los vascos no hable *euskera*, es su lengua porque es la lengua de su tierra –y harían bien en aprenderla, añadiría un nacionalista vasco-. El navarrismo acepta acriticamente estas ideas pero les da la vuelta: si evita la oficialidad y la transmisión del *euskera* en la mayoría de las zonas estas ya no pueden ser incluidas en “lo vasco”. La contención de la lengua vasca es una contención a la expansión de las ideas nacionalistas. Si los nacionalistas tienden a pensar que un buen nacionalista debe hablar *euskera*, y que quien habla *euskera* debiera ser nacionalista, los navarristas en perfecta coherencia con ello creen que evitando que se hable *euskera* se evitaría que haya nacionalistas”.

(60) *Diario de sesiones...*, cit., pp. 22 (66)-24 (68).

b) “Porque el concepto de lengua “oficial” no alcanza a reflejar esta realidad, que va más allá de una calificación jurídico-administrativa”.

c) “Porque se hace necesaria una referencia en tal sentido con el fin de asociar el contenido de la Ley a los preceptos constitucionales que hablan de las lenguas de las Comunidades”.

d) “Al margen del mayor o menor arraigo material de que hoy goce el euskera, es indiscutible su condición de lengua de la Comunidad. La declaración de lengua propia sienta el punto de partida de una política de fomento y protección como la que se propone (...) al margen de la regulación de la oficialidad”.

C) La ley respeta el principio de territorialidad previsto en el artículo 9 de la LORAFNA, al determinar las zonas vascoparlantes y regular la oficialidad del euskera “en esa zona y sólo en esa zona”.

Rechazó la actitud de quienes “de la cooficialidad reservada sólo a la zona vascófona deducen la impropiedad de cualquier medida relacionada con el euskera fuera de esa zona”. Calificó esa pretensión como

“delimitación disgregadora y segregacionista que no sólo atañe a la oficialidad, sino a la cultura y a la propia realidad social de Navarra como comunidad única y unida. No dice esto el Amejoramiento; nuestra norma básica de convivencia nos define como Comunidad. No puede invocarse el Amejoramiento para producir una división en dos comunidades diferentes”.

D) Del mandato del artículo 3.3. CE de “respeto y protección” del patrimonio cultural se deduce un deber de fomento, porque

“sólo una lectura castrante y segregacionista de nuestro Amejoramiento daría la espalda a esta necesidad y a esta obligación que constituye, acaso, el reto más considerable, por más comprometido, que nos plantea la Ley. [...] Hablamos de expectativas culturales, de actitudes favorables al aprendizaje y uso del euskera, de intereses comunicativos entre los ciudadanos. Sería sarcástico hablar de fomento allá donde ya no se hace preciso hacerlo porque todos lo emplean regularmente; el verdadero fomento es el que se aplica a situaciones nuevas, a circunstancias dificultosas, a demandas insatisfechas”.

E) La delimitación de una zona mixta tiene por finalidad el fomento positivo:

“Considerar que alguna de estas medidas dan lugar a una oficialidad encubierta, como algunos parecen afirmar, no es sino desconocer la doctrina constitucional al respecto (61) [...] en el proyecto queda suficientemente de manifiesto la excepcionalidad y la particularidad de las medidas que se proponen, cosa distinta a su normalidad, esto es, a su generalización en todos y cada uno de los casos posibles; y asimismo es evidente que las medidas que se proponen afectan sólo a la Administración Foral o Local, nunca a la del Estado, que en caso de oficialidad real debería estar vinculada”.

(61) Se refería al STC 82/86, de 26 de junio, en la que se expone el significado de la oficialidad de una lengua y la diferencia con las medidas de fomento.

Instó a la Cámara a rechazar las enmiendas a la totalidad y a la aprobación del Proyecto, al que calificó de positivo y adecuado al marco constitucional y a la realidad cultural, social y lingüística de Navarra, como “un paso más en el desarrollo de una comunidad basada en la convivencia, en el respeto, en la identidad propia y en la libertad de todos y cada uno de los ciudadanos”.

1.2. *Enmiendas parciales*

Al Proyecto de Ley Foral se presentaron ciento treinta y nueve enmiendas parciales (62). Los Grupos que habían formulado enmiendas a la totalidad convirtieron los artículos de sus textos alternativos en enmiendas a los distintos artículos del Proyecto, salvo el Grupo Nacionalista Vasco, que por su gran divergencia con el Proyecto sólo formuló doce enmiendas parciales a cuestiones muy concretas que no implicaban aceptar el contenido del texto.

En el debate en Comisión se estimaron muy pocas enmiendas, por lo cual el texto dictaminado y aprobado fue, sustancialmente, el que había sido remitido por el Gobierno de Navarra. La mayor parte de las aprobadas fueron enmiendas *in voce* elaboradas sobre algunas de las presentadas, con intención de buscar el máximo consenso (63). Esto produjo posicionamientos finales sobre el dictamen que, en algún caso, supuso una actitud más favorable que la reflejada en las enmiendas y el debate a la totalidad.

En el debate y votación del dictamen aprobado por la Comisión de Régimen Foral, los grupos enmendantes recogieron el fundamento de sus enmiendas y de sus posturas finales.

1.2.1. Grupo Popular

El texto alternativo presentado con la enmienda a la totalidad fue transformado en veinticinco enmiendas al articulado en las que se recogieron las discrepancias con el proyecto remitido por el Gobierno, en cuanto a los siguientes aspectos fundamentales:

a) Denominación de la Ley como del *euskera* en vez del *vascuence* como figuraba en el artículo 9 de la LORAFNA.

(62) El mayor número de enmiendas las presentó el Grupo de UPN (50), seguido por los Grupos Moderado (32) y Popular (25).

(63) En el debate del Dictamen el Consejero Sr. Felones destacó la labor del Grupo socialista, “auténtico vertebrador de la política navarra y puente de unión de las fuerzas antagónicas que se sientan en este Parlamento”. Aludió en este sentido a la labor del Grupo Moderado y de su portavoz Sr. Pegenaute, que aportó “moderación en las actitudes a lo largo del debate, unos deseos de entendimiento y acuerdo que se veían difíciles al comienzo de estos mismos debates, un esfuerzo reiterativo en algunos casos, denodado en todos ellos por aunar posturas, y la presentación de alternativas razonables que (...) han traído como consecuencia, a través de las enmiendas *in voce*, la posibilidad de llegar a acuerdos con otros Grupos Parlamentarios...” (*Diario...*, cit., p. 8).

- b) Sustitución de la expresión *promover* por *proteger* (art. 1.2.b).
- c) Referencia expresa a los principios de voluntariedad, gradualidad y respeto en materia de enseñanza (art 1.2.c).
- d) Introducción de la referencia al respeto de las variedades dialectales de Navarra (art. 1.3 y disposición adicional).
- e) Referencia expresa a la Ley como desarrollo del art. 9 de la LO-RAFNA (art. 2).
- f) Carácter consultivo y no vinculante del informe de la Real Academia de la Lengua Vasca (art. 3.3).
- g) Concreción de que la modificación de las zonas requerirá Ley Foral con el mismo quórum que la Ley propuesta a votación (art. 5.2).
- h) Edición separada y simultánea en vascuence y castellano de los Boletines Oficiales de Navarra y del Parlamento (art. 7)
- i) Regulación de los topónimos (art. 8.1)
- j) Supresión de todo indicio de cooficialidad en la zona mixta (art. 16).
- k) Supresión de la obligatoriedad de determinar las plazas de funcionarios en las que el conocimiento del vascuence es obligatorio o mérito (art. 16).
- l) Clara referencia al principio de voluntariedad como marco de la acción de fomento en las zonas no vascófonas.
- m) Facultad de los padres y tutores para elegir la enseñanza en vascuence o en castellano en las zonas vascófonas.
- n) Supresión de la facultad de crear centros para la enseñanza en vascuence por parte de la Administración Foral (art. 26.1)
- o) Eliminación en la Exposición de Motivos de expresiones conflictivas sobre las causas del retroceso del vascuence.

El Grupo Popular emitió voto favorable al dictamen, a pesar de que no prosperaron todas las enmiendas en su literalidad, aunque algunas fueron recogidas parcialmente en las enmiendas transaccionales *in voce* que se presentaron en la Comisión (64). Lo justificó aduciendo que “tenemos una concep-

(64) En el debate sobre el Dictamen de la Ley, el Consejero Sr. Felones aludió a la “actitud del Partido Demócrata Foral (PDF-PDP), representado en la figura del Sr. Del Burgo, es preciso constatar que ha pasado de las amenazas de cooficialidad en toda Navarra, inconstitucionalidad y remisión al Tribunal Constitucional de que hizo gala en el Pleno y el debate en Comisión en el primer día, al anuncio todavía no confirmado de la posibilidad del voto a favor, dado el cambio drástico que, según ellos, se ha producido en el proyecto a su paso por la Comisión” (*Diario de sesiones*, 80, 1 de diciembre de 1986, p. 8).

ción del vascuence como elemento no de confrontación, sino como elemento de unión de todos los navarros en torno a un planteamiento ancestral de nuestra tierra...". Insistió el Grupo Popular en "que no se utilice como arma arrojadiza para planteamientos políticos que, lejos de unir a los navarros, lo que hacen es distorsionar su convivencia". A pesar del voto favorable al dictamen reprochó al texto aprobado en la C omisión el tratamiento de los dialectos de la lengua vasca y el uso de la lengua unificada o *batúa*:

"...a nosotros nos hubiera gustado que en el proyecto se hiciera mucha más referencia o hincapié que la que se hace a las variedades dialectales del vascuence. El proyecto ha apostado por el batúa. El batúa, en nuestra opinión, es un artificio creado para sostener unos planteamientos políticos que, evidentemente, nuestro Grupo no comparte" (65).

1.2.2. Grupo Nacionalista Vasco

Por medio de las enmiendas al articulado trató de recoger su texto alternativo y sus profundas discrepancias con la concepción y el modelo del proyecto de Ley Foral, que se manifestaron en su voto contrario al dictamen. El portavoz Sr. Cabasés la calificó de "Ley raquítica", que había sido posible por

"los votos que aportaba la derecha, y la derecha exigía rebajar el proyecto de Ley. Rebajar el Proyecto de Ley en una medida que quizá ha sido menor de lo que ustedes mismos piensan" (66).

1.2.3. Grupo de Unión del Pueblo Navarro

Su texto alternativo al Proyecto de Ley Foral fue transformado en cincuenta enmiendas al articulado. En el debate en Comisión apoyó numerosas enmiendas *in voce* desde "una actitud positiva de colaborar en la elaboración

(65) En el debate de las enmiendas calificó al *batúa* de "idioma nacional (...) elemento de unificación lingüística de algo que no estaba unido". Invocó un texto del P. Lino Aquesolo en el que se afirma que "manipular una lengua no es servirla, no se puede hacer, sobre todo en nombre de la lingüística y de la ciencia, se puede estudiar, los científicos la estudian en sus fuentes, en el pueblo, en la literatura, pero querer luego manipular esa lengua es algo que ha fracasado en otros a quienes se acusa de haber manipulado" (*Diario de sesiones*, 30, p. 40). J. I. DEL BURGO, *Introducción al estudio del Amejoramiento del Fuero (Los Derechos Históricos de Navarra*, Pamplona, 1987, p. 149: "La mitificación de la lengua como factor de identidad vasca será la causa de que, con el nacimiento del nacionalismo político, se produzca ya en el siglo XX un intento de recuperación del vascuence, que culminará en la adopción por la Real Academia de la Lengua Vasca del *batúa* como idioma unificado, en el que se expresan las instituciones de la Comunidad Autónoma del País Vasco y que se ha incorporado a las líneas bilingües o en *euskera* de la enseñanza de dicha Comunidad".

Sobre el proceso y contenido de la normalización: L. MICHELENA: "La normalización de la forma escrita de una lengua: el caso vasco", en *Lengua e Historia*, Madrid, 1985, pp. 213-228. E. IBARZÁBAL, *Koldo Mitxelena*, Donostia, 2001.

(66) *Diario de sesiones*, 81, p. 36 (92).

de un proyecto de ley que supusiese una mejora cualitativa y cuantitativa respecto al remitido”. Destacan como nuevos aspectos positivos:

a) La conformidad de su denominación a la contenida en el artículo 9 LORAFNA, aunque “ambas acepciones son perfectamente válidas incluso desde el texto en que está elaborada la Ley, que es el castellano” (67).

b) Superación de la ambigüedad sobre el alcance del uso oficial.

c) Acomodación de los principios de voluntariedad y progresividad.

d) Precisión de la incorporación a los planes de enseñanza.

En la medida en que, a pesar de lo anterior, mantenían discrepancias con el texto dictaminado, el Grupo se abstuvo, actitud que “supone [...] un apoyo, como se ha puesto de manifiesto en los debates al contenido de la Ley y a las modificaciones que en la misma se han introducido, pero un poner de manifiesto que ésta, evidentemente, no es nuestra Ley, porque no asume todos los postulados de nuestra enmienda a la totalidad y del texto alternativo” (68).

2. Los principios inspiradores de la Ley Foral

En la exposición de motivos de la Ley Foral 18/1986, de 15 de diciembre, del Vascuence, se establecen los principios de su regulación conforme al artículo 9 de la LORAFNA:

A) Su valor, cultural, social y de identidad: §

“Dentro del patrimonio cultural de las Comunidades, las lenguas ocupan un lugar preeminente. Su carácter instrumental de vehículo de comunicación huma-

(67) *Diario de sesiones*, 81, p. 38 (94).

(68) *Diario de sesiones*, 81, p. 39 (95). En el final del debate a las enmiendas al articulado, el portavoz Sr. Alli había hecho constar que actuaba “fiel al mandato imperativo que constituye la condición de portavoz y, por tanto, dando ejemplo de disciplina, que alguna eficacia podrá tener [...] y espero que esto lo comprendan, no sólo sus señorías, sino también el pueblo de Navarra” (*Diario de Sesiones*, 35, p. 33 (265)). En el debate sobre el dictamen, contestando al Sr. Pegenaute, afirmó: “No voy a entrar en cuál sería mi opinión, porque usted me la ha pedido reiteradas veces, porque usted sabe perfectamente que, cuando se es portavoz, no se está en la tribuna para defender opiniones propias, sino las opiniones del Grupo Parlamentario o del Partido Político al que se representa (...) aunque pueda tener opiniones discrepantes en su seno y en sus debates, la disciplina, la coherencia y el servicio a los intereses que el Partido como tal busca hacen que no existan opiniones personales en su manifestación externa, sino opiniones del Partido. Y para más detalles, señor Pegenaute, programas de mano” (*Diario de sesiones*, 80, p. 23).

(69) M. HERRERO DE MIÑÓN, “Bases...”, cit., p. 15, cita a von Humboldt: “De las circunstancias que acompañan a la vida de una nación hay una que es el alma misma de la nación, aparece en todo momento unida a ella y conduce la investigación a un círculo permanente, tanto si se la considera causante como causada, y es la lengua. Sin acudir a la lengua como instrumento cualquier intento de identificar las características nacionales será inútil, ya que sólo en la lengua se manifiesta y se acuña la totalidad del carácter nacional a la vez que en ella, como en medio de entendimiento general del pueblo, se enraízan las diferencias individuales”.

na por excelencia hace de ellas soporte fundamental de la vida social, elemento de identificación colectiva y factor de convivencia y entendimiento entre los miembros de las sociedades (69). Al mismo tiempo, las lenguas son símbolo y testimonio de la historia propia. En la medida que recogen, conservan y transmiten a lo largo de las generaciones la experiencia colectiva de los pueblos que las emplean" (Exposición de Motivos 1.º) (70).

B) Procesos de cambio y valor de la pluralidad:

"La condición dinámica del fenómeno lingüístico y la complejidad y variedad de los factores que en él intervienen han dado lugar históricamente a continuas fluctuaciones en lo que a la implantación de las lenguas en las Comunidades se refiere: la expansión de unas y el retroceso de otras, forzados en ocasiones por motivos de orden extralingüístico, son sin duda las más significativas. En estos cambios han intervenido frecuentemente actitudes opuestas a las que fundamentan el hecho comunicativo, propiciadas por quienes atribuyen erróneamente a las lenguas un poder disgregador o no alcanzan a ver la riqueza última que esconde la pluralidad de lenguas" (E.M. 2.º) (71).

C) Protección del patrimonio cultural navarro:

"Aquellas Comunidades que, como Navarra, se honran en disponer en su patrimonio de más de una lengua, están obligadas a preservar ese tesoro y evitar su deterioro o su pérdida. Mas la protección de tal patrimonio no puede ni debe ejercerse desde la confrontación u oposición de las lenguas sino, como establece el artículo 3.3. de la Constitución, reconociendo en ellas un patrimonio cultural que debe ser objeto de especial respeto y protección (E.M. 3.º) (72).

(70) Coincide con el texto del primer párrafo del Proyecto de Ley Foral. Para A. CAMPIÓN, *Gramática de los cuatro dialectos literarios de la lengua euskara*, Tolosa, 1884, p. 14, "el euskara es algo, mucho más que un instrumento de investigaciones científicas; es la lengua de nuestros padres [...] es un testimonio vivo y fehaciente de la jamás domada independencia nacional; y es elemento que tiende a diferenciarnos, a dotarnos de fisonomías propia, y por lo tanto, a crear obstáculos a nuestra completa asimilación, desde hace tiempo perseguida y puesta en práctica por tan arteros medios. Por eso dije yo [...]: cada palabra euskara que se pierde, se lleva un pedazo del alma nacional". El mismo autor en el prólogo a las *Obras de Iturralde y Suit*, I, Pamplona, 1912, p. LVII, afirmó: "Sabía que con la lengua a una se marchaban otras muchísimas cosas bellas y buenas; veía abrirse un ancho portillo a la asimilación completa e irremediable y quería cerrarlo, reavivar el sentimiento étnico de suerte que Nabarra, al ver la desaparición del baskuenze, gritase: "Me están robando mi yo".

(71) Coincide con el texto del segundo párrafo del Proyecto de Ley Foral. Para A. CAMPIÓN, *Gramática de los cuatro dialectos literarios de la lengua euskara*, Tolosa, 1884, p. 12, "Las lenguas, lo mismo que los individuos, nacen, se desarrollan y mueren con arreglo a leyes naturales, y con esto dicho está, inmutables. Cuando una raza determinada, por causa bien sea externa, bien interna decae, decae asimismo su lenguaje; si otras razas han llevado más lejos que ella la cultura, la raza estacionaria se ve obligada a tomar prestada una ración de vocablos, que desde luego revelan su origen exótico; si en el combate por la existencia ha sido vencida, o si las llamadas fatalidades históricas la han colocado al lado de otras más numerosas, y por consiguiente más fuertes, que de todas partes la cercan y la estrechan, la raza subyugada o acorralada pierde su idioma propio, o éste sufre la gran influencia de los idiomas dominantes, alterándose y corrompiéndose".

(72) Sólo coincide en la primera parte con el texto del Proyecto, que tenía una redacción de mayor compromiso con el proceso de recuperación de la lengua: "Aquellas comunidades que,

D) Desarrollo del artículo 9 de la LORAFNA:

“Sobre estos principios se asienta esta Ley Foral que viene a dar cumplimiento al referido mandato constitucional y a desarrollar las previsiones contenidas en el artículo 9 de la Ley Orgánica de Reintegración y Amejoramiento del Régimen Foral de Navarra” (E.M. 4.º).

3. Su objeto y sus objetivos. Los dialectos

La Ley Foral tienen por objeto “la regulación del uso normal y oficial del vascuence en los ámbitos de la convivencia social, así como en la enseñanza.” (Art. 1.1) (73). A tal fin establece los siguientes objetivos:

a) Amparar el derecho de los ciudadanos a conocer y usar el vascuence y definir los instrumentos para hacerlo efectivo (74).

b) Proteger la recuperación y el desarrollo del vascuence en Navarra, señalando las medidas para el fomento de su uso (75).

c) Garantizar el uso y la enseñanza del vascuence con arreglo a principios de voluntariedad, gradualidad y respeto, de acuerdo con la realidad sociolingüística de Navarra” (76).

como Navarra, se honran en disponer en su patrimonio de más de una lengua, están obligadas a preservar y acrecentar ese tesoro, y más cuando parte de él se encuentra en condiciones de deterioro por efecto de una larga discriminación o, cuando menos, de un consentido abandono. Mas la recuperación de dicho patrimonio no puede ni debe sustentarse en razones semejantes a las que han dado lugar a su menoscabo. Antes al contrario, se hace preciso reconocer en la concurrencia de lenguas no un motivo de confrontación u oposición sino un privilegio que se extiende a todos los miembros de la comunidad, sea cual sea su lengua”. Fue modificado por una enmienda *in voce* del Grupo Socialista. Las referencias a la “larga discriminación” o al “consentido abandono” fueron objeto de enmiendas y debate en el que destacó el rechazo de tales expresiones por parte del portavoz del Grupo Popular Sr. Del Burgo, como se ha expuesto a propósito de su enmienda a la totalidad.

(73) En relación con el Proyecto se sustituyó el término *euskera* por *vascuence* y la expresión “todos” referida a los “ámbitos de la convivencia social”.

(74) A fin de hacerlo posible en el ámbito local se dictó el Decreto Foral 9/1990, de 25 de enero, que estableció un sistema de ayudas para la financiación de proyectos para la protección y fomento del vascuence elaborados por las entidades locales, que permitió crear servicios municipales de vascuence apoyados por el Gobierno. Fue derogado por el D. F. 297/1998, de 13 de octubre, *BON* 130/1998, de 30 de octubre, que reguló el marco de cooperación entre el Gobierno y las entidades locales para la protección y fomento del uso del vascuence en el ámbito municipal y responder a las exigencias lingüísticas derivadas de la Ley Foral del Vascuence en las zonas vascófona y mixta

(75) El Proyecto señalaba como objeto “impulsar la recuperación...”, que fue sustituido por “Proteger la recuperación...”.

(76) Se incorporó el principio de “respeto” a los de “voluntariedad y gradualidad” del Proyecto.

3.1. *Las variedades dialectales propias de Navarra*

El apartado 3 del artículo 1 añade que “las variedades dialectales del vascuence en Navarra serán objeto de especial respeto y protección” (77). En la Disposición Adicional se encomienda al Servicio de Cultura-Institución Príncipe de Viana del Gobierno de Navarra acometer las actuaciones precisas para su cumplimiento (78).

Tal apartado, además de valorar los dialectos navarros, forma parte de una actitud “purista” de la lengua y tiene, también, un significado “político” de contraposición y afirmación de lo navarro frente a lo vasco, representado por el batúa. El valor originario de la lengua se halla en sus dialectos, mientras que se atribuye a la lengua unificada un puro significado político.

El dialecto representa el habla pura y popular de la aldea y el caserío. El “vascuence campesino” de los lugares apartados “donde se conserva menos adulterado” (79). Además, los dialectos propios constituyen un elemento de la identidad cultural y esencial navarra que se enfrenta al batúa como elemento cultural de la identidad y esencia vasca. A la lengua normalizada se le atribuye un propósito de unificación lingüística al servicio de un proyecto político (80).

(77) Este nuevo apartado fue incorporado en Comisión como consecuencia de las enmiendas 8 de UPN y 11, 14, 102, 104 y 113 del Grupo Moderado, que hicieron referencia a los dialectos existentes en Navarra. El texto incorporado fue el de una enmienda *in voce* de este último Grupo aprobada por unanimidad.

(78) Fue incorporado por una enmienda *in voce* del Grupo Moderado que fue aprobada por unanimidad (*Diario de sesiones...*, cit., 35, p. 17 (249)).

(79) A. IRIGARAY en el Prólogo a E. ZUBIRI y A. IRIGARAY: *Prosistas navarros contemporáneos en lengua vasca*, Pamplona, 1958, p. 10.

(80) El portavoz del Grupo Popular Sr. Del Burgo defendió los dialectos frente al batúa, que responde a la “concepción de un idioma nacional, que condujo al final a la aceptación del batúa como elemento de unificación lingüística de algo que no estaba unido, y al mantenimiento de los dialectos que eran, precisamente, el vascuence puro y auténtico que hablaba la gente de nuestra tierra” (*Diario de sesiones*, 30, p. 40). “Durante muchos años se discutió dentro de la Real Academia de la Lengua Vasca el tema de la unificación y al final prevaleció un criterio político: hay que unificar porque el vascuence, o el euskera —en ese momento deja de ser vascuence, quiero decir desde el punto de vista político— es la lengua en la que hay que basar nuestra identidad nacional; y ésa es una realidad. (...) El problema es que tras la extensión del batúa se pretende un proyecto político concreto y determinado (...) para fomentar el batúa no siento una especial predilección; para fomentar nuestro vascuence desde luego me tendrá a su disposición y además reconociendo perfectamente las omisiones pasadas (...) le invito a que hagamos la recuperación real del vascuence, pero del vascuence nuestro, del nuestro, no del que nos quieren imponer otros, del nuestro” (*Diario...*, cit., 31, pp. 22 y 23 (67)).

Tal preocupación por los dialectos obedece a un intento de fomentar lo “navarro” frente a lo “vasco”, del navarrismo frente al vasquismo, como la calificó uno de los fundadores de UPN, J. Aizpún: “Proteger el vascuence. Pero no el batúa, que nada tiene de cultura navarra, sino los dialectos vascos propios de Navarra. Promocionando, por todos los medios, la enseñanza de nuestra lengua, y no gastando el dinero de los navarros en promocionar el batúa, que es arma política del nacionalismo” (El timo de la paz, *Diario de Navarra*, 31 de marzo de 1999).

La unificación lingüística fue planteada con anterioridad a los debates políticos en que se fundamenta tal opinión. Es curioso como desde el navarrismo que defiende los dialectos se sigue utilizando el mismo imaginario con que los nacionalistas vascos defendieron el vascuence como un espacio propio y diferenciado contra la penetración cultural ajena a su identidad y tradiciones. Con el mismo esencialismo lingüístico en el que la lengua es el factor diferenciador, los dialectos serían los elementos de la identidad navarra, frente al batúa que lo sería de la vasca que pretende suprimir aquella.

La necesidad de la unificación lingüística fue expuesta por A. CAMPIÓN y P. BROUSSAIN quienes elaboraron en 1922 un "Informe sobre la unificación del euskera" en el que diagnosticaron como causas de la "postración en que ha caído el euskera" a la dispersión dialectal, el menosprecio de las clases sociales altas y "el servicio militar obligatorio que mezcla injustamente a los soldados vascos con gentes de otras lenguas contaminadoras de la de

En similares términos, con duros reproches hacia el Presidente de la Comunidad Foral Sr. Sanz, a su Gobierno y a su Partido, UPN, se manifestó J. J. Uranga (Ollarra): "Es preciso realizar, desde el gobierno, una política social y cultural propia y consecuente con el pasado, el presente y el futuro de Navarra, lingüística y literarias. (...) ¿Qué modificaciones ha introducido UPN? Ni usted, presidente, ni su gobierno, se han preocupado lo más mínimo por idear y desarrollar una ilustración y unos saberes auténticamente navarros, que los tenemos nuestros, en romance y en vascuence, sin tener que importar trajes, chistus, danzas y colores que no son de nuestro país, sino tópicos tan artificiales como el batúa. Hemos cedido en la lengua, llevando el euskera falso y estereotipado, pagado por todos los navarros, hasta donde nunca históricamente se ha hablado" ("No basta, señor presidente", *Diario de Navarra*, 18 de octubre de 1998). "Navarra debería reaccionar con la verdad de su historia y la voluntad democrática de sus gentes. Y no ceder, por ejemplo, ante los falsos lamentos de agresión al euskera, que no es el plural y dialectal euskera nuestro, sino el batúa inventado por etarras y compañeros e impuesto en el Asamblea de Bayona de 1964. Un lingüista del PNV lo calificó de extraño, bárbaro, producto de laboratorio; y también de "idioma de la revolución". Sus fines no son culturales sino políticos. Los ideólogos del nacionalismo saben muy bien que es el único argumento que les queda para llevarnos a su corral. No tienen otras armas ni nueces que las de ETA y el batúa" ("Las nueces", *Diario de Navarra*, 11 de noviembre de 2001). Reiteraba una antigua valoración, *Diario de Navarra*, 13 de diciembre de 1992: "cuando los nacionalistas separatistas hablan del fomento del euskera en nuestra Comunidad Foral no se está aludiendo al vascuence sino al batúa, que nada tienen que ver con la lengua navarrorum; por el contrario, el batúa constituye la mayor amenaza para su supervivencia. No es un secreto que el batúa, lleno de h, de etas griegas, nació entre los fundadores de ETA (Ver Latiegui y Oñatibia: *Euskalzaindia, el batúa y la muerte del euskera*). Lo que salió de la asamblea de Bayona de 1964 fue un nuevo dialecto vasco "extraño, bárbaro, extranjero, producto de laboratorio, amalgama de palabras francesas y castellanas, de arcaísmos olvidados y de latinismos deformes". Según el P. Villasanté (*Diario de Navarra* 8 de mayo de 1980) no sirve para ser hablado. Michelena opinaba entonces (*Muga*, nov. 1980) que era un lenguaje ininteligible".

La vinculación del euskera al nacionalismo vasco fue también realizada por el Presidente de la Comunidad Foral Sr. Sanz, *El Correo Español*, 21-12-1998: "Lo que dije, digo y seguiré diciendo es que UPN no está en contra del conocimiento del vascuence, sino contra su politización y su imposición. Que nadie trate de utilizar el vascuence con fines políticos de integración. Yo no estoy en contra del vascuence, estoy en contra de que el nacionalismo vasco lo utilice para conseguir sus fines políticos anexionistas o de territorialidad, por utilizar su terminología".

ellos". Propusieron la unificación de la lengua por medio de la existencia de un dilecto literario unificado "destinado a suplantar con el tiempo a los dialectos vulgares actualmente vivos", con base en la elección de un cuerpo central basado en uno de los cuatro dialectos literarios y aportaciones de los otros dialectos, único medio de evitar su desaparición: "O la lengua vasca se unifica [...] o degenerando irremediablemente en *patué* el euskera, perece" (81):

"Al euskera literario único, puede llegarse por dos caminos: el uno, recto y llano; el otro, largo, difícil y sinuoso. Y es el primero: la pura prohibición de uno de los cuatro dialectos literarios. [...] Es el segundo, formar el noveno dialecto, ajustando, adornando, puliendo, perfeccionando, completando, acrecentando los elementos formativos dispersos en el habla literaria y rústica, puestos los ojos en el euskera ideal [...]. Ente la prohibición y la generación antedichas, se descubre un arbitrio intermedio que consistiría en elegir, a título de base, ejemplar, patrón o como quiera decirse, un dialecto literario y enriquecerle con los despojos que arrebatásemos a los otros, cuidando de compaginar las ganancias con la naturaleza, complexión, temple, índole e idiosincrasia peculiares del dialecto favorecido" (82).

Se trata de una cuestión de supervivencia de la lengua por medio de su adaptación a la nueva sociedad y sus modos de vida, como expuso MICHELENA

"la unificación, entendida en sentido lato, es, me parece a mí, una condición necesaria para la supervivencia de la lengua en el mundo de hoy, pero ni yo ni nadie piensa que sea suficiente. La vida de una lengua pequeña sobre aislada, hablada por añadidura por una población que en parte la conoce y en parte la ignora, plantea problemas delicados. Nada se consigue sin entusiasmo y sin esfuerzo, pero nada puede hacer las veces de una prudente previsión. Sobre el papel, y acaso también en la realidad, parece que la clave estaría en encontrar un *locus*, un nicho o hueco al que se consiguiera adaptarla. No limitar las ambiciones sería con seguridad contraproducente. Y convendría añadir como conclusión que ningún miembro de otra comunidad lingüística tiene motivo para sentirse amenazado. Hablar de peligro en las circunstancias en que nos hallamos no pasa de ser una broma de gusto muy dudoso" (83).

(81) "Informe de los señores académicos A. Campión y P. Broussain a la Academia de la Lengua Vasca sobre la unificación del euskera", *Euskera*, 1922, pp. 2 y ss.

(82) *Informe...*, cit., pp. 6-7. A tal fin propusieron utilizar el dialecto guipuzcoano: "La solución a la luz de la técnica podrá quedar en balanzas, pero si paramos mientes a las propiedades de la difusibilidad, el platillo cae del lado del guipuzcoano. Dichas propiedades dimanar de la situación central suya. [...] Presenta notorias afinidades con todos los dialectos de su grupo: labortano, alto-navarro septentrional y meridional. De hecho le distinguen arrestos invasores; desposee de su jurisdicción al alto-navarro septentrional en los pueblos de Guipúzcoa, donde le hablaban y va infiltrándose intersticialmente en Navarra por la comarca de Cinco Villas y de los valles de Araiz y de la Burunda" (pp. 8-9).

(83) L. MICHELENA, *La normalización...*, cit., p. 228. Para H. KNÖRR, Norma y diversidad en la lengua vasca, *El Correo*, 13 de junio de 2001, el éxito del proceso de unificación de la lengua propuesto por Gabriel Aresti "fue posible ante todo porque el modelo se fundamentaba en la tradición literaria, huyendo de propuestas arcaizantes y también del peso de la escuela de Sabino Arana, cuyo influjo subsistía aún por los años sesenta. No hay que olvidar, desde luego, que en el último cuarto de siglo ha avanzado espectacularmente el conocimiento del eus-

En Navarra se hablan varios dialectos vascos de tipo central:

– *Alto Navarro Septentrional*: comprende el Valle del Bidasoa y las zonas limítrofes: Vera, Lesaca, Baztán, Santesteban, Ituren, Sumbilla, Ulzama, Leiza, etc. (84) Tiene una variedad de transición hacia el dialecto guipuzcoano en la Burunda (Alsasua, Urdiáin, Echarri-Aranaz, Arbizu, Lacunza, etc.) y variantes relacionadas con el dialecto alavés (85).

– *Alto Navarro Meridional*: antiguamente en la Cuenca de Pamplona y zonas al sur, hoy en el entorno de Roncesvalles (Mezquíriz, Burguete, etc.) (86). AZKUE lo clasificó junto al *Alto Navarro Septentrional*.

– *Bajo Navarro Occidental*: Valcarlos y Aézcoa, común con la sexta Merindad de Ultrapuertos, salvo la aspiración (87).

– *Bajo Navarro Oriental*: Salazar con correspondencia en la sexta Merindad (88).

– *Roncalés*: Hoy ha desaparecido, pero AZKUE lo consideró como dialecto diferenciado del propio de Zuberoa con el que inicialmente se le clasificó (89).

kera en sus textos, dejando a un lado fantasías y prejuicios (por más que no nos podamos librar, como humanos, de unas y otros)". E. IBARZABAL, *Koldo...*, cit., pp. 161-163, "[...] yo me basé en un tipo de lengua ya existente que, aunque no tengo don de profecía, era la que parecía marcarla pauta; el lenguaje adoptado por la gente más viva, más creadora y más activa entre la que cultivaba el euskera, y sabiendo que este criterio era absolutamente discutible. [...] el dialecto vizcaíno es marginal, igual que lo es el suletino; además, el guipuzcoano, [...] está más cerca del labortano y de las hablas navarras que el vizcaíno. [...] Yo comprendo la reticencia vizcaína, en especial cuando procede de los vizcaínos euskaldunes; respeto la opinión de los erdelunes sobre el euskera, pero, como diría el viejo profesor, no me parece "de calidad". [...] como consecuencia de todo ello, se adoptó un tipo de lengua mezcla de guipuzcoano, navarro y labortano; para decirlo más exactamente lo definiría así: guipuzcoano de Beterri, alto navarro y labortano. [...] el proceso de unificación de una lengua es un proceso dialéctico. Si tú consigues que una lengua unificada sea aceptada por una comunidad, has creado un nuevo lazo de unión en ella. En nuestro caso se trata de romper el lazo de unión existente hoy en el País y que, en una situación diglósica como la nuestra, es el castellano".

(84) En la clasificación del Príncipe Bonaparte de 1869 se incluyen los subdialectos de Ulzama, Baztán, Cinco Villas, Araquil y Araiz.

(85) En la clasificación del Príncipe Bonaparte dentro del dialecto guipuzcoano se incluyen los subdialectos de la Burunda y Echarri-Aranaz.

(86) En la clasificación del Príncipe Bonaparte se incluyen los subdialectos Cis-pamplonés con variedades de Egiés, Oláibar, Arce, Erro y Burguete, de Ilzarbe y Ultra-pamplonés con variedades de Olza, Cizur y Gulina.

(87) En la clasificación del Príncipe Bonaparte se incluye el subdialecto aezcoano, junto con el baigorriano y el labortano.

(88) En la misma clasificación se incluye, además del subdialecto salacenco, los de Cizomixano y del Adour.

(89) Sobre los dialectos y sus distintas clasificaciones: Pedro de YRIZAR: Los dialectos y variedades del Vascuence, en Homenaje a D. Julio de Urquijo e Ybarra, *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País*, I, San Sebastián, 1949, pp. 375-424. TOVAR, A.: Vascu..., cit., p. 8: "...la dialectología vasca, en la parte donde la lengua se ha conservado, parece ser

Los dialectos navarros demuestran lo que constató MENÉNDEZ PIDAL sobre la dificultad de establecer un límite fijo correspondiente a cualquier división administrativa o judicial (90). Su diversidad no es muy significativa, pero es mayor que la existente entre cada uno de ellos y la lengua vasca unificada porque esta se basa en el dialecto altonavarro septentrional, que es el más vivo y hablado en la Comunidad Foral, y en la variante guipuzcoana colindante. El modelo literario tiene un fiel reflejo de las hablas navarras con las que coincide en su mayor parte, diferenciándose mucho más del vizcaíno, como constató Luis MICHELENA “una forma normalizada y razonablemente unitaria de la lengua era imprescindible, más que conveniente” (91), que se fundamentó en los dialectos altonavarro septentrional y guipuzcoano septentrional respecto a los aspectos gráficos y a la morfología verbal:

“a lo que se llegó allí [se refiere a las reuniones de Aránzazu] es a una especie de navarro-guipuzcoano (de Beterri, es decir, de la parte próxima a San Sebastián), con toques labortanizantes, entre los cuales estaba, y esto era algo más que un toque, el empleo en parte obligatorio de la letra *h*. [...] se acabó por adoptar un verbo auxiliar navarro-guipuzcoano que además, en parte, es o ha sido vasco común. Se dio de lado, en otras palabras, a lo que tiene de específico el sistema oriental, en particular el labortano, y más que nada lo que es propio del occidental, más conocido por *vizcatno*” (92).

4. La oficialidad del euskera. Derechos y deberes. El principio de no-discriminación

El artículo 2 declara al castellano y al vascuence “lenguas propias de Navarra y, en consecuencia, todos los ciudadanos tienen derecho a cono-

muy antigua, y la distribución geográfica de las tribus corresponde bastante bien con los dialectos: el mapa de Ptolomeo, como señaló hace muchos años J. Caro Baroja, nos señala la coincidencia de las fronteras de los vascones con los dialectos alto-navarros, de los várdulos con el guipuzcoano, de caristos y autrigones con el vizcaíno. Este hecho parece que anula toda posibilidad de que hubiera existido una invasión “vascona” desde el Este, como suponen patrióticamente historiadores navarros cual Oihernart y el P. Moret, y han mantenido después muchos estudiosos, yo creo que sin fundamento, guiados nada más por una interpretación de Vascongados, Provincias Vascongadas como si fueran “vasconizadas” y no euskaldunes originariamente. Al norte de los Pirineos la correspondencia de dialectos con tribus antiguas no está tan clara, y sí podríamos considerar el dialecto oriental, suletino, descendiente de Ausci y Bigerriones, en los territorios occidentales aparecen en los mapas antiguos nombres de tribus celtas como los Tarbelli, que no nos dejan ver cuáles eran pueblos más antiguos. Quizá el Turonense está bien informado cuando habla de una expansión de vascones, pues parte de ese territorio es de dialectos bajo-navarros”.

(90) MENÉNDEZ PIDAL, R.: *Introducción al estudio de la lingüística vasca*, p. 27.

(91) L. MICHELENA, *La normalización...*, cit., p. 227.

(92) L. MICHELENA, *La normalización...*, cit., p. 225.

cerlas y a usarlas" (Art. 2.1) (93). Asimismo se dispone que "el castellano es la lengua oficial de Navarra. El vascuence lo es también en los términos previstos en el artículo 9.º de la Ley Orgánica de Reintegración y Amelioramiento del Régimen Foral de Navarra y en los de esta Ley Foral" (Art. 2.2.).

La actual redacción es consecuencia de un matizado debate sobre el alcance de la oficialidad, para evitar cualquier confusión. Se especificó que el castellano es "la" lengua oficial y que el vascuence lo es en los términos "previstos en el artículo 9 de la Ley Orgánica". El artículo reconoce el carácter oficial en todo el territorio del castellano, mientras que la remisión al artículo 9 de la LORAFNA, que sustituyó a la remisión a la propia Ley Foral, trata de dejar claro que la oficialidad del euskera sólo alcanza a las zonas vascoparlantes, excluyendo a la mixta y no vascófona. De modo distinto a como ha venido ocurriendo en otras Comunidades donde existe lengua propia, la consideración de ambas lenguas como propias y dotadas de oficialidad hace que en Navarra pierda relieve la primera consideración (94).

El asesoramiento para el establecimiento de la oficialidad y las normas lingüísticas los prestará la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia, con carácter de "institución consultiva oficial" (95).

(93) El portavoz del Grupo Popular Sr. Del Burgo rechazó la expresión "lengua propia" porque "se utiliza para afirmar el carácter específico y singular de una lengua como distintivo fundamental de la identidad de la comunidad de que se trata. (...) Al afirmar que el vascuence es también lengua propia no cabe duda de que se está haciendo una extensión a toda Navarra, y esto, podría ser objeto de discusión" (Diario de sesiones, 31, p. 5 (49)).

(94) El preámbulo de la Ley 1/1998, de Política Lingüística de Cataluña, vincula el concepto de lengua propia con el deber de protegerla, usarla y promover su uso en todos los niveles y actividades. Así lo dispone su artículo 2: "El catalán como lengua propia es la lengua de todas las Instituciones de Cataluña, y en especial de la Administración de la Generalidad, de la Administración Local, de las corporaciones públicas, de las empresas y servicios públicos, de los medios de comunicación institucionales, de la enseñanza y de la toponimia".

(95) En el proyecto de ley se le atribuía el carácter de "institución oficial en materia de normalización lingüística", pero fue el Grupo Socialista el que propuso eliminar la referencia a la normalización sustituyéndola por la relativa al establecimiento de normas. Hubo enmiendas para suprimir la referencia a Euskaltzaindia. El Grupo Popular propuso en la enmienda 26 la sustitución por un Instituto de Normalización que se crease en Navarra para "que no se pierda la riqueza lingüística de las zonas vascoparlantes, puesta en peligro, entre otras causas, por la Real Academia de la Lengua Vasca": "ha optado oficialmente por la definición del batúa como instrumento de unificación lingüística. Por consiguiente, si a la hora de hacer la normalización lingüística de Navarra lo que se hace es pedir informe a la Real Academia de la Lengua Vasca, sin siquiera hacer manifestación de que deben tenerse en ese informe en consideración las variedades dialectales de Navarra, a lo que vamos a contribuir, por mucha declaración platónica del artículo 1.3 que hagamos, es a la desaparición o extinción definitiva de las variedades dialectales" (*Diario de sesiones...*, cit., 31, p. 18 (62)).

De la oficialidad reconocida se desprende un sistema de derechos de los ciudadanos y deberes de los poderes públicos:

A) DERECHOS DE LOS CIUDADANOS:

a) Derecho a conocer y usar el vascuence conforme a las previsiones legales (Arts. 2.1 y 6) (96).

b) Derecho a no ser discriminado por razón de la lengua y derecho a exigir a los poderes públicos que impidan la discriminación (Art. 3.1) (97).

c) Exigir en todas sus actuaciones respeto a la norma idiomática (Art. 3.1).

d) Derecho a la tutela judicial efectiva por parte de los Jueces y Tribunales (Art. 4).

(96) La STC 84/86, de 26 de junio, declaró que no existe el deber de conocer una lengua autonómica: "tal deber no viene impuesto por la Constitución y no es inherente a la cooficialidad de la lengua gallega. El artículo 3.1 de la Constitución establece un deber general de conocimiento del castellano como lengua oficial del Estado (...) No ocurre, sin embargo, lo mismo con las otras lenguas españolas cooficiales en los ámbitos de las respectivas Comunidades Autónomas, pues el citado artículo no establece para ellas ese deber, sin que ello pueda considerarse discriminatorio, al no darse respecto a las lenguas cooficiales los supuestos antes señalados que dan su fundamento a la obligatoriedad del conocimiento del castellano".

(97) Directamente inspirado en la prohibición de discriminación por "cualquier otra condición o circunstancia" del artículo 14 CE, así como del Pacto Internacional (Art. 2.2) y en el Convenio Europeo (Art. 14) a los que se remite el artículo 10.2 CE. Los artículos 3.3., de la Ley Fundamental de Bonn y 3 de la Constitución italiana de 1947 recogen el principio de igualdad referido a la lengua cuya discriminación queda expresamente prohibida. Una enmienda presentada en el Senado por los profesores Martín-Retortillo y Sánchez Agesta pretendió hacer referencia expresa a la lengua como elemento de discriminación: L. MARTÍN-RETORTILLO, *Materiales para una Constitución*, Madrid, 1984, pp. 85 y ss. La STC 82/86 aludió a la "razonabilidad y proporcionalidad" en la exigencia del bilingüismo (FJ 14). La STC 46/91 consideró discriminatorio exigir el conocimiento de una lengua sin relación directa con la capacidad requerida para el desempeño de una función (FJ 4). La STC de 8 de marzo de 1999 (RJ 1999/2743) recogió la doctrina legal establecida en las numerosas sentencias que invoca: "1.º, que el principio general sigue siendo el de que pueda valorarse como mérito no eliminatorio el conocimiento de las lenguas españolas diferentes del castellano; 2.º, que para concretas y determinadas plazas, los poderes públicos competentes pueden darle dicho carácter a la prueba de conocimiento del idioma cooficial de la respectiva Comunidad Autónoma; 3.º, que la finalidad de esta excepción al principio general es la de proveer a la presencia en la Administración del personal de habla de lengua vernácula, como modo de garantizar el derecho a usarla por parte de los ciudadanos de la respectiva Comunidad (STC 82/86); 4.º, que la apreciación del cumplimiento de esta concreta finalidad obliga a considerar discriminatoria la mencionada exigencia cuando se imponga para cubrir plazas que no estén directamente vinculadas a la utilización por los administrados de las lenguas de su Comunidad Autónoma, debiendo reservarse para aquellas en las que la imposibilidad de utilizarla les pueda producir una perturbación importante en su derecho a usarla cuando se relacionan con la Administración, lo que a su vez implica la necesidad de valorar en cada caso las funciones que sean competencia de la plaza que pretenda cumplirse (...), y 5.º, que, cuando medie alguna de estas circunstancias, sigue siendo plenamente aplicable la constante tesis jurisprudencial que considera discriminatoria la exigencia del conocimiento de los idiomas de las Comunidades Autónomas con carácter obligatorio, expreso o implícito (S. 15-12-1998)". MARTÍN RETORTILLO, L.: "Interdicción de discriminación por razón de la lengua", en *Materiales....cit.*, pp. 85-88.

B) DEBERES DE LOS PODERES PÚBLICOS:

- a) Hacer posible el ejercicio del derecho a conocer y usar el vascuence.
- b) Adoptar las medidas necesarias para impedir la discriminación de los ciudadanos por razones de lengua (Art. 3.1).
- c) Respetar en todas sus actuaciones la norma idiomática (Art. 3.1).
- d) Respetar y asumir el ejercicio del derecho a la tutela judicial efectiva (Art. 4).

5. La zonificación

La Ley Foral regula su uso normal, oficial, en la enseñanza y en los medios de comunicación, conforme a las distintas zonas en que se divide el territorio de la Comunidad Foral, cumpliendo el mandato del artículo 9.2.2.º de la LORAFNA de determinar “dichas zonas (vasco parlantes)”.

Se trata de una delimitación flexible que podrá ser revisada por medio de una ley foral de mayoría absoluta (Arts. 9 y 20.2 de la LORAFNA) (98), cuya justificación deberá hallarse en los estudios de la realidad sociolingüística del vascuence que elaborará el Gobierno y de los que dará cuenta al Parlamento (Art. 5.3) (99).

(98) Se incorporó la referencia a los artículos del Amejoramiento que encomiendan a la Ley Foral el régimen del vascuence (Art. 9.3) y establecen el *quórum* de una Ley Foral de carácter institucional (Art. 20.2).

(99) X. ERIZE ETXEGARAI, *Nafarroako euskararen Historia sociolinguistikoa 1863-1936. Sociolinguistika Historia eta Hizkuntza Gutxituen Bizitza*, Pamplona-Iruña, 1997; *Vascohablantes y castellanohablantes en la historia del euskera de Navarra*, Pamplona, 1999. *Euskararen datu sociolinguistikoak Nafarroan. Datos sociolingüísticos del euskera en Navarra*, Gobierno de Navarra, Pamplona, 1995. *Euskara Nafarroan 1991ko biztanleriaren eta etxebizitzaren zentsuaren datu sociolinguistikoak. Euskera en Navarra. Datos sociolingüísticos del censo de población y viviendas de 1991*, Gobierno de Navarra, Pamplona, 1995. *Euskararen Jarraipena. La continuidad del Euskera. La continuité de la Langue Basque*, Gobierno Vasco-Gobierno de Navarra-Institut Culturel Basque, Vitoria, 1995. *Nafarroako mapa sociolinguistikoa 1991. Biztanleria euskaldunaren dinamika eta bilakaera. Mapa sociolingüística de Navarra 1991. Dinámica y evolución de la población vascófona*, Gobierno de Navarra, Pamplona, 1997. *Euskara nafarroan zertan den. Ikerketa soziolinguistikoa hizkuntza eremuen arabera. Investigación sociológica sobre el euskera en Navarra. Un análisis desde la zonificación*, Pamplona, 1995. Navarra. *La continuidad del euskera, II*, 1996, Gobierno Vasco-Gobierno de Navarra-Institut Culturel Basque, Pamplona, 1998. “*Euskararen iraupena Nafarroako gaztelaran*” *erakusketaren inguruan-En torno a la exposición “Pervivencia del vascuence en el castellano de Navarra”*, Gobierno de Navarra, Pamplona, s/f. En estas obras se recogen importantes datos sobre la presencia, la actitud, la valoración, la enseñanza, etc. del euskera en la Comunidad Foral.

En función de la intensidad sociolingüística y de la presencia de la lengua vasca el artículo 5 configura tres zonas distintas, con enumeración de los municipios que las integran: vascófona, mixta y no vascófona (100):

A) ZONA VASCÓFONA: Está integrada por los términos municipales de Abaurrea Alta, Abaurrea Baja, Alsasua, Anue, Araiz, Aranaz, Arano, Araquil, Arbizu, Areso, Aria, Arive, Arruazu, Bacáicoa, Basaburúa Mayor, Baztán, Bertizarana, Betelu, Burguete, Ciordia, Donamaría, Echalar, Echarri-Aranaz, Elgorriaga, Erasun, Ergoyena, Erro, Esteribar, Ezcurra, Garayoa, Garralda, Goizueta, Huarte-Araquil, Imoz, Irañeta, Ituren, Itrumendi, Labayen, Lacunza, Lanz, Larráun, Leiza, Lesaca, Oiz, Olazagutía, Orbaiceta, Orbara, Roncesvalles, Saldías, Santesteban, Sumbilla, Ulzama, Urdax, Urdiain, Urroz de Santesteban, Valcarlos, Vera del Bidasoa, Villanueva, Yanci, Zubieta y Zugarramurdi.

B) ZONA MIXTA: integrada por los términos municipales de Abárzuza, Ansoáin, Aoiz, Arce, Atez, Barañáin (101), Burgui, Burlada, Ciriza, Cizur, Echarri, Egüés, Ezcároz, Esparza, Estella, Ezcabarte, Garde, Goñi, Güesa, Guesálaz, Huarte, Isaba, Iza, Izalzu, Jaurrieta, Juslapeña, Lezáun, Lizóain, Ochagavía, Odieta, Oláibar, Olza, Ollo, Oronz, Oroz Betelu, Pamplona, Puentela Reina, Roncal, Salinas de Oro, Sarriés, Urzainqui, Uztárroz, Vidángoz, Vidaurreta, Villava, Yerri y Zabalza (102).

(100) Tiene su precedente en el acuerdo de la Diputación Foral de 25 de enero de 1967 que estableció un sistema coordinado de enseñanza en los centros escolares de las “zonas vascogadas o semivascogadas”, basándose toda actuación en el establecimiento de un bilingüismo práctico, única forma de actuación a juicio de esta Diputación”. En el acuerdo de 15 de diciembre de 1972 reguló medidas en la enseñanza y de fomento “principalmente en las localidades y comarcas vascófonas”.

El principio de la territorialidad fue criticado por el portavoz del Grupo Nacionalista Vasco Sr. Cabasés, para quien “las zonas no son vascoparlantes, los vascoparlantes son las personas y las personas se mueven entre las zonas [...] si las zonas hablasen, al hablar de zonas vascoparlantes, las zonas estarían reconociendo esa existencia del euskera, puesto que es precisamente la existencia de topónimos lo que reafirma esa existencia y esa presencia histórica del euskera en el conjunto de Navarra” (*Diario de Sesiones del Parlamento de Navarra*, sesión de 1-1-2-1986, pp. 27 y 36). Por el contrario, las enmiendas de los Grupos Popular y de UPN propusieron la configuración de dos zonas, la vascófona y el resto, de modo que sólo en la primera tuviera el euskera carácter oficial. Para el Gobierno de Navarra y el Partido Socialista sólo se trataba en las zonas no vascófonas de atribuirle función de fomento, de acuerdo con la sentencia del Tribunal Constitucional 82/86, de modo que “la regulación esencial del artículo 3.3. CE se completa con las normas autonómicas, de modo “que el marco constitucional va más allá que el artículo 9.2 del Amejoramiento y permite esta labor de especial respeto y fomento del euskera en toda Navarra” (*Diario de sesiones*, 30, p. 17).

(101) Fue incorporado por medio de una enmienda del Grupo Parlamentario Socialista para corregir la omisión, porque “no hay razón para excluir a Barañáin de la zona mixta, donde figuran todos los municipios colindantes”.

(102) Como se ha expuesto en relación con las enmiendas a la totalidad, fue la aparición de esta zona en el Proyecto de Ley el punto más debatido por los Grupos Parlamentarios Popular y de UPN por entender que no se estaba apoyada en el artículo 9 LORAFNA desde una interpretación de la que deducían que la delimitación por Ley Foral de las “zonas vascoparlantes” sólo admitía las que por no serlo eran “zonas no vascoparlantes”, por lo que no podía incorpo-

C) ZONA NO VASCÓFONA: Integrada por los restantes términos municipales (103).

6. El uso normal y oficial

El título I del proyecto de Ley fue objeto de varias modificaciones en sus rúbricas. La del Título paso de ser “del uso oficial” a “del uso normal y oficial”. Su capítulo II, referido al “uso oficial del euskera en las diversas zonas diferenciaba en tres secciones tal uso, en la zona vascófona, en la zona mixta y en la no vascófona. El debate sobre la extensión de la oficialidad de la zona vascófona al resto de las zonas –que se calificó estar realizado al margen de las previsiones del Amejoramiento y en contra de este– determinó que el dictamen modificase tales rúbricas eliminando cualquier referencia a la oficialidad en la zona mixta y en la no vascófona. Para ello se modificaron las rúbricas y se hizo desaparecer las secciones del capítulo II. Como consecuencia, se distinguió entre el “uso oficial en la zona vascófona” del capítulo II “del uso” en las zonas mixta y no vascófona de los capítulos II y IV.

6.1. Disposiciones generales

Como disposiciones generales del “uso normal y oficial” se establecen:

A) Derecho a conocer y usar las lenguas

Se reitera el derecho a conocer y usar el castellano y el vascoence, del artículo 2.1, variando el orden de las lenguas en la medida en que se trata de regular el uso del segundo: “Se reconoce a todos los ciudadanos el derecho a usar tanto el vascoence como el castellano en sus relaciones con las Administraciones Públicas, en los términos establecidos en los capítulos siguientes” (Art. 6).

B) Boletines Oficiales

Conforme al artículo 7 “el Boletín Oficial de Navarra y el Boletín Oficial del Parlamento de Navarra se publicarán en castellano y en vascoence, en ediciones separadas y simultáneas”.

rarse la zona mixta, ni siquiera a efectos de fomento, como sostuvieron el Gobierno y el Grupo Socialista. En las enmiendas 34 y 35 propusieron su supresión por inadecuada al Amejoramiento, ya que se pretendía establecer en ellas una cierta cooficialidad no prevista por el artículo 9, y por no estar justificados los criterios en que su delimitación se basaba.

El Pleno del Parlamento en sesión de 19 de junio de 1998 acordó no tomar en consideración la proposición de Ley Foral de modificación de la zonificación, incorporando a la zona mixta el municipio de Lumbier (*B.O. Parlamento*, 49, 26 de junio de 1998).

(103) Su carácter residual puede ser modificado cuando los estudios de la realidad sociolingüística acrediten un nivel de presencia de la lengua que no se cuantifica, siendo el Parlamento el que lo valorará en la correspondiente Ley Foral, conforme al artículo 5.2 y 3.

La adición en Comisión al texto del proyecto de ley del último inciso relativo a que las ediciones serán separadas y simultáneas, supuso optar por una de las formas técnicas de hacerlo cuando existe cooficialidad de lenguas: la doble edición simultánea y la edición con textos impresos a doble columna. La opción por la primera supone colocar a ambas lenguas en situación de igualdad formal y permite al ciudadano elegir la que más le convenga, aunque afecta al alcance de la difusión (104).

C) Topónimos

El artículo 8.1 establece el régimen general de la denominación oficial de los topónimos de la Comunidad Foral, cuyas normas se adecuan al carácter de las zonas:

a) En la zona vascófona: denominación oficial en vascuence; si existe denominación distinta en castellano, se utilizarán ambas.

b) En las zonas mixtas y no vascófona:

– la denominación oficial será la actual, la existente en el momento de entrada en vigor de la Ley;

– la expresada en castellano si tienen otra distinta, originaria y tradicional en vascuence, se utilizarán ambas (105).

La Ley ordena al Gobierno determinar los topónimos, los nombres oficiales de los territorios, los núcleos de población y las vías interurbanas, previo informe de la Real Academia de la Lengua Vasca, dando cuenta al Parlamento (Art. 8.2). Tales denominaciones “serán legales a todos los efectos dentro del territorio de Navarra y la rotulación deberá ser acorde con ellas. Se encomienda al Gobierno reglamentar la normalización de la rotulación pública, respetando las normas internacionales que haya asumido el Estado” (Art. 8.3).

Se reconoce la competencia municipal en la denominación de las vías urbanas (Art. 8.2).

D) Unidad administrativa de traducción

Dispone el artículo 9: “El Gobierno de Navarra establecerá en Pamplona una unidad administrativa de traducción oficial vascuence-castellano”. Dicha

(104) Así se realiza en las Comunidades Autónomas de Cataluña, Galicia y Navarra. En la edición con textos a doble columna, la igualdad entre las lenguas es tanto formal como de difusión y permite el cotejo de textos si responden a un tronco común. Es el caso de las Comunidades Autónomas Vasca, Valenciana y Balear. Sobre esta y otras cuestiones relacionadas con el bilingüismo, J.C. ALLI ARANGUREN: *Bilingüismo...*, cit.

(105) El apartado 1 quedó sin contenido en el debate en Comisión al no haber prosperado ninguna enmienda ni ser aprobado el texto del proyecto. Fue recuperado por un voto particular y una enmienda *in voce* de los Grupos Moderado y Popular en la sesión plenaria en la que se debatió y votó el Dictamen.

unidad debía ser creada en el plazo de tres meses conforme a la disposición transitoria (106).

6.2. *Uso oficial en la zona vascófona*

El artículo 2 reconoce el derecho de los ciudadanos a conocer y usar el castellano y el vascuence como lenguas propias de Navarra, limitando la oficialidad de la última conforme al régimen establecido por el artículo 8 de la LORAFNA en los términos de la Ley Foral del vascuence. Este reconocimiento lo reitera el artículo 6, que, sobre su uso en las relaciones con las Administraciones Públicas, se remite al régimen que el Título I establece conforme a la zonificación prevista por el artículo 5.

Las rúbricas del Título y capítulo dejan claro que el uso oficial del vascuence se refiere, exclusivamente, a la zona vascófona, mientras que en las restantes sólo se trata del uso común, no oficial, como parte de la actividad de fomento de una lengua propia por parte de los poderes públicos de la Comunidad Foral (107).

Respecto al uso oficial, se diferencia entre el que corresponde a las relaciones con las Administraciones Públicas, el otorgamiento de documentos públicos, el régimen de los Registros Públicos y la Administración de Justicia.

De los preceptos que regulan el uso oficial en la zona vascófona se desprende un sistema de derechos de los ciudadanos y de deberes de los poderes públicos:

A) DERECHOS DE LOS CIUDADANOS:

a) Derecho a usar el vascuence y el castellano y a ser atendidos en la lengua oficial que elijan (Art. 10.1).

(106) Se trata de la primera parte del artículo 18 del proyecto, que fue objeto de una enmienda *in voce* del Grupo Moderado para su incorporación en las disposiciones generales del Título I. De este modo se eliminó el inciso final del artículo 18 del proyecto, en el que se ordenaba al Gobierno a adoptar “reglamentariamente las medidas necesarias para garantizar el derecho al uso del euskera en los diversos Departamentos de la Administración de la Comunidad Foral”.

(107) Para M. IZU BELLOSO, *Navarra como problema. Nación y nacionalismo en Navarra*, Madrid, 2001, p. 437, “El criterio de zonificación ha llevado a que Pamplona, la localidad donde mayor número total de vascoparlantes existe –aunque sea en minoría relativa–, no se ubique en la zona vascoparlante, y a que muchos vascoparlantes no residan en las zonas vascoparlantes, con lo cual la declaración de cooficialidad para ellos se convierte en realidad en una declaración de monolingüismo, atenuada ligeramente por la existencia de una “zona mixta” que no se sabe si es vascoparlante y no vascoparlante a un tiempo, o si no es ninguna de las dos cosas”.

Su carácter residual puede ser modificado cuando los estudios de la realidad sociolingüística acrediten un nivel de presencia de la lengua que no se cuantifica, siendo el Parlamento el que lo valorará en la correspondiente Ley Foral, conforme al artículo 5.2 y 3.

b) Elegir con las restantes partes la lengua del procedimiento administrativo (Art. 11).

c) Elegir la lengua de los documentos públicos por sí o con el resto de los otorgantes (Art. 12).

d) Solicitar copias y certificaciones de los Registros Públicos en la lengua oficial que se solicite (Art. 13.2).

e) Elegir la lengua oficial ante la Administración de Justicia (Art. 14).

B) DEBERES DE LOS PODERES PÚBLICOS:

a) Atender a los ciudadanos en la lengua oficial que elijan y a adoptar los medios necesarios para garantizar el ejercicio del derecho (Art. 10.1).

b) Redactar los fedatarios públicos los documentos, expedirlos y traducirlos en la lengua que elijan los otorgantes (Art. 12).

c) Expedir copias y certificados por los Registros Públicos en la lengua que se solicite (Art. 13.2).

d) Ser atendido por la Administración de Justicia en la lengua oficial elegida (Art. 14).

Dentro del régimen del uso oficial se diferencia entre las distintas manifestaciones de la actividad pública, precisando el alcance del derecho a usar las lenguas oficiales, como el deber de ser atendidos en ese mismo idioma.

A) Régimen de las Administraciones Públicas

El uso oficial está referido al derecho de los ciudadanos a “usar tanto el vascuence como el castellano en sus relaciones con las Administraciones Públicas y a ser atendidos en la lengua oficial que elijan” (Art. 10.1). De lo cual se deduce:

a) El correlativo deber de adoptar las medidas oportunas” y arbitrar “los medios necesarios para garantizar de forma progresiva el ejercicio de este derecho” (Art. 10.1.2.º). Ente ellas,

– las de la progresiva capacitación del personal que preste servicio en la zona vascófona,

– la especificación en su plantilla de las plazas en que sea preceptivo el conocimiento del vascuence,

– su consideración como mérito cualificado en las restantes plazas (Art. 15) (108).

(108) Para la STC 82/86, de 26 de junio, “de acuerdo con la obligación de garantizar el uso de las lenguas oficiales por los ciudadanos y con el deber de proteger y fomentar su conocimiento y utilización, nada se opone a que los poderes públicos prescriban, en el ámbito de sus

b) La plena validez y eficacia de las actuaciones administrativas, cualquiera que sea la lengua oficial empleada (Art. 11).

c) Todos los actos en que intervengan órganos de las Administraciones Públicas, sus notificaciones y comunicaciones “deberán ser redactadas en ambas lenguas, salvo que los interesados elijan expresamente la utilización de una sola” (Art. 11) (109).

Si en el procedimiento interviene más de una persona:

a) Se utilizará la lengua que las partes establezcan de mutuo acuerdo (Arts. 10.2 y 11).

b) Si no hay acuerdo,

– si se trata de procedimientos tramitados por la Administración General del Estado, el procedimiento se tramitará en castellano, pero los documentos o testimonios se expedirán en la lengua elegida por los interesados (Art. 38.1 LRJPAC, 30/92);

– si se tramitan ante la Administración de la Comunidad Foral o de las Administraciones Locales de Navarra, el derecho a usar las lenguas obligará a utilizar su opción lingüística, de modo que “todos los actos en que intervengan órganos de las Administraciones Públicas, así como las notificaciones y comunicaciones administrativas deberán ser redactadas en ambas lenguas” (Art. 11) (110).

La Administración instructora de un procedimiento deberá traducir al castellano los documentos, expedientes o partes de estos que hayan sido tramitados en la lengua oficial propia de la Comunidad, cuando vayan a surtir efectos fuera de su territorio. No será precisa la traducción cuando sus efectos se vayan a producir en el territorio de una Comunidad Autónoma donde esa misma lengua sea cooficial (Art. 36.3 LRJPAC).

respectivas competencias, el conocimiento de ambas lenguas para acceder a determinadas plazas de funcionario o que, en general, se considere como un mérito entre otros (...) el nivel de conocimiento de las mismas: bien entendido que todo ello ha de hacerse dentro del necesario respeto a lo dispuesto en los artículos 14 y 23 de la C.E., y sin que en la aplicación del precepto legal en cuestión se produzca discriminación. En definitiva, el empleo del euskera implica la provisión de los medios necesarios, y entre ellos, la presencia de personal vascoparlante (...) en los términos señalados por la STC 76/1983, de 5 de agosto, “como modo de garantizar el derecho a usarla por parte de los ciudadanos de la respectiva Comunidad (...) La exigencia del bilingüismo ha de llevarse a cabo con un criterio de razonabilidad y proporcionalidad desde la perspectiva de lo dispuesto en los arts. 23.2, 139.1 y 149.1.1ª de la Constitución”.

(109) Deber de redacción en ambas lenguas que alcanza a las Entidades Locales conforme a lo dispuesto por el artículo 16: “utilizarán el castellano y el vasco en todas sus disposiciones, publicaciones, rotulaciones...”.

(110) El artículo 36.3 LRJPAC establece que se deberán traducir al castellano los documentos “dirigidos a los interesados que así lo soliciten expresamente”.

Las Entidades Locales de la zona vascófona utilizarán el castellano y el vascuence en todas sus disposiciones, publicaciones, rotulaciones de vías urbanas y nombres propios de sus lugares, respetando, en todo caso, las tradicionales (Art. 16).

B) Documentos públicos

La lengua oficial que se empleará en la redacción y expedición de copias o testimonios será la que el otorgante, otorgantes o interesado elijan. También podrán elegir la traducción de matrices y documentos, que serán emitidos bajo la responsabilidad de los fedatarios públicos. Se expedirán en castellano los documentos que vayan a tener efectos fuera de la zona vascófona (Art. 12) (111).

C) Registros Públicos

Sus asientos se extenderán en la lengua oficial en que estuvieren redactados los documentos y, en todo caso, en castellano. La expedición de copias y certificaciones se realizará en cualquiera de las lenguas oficiales (Art. 13.1) (112).

D) Administración de Justicia

Dentro de las disposiciones generales, el artículo 4 consagra el derecho de los ciudadanos a “dirigirse a los Jueces y Tribunales [...] para ser amparados en sus derechos lingüísticos”. Pero también han de conocer de los conflictos intersubjetivos de intereses que se les planteen en las distintas zonas en que, a efectos de oficialidad de las lenguas, establece la Ley. En tal caso “todo ciudadano podrá utilizar la lengua oficial de su elección, de conformidad con lo dispuesto por la legislación vigente” (Art. 14).

Aun cuando nada se precisa sobre la opción del resto de las partes, está resuelto en el régimen del procedimiento administrativo y de los documentos públicos, siendo válidas y aplicables tales reglas (Arts. 11 y 12).

6.3. *Uso en la zona mixta*

El derecho de los ciudadanos a conocer y usar el castellano y el vascuence (Arts. 8 LORAFNA y 6 LFV) se establece conforme a la zonificación

(111) Este último párrafo fue introducido en el debate en Comisión como consecuencia de enmienda. Anticipa el contenido del artículo 36.3 LRJPAC respecto a los documentos administrativos que fueran a tener efecto fuera del territorio de la Comunidad en que se elaboren en su lengua oficial propia.

(112) Fue uno de los preceptos más modificados en Comisión. Se suprimió la posibilidad de que un documento redactado en ambas lenguas oficiales pudiera ser inscrito en la lengua que indicase el solicitante. Además, se añadió la necesidad de inscribir también en castellano cuando el documento estuviere en la otra lengua, así como la opción en la expedición de copias y certificados.

prevista por el artículo 5, diferenciado entre el uso oficial del capítulo II y el simple uso de las zonas mixta y no vascófona (113).

En esta zona se reitera el derecho a “usar tanto el vascuence como el castellano para dirigirse a las Administraciones Públicas de Navarra” (Art. 17) (114). Se trata de un uso con menor alcance del propio de la cooficialidad de la zona vascófona, limitado a los términos de lo que en el debate se denominó “política de fomento” de una lengua propia protegida:

a) La utilización de ambas lenguas es alternativa en las relaciones con las Administraciones Públicas de la Comunidad y de las Entidades Locales.

b) No se especifican los deberes de las Administraciones que, por el principio de reciprocidad y la relación derecho-deber derivada del artículo 6, le obligan a manifestarse en la misma opción lingüística.

Así lo confirma el reconocimiento del deber de “garantizar el ejercicio de este derecho”, a cuyo fin el párrafo segundo del artículo 17 obliga a las Administraciones de la zona mixta a

a) Especificar en la oferta pública de empleo de cada año las plazas en las que sea preceptivo el conocimiento del vascuence.

b) Valorar el mérito de su conocimiento en las convocatorias para el resto de las plazas.

También lo ratifica el contenido del artículo 18 en cuanto que en la zona no vascófona nada se dice sobre la garantía del derecho y la dotación de plazas con conocimiento preceptivo o como mérito y, además, la Administración puede requerir a los interesados a presentar la traducción al castellano.

6.4. *Uso en la zona no vascófona*

En la zona no vascófona, que es la residual por no ser ni vascófona ni mixta, el artículo 18 reconoce a los ciudadanos el “derecho a dirigirse en vas-

(113) MÚGICA, L. M.: “Zona mixta”..., cit.: “Nosotros entendemos por el concepto de mixto, algo que está mezclado o que tiene elementos alternos de doble extracto cultural. Hoy en día en el territorio de la capital navarra habita un contingente de vascófonos aproximado al 20%, esto es, unos 40.000 sujetos que son bilingües o cuasi-bilingües, y, a pesar de ello, se pretende dejar sin presencia real al idioma propio”. VV.AA. *Iruña eta euskara-Pamplona y euskara*, Jornadas del 18 al 20 de diciembre de 1995, Pamplona, 1996.

(114) En la intervención del portavoz de UPN Sr. Alli sobre el dictamen se puso de relieve el alcance de la modificación restrictiva que se había producido sobre el uso en la zona mixta, que afectaba a que todo el procedimiento y la relación que del mismo se derivara fuera en alguna de dichas lenguas, a lo que no se opuso dicho Grupo: “...donde se sublima la semántica es cuando se quiere distinguir entre el que en el proyecto se diga que “todos los ciudadanos tienen el derecho a usar tanto el euskera como el castellano en sus relaciones con la Administración” y en el texto del Dictamen se sustituya para “dirigirse a la Administración” (*Diario...*, cit. 1-12-1986, p. 52).

cuence a las Administraciones Públicas de Navarra. Estas podrán requerir a los interesados la traducción al castellano o utilizar los servicios de traducción previstos en el artículo 9" (115).

7. El uso en la enseñanza

El derecho a conocer y usar las lenguas que reconoce el artículo 2 exige su presencia en la educación. Así lo vino entendiendo, con ejemplar compromiso para aquellos tiempos, la Diputación Foral de Navarra en los acuerdos expuestos como precedentes de la política educativa y de fomento del vascuence, "consciente de la gravedad del problema y de su responsabilidad como depositaria de nuestros valores culturales" (116).

Entre los objetivos esenciales de la Ley se halla el amparo del derecho a conocer y la garantía de "la enseñanza del vascuence con arreglo a principios de voluntariedad, gradualidad y respeto" [Art. 1.2.a) y c)].

7.1. *Disposiciones generales. Su aplicación a los diversos niveles de la enseñanza*

El artículo 19 reconoce el "derecho a recibir enseñanza en vascuence y en castellano en los diversos niveles educativos", como concreción del derecho al conocimiento y uso de las lenguas establecen los artículos 3 de la Constitución, 9 de la LORAFNA, 2 y 6 de la Ley Foral (117).

Al derecho ciudadano a la enseñanza corresponden deberes al Gobierno de Navarra:

a) Regular la incorporación del vascuence a los planes de enseñanza y determinar los modos de aplicación a cada centro para las distintas zonas (Art. 20).

(115) Se corresponde con el artículo 19 del proyecto, con el cambio del término *euskera* por el de *vascuence* y la modificación de la remisión al artículo anterior (18), que fue convertido en artículo 9. Había sido objeto de las enmiendas 90 y 93 del Grupo Popular y de UPN proponiendo su supresión, por entenderlo no acomodado al Amejoramiento en cuanto desde la rúbrica del título se reconocía que era un uso oficial en la zona no vascófona, siendo así que tal uso sólo era posible en la vascófona.

(116) Acuerdo de 15 de diciembre de 1972. Por el de 25 de enero de 1967 organizó la enseñanza del vascuence "basándose toda actuación en el establecimiento de un bilingüismo práctico, única forma de actuación a juicio de esta Diputación", referido a las que denomina "zonas vascongadas y semi-vascongadas".

(117) Así lo constató la STC 88/83, de 27 de octubre: "El Estado en su conjunto –incluidas las Comunidades Autónomas– tiene el deber constitucional de asegurar el conocimiento tanto del castellano como de la lengua propia de la Comunidad, que tenga carácter de lengua oficial (...) ello supone, naturalmente, que ambas lenguas han de ser enseñadas en los centros escolares de la Comunidad con la intensidad que permita alcanzar ese objetivo. Y es de observar en este mismo sentido que tal deber no deriva sólo del Estatuto, sino de la misma Constitución..." (FJ 4).

b) Llevar a cabo acciones para que los planes de estudio de los centros de formación del profesorado garanticen la adecuada capacitación del profesorado necesario para la enseñanza en vascuence (Art. 21).

c) Proporcionar los medios personales, técnicos y materiales precisos para hacer efectivas tales obligaciones (Art. 22) (118).

d) Incorporar el vascuence como patrimonio cultural de Navarra a los planes oficiales de estudio y adaptarlos a los objetivos de la Ley (Art. 23) (119).

e) Dar la enseñanza en la zona vascófona en la lengua oficial que elija quien tenga la patria potestad, la tutela o el propio alumno (Art. 24.1).

f) Dar la enseñanza del vascuence y del castellano en los niveles educativos no universitarios de la zona vascófona (Art. 24.2).

g) Incorporar en la zona mixta el vascuence a la enseñanza de forma gradual, progresiva y suficiente, creando líneas en los centros (Art. 25.1).

h) Impartir en los centros educativos no universitarios de la zona mixta enseñanzas de vascuence a quienes lo soliciten (Art. 25.2).

i) Apoyar y financiar en la zona no vascófona la enseñanza del vascuence con criterios de promoción y fomento (Art. 26).

El artículo 19 reconoce el “derecho a recibir enseñanza en vascuence y en castellano en los diversos niveles educativos”, sin concretarlos. Se refiere a los “planes de enseñanza” que sean competencia del Gobierno en los que “regularán la incorporación del vascuence” (Art. 20) y, con mayor generalidad, a los “planes oficiales de estudio” en los que se considerará “el vascuence como patrimonio cultural de Navarra”(art. 23). Cuando la Ley establece el régimen de la enseñanza en las zonas vascófona y mixta lo hace diferenciando entre el contenido del derecho a la educación en euskera y su aplicación efectiva en los “niveles educativos no universitarios”:

a) En la zona vascófona “todos los alumnos recibirán la enseñanza en la lengua oficial que elija” (Art. 24.1), precisando que “en los niveles educativos no universitarios será obligatoria la enseñanza del vascuence y del castellano” (Art. 24.2).

b) En la zona mixta “la incorporación del vascuence a la enseñanza será de forma gradual” (Art. 25.1), y se matiza que “en los niveles educativos no universitarios [...] se impartirá a los alumnos que lo deseen” (Art. 25.2).

(118) Por Decreto Foral 162/1988, de 19 de mayo, se reguló el régimen de los cursos de reciclaje en euskera para el personal de la enseñanza no universitaria pública y privada (*BON* 67/1998, de 1 de junio).

(119) Por Decreto Foral 159/1988, de 19 de mayo, se reguló la incorporación y uso del euskera en la enseñanza no universitaria. Fue desarrollado por la Orden Foral 848/1988, de 30 de agosto, en los niveles de Preescolar y EGB y por la 849/1988 en los niveles de Enseñanzas Medias (*BON* 108/1988, de 5 de septiembre).

El cumplimiento de tales previsiones legales se realiza en aplicación de los modelos educativos existentes en Navarra:

Modelo D: Enseñanza totalmente en euskera en todos los cursos y ciclos, salvo la asignatura de lengua castellana.

Modelo B: Enseñanza en euskera, con el castellano como asignatura en todos los cursos y ciclos, y como lengua de uso en una materia o área del ciclo inicial y dos del ciclo superior.

Modelo A: Enseñanza total en castellano, con la lengua vasca como asignatura en todos los cursos y ciclos.

Modelo G: Enseñanza totalmente en castellano.

Los modelos de enseñanza se acomodan al carácter y régimen de las distintas zonas lingüísticas:

- En la zona vascófona: Elección entre los modelos D y A.
- En la zona mixta: Elección entre los modelos D, A y G.
- En la zona no vascófona: Elección entre los modelos A y G en la enseñanza pública, con oferta del modelo D en centros privados (ikastolas).

Respecto a los niveles universitarios sólo existe la mención expresa del artículo 21 en cuanto a que el Gobierno de Navarra “llevará a cabo, en el ámbito de sus competencias, las acciones necesarias para que los planes de estudio de los centros superiores de formación del profesorado garanticen la adecuada capacitación del profesorado necesario para la enseñanza en vascuence”. No se trata de una regulación de la incorporación de la lengua a los planes de estudio, sino de un mandato al Gobierno para que negocie y fomente tales acciones formativas, a fin de que exista un profesorado capacitado para impartir la enseñanza en euskera.

Pero ello no implica que la ley no contenga una regulación general de la enseñanza que pueda incluir a la universitaria desde la generalidad de sus preceptos y del derecho ciudadano a conocerla y usarla (Art. 2.1). El objeto de la ley es “la regulación del uso normal y oficial del vascuence [...] en la enseñanza” (Art. 1.1), siendo uno de sus “objetivos esenciales [...] Garantizar el uso y la enseñanza del vascuence con arreglo a principios de voluntariedad, gradualidad y respeto [...]” (Art. 1.2.c). El artículo 19 contiene una declaración tajante del derecho a recibir la enseñanza en vascuence y en castellano “en los *diversos niveles educativos*”, expresión que incluye todos, por cuanto en los preceptos siguientes no hay exclusión de ninguno de ellos, ni siquiera del universitario. Los capítulos a los que se remite el artículo 19 siguen conteniendo regulaciones genéricas que insisten en el derecho con el diferente alcance de la obligación administrativa según se trata de una u otra zona: en la vascófona “*todos los alumnos recibirán la enseñanza*” (Art. 24.1) y en la mix-

ta se incorporará a “*la enseñanza*” (Art. 25.1), esto es “a los diversos niveles educativos” (Art. 19) (120).

La Universidad Pública de Navarra fue creada por Ley Foral 8/1987, de 21 de abril, encomendándosele “el servicio público de la educación superior en Navarra, mediante el ejercicio de la docencia, el estudio y la investigación” (Art. 1). En sus Estatutos recogió los principios de la Ley Foral del vascuence sobre la enseñanza en la zona mixta:

A) Oficialidad de las lenguas y derechos:

El artículo 6.1 dispone: “El castellano y el euskera son lenguas propias de la Universidad Pública de Navarra y, en consecuencia, todos los universitarios tienen derecho a conocerlas y a usarlas” (121).

“Todos los miembros de la Comunidad Universitaria tienen garantizado el derecho a utilizar el castellano y el euskera, en los términos establecidos en el artículo siguiente, sin que nadie pueda ser discriminado por la utilización de cualquiera de ambas lenguas, en el ámbito de la Universidad” (Artículo 102.1) (122).

B) Derechos en la enseñanza:

El artículo 103 reconoce el derecho a relacionarse, expresarse, presentar y publicar trabajos y “recibir y ofrecer enseñanzas y realizar trabajos, exámenes o pruebas en euskera en aquellas asignaturas que la Universidad ofrezca en esa lengua, en los términos que la Ley establezca”. Los órganos universitarios “están obligados a garantizar el ejercicio de estos derechos” (Art. 103.2) (123).

C) Planificación progresiva:

En el artículo 104 se prevé la planificación y la adopción de medidas para la normalización del uso del euskera en las actividades universitarias e impulsará el desarrollo de las enseñanzas en euskera en función de la demanda

(120) La Sala de lo Contencioso Administrativo del Tribunal Superior de Justicia de Navarra en su sentencia de 9 de diciembre de 1998, recurso n.º 298/95, declaró: “No es cierto que la Ley Foral 18/1986, de 15 de diciembre, del vascuence, no sea de aplicación a la enseñanza universitaria. El artículo 1.º de esta Ley se refiere a la enseñanza sin distinciones, y los artículos 24 (zona vascófona) y 26 (zona no vascófona) no hacen otra distinción entre enseñanza universitaria y no universitaria que la del apartado 2 del artículo 25 que se refiere específicamente a los niveles no universitarios. [...] La Universidad Pública de Navarra tiene su sede en Pamplona, encuadrada en la zona mixta (art. 5.b) pero su servicio se extiende a todo el territorio de la Comunidad Foral, por lo tanto, y sin perjuicio de lo que pueda establecer una Ley que regule con carácter especial el uso del vascuence en el ámbito de la enseñanza universitaria, la remisión que hacen los Estatutos de la Universidad Pública en punto al caso del euskera a lo que establezca la Ley (art. 90.h) hay que entenderla hecha a los preceptos de la Ley del Vascuence que son de aplicación general. Y es plenamente conforme a esas disposiciones –las antes citadas– la creación de una línea educativa en euskera en un área de conocimiento en la que ya existe una línea en castellano”.

(121) Directamente relacionada con lo dispuesto por los artículos 2.1 y 19.

(122) Reitera el contenido del artículo 6.1 de los Estatutos y de los artículos 2, 3.1 y 19 de la Ley Foral.

(123) Concreción de lo dispuesto por los artículos 19 y 24.1 de la Ley Foral.

y de las necesidades sociales; la Universidad apoyará la edición de publicaciones en euskera.

Quizá fuese la falta de una referencia concreta a la educación universitaria la que determinó que en la proposición de Ley Foral de modificación de la Ley Foral 18/1986, presentada por los Grupos Parlamentarios “Socialistas del Parlamento de Navarra”, “Eusko Alkartasuna” y “Mixto-Izquierda Unida” propusieron la adición de un artículo 20 bis con el siguiente texto: “El Gobierno de Navarra y la Universidad Pública de Navarra, en el marco de sus respectivas competencias, adoptarán las medidas necesarias para garantizar la enseñanza en y del euskera en los niveles universitarios y de formación profesional, de acuerdo con la demanda” (124).

7.2. *Uso en la zona vascófona*

El “derecho a recibir enseñanza en vascuence y en castellano en los diversos niveles educativos” (Art. 19) tiene su máximo nivel de reconocimiento en la zona vascófona, en la que “todos los alumnos recibirán la enseñanza en la lengua oficial que elija la persona que tenga atribuida la patria potestad o la tutela o, en su caso, el propio alumno” (Art. 24.1).

El precepto garantiza la enseñanza en euskera porque esta es la finalidad de la ley, regular su presencia en el proceso educativo. Pero la opción por la enseñanza en una u otra lengua exige en los niveles educativos no universitarios el conocimiento de la otra lengua oficial, por lo que “será obligatoria la enseñanza del vascuence y del castellano, de tal modo que los alumnos, al final de su escolarización básica, acrediten un nivel suficiente de capacitación en ambas lenguas” (Art. 24.2). De la enseñanza en euskera podrán ser eximidos los alumnos que hubieran iniciado los estudios de Educación General Básica fuera de la zona vascófona o aquellos que justifiquen debidamente su residencia no habitual en la misma” (Art. 24.3).

7.3. *Uso en la zona mixta*

El tratamiento del vascuence en la enseñanza en la zona mixta parte de la idea del fomento como medio para su recuperación y desarrollo con la finalidad de hacer posible su uso y enseñanza. Sin embargo, termina convirtiéndose en una prestación de la Administración educativa, que se realizará de forma “gradual, progresiva y suficiente” (Art. 25.1). Esta se ajustará a los prin-

(124) Fue tramitada por acuerdo de la Mesa del Parlamento de 15 de noviembre de 1993 y tomada en consideración por el Pleno en sesión de número 38 de 10 de febrero de 1994. El Pleno en sesión número 41 de 5 de mayo de 1994 la rechazó por no haber obtenido los 26 votos favorables necesarios.

En la Universidad de Navarra, que tiene la naturaleza de Universidad de la Iglesia, se creó en 1963 una cátedra de euskera y en 1994 la diplomatura de Estudios Vascos.

cipios de voluntariedad, gradualidad y respecto (Arts. 1.2 y 25.1)). Su incorporación se realizará

a) mediante la creación en los centros de líneas de enseñanza en vascuence para quienes lo soliciten (Art. 25.1);

b) por impartir la enseñanza del vascuence a los alumnos que deseen lograr un nivel suficiente de conocimiento de la lengua (Art. 25.2).

7.4. *Uso en la zona no vascófona*

Se concibe como actividad de fomento en cuanto que “la enseñanza del vascuence será apoyada y, en su caso, financiada total o parcialmente por los poderes públicos con criterios de promoción y fomento del mismo, de acuerdo con la demanda” (Art. 26) (125).

En la medida en que en la zona no vascófona existen iniciativas sociales para la educación en euskera, se ha venido planteando la necesidad de atender la demanda en los centros públicos, conforme al modelo de la zona mixta. Este objetivo figura en varios programas políticos y ha sido objeto de una proposición de Ley Foral (126).

8. **Los medios de comunicación social**

La presencia del vascuence en los medios de comunicación social responde a todos los objetivos esenciales de la Ley conforme al artículo 1.2 y se manifiesta del siguiente modo:

A) “Las Administraciones Públicas promoverán la progresiva presencia del vascuence en los medios de comunicación social públicos y privados” (Art. 27.1), de modo que para ello corresponde al Gobierno:

a) elaborar planes de apoyo económico y material para que los medios de comunicación empleen el vascuence de forma habitual y progresiva (Art. 27.1.2.º)

b) velar por la adecuada presencia del euskera en la televisión, radio y medios de comunicación gestionados por la Comunidad Foral (Art. 27.2)

(125) Por Decreto Foral 161/1988, de 19 de mayo, (*BON* 67/1988, de 1 de junio) se aprobaron los reglamentos de funcionamiento y organización de los centros de enseñanza del euskera para adultos del Gobierno de Navarra y de la concesión de ayudas a las entidades privadas (*euskaltegis* y *gaueskolas*).

(126) La primera iniciativa fue presentada por los Grupos Parlamentarios “Socialistas del Parlamento de Navarra”, “Eusko Alkartasuna” y “Mixto-Izquierda Unida”, siendo tramitada por acuerdo de la Mesa del Parlamento de 15 de noviembre de 1993. Propusieron dar al artículo 26 la siguiente redacción: “La incorporación del vascuence a la enseñanza se llevará a cabo en los mismos términos establecidos en el artículo anterior para la zona mixta”.

B) “Las Administraciones Públicas de Navarra protegerán las manifestaciones culturales y artísticas, la edición de libros, la producción audiovisual y cualesquiera otras actividades que se realicen en vascuence” (Art. 28)

III. LOS REGLAMENTOS DE LA LEY FORAL

1. Decretos Forales 70/1994, de 21 de marzo, y 135/1994, de 4 de julio, sobre el uso del vascuence en las Administraciones Públicas de Navarra (127)

El desarrollo de las previsiones de la Ley Foral 18/1986 sobre el uso del vascuence en las Administraciones Públicas de Navarra fue objeto del Decreto Foral 70/1994, de 21 de marzo (128). El Decreto fue elaborado desde los valores sustantivos de equidad, en cuanto hacía posible la prestación de servicios a los ciudadanos en respuesta a los derechos lingüísticos legalmente reconocidos, de eficacia y eficiencia, en cuanto a la adecuada correspondencia con los objetivos fijados con el menor coste económico posible (129). Una vez publicado y vigente se suscitaban críticas a su contenido desde el ámbito municipal, por entender que limitaba la autonomía municipal al imponer su régimen, lo cual provocó modificaciones parciales (130).

Las modificaciones introducidas en el DF 70/1994 por la nueva redacción del DF 135/1994 afectan a

a) La reducción del ámbito de aplicación al suprimirla para las empresas de carácter público dependientes de las Administraciones públicas (Arts. 1.1, 5, 6, 7, 8, 9, 14.3, Disp. transitoria).

El Pleno del Parlamento, en sesión de 5 de mayo de 1994, rechazó el Dictamen aprobado en la Comisión de Régimen Foral sobre la proposición de Ley Foral de modificación del artículo 26 de la Ley Foral 18/1986, de 15 de diciembre, que quedaría redactado del siguiente modo: “Art. 26. La incorporación del vascuence a la enseñanza se llevará a cabo en los mismos términos establecidos en el artículo anterior para la zona mixta”.

(127) BBOON 40/1994, de 4 de abril, y 89/1994, de 27 de julio.

(128) El Director General de Política Lingüística D. J. M. Rodríguez Ochoa en informe de 25 de marzo de 1993 señaló cual era el contexto de la propuesta de Decreto: “...se inscribe en el marco de una planificación lingüística general por lo que respecta a las Administraciones Públicas. Se halla integrada por una serie de pasos sucesivos que forman a modo de eslabones la siguiente cadena secuencial. En primer lugar figura la Ley Foral del Vascuence, de diciembre de 1986. El Decreto Foral constituirá el desarrollo que proporcionase el soporte reglamentario de regulación del uso del vascuence en la Administración. Como consecuencia de él seguirá la realización de los Planes departamentales que aplicarían la normativa. El último eslabón será a un nuevo enfoque del euskaltegi que respondiese a las necesidades y planes aprobados. De este modo se conseguiría una estructuración orgánica del proceso formativo en vascuence del personal al servicio de las Administraciones públicas”.

(129) Informe del Director General de Política Lingüística de 5 de octubre de 1993.

(130) El rechazo del Decreto Foral fue protagonizado por el alcalde de Pamplona Sr. Jaime y otros líderes de UPN como el Sr. Del Burgo quienes estimaron que aquel avanzaba en el proceso de establecer una cooficialidad del vascuence más allá del contenido de la Ley Foral. Las modificaciones al mismo fueron aprobadas por el Comité Ejecutivo de UPN (*Diario de Navarra*, 4-5-1988).

b) El objetivo esencial de “establecer unos circuitos administrativos bilingües” (Art. 1.2).

c) fue reducido en su significado imperativo-finalista para ser sustituido por la expresión “cuando se establezcan”, que carece del claro significado decisorio de la expresión anterior.

c) Se reduce la competencia de la Dirección General de Política Lingüística al eliminar su capacidad de “definir los criterios respecto a los puestos de trabajo de las zonas vascófona y mixta para los que el conocimiento del vascuence se considerará preceptivo o ha de valorarse como mérito, cualificado o no, siempre de acuerdo con lo establecido en el presente Decreto Foral”. Su colaboración con las entidades locales y otras administraciones se producirá sólo cuando lo soliciten (Art. 4).

d) Respecto a los planes precisos para lograr de forma progresiva los objetivos del artículo 1.2 se reduce el mandato de aprobarlos en el plazo de un año por el de elaborarlos (Art. 5). Se reconoce a las Administraciones Locales la competencia para elaborar sus propios planes (Art. 5.2.º).

e) En las relaciones con los administrados se sustituye la iniciativa del funcionario para elegir la lengua en que se dirige al ciudadano, contestándole en la lengua en que aquel responda, por la de limitarse a atenderle en la que aquel elija (Art. 10.3).

f) La obligación de las Administraciones de adoptar medidas para “relacionarse en vascuence con la Administración”, ha quedado rebajado a “dirigirse en vascuence a la Administración”, se pasa desde la relación en euskera al dirigirse en la misma lengua (Art. 14.2).

g) En la utilización de impresos de uso interno se tenderá a la utilización de la forma bilingüe cuando se disponga de circuitos administrativos bilingüe y limita la utilización de la forma bilingüe (Art. 13).

h) La supresión de los párrafos 3 y 4 del artículo 15 reduce la presencia de textos bilingües remitidos desde los servicios centrales de la Administración de la Comunidad para la zona mixta y toda Navarra, dejándolo en una tendencia a hacerlo (Art. 15.2).

i) Se reduce el carácter imperativo (“redactarán”) por la tendencia a hacerlo de forma bilingüe en los rótulos indicativos de oficinas y despachos (Art. 16.1).

j) Se reduce a cinco años la limitación para ocupar plazas distintas a quienes hubieran accedido a plazas específicas en las que las plantillas orgánicas y las convocatorias hubiesen exigido el conocimiento del vascuence (Art. 18.3).

k) El Decreto Foral 135/1994 suprimió el segundo párrafo del precepto en el que se ordenaba a las autoridades y órganos de dirección colaborar activamente en la realización y efectividad de los planes anuales de formación en vascuence (Art. 24.4).

En la exposición de motivos del nuevo Decreto Foral 135/1994, de 4 de julio, se justificaron las modificaciones en el propósito de “afianzar el principio de seguridad jurídica”. Asimismo se expuso que por razones de técnica legislativa se hacía a través de un nuevo texto que sustituía al anterior.

1.1. *Exposición de Motivos*

Se inicia invocando los artículos 2 y 9 de la Ley Foral 18/1986, en cuanto establecen la cooficialidad del castellano y el euskera, y se reconoce el derecho ciudadano a conocerlas y usarlas con el alcance que se establece para las distintas zonas en que se divide Navarra.

Invoca la Ley 30/1992, de 26 de noviembre, que regula el derecho de los ciudadanos a utilizar las lenguas oficiales antes las Administraciones Públicas y en los procedimientos administrativos ante la Administración General del Estado y las Administraciones Autonómicas.

Realiza una “especial mención” de la “Carta Europea de las Lenguas Regionales o Minoritarias, adoptada el 25 de junio de 1992, con rango de convención por el comité de Ministros del Consejo de Europa y firmada el 5 de noviembre del mismo año por once Estados miembros, entre ellos el español, y de modo particular las recomendaciones contenidas en su artículo 10 sobre autoridades administrativas y servicios públicos”.

Partiendo de tales normas y convención, el Decreto Foral 70/1994 regulaba el uso del vascuence en las Administraciones Públicas de Navarra, “para garantizar a los ciudadanos los derechos lingüísticos que las leyes reconocen”. Esta frase desapareció de la exposición del Decreto Foral 135/1994, y se substituyó por la referencia a las modificaciones que introducía en el anterior “para afianzar el principio de seguridad jurídica” y a la técnica legislativa que justificaba un nuevo texto.

1.2. *Disposiciones Generales*

Incluye las relativas a su objeto, ámbito de aplicación, progresividad en su aplicación y principios organizativos.

A) Objeto y ámbito de aplicación

Su objeto es regular el uso del vascuence en las Administraciones Públicas de Navarra, como modo de plasmar el derecho a su uso reconocido por

los artículos 9 LORAFNA, 2, 6, 10, 17 y 18 de la Ley Foral 18/1986, de 15 de diciembre. El ámbito de aplicación está constituido por la Administración de la Comunidad Foral (131), las Administraciones Locales y las entidades de derecho público vinculadas a ellas (Art. 1.1) (132).

En la reforma introducida por el Decreto Foral 135/1994 desapareció de todo el articulado la referencia a las “empresas de carácter público” como ámbito de aplicación del régimen del vascuence (Arts. 1.1, 5, 6, 7, 9, 14.3).

A) Objetivos y progresividad

El artículo 1.2 establece los objetivos esenciales del Decreto Foral:

a) En la zona vascófona, posibilitar el empleo indistinto de cualquiera de las dos lenguas oficiales como lenguas de trabajo y servicio al ciudadano.

b) En la zona mixta, capacitar *<en vascuence>* (133) al personal necesario para garantizar el ejercicio de los derechos lingüísticos de los ciudadanos de la zona.

– En los servicios centrales de la Administración de la Comunidad Foral de Navarra, capacitar al personal suficiente y necesario para *<establecer unos circuitos administrativos bilingües que garanticen suficientemente la prestación de sus servicios en vascuence cuando>* que, cuando se establezcan los circuitos administrativos bilingües, presten sus servicios en vascuence si el usuario así lo requiere.

– Por servicios centrales de la Administración de la Comunidad Foral de Navarra se entenderán aquellos que, independientemente de su ubicación, atienden al conjunto de la población navarra”.

El principio de gradualidad del artículo 1.2.c) se aplica para la ejecución de lo dispuesto en el Decreto Foral “de forma progresiva, siempre de acuerdo con las posibilidades de las distintas Administraciones en cada momento” (Art. 1.3).

(131) Conforme a la disposición adicional segunda la provisión de puestos de trabajo del Servicio Navarro de Salud-Osasunbidea se ajustará a lo dispuesto por los artículos 11 y 14 del Decreto Foral 347/1993, de 22 de noviembre.

Según la disposición adicional tercera, en la función pública docente no universitaria, la selección, la provisión de puestos de trabajo, la promoción profesional, la promoción interna, la reordenación de cuerpos y escalas, el reciclaje y el perfeccionamiento del profesorado, se ajustarán a lo dispuesto en la normativa específica para estas materias. Por Orden Foral 112/2000, de 29 de marzo, (BON 51, de 26-4-2000) del Consejero de Educación y Cultura, se aprobó la XX Convocatoria del Plan de Formación en lengua vasca del personal docente de enseñanza no universitaria, de la Comunidad Foral de Navarra. Curso escolar 2000/2001.

(132) Respecto a la Administración del Estado en Navarra la disposición adicional primera dispone la colaboración del Gobierno de Navarra con aquella para lograr la progresiva normalización del uso del vascuence en la misma.

(133) El texto recogido entre paréntesis y cursiva fue suprimido en el DF 135/1994, sin que el resto pierda el sentido original.

El principio se reitera en los artículos 5, respecto a los planes para cumplir los objetivos, y 6, en cuanto a la adopción de medidas por parte de las distintas Administraciones y entidades afectadas por la norma para la “progresiva capacitación del personal en el conocimiento y uso del vascuence”.

A) Zonificación

La zonificación derivada de los artículos 9 de la LORAFNA y 5 de la Ley Foral modula el alcance de la oficialidad en el uso de la lengua (Arts. 6, 10, 17 y 18 de la Ley), como reconoce el artículo 2 del Decreto Foral.

B) Aplicación a la función pública

Dispone el artículo 3 que “la aplicación del principio de *preceptividad* (134) y la valoración del conocimiento del vascuence como mérito en la provisión de los puestos de trabajo de las Administraciones Públicas de Navarra se llevará a cabo en los términos y condiciones que se deriven de lo dispuesto en el presente Decreto Foral y en las disposiciones que lo complementen”.

C) Organización

Conforme al artículo 4, la Dirección General de Política Lingüística será el órgano competente para “actuar como órgano coordinador entre los Departamentos de la Administración de la Comunidad Foral de Navarra en lo que se refiere a la elaboración de la planificación lingüística. Antes su competencia alcanzaba a *Definir los criterios respecto a los puestos de trabajo de las zonas vascófona y mixta para los que el conocimiento del vascuence se considerará preceptivo o ha de valorarse como mérito, cualificado o no, siempre de acuerdo con lo establecido en el presente Decreto Foral*. (Igualmente) Asimismo, colaborará en la elaboración de la planificación lingüística de (con) las entidades locales y otras administraciones públicas (*en lo que respecta a lo establecido en los apartados a) y b)*) que lo soliciten”.

El artículo 24 encomienda al Instituto Navarro de Administración Pública y a la dirección General de Política Lingüística organizar los cursos de capacitación en vascuence del personal al servicio de las Administraciones Públicas para asegurar el cumplimiento de los objetivos esenciales, de la normativa y de los planes de aplicación.

D) Planificación

“Los Departamentos de la Administración de la Comunidad Foral y las entidades de derecho público (y *las empresas de carácter público*) vinculadas a ella elaborarán, en el plazo de un año a partir de la entrada en vigor de este Decreto Foral, (*aprobarán*) los planes para lograr de forma progresiva los objetivos previstos en el artículo 1.2” (Art. 5.1.º).

(134) Se trata de un neologismo no registrado en el *Diccionario de la Lengua Española*, 22ª ed., Madrid, 2001. Se utiliza con el significado de “carácter o cualidad de preceptivo”.

“Asimismo, las Administraciones Locales podrán elaborar sus propios planes dentro de su ámbito de actuación” (Art. 5.2.º) (135).

1.3. *El vascuence en la Administración*

De acuerdo con el principio de zonificación que recoge en su artículo 2, el Título II del Decreto Foral diferencia el régimen del uso del vascuence en las Administraciones, entidades y empresas Públicas, según se trate de zonas vascófona, mixta o no vascófona.

1.3.1. Zona vascófona

A) Ámbito de aplicación

Conforme al artículo 1.1 es el de “las Administraciones Públicas de Navarra y entidades de derecho público vinculadas a ellas (y *empresas*) sitas en la zona vascófona se regirá por los criterios que establece el presente Decreto Foral, siempre respetando el derecho de los ciudadanos a elegir libremente la lengua oficial en que deseen ser atendidos” (Art. 7), conforme al artículo 10.1 de la Ley Foral.

B) Uso interno en la Administración

Las actuaciones internas de carácter administrativo podrán hacerse indistintamente en cualquiera de las dos lenguas oficiales.

Todos los impresos internos utilizados por los diferentes órganos de las Administraciones Públicas y entidades de derecho público vinculadas a ellas se redactarán de forma bilingüe (Art. 8).

C) Relaciones institucionales

Conforme al artículo 9, los documentos, notificaciones y comunicaciones administrativas de las Administraciones Públicas y entidades de derecho público se redactarán en función de las zonas de origen y destino:

a) de las situadas en la zona vascófona a otras de la misma zona, se redactarán en ambas lenguas, salvo acuerdo expreso para hacerlo en una de ellas.

b) A las sitas en la zona mixta, se redactarán de forma bilingüe.

c) En los restantes supuestos, se redactarán en castellano, siendo también válida la forma bilingüe.

(135) Párrafo incorporado por el DF 135/1994 como reconocimiento de la autonomía municipal.

D) Relaciones con los administrados

Las comunicaciones y notificaciones dirigidas a personas físicas o jurídicas de la propia zona vascófona se harán de forma bilingüe, salvo que los interesados elijan expresamente la utilización de una cualquiera de las lenguas oficiales (Art. 10.1).

Los impresos para uso de los ciudadanos de la zona vascófona, así como aquellos que deban tener efecto dentro y fuera de la zona, se redactarán de forma bilingüe (Art. 10.2).

En sus comunicaciones orales, los funcionarios podrán atender (*dirigirse*) a los ciudadanos en cualquiera de las dos lenguas oficiales elegida por éstos (*si bien posteriormente deberán atender a éstos en la lengua por ellos elegida*) (Art. 10.3).

E) Imagen, avisos y publicaciones

Los rótulos indicativos de oficinas, despachos y dependencias, los encabezamientos de (*toda clase de papeles*) la papelería y otros elementos de identificación y señalización se redactarán de forma bilingüe. Las disposiciones, avisos, anuncios y publicidad de toda clase se realizarán de forma bilingüe (Art. 11).

La disposición transitoria establece el plazo de un año para adaptar la rotulación y señalización. La papelería y otros elementos de identificación se adaptarán conforme se agoten las existencias de los modelos anteriores.

1.3.2. Zona mixta

A) Ámbito de aplicación

Dispone el artículo 12 que el uso del vascuence y del castellano en las Administraciones Públicas de Navarra situadas en la zona mixta se regirá por los criterios del Decreto Foral:

a) Las que presten sus servicios en la zona mixta tomarán las medidas oportunas para garantizar el ejercicio del derecho de los ciudadanos a dirigirse (*relacionarse*) en vascuence a (*con*) la Administración (Art. 12.2).

b) En los servicios centrales de la Administración de la Comunidad Foral cuya actividad vaya dirigida al conjunto de la población, se establecerán circuitos administrativos bilingües que garanticen suficientemente la prestación de sus servicios en vascuence cuando el ciudadano así lo requiera. Esta previsión se desarrollará por medio de la planificación prevista en el artículo 5 (Art. 12.3).

B) Uso interno

En los impresos de uso interno utilizados por los servicios de las Administraciones Públicas (*que dispongan de circuitos administrativos bilingües*), se tenderá a la utilización de la forma bilingüe (Art. 13). La adición de la referencia a los circuitos administrativos limita la utilización de la forma bilingüe en los impresos de uso interno.

C) Relaciones institucionales

Los documentos, notificaciones y comunicaciones de las Administraciones Públicas de la zona mixta entre sí, o con otras de la zona vascófona, podrán ser bilingües, y deberán ser en castellano en caso de utilizarse una sola lengua (Art. 14.1).

Los documentos, notificaciones y comunicaciones administrativas que la Administración de la Comunidad Foral de Navarra dirija desde sus circuitos administrativos bilingües a otras (*Administraciones*) sitas en la zona vascófona deberán redactarse de forma bilingüe, salvo las que correspondan a procesos administrativos iniciados en la zona vascófona en una de las dos lenguas oficiales, en cuyo caso se continuarán en la misma (Art. 14.2).

Los documentos, notificaciones y comunicaciones administrativas destinados a Administraciones Públicas y entidades de derecho público (*y empresas dependientes*) vinculadas a ellas no incluidas en los apartados anteriores se redactarán en castellano, siendo también válida la forma bilingüe (*cuando correspondan a procesos administrativos iniciados en vascuence*) (Art. 14.3).

D) Relaciones con los administrados

Las comunicaciones y notificaciones dirigidas desde los servicios centrales de la Administración de la Comunidad Foral de Navarra a personas físicas y jurídicas de la zona vascófona se realizarán de forma bilingüe, salvo que los interesados elijan expresamente la utilización de una cualquiera de las lenguas (Art. 15.1).

En los impresos para uso de los ciudadanos de la zona mixta, se tenderá a la utilización progresiva de la forma bilingüe (Art. 15.2).

El Decreto Foral 135/1994 suprimió los dos párrafos siguientes:

3. *Los impresos que deban tener efecto en toda Navarra estarán realizados en forma bilingüe.*

4. *En las comunicaciones y notificaciones dirigidas desde esta zona a personas físicas o jurídicas residentes en la propia zona mixta se tenderá a la utilización progresiva de la forma bilingüe.*

E) Imagen, avisos y publicaciones

(En) los rótulos indicativos de oficinas y despachos (*de la Administración de la Comunidad Foral de Navarra, así como en*) los encabezamientos de papelería y otros elementos de identificación y señalización se (*redactarán*) (tenderá a la redacción) de forma bilingüe (Art. 16.1).

En las disposiciones, avisos, anuncios y publicidad de toda clase se tenderá a la forma bilingüe (Art. 16.2).

En los folletos informativos, material gráfico de campañas u otros escritos similares que los servicios centrales de la Administración de la Comunidad Foral de Navarra dirijan al conjunto de la población, se utilizará el vascuence en la proporción correspondiente, y se podrá realizar también de forma bilingüe o en ediciones distintas, según los casos (Art. 16.3).

La disposición transitoria establece el plazo de un año para adaptar la rotulación y señalización. La papelería y otros elementos de identificación se adaptarán conforme se agoten las existencias de los modelos anteriores.

1.3.3. Zona no vascófona

Dispone el artículo 17 que las Administraciones Públicas procurarán utilizar los servicios de traducción oficial para atender a los ciudadanos cuando éstos, en el ejercicio de su derecho, se dirijan a las mismas en vascuence.

1.4. Presencia del vascuence en la función pública (136)

Uno de los objetivos esenciales del Decreto Foral es el de “capacitar al personal suficiente y necesario para garantizar el ejercicio de los derechos lingüísticos de los ciudadanos” (Art. 1.2.c). Con esta finalidad, el artículo 3 invoca “el principio de preceptividad y la valoración del conocimiento del vascuence en la provisión de los puestos de trabajo de las Administraciones Públicas de Navarra” (Art. 3). El Título III regula la exigencia y valoración de la lengua en el acceso a los puestos de trabajo y en su desempeño en las distintas zonas.

(136) CASTELLS, J. M.: *La posible remoción del puesto de trabajo por razones lingüísticas: condiciones y requisitos*, RVAP, 44-II, 1996, pp. 285-300. MANZANA LAGUARDA, R.: *La valoración de la lengua cooficial en el acceso a la función pública autonómica*, RGD, 582, 1993, pp.1361-1377. PRIETO DE PEDRO, J.: “El conocimiento de las lenguas propias de las Comunidades Autónomas y extranjeras como requisito de capacidad de los funcionarios de la Administración del Estado”, *Revista de Llengua i Dret*, 12, 1989, pp. 135-156. BERNET I LLOBET, J.: El Tribunal Constitucional avala l'exigència de la capacitat lingüística per accedir a la funció pública de les Comunitats Autònomes amb dues llengües oficials. Comentari a la STC 46/1991, de 28 de febrer, *Revista de Llengua i Dret*, 17, 1992, pp. 87-98; La valoració dels coneixements de llengua catalana en l'accés a la funció pública local, *Revista de Llengua i Dret*, 17, 1992, pp. 99-148.

1.4.1. Zona vascófona

A) Plazas con conocimientos específicos en las plantillas orgánicas

Para cumplir el objetivo esencial, el artículo 18 ordena (“indicarán”) a las Administraciones Públicas:

a) Fijar en su plantilla orgánica los puestos de trabajo para los que el conocimiento del vascuence constituya requisito específico que deba acreditarse para poder acceder a ellos (Art. 18.1).

b) Expresar tal exigencia en las ofertas públicas de empleo, así como en las convocatorias de las plazas (Art. 18.2).

Por tratarse de plazas con conocimiento específico, se limita durante cinco años a quienes accedan a las mismas la posibilidad de participar en la provisión de las vacantes correspondientes a puestos de trabajo para los que el conocimiento del vascuence sea requisito exigido para su desempeño (Art. 18.3).

Cuando se fije la preceptividad del conocimiento del euskera para determinadas plazas que estén ocupadas, se respetarán los derechos adquiridos y se ofrecerá la participación voluntaria en acciones formativas (Art. 18.4).

Para los restantes puestos, el conocimiento del vascuence será considerado como mérito cualificado, entre otros (art. 19). Su valoración representará un porcentaje en relación con la puntuación máxima alcanzable que no podrá ser inferior al 10% (Art. 21).

B) Acreditación del conocimiento del vascuence

El conocimiento se acreditará en los procedimientos de selección, en el turno de promoción o en el libre, presentando la titulación o superando la prueba pertinente. La acreditación del conocimiento para los puestos de los distintos niveles podrá realizarse por el Certificado de Aptitud o de Ciclo Elemental de una Escuela Oficial de Idiomas, una titulación reconocida oficialmente o la superación de una prueba (Art. 20) (137).

1.4.2. Zona mixta

Las Administraciones “podrán indicar” en sus plantillas orgánicas los puestos de trabajo para los que el conocimiento del vascuence “constituye requisito específico” para acceder a los mismos (Art. 22.1), así como los puestos para cuyo acceso o provisión sea considerado como mérito (Art. 22.2). Se hará constar en las ofertas públicas de empleo (Art. 18.2).

(137) El DF 135/1994 sustituyó la mención del artículo 20.2 y 3 a la Escuela Oficial de Idiomas de Navarra por la de cualquier Escuela Oficial de Idiomas.

Conforme al artículo 23, la valoración del conocimiento del vascuence como mérito, cuando así sea considerado, en ningún caso será inferior al 5% de la puntuación máxima alcanzable.

También se aplicarán las condiciones de provisión de puestos y de plazo para hacerlo y se respetarán los derechos adquiridos de quienes las ocupen con anterioridad a la consignación de tal requisito, conforme a los apartados 3 y 4 del artículo 18.

1.4.3. Capacitación lingüística del personal

El artículo 24 encomienda al Instituto Navarro de Administración Pública y a la Dirección General de Política Lingüística la organización de cursos para capacitar al personal para el cumplimiento de los objetivos del Decreto Foral y de la normativa y planes que se deriven de su aplicación (138).

2. El Decreto Foral 372/2000, de 11 de diciembre (139)

Durante los años 1998 y 1999 emitieron los responsables del Gobierno de Navarra numerosas críticas al régimen del euskera en la Comunidad Foral, con claras alusiones a la posibilidad de modificar la Ley Foral 18/1986, lo que no resultaba posible por falta de votos de UPN en el Parlamento para conseguirlo. Era evidente que se estaba intentando recuperar los principios recogidos en las enmiendas a la totalidad y parciales de los Grupos de UPN y Popular a tal Ley Foral con objeto de reducir la presencia del euskera en la vida social, cultural y administrativa. No eran ajenos a este ambiente algunos creadores de opinión que reprochaban al Gobierno de UPN una actitud condescendiente con la penetración cultural vasca en Navarra por medio de la lengua, de los centros de enseñanza, de los medios de comunicación, etc. (140).

(138) El Decreto Foral 135/1994 suprimió el segundo párrafo del precepto en el que se disponía: "Las autoridades y órganos de dirección colaborarán activamente en la realización y efectividad de los planes anuales de formación en vascuence".

(139) *BON* 3/2001, de 5 de enero.

(140) URANGA SANTESTEBAN, J. J. (*Ollarra*): *No basta...*, cit., "Es preciso realizar, desde el gobierno, una política social y cultural propia y consecuente con el pasado, el presente y el futuro de Navarra. De momento, y desde los tiempos de Alii y el PSOE, estamos escorados hacia Euzkadi en manifestaciones históricas, lingüísticas y literarias. [...] ¿Qué modificaciones ha introducido UPN? Ni usted, presidente, ni su gobierno, se han preocupado lo más mínimo por idear y desarrollar una ilustración y unos saberes auténticamente navarros, que los tenemos nosotros, en romance y en vascuence, sin tener que importar [...] tópicos tan artificiales como el batúa. Hemos cedido en la lengua, llevando el euskera falso y estereotipado, pagado por todos los navarros, hasta donde nunca históricamente se ha hablado".

Cualquier intento de modificar la Ley Foral resultaba inviable para el Gobierno, una vez que el Parlamento de Navarra apoyó una iniciativa del Partido Socialista declarando la plena validez de aquella (141). Sólo le quedaba la opción de utilizar el Decreto Foral para tratar de reducir el alcance de la Ley, sobre todo en la zona mixta, a la que siempre se habían opuesto UPN y el Grupo Popular por entender que no estaba amparada por el artículo 9 de la LORAFNA y en la misma se había establecido una pseudooficialidad del euskera, como expusieron reiteradamente en las enmiendas y debates de la Ley. El objetivo, no reconocido expresamente, pero traducido en nuevo texto, era eliminar el régimen del uso oficial del euskera en la zona mixta, identificándolo con el de la zona no vascófona. De este modo se conseguiría que el uso imperativo del castellano en la zona no vascófona conduzca a su uso mayoritario en la zona mixta.

2.1. *Proyecto de Decreto Foral y dictamen del Consejo de Navarra*

El Gobierno de Navarra elaboró un Proyecto de Decreto Foral sobre regulación del uso del Vascuence en las Administraciones Públicas de Navarra, que remitió al preceptivo informe del Consejo de Navarra, conforme a lo dispuesto por el artículo 19.1 de la Ley Foral 8/1999, de 216 de marzo. El Consejo de Navarra, en su Dictamen 44/2000, de 6 de noviembre, expuso su criterio en cuanto a la inadecuación de sus previsiones al régimen legal valorando el marco legal, la exposición de motivos y los distintos títulos y capítulos, formulando, finalmente, sus conclusiones.

2.1.1. Marco legal

El Consejo recordó al Gobierno de Navarra algo tan obvio como el principio de legalidad y la jerarquía normativa, que impiden modificar las Leyes por medio de los Reglamentos. Pareció al Consejo que era muy necesario hacerlo ante el texto examinado, de modo que los preceptos de la Ley Foral 18/1986

“vinculan al Gobierno de Navarra en todas sus actuaciones y, particularmente, en el ejercicio de la potestad reglamentaria. No es el desarrollo reglamentario el cauce adecuado para alterar ni desviarse de los preceptos de una Ley Foral cuyos mandatos deben ser estrictamente respetados y cumplidos”.

(141) El punto 1 de la moción presentada el 29 de mayo de 2000: “El Parlamento de Navarra ratifica su compromiso con la Ley Foral del Vascuence, como aplicación y desarrollo del mandato constitucional en materia de política lingüística a la realidad de la Comunidad Foral de Navarra, y como lugar de encuentro de la pluralidad lingüística de nuestra Comunidad. En consecuencia, defendemos que el castellano es la lengua propia y oficial de Navarra y de todos los Navarros, y que el euskera es también lengua propia y cooficial en las zonas vascoparlantes, en los términos que se fijan en la Ley Foral del Vascuence”.

No era superfluo el recordatorio, a la vista de la pretensión de alterar el régimen jurídico de la zona vascófona, lo que también corroboró el Consejo y obligó al Gobierno a rectificar la previsión reglamentaria.

También llamó la atención el Consejo sobre la pretensión gubernamental de desplazar a la Ley por el Decreto Foral manifestada en las continuas remisiones que hacía a su propio texto por expresiones como “se regirá por el presente Decreto Foral”

“cuando se está refiriendo a materias que están directamente contempladas por la LFV (Ley Foral del Vascuence) (por ejemplo, artículos 2, 12.1 y 12.2). Es fácil suponer que, en estos casos, el Proyecto de Decreto Foral sobreentiende implícitamente la aplicación preferente de la LFV. A pesar de ello, consideramos que sería técnicamente más correcto hacer en esos casos una mención expresa a la LFV como primera norma rectora de la materia”.

2.1.2. Exposición de Motivos

En relación con la Exposición de Motivos, el Consejo destacó la invocación de la Carta Europea de las Lenguas Regionales o Minoritarias y la inseguridad jurídica que se deriva de la falta de explicación de las previsiones e innovaciones que introdujo el Proyecto de Decreto Foral.

A) La Carta Europea de las Lenguas Regionales o Minoritarias

En la Exposición de Motivos del Decreto Foral 70/1994, de 21 de marzo, se aludió expresamente y “de modo particular [a] las recomendaciones contenidas en su artículo 10 sobre autoridades administrativas y servicios públicos”. Así quedó recogida en el Decreto Foral 135/1994, de 4 de julio. A juicio del Consejo de Navarra:

“Aunque no nos consta que esta convención internacional haya sido ratificada por España, nada obsta que por la norma reglamentaria foral se asuman algunos de sus contenidos, dado que responden a los principios de respeto a las lenguas minoritarias en que se inspiran nuestra Constitución y la LORAFNA”.

B) La explicación motivada de las reformas

Constata el Consejo que el nuevo texto pretende derogar y reemplazar al Decreto Foral 135/1994 exponiendo los fines perseguidos en cuanto a “afianzar el principio de seguridad jurídica”, “ponderar el uso del vascuence con los medios necesarios para hacer efectivo su empleo” y “responder a la realidad sociolingüística de Navarra después de la experiencia acumulada”. Pero le reprocha que

“Tras la exposición de los fines de la reforma, el preámbulo sólo menciona como medida concreta con la que se hacen efectivos dichos fines, la “sustitución del requisito específico del conocimiento del vascuence cuando es preceptivo en el acceso a determinadas plazas, por la de conocimiento preceptivo, para incluir-

lo dentro del ámbito de los principios de mérito y capacidad” [...] En realidad, las medidas concretas que se adoptan en el nuevo Decreto Foral para conseguir los fines proclamados en la Exposición de Motivos son mucho más amplias y numerosas”.

La falta de exposición y justificación de las medidas concretas desvela las oscuras intenciones latentes en la reforma y atenta contra el principio de seguridad jurídica:

[...] el principio de seguridad jurídica aconseja que las exposiciones de motivos de las disposiciones generales hagan referencia –entre otros aspectos– a las líneas generales de su contenido para que su lectura pueda proporcionar una idea aproximada de los aspectos en que incide. Esta es una buena forma de dar cumplimiento al principio de claridad de las normas, principio implícito en el más genérico de seguridad jurídica consagrado por el artículo 9 de la CE”.

El Consejo se percató de que se trataba de no exponer y confesar la verdadera intención del cambio normativo, lo que consideró un “defectuoso cumplimiento de la exigencia de certeza del Derecho”, que

“...ofrece una imagen incompleta y, como tal, distorsionada de las innovaciones del ordenamiento contenidas en el mismo. Para una correcta observancia de la seguridad jurídica en la elaboración de las normas, debería sintetizarse mejor el alcance de la reforma dentro del preámbulo; y, a falta de ello, sería incluso preferible no mencionar ninguna medida concreta, limitándose a citar los objetivos genéricos del Decreto Foral, dado que la mención de una y la omisión de todas las demás puede inducir a error al lector de la Exposición de Motivos”.

2.1.3. Disposiciones generales

El Consejo destacó que, además de retoques gramaticales, se suprimía el condicionante de establecer circuitos administrativo bilingües. La coordinación de los Departamentos para la elaboración de la planificación lingüística se convierte en coordinación para la ejecución de los planes de actuación para la consecución de los objetivos previstos por el artículo 1.2. Concluyó que

“no se producen alteraciones relevantes dentro de las disposiciones generales del proyectado Decreto Foral y su adecuación a las normas constitucionales, estatutarias y legales no ofrece dudas”.

2.1.4. Disposiciones sobre la zona vascófona

Parte el Consejo de Navarra del artículo 11 de la Ley foral que regula el uso del vascuence en la zona vascófona, de cuyo contenido destaca las tres ideas básicas: la validez de las actuaciones administrativas en cualquier lengua oficial, el bilingüismo de todas las notificaciones y comunicaciones administrativas, que “deberán ser redactadas en ambas lenguas”, y la excepción

al bilingüismo cuando los interesados elijan expresamente una de las lenguas. Del análisis del precepto formula las siguientes conclusiones

“a) Todos los actos en que intervengan las Administraciones públicas de la zona vascófona deben estar redactados en ambas lenguas. b) Los ciudadanos pueden elegir el uso de una sola lengua, en cuyo caso las actuaciones administrativas serán monolingües. c) Son válidas las actuaciones, cualquiera que sea la lengua empleada”.

A partir del precepto valora el artículo 7 del Proyecto de Decreto, que “traslada al reglamento el derecho de los ciudadanos a elegir la lengua en que desean ser atendidos [...] se añade como novedad [...] el derecho de los ciudadanos a no ser discriminados por razones de lengua”. Del análisis del capítulo I, formula la conclusión de que se trata de reducir, el régimen imperativo de la Ley para superar el obligado bilingüismo que aquella exige en la zona vascófona:

“Se aprecia, en líneas generales, que el reglamento en proyecto pretende flexibilizar el rígido imperativo legal, abriendo la posibilidad de que el uso del castellano sea en ocasiones una alternativa –libremente decidida por el “órgano superior competente de la Administración o Entidad respectiva”– al bilingüismo. Esta opción, que podría ser perfectamente asumida por una Ley Foral, dado que es respetuosa del denominado “modelo lingüístico constitucional”, no puede ser implantada por un Decreto Foral en contra del mandato claro y terminante de la vigente LFV”.

Por tales razones considera contrarios a la Ley los artículos 8, 9.2, 9.3, 10.2 y 11.2 del proyecto de Decreto Foral.

El Consejo sugirió no introducir conceptos propios de la relación jerárquica dentro de la Administración con el carácter general con que se hace. Respecto a los acuerdos interadministrativos para hacer excepciones a la aplicación del bilingüismo del artículo 11 LFV, entiende que la elección puede recaer sobre cualquiera de las lenguas oficiales de la zona vascófona, que para no incurrir en vicio de nulidad debiera “incorporar expresamente la facultad de convenir o pactar entre Administraciones que las comunicaciones puedan hacerse solamente en castellano”.

2.1.5. Disposiciones sobre la zona mixta

El Consejo de Navarra parte de la escasa regulación contenida en la Ley Foral sobre el derecho a usar ambas lenguas para dirigirse a las Administraciones públicas de Navarra, a ofertar plazas de empleo público que exijan el conocimiento preceptivo de la lengua y a la valoración de su conocimiento como mérito en las restantes plazas.

Destaca las alteraciones que se introducen sobre la previsión de crear circuitos bilingües que se sustituyen por la obligación de crear una unidad ad-

ministrativa de traducción y de prestación de servicios en vascuence cuando lo requiera el usuario, así como se amplía el ámbito de los obligados a establecer los servicios que alcanza a los Ayuntamientos de más de 20.000 habitantes. Tal sustitución la considera aceptable siempre que se garantice el derecho a todos los ciudadanos a usar ambas lenguas para dirigirse a las Administraciones públicas, cualquiera que sea el procedimiento. Formula reparo a que se imponga a los Ayuntamientos el modo en que han de garantizar el derecho por considerarlo contrario a su potestad organizatoria.

Sobre las comunicaciones de la Comunidad Foral a personas de la zona vascófona no es precisa y resulta contrario a las previsiones de la Ley que de acuerdo con la cooficialidad de aquella zona, establece el derecho a elegir la lengua de tramitación del procedimiento. Considera aconsejable señalar que el precepto se refiere a órganos y entidades dependientes de la Administración de la Comunidad Foral que tengan sede en la zona mixta.

No formula reparo a que los impresos, formularios, rótulos y signos de identificación de la zona mixta se redacten o realicen en castellano o en forma bilingüe.

2.1.6. Disposiciones sobre la zona no vascófona

La Ley Foral sólo contempla la posibilidad de dirigirse en vascuence a las Administraciones Públicas, que pueden requerir del interesado la traducción o solicitarla a los servicios de traducción del Gobierno de Navarra.

Considera que cualquier condicionamiento o limitación establecida por vía reglamentaria que afecte a otras Administraciones constituiría *ultra vires* por desbordar su contenido.

2.1.7. Régimen de ingreso en la función pública y de provisión de puestos de trabajo

En el régimen legal de la zona vascófona, el conocimiento del vascuence puede ser requisito preceptivo o mérito cualificado para acceder a la función o para cubrir un puesto de trabajo, que se consignará en la plantilla orgánica y en la convocatoria.

El Consejo no formula reparo a la propuesta de reforma del Decreto Foral que sustituye el requisito específico del conocimiento por su conocimiento preceptivo y en la fijación de los criterios que justifican la exigencia del conocimiento del vascuence.

Respecto a la zona no vascófona, se basa en que el artículo 18 de la Ley no contiene previsión sobre la consideración del vascuence como mérito, “por lo que no puede ser, con carácter general, requisito de ingreso, ni conocimiento

preceptivo ni mérito para el acceso o la provisión de puestos de trabajo”. Se trata de materia de reserva legal conforme a los artículos 103.3 CE y 5.4 del Texto Refundido del Estatuto del Personal al Servicio de las Administraciones Públicas de Navarra (DFL 251/1993, de 30 de agosto). Invocando la doctrina de la STC 138/2000, de 29 de mayo, recuerda que por vía reglamentaria no se puede introducir nuevos requisitos o condiciones que limiten el acceso a la función pública a determinados ciudadanos o grupos, si no hay previa habilitación legal. El Consejo opina que las exigencias contenidas en el artículo 24 del proyecto de Decreto Foral para el ingreso y la provisión de plazas en la zona no vascófona, carecen de cobertura por invadir la reserva legal.

2.1.8. Conclusión del Consejo

Concluye que son contrarios al ordenamiento jurídico los artículos 8.1, 8.2, 9.2, 9.3, 10.32, 11.2, 12.3, 17 y 24 del proyecto de Decreto Foral.

2.2. *Exposición de Motivos del Decreto Foral 372/2000, de 11 de diciembre*

El párrafo primero de la exposición de motivos del D. F. 372/2000, de 11 de diciembre, parte del correlativo del Decreto Foral 135/1994, en el que introduce matices para destacar que el castellano es “la” lengua oficial de “toda” la Comunidad y que el vascuence es cooficial en la zona vascófona para alejar cualquier duda de cooficialidad total o de igualdad entre ambas lenguas:

- el derecho de todos los ciudadanos a “conocerlas y usarlas” se convierte en “derecho a conocer y usar el castellano y el vascuence en los estrictos términos que señala”;

- “el castellano es la lengua oficial de Navarra”, se convierte en “el castellano es la lengua oficial de toda Navarra”;

- “el vascuence lo es también en los términos establecidos en el artículo 9 LORAFNA y en los de la citada Ley Foral”, se convierte en que “el vascuence tiene el carácter de lengua cooficial con el castellano en la zona vascófona de Navarra según los términos...”.

Otro tanto ocurre en el párrafo segundo, que se matiza en los términos anteriores, todos ellos directamente vinculados con las enmiendas a la totalidad y parciales que presentó UPN a la Ley Foral:

- la referencia al carácter del vascuence en la zona vascófona se sustituye diciendo “que el vascuence es cooficial juntamente con el castellano”;

- respecto a las zonas mixta y no vascófona se añade: “en las que el vascuence no es lengua oficial”;

– en cuanto a las medidas que en cada zona deben tomar las Administraciones Públicas para hacer efectivo el derecho a usar el vascuence, se añade “en modos y grados distintos”.

En el párrafo tercero se omite la referencia a la Ley 30/1992, de 26 de noviembre, por una referencia a la “normativa vigente”. Al reconocimiento del derecho ciudadano a utilizar las lenguas oficiales en el territorio de las Comunidades se añade “en el cual tengan dicho carácter de lengua oficial”, así como “conforme a sus derechos lingüísticos”. Se añade la referencia a la Ley Orgánica del Poder Judicial.

El cuarto párrafo corresponde al quinto del Decreto Foral 135/1994 al que, tras invocar la seguridad jurídica como justificante de la reforma que representaba respecto al Decreto Foral 70/1994, se añade como causa de la nueva revisión: “...para ponderar el uso del vascuence con los medios necesarios para hacer efectivo su empleo y para responder a la realidad sociolingüística de Navarra después de la experiencia acumulada”.

Para cohonestar, dice el párrafo quinto, el imperativo de realizar los actos, comunicaciones y notificaciones de forma bilingüe con el deber de hacer real y efectivo el derecho de los ciudadanos, se “prevé la posibilidad de que los órganos competentes de las Administraciones Públicas de la zona vascófona, con respeto a su autonomía y a las facultades de autoorganización, puedan dotarse de los elementos materiales necesarios a fin de garantizar tal derecho”.

En cuanto a las relaciones interadministrativas, el párrafo sexto se refiere a las que tengan lugar con la Administración del Estado y la Administración de Justicia, en las que se estará a lo dispuesto por la legislación de Procedimiento Administrativo Común y por la Ley Orgánica del Poder Judicial. Recoge el párrafo séptimo la referencia a las relaciones con las Administraciones Públicas de Navarra, que se regirán por el principio de voluntariedad y autonomía de las partes, salvo que sean parte interesada en el procedimiento, en que se estará a lo dispuesto por los artículos 10, 11 y 12 de la Ley Foral del Vascuence.

El párrafo octavo alude a la sustitución, de acuerdo con la doctrina constitucional, del “requisito específico” del conocimiento del vascuence en el acceso a la función pública, por el “conocimiento preceptivo”, “más acorde con la literalidad del artículo 15.2 de la LFV, y poder así incluirlo dentro del ámbito de los conocimientos que deben medirse según los principios de mérito y capacidad previstos por el artículo 103 de la Constitución”.

Finalmente, el párrafo noveno coincide con el inciso final del anterior quinto, explicando que “esta revisión, por razones de técnica normativa, se hace a través de un nuevo texto que sustituye al anterior”. De este modo quedan diluidas las modificaciones que, caso de haberlo hecho de modo parcial, hubieran sido más manifiestas.

Se ha omitido la referencia a la Carta Europea de las Lenguas Regionales o Minoritarias de 25 de junio de 1992, firmada por España el 5 de noviembre del mismo año, a la que se dedicaba el párrafo cuarto de la exposición de los Decretos Forales 70 y 135/1994. Esta omisión no es anodina, sino que refleja una clara intención de no tomarla en consideración, frente a las anteriores disposiciones que la consideraron una referencia para su contenido. Hoy es menos explicable cuando todos los grupos parlamentarios del Senado aprobaron instar al Gobierno a su ratificación para su aplicación en España (142) y el Consejo de Ministros lo aprobó y remitió al Congreso para su ratificación el 9 de junio de 2000 (143).

No se subsanan las deficiencias de la Exposición de motivos señaladas por el Consejo de Navarra respecto a los cambios introducidos, por lo que presenta una “imagen incompleta y, como tal, distorsionada de las innovaciones del ordenamiento jurídico”. Ha optado por el oscurantismo, por no precisar las reformas ni las intenciones, limitándose a hacer una vaga e imprecisa alusión a algunos objetivos, lo que implica un “defectuoso cumplimiento de la exigencia de certeza del Derecho”.

Sin embargo, aunque no se describan ni justifique en la Exposición de Motivos, las modificaciones existen, estas son las más importantes:

A) Respecto a las disposiciones generales:

a) Entre los objetivos de la zona mixta se reduce el grado del compromiso de la Administración sustituyendo el deber de “garantizar” por el de “posibilitar” el ejercicio de los derechos ciudadanos al uso de las lenguas oficiales (Art. 1.2.II). Resulta patente la inadecuación de los medios previstos en la zona mixta para alcanzar los objetivos esenciales (Art. 1.2), dada la reducción de aquellos respecto al marco reglamentario anterior.

b) En los servicios centrales de la Administración de la Comunidad Foral se suprimen los circuitos administrativos bilingües (Art. 1.2.III).

c) El Gobierno de Navarra asume la planificación lingüística y, además, encomienda su ejecución al órgano colaborador y coordinador que designe, lo cual implica que puede serlo otro distinto de la Dirección General de Política Lingüística, que deja de ser el órgano encargado de la planificación (Art. 4) (144).

d) Los planes no son “precisos” para lograr progresivamente los objetivos esenciales, sino que pasan a ser “tendientes”. Desde un significado imperativo se pasa a otro indicativo, rebajando así el nivel de vinculación que

(142) *BOCG*, Senado, I, 23 de marzo de 1998.

(143) *BOCG*, Senado, 15 de septiembre de 2000.

(144) A falta de justificación adecuada, parece que esta decisión guarda directa relación con las sucesivas crisis y dimisiones en tal órgano por desacuerdo con la política lingüística del Gobierno.

representan (Art. e). En el Plan de Actuación se reduce nivel de exigencia del conocimiento de la lengua.

f) Se reduce la posibilidad de capacitación del personal, porque con la reforma sólo se hará con el “necesario”, que sea preciso, indispensable para lograr los objetivos (Art. 6).

B) Presencia en la Administración:

a) Los impresos administrativos internos en la zona vascófona pasan de ser bilingües (Art. 8.2) a poder estar redactados en castellano, en vascuence o en forma bilingüe (Art. 8.3).

b) El artículo 10.1 limita el derecho de los interesados a utilizar cualquiera de las lenguas oficiales. En el Decreto Foral 135/1994 la opción correspondía a los interesados, que lo eligen conforme al artículo 11 LFV, mientras que en la nueva versión lo solicitan a la Administración, lo que contradice el precepto legal que atribuye a decisión (“elijan expresamente la utilización de una sola”) a los interesados.

c) Los impresos bilingües para uso de los ciudadanos en la zona vascófona, aunque fueran a tener efectos dentro o fuera de la misma del artículo 10.2 del Decreto Foral 135/1994, se han convertidos en “formularios redactados en castellano, en vascuence o en forma bilingüe” (Art. 10.2).

d) En la zona mixta, se ha sustituido el deber de “garantizar el ejercicio del derecho de los ciudadanos a dirigirse en vascuence a la Administración” (Art. 12.2), por “posibilitar”, con un significado distinto y un menor compromiso administrativo, como ya ocurría en el artículo 1.2.b) en relación con el nuevo artículo 1.2.II.

e) En la zona mixta, el artículo 12 reduce su aplicación a los que tienen sede en Pamplona, de modo que los emplazados fuera de la ciudad, aunque se hallen en la misma zona mixta, no se ven afectados por el contenido del precepto. Desaparecen los “circuitos administrativos bilingües”, que son reemplazados por “una unidad administrativa de traducción oficial vascuence-castellano”, con alcance y significado distintos. La garantía de las prestaciones para el ejercicio del derecho a dirigirse en vascuence se convierte en posibilitarlas, como en el artículo 1.2.

f) En la zona mixta, la tendencia a facilitar impresos en forma bilingüe se ha convertido en que “los encabezamientos y membretes se harán en castellano”. Si son para uso público, se utilizarán formularios distintos en castellano y en bilingüe, para que elija el interesado (Art. 13).

g) En la zona mixta, los documentos, notificaciones y publicaciones de la Comunidad Foral y sus entes de derecho público dirigidas a otras Administraciones de la zona vascófona se debían redactar en forma bilingüe, salvo

que los procesos se hubieran iniciado en esta zona en una de las lenguas oficiales, en la que se continuaría (Art. 14.2 DF 135/1994). Ahora deberán redactarse en castellano, tanto estén dirigidas a la zona vascófona como a la mixta, salvo en procedimientos iniciados en zona vascófona y en vascuence, en que se podrá continuar en forma bilingüe.

h) En las relaciones institucionales en la zona mixta, en el apartado 3 del artículo 14 se regula que, en los supuestos no incluidos en los apartados anteriores, se redactarán en castellano, siendo válida la forma bilingüe cuando corresponda a procesos administrativos iniciados en vascuence. La nueva redacción ha añadido que, además, han de estar iniciados en la zona vascófona, lo que excluye a los que hubieran sido iniciados en la zona mixta.

i) Las comunicaciones y notificaciones dirigidas desde los servicios centrales de la Administración de la Comunidad en la zona mixta a personas físicas y jurídicas de zona vascófona serán bilingües, salvo que los interesados hubieran elegido expresamente cualquiera de las lenguas. Con la nueva redacción se realizarán en castellano, y podrán ser en forma bilingüe si los interesados solicitan expresamente la utilización del vascuence (Art. 15.1).

j) Respecto a los impresos y formularios para uso de los ciudadanos en la zona mixta, lo que era una tendencia a la utilización progresiva de la forma bilingüe, se ha convertido en la posibilidad de utilizar documentos redactados sólo “en castellano o en la forma bilingüe castellano-vascuence, aunque en unidades separadas para elección por el usuario de la que corresponda a su interés” (Art. 15.2).

k) El D.F. 135/1994 dispuso que se “tenderá a la redacción de forma bilingüe” de los rótulos indicativos de oficinas, despachos y dependencias, los encabezamientos y membretes de papelería y otros elementos de identificación y señalización las disposiciones, avisos y publicidad de todas clases de las Administraciones Públicas de Navarra. La nueva redacción los reduce a textos en castellano (Art. 16.1 y 2).

l) En los folletos informativos, material gráfico de campañas que la Administración de la Comunidad Foral dirija al conjunto de la población estaba prevista la utilización del vascuence “en la proporción correspondiente, pudiéndose realizar también de forma bilingüe o en ediciones distintas según los casos” (Art. 16.3 D.F. 135/1994)). La nueva redacción dispone que “se podrá utilizar la redacción sólo en castellano, o en edición única en forma bilingüe, o en ediciones distintas de castellano y vascuence” por decisión del Consejo competente.

m) En la zona no vascófona se reconocía “el derecho a dirigirse en vascuence”, y eran las Administraciones las que podían requerir la traducción o utilizar los servicios administrativos de traducción (Art. 18 de la Ley). El artículo 17 del D.F. 135/1994 dispuso que las Administraciones Públicas “pro-

curarán utilizar los servicios de traducción oficial para atender a los ciudadanos cuando éstos, en el ejercicio de su derecho, se dirijan a las mismas en vascuence". El nuevo texto del precepto dispone que la presentación será simultánea por requerimiento de la Administración al ciudadano, aunque, si no fuera posible, podrá utilizar los servicios de traducción. Incorpora que todas las disposiciones, impresos, sellos, documentos, notificaciones, comunicaciones, señalización, rotulación, publicaciones y publicidad de las Administraciones públicas se realizarán en castellano (Art. 17.2).

n) La valoración del conocimiento del euskera para el ingreso y provisión de puestos de trabajo en la función pública en la zona vascófona pasa, de ser no inferior al 10% de la puntuación máxima alcanzable, a no ser superior al 10% de la puntuación del conocimiento del francés, inglés o alemán (Art. 21).

o) En la zona mixta, se parte de la inexistencia de obligación de calificar el conocimiento del vascuence para acceder o proveer puestos de trabajo. Cuando se haga su valoración, pasa, de no ser inferior al 5% del artículo 22 del D.F. 135/1994, a que "en ningún caso será superior en un 5% a la puntuación que se aplique en la consideración de mérito para el conocimiento del francés, inglés o alemán, dentro de las lenguas de uso oficial en la Unión Europea y se especificará la cuantificación concreta en la convocatoria correspondiente" (Art. 23.1). Serán acreditados conforme al artículo 20 (Art. 23.2).

Con la reforma del Decreto Foral 135/1994 se ha tratado de violentar el marco legal, introduciendo por vía reglamentaria aquellas enmiendas que el partido del Gobierno presentó y que no prosperaron en el debate de la Ley Foral 18/1986. La pretensión no se ha realizado en los claros términos del Proyecto de Decreto Foral como consecuencia de que el Consejo de Navarra realizó importantes críticas al tratamiento previsto para la zona vascófona.

La reforma más significativa se produce, en congruencia con las enmiendas de los Grupos Parlamentarios de UPN y Popular a la Ley, en la zona mixta, que afecta a Pamplona y su Cuenca, en las que reside la mitad de la población de la Comunidad y es la zona con más alta densidad de euskaldunes, de centros de enseñanzas, de actividad oficial, por radicarse el Gobierno y los centros administrativos, y de medios de comunicación (145). Es en esta zona donde se centra el esfuerzo para la reducción de su significado por medio de las previsiones del propio Decreto Foral y del Plan de actuación para su aplicación, que impiden cumplir los objetivos esenciales de la Ley.

(145) MÚGICA, L. M.: "Zona mixta"..., cit.: "Cuando en UPN el euskara no tiene presencia pública oficial, ni el partido le da aquiescencia real en su praxis, no podemos entender esos miedos de Sanz, Del Burgo, Gurrea, etc., de que el vascuence (desde el arrinconamiento actual) pueda un día desbancar a la lengua hoy más común en Navarra, esto es, el castellano".

El nuevo Decreto Foral 372/2000, de 11 de diciembre, refleja una actitud contraria a la lengua, desde un claro intento de reducir el alcance de la Ley 18/1986, que había sido elaborado con conocimiento, participación y consenso de los distintos ámbitos administrativos implicados. Por el contrario, el nuevo texto ha sido gestado de modo oscuro, sin participación, desde la esfera puramente política, excluyendo a los responsables de los ámbitos administrativos competentes e ignorando cualquier consideración sociológico-lingüística y técnica. Es una medida exclusivamente política y partidista que, incluso, ha necesitado de numerosas correcciones para que no violase el marco legal, tal y como hacía el proyecto, y lo ha constatado el informe del Consejo de Navarra.

El contenido del dictamen del Consejo de Navarra ha demostrado que la pretensión del Gobierno era de mayor alcance, en cuanto incidía en el régimen de la zona vascófona, en la que se pretendió establecer la preeminencia del castellano como alternativa al bilingüismo por medio reglamentario (146). Así lo confirma la conclusión de que los artículos 8.1, 8.2, 9, 9.3, 10.2 y 11.2 eran contrarios a la Ley Foral 16/1986, de 15 de diciembre.

2.3. *Disposiciones generales*

A) *Ámbito de aplicación*

El artículo 1.1 es idéntico al correlativo del Decreto Foral 135/1994 y añade respecto al uso, que se trata del “normal y oficial”.

El apartado 2 sobre los objetivos esenciales en la zona mixta señala como nuevo objetivo el “organizar” al anterior de capacitar al personal, antes para “garantizar” y ahora para “posibilitar” el ejercicio de los derechos lingüísticos de los ciudadanos en la zona. No se trata de términos análogos. El término “garantizar” tiene un significado de mayor compromiso en cuanto que da garantía, afianza, asegura y protege el derecho; mientras que el sustituto se limita a facilitar y hacerlo posible, sin asegurarlo ni protegerlo. Es evidente que el cambio del verbo tiene la intención de rebajar el compromiso de la Administración respecto al derecho ciudadano a usar la lengua, muy en la línea y hechura de las enmiendas de presentadas al Proyecto de Ley.

El tercer objetivo esencial añade al de capacitar el de “organizar” al personal, antes “suficiente y necesario”, ahora sólo “necesario”. Se suprime la

(146) “El Consejo señaló: “Se aprecia, en líneas generales, que el reglamento en proyecto pretende flexibilizar el rígido imperativo legal, abriendo la posibilidad de que el uso del castellano sea en ocasiones una alternativa –libremente decidida por el “órgano superior competente de la Administración o Entidad respectiva– al bilingüismo. Esta opción, que podría ser perfectamente sumida por una Ley Foral (...) no puede ser implantada por un Decreto Foral en contra del mandato claro y terminante de la vigente *LFV*”.

previsión de establecer “circuitos administrativos bilingües” en los servicios centrales de la Administración de la Comunidad Foral.

B) Zonificación

Se reiteran en el artículo 2 los términos del correlativo del Decreto Foral 135/1994.

C) Preceptividad y valoración en la función pública

Se mantiene el artículo 3 anterior al que se añade la referencia a la Ley Foral del Vascuence.

D) Órganos administrativos competentes

Se sustituye a la Dirección General de Política Lingüística como órgano coordinador entre Departamentos para la elaboración de la planificación lingüística, y se encomienda al Gobierno que determine cuál sea el órgano “colaborador y, en su caso, coordinador [...] en lo que se refiere a la ejecución de los planes de actuación para el uso del vascuence que, en su caso, apruebe el Gobierno de Navarra” (Art. 4).

Se añade que el Gobierno determinará “el órgano colaborador en la elaboración de los planes de actuación para el uso del vascuence en las entidades locales y otras administraciones públicas que lo soliciten” (Art. 4.2.º).

E) Planificación

Si en el Decreto Foral 135/1994 eran los Departamentos de la Administración de la Comunidad Foral y las entidades de derecho público los que elaboraban los planes “precisos”, ahora son el Gobierno y las entidades vinculadas los que “elaborarán y aprobarán” los planes “tendientes” (Art. 5).

Nuevamente, el cambio del adjetivo implica un cambio significativo en el alcance y significado de los planes, porque no se trata de términos análogos. Los planes eran “precisos” para lograr de forma progresiva los objetivos, porque eran necesarios, indispensables, eran menester para tal fin. Si ahora sólo son “tendientes” es porque tienden, propenden, se inclinan a lograrlos, lo cual carece del carácter de necesidad e indispensabilidad del término “precisos” anterior.

De un significado imperativo se pasa a otro indicativo, rebajando el nivel de vinculación que los planes representan. Con la conocida argucia del cambio de términos se está tratando de reducir el nivel de compromiso y exigencia respecto a los objetivos y, en definitiva, a la presencia de la lengua como ejercicio de un derecho ciudadano. Se trata de un cambio que adquiere mayor alcance que el de una “ligera novedad sintáctica”, como benévolamente la califica el dictamen del Consejo de Navarra.

Por acuerdo de 8 de enero de 2001 el Gobierno aprobó el “Plan de Actuación para aplicar el nuevo Decreto Foral del vascuence en la Administración Foral y sus organismos autónomos ubicados en la zona mixta”, que fue publicado en el BON 9/2001, de 19 de enero. Por acuerdo de 5 de febrero del mismo año se aprobó el “Plan de Actuación” dela zona vascófona, que fue publicado en el BON 21/2001, de 14 de febrero.

F) Capacitación del personal

Se mantienen los términos del artículo 6, y se añade que la capacitación será para el personal “necesario [...] para dar cumplimiento progresivo”. Si antes se trataba de capacitar al “personal” en general, ahora sólo se hará con el “preciso”, esto es, al necesario, indispensable, que es menester para dar cumplimiento progresivo a la Ley.

2.4. *El vascuence en la Administración*

2.4.1. Disposiciones para la zona vascófona

Están establecidas en los artículos 7 a 11 del Decreto foral 372/2000, de 11 de diciembre, desarrolladas por el “Plan de Actuación para la aplicación de la normativa sobre el uso del vascuence en la Zona Vascófona”, aprobado por Acuerdo del Gobierno de Navarra de 5 de febrero de 2001 (147).

A) Disposición general

Aceptando la sugerencia del Consejo de Navarra, se modifica la rúbrica de la sección, que cambia “ámbito de aplicación” por “disposición general”, en cuanto recoge los principios generales del uso de la lengua en la zona vascófona conforme a los artículos 2, 3 y 10 de la Ley Foral.

Se introducen algunas variaciones, como la referida a los criterios de la Ley Foral, a respetar “siempre” el derecho de los ciudadanos a elegir libremente, antes la lengua, ahora “cualquiera de las dos lenguas oficiales”. Se añade la referencia al “derecho a no ser discriminados por razones de lengua” (Art. 7).

(147) BON 21/2001, de 14 de febrero. Su apartado 1 delimita su ámbito de aplicación en el “funcional de la Administración de la Comunidad Foral de Navarra y de sus organismos autónomos, con medidas de carácter general, sin perjuicio de que se dicten otras normas complementarias y de carácter más concreto, así como a un período indefinido en cuanto al ámbito temporal y para el ámbito geográfico y competencial de los servicios cuya sede oficial esté situada en el territorio de la zona vascófona comprendida por los términos municipales señalados en el apartado 5.1.a) de la Ley Foral 18/1986 del Vascuence, así como para las dependencias de los Departamentos del Gobierno de Navarra y de sus Organismos Autónomos con sede oficial en dicho territorio”.

B) Usos externo e interno

El artículo 8.1 aporta una declaración sobre la validez y plena eficacia jurídica de todas las actuaciones administrativas, cualquiera que sea la lengua oficial empleada. Recoge en su literalidad el inciso inicial del artículo 11 de la Ley Foral.

El apartado 2 del precepto, que resulta reiterativo y farragoso, recoge lo dispuesto por los artículos 10.1, 11 y 12 de la Ley, a los que se remite:

“Las actuaciones administrativas que constituyan actos administrativos propiamente dichos, en los términos que fija el ordenamiento jurídico, y cuyo conocimiento deba ser notificado a otras personas físicas o jurídicas dentro de la misma zona, deberán ser redactadas en ambas lenguas, salvo que todos los que ostenten la condición de interesados, según las normas que rigen el procedimiento administrativo, elijan expresamente la utilización de una sola, de conformidad con los artículos 10.1, 11 y 12 de la Ley Foral del Vascuence”.

El apartado 3 prevé “la utilización de impresos, modelos o formularios redactados en castellano, en vascuence o en forma bilingüe para la realización de actuaciones por los interesados según lo establecido en el número anterior”. Modifica el artículo 8.2 del Decreto Foral 135/1994, que para los impresos internos disponía la forma bilingüe.

El apartado 3.5. del Plan de Actuación ha reducido al uso exclusivo del castellano la posibilidad de utilizar lenguas en las comunicaciones internas entre órganos, unidades o servicios de la Administración de la Comunidad Foral y de sus Organismos Autónomos, con sede en la zona vascófona, sean de los servicios centrales o de los descentralizados. Tal medida crece de apoyo legal y reglamentario, aunque puede deducirse de la posibilidad que el artículo 9.1 del Decreto Foral 372/2000 atribuye al acuerdo de las partes y a la disposición del órgano competente, que en este caso deriva de la decisión del órgano superior que es el Gobierno. Sin embargo, el artículo 11 LFV dispone que “todos los actos en que intervengan órganos de las Administraciones Públicas, así como las notificaciones y comunicaciones administrativas deberán ser redactadas en ambas lenguas, salvo que todos los interesados elijan expresamente la utilización de una sola”. Esta última posibilidad debe ser interpretada de modo restrictivo por ser una excepción al principio de oficialidad, en el sentido que el término “interesado” tienen en el procedimiento administrativo limitado (Art. 31), que no alcanza a los órganos administrativos.

C) Relaciones interadministrativas

Los documentos, notificaciones y comunicaciones administrativas entre Administraciones y entidades de derecho público sitas en la zona vascófona se debían redactar en ambas lenguas, salvo acuerdo expreso para hacerlo sólo en una de ellas, según el artículo 9.1 del Decreto Foral 135/1994. En la nueva redacción se añade que el texto bilingüe podrá estar “en soporte único o

doble [...] conforme disponga el órgano competente de la Administración o de la Entidad respectiva". En el apartado 5 se prevé la utilización de la lengua "que libremente convengan con las otras Administraciones", salvo los procedimientos administrativos en que sean partes, en que se actuará conforme a los artículos 11 de la Ley y 8.2 del Decreto Forales.

El nuevo apartado 2 recoge el contenido de los artículos 12 y 23 de la Ley respecto a copias de documentos públicos que deban surtir efectos fuera de la zona vascófona, que serán expedidas en castellano. La expedición de copias y certificaciones de asientos públicos se redactará en cualquiera de las lenguas oficiales; en castellano cuando hayan de surtir efectos fuera de la zona vascófona. Cuando hubiera de hacerlo en territorio de otra Comunidad Autónoma donde sea cooficial esa misma lengua distinta de castellano, no será precisa su traducción, según dispone el artículo 36.3 de la Ley 30/1992 LRJPAC.

En el nuevo apartado 3 se recoge el régimen de las relaciones entre las Administraciones de la zona vascófona y la Administración del Estado y sus Organismos, se realizará conforme al artículo 36 LRJPAC (148). Las relaciones con la Administración de Justicia se ajustarán a lo dispuesto por la Ley Orgánica del Poder Judicial (Art. 9.4).

Como ha quedado dicho, en el apartado 5 se prevé emplear la lengua "que libremente convengan con las otras Administraciones, salvo que la relación derive de un procedimiento administrativo en que las otras Administraciones ostenten la condición de interesadas en los términos de la legislación que regula el procedimiento administrativo, en cuyo caso, se estará a lo dispuesto en el artículo 11 de la Ley Foral del Vascuence y en el artículo 8.2 de este Decreto Foral". Esta excepción reglamentaria a la norma general del bilingüismo no se fundamenta en el artículo 11 LFV, que la refiere exclusivamente a los "interesados", categoría que tiene un claro significado en el artículo 31 LJPAC (149).

(148) La Disposición Adicional Primera prevé la colaboración del Gobierno de Navarra con la Administración del Estado para la progresiva capacitación en el uso del vascuence de sus empleados, mientras que en la correlativa del D. F. 135/1994 se aludía al establecimiento de "medidas tendentes a la progresiva normalización del uso del vascuence en la Administración del Estado".

(149) El dictamen del Consejo de Navarra sostiene distinta opinión: "En la Sección 3^a, dedicada a regular las relaciones institucionales en las que intervienen Administraciones de la zona vascófona, se permite el acuerdo entre Administraciones para la utilización de una sola lengua, cuando se trata de relaciones entre Administraciones de la zona vascófona entre sí, o de la zona vascófona con la zona mixta. Esta es una excepción a la regla general del bilingüismo en los escritos emanados de Administraciones de la zona vascófona, que encuentra expreso apoyo legal en el artículo 11 LFV que prevé la posibilidad de elección de una sola lengua cuando los interesados así lo prefieran. A estos efectos se ha de entender que la Administración de la zona vascófona o de la zona mixta con la que entable comunicación la Administración de la zona vascófona merece, respecto de ésta, una consideración análoga a la de "interesado" en un procedimiento administrativo y ningún obstáculo debe existir para que, mediante acuerdo entre ambas, se utilice la lengua que prefieran. Ahora bien, la elección puede recaer sobre cualquiera de las dos lenguas cooficiales en la zona vascófona: el castellano o el vascuence".

El citado artículo 11 dispone tajantemente: "...todos los actos en que intervengan órganos de las administraciones Públicas, así como las notificaciones y comunicaciones administrativas, *deberán ser redactadas en ambas lenguas*, salvo que los interesados elijan expresamente la utilización de una sola". Por tanto, sólo los interesados que en tal condición participen en un procedimiento administrativo pueden elegir una de ellas, no las Administraciones en sus relaciones interadministrativas, que deberán hacerlo de forma bilingüe, incluso aunque ostentase la condición de parte conforme al artículo 31 LRJPAC, por cuanto debiera prevalecer su condición de Administración y el mandato expreso que afecta a "todos los actos en que intervengan", derivado de la cooficialidad.

D) Relaciones con los administrados

Se mantiene la forma bilingüe de las comunicaciones y notificaciones dirigidas a personas físicas y jurídicas de la propia zona vascófona. Sin embargo, se introducen reformas que inciden en el reconocimiento del derecho de los interesados a utilizar cualquiera de las lenguas oficiales. En el Decreto Foral 135/1994, la opción correspondía a los interesados ("elijan"), mientras que en la nueva versión lo "solicitan" a la Administración. Elegir implica una decisión del ciudadano de escoger o preferir algo a otro, que la Administración debía respetar. Por el contrario, solicitar es pretender, pedir a la Administración, lo que contradice lo dispuesto en el artículo 11 de la Ley, que atribuye a los interesados la decisión ("elijan expresamente la utilización de una sola"). A pesar de que se remite al citado artículo 11, se opera un cambio de los términos que lo contradice.

Los impresos bilingües para uso de los ciudadanos en la zona vascófona, aunque fueran a tener efectos dentro o fuera de la misma (Art. 10.2 del Decreto Foral 135/1994), se han convertido en "formularios redactados en castellano, en vascuence o en forma bilingüe" (Art. 10.2).

El apartado 3 del artículo 10 mantiene la posibilidad de la atención oral en cualquiera de las lenguas oficiales elegidas por los ciudadanos.

El Plan de Actuación reduce el alcance del bilingüismo de la Ley y del Decreto Foral para potenciar la utilización del castellano, incluso en la zona vascófona. En sus apartados 4.1 y 4.2 dispone la redacción ordinaria en castellano, aunque tiene que asumir la cooficialidad, a la que pone el límite del lugar y forma de incoación del procedimiento:

"Todos los documentos, notificaciones y comunicaciones administrativas de la Administración de la Comunidad Foral de Navarra y de sus Organismos Autónomos expedidos desde sedes sitas en la zona vascófona se redactará de ordinario en castellano. La expedición de documentos redactados en forma bilingüe o únicamente en vascuence se practicará siempre que se trate de continuar procedimientos administrativos incoados en la zona vascófona y en dichas formas.

Cuando proceda la continuidad de un procedimiento administrativo de forma bilingüe o en vascuence, se ordenará la expedición del documento original en castellano y si no se dispone en la unidad de medios personales preparados para realizar la traducción a la Unidad de Traducción...”

E) Imagen, avisos y publicaciones

Se mantiene el carácter bilingüe de los rótulos indicativos de oficinas, despachos y dependencias, encabezamientos de papelería y otros elementos de identificación y señalización, a los que se añaden los membretes y los sellos oficiales (Art. 11.1). El carácter bilingüe del Decreto Foral es contradicho por el apartado 3.3. del Plan de Actuación que, sin fundamento legal ni reglamentario, permite convertirlo en monolingüe:

“Se procederá de forma inmediata a asegurar el cumplimiento de que los rótulos indicativos existentes en fachadas de edificios, de sedes, en oficinas, en despachos y en cualquier dependencia de la Administración de la Comunidad Foral de Navarra y de sus Organismos Autónomos, sitios en la zona vascófona, así como sus sellos oficiales y todos sus elementos de señalización e identificación, se redacten en castellano, en forma bilingüe o en vascuence”.

El apartado 3.1 del Plan de Actuación establece la posición de la rotulación en castellano como preferente:

“En las soluciones gráficas necesarias para cumplimentarlas determinaciones de este plan se entenderá que la posición de la rotulación en castellano será la situada más a la izquierda o más alta desde la posición del lector, según el texto sea en horizontal o en vertical, cuando se simultanee con otras rotulaciones en vascuence”.

El artículo 11.2 del Decreto Foral 135/1994 regulaba el carácter bilingüe de las disposiciones, avisos, anuncios y publicidad. Por el contrario, la nueva redacción del apartado elimina los “avisos, anuncios y publicidad” y lo mezcla con la rotulación de las vías urbanas y nombres propios de los lugares que, por ser materia propia de la competencia municipal, se regulaba de forma separada en el artículo 16 de la Ley. El apartado 3.4. del Plan de Actuación reproduce el tratamiento, con posibilidad monolingüe, utilizado en el 3.3. para la señalización, la rotulación y los sellos oficiales.

Respecto a la “señalización viaria de la red de caminos, carreteras, autovías y autopistas, de titularidad o control de la Administración de la Comunidad Foral de Navarra”, se podrá rotular “en castellano o en forma bilingüe”, conforme al apartado 3.6 del Plan citado. Nuevamente se permite la rotulación monolingüe en castellano, sin preverlo para el euskera, —ni siquiera en soportes separados— lo que contradice la Disposición Adicional Cuarta del Decreto Foral.

Por medio de la Disposición Adicional Cuarta se rebaja el contenido bilingüe, en cuanto prevé que “donde este Decreto Foral establezca como váli-

da la forma bilingüe en rótulos, señalizaciones, documentos, impresos, formularios, sellos, notificaciones, publicaciones, publicidad y comunicaciones, ésta se podrá llevar a cabo en soportes físicos separados para el castellano y para el vascuence, o de forma conjunta, según disponga el órgano competente de la Administración o de la Entidad respectiva, salvo prescripción expresa en el presente Decreto Foral”.

2.4.2. Régimen para la zona mixta

Queda regulado por los artículos 12 a 16 del Decreto Foral 372/2000, que fue instrumentalizado para su ejecución por medio del “Plan de Actuación para la aplicación de la normativa sobre el uso del vascuence en la Zona Mixta”, aprobado por el Gobierno de Navarra el 8 de enero de 2001 (150). Todas sus disposiciones y los medios que ambos establecen buscan hacer efectivas las enmiendas al proyecto de Ley Foral que, como se ha expuesto, pretendieron que no existiera la zona mixta y la presencia de la lengua vasca en la misma. Sin embargo, dicha zona existe y tiene un régimen que afecta al uso normal y oficial, a la enseñanza y a los medios de comunicación social. De tal modo que cualquier pretensión de ignorarla y de vaciarla por medio de un reglamento implica una nulidad de pleno derecho por incumplimiento de la jerarquía normativa y la congelación de rango (Art. 62.2. LRJPAC).

Además, con tales disposiciones se incumplen los objetivos del artículo 1.2.a) y b) de la Ley Foral en cuanto a amparar los derechos ciudadanos a “conocer y usar” una de las “lenguas propias de Navarra” (Art.2.1) el vascuence y a proteger su “recuperación y desarrollo”, generando una “discriminación de los ciudadanos por razones de lengua” prohibida por el artículo 3.1. El propósito deliberado del Decreto Foral es hacer desaparecer la lengua en la zona mixta, suprimiendo todo aquella que pudiera darle una apariencia de oficialidad, hasta el punto de impedir el ejercicio del derecho reconocido por el artículo 17 LFV a “usar el vascuence [...] para dirigirse a las Administraciones”, quienes deberán “garantizar el ejercicio de este derecho”, obligación que no se contempla para la zona no vascófona en el artículo 18.

(150) *BON* 9/2001, de 19 de enero. Conforme al punto 2.º del acuerdo se dejó sin efecto el Acuerdo de 18 de diciembre de 1995 “por el que se estableció el Plan vigente hasta la fecha, que queda sustituido en todos sus extremos por el Plan que ahora se aprueba”. El apartado 1 del Plan define como su ámbito de aplicación “exclusivamente al ámbito funcional de la Administración de la Comunidad Foral de Navarra y de sus organismos autónomos, con medidas de carácter general, sin perjuicio de que se dicen otras normas complementarias y de carácter más concreto, así como a un período indefinido en cuanto al ámbito temporal y para el ámbito geográfico de los territorios de la zona mixta comprendida por los términos municipales señalados en el apartado 5.1.b) de la Ley Foral 18/1986 del Vascuence, así como para los Departamentos del Gobierno de Navarra y Organismos Autónomos con sede en dichos territorios”.

A) Criterios generales (151)

El artículo 12.2 del D. F. 135/1994 ordenaba a las Administraciones Públicas adoptar las medidas oportunas “para garantizar el ejercicio del derecho de los ciudadanos a dirigirse en vascuence a la Administración”. La nueva redacción del precepto ha sustituido el verbo “garantizar” por “posibilitar”, con un significado distinto, como ya ocurrió en el artículo 1.2.b) en relación con el nuevo artículo 1.2.II (152).

En el apartado 3 del precepto también se han introducido modificaciones en la misma tendencia de reducir el significado del uso del euskera en la zona mixta:

a) Los servicios centrales de la Administración de la Comunidad, “cuya actividad va dirigida al conjunto de la población”, con independencia de su ubicación, ahora son, exclusivamente los que tienen sede en Pamplona, de modo que los emplazados fuera de la ciudad, aunque se hallen en la misma zona mixta, no se ven afectados por el contenido del precepto (153).

b) Desaparecen los “circuitos administrativos bilingües” previstos por el D.F. 235/1994, que son sustituidos por “una unidad administrativa de traducción oficial vascuence-castellano”. Su distinto alcance y significado es evidente, porque no es lo mismo una unidad de traducción que un circuito administrativo bilingüe, que hiciese posible la atención en euskera a quien se dirigiese en dicha lengua, que es lo trató de garantizar el artículo 17 de la LFV con la cualificación de los funcionarios en el conocimiento de la lengua (154). Con el nuevo precepto se está previendo un circuito administrativo en castellano que utilizará las traducciones de lo que recibe y elabora, en el que no existirá la atención directa en euskera y la posibilidad de dirigirse en vas-

(151) Acepta la observación del Consejo de Navarra en el sentido de que “no es el ámbito de aplicación lo que este artículo regula, sino los criterios generales del uso del vascuence en la zona mixta”.

(152) A juicio del Consejo de Navarra “no parece que la diferencia gramatical entre ambos textos altere su contenido jurídico, dado que en ambos casos se trata de una norma de acción –no de relación– cuyo objetivo final es el mismo: la efectividad del derecho de uso del vascuence”.

(153) No se incorporó la referencia del proyecto a los ayuntamientos de más de 20.000 habitantes como consecuencia del reparo formulado por el Consejo de Navarra, quien invocando la STC 82/1986, adujo la falta de competencia de la Comunidad Foral “para interferir en la potestad organizatoria que corresponde a los órganos competentes de cada una de las Administraciones Públicas”.

(154) La supresión de los circuitos administrativos bilingües se refleja también en los artículos 13 y 14.2. Para el Consejo de Navarra: “...no apreciamos reparo jurídico alguno a la sustitución de los circuitos bilingües por las unidades administrativas de traducción en el ámbito de la Administración de la Comunidad Foral, y medidas complementarias. El derecho de todos los ciudadanos de usar tanto el vascuence como el castellano para dirigirse a las Administraciones Públicas de Navarra puede ser satisfecho por cualquiera de los dos procedimientos”.

cuenca que prevé el citado artículo 17 queda limitada a la traducción si se dispone de medios (155).

c) La garantía de las prestaciones, se convierte en posibilitarlas, como en el apartado 2.

B) Medios materiales

La tendencia del artículo 13 del D.F. 135/1994 a facilitar la utilización de impresos bilingües, se ha reducido a que “los encabezamientos y membretes se harán en castellano. Si los impresos son para uso público, se dispondrá la utilización de formularios distintos en castellano y en bilingüe, para la elección del interesado” (Art. 13) (156).

C) Relaciones institucionales

Se mantiene que los documentos, las notificaciones y las comunicaciones de las Administraciones de la zona mixta entre sí, o con otras de la zona vascófona, podrán ser bilingües; y se añade que se realizarán “en un único soporte”. Se redactarán en castellano en caso de utilizarse una sola lengua (Art. 14.1).

Respecto a las que curse la Administración de la Comunidad Foral y sus entes de derecho público, se introducen modificaciones en el apartado 2:

a) Las dirigidas a otras Administraciones de la zona vascófona se debían redactar en forma bilingüe, salvo que los procesos se hubieran iniciado en esa zona en una de las lenguas oficiales, que se mantendría durante el proceso (Art. 14.2 DF 135/1994). Ahora deberán redactarse en castellano, salvo en procedimientos iniciados en zona vascófona y en vascuence, en que se podrá continuar en forma bilingüe (157).

(155) El carácter excepcional de dicha atención queda demostrado por el “Plan de actuación para la aplicación de la normativa sobre el uso del vascuence en la zona mixta”: “4.3. “En las unidades orgánicas donde se disponga de medios personales adecuados, se podrá autorizar por el Consejo responsable la atención oral en vascuence de los ciudadanos que lo demanden. Cuando esa atención se requiera y no haya en el Departamento personas capacitadas disponibles para este servicio, se podrá solicitar a esta finalidad la cooperación de la Unidad de Traducción de la Administración de la Comunidad Foral de Navarra, sita en el Servicio del *Boletín Oficial de Navarra*, del Departamento de Presidencia, Justicia e Interior”.

(156) Apartado 3.1. del Plan de Actuación: “Se procederá de forma inmediata a la provisión del material necesario para la utilización exclusiva de encabezamientos y membretes en castellano en todos los impresos oficiales de uso interno y papelería en general. Para el caso de impresos oficiales de uso por los ciudadanos se dispondrá de ediciones distintas: una sólo en castellano que será de uso prioritario, y también, alternativamente, en bilingüe castellano-vascuence, para que el ciudadano interesado que lo reclame expresamente la tenga disponible para su uso”.

(157) El Consejo de Navarra acepta tal texto porque “estamos hablando de relaciones interadministrativas y de la zona mixta, en la que la *LFV* otorga a los ciudadanos el derecho a usar el vascuence, pero no el derecho a que toda la tramitación del procedimiento se realice en la lengua elegida por el interesado, no existe objeción jurídica alguna a este precepto”.

b) Se establece el régimen anterior cuando se dirijan a las Administraciones ubicadas en la zona mixta.

En el apartado 3 se regulan los supuestos no incluidos en los apartados anteriores, en que se redactarán en castellano, y será válida la forma bilingüe cuando corresponda a procesos administrativos iniciados en vascuence. La nueva redacción ha añadido que, además, han de estar iniciados en la zona vascófona, lo que excluye a los que lo fueran en la zona mixta.

D) Relaciones con los administrados

Disponía el artículo 15.1 del D.F. 137/1994 que las comunicaciones y notificaciones dirigidas desde los servicios centrales de la Administración de la Comunidad a personas físicas y jurídicas de zona vascófona serían bilingües, salvo que los interesados hubieran elegido expresamente cualquiera de las lenguas. Con la nueva redacción del precepto se realizarán en castellano las comunicaciones de la Administración de la Comunidad con sede en la zona mixta, y podrá ser en forma bilingüe si los interesados solicitan expresamente la utilización del vascuence (158). El Plan de Actuación precisa el carácter exclusivo de la comunicación en castellano y se atribuye al Consejero correspondiente la decisión sobre la expedición bilingüe en el supuesto de que el procedimiento se haya iniciado en la zona vascófona, en su apartado 4.1.:

“Todos los documentos, notificaciones y comunicaciones administrativas de la Administración de la Comunidad Foral de Navarra y de sus Organismos Autónomos se redactarán de ordinario exclusivamente en castellano. Corresponde al Consejero titular de cada uno de los Departamentos autorizar la expedición de documentos en forma bilingüe castellano-vascuence, siempre que se trate de continuar procedimientos administrativos incoados en la zona vascófona”.

Pues bien, aun en tales casos, de procedimiento administrativo bilingüe, se impone la expedición del documento original en castellano, conforme establece el apartado 4.2 del Plan de Actuación:

“Cuando el Consejero titular de un Departamento autorice la continuidad de un procedimiento administrativo de forma bilingüe, ordenará la expedición del documento original en castellano y si no dispone en su Departamento de medios personales preparados para realizar la traducción del mismo al vascuence, solicitará la oportuna traducción a la Unidad de Traducción de la Administración de la comunidad foral, sita en el Departamento de Presidencia, Justicia e Interior, en el Servicio del Boletín Oficial”.

(158) La referencia a que se trata de las situadas en la zona mixta se introdujo por sugerencia del Consejo de Navarra: “Téngase en cuenta que, está expresamente proclamado por la jurisprudencia constitucional que “la cooficialidad de la lengua se circunscribe en función de criterios territoriales, sin que sea relevante el ámbito –local, autonómico o estatal– de la Administración pública en la que se integren los organismos afectados. Por tanto, es aconsejable decir expresamente que el precepto se refiere a los órganos y entidades dependientes de la Administración de la Comunidad Foral que tengan su sede en la zona mixta”.

De la comunicación bilingüe del DF 135/1994, se pasa al castellano y lo que era una elección de los administrados se convierte en una solicitud a la Administración que resuelve el Consejero en el único supuesto de continuar procedimientos incoados en zona vascófona.

La mera contestación oral en euskera está, también limitada en el apartado 4.3 del Plan:

“En las unidades orgánicas donde se disponga de medios personales adecuados, se podrá autorizar por el Consejero responsable la atención oral en vascuence de los ciudadanos que lo demanden. Cuando esa atención se requiera y no haya en el Departamento personas capacitadas disponibles para este servicio, se podrá solicitar a esta finalidad la cooperación de la unidad de Traducción de la Administración de la Comunidad Foral de Navarra, ...”.

Se trata de un planteamiento que infringe el régimen derivado del artículo 17 LFV, en cuanto no garantiza la interrelación derecho ciudadano-deber administrativo que se trata de garantizar por existencia de plazas de funcionarios que lo hicieran posible, tal y como se puso de manifiesto en relación con el régimen legal (I.6.3.). La fórmula del uso exclusivo del castellano y excepcional del euskera –incluso de forma oral– no viene avalada por el artículo 17, en cuanto que no permite el ejercicio real del derecho a “dirigirse” que implica, necesariamente, el deber de la Administración de dar la contestación de modo directo en la lengua por personal cualificado en la misma, como modo de “garantizar el ejercicio de este derecho”, que lleva aparejada la contestación y notificación en la lengua elegida para “dirigirse” (Art. 17 LFV).

Por cuanto se refiere a los impresos y formularios para uso de los ciudadanos en la zona mixta, lo que era una tendencia a utilización progresiva de la forma bilingüe, se ha convertido en la posibilidad de utilizar documento redactado sólo “en castellano o en la forma bilingüe castellano-vascuence, aunque en unidades separadas para elección por el usuario de la que corresponda a su interés” (Art. 15.2). Resulta aplicable todo lo anteriormente expuesto en relación con su inadecuación con el artículo 17 LFV.

E) Imagen, avisos y publicaciones

El artículo 16.1 del D.F. 135/1994 dispuso que se “tenderá a la redacción de forma bilingüe” de los rótulos indicativos de oficinas, despachos y dependencias, los encabezamientos y membretes de papelería y otros elementos de identificación y señalización de las Administraciones Públicas de Navarra. La nueva redacción los convierte en textos en castellano, conforme al artículo 16.1 del D.F. 372/2000: “se deberá utilizar la redacción en castellano”. El mismo cambio se produce en relación con las disposiciones, avisos y publicidad de todas clases, en su apartado 2.

La voluntad del Gobierno al modificar los términos del artículo 16 es la de suprimir el contenido bilingüe –haciendo desaparecer el euskera de la zona

mixta— que era congruente con el carácter de la misma, con la presencia del bilingüismo en la población y constituir la sede de la mayor parte de los órganos de la Administración de una Comunidad parcialmente bilingüe. Así lo confirman las previsiones del Plan de Actuación de 8 de enero de 2001 que desarrollan de un modo radical, urgente y excluyente el contenido del artículo 16:

“3.2. Señalización rótulos y sellos oficiales.

Se procederá de forma inmediata a asegurar el cumplimiento de que los rótulos indicativos existentes en fachadas de edificios, de sedes, en oficinas, en despachos y en cualquier dependencia de la Administración de la Comunidad Foral de Navarra y de sus Organismos Autónomos, así como sus sellos oficiales y todos sus elementos de señalización e identificación, se redacten exclusivamente en castellano, sustituyendo de inmediato los existentes que no cumplan este requisito”.

3.3. Publicación, anuncios y publicidad.

De forma inmediata se dará cumplimiento a que las disposiciones, avisos, publicaciones, anuncios y cualquier tipo de publicidad de los órganos de la Administración de la Comunidad Foral de Navarra y de sus Organismos Autónomos, en cualquier soporte gráfico, se redacten de ordinario exclusivamente en castellano y sólo como excepción expresa ordenada por escrito por el Consejero titular del Departamento responsable de la publicación, utilicen simultáneamente una formulación bilingüe castellano-vascuence”.

3.4. Señalización viaria.

Por el Consejero titular del Departamento de Obras Públicas, Transportes y Comunicaciones se adoptarán las medidas oportunas para que la señalización viaria de la red de caminos, carreteras, autovías y autopistas, de titularidad o control de la Administración de la Comunidad Foral de Navarra, se rote exclusivamente en castellano, sustituyendo de inmediato las existentes que no cumplan este requisito”.

El artículo 16 citado no se fundamenta en precepto legal alguno e implica una inadecuación a los términos del artículo 17, tal y como se ha expuesto, pues impide el ejercicio correcto del derecho a dirigirse y del deber de contestar, así como a los principios y objetivos de la Ley Foral. No obstante, cabe una interpretación que permita cumplir tales objetivos y principios, por cuanto la obligación de “utilizar la redacción en castellano” no prohíbe la incorporación del euskera a aquella. Así lo ha entendido el Tribunal Administrativo de Navarra al analizar el contenido del artículo 16.6 del DF 372/2000:

“lo que está diciendo es que, obligatoriamente, se debe utilizar la redacción en castellano, pero ello no significa que se prohíba la utilización bilingüe o en vascuence, sino que se utilice la que se utilice, no se puede omitir la redacción en castellano”. Rechaza la interpretación que el Ayuntamiento da al precepto citado en el sentido de que “prohíbe la utilización del vascuence porque únicamente se debe usar la redacción en castellano, nos llevaría a afirmar que no sólo se prohíbe la utilización del vascuence, sino también la de cualquier otro idioma que no fuera el castellano, incluida cualquier lengua de los países comunitarios [...] lo que jurídicamente no se puede mantener porque nos conduciría al absurdo”. “Admitir lo defendido por el Ayuntamiento de Pamplona, sería lo mismo que aceptar una inter-

pretación contraria a lo dispuesto en la propia Ley Foral que desarrolla el Decreto Foral en cuestión. Es decir, el artículo 16 del D.F. nada dice en su redacción literal sobre la prohibición de utilizar el vascuence, ya que únicamente dispone la obligatoriedad del uso de la redacción en castellano (al margen de que se pueda utilizar además otra lengua siempre que se use el castellano), pero es que, además, no podría decirlo sin ser contrario a la propia Ley Foral que desarrolla, incurriendo en nulidad de pleno derecho. Lo que, sin olvidarnos de que atentaría contra el principio de autonomía municipal, nos llevaría a su no aplicación” (159).

En los folletos informativos, material gráfico de campañas que los servicios centrales de la Administración de la Comunidad Foral dirijan al conjunto de la población, estaba prevista la utilización del vascuence “en la proporción correspondiente, pudiéndose realizar también de forma bilingüe o en ediciones distintas según los casos” (Art. 16.3 D.F. 135/1994)). La nueva redacción dispone que “se podrá utilizar la redacción sólo en castellano, o en edición única en forma bilingüe, o en ediciones distintas de castellano y vascuence, según los casos, por decisión del Consejero titular del Departamento responsable de la publicación” (Art. 16.3 D.F. 372/2000).

Todo ello confirma que la determinación política que movió la reforma del Decreto Foral 135/1994 era la de plasmar en la zona mixta el contenido de las enmiendas de UPN al Proyecto de Ley Foral, suprimiendo de la misma cualquier referencia a la presencia del euskera, dada su interpretación del artículo 9.2 LORAFNA sobre la falta de justificación de tal zona.

2.4.3. Régimen en la zona no vascófona

El artículo 17 del D.F. 135/1994 dispuso que las Administraciones Públicas “procurarán utilizar los servicios de traducción oficial para atender a los ciudadanos cuando éstos, en el ejercicio de su derecho, se dirijan a las mismas en vascuence”. Este régimen reconocía “el derecho a dirigirse en vascuence”, siendo las Administraciones quienes podían requerir la traducción o utilizar los servicios administrativos de traducción, conforme al artículo 18 de la Ley. El nuevo texto del precepto según el D. F. 372/2000 introduce las siguientes modificaciones:

a) La presentación será simultánea por requerimiento de la Administración al ciudadano, aunque, si no fuera posible, podrá utilizar los servicios de traducción.

b) Se incorpora *ex novo* que todas las disposiciones, impresos, sellos, documentos, notificaciones, comunicaciones, señalización, rotulación, publi-

(159) Resolución del Tribunal Administrativo de Navarra, Sección Segunda, número 5824, de 14 de diciembre de 2001, dictada en recurso de alzada 01-2580, que estimó el recurso interpuesto contra la rotulación exclusiva en castellano por el Ayuntamiento de Pamplona en local municipal, fundada en la obligatoriedad de aquella conforme al artículo 16.1 DF 372/2000.

caciones y publicidad de las Administraciones públicas se realizarán en castellano (Art. 17.2).

La exigencia de presentación *simultánea* excede de las previsiones del artículo 18 LFV y constituye un supuesto *ultra vires* de la potestad reglamentaria. Equivale a una exigencia simultánea a la presentación, sin el sentido de requerimiento posterior, una vez que se ha presentado en euskera, que se desprende de la Ley. Si es un requerimiento simultáneo carece de sentido la opción por la traducción. Constituye una nueva y atenuada versión de la pretensión que se contenía en el proyecto de que la traducción fuera “excepcional (160)”.

Nada dispuso el artículo 18 LFV sobre los elementos que regula el artículo 17.2 al disponer que se realizarán en castellano “todas las actuaciones, impresos, sellos, documentación, notificaciones, comunicaciones, señalización, rotulación, publicaciones y publicidad de las Administraciones Públicas de la zona no vascófona y de las entidades de derecho público a ellas vinculadas”. No existe carácter de exclusividad ni prohibición de que pueda utilizarse otra lengua, además del castellano, como ha recogido el Tribunal Administrativo de Navarra.

2.5. *Conocimiento preceptivo y valoración del vascuence en el ingreso y provisión de los puestos de trabajo*

2.5.1. Zona vascófona

A) Puestos de trabajo con exigencia de conocimiento preceptivo

Siguen siendo las plantillas orgánicas el medio para establecer los puestos de trabajo “para los que el conocimiento del vascuence sea preceptivo para poder acceder a los mismos en función del contenido competencial, de las determinaciones de este Decreto Foral y de la demanda, expresando el grado de dominio que corresponda al contenido de dichos puestos de trabajo” (Art. 18.1) (161).

(160) El dictamen del Consejo de Navarra señaló que tal uso excepcional de los servicios de traducción no eran conformes al artículo 18 LFV que no establece “ningún condicionante ni limitación alguna al uso de los citados servicios de traducción, de donde se deriva que los requisitos adicionales establecidos por vía reglamentaria constituyen un *ultra vires* y desbordan el contenido propio de los reglamentos, que ha de circunscribirse a aquellas prescripciones que sean complemento necesario de la Ley. Dado que, según la LFV, es facultativo para la Administración requerir la traducción o efectuarla a través de los servicios de traducción oficial, el Gobierno de Navarra puede, en virtud de su potestad de dirección de la Administración de la Comunidad Foral ordenar a los órganos de ésta por vía de instrucción o circular interna que sólo excepcionalmente se usen los servicios de traducción oficial, pero no puede imponer por vía reglamentaria este mismo criterio a otras Administraciones públicas diferentes”.

(161) Conforme al artículo 19 del Texto Refundido del Estatuto del Personal al servicio de las Administraciones Públicas de Navarra (DFL 251/1993, de 30 de agosto): “Las Administraciones Públicas de Navarra deberán aprobar sus respectivas plantillas orgánicas en las que se

Respecto al texto anterior se introducen las siguientes variaciones:

a) La resolución que determine los puestos con conocimiento del vascuence será motivada y estará justificada por su contenido competencial y la demanda (Art. 18.1). El apartado 5.1. del Plan de Actuación establece que “únicamente se calificará el conocimiento del vascuence como preceptivo para cubrir [...] las vacantes de puestos de trabajo dedicados funcionalmente a labores de traducción vascuence-castellano y la s correspondientes a la docencia del vascuence como asignatura y par la enseñanza del curriculum escolar completo en vascuence, donde proceda”.

b) Se sustituye la denominación “requisito específico” por “conocimiento preceptivo”, en el que se admiten grados de dominio de la lengua, para poder acceder a los puestos de trabajo (Art. 18.1) (162).

c) La exigencia lingüística se expresará en las ofertas públicas de empleo y en las convocatorias de las plazas (Art. 18.2).

d) Se mantienen la prohibición de que quienes accedan a estas plazas puedan participar posteriormente en la provisión de otros puestos, de modo que quedan vinculados a los puestos en que el conocimiento del vascuence sea preceptivo (Art. 18.3). Ha desaparecido el plazo de cinco años a partir del cual se preveía la desvinculación y el acceso a puestos en el resto de las zonas (Art. 15.3). Tal limitación –ahora agravada– carece de apoyo en la Ley del Vascuence y en el Estatuto de la Función Pública, al que contradice. Este configura la función pública foral con un derecho a la movilidad y la promoción, que no puede ser limitada, hasta el punto de hacerla desaparecer en una vinculación total, por el contenido de los conocimientos lingüísticos exigidos para el ingreso, sino de nivel, grado, y condiciones de servicios y formación (Arts. 13.3, 14 a 18 y 33 del Texto Refundido, D.F.L. 251/1993, de 30 de agosto). Incluso a pesar del artículo 108 adicionado al Texto Refundido por el artículo 6 de la Ley Foral 11/1996, de 2 de julio, que, aunque establece una

relacionarán, debidamente, clasificados, los puestos de trabajo de que consten con indicación de: a) El nivel al que se adscriben y, en su caso, los requisitos específicos que deban acreditarse para poder acceder a los mismos. b) Aquellos que conforme a lo establecido en los artículos 34 y 35 puedan proveerse por libre designación c) Aquellos que tengan asignadas reglamentariamente las retribuciones complementarias establecidas en el artículo 40.3”.

(162) Aunque la primera tiene un contenido de mayor exigencia por cuanto se trata de una condición necesaria y concreta de conocimiento, el conocimiento obligatorio implica también dicha exigencia para el acceso a la función pública.

En el Plan de Actuación para la aplicación de la normativa sobre el uso del vascuence en la zona mixta se dispuso: “5.1. Únicamente se calificará el conocimiento del vascuence como preceptivo para cubrir, por oposición, concurso-oposición o por concurso, según proceda, las vacantes de puestos de trabajo dedicados funcionalmente a labores de traducción vascuence-castellano, sin perjuicio de lo establecido en la Disposición Adicional Tercera del D. F. 372/2000, de 11 de diciembre, en lo referido a la regulación del uso y valoración del vascuence en la función pública docente”.

vinculación a puestos de trabajo en vascuence, se remite a los “supuestos, condiciones y plazos que reglamentariamente se determinen”, y deja un amplio margen al ejercicio de la potestad reglamentaria, que ha de acomodarse a los principios generales de la movilidad y la carrera administrativa que regulan el Estatuto (163).

El respeto de los derechos adquiridos de quienes ocupen puestos de trabajo para los que se exige el conocimiento del vascuence y se les ofrecerá la posibilidad de participar en las acciones formativas para el aprendizaje de la lengua (Art. 18.4).

B) Puestos con conocimiento de la lengua como mérito cualificado

El anterior artículo 19 consideraba el conocimiento del vascuence como mérito cualificado para los restantes puestos, esto es, para aquellos en los que no era “requisito específico” (Art. 18.). La modificación introducida por el nuevo Decreto Foral refiere tal mérito a los supuestos de ingreso y provisión de puestos de trabajo “cuando se realicen en régimen de concurso de méritos” (Art. 19).

El “mérito cualificado” y genérico, aplicable a todos los supuestos, se concreta en el régimen de ingreso y provisión por “concurso de méritos”, que es un procedimiento de alcance limitado. Conforme al artículo 5 del Texto Refundido del Estatuto del Personal al servicio de las Administraciones Públicas de Navarra (Decreto Foral Legislativo 215/1993, de 30 de agosto), el ingreso se realizará por oposición o concurso-oposición. El concurso de méritos se reserva para la carrera administrativa (Arts. 13, 16.2, 18 y 33). La referencia al citado concurso sólo cabe en la promoción interna y no puede referirse al ingreso como se desprende del uso de plural “realicen”, así lo recogía el anterior artículo 20.1 cuando se refería a los procedimientos de selección en turno de promoción o libre. Por tanto, el conocimiento de la lengua como mérito cualificado se puede establecer en las convocatorias de las plazas de ingreso en la función pública por oposición o concurso-oposición, así como en la provisión de puestos de trabajo por promoción interna por medio de concursos de méritos.

Se mantienen los elementos de acreditación del anterior artículo 20.2 y 2, con una nueva sistemática y con remisión a los mismos elementos probatorios para los puestos de trabajo de todos los niveles.

(163) La Ley Foral 11/1996, de 2 de julio, (BON 85/1996, de 15 de julio), dispuso en su artículo 6 adicionar un nuevo artículo al Texto Refundido del Estatuto del Personal al servicio de las Administraciones Públicas de Navarra, con el ordinal 108, con la siguiente redacción: “Artículo 108. El personal al que se refiere el presente Título que acceda a puestos de trabajo para los que el conocimiento de vascuence constituye requisito específico y los que participen en cursos de capacitación o reciclaje en vascuence organizados por la Administración de la Comunidad Foral de Navarra, estarán obligados a desempeñar puestos de trabajo en vascuence en los supuestos, condiciones y plazos que reglamentariamente se determinen”.

Se incorpora un nuevo apartado 2 al artículo 20 sobre la colaboración de la Administración de la Comunidad Foral en las pruebas lingüísticas, en las traducciones, en la valoración de los puestos de trabajo y en los cursos de aprendizaje que se programen. Amplía las previsiones del anterior artículo 20.4.

C) Valoración del conocimiento

El artículo 21 del D. F. 135/1994 señalaba que “el porcentaje que tal valoración represente en relación con la puntuación máxima alcanzable no podrá en ningún caso ser inferior al 10%”. El nuevo régimen introduce las siguientes variaciones:

a) El porcentaje de incremento de la valoración del conocimiento del vascuence lo será en relación con la puntuación que se aplique al conocimiento del francés, inglés o alemán, dentro de las lenguas de uso oficial en la Unión Europea”, que se especificará en la convocatoria.

El apartado 5.2. del Plan de Actuación establece que “la valoración del conocimiento del vascuence en el ingreso y en la provisión de las vacantes a cubrir por concurso de méritos [...] se realizará simultáneamente con la del mérito correspondiente al conocimiento del francés, inglés y alemán, como idiomas comunitarios. A tal efecto se asignará al conocimiento de cada uno de estos tres idiomas un 5% y al conocimiento del vascuence un 5,50%, en relación, en ambos casos, con la puntuación total asignada al resto del baremo de méritos. [...] en ningún caso la valoración total de los puntos parcialmente obtenidos podrá superar la cuantía establecida como valoración máxima para cada idioma” (164).

Por tanto, no se calculará con referencia a la puntuación máxima alcanzable, sino a otras lenguas, método que no tiene apoyo en texto legal alguno y que contradice los objetivos esenciales de la Ley Foral, tanto de usar y garantizar como de “proteger la recuperación y el desarrollo del vascuence en Navarra” (Art. 1.2.b), como parte del patrimonio cultural de Navarra, que debiera ser “objeto de especial respeto y protección” (Art. 3.3. CE). Además, es incongruente con los principios que recoge la exposición de motivos, en par-

(164) Por Orden Foral 22/2001, de 9 de febrero, (BON 27/2001, de 28 de febrero), se establecieron los baremos de méritos que se aplicarán en las convocatorias para la provisión de puestos de trabajo en la Administración de la Comunidad Foral y sus organismos autónomos, modificando los Anexos I y II de la Orden Foral 130/1998, de 12 de agosto. La valoración máxima del conocimiento del francés, inglés y alemán será de 2 puntos. La del vascuence varía en función de las zonas: en la vascófona tendrá una valoración de 2,20 puntos si no ha sido declarado preceptivo en la plantilla orgánica; en la zona mixta será de 2,10 puntos cuando haya sido considerado en la plantilla orgánica. En el Anexo II para la provisión de jefaturas o direcciones de unidades orgánicas, la valoración del vascuence llegará a 5,50 puntos en la zona vascófona cuando no haya sido declarado preceptivo en la plantilla; en la zona mixta, tendrá una puntuación será de 5,25 puntos cuando haya sido considerado en la plantilla. Se regula el valor de los distintos niveles o grados de formación en la Escuela de Idiomas o en la titulación correspondiente.

ricular con la afirmación del deber de “preservar ese tesoro y evitar su deterioro o su pérdida”, reconociendo su significado que, en este caso, se pretenden eludir por referencias culturales ajenas.

Constituye un modo de reducir el valor del conocimiento de la lengua y no resulta ser el método más adecuado para conseguir la efectividad del derecho ciudadano a la atención por medio del personal capacitado necesario (Art. 1.2 LFV). Es, además, arbitraria la discriminación respecto al resto de las lenguas oficiales de la Unión Europea, así como utilizar una parte de ellas como referencia para valorar una lengua que constituye patrimonio cultural y tiene carácter oficial en una parte de la Comunidad Foral, situación de la que carecen todas las lenguas comunitarias. A partir del nuevo D.F. 3272/2000, el valor del patrimonio cultural y de una lengua oficial no estará en relación con su significado identitario, sino con otras lenguas que no tienen tal carácter, aunque se hallen reconocidas como lenguas oficiales de la Unión Europea.

b) No podrá ser superior al 10% de la puntuación de las citadas lenguas (165). El apartado 5.2. del Plan de Actuación ha precisado el contenido y alcance de la valoración:

“La valoración del conocimiento del vascuence en el ingreso y en la provisión de las vacantes a cubrir por concurso de méritos, cuando así sea considerado, se realizará simultáneamente con la del mérito correspondiente al conocimiento del francés, inglés y alemán, como idiomas comunitarios. A tal efecto se asignará al conocimiento de cada uno de estos tres idiomas un 5% y el conocimiento del vascuence un 5,25% en relación, en ambos casos, con la puntuación total asignada al resto del baremo de méritos”.

2.5.2. Zona mixta

El artículo 22 del Decreto Foral 135/1884 regulaba la posibilidad de que en las plantillas orgánicas se estableciesen plazas en las que el conocimiento del vascuence fuese requisito específico o mérito para el acceso a esos puestos de trabajo. En tal caso se aplicaría lo previsto por el artículo 18.2, 3 y 4. Conforme al artículo 23, la valoración del vascuence como mérito “en ningún caso será inferior al 5% de la puntuación máxima alcanzable”.

El régimen establecido por el D.F. 372/2000 parte de la declaración de que “las Administraciones Públicas de Navarra con sede en la Zona Mixta no tie-

(165) La Disposición Adicional Segunda encomienda al Gobierno de Navarra, a propuesta del Consejero de Presidencia, Justicia e Interior, dictar el acuerdo que haya de “regular la confección de los baremos definitivos en cualesquiera convocatorias para el ingreso y provisión de puestos de trabajo, incorporando el mérito específico a considerar por el conocimiento del francés, inglés o alemán, como idiomas oficiales de la Unión Europea, así como el correspondiente al vascuence”. Conforme a la D. A. Tercera, la especificidad del uso y valoración en la función pública docente será prevista a propuesta del Consejero de Educación y Cultura.

nen ninguna obligación de calificar el conocimiento del vascuence como preceptivo para acceder o proveer los puestos de trabajo incluidos en sus plantillas, salvo en los dedicados a labores de traducción vascuence-castellano. Cuando [...] se califique de preceptivo el conocimiento del vascuence en relación con un determinado puesto de trabajo, se aplicarán las disposiciones incluidas en los apartados 1 a 4 del artículo 18 de este Decreto Foral” (Art. 22.1).

El nuevo texto insiste en la inexistencia de obligación de calificar el conocimiento de la lengua y en el carácter voluntario de tal acción. A partir de la falta de obligación, se reconoce la posibilidad de que “las Administraciones Públicas de Navarra con sede en la zona mixta podrán voluntariamente calificar los puestos de trabajo concretos de sus servicios administrativos básicos, para cuyo acceso o provisión el conocimiento del vascuence sea considerado como mérito entre otros, mediante resolución motivada e indicación precisa en la plantilla orgánica” (Art. 22.2). En tal caso, la acreditación se realizará conforme a lo dispuesto por el artículo 20 (Art. 22.3).

Su valoración, pasa de no ser inferior al 10% del D.F. 135/1994, a que “en ningún caso será superior en un 5% a la puntuación que se aplique en la consideración de mérito para el conocimiento del francés, inglés o alemán, dentro de las lenguas de uso oficial en la Unión Europea y se especificará la cuantificación concreta en la convocatoria correspondiente” (Art. 23.1). El apartado 5.2 del Plan de Actuación valoró el conocimiento del vascuence:

“La valoración del conocimiento del vascuence en el ingreso y en la provisión de Las vacantes a cubrir por concurso de méritos, cuando así sea considerado, se realizará simultáneamente con la de los méritos correspondiente al conocimiento del francés, inglés y alemán, como idiomas comunitarios. A tal efecto se asignará al conocimiento de cada uno de estos tres idiomas un 5% y el conocimiento del vascuence un 5,25%, en relación, en ambos casos, con la puntuación total asignada al resto del baremo de méritos [...] En ningún caso la valoración total de los puntos parcialmente obtenidos podrá superar la cuantía establecida como valoración máxima para cada idioma”.

Los conocimientos serán acreditados conforme al artículo 20 (Art. 23.2) (166).

La nueva redacción del artículo 22 no es la más adecuada a la previsión del artículo 17 LFV, al que contradice, que al reconocer el derecho ciudada-

(166) En el apartado 5.2. del Plan de Actuación se establece: “La posesión del Certificado de Aptitud expedido por una Escuela Oficial de idiomas, o de una titulación reconocida oficialmente como equivalente, recibirá la máxima valoración señalada. De no poseerse dicha titulación, se valorará de forma proporcional cada curso parcial aprobado en una Escuela Oficial de idiomas o equivalente y cada *urrats* superado en los cursos oficiales organizados por el Gobierno de Navarra. También se podrá valorar el conocimiento de idiomas de forma equivalente, superado la exigencia media de una prueba específica elaborada por el Instituto Navarro de Administración Pública (INAP) a tal efecto y graduada en cinco niveles de dificultad, que será valorada cada una de ellas en 1/5 de la valoración máxima establecida para cada idioma”.

no a usar el vascuence “para dirigirse a las Administraciones Públicas de Navarra”, preveía, a tal fin, que “para garantizar el ejercicio de este derecho”, las Administraciones pudieran “especificar en la oferta pública de empleo de cada año las plazas para acceder a las cuevas sea preceptivo el conocimiento del vascuence” (167). La fórmula alternativa de la traducción no permite el ejercicio real del derecho a “dirigirse” que implica, necesariamente, el debe de la Administración de dar la contestación de modo directo en la lengua por personal cualificado en la misma, como modo de “garantizar el ejercicio de este derecho”.

El carácter restrictivo queda confirmado por la referencia a la calificación voluntaria de puestos de trabajo “de sus servicios administrativos básicos” de su plantilla orgánica, lo que no sólo excluye los circuitos administrativos bilingües, sino la posibilidad de recibir la atención debida cuando se ejercita el derecho a dirigirse en todos aquellos servicios que no tuviera tal carácter básico. Todo ello muy alejado del propósito del artículo 17 LFV de ser atendido por quienes ocupen puestos con conocimiento preceptivo o con conocimiento valorado como mérito.

Por tanto, el derecho del artículo 17 de la Ley Foral queda reducido a la posibilidad de dirigirse en forma escrita para poder recibir una traducción.

2.5.3. Zona no vascófona

Ninguno de los anteriores Decretos Forales contuvo previsión sobre la exigencia y valoración del euskera para el ingreso o la cobertura de puestos de trabajo en la zona no vascófona. Así lo hace también el nuevo Decreto Foral.

El proyecto de nuevo Decreto contuvo una previsión en su artículo 24, que fue rechazada como consecuencia del dictamen del Consejo de Navarra, por “falta de cobertura en la Ley Foral que desarrolla e invade materias reservadas a la Ley, por lo que no se ajusta al ordenamiento jurídico”:

“Nada dice el artículo 18 de la LFV sobre la consideración del vascuence como mérito para resolver la provisión de puestos de trabajo, por lo que el conocimiento del vascuence no puede ser, con carácter general, requisito de ingreso, ni conocimiento preceptivo ni mérito para el acceso o la provisión de dichos puestos de trabajo. Esto es lo que se deduce de lo dispuesto en el artículo 103.3 de la CE (“La Ley regulará... el acceso a la función pública de acuerdo con los principios de mérito y capacidad”), reproducido en el artículo 5.4 del Texto Refundido del Estatuto del Personal al Servicio de las Administraciones Públicas de Navarra, aprobado por Decreto Foral Legislativo 251/1993, de 30 de agosto” (168).

(167) El alcance del artículo 17 LFV ha sido expuesto en I.6.3., sobre el alcance del derecho ciudadano-deber administrativo de atender en la lengua.

(168) Invocó, entre otras muchas, las STC 138/2000, de 29 de mayo.

2.6. *Capacitación lingüística del personal*

La capacitación lingüística del personal persigue “asegurar la disponibilidad del número necesario y suficiente de trabajadores capacitados en dicha lengua, que posibilite el cumplimiento de los objetivos previstos en la Ley Foral del Vascuence, en este Decreto Foral y en la normativa y planes que se deriven de su aplicación”(Art. 24.1). Reglamentariamente se fijarán las modalidades de los cursos, las condiciones de acceso y participación y las obligaciones de colaboración en las tareas de atención al público en vascuence y de traducción vascuence-castellano que deberán asumir quienes participen en ellos (Art. 24.2).

El proceso de capacitación los atribuyó el D.F. 135/94 al Instituto Navarro de Administración Pública y a la dirección General de Política Lingüística, que ahora atribuye genéricamente a la “Administración Pública de la Comunidad Foral” (Art. 24.1.º). El Plan de Actuación encomienda al Instituto Navarro de Administración Pública programar las ofertas de capacitación “necesarias para que existan oportunidades adecuadas a la demanda [...] convocando periódicamente la celebración de estas pruebas de capacitación al objeto de ser tenidas en cuenta posteriormente para aplicar en los baremos de mérito, o simultáneamente a la convocatoria de plazas con baremo de méritos”.

IV. LA ORGANIZACIÓN ADMINISTRATIVA DEL EUSKERA

La organización del euskera en la Administración de la Comunidad Foral está constituida por órganos ejecutivos y órganos de asesoramiento. Entre los primeros la Dirección General de Universidades y Política Lingüística del Departamento de Educación y Cultura del Gobierno constituye el centro de ejecución de las disposiciones y de las decisiones de la política sobre la materia, atribuyendo al Instituto Navarro de Administración Pública la formación. El asesoramiento al Gobierno de la Comunidad Foral y a sus órganos se encomienda al Consejo Navarro del Euskera y a la Academia de la Lengua Vasca-Euskaltzaindia.

1. Departamentos del Gobierno de Navarra

1.1. *Departamento de Educación y Cultura*

1.1.1. Dirección General de Universidades y Política Lingüística

Se creó por Decreto Foral 228/2000, de 19 de junio, en el que se varió la estructura del Departamento de Educación y Cultura configurado por el De-

creto Foral 364/1999, de 13 de septiembre, cuyos capítulos IV y V quedaron derogados (169). En la nueva configuración del Departamento se refundieron la Dirección General de Política Lingüística y el Servicio de Enseñanzas Universitarias e Investigación.

Esta Dirección General tiene como cometido ejercer las siguientes funciones:

- Jefatura de los servicios que la integran.
- Impulsión y coordinación de la actividad de dichos servicios.
- Las que le sean delegadas por el Consejero.
- Las facultades, prerrogativas y funciones que le atribuyen las disposiciones vigentes.

La Dirección General deberá estar integrada por el Servicio de Enseñanzas Universitarias e Investigación y por el Servicio de Programación, Investigación y Desarrollo Lingüístico (Art. 3). A este último corresponden las siguientes funciones:

- Informar los proyectos de planes generales de actuación en materia de política lingüística.

- Proponer, coordinar y llevar a cabo, en su caso, la elaboración de los estudios, investigaciones y estadísticas sobre la realidad sociolingüística del vascuence.

- Fomentar y favorecer la presencia del vascuence en los medios de comunicación públicos y privados

- Analizar y evaluar la política lingüística de las distintas Administraciones Públicas de la Comunidad Foral.

- Proponer los criterios que permitan la capacitación del personal al servicio de la Administración de la Administración de la Comunidad Foral en el conocimiento del vascuence, de conformidad con la legislación vigente.

- Actuar como órgano de estudio, coordinación y asesoramiento, en su caso, entre los Departamentos de la Administración de la Comunidad Foral de Navarra en materia de política lingüística.

- Asesorar a las Administraciones Locales y a la Administración del Estado radicada en Navarra, para la elaboración de planes de actuación en materia de política lingüística.

- Actuar en cuanto a los topónimos de la Comunidad Foral en conformidad con la legislación vigente.

- Realizar la gestión administrativa y económica de los asuntos propios de la Dirección General.

(169) *BON* 79/2000, de 30 de junio.

El Servicio de Programación, Investigación y Desarrollo Lingüístico consta de la Sección de Desarrollo Lingüístico, que ejercerá las funciones que le atribuya el director del Servicio.

El Decreto Foral 372/2000, de 11 de diciembre, que reguló el uso del euskera en las Administraciones Públicas, estableció las siguientes normas organizativas:

A) Sustituyó a la Dirección General de Política Lingüística como órgano coordinador entre Departamentos para la elaboración de la planificación lingüística, y encomendó al Gobierno determinar cuál sea el órgano “colaborador y, en su caso, coordinador [...] en lo que se refiere a la ejecución de los planes de actuación para el uso del vascuence que, en su caso, apruebe el Gobierno de Navarra” (Art. 4).

B) El Gobierno determinará “el órgano colaborador en la elaboración de los planes de actuación para el uso del vascuence en las entidades locales y otras administraciones públicas que lo soliciten” (Arts. 4.2.º y 5).

1.1.2. Servicio de Cultura-Institución Príncipe de Viana

La disposición Adicional de la Ley Foral 18/1986 del Vascuence, le encomienda acometer las actuaciones precisas para dar cumplimiento al artículo 1.3 sobre “especial respeto y protección” de las variedades dialectales del vascuence en Navarra (170).

1.2. *Departamento de Presidencia, Justicia e Interior*

Sus competencias en materia lingüística se refieren a los siguientes aspectos:

A) Traducciones

La Disposición Adicional Primera del Decreto Foral 228/2000, de 21 de junio, le adscribió la Sección de Traducción, a la que corresponde, conforme al artículo 28 del Decreto Foral 364/1999:

– La traducción oficial de las disposiciones generales, resoluciones administrativas y demás actos y documentos para la edición en euskera del *Boletín Oficial de Navarra*.

(170) Las funciones del Servicio de Acción Cultural de la Dirección General de Cultura “Institución Príncipe de Viana” se hallan enumeradas en el artículo 19 del Decreto Foral 228/2000, de 19 de junio, *BON* 79/2000, de 30 de junio, por el que se creó la Dirección General de Universidades y Política Lingüística y modificó la estructura orgánica del Departamento de Educación y Cultura.

– Las traducciones oficiales euskera-castellano y viceversa que le sean requeridas por las Administraciones Públicas de Navarra, con arreglo a lo dispuesto en la Ley Foral del Vascuence (171).

– El asesoramiento a entidades Locales y demás Administraciones Públicas en materia de traducción oficial euskera-castellano, y viceversa.

B) Planes de Actuación

En los Planes de Actuación de las zonas mixta y vascófona, aprobados por acuerdos de 8 de enero y 5 de febrero de 2001, se encomendó su coordinación con carácter general al Consejero titular del Departamento de Presidencia, Justicia e Interior (2.1).

1.3. *Instituto Navarro de Administración Pública (INAP)*

El Instituto Navarro de Administración Pública (INAP), se creó como organismo dependiente del Departamento de Presidencia por el Decreto Foral 323/1991, de 30 de septiembre. El artículo 1 de los Estatutos incorporados como Anexo al Decreto Foral 344/1999, de 13 de septiembre, lo define como Organismo Autónomo, dotado de personalidad jurídica propia y plena capacidad para el cumplimiento de sus fines. A su Servicio de Formación corresponde, entre otros, “coadyuvar en la programación y organización de la formación del euskera destinado a la cualificación lingüística del personal al servicio de las Administraciones Públicas de Navarra” (Art. 19).

La Disposición Adicional Segunda del Decreto Foral 228/2000 le adscribió el Negociado de Formación de la antigua Dirección General de Política Lingüística, con la finalidad de hacer posible la capacitación del personal (172). Por medio del Decreto Foral 249/2000, de 3 de julio (173), se creó en su estructura orgánica el Servicio de Vascuence e Idiomas Comunitarios y la Sección de Desarrollo y Perfeccionamiento Lingüístico, ejerciendo el Servicio las siguientes funciones:

– Analizar y estudiar las necesidades formativas de los Servicios y de los empleados de las Administraciones Públicas de Navarra en Vascuence y en Idiomas Comunitarios.

(171) El artículo 9 LFFV ordenó al Gobierno de Navarra el establecimiento de una “unidad administrativa de traducción oficial vascuence-castellano”. La disposición transitoria de la misma Ley Foral dio al Gobierno un plazo de tres meses para su creación.

(172) El Negociado de Formación fue creado por Orden Foral 149/1991, de 12 de agosto, adscrito al Servicio de Gestión y Coordinación, de la Dirección General de Política Lingüística del Departamento de Presidencia, en desarrollo de su estructura orgánica aprobada por D. F. 323/1991, de 30 de septiembre. El Negociado de Formación, como “centro de formación y capacitación en euskera”, se denominó “Centro de Euskaldunización de las Administraciones Públicas de Navarra”, cuyo reglamento fue aprobado por O. F. 52/1995, de 1 de junio, derogado por Orden Foral 42/1998, de 17 de febrero, BON 32/1998, de 16 de marzo.

(173) BON 96/2000, de 9 de agosto.

– Organizar y desarrollar actividades formativas de carácter intensivo y extensivo, general y específico, en Vascuence y en Idiomas Comunitarios, para el personal al servicio de las Administraciones Públicas de Navarra.

– Planificar, organizar y realizar los cursos de formación subsiguientes a la detección de necesidades y al análisis de las demandas recibidas.

– Programar y organizar la formación del vascuence destinado a la cualificación lingüística del personal al servicio de las Administraciones Públicas de Navarra.

– Coordinar todas las actividades formativas en Vascuence y en Idiomas Comunitarios que imparta la Administración de la Comunidad Foral de Navarra para sus empleados.

– Diseñar los métodos de evaluación de la formación en Vascuence y en Idiomas Comunitarios.

– Diseñar, programar y ejecutar las actividades formativas de apoyo lingüístico de Vascuence e Idiomas Comunitarios, para cubrir las necesidades de las unidades administrativas.

– Planificar y realizar los cursos de perfeccionamiento de los empleados de las Administraciones Públicas en Vascuence e Idiomas Comunitarios.

2. Consejo Navarro del Euskera

Se creó por el Decreto Foral 135/1996, de 11 de marzo, como órgano colegiado con funciones de asesoramiento, participación y propuesta al Gobierno de Navarra en materia de normalización lingüística. Por Decreto Foral 689/1996, de 24 de diciembre, se introdujeron modificaciones y adscribió el Consejo al Departamento de Educación y Cultura. Su reglamento de funcionamiento fue aprobado por acuerdo del Gobierno de Navarra de 11 de junio de 1997 (174).

Integran el Consejo Navarro del Euskera

- a) El Presidente del Gobierno de Navarra, que será su Presidente.
- b) El Consejero de Educación y Cultura, que será su Vicepresidente.
- c) El Director General de Política Lingüística.
- d) El Director General de Educación.
- e) El Presidente de la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia.

(174) Se publicaron en el *BON* 37/1996, de 25 de marzo, y 106/1997, de 3 de septiembre, respectivamente.

f) Un vocal, propuesto por cada una de las siguientes instituciones y entidades:

- Universidad Pública de Navarra
- Universidad de Navarra
- Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia.
- Sociedad de Estudios Vascos/Eusko Ikaskuntza
- Federación Navarra de Municipios y Concejos.
- Federación Navarra de Ikastolas.
- Asociación de la Prensa Navarra.
- Asociación Oinarriak.

g) Siete vocales nombrados entre personas de reconocido prestigio en el ámbito del euskera y la cultura vasca.

h) Será Secretario del Consejo, con voz y sin voto, el Director del Servicio de Normalización y Fomento del Euskera.

A los vocales de las letras f) y g) los designará el Gobierno de Navarra para un plazo de cuatro años, al que se remitirán las propuestas por las instituciones y entidades.

Son funciones del Consejo Navarro del Euskera:

- a) Informar los planes generales y los proyectos normativos relativos a la normalización lingüística, antes de su aprobación
- b) Emitir su parecer acerca de las cuestiones que le sean sometidas por el Gobierno sobre planificación y normalización lingüística
- c) Realizar propuestas al Gobierno en relación con el uso y fomento del euskera.
- d) Cualquier otra función que le atribuyan específicamente las disposiciones vigentes.

Los órganos de funcionamiento del Consejo con el Pleno y las Comisiones Específicas. Estas se constituirán por decisión del Pleno para elaborar estudios o informes sobre los asuntos que les encomienden, determinando los miembros del consejo que las integren, sus cometidos y funcionamiento. Las coordinará el Secretario del Consejo.

El pleno se reunirá como mínimo una vez al semestre y, con carácter extraordinario, cuando sea convocado por el Presidente por sí o a instancia de la mayoría de sus miembros. Los acuerdos se adoptarán por mayoría de votos, teniendo en caso de empate el presidente voto de calidad (Art. 10).

A las sesiones del Pleno podrán asistir, además de sus miembros, otras personas cuya presencia considere conveniente el Presidente, debido a su competencia en los temas que vayan a tratarse (Art. 6).

Corresponden a su Presidente las funciones de

- a) Ostentar la representación del Consejo.
- b) Convocar las sesiones del Consejo
- c) Presidir las sesiones, dirigiendo el debate y el orden de las mismas.
- d) Aquellas que sean inherentes a su condición de Secretario del Consejo.

Corresponde al Secretario del Consejo:

- a) Levantar acta de las sesiones del Pleno.
- b) Dirigir las actividades administrativas del Consejo.
- c) Coordinar las tareas de las Comisiones Específicas.
- d) Ejecutar los acuerdos del Consejo.
- e) Aquellas que sean inherentes a su condición de Secretario del Consejo.

3. Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia

Conforme al artículo 3.2. de la Ley Foral del Vascuence es la “institución consultiva oficial a efectos del establecimiento de las normas lingüísticas, a la que los poderes públicos solicitarán cuantos informes o dictámenes consideren necesarios” (175).

V. REFLEXIONES FINALES

En los apartados precedentes se ha querido exponer cuál es el marco constitucional de la pluralidad lingüística del euskera en la Comunidad Foral de Navarra, así como su evolución legislativa.

El marco ha demostrado su adecuación a la realidad sociolingüística en el momento de su establecimiento. Sin embargo, hoy resulta inadecuado ante los cambios producidos en aquella, particularmente en el orden oficial en la zona mixta y en el educativo en la no vascófona. El retroceso histórico de la lengua ha sido superado por un evidente proceso de recuperación, superándose muchas

(175) El Gobierno de Navarra, el Gobierno Vasco y las Diputaciones Forales de Alava, Guipúzcoa y Vizcaya firmaron con la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia un convenio de cooperación en el que el Gobierno de Navarra asumió financiar el 10,3% del presupuesto de la Academia.

de las causas de la “deseuskaldunización”. De ser una lengua proscrita en las instituciones, la educación y la vida social, ha pasado a ser una lengua social y culturalmente reconocida, con carácter oficial en la zona vascoparlante e importante presencia en la zona mixta. Incluso en la zona no vascófona existe iniciativa social en la educación, con la creación de centros de enseñanza en euskera en localidades donde sólo quedan algunos restos de su presencia en la toponimia. Podemos afirmar que los cambios sociales y la transformación que la sociedad navarra experimentó en el último tercio del siglo XX han propiciado una nueva sociedad en la que la lengua vasca ha encontrado un nuevo espacio, como elemento de identidad colectiva, de libertad y de progreso social.

Este cambio de actitud hacia la lengua vernácula se ha impulsado desde la sociedad, más que por las instituciones, que han actuado a remolque de los acontecimientos, cuando no han sido origen de dificultades para impedir o, al menos, entorpecer las iniciativas sociales. Incluso las actitudes contrarias han ido reduciendo paulatinamente su importancia y han dado lugar a posturas más tolerantes. El rechazo al euskera ha estado directamente encadenado a posturas políticas contrarias al nacionalismo vasco y a sus proyectos políticos sobre Navarra, rechazados por la mayoría de la sociedad. Con un profundo desconocimiento de la realidad histórica y cultural, se ha identificado esta ideología con la lengua y cultura vascas, que constituyen un ingrediente de la plural identidad cultural del pueblo navarro.

En la política gubernamental se observa una evolución que queda reflejada en los distintos instrumentos normativos. El proyecto de Ley Foral fue iniciativa de un Gobierno socialista, y su debate y aprobación en el Parlamento permitió apreciar los distintos modos de valorar la lengua, su significado y presencia institucional, cultural y social. Estas actitudes siguen manteniéndolas los grupos políticos, como lo ha dejado patente el proceso de su desarrollo reglamentario.

Los Decretos Forales 70 y 135/1994, dictados por un Gobierno de Unión del Pueblo Navarro, se inspiraron en el respeto y protección de una lengua que, aun siendo minoritaria, forma parte de la identidad cultural del pueblo navarro, y hace posible e incrementa el ejercicio de la libertad individual y colectiva. Asimismo demostraron, a pesar de las dificultades surgidas, una actitud abierta que iba a hacer posible el cumplimiento de los objetivos establecidos en el artículo 1.2 de la Ley Foral.

Semejante actitud cambió de modo radical a partir de 1997, hasta tener plasmación en el Decreto Foral 372/2000, de 1 de diciembre. Si hasta esta fecha la política gubernamental se había caracterizado por una lectura restrictiva y de contenidos mínimos del marco legal, a partir de esa disposición se reduce todo su contenido para impedir el logro de los fines de recuperación y desarrollo de su uso educativo, administrativo, social y cultural. Con la “reforma”, lo que habían sido incumplimientos sistemáticos del marco legal (fal-

ta de planes, de circuitos administrativos bilingües, perfiles lingüísticos, convenios con los sindicatos, régimen de contratación de puestos de trabajo, etc.) justificados en la supresión de las obligaciones establecidas por el anterior Decreto Foral. Esta actitud gubernamental conduce a la imposibilidad de lograr los objetivos de la Ley Foral 18/86 y a vaciarla de contenido, consiguiendo así el objetivo inicial la aspiración de que no existiera la zona mixta y de reducir el significado de la lengua en la zona vascófona, como se puso de relieve en las enmiendas a la Ley.

Los aspectos que se pueden destacar por cuanto suponen de retroceso respecto a la situación anterior son los siguientes:

A) El nuevo Decreto Foral trata de debilitar, hasta vaciar el contenido a la Ley, para que no pueda alcanzar el objeto y objetivos previstos por el artículo 1.2.

B) En la zona vascófona se reducen los requisitos de conocimiento y valoración de la lengua para el ingreso y la provisión de puestos de trabajo y se eliminan los circuitos administrativos bilingües, tratando de asimilarla a la anterior zona mixta.

C) En la zona mixta se reduce el alcance del régimen, en su progresiva asimilación a la anterior zona no vascófona, consecuencia directa de la reducción del contenido en la zona vascófona. Se articula por medio de

a) Reducción de la dotación de medios humanos para dar servicio en euskera.

b) Reducción de la comunicación escrita o bilingüe a un derecho a la traducción, pero no a la atención en ese idioma.

c) Reducción de valor del conocimiento del euskera. equiparándolo con cualquier otra lengua, a pesar de su oficialidad.

d) Vinculación al puesto de trabajo de quienes entren en convocatorias con valoración del euskera

D) En la organización administrativa, la Dirección General de Política Lingüística ha perdido rango y significado, pasando de un Departamento de competencias horizontales como el de Presidencia, a ser incluida como una pieza más del Departamento de Educación y Cultura, formando parte de una Dirección General que agrupa la enseñanza universitaria y la política lingüística.

A pesar de todo ello, podemos asegurar que el euskera está hoy más vivo que nunca en la sociedad navarra, lo que demuestra la vitalidad de una lengua, en la actualidad, perfectamente adecuada a la sociedad del nuevo milenio, que sigue haciendo justicia y concediendo valor a la observación de Koldo Mitxelena: "El verdadero misterio de la lengua vasca no reside en su origen, sino en su pervivencia".

HARREMANAK / RELACIONES

Bilbao, 26 de julio de 2001.

*Excmo. y Magfco. Sr. D. Antonio Pérez Prados
Rector de la Universidad Pública de Navarra
Campus de Arrosadia
31006 - PAMPLONA*

Distinguido Sr.:

Pláceme comunicar a V.E. que esta Real Academia / Euskaltzaindia, en su sesión plenaria mensual, celebrada el 20 del actual, en la Diputación Foral de Gipuzkoa, adoptó la siguiente Declaración:

La Comunidad Foral de Navarra es una comunidad bilingüe y todos sus habitantes tienen el derecho a ser bilingües. La Universidad Pública de Navarra, universidad pública de todo el territorio foral, ofrece sus servicios a los alumnos procedentes de las tres zonas lingüísticas de Navarra. Por ello, debe ser bilingüe, al menos en la misma proporción que lo son los alumnos navarros que acceden a ella.

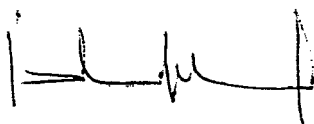
El bilingüismo, además de una cuestión de principio, es un derecho que se ejercita en la práctica, y, en el caso de la universidad, dicho ejercicio pasa por el establecimiento de planes de estudio en euskera.

Además, al amparo de la *Ley Foral del Vascuence 18/1986*, son cada vez más los alumnos navarros que acceden a la universidad tras cursar la enseñanza secundaria en euskera y, en consecuencia, cada vez mayor el número de navarros capacitados para seguir las enseñanzas universitarias en euskera. Sin embargo, los mencionados alumnos no tienen, al menos por ahora, la posibilidad de cursar en euskera las materias troncales y obligatorias de ninguna otra carrera aparte de la de Magisterio.

El *Decreto 573/1976* le reconoce a Euskaltzaindia, entre otros fines, el de *velar por los derechos lingüísticos y el de promover el uso del euskera*. Esta Real Academia, en cumplimiento de sus cometidos, solicita a los res-

ponsables de la UPNA que respete los derechos lingüísticos de los alumnos navarros y que, en consecuencia, garantice en los planes de estudio de cada carrera la presencia del euskera en materias troncales y obligatorias.

Reciba el atento saludo de,

A handwritten signature in black ink, consisting of a series of stylized, connected loops and strokes, characteristic of a cursive script.

Jean Haritschelhar Duhalde,
Presidente.

Bilbon, 2001.eko uztailaren 26an.

*Antonio Pérez Prados,
Nafarroako Unibertsitate Publikoko
Errektore Jaun Txit Gorena
Arrosadia campusa
31006 IRUÑEA*

Jaun agurgarria:

Euskaltzaindia, Erret Akademia honek, hil honen 20an, Gipuzkoako Foru Aldundian egindako bere hileroko osoko batzarrean, adierazpen hau onartu zuela berorri aditzera ematea nahi du:

Nafarroako Erkidegoa elebiduna da eta nafar guztiek dute elebidun izateko eskubidea. Nafarroako Unibertsitate Publikoko erkidego osoko unibertsitate publikoa da eta, hizkuntza eremuz gairik erakunde denez, hiru eremuetako ikasleei eskaintzen dizkie bere zerbitzuak. Hortaz, elebiduna izan behar du, ikasleak elebidunak diren proportzioan behinik behin.

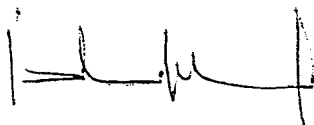
Elebitasuna printzipio kontua ez ezik eskubidea ere bada. Eta unibertsitate batean eskubide hori gauzatzerik ez dago ikasketa plangintza euskaraz eskaintzen ez bada.

Honetaz guztiaz gain, kontuan izan behar da Nafarroan 18/1986 *Euskararen Legea* dela eta, Bigarren Hezkuntza ikasketak euskaraz egiten ari diren kopurua gero eta handiagoa dela, eta, hortaz, gero eta gehiago direla unibertsitateko ikasketak euskaraz egiteko gai diren ikasleak. Ikasle horiek, ordea, ez dute Nafarroako Unibertsitate Publikoan, oraingoz behintzat, karrera bakoitzaren enborrezko eta nahitaezko ikasketak euskaraz egiteko aukerarik, Irakasle Eskolakoak izan ezik.

Euskaltzaindia arautzen duen 573/1976 *Dekretuak*, Akademiari *hizkuntza eskubideak zaintzea eta euskararen erabilera aitzinatzea* egotzen dizkio. Hortaz, Euskaltzaindiak, bere eginbeharrak betetzearen, NUPeko arduradunei ho-

nako hau eskatzen die: nafar ikasleen hizkuntza eskubideak errespeta ditzala eta, ondorioz, ikasketa bakoitzeko irakaskuntza plangintzan enborrezko eta nahitaezko irakasgaietan euskararen presentzia berma dezala.

Horrenbestez, har beza nire agurrik zintzoena,

A handwritten signature in black ink, consisting of a series of connected loops and strokes, characteristic of a cursive script.

Jean Haritschelhar Duhalde,
euskaltzainburua

BERRIAK

HITZARMENAK / CONVENIOS

UNIVERSIDAD DEL PAÍS VASCO/EUSKAL HERRIKO
UNIBERTSITATEA - REAL ACADEMIA
DE LA LENGUA VASCA/EUSKALTZAINDIA
2001 HITZARMENA/CONVENIO 2001

DESARROLLO DEL CONVENIO ENTRE LA UNIVERSIDAD DEL PAÍS VASCO (UPV/EHU) Y EUSKALTZAINDIA PARA EL AÑO 2001.

ANEXO

La UPV/EHU y Euskaltzaindia tienen firmado un convenio de colaboración para impulsar la cooperación mutua y para impulsar la publicación de los trabajos que puedan ser de interés para los miembros de ambas instituciones. Para el año 2001, la UPV/EHU destinará la cantidad de SIETE MILLONES DOSCIENTAS CINCUENTA Y CUATRO MIL CIENTO SESENTA pesetas, y los servicios y recursos prestados por EUSKALTZAINDIA tendrán un valor equivalente.

Las publicaciones que se llevarán a cabo con la cantidad citada son las siguientes:

- *Morfología del verbo auxiliar sustantivo* 3.072.960 ptas.
- *Txillardegiri omenaldia* 3.420.200 ptas.
- Gerard Bähr: *Lan Hautatuak* (prestaketa) 761.000 ptas.

Total: 43.598,38 € / 7.254.160 ptas.

La UPV abonará a Euskaltzaindia la cantidad citada con cargo al ejercicio 2001.

EUSKAL HERRIKO UNIBERTSITATEAREN (EHUren) ETA EUSKALTZAINDIAREN ARTEKO HITZARMENAREN GARAPENA 2001RAKO.

ERANSKINA

Euskaltzaindiak eta EHUk lankidetzaz hitzarmen bat sinaturik daukate elkarlana bultzatu eta erakunde bietako kideentzat interesgarri gerta daitezkeen lanen argitalpena sustatzeko. Horrela, 2001. urtean burutzeko diren lanetarako UPV/EHUk ZAZPI MILIOI BERREHUN ETA BERROGEITA HAMALAU MILA EHUN ETA HIRUROGEI pezetako diru kopurua jarriko du, eta Euskaltzaindiak ematen dituen zerbitzuak beste horrenbestean balioesten dira.

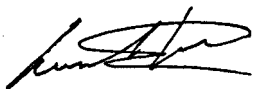
Aipaturiko diru kopuruarekin honako lan hauek argitaratuko dira:

- *Morfología del verbo auxiliar sustantivo* 3.072.960 ptas.
- *Txillardegiri omenaldia* 3.420.200 pta.
- Gerard Bähr: *Lan Hautatuak* (prestaketa) 761.000 pta.

Guzt.: 43.598,38 € / 7.254.160 pta.

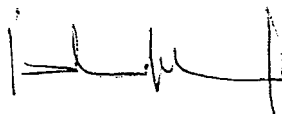
EHUk 2001.eko ekitaldiaren kargura ordainduko dio aipatu diru kopurua Euskaltzaindiari.

En Leioa, a 11 de noviembre de
2001

Manuel Montero García,
Rector de la UPV/EHUko
Errektorea

Leioan, 2001eko azaroaren 11an

Jean Haritschelhar Dualde,
Euskaltzainburua/Presidente
de Euskaltzaindia

UNIVERSIDAD DE DEUSTO/DEUSTUKO
UNIBERTSITATEA - REAL ACADEMIA
DE LA LENGUA VASCA/EUSKALTZAINDIA

HITZARMENA/CONVENIO

DEUSTUKO UNIBERTSITATEAREKIN *HITZARMENA, 2001-XII-20*

Eguerdiko ordu batean bildu dira: Jose Mª Abrego, Deustuko Unibertsitateko errektorea; J. Haritschelhar, euskaltzainburua; A. Urrutia, euskaltzain osoa, **Jagon** sailburu-zuzendaritzakidea eta Deustuko Unibertsitateko irakaslea; P. Altuna, euskaltzain osoa eta Deustuko Unibertsitateko irakasle ohia; Rosa Miren Pagola, Deustuko Unibertsitateko errektoreordea eta euskaltzain urgazlea; Ramuntxo Kanblong, euskaltzain urgazlea; Juan Manuel Etxebarria, Jabier Kaltzakorta eta Adolfo Arejita, euskaltzain urgazle eta Deustuko Unibertsitateko ira-

Universidad de Deusto
Deustuko Unibertsitatea

Boletín de Información Universitaria
Unibertsitateko Informazio Aldizkaria

Lunes, 7 de enero de 2002
2002ko urtarrilaren 7an, astelehena

nº 230 zk

Jean Haritschelhar, euskaltzainburua eta José María Abrego de Lacy, Deustuko Unibertsitateko errektorea.

kasleak; Jose Antonio Mujika, euskaltzain urgazlea; J.L. Lizundia, idazkariorde-kudeatzailea eta Pantxoa Etxegoen, Iparraldeko Euskal Kultura Erakundearen zuzendaria.

Abrego jaunak ongi-etorria eman eta hasiera-hitzak egiten ditu, adieraziz, Deustuko Unibertsitateak aspaldidanik zuela *hitzarmen* hau gauzatzeko gogoa.

Jarraian, Errektoreak eta Euskaltzainburuak *hitzarmena* sinatu dute eta komunikabideei banatu.

Ondoren, J. Haritschelhar euskaltzainburuak bere mintzaldia egiten du, azpimarratuz, betidanik Euskaltzaindiak Deustuko Unibertsitatean izan duen euskaltzainen presentzia, ez bakarrik gaur hemen direnak, baizik beste batzuk ere, alegia: Juan Mari Lekuona, Alfonso Irigoien euskaltzain osoak eta beste batzuk.

Segidan, Rosa Miren Pagolak *hitzarmenaren* xehetasunak emanez batera, euskaltzainburua eskertzen du eta baita ere J. L. Lizundia, idazkariorde-kudeatzailea eta A. Urrutia, euskaltzain osoa eta irakaslea, zeren eta azken biok saiatu baitira *hitzarmen* hau gauzatzeko ahaleginetan.

Eta honenbestez amaitzen da ospakizuna

CONVENIO DE COLABORACION ENTRE LA UNIVERSIDAD DE DEUSTO/DEUSTUKO UNIBERTSITATEA Y LA REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA/EUSKALTZAINDIA

Deusto-Bilbao, a 20 de diciembre de 2001

REUNIDOS

De una parte, el Excmo. Sr. D. José María Abrego de Lacy, Rector Magnífico de la Universidad de Deusto/Deustuko Unibertsitatea (UD) y por la otra, D. Jean Haritschelhar Duhalde, Presidente de la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia,

EXPONEN

La Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia es una institución creada en 1918 por iniciativa de las Diputaciones de Araba, Bizkaia, Gipuzkoa y Nafarroa con el objetivo fundamental de cultivar científicamente todo lo relacionado con la lengua vasca.

Dicha entidad fue reconocida por Real Decreto 573/1976 de 26 de febrero como Real Academia de la Lengua Vasca, e institución competente en el campo de la lengua vasca, su investigación y tutela. Posteriormente, el Estatuto de Gernika de la Comunidad Autónoma Vasca y la

DEUSTUKO UNIBERTSITATEAREN ETA EUSKALTZAINDIAREN ARTEKO LANKIDETZA-HITZARMENA

Deustu-Bilbon, 2001ko abenduaren 20an

BILDU DIRA

Alde batetik, José María Abrego de Lacy, Deustuko Unibertsitateko Errektore jaun Txit Gorena eta, beste aldetik, D. Jean Haritschelhar Duhalde, euskaltzainburua,

AZALDU DUTE

Euskaltzaindia 1918.urtean sortu zen, Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroako Aldundien ekimenez. Erakunde horren helburu nagusia da, hain zuzen ere, euskararekin zerikusia duten arazo guztiak zientziaren ikusmiratik lantzea.

Otsailaren 26ko 573/1976 Erret Dekretuak aitorten ofiziala egin zion Erakunde horri, Euskararen Erret Akademia gisa; harrezkero, Euskaltzaindia da euskararen arloko erakunde eskuduna, hizkuntza bera ikertu eta babesteko. Geroago, Euskal Autonomia Erkidegoko Autono-

Ley del Vascuence de la Comunidad Foral de Navarra han reconocido expresamente su carácter de institución consultiva oficial en materia de lengua vasca.

La Universidad de Deusto/Deustuko Unibertsitatea lleva más de cien años trabajando por la lengua y la cultura vasca en sus diversas manifestaciones y ha participado de forma significativa en los trabajos de la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia a lo largo de toda su historia.

Al día de hoy, numerosos profesores de las distintas facultades, institutos y escuelas de la Universidad de Deusto/Deustuko Unibertsitatea colaboran activamente en las actividades científicas de la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia bien como académicos de número, bien como académicos correspondientes o miembros de diversas comisiones de ésta.

CONVENIO

Para poder cumplir los objetivos de ambas instituciones y en aras a rentabilizar y regularizar las iniciativas de investigación y difusión de las investigaciones y la lengua y la cultura vasca, y aceptando las normas de procedimiento de cada una de ellas, ambas instituciones deciden la firma del presente *Convenio*, bajo el siguiente condicionado:

1. La Universidad de Deusto/Deustuko Unibertsitatea, en lo que respecta al euskara, reconoce a la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia como la institución consultiva oficial.

mia Estatutuak eta Nafarroako Foru Erkidegoaren Euskara Legeak beren beregi aitortu dute Euskaltzaindia erakunde aholku-emaile ofiziala dela, euskarari dagokionean.

Deustuko Unibertsitateak, bestalde, ehun urte luzeko lana burutu du, hainbat arlotan, euskararen eta euskal kulturaren alde eginez. Ildo horretatik, Deustuko Unibertsitateak partaidetza esanguratsua izan du, Euskaltzaindiak bere historian zehar burutu izan dituen lanetan.

Gaur egun, Deustuko Unibertsitateko fakultate, institutu eta eskola desberdinetako hainbat irakaslek lankidetzak aktiboa dute Euskaltzaindiak gauzatutako jarduera zientifikoetan. Batzuk euskaltzain urgazle dira; beste batzuk, aldiz, euskaltzain oso; eta beste hainbat, Euskaltzaindiko batzorde desberdinetako kide.

HITZARMENA

Bi erakunde horiek euron helburuak bete ditzaten, ikerketa-ekimenak errentagarri eta egoki izan daitezen, eta euskararen nahiz euskal kulturaren inguruko azterketak zabal daitezen, bi erakundeok, bataren eta bestearen prozedura-arauak onartuz, honako *Hitzarmen* hau sinatzea erabaki dute, hurrengo baldintzok in:

1. Deustuko Unibertsitateak aitortu egiten du, euskaraz denaz bezainbatean, Euskaltzaindia dela erakunde aholku-emaile ofiziala.

2. La Universidad de Deusto/Deustuko Unibertsitatea y la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia se reconocen mutuamente como centros superiores de investigación. Por ello, ambas instituciones instrumentarán y desarrollarán proyectos de colaboración específicos en el ámbito de la investigación en lengua y cultura vasca, potenciando líneas comunes especiales e informándose recíprocamente de las prioridades de las programaciones investigadoras generales.

A este respecto, la Universidad de Deusto/Deustuko Unibertsitatea valora, a los efectos curriculares y de consideración de méritos, la actividad desarrollada por sus profesores en el seno de la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia, bien sea a través de su participación en las Comisiones de la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia, o bien a través de Congresos o Jornadas científicas organizadas por aquella o en los proyectos concretos de colaboración entre ambas instituciones que se realicen al amparo de este *Convenio*.

3. Los alumnos de la Universidad de Deusto/Deustuko Unibertsitatea podrán realizar prácticas en la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia, en aquellos apartados en que la Comisión de Seguimiento, que se menciona en el punto 11, lo considere oportuno.

4. La Universidad de Deusto/Deustuko Unibertsitatea y la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia, se facilitarán el recíproco uso de sus respectivos patrimonios investigadores, y en especial, de sus respectivas bibliotecas.

2. Deustuko Unibertsitateak eta Euskaltzaindiak elkarri aitortzen diote gorengo ikerketa-zentro izatea. Horregatik, bi erakundeok lankidetzaproiektu zehatzak bideratu eta garatuko dituzte, euskararen eta euskal kulturaren inguruko ikerketa eremuan; bi-bioi dagozkien lerro bereziak sustatuko dituzte, eta elkarri informazioa emango diote, ikerketa-programazio orokorretan zehaztutako lehentasunei buruz.

Horren harira, curriculumaren ondorioetako eta meritu gisa, Deustuko Unibertsitateak kontuan hartuko du irakasleek Euskaltzaindiaren barruan egindako lana. Irakasleek lan hori egin dezakete, dela Euskaltzaindiaren batzordeetan parte hartuz, dela Euskaltzaindiak antolatutako biltzar nahiz jardunaldi zientifikoetan parte hartuz, dela *Hitzarmen* honen itzalpean bi erakundeok sinatzen dituzten lankidetzaproiektu zehaztutan parte hartuz.

3. Deustuko Unibertsitateko ikasleek Euskaltzaindian praktikak egiteko aukera izango dute, betiere, Jarraipen Batzordearen ustez egoki diren arloetan; batzorde hori 11. atalak aipatzen du.

4. Deustuko Unibertsitateak eta Euskaltzaindiak elkarri euren ikerketa ondareak erabiltzeko aukera emango diote eta, bereziki, euren bibliotekak erabiltzeko aukera.

5. Ambas instituciones científicas colaborarán de manera específica en la realización de proyectos destinados a la normalización de la toponimia vasca.

6. Se promoverá la cooperación en el ámbito editorial, propiciándose la coedición de textos de autores clásicos y actuales en euskera o los trabajos de investigación y difusión en el campo de la filología y literatura vasca, al objeto de difundir la producción científica de ambas instituciones sobre el euskara.

7. Los trabajos no publicados que puedan resultar de interés para la investigación, como las tesis u otros trabajos se pondrán a disposición mutua, respetando la propiedad de los autores y contando con el permiso de éstos.

8. Ambas instituciones científicas colaborarán en la consolidación de los fondos vascos de sus respectivas bibliotecas con el aporte de una serie de obras de sus fondos editoriales.

9. Ambas instituciones científicas impulsarán una política de colaboración en la creación y realización de masters y programas de postgrado en las áreas que competen a los estudios sobre lengua y cultura vascas.

10. La Universidad de Deusto/Deustuko Unibertsitatea se compromete a la difusión del presente *Convenio* en el seno de los Departamentos Universitarios e Institutos Universitarios.

11. Para encauzar los objetivos mencionados, la Universidad de

5. Bi erakunde zientifiko horiek elkarlanean arituko dira, bereziki, euskal toponimiaren normalizazioari buruzko proiektuak gauzatzeko.

6. Argitalpenen arloan, elkarlana bultzatuko da, eta baterako argitalpenak sustatuko dira, euskal idazle klasikoek nahiz egungo euskal idazleek testuak direnean, bai eta euskal filologia edo literaturaren eremuko ikerketa nahiz hedapen-lanak direnean ere, bi erakundeok euskararen inguruan sortutako testugintza zientifikoa zabaltzeko.

7. Lan batzuk, argitaratu ez arren, ikerketarako interesgarriak izan badaitezke, esaterako, tesiak nahiz bestelako lanak, orduan lan horiek elkarren eskura jarriko dira, betiere, egileen eskubidea errespetatuz eta egileon baimena lorturik.

8. Bi erakunde zientifiko horiek elkarlanean arituko dira, euren biblioteketako euskal funtsak sendotzeko; horretarako, euren argitalpen funtsetatik, zenbait lan ekarriko dituzte.

9. Bi erakunde zientifiko horiek lankidetzako politika bultzatuko dute, masterrak eta graduondoko programak sortu eta egin daitezen, euskarari eta euskal kulturari dagozkien eremuetan.

10. Deustuko Unibertsitateak bere gain konpromisoa hartuko du, *Hitzarmen* hau Unibertsitateko sail eta Institutuetan zabaltzeko.

11. Aipatutako helburuok betetzeko, Deustuko Unibertsitateak eta

Deusto/Deustuko Unibertsitatea y la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia, crearán una Comisión de seguimiento formada por seis miembros, nombrando cada una de las instituciones firmantes de este *Convenio* los tres que le corresponden. El Rector de la Universidad de Deusto/Deustuko Unibertsitatea y el Presidente de la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia nombrarán de entre los citados miembros un responsable de las relaciones de coordinación por cada institución. La Comisión de seguimiento se reunirá al menos una vez al año.

La comisión de seguimiento determinará anualmente, y mediante el correspondiente anexo los proyectos de investigación, coedición u otros que sean de interés conjunto para ambas instituciones científicas, así como la dotación presupuestaria y las demás circunstancias de dichos proyectos.

12. Este *Convenio* tendrá una duración de cinco años, siendo prorrogable por iguales periodos sucesivos siempre que no exista denuncia por cualquiera de las instituciones suscribientes, con tres meses de antelación a la conclusión del mismo.

Las actas de aprobación expedidas por los Secretarios Generales de ambas instituciones científicas se adjuntarán al texto de este *Convenio*.

Tras la lectura del texto de este *Convenio* y contando con la aprobación de los abajo firmantes, en nombre y representación de sus respec-

Euskaltzaindiak Jarraipen Batzordea sortuko dute; batzorde horrek sei kide izango ditu, eta *Hitzarmen* hau sinatzen duen erakunde bakoitzak horietatik hiru hautatuko ditu. Hautatutako kideen artean, Deustuko Unibertsitateko Errektore jaun Txit Gorenak eta Euskaltzainburuak arduradun bana izendatuko dute, arduradunok koordinazio-harremanen gaineko erantzukizuna izan dezaten. Jarraipen Batzordea urtean behin bilduko da gutxienez.

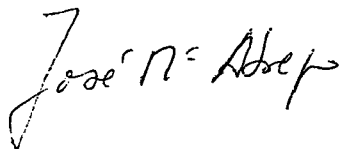
Jarraipen Batzordeak urtero-urtero eranskin egokia idatziko du, eta bertan zehaztuko du bi erakunde zientifiko horientzat zeintzuk izan daitezkeen ikerketa-proiektu, baterako argitalpen edo bestelako lan interesgarriak, zein izango den aurrekontu-zuzkidura, bai eta proiektu horien gainerako inguruabarrak ere.

12. *Hitzarmen* honek bost urteko iraupena izango du; baina iraupen bereko eta ondoz ondoko epealdietan luza daiteke, baldin eta erakunde sinatzaileetatik batek ere ez badu berau salatzen, indarreko *Hitzarmena* bukatu baino hiru hilabete lehenago.

Bi erakunde zientifiko horietako idazkari nagusiek onepenen-aktak luzatuko dituzte, eta akta horiek *Hitzarmen* honen testuari erantsiko zaizkio.

Hitzarmen honen testua irakurri ondoren, eta behean sinatzen dutenak horrekin ados daudenez gero, goian aipatutako toki eta egunean si-

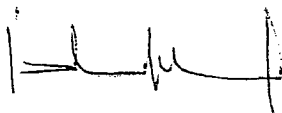
tivas instituciones, lo firman por duplicado en el lugar y fecha arriba mencionados.

José María Abrego de Lacy,
Rector Magnífico/Errektorea.
Universidad de Deusto/Deustuko
Unibertsitatea.

* * *

natu egiten dute, bikoiztuta, eurek ordezkatzeko dituzten erakundeekin izenean.

Jean Haritschelhar Duhalde,
Presidente/Euskaltzainburua.
Real Academia de la Lengua
Vasca/Euskaltzaindia.

* * *

ANEXO

En desarrollo del punto único del *Convenio* del cual este documento es anexo y parte inseparable, la Universidad de Deusto y la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia establecen los siguientes proyectos de colaboración para el período 2002-2003:

a) La organización conjunta de una serie de actividades científicas y divulgativas del tricentenario del nacimiento del Padre Cardaberaz (1703-2003), sacerdote jesuita. A estos efectos, se creará la correspondiente Comisión paritaria de 6 miembros, 3 de la Universidad de Deusto y 3 de la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia, que se reunirá a lo largo del año 2002 para fijar los términos del proyecto.

b) La coedición de la *obra original de Oihenart* preparada por Patxi Altuna y José Antonio Mugika por parte de la Universidad de Deusto y Euskaltzaindia. Se consensuará un

ERANSKINA

Dokumentu hau aurretiazko *Hitzarmenaren* eranskin eta zati banaezina da. *Hitzarmenaren* puntu bakarra garatuz, Deustuko Unibertsitatea eta Euskaltzaindiak hurrengo lankidetzaproiektuok ezarriko dituzte 2002-2003 epealdirako:

a) Jarduera zientifikoak eta zabal-kunderako jarduerak batera antolatzea, Aita Cardaberaz jesulagunaren jaiotzako hirugarren mendeurrena ospatzeko (1703-2003). Horretarako, bitariko batzordea eratuko da; batzorde horrek 6 kide izango ditu, 3 Deustuko Unibertsitatekoak eta beste 3, berriz, Euskaltzaindikoak. Batzordea 2002. urtean zehar bilduko da, proiektuaren nondik norakoak finkatzeko.

b) Deustuko Unibertsitateak eta Euskaltzaindiak *Oihenart-en jatorrizko lana* batera argitaratzea. Lan hori Patxi Altuna eta Jose Antonio Mugikak paratu dute. Bi erakunde-

presupuesto conjunto que será satisfecho por mitades e iguales partes entre ambas instituciones. Los ejemplares serán por mitades y recibirán los logotipos de las dos instituciones. Irán a las colecciones correspondientes de Euskararen Lekukoak de Euskaltzaindia. y Euskal Herria de la Universidad de Deusto. El libro será idéntico, si bien las cubiertas podrán adaptarse a las exigencias editoriales de cada institución. Las diferencias de valor que puedan surgir derivadas de las distintas ediciones se compensarán entre ambas partes.

c) En la normalización de los topónimos utilizados en los trabajos a realizar por el Instituto DEIKER de la Universidad Deusto para el Gobierno Vasco/Eusko Jaurlaritza y para la confección de mapas de Bizkaia a escala 5.000, los representantes designados por la comisión de Onomástica de Euskaltzaindia se encargarán de la supervisión de los citados trabajos, así como de la dirección de la normalización lingüística de los mismos.

Deusto-Bilbao, a 20 de diciembre de 2001

ok aurrekontu bakarra adostu, eta hori erdibana ordainduko dute. Aleak ere erdibanatu egingo dira, eta bi erakundeon ikurak eramango dituzte. Lan horiek Euskaltzaindiren Euskararen Lekukoak izeneko bilduman eta Deustuko Unibertsitateko Euskal Herria deituriko bilduman sartuko dira. Liburua berbera izango da, baina azalak erakunde bakoitzaren argitalpen-eskakizunei egokitu ahal izango zaizkie. Argitaraldi desberdinak izateagatik, balio-desberdintasunak sortuz gero, bi alderdi horiek konpentsatuko dituzte.

c) Deustuko Unibertsitateko DEIKER Institutuak Eusko Jaurlaritza-entzat burutzen ari den Bizkaiko 5.000ko eskalako mapagintza-lanetan izendatu behar diren toponimoe-tan, Euskaltzaindiko Onomastika batzordeak izendaturiko ordezkariak lanen gainbegiratzea eta hizkuntza normalizazioaren zuzendaritza eramatea.

Deustu-Bilbon 2001ko abenduaren 20an

OROTARIKO EUSKAL HIZTEGIA

OROTARIKO EUSKAL HIZTEGIAREN BULEGO BERRIAK

Donostia/San Sebastián, 2001-VII-11

*Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua*

Odon Elorza, Donostiako alkate jaun agurgarria,
Euskaltzainkideak,
Orotariko Euskal Hiztegiaren prestatzaileak.

Eguerdi on!

Zuri, alkate jauna, ene eskerrik beroenak hemen baikara bilduak Xalbador kalean dagoen Euskaltzaindiaren eta bereziki *Orotariko Euskal Hiztegiaren* langunea. Donostiako Udalak utzi dio Euskaltzaindiari hain ederki apaindua den toki hau. OEH-n ari diren langileek ukanen dute behar den lekua, behar den argia beren ikerketen kudeatzeko.

Ez dezagun ahantz hiztegegintza dela Euskaltzaindiak daukan eginbiderik nagusia, edozein Akademiak bezala. Ibon Sarasolaren manupean zazpi iker-tzaileek aurrera eramaten dute denek ospatzen duten hiztegia, Euskal Herri osoak beharrezkoa duena. Hamabi liburuki agertuak dira jadanik, hiruzpalau gelditzen dira obraren bukatzeko. Ez da dudarik egoitza berri honi esker kar eta kemen berriarekin segituko dutela aspaldian hasi den lana.

Hiztegegintza alde batetik baina gramatika, Euskal Herriko hizkuntz atlasa, Onomastika eta Literatura bestetik, hona zertan murgildua den Euskaltzaindia, hona nola ari den lanean euskararen onerako eta euskaldun guztientzat.

Alkate jauna, mintzalditxo hau bukatzean nahi dizkizut berriz ere ene eskerrik beroenak bihurtu Euskaltzaindiaren izenean, bai Donostiako Udalari eta dauzkan zerbitzu teknikoei ere. Esker mila bihotz bihotzetik.

ODON ELORZAREN HITZAK, OROTARIKO EUSKAL HIZTEGIAREN BULEGOAREN AURKEZPENEAN

Donostia/San Sebastián, 2001-VII-11

Ohore berezia da niretzat, Donostiako alkatearentzat, Euskaltzaindiaren lan bulego honetan egotea.

Donostiako Udalak gune hau utzi zuen Euskaltzaindiak bere eginkizunak egoki bete zitzan. Erakunde honek egiten duen lana aitortu eta balioan jartzeko modu xume bat besterik ez da.

Euskara euskaldun guztion ondare kolektiboa den konbentzimendu osoa dugu. Euskaldunena eta erdaldunena.

Ondare hori babestu eta bultzatu egin behar dugu gure Herriak beharrezko duen hizkuntz normalkuntza arrazoizko irizpideekin lortu ahal izateko.

Helburu horretan egiteko dagoen bidea oso da luzea. Guztiok batean egin behar dugu ibilia, adimenez, euskara eraso bezala erabili gabe eta alor guztietan egin behar den plangintza egokiarekin.

Une honetan Udalak egina dauka bere Plangintza Estrategikoaren lana. Dokumentu honetan hiriaren etorkizunean euskarak bete behar duen eginkizunari buruzko erreflexio eta helburuen kapitulu bat sartzen da.

Eta dokumentu horrek dioen bezala, egia da, Donostiak euskararen hiri-burua izan behar duela, hori bideratzeko beharrezko diren erabaki eta konpromisoak hartuz.

Azkenik, Donostiako Alkatearen eginkizun bezala, euskararen aldeko nire jarrera adierazi nahi dut. Ez ezazue inork zalantzarik izan.

* * *

Es un honor para mí como Alcalde de San Sebastián estar hoy aquí, en este local de trabajo de Euskaltzaindia.

El Ayuntamiento cedió este espacio para que Euskaltzaindia desarrolle una de sus labores. Es una manera sencilla de reconocer y valorar el trabajo y la función imprescindible que desarrollan.

Estamos todos convencidos de que el euskera es un patrimonio colectivo de todos los vascos. De los euskaldunes y castellanoparlantes.

Un patrimonio que tenemos que defender e impulsar, siempre con criterios razonables para conseguir la normalización lingüística en nuestro País.

Hay todavía un largo camino por delante en ese objetivo. Y lo tenemos que recorrer juntos, con inteligencia, sin utilizar el euskera como arma arrojadiza y con un buen trabajo de planificación en todos los campos.

En estos momentos el Ayuntamiento ha empezado el trabajo de elaboración de su nuevo Plan Estratégico. Pues bien, en este documento, se incluye un capítulo de reflexiones y objetivos en lo que se refiere al papel del euskera en el futuro de la ciudad.

Y es verdad, como dice ese documento, que Donostia debe ser la capital del euskera, adoptando las medidas y compromisos que lo hagan posible.

Por último, como Alcalde de San Sebastián, quiero expresar mi disposición en favor del euskera. No tengan Uds. ninguna duda.

LIBURUEN AURKEZPENAK / PRESENTACIONES

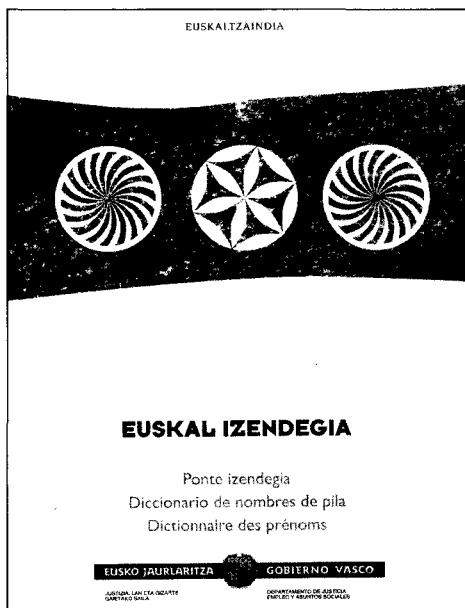
**EUSKALTZAINDIK EUSKAL IZENDEGIA / PONTE IZENDEGIA /
DICCIONARIO DE NOMBRES DE PILA / DICTIONNAIRE
DES PRÉNOMS AURKEZTEN DU**

*Bilbon, Euskaltzaindiaren egoitzan,
2001eko irailaren 14an eta
Iruñean, 2001eko urriaren 5ean*

Euskaltzaindiak, Onomastika batzordeak Eusko Jaurlaritzaren Justizia sail-
leko babesarekin egindako *Euskal Izendegia / Ponte izendegia / Diccionario
de nombres de pila / Dictionnaire des prénoms* aurkeztu du.

* * *

La Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia presenta el *Euskal
Izendegia / Ponte Izendegia / Diccionario de nombres de pila / Dictionnaire
des prénoms* realizado por su comisión de Onomástica con el patrocinio de la
Consejería de Justicia del Gobierno Vasco.

EUSKAL IZENDEGIA

Bilbo, egoitza, 2001-IX-14

H. Knörr,
euskaltzainburoordea,
Onomastika batzordeburu ohia

Euskal ponte-izenen, lehengoen eta oraingoen, zerrenda oparoa eskaintzen du liburu honek, izen bakoitzaz argibide laburrarekin. Helburua hau da, batez ere: seme-alaba sorberri edo bidean direnentzat izen egoki bila dabiltzan gurasoak laguntzea, edota izen emana aldatu edo idazkera zuzendu nahi dutenak argitzea.

Izen hauek biltzean oraindainoko izendegiak aztertu ditugu, oroz gain Jose M. Satrustegiren merezimendu handiko lanaren uztia. Euskaltzaindiaren aginduz nafar euskaltzainak 1972an argitaratu zuen lehendabizikoz *Nomenclátor onomástico vasco / Euskal Izendegia*, La Vasconia bankuaren babespean. Lege-zirrikitu batzuk irekiak ziren garai hartan eta larria zen jendearen eskaria, sei urte lehenago (1966an) agertua zen *Nomenclátor euskérico de nombres de pila aprobado por la Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindiak onartutako euskal izenlerroa* zeritzan liburuxkak ase ezin zuena.

Orain plazaratzen dugun liburuan beste ehunka izen sartu dira orobat, garai batean edo bestean lekukotasuna dutenak, bai eta Euskaltzaindiak onarturiko santutegia ere. Horrez gain, irakurleak azken urteotako proposamenak atzemango ditu, are berriak, ermita, mendi eta abarren izenak. Euskal idazleen zenbait izenek –benetako nahiz ezizenek– osatzen dute zerrenda. Horren bestez erabiltzaileak izenen aukera zabala edirengo du, zalantzarik gabe, hemengoak eta hangoak, zein bere argibidearekin.

Zerrenda ontzean gogoan izan ditugu aldioro hizkuntzaren aldetikako egokitasuna, izen-eramaileari zor zaion duintasuna eta beharrezkoa den sexu bereizketa. Baldintza hauetatik azken biak indarrean dagoen Espainiako legeak espresuki aipatzen ditu. Baldintza horiez landa, izendegi honetan kontuan eduki dugu legeriak izena hautatzeko gurasoei –edota adinetara helduei– ematen dien askatasuna. Askatasun horrek, jakina, informazio aski izatea eskatzen du, halako moduz non izen desegokiak ezartzea saihests baitaiteke.

Herriaren interes biziarengatik, euskal izendegi batzuk argitaratu dira azken urteotan. Baliteke egileek borondate ona izatea, baina maiz zentzugabeko izenak hedatu dituzte zoritxarrez, hala nola Jose M. Bereciartuaren *Catálogo de nombres vascos* deritzanean (1977) ageri zen *Eztizen*, gaztelaniazko “Dulce Nombre (de María)” delakoaren balizko ordaina, euskal hitz ordenari muzin eginik (izatekotan: *Izenezti*). Beste izen batzuetan garbi dago laborategiko kutsua, adibidez, *Jazki*. Deitoragarria da halaber zenbait elkarte euskaltzalek, hala nola Seaskak (grafia hori ez da zuzena: *Sehaska* behar da), batere irizpiderik gabeko zerrendak barraiatu izana. Irizpiderik eza hori agerian da orobat harrera handia izan omen duen Xarles Bidegainen *Izendegia / Diccionario de nombres vascos / Dictionnaire de prénoms basques* liburuan (Baiona 1999). Egileak forma arruntak eta txikigarriak nahasten ditu (pentsa dezagun zer gertatuko litzatekeen gaztelaniazko izendegi batean *Pepote* edo *Rosita* bezalako formak sistematikoki proposatuko balira), ez da sexu bereizketaz axolatzen eta toki- eta giza izenez Euskaltzaindiak eman arauak ez ditu errespetatzen. Liburu horren iruzkin laburra argitaratu berri da *Euskera*-n, Euskaltzaindiaren agerkari ofizialean (44:2, 1999, 1.207-1.210).

Ez dagokio Onomastika batzordeari guztiz izen ezagunen, baina iturri zailantzakoen kontra kanpainak antolatzea. Kasu horretan dago Sabino Arana eta Luis Eleizalderen santutegia (1910), haste-hastetik hain eztabaidagai gertatu zena. Edozeinek daki santutegi horretako izen batzuk, adibidez *Miren*, *Iñaki*, eta abar, arrakastatsuak izan direla, gainerako gehien-gehienak baztertuak gelditu direlarik. Gure izendegi honetan erabiltzen diren izen horiek sartu ditugu, zein bere oharrarekin, besteak bezala. Halaber Aranaren sorkaria den emakumezkoen -e, -ne, -ñe bukaerari dagokiola (adibidez, *Errose*, *Bakarne*, *Garbiñe*), hau izan da gure irizpide garbia: beste izen batzuetara ez zabaltzea. Horregatik hobesten dugu *Joana*, *Joane* baino, eta, zer esanik ez, ez deritze-gu onargarri *Begoñe* bezalako asmakizunei, Bizkaiko elizate den *Begoña* jatorraren ordeztu.

Europako Herri zaharra da gurea, eta Telesforo Aranzadik arrazoi osoz idatzi zuen gisan, kontinente horretan euskaldunak “ez dira inola ere osagai arrotza”. Orrialde hauetan aurkitzen diren izenak mendeetako iraganaren isla dira. Isla horretan nabaria da judu-kristau eta greziar-erromatar tradizioa, gure ondareko izenen aldamenean –eta ondareko izen hauetako askotan garbi dago Mendebaldeko beste herrietariko parekotasuna, demagun, *Otsoa* eta *Lope*, eta abar–. Denbora berean, irekia agertzen da zerrenda, gure gizartearen joera berriei.

EUSKAL IZENDEGIA: EUSKARA NORMALIZATZEKO TRESNA GARRANTZITSUA

**Euskaltzaindiaren eta Eusko Jaurlaritzaren Justizia, Lan eta
Gizarte Gaietako Sailaren arteko lankidetzaren emaitzak**

*A. Iztueta Azkue,
Justizia Lan eta Gizarte Gaietako Sailburua*

Eguerdion guztioi:

Ohorea, atsegina da niretzat, sailburu gisa prentsa-aurrean agertzen naizen aurreneko aldia euskara bultzatzeko ekitaldi batean izatea, eta, are gehiago, EUSKALTZAINDIAREkin batera egitea, gure Euskararen Akademia mai-tearen eskutik, hain zuzen.

Gaur aurkezten dugun *Euskal Izendegiaren* beharra genuen, haren esperoan geunden; lanabes praktiko eta eragingarria baita gure herritarrentzat eta gure Herriaren Justizia Administrazioarentzat. Dúdarik gabe, euskal izendegia tresna garrantzitsua baita gure hizkuntza normalizatzeko, eta 1998an Justizia Sailak egindako deituren izendegia osatu egingo du.

Euskararen Erabilpena Normalizatzeko Oinarrizko Legeak dioenez, euskara, gure hizkuntza izanik, Euskal Herriaren identitatearen ikur agerikoena eta objektiboena da.

Hala, arlo pribatuan zein publikoan hain oinarrizkoa eta garrantzitsua den kontu batean –gure izen-abizenak eta gure senideenak ezartzean– herritar guztiok euskara erabiltzeko dugun eskubidea oso lagungarria da gure hizkuntza normalizatzeko, hau da, euskara identitate kolektiboaren begi-bistako ikurtzat jo eta gizabanakoa gizartearen integratzeko lanabes bezala aitortzeko.

Logika horri jarraiki, aginte publikoen betebeharra da –kasu honetan Justizia Administrazioarena– eskubide hori gauza dadin bermatzea, pixkanaka-pixkanaka bermatu ere.

Izen propioei dagokienez, euskararen normalizazioa iskanbilarik gabeko eta zorioneko errealitatea da.

Hala, beste garai batzuetan ez bezala, gaur egun gurasoek ez dute inolako oztoporik seme-alabentzat euskarazko izenak aukeratzeko.

Era berean, ez dago inolako trabarik pertsona batek, nahi izanez gero, izen euskaldun bat jartzeko, Erregistro Zibilean haren izentzat hartutakoaren ordeaz.

Hori lorpen handia izan bada ere, urrutirago jo behar dugu, aurrerapauso bat gehiago eginez: grafia normalizatu behar dugu, euskal herritarrek eta Erregistro Zibileko arduradunek izenen etimologiaren, jatorriaren, euren benetako esanahiaren berri izan dezaten.

Orain arte, izenak ezartzean eta aldatzean segurtasun juridikoa bermatze eta euskara errespetatze aldera, bataio-izenen grafia euskarara egokitzeko espedienteak eskatzailearen nahia kontuan izanda eta Euskaltzaindiaren aldeko txostena eskatuta ebazten ziren.

Alegia: orain dela gutxi arte, herritar batek bere izenaren euskal grafia aldatu nahi bazuen, Erregistro Zibilean zegokion espedienteari ekiteaz gain, Euskaltzaindiaren ziurtagiria aurkeztu behar zuen, aldaketa zuzena zela egiaztatzeko.

- Euskal Izendegi honen argitalpenaz geroztik, grafia aldaketa izendegi honen babesean egin beharko da.

Horrenbestez, euskal izenak normalizatzea helburu duen argitalpena dugu hau, eta, hala, euskara ofiziala ez zenean beste sistema grafiko batzuek izen horietan egindako aldaketak zuzenduko ditu.

Euskal izendegia Euskaltzaindiaren Onomastika batzordeak egindako lan zoragarria da, garrantzitsua euskararentzat, edozein pertsonarentzat eta familiarentzat eta Justizia Administrazioarentzat; beraz, gure esker on osoa merezi duen lana.

Esan bezala, izendegia argitaratzeari esker erraztu egingo da euskal izenak Euskaltzaindiak ezarritako grafiara egin beharreko egokitzapena, esanahia ezagutzea eta euren gaztelerazko eta frantsesezko baliokideak jakitea.

Grafia ezartzeko eta aldatzeko espedienteetan esku hartu behar duten epaileentzat, Karrera Judizialeko kideentzat eta funtzionario publikoentzat, izendegi-hiztegi hau izango da, dudarik gabe, euskal hizkuntzarekiko begirunea eta segurtasun juridikoaren beharra egokituko duen erreferentea.

Zabalkunde ona izan dezan ziurtatzeko, 6.000 ale argitaratu dira, horietatik asko Euskal Autonomia Erkidegoko eta Nafarroako Foru Elkarteko Erregistro Zibil guztietara eta bake-epaitegi guztietara bidaliko dira, baita Estatu-ko erregistro zibiletara ere.

Gure Autonomia Estatutuan ezarritako hizkuntzen koofizialtasuna bete dadin zaindu, bultzatu eta ahalegindu behar du Justizia Administrazioak, baita gainerako agintari publikoak ere.

Azken buruan, hizkuntza eskubideak eta euskararen normalizazioa eremu guztietan bermatu behar ditugu, euskara Euskal Herri osoaren ondarea baita.

Ziur nago gaur aurkezten ari garen *Euskal izendegia* tresna baliagarria izango dela, epaitegientzat, erregistro zibilentzat, baita gure gizarte osoarentzat ere.

DICCIONARIO DE NOMBRES VASCOS: UN INSTRUMENTO IMPORTANTE PARA LA NORMALIZACIÓN DEL EUSKERA

Fruto de la colaboración entre Euskaltzaindia y el Departamento de Justicia, Empleo y Asuntos Sociales del Gobierno Vasco

A. Iztueta Azkue,
Consejera de Justicia, Empleo y Asunto Sociales

Eguerdion guztioi:

Para mí es un honor, es un placer comparecer por primera vez en rueda de prensa como consejera en un acto de promoción del euskera y hacerlo, además, de la mano, desde el trabajo y el esfuerzo compartido con EUSKALTZANDIA, nuestra querida Academia de la Lengua Vasca.

El *Euskal Izendegia* que hoy presentamos es un recurso necesario y esperado, una herramienta práctica y eficaz para nuestros ciudadanos/as y para la Administración de Justicia de nuestro País. El *Euskal Izendegia*, es, sin duda, un instrumento importante para la normalización de nuestro idioma y completa el *Nomenclátor de apellidos* que el Departamento de Justicia llevó a cabo en 1998.

La Ley Básica de Normalización del Uso del Euskera dice que el euskera, como lengua propia, es el signo más visible y objetivo de la identidad del Pueblo Vasco.

Si algo contribuye a la normalización del euskera, a ese reconocimiento del euskera como signo visible de la identidad colectiva e instrumento de integración del individuo en la comunidad, es el derecho de todos los ciudadanos/as a utilizar su lengua en la determinación de algo tan básico e importante en la esfera de lo privado y en la esfera de lo social como es el determinar su nombre y apellidos, el nombre y apellidos de los suyos.

Desde esta lógica, es obligación de los poderes públicos, en este caso de la Administración de Justicia, impulsar y garantizar de forma progresiva el ejercicio de ese derecho.

En lo que atañe a los nombres propios la normalización de la lengua vasca es hoy una pacífica y afortunada realidad.

Al contrario que en tiempos pasados, hoy en día nada impide que los padres y las madres elijan para sus hijos e hijas nombres en euskera.

Tampoco existe traba alguna para que una persona cambie, si lo desea, su nombre, el nombre con el que fue inscrito en el Registro Civil, por otro euskaldún.

Este ha sido un gran logro pero debíamos ir mas lejos, dar un paso más; había que normalizar la grafía y dotar a los ciudadanos vascos, y a los encargados del Registro Civil, de un instrumento que les permita conocer la etimología, el origen de los nombres, su auténtico significado.

Hasta ahora, por seguridad jurídica en la imposición y cambio de nombres así como por respeto a la lengua vasca, los expedientes de adaptación gráfica de los nombres de pila al euskera se resolvían atendiendo al deseo de la persona solicitante y exigiendo un informe favorable de la Real Academia de la Lengua Vasca.

Es decir, hasta hace poco, cuando un ciudadano/a pretendía modificar la grafía euskaldún de su nombre, además de iniciar el oportuno expediente en el Registro Civil debía aportar un certificado de Euskaltzaindia que acreditara la corrección del cambio.

A partir de esta publicación, de este *Euskal Izendegia*, únicamente será preciso que el cambio de grafía figure amparado por este nomenclátor.

Nos encontramos pues ante una obra que pretende la normalización de los nombres euskéricos, corrigiendo las alteraciones que otros sistemas gráficos introdujeron en ellos al amparo de la no-oficialidad del euskera.

Este *Euskal Izendegia* es un magnífico trabajo, una obra relevante para el euskera, para las personas y familias, para la Administración de Justicia, desarrollada por la comisión de Onomástica de Euskaltzaindia. Es un trabajo, un esfuerzo merecedor de todo nuestro reconocimiento y felicitación.

Su publicación facilitará la adecuación de los nombres vascos a la grafía fijada por Euskaltzaindia, posibilitará el conocer su significado y sus equivalencias en castellano y francés.

Para los jueces, miembros de la Carrera Fiscal y funcionarios públicos que hayan de intervenir en los expedientes de imposición y cambio de la grafía, este nomenclátor-diccionario constituirá, sin lugar a dudas, el referente que permitirá acompasar la necesidad de seguridad jurídica con el respeto a la lengua vasca.

Para asegurar una buena difusión se han editado 6.000 ejemplares, gran parte de los cuales serán remitidos a todos los Registros Civiles y Juzgados de Paz de la Comunidad Autónoma del País Vasco, Comunidad Foral de Navarra así como a los Registros Civiles del resto del Estado.

La Administración de Justicia, así como el resto de los poderes públicos, deben velar, impulsar, empeñarse en el cumplimiento de la cooficialidad lingüística consagrada en nuestro Estatuto de Autonomía.

Debemos, en definitiva, asegurar los derechos lingüísticos y la normalización del euskera en todos los ámbitos, ya que el euskera es patrimonio cultural de toda Euskal Herria.

Estoy convencida de que el *Euskal Izendegia* que hoy presentamos será un valioso instrumento tanto para los Juzgados y Registros Civiles como para nuestra sociedad en general.

EUSKAL IZENDEGIA

M. Gorrotxategi Nieto,
Onomastika batzordeko idazkaria

Egun on.

Euskaltzaindiaren Onomastika batzordeak, Eusko Jaurlaritzaren Justizia Saileko babesarekin egindako, *Euskal Izendegia / Ponte izendegia / Dictionario de nombres de pila / Dictionnaire des prénoms* aurkezten du.

Liburu apala baina helburu asko ase nahi dituen. Batetik lege munduan aritzen direnek, bereziki Bake Epaitegie eta errolde-lekuetan aritzen direnek, erabiltzeko tresna. Gogoratu behar baitugu Euskaltzaindia dela Euskal Herrian izenak arautzen duen erakunde bakarra, eta ondorioz, liburu hau arau-emailea da. Bestetik, gurasoentzat izen egoki eta jatorrak aukeratzeko tresna, askotan jendea noraezean dabilelako, izena aukeratu nahian eta ez dira gutxi izena aukeratu ondoren erregistrora heldu eta ez dela onargarria jakiten dutenak. Azkenik jende askok ja kin ahal izango du, era fidagarri batean bere izenari buruzko zehaztasunak.

Liburuan Onomastika batzordeak prestatutako izen zerrendak biltzen dira (2.264 izen dira denera bi atal nagusitan banatuak: 834 gizonetzkoenak eta 1.430 emakumezkoenak). Jatorrizko zerrendak Jose Mari Satrustegi euskaltzainak argitaratutako hiru izendegitik atera dira, eta horiei azken ikerketek argitara emandakoak gehitu zaizkio. Bildutako izenak bost azpiataletan bil ditzake: euskal jatorrizko izenak (*Eneko, Andere, Otsanda,...*); Europako tradizioko izenak (*Peru, Monika, Frantsiska,...*); santutegiak, Sabino Arana eta Luis Eleizalde sorturikoak (*Kepa, Miren,...*), eta azken urteotan erabilitako hitz arrunt eta toponimo (*Oihana, Saioa, Ibai,...*).

Aurreko izendegiekin duen alderik handiena izenez egiten den azalpena da: bere jatorria, Euskal Herrian izan duen lekukotasuna eta beste zenbait daturen berri emanez (jai eguna, aldaera onargarriak, txikigarriak...) eta, azkenik, gaztelaniaz eta frantsesez dituen baliokide ohikoenak. Azalpen hauek euskaraz eta gaztelaniaz ematen dira. Testu egileak Patxi Salaberri, Nafarroako Unibertsitate Publikoko irakaslea eta nineu izan gara gainontzeko batzordekideen laguntzarekin. Horretaz gain, liburuak hiru sarrera ditu (euskaraz, gaztelaniaz eta frantsesez idatziak hirurok): pertsona izenen historia lana gauzatzeko erabilitako irizpideak azaltzeko eta amaieran legeriaren laburpena eta kidetasun ohikoenak.

DICCIONARIO DE NOMBRES DE PILA

*M. Gorrotxategi Nieto,
Secretario de la comisión de Onomástica*

Buenos días.

La Real Academia de la Lengua Vasca presenta hoy el *Euskal Izendegia / Ponte izendegia / Diccionario de nombres de pila / Dictionnaire des prénoms* realizado por su comisión de Onomástica con el patrocinio de la Consejería de Justicia del Gobierno Vasco.

Éste es un libro que en su pequeñez tiene varios objetivos. Por una parte es una herramienta de trabajo para los legisladores y fundamentalmente para los registros civiles y juzgados de paz, ya que la Real Academia de la Lengua Vasca es la única institución competente en los nombres en euskera en Euskal Herria. Por otra parte servirá a los padres a la hora de elegir un nombre apropiado para sus hijos, puesto que no es infrecuente que no sepan dónde consultar, o que una vez elegido un nombre no lo puedan registrar por no ser adecuado, algo que desgraciadamente no es infrecuente. Finalmente sirve a cualquier ciudadano interesado en saber algo de la historia de su nombre.

En el libro se recogen listados de nombres vascos (2.264 en total de los que 834 son de varón y 1.430 de mujer) usando como punto de partida los anteriores nomenclátors realizados por el académico de número Jose Mari Satrustegi. A estos listados originales se han sumado los nombres euskéricos que han sido difundidos en los últimos años. Los nombres los podemos dividir en cinco categorías: nombres tradicionales vascos (*Eneko, Andere, Otsanda,...*); nombres de tradición europea (*Peru, Monika, Frantsiska,...*); advocaciones marianas (*Ainhua, Leire, Irantzu,...*); nombres creados por Sabino Arana y Luis Eleizalde (*Kepa, Miren,...*) y nombres, comunes o topónimos, usados en los últimos años (*Oihana, Saioa, Ibai,...*).

La mayor innovación respecto a los anteriores nomenclátors es la inclusión de una breve historia del nombre en la que además de su origen y testimonios en el País Vasco se recogen otro tipo de datos (como festividad, variantes reconocidas, hipocorísticos,...) y finalmente los equivalentes castellanos y franceses más habituales. Las explicaciones en cuestión se recogen en euskera y castellano. Los redactores de dichos textos son Patxi Salaberri, profe-

sor de la Universidad Pública de Navarra y yo mismo, con la ayuda de los demás miembros de la comisión. El libro se completa con tres introducciones explicando la historia de los nombres vascos y los criterios de realización del libro así como un apéndice con legislación y tablas de equivalencias euskera-castellano-francés.

EUSKALTZAINDIAREN EUSKAL IZENDEGIA / PONTE IZENDEGIA-REN AURKEZPENA

Iruñea, 2001-X-05

*A. Iñigo,
Onomastika batzordeburua*

Dakigun bezala, Euskaltzaindiaren helburu nagusia hizkuntza arautzea da. Onomastika arautzeko beharra Akademiaren sorreraren garaiko kezken artean agertzen zaigu eta oraindik garbiago adierazi zuten premia hori, bai Villasantek bai Mitxelenak, euskara batuaren erabakia hartu ondotik.

Kontuan izatekoa da izenak direla gure hizkuntzaren lekukorik zaharrenek (I. eta II. mendeez geroztik agertzen baitira) eta pentsatzekoa, hortaz, euskal onomastikaren harrobia sakona eta emankorra dela. Beharrezkoa zen, bada, gure Herriaren historia luzeko izen ezkutuak modu ofizialean eta grafia egokian argitara ematea.

Hori izan zen, hain zuzen, Euskaltzaindiak, Aingeru Irigarainen *Izenlerroa*-rekin hasiera batean (1966an) eta, orain dela 30 urte inguru, Jose Mari Satrustegik prestatutako *Euskal Izendegia*-rekin abian jarri zuen eginbeharra. Azken lan horren hiru argitalpen egin ziren, 1972an 700en bat izenekin, 1977an 1200en batekin eta 1983an 1800 inguru izenekin. Izendegi horiek izan zuten onarpen eta arrakastaz jabetzeko, aski da hurrengo urteetan izandako aldaketa ikustea. Gizonezko izenetan, garai batean lehendabiziko lekuetan agertzen ziren *José Luis, Francisco Javier, José María, José Antonio* eta abarren ordezkariak *Mikel, Jon, Aitor, Asier*, etab. ditugu orain. Emakumezkoetan, berriak, *María Carmen, Begoña, María Jesús, María Teresa* eta abarren lekuan *Leire, Amaia, Nerea, Ainhoa*, etab. Ezin dugu ahaztu, bestalde, egungo informatika eta hedabideak direla medio, gure ponte izenak Euskal Herriko mugetatik kanpo ere gero eta entzunagoak eta ezagunagoak izateaz gain, pixkanaka-pixkanaka jartzen ere ari direla. Horren lekuko ditugu, erraterako, Euskal Herritik kanpoko zenbait kirolariren euskal izenak, hala nola, *Iker, Gaizka, Arantxa*,...

Aipatutako lanaren azkeneko argitalpenetik, 1983tik gaurdaino alegia, Euskaltzaindiak izen berrien ebazpen multzo ederra eman behar izan du. (Iruñeko ordezkaritzan oraindik ere gehien egiten zaizkigun kontsultak izenenak dira.) Euskal gizartea gure Herriaren harrobian dauden hainbat eta hainbat ize-

nen ofizialtasuna etengabe eskatzen ari da eta hori da Onomastika batzordeak, azken urte hauetan, esku artean izan duen gai garrantzitsuenetako bat.

Ezin dugu aipatu gabe utzi, urte hauetan kaleratu den zenbait izendegik sortu digun kezka larria. Inolako irizpiderik gabe, hots, grafia arauak bete gabe, gizon eta emakume izenak bereizi gabe eta edozein izen hipokoristiko edo txikigarri sartuz argitaratu direnak, jendearengan izugarritzko nahasketa sortuz.

Gaur poz handiz Nafarroan aurkezten dugun *Ponte Izendegi* honetan Onomastika batzordea akats horiek gaingintzen saiatu da eta, horretaz gain, izenak indarrean dagoen legeriari egokituak ematen.

2.264 izen dira denera bi atal nagusitan banatuak: 834 gizonezkoenak eta 1.430 emakumezkoenak. Izen horietako bakoitzaren azalpena egiten da: bere jatorria, Euskal Herrian izan duen lekukotasuna eta beste zenbait daturen berri emanez eta, dagokionean, gaztelaniaz eta frantsesez dituen baliokide ohi-koenak adieraziz. Gainera, azalpen osoa euskaraz eta gaztelaniaz ematen da. Testu egileak Mikel Gorrotxategi eta Patxi Salaberri Zarategi batzordekideak izan dira eta azpimarratu beharkeoa da egin duten lan itzela. Horretaz gain, liburuak hiru sarrera ditu, euskaraz, gaztelaniaz eta frantsesez idatziak hirurak:

- a) Henrike Knörr batzordeburu ohiaren hitzaurrea.
- b) Jose Maria Satrustegiren pertsona izenen historia.
- c) Mikel Gorrotxategi batzordeko idazkariak lana gauzatzeko proposatutako irizpideak.

Eta, kontuan izanik gure historia hurbilean euskaldunok euskal izenak jarzteko izan ditugun zailtasunak, Onomastika batzordeari egoki iruditu zaio liburuaren bukaeran, bibliografiaren aurretik, eranskin gisa sartzea, Hegoaldeko ponte izenen legeria 1957tik gaur eguneraino. (Ondoren Andres Urrutiak, Jagoneko sailburuak azalduko dizkigu legeria horren zehaztasunak).

Eta amaitzeko, gogorarazi nahi dut Euskaltzaindiari ikertzea, irizpenak ematea, proposamenak egitea eta, azken batean, hizkuntza arautzea dagokiola. Euskaltzaindiak egiten dituen lanek gizartearen eragina izan dezaten, Akademiaren esku ez dauden beste baliabide batzuk beharrezkoak dira. Batetik, lan horiek argitaratzea. Eusko Jaurlaritzako Justizia, Lan eta Gizarte gaietako Sailak jarri dizkigu baliabide horiek, eta berari esker kaleratu da Onomastika batzordeak egindako lan hau. Bestetik, argitalpenak gizarteratzea eta izenak zuzen erabiltzea. Eta helburu hori, gaur ekitaldi honetara gomiatuak izan zareten gehienoi dagokizue: erregistroetako arduradun, bake epaile, euskara teknikari, apez, kazetari eta abarrei. Gure izenak modu zuzenean jarri eta erabiltzen saiatzen bagara, dudarik ez dago gure hizkuntzaren duintasun eta prestigioaren onerako izanen dela eta hori lortzea, azken batean, denon erantzukizuna da.

Zorionak Onomastika batzordekideei eta eskemak asko irona etorri zaittenei, hots, gai honen inguruan interesa agertu duzuen nafar guztioi.

PRESENTACIÓN DEL *EUSKAL IZENDEGIA* / *DICCIONARIO DE NOMBRES DE PILA DE EUSKALTZAINDIA*

Pamplona, 05-X-2001

*A. Iñigo,
Presidente de la comisión de Onomástica*

Como es sabido, el cometido principal de Euskaltzaindia es la normativización del euskera. La necesidad de proceder a la normativización de la Onomástica ha sido una preocupación que la Academia ha tenido desde su creación en 1919 y, en especial, a partir de la decisión de unificar y estandarizar la lengua en 1968, tal como lo recordaron en repetidas ocasiones el que fue presidente Luis Villasante y el lingüista y académico Koldo Mitxelena.

Es preciso recordar que los testimonios escritos más antiguos del euskera son precisamente los nombres de persona, constatados desde los siglos I y II y cabe, por ello, pensar en la gran riqueza onomástica que se atestigua en la larga historia de la lengua de nuestro pueblo (lengua sin reconocimiento oficial hasta estos últimos años). Era, por tanto, preciso, proceder al establecimiento de la forma oficializada y acomodada a la graffa académica de cada uno de los nombres. Esta tarea tuvo su comienzo con la edición, por parte de Euskaltzaindia, de la *Relación de Nombres Vascos* de Aingeru Irigarai en 1966 y de las tres ediciones publicadas entre 1972 y 1983 del *Nomenclátor Onomástico Vasco* preparado por José María Satrustegi.

La prueba más evidente de su aceptación popular es el vuelco espectacular que se ha registrado en los nombres de pila en los años posteriores. En los nombres masculinos, los primeros puestos ocupados hasta entonces por nombres como *José Luis*, *Francisco Javier*, *José María*, *José Antonio* etc. fueron sustituidos por *Mikel*, *Jon*, *Aitor*, *Asier*, etc., y en los femeninos los de *María Carmen*, *Begoña*, *María Jesús*, *María Teresa*, etc. pasaron a ser ocupados por *Leire*, *Amaia*, *Nerea*, *Ainhoa*, etc. Además, es preciso mencionar la expansión de nuestra Onomástica más allá del ámbito territorial vasco —debido sin duda al poder e influencia de los medios de comunicación actuales y a los avances informáticos—. Por ejemplo, en el censo de Madrid de 1999, *Amaia* se contabiliza en 737 casos, *Ainhoa* en 673, *Estibaliz* en 153, *Leire* en 111, etc. Los nombres vascos comienzan, por otra parte, a resultar familiares

en diversos ámbitos fuera del entorno de habla vasca, como es el caso de *Iker*, *Gaizka*, *Arantxa*,... en deportistas de élite.

El último *Nomenclátor* de la Academia fue publicado en 1983 y desde entonces Euskaltzaindia ha tenido que expedir multitud de certificados de nombres atestiguados en diversas épocas o presentes en denominaciones de ermitas, montes y otros accidentes geográficos, etc. Por ejemplo, el mayor número de consultas que se reciben en la delegación de Euskaltzaindia en Pamplona son las referentes a nombres de pila. Por ello, éste ha sido uno de los temas más frecuentemente tratado en las reuniones de la comisión de Onomástica.

No podemos dejar de mencionar la honda preocupación que han causado a esta comisión algunas publicaciones recientes de nombres de pila, por tratarse de trabajos realizados sin criterio alguno, ya que, en muchos casos, los nombres han sido transcritos con grafía incorrecta, en otros no se ha realizado la elemental distinción de nombres masculinos y femeninos (contraviniendo la legislación en vigor), y abundan las formas diminutivas o hipocorísticas, impensables en diccionarios de nombres oficiales de cualquier otra lengua. Imaginemos qué pasaría si de forma sistemática se propusieran en un nomenclátor castellano nombres como *Pepote*, *Chema*, *Rosita* o *Chus*. Por ello, a la comisión de Onomástica le es grato presentar hoy en Navarra esta nueva obra que lleva implícita la corrección de errores semejantes a los mencionados.

El libro comprende 2.264 nombres: 834 masculinos y 1.430 femeninos. A cada nombre acompaña una breve descripción, redactada en euskera y castellano, en la que se incluye su procedencia, el grado de implantación que ha tenido en nuestro ámbito social y otros datos, y, en su caso, sus correspondencias en castellano y francés. Además, la obra viene presentada por tres introducciones, escritas en euskera, castellano y francés:

- a) La primera es el prólogo del libro a cargo de Henrike Knörr, presidente de la comisión desde 1984 hasta febrero del presente año.
- b) La segunda es la historia de los nombres de pila realizada por José María Satrustegi.
- c) La tercera es la exposición de los criterios para la elaboración de este *Diccionario*, propuestos por el secretario de la comisión Mikel Gorrotxategi.

Además, teniendo en cuenta las conocidas dificultades que ha habido en la historia reciente de nuestro pueblo para imponer nombres vascos, a la comisión de Onomástica le ha parecido oportuno incluir, a propuesta de la Sección Tutelar de Euskaltzaindia, un pequeño anexo con la legislación española al respecto desde 1957 hasta la actualidad. (Cuestión que nos aclarará a continuación Andres Urrutia, presidente de dicha Sección).

Y para terminar, quiero recordar que el cometido propio de Euskaltzaindia es, por una parte, investigar, normativizar y emitir los correspondientes dictámenes (lo que en este caso ha correspondido a la comisión de Onomástica); y por otra, promover el uso y la expansión de la lengua y velar por los derechos lingüísticos (que corresponde a la Sección Tutelar de la Academia y, por ello, en este acto a la comisión de Onomástica nos acompaña el presidente de la Sección Tutelar). Pero para que el trabajo de la Academia tenga su repercusión en el ámbito social, es preciso contar con recursos que quedan fuera del alcance de la propia Academia. Me refiero, en primer lugar, a la publicación de los trabajos. En el caso que nos ocupa, ha sido la Consejería de Justicia, Empleo y Asuntos Sociales del Gobierno Vasco quien ha financiado íntegramente la edición, por lo que queremos manifestarle públicamente nuestro agradecimiento. Y, en segundo lugar, a la aplicación correcta en la imposición y uso de los nombres, es decir, a la tarea de normalización, cometido que, en gran parte, recae entre las personas invitadas a este acto: responsables de registros civiles, jueces de paz, sacerdotes, técnicos de euskera de mancomunidades y ayuntamientos, profesionales de los medios de comunicación, etc.

Es indudable que si se consigue el objetivo de imponer nuestros nombres y utilizarlos de forma correcta, habremos logrado respetar nuestro propio patrimonio cultural y dignificar el prestigio de nuestra lengua que, al menos en el campo de la onomástica, tiene cada vez mayor repercusión dentro y fuera de nuestro entorno geográfico.

Felicidades a los miembros de la comisión de Onomástica, especialmente a los redactores del texto Mikel Gorrotxategi y Patxi Salaberri Zaratiegi por el gran trabajo realizado y muchas gracias a todos los asistentes a este acto.

EUSKALTZAINDIAREN EUSKAL IZENDEGIA / DICCIONARIO DE NOMBRES DE PILA

Iruñea / Pamplona, 05-X-2001

A. Urrutia

Eguerdion guztioi:

Mi compañero Andrés Iñigo, académico de número y delegado de Euskaltzaindia en Nafarroa, me ha dispensado una presentación que agradezco y a la que correspondo, tomando como eje de mi exposición algo que él ha enumerado con soltura y concisión.

Pertenezco, por oficio, como muchos de vosotros, a esa categoría de lo que hoy se llaman “operadores jurídicos”, esto es, los profesionales que se ocupan del manejo de los instrumentos que en nuestra vida ordinaria nos proporcionan esa sensación tan manida hoy, de la “seguridad jurídica”.

¿Qué tiene que ver ese término tan técnico, con la obra que hoy se presenta por Euskaltzaindia en Nafarroa? La respuesta ha de ser rotunda: todo. He aquí una publicación que por fin nos define un catálogo de los nombres de pila euskaldunes, actualiza lo ya realizado por Euskaltzaindia y relanza, al socaire de su aparición, la línea iniciada por Euskaltzaindia con su *Nomenclator de Apellidos Vascos*.

Algunos me objetarán lo anterior, señalándome la vigencia limitada de estos textos a los lugares donde la lengua vasca es oficial. Nada más lejos de la realidad.

Como el académico de número José María Satrustegi indica en su introducción, este *Diccionario de nombres de pila* euskaldun pretende ser algo actual, adaptado a los tiempos en los que ha de ser aplicado y con una proyección más allá incluso de los territorios de lengua vasca, ya que va a ser un referente indiscutible, incluso a nivel español o francés, a la hora de imponer un nombre euskaldun a una persona.

Y esa referencia, gracias al libro que hoy se presenta será uniforme y homogénea, alejada de formulaciones particulares más o menos acertadas, y dotada de un apoyo académico indiscutible, el de Euskaltzaindia, bien sea en Nafarroa, bien en la Comunidad Autónoma Vasca, bien en los territorios franceses de lengua vasca, o en cualquier otro lugar donde el nombre en euskara sea solicitado.

Esto se hace más evidente todavía en el caso del Estado español, donde la cobertura dada a estos nomencladores por la Dirección General de los Registros y del Notariado del Ministerio de Justicia es toda una orientación a seguir por los Registros Civiles.

Mucho se habla entre nosotros de la autonomización de la Justicia. La Justicia tiene su encarnación más inmediata en los Juzgados de Paz, reponsables en gran medida del Registro Civil y encuadrados en su actividad dentro de los Juzgados encargados del Registro Civil, donde el Diccionario que hoy presentamos es, como ya he expuesto, una referencia inexcusable.

Inexcusable, digo, pero no cerrada ni inmóvil, porque este diccionario continúa su marcha, recibiendo nuevas aportaciones en esa comisión de Onomástica de Euskaltzaindia que tan a fondo ha trabajado en esta labor. Un trabajo hecho desde el conocimiento y el convencimiento de que la lengua vasca es una y única, por encima de las realizades político-administrativas en las que hoy vivimos los euskaldunes.

Y he aquí una diferenciación a la que no es ajena la Real Academia de la Lengua Vasca. Reconocimiento de la unidad de la lengua vasca, basado en la pluralidad de aportaciones y respeto por las diferentes realizades político-administrativas que hoy existen en los territorios de lengua vasca: Comunidad Foral de Navarra, Comunidad Autónoma Vasca y territorios de Iparralde.

Hoy, tanto la Comunidad Autónoma Vasca como Nafarroa tienen competencias en materia de Justicia. Hace poco hemos visto a los responsables de ambas comunidades en actuaciones conjuntas junto con otras comunidades autónomas del Estado español en temas que afectan a la organización de la justicia.

Sería de desear que el euskara fuese un elemento de encuentro entre diferentes comunidades autónomas a la hora de estructurar una actuación común en materia de lengua vasca y justicia desde el respeto a la personalidad de cada una de dichas comunidades autónomas.

Desgraciadamente, estamos lejos de ello. Unos y otros se fustigan incesantemente como si la lengua vasca fuera un elemento arrojado sin más, no algo que pertenece al patrimonio cultural de todas las comunidades que gozan de ella. El *Diccionario de nombres de pila* que hoy se presenta intenta ser la prueba de que las instituciones como Euskaltzaindia, alejadas de toda política partidista pueden y deben contribuir a ese cultivo de la lengua vasca desde su perspectiva unitaria, haciendo que la normalización de la lengua vasca sea una realidad social por encima de las diferentes concepciones políticas existentes y un punto de encuentro indiscutible, precisamente entre los que sostienen diferentes opiniones políticas.

EUSKAL IZENDEGIA

Iruñea / Pamplona, 2001-X-05

A. Urrutia

Euskaraz ere datorkizue Euskaltzaindia nafarrei, euskararen jagole lana baitu zeregin nagusi Euskal Akademiak. Justiziarako lana bera, euskararen normalkuntzarako tresna, eta hiztegi hau pauso berria. Bertara bildu ditu Euskaltzaindiak aurrekoen eskarmentua eta gaurkoen eskabidea.

Gerogarrenean ere, eginkizun du Euskaltzaindiak honelako lanetan ari-tzea. Eginak ez du eginkizunik. Hala dio erran zaharrak. Gaur egina duguna biharko itxaropena zaigu. Euskarazko teknikariak, Erregistro Zibileko ardura-dunak... guztiok izan beharko duzue horren erabiltzaile.

Lagundu nahi zaituzte Akademiak. Paperean zein internetean hortxe du-zue eskura *Hiztegi Berria*. Erabil ezazue franko eta zabal, jakinik, horixe bai, euskara ikur eta etiketen gainetik dagoela, Euskaltzaindiak berak egon nahi duen modu berean.

BERBARIK BERBA

BERBARIK BERBA SAILA DERITZAN LIBURUKIEN AURKEZPENAK

Euskaltzaindiko Egoitza

Amaia Okariz

Ricardo Badiola Uriarte

Liburukiok Iñaki Gaminde, euskaltzain urgazle eta EHU/UPV irakasle katedradunak burutu ditu Bizkaiko Foru Aldundiko Kultura Sailak babesturik eta Bilbao Bizkai Kutxa Fundazioak argitalpena finantziatuz.

Aurkezpeneak noiz, izenburua eta partaideak:

–2001-III-08: *Meñaka Berbarik Berba* (Liburua eta CDa)

–2001-X-10: *Leioa Berbarik Berba* (Liburua eta CDa)

–2001-XII-09: *Arrieta Berbarik Berba* (Liburua eta CDa)

–2001-XII-09: *Jatabe Berbarik Berba* (Liburua eta CDa).

Egilea eta aurkezlea: Iñaki Gaminde.

Aurkezpenean partaideak:

- Bizkaiko Foru Aldunditik: Gotzon Lobera, Euskera Sustatzeko zuzendaria;
- Euskaltzainditik: Jose Antonio Arana Martija, euskaltzain osoa, diruzaina eta Azkue Bibliotekako batzordeburua;
- Meñaka, Leioa, Jatabe eta Arrietako alkateak;
- BBK Fundazioaren izenean: *Arrieta eta Jatabe* liburukien aurkezpenean, Joserra Bilbao, Elebitasun Zerbitzuko burua.

Deskripzioa

Aipatu liburukiotan tokian tokiko berbetaren deskripzioa egiten da eta herriotako kultura islarazten. Berbak, testu etnografikoak, narrazioak eta kan-

tak biltzen dira. CDetan soinu artxiboak gehitu dira aipatu herriotako informatzaileei entzuteko. Testuekin batera seinalea ematen da. Liburuek egitura berbera daukate: gizakiaren premiak; gizakia eta ingurunea; gizakiaren jarduerak, berbeta, narrazioak eta kantak.

IÑAKI GAMINDE

JATABE BERBARIK BERBA

Bizkaiko Foru
Aldundia

Diputación Foral
de Bizkaia

Departamento de Cultura

BILBAO
2001

BITORIANO GANDIAGA
OLERKARIAREN OMENEZ

MENDATA:

BITORIANO GANDIAGA OLERKARIAREN OMENEZ

Ricardo Badiola Uriarte

Euskaltzaindiak antolaturik eta Mendatako Udalak gonbidaturik jarraian azaltzen diren batzordeak bildu dira. Busturia eskualdeko eta Gernikatik hurbil kokatzen dena dugu, hain zuzen, Mendata herria.

Alde batetik Euskaltzaindiko bi batzorde bildu dira Mendatan eta, bestalde, Udalak gomendaturik *Bitoriano Gandiaga eta Mendata* liburukia argitaratu du Mendatako Udalak.

A.- 2001-VII-13an: *Onomastika eta Literatura Ikerketa* azpibatzerdearen bilkura Mendatan.

B.- 2001-IX-09: *BITORIANO GANDIAGA eta MENDATA* liburukiaren aurkezpena Mendatan: Bizkaiko Foru Aldunditik: Gotzon Lobera, Kultura eremuko euskera zuzendaria; Bilbao Bizkaia Kutxa Fundaziotik, Jose Luis Garai; Mendatatik, aipaturiko argitalpenaren koordinatzailea izan den Idoia Mallea eta, Euskaltzainditik, Juan San Martin, euskaltzain osoa eta Ricardo Badiola Uriarte.

KRONIKA

A.- Mendatako Udaletxean bildu dira (10-14,30) Onomastika batzordeko kideak: A. Iñigo Onomastika batzordeburua, M. Gorrotxategi idazkaria eta kideak: H. Knörr, J.L. Lizundia, J.M. Satrustegi, P. Salaberri eta Hector Iglesias. Ezin etorria adierazi dute: T. Peillen, J. San Martin eta A. Usabiaga.

Eguneko aztergaien artean hau erabili dute, alegia: “2002.urteko egitasmoak: ikerketa, argitalpenak...; Bizkaiko Toponimia bilketa lana; Nafarroa Behereko izendegia aztertzen hasi; Trebiñoko izendegia; EUDELekeko Hitzarmena; Iparraldeko Toponimia aztertea; Sopuertako Udalak igorritako gutuna; Bilboko Ospitaleak ‘Basurtu’ herritar izenaz eskaturiko irizpena; Lasarte-Oria herritar izenaz egindako eskaera; Biztanle entitateez egindako lana; Ministerio de Fomentotik bidalitako gutuna; zenbait deiturez egindako galderei emandako erantzunak... deituraren hobespena...”.

Eta, bestalde, Literatura Ikerketa azpibatzerdea, Mendatako Kultur etxean (10-14) jarraiko jaun-andreok: J. Haritschelhar, J.M. Lekuona –batzordeburua–, G. Aulestia, A. Toledo, J. Kortazar, X. Altzibar, M.J. Olaziregi eta Lourdes Otaegi, batzorde idazkaria

Batzordeak erabilitako gaia hau izan da, alegia: “Datorren urterako –2002rako– lan eta bileren aurreikuspena egin da. Horretarako aurtengo pentsaturiko lanen egoera aztertu eta datorren urterako geratzen diren hiztegi-sarrerren behin-behineko banaketa aztertu da berriro. Karlos Otegik izendatuak dituen artikuluen garrantziaz hitz egin da eta batzordeburuak haiei buruz mintatzeko beharra adierazi du.”

* * *

Oharra: Aipaturiko batzordekideak Mendatako herri agintariekin bildu dira *Bitoriano Gandiaga* izena daraman herriko liburutegiaren inaugurazioan. Berton bai Euskaltzainburu den Jean Haritschelhar eta Mendatako Alkate den Ramón Errasti jaunak mintzatu dira. Jarraian, Euskaltzaindiak, opari erara, herriko liburutegirako, Euskaltzaindiaren argitalpen-fondotik hainbat argitalpen eskaini dizkio. Jarraian herriko Alkateak bilduriko guztiak bazkaltzera gonbidatu ditu. Eta bazkariaren ondoren, zenbait argazki egin eta Udaleko bi Land Rover-etan Bitoriano Gandiagaren sortetxea bisitatzea jo dute, *Orbelaun* baserrira, hain zuzen. Aipatu baserrian Literatura batzordeburua den Juan Mari Lekuonak omenduaren izenean berba batzuk egin ditu eta, bestalde, Gorka Aulestia, Literatura batzordekideak Bitorianoren zenbait poesia irakurri. Aipatu sortetxean herriko agintariak, goian aipaturiko Euskaltzaindiko zenbait batzordekide eta B. Gandiagaren arreba bi izan dira. Bisita amaitzean AGUR JAUNAK kantatu dute.

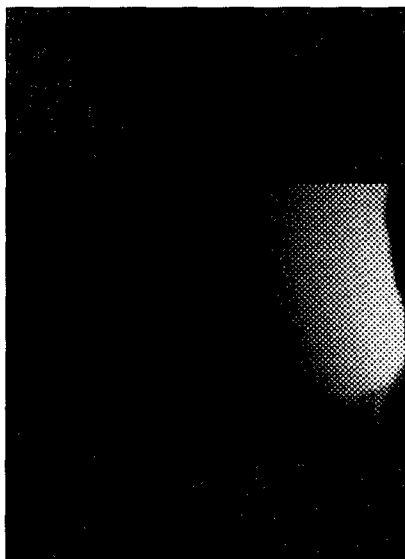
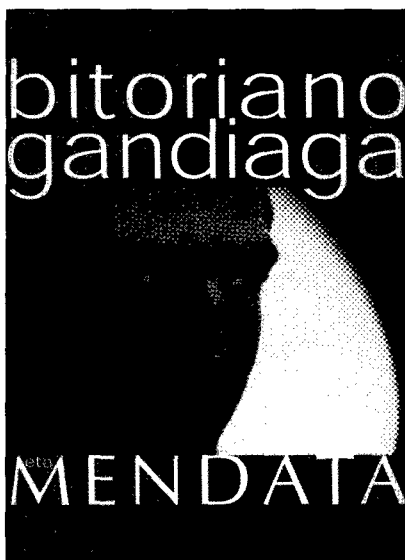
* * *

B.- *Bitoriano Gandiaga eta Mendata* liburukiaren aurkezpena:

Mendatako herrian, 2001.eko irailaren 9an herriko plazan eguerdiko 12etan. Plazan jendetza dago, zeren goiz horretan Mendatako herri-mugak ikuskatzeko II. Ibilaldia burutu baita: 39 kilometroko ibilaldia. Liburukia Mendatako Udalak argitaratu du, Bizkaiko Foru Aldundiko Kultura Sailaren eta Bilbao Bizkaia Kutxako Fundazioaren diru laguntzarekin.

Liburukiaren aurkezpenean jarraiko kideak jazarri dira mahaian:

Bizkaiko Foru Diputaziotik: Gotzon Lobera, Kultura Saileko euskerazustatzeko zuzendaria; Bilbao Bizkaia Kutxa Fundaziotik, Jose Luis Garai; liburukiaren paratzaile erara, Idoia Mallea herri bertokoa eta Euskaltzainditik Juan San Martín, euskaltzain osoa, Arantxa Zabala, Bitoriano Gandiagari eta haren senitartekoei bertso bi eskaini dizkiena eta Ricardo Badiola Uriarte, euskaltzain urgazlea.

Hona hemen Arantxa Zabala Enbeitak jendaurrean kantaturiko bertsoa:

“Gizon haundi bat eskertzeko gaur
 sekulako aukera,
 jende ugari etorri jaku
 gogotsu gure artera.
 Bitoriano omendu eta
 Mendata ezagutzera.
 Gaur handik goitik begira eta
 esanez daukagu bera:
 Eskerrik asko danori eta
 ahoan beti euskera”

Aurkezturiko liburukia MENDATA bildumako 2. liburukia izan da, lehen *Mendata ezagutuz* deritzana izanik, 2000.urtean argitaratua.

Bitoriano Gandiaga eta Mendata liburukian koordinazioan Idoia Mallea, Aitziber Urkiza eta Goretti Zugazaga herri bertokook aritu dira. Azala Luis Alonsok diseinatu du eta barruko argazkiak Bitorianoren familiakoak, herriko zenbait kidek, FOAT, S.L. enpresak. Aipamen berezia merezi du herriko seme den David Zabala Enbeitaren laguntzak, berau izan baita ekarpenak egin eta argazki mailan saiatu izan dena. Fotokonposizioa Croman etxeak burutu du eta inprimatze zereginetan ELKAR E. Kooperatiba.

Liburukia ‘aurkezpena’ delakoaz hasten zaigu, liburukiaren nondik norakoa azalduz. Jarraian, herriko Alkatearen agurra, Ramon Urresti Lamikizek egin. Eta gero, liburukia, hiru partetan banatzen da, alegia:

1. Mendata herriko historia: herriaren eboluzio demokrafikoa; Mendata auzunez auzune: Albiz, Elexalde Mendata, Marmiz, Olabe: auzuneok argazkiz horniturik azaltzen dira; Mendata Urdaibairen barruan: kosta aldea, ibar eta Padura aldea eta mendi aldea; baserria: bizibidearen ardatza: baserrien tipologiak: baserri gotiko errenazentistak, egurrezko eskeletodunak, XIX. Mendekoak, *Orbelaun* baserria, alegia, B. Gandiagaren sortetxea; Mendata beti-betiko herri nekazaria: garijoteak, arimolliak, areak, goldeak, kodainak, aitzur desberdinak. Mahastiak, pinadiak, hariztiak, sagardiak, gaztanadiak. Ahozko ondarea. Mendatako herri kantak: San Migel... Folklore eta jaiak. *Bitoriano Gandiaga* liburutegia...; Bitoriano Gandiaga, mendatar olerkaria: Haren bizitzarekiko zenbait zehaztasun: familia, gurasoak... Arantzazuko santutegian, Gandiaga elizgizona... Haren obra-bilduma eta irunskinak.

2. Bitoriano Gandiaga eta haregaz izandako hartu emonak. Bigarren zati honetan partaideak hurrengok izan dira, alegia: J. M. Lekuona, euskaltzain oso eta Literatura batzordeburua; J-L.Davant, euskaltzain osoa; J. M. Satrustegi, euskaltzain osoa; J. San Martin, euskaltzain osoa; J. A. Arana Martija, euskaltzain osoa; Xabier Amuriza, euskaltzain urgazlea; J. L. Goikoetxea, euskaltzain urgazlea; L. Baraiazarra, euskaltzain urgazlea; R. Badiola Uriarte, euskaltzain urgazlea; Iñaki Sarriugarte, B. Gandiagari buruzko tesia burutzen dabilen lizentziatua eta Gontzal Mendibil, B. Gandiaga olerkariaren hainbat testuren kantaria eta haren omenez zenbait ikuskizun burutu dituen. Aipaturiko txostengileok B. Gandiagaren obraren azterketa eta balorazioa egin dute, haren obraren eragina euskal poesia eta literaturan eta partaideek harekin izandako harremak azaldu eta deskribaturik.

3. Bitoriano Gandiaga eta Mendata irudietan. Parte honetan herriko ikuspegi behinenak azaltzen dira: baserri desberdin, *Orbelaun* B. Gandiagaren sortetxea eta haren familia: guraso, anai-arreben txikitako argazkiak, Bitoriano-ren gaztaroa, Arantzazuko ikasle eta fraide garaiak. Herriko zenbait monumentu artistiko. Mendatako jaietan, herri kirolak direla eta egindako argazkien bilduma. B. Gandiaga beste zenbait euskaltzainekin: L. Villasante, J. M. Lekuona, J.L. Lizundia..., eta azkenik Euskaltzaindiko Onomastika eta Literatura Ikerketa azpibatzordeak Mendatan –goian aipatzen den datan– egindako bilkurako argazkiak.

Amaitzeko, liburukiaren argitalpenaren epilogoak honelaxe dio, hots: “Liburu hau 2001.eko irailaren 9an, Mendatako II. Ibilaldi neurtuko egunean kaleratua duzu”.

**BBK FUNDAZIOA - EUSKALTZAINDIA:
LITERATURA SARIAK / PREMIOS LITERARIOS
2001**

LITERATURA SARIAK • 2001

Txomin Agirre Saria
Eleberria
Toribio Alzaga Saria
Antzerkia
Felipe Arrese Beitia Saria
Olerkia
Mikel Zarate Saria
Saioa

EUSKALTZAINDIA - BBK SARIAK

2001-VI-25

*Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua*

Egun on denei eta ongi etorri etxe honetara. Hemen gaude bildurik berriz ere BBK eta Euskaltzaindiak antolatu eta sarituak izan diren lanen aurkezteko. BBK-k betetzen du eman duen hitza, ez bakarrik sariak emanez, baina liburuak publikatuz ere. Agurtzen ditut BBK-ren izenean etorri diren José Ramón Bilbao eta Gorka Martinez jaunak.

Eskertzen ditut Euskaltzaindiaren izenean pentsatuz aspaldi honetan bezala segituko dugula partzuergoan, elgarrekin daukagun xede hori beteko dugula luzaz.

EUSKALTZAINDIA - BBK SARIAK

2001-VI-25

Jose Ramon Bilbao

Eguerdi on. Egia da, gu gatozen lekutik hona etortea, BBKren bulegoetatik hain zuzen, salto handia egitea dala, salto pozgarria

Hau da, hona teorian, egiteko hotz bat betetera gatoz, sariketa eta liburu batzuk aurkeztera, baina gero hemen, atsegin handiz, beste mundu bategaz topaten gara.

Gaur, esaterako, lau egile daukaguz aurrean, bakoitzak bere ikuspegiagaz behar egiten dauena. Egindako beharraren barri emon deuskuenean ikusi dogu, honelako sariketak antolatzeak, zezertarako balio dauala.

Batetik, Juan Ramon Madariagak eta Patxi Juaristik, mundua ulertzeko era bi aurkeztu deuskue. Juan Ramonek, sentimenduen bitartez egindakoa, poesiak horretarako bidea ematen deusolako. Patxik, beste crea, zientziaren bitartez egindakoa, globalizazioaren mamua aurrean daukagun honetan, zelan ulertu eta zer egin behar dan dinoskuna.

Horrek zer-pentsa handia emoten deusku, Interneten munduan sartzeko-tan gabiltzalako, laster BBK-k atari bat egingo dauala-eta. Argi dago Interneten eta holako lekuetan aurrera egin behar dala, baina beste gauzetan atzera egin barik. Aurrean dodan Karlos del Olmok erakutsi deuskun moduan, historia interpretatu egin daiteke eta historia sarritan, manipulatu eta falsifikatu be egiten da. Honen adibide ugari daukagu azken aspaldi honetan. Hau dala-eta, mundu barri horren aurrean, bere historia ondo ezagutzen ez dauan herriak, etorkizun eskasa eta laburra dauka, besteen historia interesadunek jan egingo dabelako.

Azkenik, Aitor Aranak aurkeztu deuskun elebarriak, denbora pasarako eta irudimena lantzeko bidea emoten deusku, momentu batean atsedena hartzeko bidea.

Honegaz guztiagaz esan gura dodana da, literaturari emoten jakozan laguntzak, ez dirala alperrekoak ezta anakronismoa be. Alderantziz, uste dot oso beharrezkoak dirala eta gaur egun inoiz baino beharrezkoagoak, izan be, la-

guntzea bekar izatekotan, arlo horreek bekar dabelako beste edozeinen ganetik. Besteak, globalizazioa, Internet eta enpararuak, etorri datozkuz, kanpotik eta indartsu, guk gura izan zein ez.

Ez dakit ondo zenbakarrena dan gaur aurkezten dogun Literatur Sariaketen edizio hau, 30 urtetik gorako lankidetzaz dagoalako BBK eta Euskaltzaindiaren artean. Ondo dakidana da, ez litzatekeala azkena izan beharko eta ez dala izango, argi dogulako bidea haxe dana.

Aurtengo sariaren oinarriak, aurreko urteetako antzekoak dira, elebarri, antzerki, olerki eta saioren atalak hartzen dabez eta aurten azken aldiz, pezetatan emongo dira. Aurrerantzean, atea joka datozkun eurotan izango dira. Europa barruan sartuagoak sentiduko gara, diru hori eskuetan dala.

Sariaren oinarrietan, aurten aldaketatxo bat dago. Orain arte lanak bidaltzeko helbidea BBKren Kultur Aretoa bazan, obretan gabiltza-eta, aurten lanak Euskaltzaindiara bertora bialdu behar dira, euskaldun guztion etxe honetara. Aurkezteko epea, urriaren 16an amaitzen da, hemendik hiru hilabetera gitxi gorabehera eta sariak urtea amaitu baino lehenago emongo dira.

Eta nire partetik, besterik ez. Eskerrik asko Euskaltzaindiari bere egoitza izteagatik aurkezpenak egiteko eta ematen deuskun babesa emoteagatik. Eskerrik asko egileei eta baita kazetariei be, ze, zuok egiten dozuen beharra ezin bestekoa da holako gauzei zabalkundea eta ospea emoteko. Agur eta hurrengorarte.

RESURECCION MARIA AZKUE SARIAK

R.M. AZKUE IAZKO LIBURU SARITUEN ETA AURTENGOAREN OINARRIEN AURKEZPENA EGOITZAN

2001-X-09

*Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua*

Bilduak gara liburu baten aurkezteko, R.M. Azkue saridunen liburua. Agurtzen dut BBK-ren izenean etorri den José Ramón Bilbao jauna, agurtzen ere beti zintzoki guregana etortzen diren kazetariak eta, bereziki iazko saridunak gure ikastoletako eta eskoletako gazteak.

Zuei mintzo natzaizue, ikusten baitituzue publikatuak zuen lanak liburu batean zuen izen-deiturekin. Lanaren argitaratzea da, dudarik gabe, idazlearen ametsa, are gehiago idazle gazte batena.

Idazle gisa agertzen zarete, lehen aldikotz hain segur. Hori izan da zuen nahia eta saridun izanez sartzen zarete euskaldun idazleen zerrenda luzean. Erakusten duzue maite duzuela gure hizkuntza zaharra. Segi ezazue hasia duzuen bidea, izan dadin narrazioan ala olerkian edo berdin bietan. Eskuetan daukazue orain liburua, liburu pollita, ederki egina, irakurtzeko erraza.

BBK-ri esker argitaratua da liburua eta parada honetaz baliatuko naiz BBK-ri eskerren bihurtzeko. Orotara bortz sari emaiten dituzte urtero BBK-k eta Euskaltzaindiak, haiekin bultzatzen direla eleberria, saioa, antzerkia eta olerkia. Zuentzat, gazte maiteak sortua da R.M. Azkue saria. Ikustearekin zer arrakasta daukaten nola ez segi aspaldian hasi dugun elgarrekilako xedea. Datxikagun sendo bizi dugun lokarria.

BILBAO BIZKAIA KUTXA FUNDAZIOA ETA EUSKALTZAINDIA

2000.urteko R.M. AZKUE saria

*Bilbo, egoitza, 2001-X-09,
eguerdiko 12etan*

Ricardo Badiola Uriarte

Agur Euskaltzainburu den Jean Haritschelhar, agur beste euskaltzainok, agur sari irabazle eta familiakook.

Eguerdi on guzti-guztioi. Eta eskerrik asko Euskaltzaindiari niri zuen aurrean berba egiteko eskainitako aukerarengatik.

Egun aurkezten dugun liburukiarekin AZKUE sariak deritxonaren hama-seigarren urtea beteten dugu.

Hemen azpimarratu behar duguna da Euskal Herri mailan irakaskuntza eremuan egiten den lan ikaragarria: kalitatearen bilaketa, irudimenaren mundurako irekiera, hizkuntzaren erabilera naturala, fikziozko istorio eta hizkuntzaren erregistroen hautatze, moldatze, taiutze eta sortze lana.

Nerabezaro edo adoleszentzia garaiko intuizio eta sorkuntza ahalmenek, estetika sentsibiltatearen arloko fruitu bikainak eskaintzen ahalegintzen dira bai ume eta bai gaztetxoentzat, bai gazte eta helduontzat maitagarri eta gus-tagarri liratekeenak. Gainera, aldi berberean, mundu ikuskera estekikoaren benazkotasunean berean, sendo ageri da munduaren ikusmolde etikoa.

Eta dakizuen moduan, deialdian partaidetza-maila bi bereizten dira adinaren arabera:

A maila: 1987, 88, 89 eta 1990. urtean jaiotakoentzat.

B maila: 1983, 84, 85 eta 1986. urteetan jaiotakoentzat.

Eta literatura mailako generoei dagokienez NARRAZIOAK eta OLERKIAK dira maila bakoitzeko eskatzen direnak.

Bilbao Bizkaia Kutxa Fundazioak eta Euskaltzaindiak eskola-umeak euskarán, literatura eremuan, bultzatzeaz gainera, euron artean irakurketa gehitze-indartzea daukate helbururik behinena.

Eta orain aurrean dugun argitalpenari atxekiz adierazi behar dugu, nahiz eta idazlan asko eta asko jaso, ohi den legez, zenbaitzuk bakarrik, jasotzen dutela saria.

Epaimahaiak hurrengook osatzen dituzte:

I. *A mailakoak*: Amagoia Lopez de Larruzea, Manu Lopez Gaseni eta Gerardo Markuleta.

II. *B mailakoak*: Joseba Butron, Joan Otaegi eta Jabier Kaltzakorta.

Beraz, saridunok jarraikook ditugu:

NARRAZIOAN, A mailan:

— A mailan, narrazioan, lehen sariduna: “BAKEA” izena deritxona, Joana Anchordoqui neskatilla, Zuraidekoa, 13 urte.

— Bigarren saria: Arantxa Camus, “Kasu, berehala da mundua sorginen menpe”, Omize Peakoa, 13 urte.

— Hirugarren sariduna: “Dirua, beti dirua”, Maitena Duhalde, Uztaritzeko, 13 urte.

* * *

OLERKIAN, A mailan:

— Lehen sariduna: Eilaut Aiartzaguena: “Lo zorroan”, lurretakoa, 12 urte.

— Bigarren sariduna: Mireia Buenetxea: “Zu-bidaia-ametsa”, Azpeitikoa, 13 urte.

— Hirugarren sariduna: Ander Garmendia: “Zain nago”, Azpeitikoa, 13 urte.

* * *

NARRAZIOA, B maila:

— Lehen sariduna: Iratxe Esnaola: “Izenik gabeko beste bat”, Donostia-ko, 17 urte.

— Bigarren sariduna: Ixiar Zubiaurre: “Azken malkoak ote?”. Beasain-koa, 16 urte.

- Hirugarren sariduna: Ander Audikana: “Berasa edo zalantzaren apologia”, Gasteizkoa, 17 urte.

* * *

Epaimahaiaren aipamenak:

- Iratxe Esnaola: “Gorpu hila”, Donostiakoa, 17 urte.
 — Haize Maiztegi: “Abelio”, Irungoa, 16 urte.
 — Iraitz Agirre: “Oraindik”, Arrasatekoa, 17 urte.
 — Irati Arostegi: “Denborak ezin du ohiturekin”, Segurakoa, 17 urte.

* * *

OLERKIA: B maila:

- Lehen sariduna: Irati Goikoetxea: “Argitasunez hintzatutako gaua”, Beasaingoa, 16 urte.
 — Bigarren sariduna: Eider Zubelzu: “Iraganaz omen gaude eginak...”, Hernanikoa, 16 urte.
 — Hirugarren sariduna: Odei Arregi: “Bakardadearen irri galdua”, Azkoitikoa, 16 urte.

* * *

Epaimahaikoen aipamenak edo accesitak:

- Laura Asensio: “Gure arbasoek”, Donostiakoa, 16 urte.
 — Uxue Alberdi: “Bakardadearen hotsa”, Elgoibarkoa, 16 urte.
 — Odei Arregi: “Bizitzaren amildegietan”, Azkoitikoa, 16 urte.
 — Ander Audikana: “Fa bemol (edo bizitzarena)”, Gasteizkoa, 17 urte.
 — Jon Agirre: “Gaztaina saltzailearen bizipenak”, Zornotzakoa, 14 urte.

* * *

Eta hemen adierazi behar dugu 307 lan aurkeztu zirela. Horietatik 141 Gipuzkoatik, Nafarroatik, berriz, 95, Arabatik 5, Bizkaitik 55 eta Iparraldetik 11.

Azpirarratzekoa duguna zera da, Iparraldean, Xalbador Kolegioak parte hartu duela Literatura sarietan. Eta ondo hartu, gainera, A mailako narrazio alorreko hiru sari nagusiak ikasleentzat izan baitira.

Araban, lan bi Gasteiztik helduak eta beste hiru La Puebla de Labarcatik.

Gipuzkoan: Beasaingo Txindoki Alkartasuna Institututik 21 lan; Beasain-go Loinaz Ikastetxetik, 14; Donostiako Usandizaga Peñaflorida Ikastetxeak lau lan; Donostiako La Sallek 12; Legorretako Ugaso herri ikastetxeak 11 lan.

Bizkaian, Iurretako Juan Orobiogoitia Ikastetxeak 29 lan eta Zornotzako Andra Maria Ikastolak 9 lan.

Eta azkenik, Nafarroan Zizur Txikiko San Fermin Ikastolako partaidetza azpimarragarria izan dugu, bertoko ikasleek 86 lan aurkeztu dituzte eta.

Eta egun, labor izateagatik, lantxo biren aipamena eginen dugu, bakar-bakarik:

Narrazioan A mailako sariduna izan zena: Maitena Duhalde, Uztaritze-koa: “Dirua, beti dirua!”.

“Dirua, beti dirua!”, Maitena Duhalde se Serra, Kanboko Xalbador Kolegikoa. Laguntzailea: Pruden Sodupe Azkune.

Zorionak irabazleei eta esker mila laguntzaile izan diren guzti-guztiei.

Uztaritzeko gazte honek, Iparraldeko Ziburu herrian kokatzen du. Berton azaltzen dira herriko zenbait zertzelada: “Portu ttikian, itsasontziak balantza-ka zebiltzan...”

“Laborantzatik bizi ziren apur bat, baina gehienbat arrantzari esker jaten zuten...”

Gizonezkoak itsasoan, emaztekiak herrian: Josefina eta Ramuntxo ezkon berriak...

“Bi maiteminduek, euskal estiloko etxe bat zuten bizitoki”.

“Diru eskasarengatik, emazteak oilo andana hazten zuen etxe gibelean”.

Alaba bat izaten dute, MUSKOA deitua, Ziburuko Ama Birjina bezala.

Diru eskasia sentitzen du emaztekiak, senarrak gutti irabazten baitu.

Ramuntxo korsario egiten zaigu. Arrainak eta itsasuntziak harrapatu eta lapurturik:

“Etxe batetik soldadu bat atera zen, bere burdinezko babesarekin. Odola isurtzen ari zen toki guztietan. Erdaldunak denetan zeuden...” ... Gero, herri-ko jendeak erdaldunengana hurbildurik”... ustekabea hartuz. Gero denak hil zituzten...”

Ramuntxok eta Josefinak MUSKOA galtzen dute. Nahiz eta gero ume gehiago izan.

Senar-emazteak bakar-bakarik lotu ziren... baina, halako batean, Ramuntxok: “... kutsa bat Atera zuen. Ideki eta barnean urrea zela ohartu zen”...

Eta zikoitzak ez zirenez gero: "... beste herritarren artean ere banatu zuten kausatua. Horrela bai gauza txarrak eta baita gauza onak ere praktikatzen zituzten".

Deskripzio zehatz eta naturala egiten eta burutzen du Maitenak. Herri mailako istorio honetan bene-benetan nabarmentzen da narratzaileak beste norbaitengandik jaso duela eta gero haren inguruan irudimena erabilirik lantxo biribiltzen du.

Hizkuntza aldetik aberatsa eta idazkera erraz eta ulerkorra. Lexiko aldetik Iparraldeko anitz berba erabiltzen irakasten digu.

Zorionak, Maitena. Eta, agian, bihar-etzi euskal idazle treberako hazi bikaina izanen zaitugu.

Eta bigarrenez, olerkian B mailako lana: *Argitasunez ihintzatutako gauda*, Irati Goikoetxea, Beasaingoa.

Ezizenez ELORRI. Doinua: Leiho ertzetik.

8 bertso.

Ekainaren 23a, San Juan bezpera... "antzinartotik zahar eta gazteok gehien desio duguna".

Gero uda datorkigu eta beronekin beroa: "... bizipoza du ekarri..."

Hirugarren bertsoan, San Juan aurretikoa aipatzen digu:

"...solstizioa iritsi denez
alaitasunez beteta,
gure ametsak eztimamituz
osatu dugu su-meta".

Urteko gaurik laburrenean, suaren inguruan: "... zangoen dantzan zaindua eta irrintziaren kemena, magia ttantaz bustita dator urteko gaurik motzena".

Bosgarren bertsoan sua, erregaia... eta nola ez, ikasleentzat urteko hila-beterik larriena, alegia: AZTERKETAK burutzekoa:

"... erregai ditu gosea, gerra,
... ta azterketen ardura...
zoriona loratu da".

Seigarren bertsoa: San Juan suaren ingurutik Euskal Herriak dituen 'presoak' hartzen ditu kontuan, suaren inguruko dantza-saltoa Euskal Herriatik aparte dauden presondegietatik Euskal Herrira ekarteko:

"... su metatik haraindira...
... presoak Euskal Herrira..."

Zazpigarren bertsoa: Egunsentia, eguzki izpiak, giza gorputza biluzik, ihintza edo iruntzak busti edo, bainaturik:

Honela dio:

“... biluzik, aske eta amesti
natura bera bezala,
eite espirituala,
.....
belardi berde ta heziari
eskainiz larru azala,
etorkizunak indarrez eta
sasoiz ihintzatu gaitzala”.

Zortzigarren bertsoa: San Juan suaren orpotik atera daitekeen ondorioa:

“... zorion beteko jaia,
naturaz gaindi hedatua, da
ke mehearen esanahia:
erioaren argizuloa,
bizidunen bizigaia”.

Zorionak Irati.

Eta amaitzeko, nahiz eta lantxo biok guk zehazki aipatu, libukian azaltzen diren beste guztiak, bai sarituak eta bai aipamena edo accesita jaso dute-nak, eredugarri eta irakurgarriak ditugu. Irakurketa ez bakarrik ume eta gazteentzako, baizik bai urteotan aurrera goazenontzako ere. Irakurketa-ohitura sortu, eta landu beharrean gaudela uste dugu, askotan, gero idaztera jo ahal izateko.

Beraz, saridunei zorion bizienak eta besteei, kanpoan gelditu direnei, gure irakurtze eta idazte-egarriek aurrera jo dezatela. Eta zer esanik ez mila esker **Bilbao Bizkaia Kutxa Fundazioari** orain arte eskainitako babesarengatik eta hemendik aurrera ere literatura alorrean eskaini eta etorkizunean emateko aukera izanen duen babes eta laguntzagatik.

Esan dut.

AZKUE LITERATUR SARIAK: 2000KO LIBURUA ETA 2001EKO OINARRIAK

2001-X-9

*Joserra Bilbao,
BBK - Elebitasun Zerbitzuko Burua*

Egun on, mahaikide zaituedan Jean Haritschelhar euskaltzainburua, Henrike Knörr buruordea, Ricardo Badiola Argitalpen eragilea eta Gorka Martinez BBK Fundazioko arduraduna. Egunon baita be, etorri zarien kazetari, idazle gazte, euskaltzain eta beste lagun guztioi.

Nire aurretik berba egin daben Haritschelhar eta Badiola jaunek ondo baino hobeto adierazo daben moduan, gaur, gazteentzako diren Azkue Literatur Sarien oinarrien barri emotera eta igaz irabazle izandako idazlanakaz egindako liburua aurkeztera gatoz.

Sariketearen oinarrien ganean, esan, adinari jagokonez, maila bi dagozala, bata 10-13 urte bitartekoentzat eta 14-17 bitartekoentzat bestea. Literatur arloak be bi dira, narrazioa eta olerkia.

Adin eta arlo baktxean 3 sari dagoz, 50, 40 eta 30.000 pezetakoak, (300, 240 eta 180 euro hurrenez hurren) eta laguntzaileek be euren saritxua dauke, 10.000 pezeta edo 60 eurokoa.

Epeak beste aldetik, honexek dira: idazlanak aurkezteko, aurtengo abenduaren 16ra arte. Epaimahaikoen erabakia, hilabete bi barru emongo da jakitera, datorren urteko zezeila edo otsailaren 28rako.

Idazle gazteei gogoratu, lanak makinaz edo inprimagailuz idatzirik etorri behar dirala. Bestetik kontuan izan, saritu bako lanak deuseztatu edo apurtu egingo dirala; beraz, jatorrizkoa gordetzea komeni da, norberaren gobernurako.

Ekitaldiaren bigarren atalean, ihazko sariketako lan sarituak eta epaimahaikoen eritxiz argitaratzea merezi eben lanak biltzen dauzan liburua aurkeztuko dogu. Hau sari gehigarri moduan egiten da, ze, idazle gazteok, behar bada, lehen aldiz ikusiko dabez euren izen eta idazlanak liburu baten argitaratuta. Zorionak bada, bataio antzeko honegaitik. Liburua antolatzen eta prestatzen,

Jose Mª Larrarte Garmendia irakasleak jardun dau. Beraz, eskerrik asko bera-ri be, gazteakaz hain eskuzabal jokatzegaitik.

Azkenik aitatu beharrekoa da, “Azkue” sariak, Euskaltzaindia eta Bilbao Bizkaia Kutzaren artean egiten dirala. Euskaltzaindia, arlo literarioaz ardura-tzen da, hau da, epaimahaiak eta liburuaren prestaketea dagoz beraren esku, eta BBK-k, antolakuntzaren eta diru-horniketearen ardurea dauko. Euskal-tzainburuak gogoratu deuskunez, lankidetza hau ez da atzo goizekoa, orain dala 40 urte baino gehiago hasi zalako eta, ikusten dozuenez, oraindino osa-suntsu dirau

Beste barik, eskerrik asko BBKren izenean.

OMENALDIAK

NERE ALTUNA, RIKARDO BADIOLA ASPALDIKO EZAGUNAK ETA ADISKIDEAK

Bilbo, egoitza, 2001-XI-30

*Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua*

Aspaldiko ezagunak diodalarik azpimarratu nahi dut aspaldi hori hogeita bost urte direla hain zuzen, mende laurden bat, ez baita guti. Ez naiz oroit noiz sortu ginuen Euskaltzaindian lanean ari direnentzat hogeita bost urteren epearen ospatzea. Oroit naiz halere lehenbizikoz izan zirela Jose Luis Lizundia eta Maria Pilar Lasarte, gero izan zirela Rosa Mari Artza zorigaitzez mundu honetarik joana eta Juanjo Zearreta.

Egun etorri da beste hauei bezala zuei ematea zilarrezko domina hogeita bost urteren lekukotasuna. Ez ditut orain erranen xeheki zein diren zuen me-rezimenduak. Nere Altuna, Bibliotekan egin duzun lanari esker, eta hori egu-neroko lan ixila, bai Jose Antonio Arana Martijarekin, bai Pruden Garciarekin Euskaltzaindiaren bibliotekak hartzen du ikertzaleen artean merezi duen tokia.

Rikardo Badiola, zure lan ixilari esker zenbait eta zenbait liburu ez ditu argitaratu Euskaltzaindiak: *Euskera* aldizkaria bera bizpahiru aleekin urtean, Iker sailekoak, Onomastikonekoak, Lekukoak deritzan sortakoak, Gramatika-ren liburukiak eta bertze...

Hogeita bost urte iragan dira. Denbora doa laster, enetzat lasterregi, bai-na atzera doalarik soa, ikus daiteke zer lan baliosak egin diren, azken mende laurden honetan. Hori, euskaltzainburu gisa aitortzen dut egin dela ere zuen lan ixilari esker.

Zorionak bihotz bihotzetik.

OMENALDIA

Nere Altuna eta Ricardo Badiola Uriarte-ri Euskaltzaindiak Zilarrezko 'domina' eskaini Erakundean 25 urte lanean / beharrean betetean.

Euskaltzindiko hileroko batzarra eten egin dute eguerdiko ordubietan eta, Jean Haritschelhar euskaltzainburuak, euskaltzain oso, bulegoko lankide eta Atalseko batzordeko zenbaitzuren aurrean, laudoriozko zenbait hitz esan ditu omenduen 'lan-merituak' kontuan harturik, alegia: Nere Altunak Euskaltzaindiaren barruan burutu eta burutzen duen lanbidez mintzatu zaie bilduei eta jarraian Ricardo Badiola Uriartek egindako ibilbidez.

Laudoriozko hitzen ondoren zilarrezko domina bana eskaini die omen-duei Pello Telleria lankideak argazki batzuk egin dituen bitartean.

Eta jarraian berba hartu du Ricardo Badiola Uriartek eta honela mintzatu zaie:

ESKER ONEZ

Jaun-Andreoi, guzti-guztioi, egunon eta agur. Hiru edo lau hitz Nere Altuna lankidea eta nik neure izenean.

Lehen eta behin eskerrik asko eskaini gura dizkiegu guk geure guraso eta arbasoei eta egun daukagun familia osoari.

Eta jarraian, **J. L. Lizundiari**, egungo idazkariorde eta kudeatzaileari berau izan baita Euskaltzaindian lanean 1969an, egunerdez eta, gero, 1972an hasita, egun osoz, egungo Euskaltzaindiaren oinarri eta akululari, bultzatzaile eta apurka-apurka Euskaltzaindiaren inguruan lankideak topetan ahalegindu eta hainbat aurkitu eta fitxatu dituenari bai Erakundeko lankide finko izateko eta bai hainbat eta hainbat batzorde desberdinetan lanean jarduteko.

Eta alde-berberean, Donostian, **Maria Pilar** Lasarte lanean aritu izan zaigu, nahiz eta gaur egun, dakizueenez, jubilatua dugun.

Gero, handik denbora gutxira, iritsi eta fitxatu zuen Jose Luisek **R. Mª Artza**, hasiera-hasieratik egungo Kudeatzailearen euskarri zintzoa eta gero guk, gure inguruan, Argitalpen banaketa-salmentan, hainbat urtez, zintzo eta

leialki Erakundearen alde lan egin zuenari eta urte honen hasieran- 2001.eko otsailaren 25ean- joan zitzaigun, minbiziak jota. (Goian bego).

Ondoren, **Juanjo Zearreta**, Erakundeko finantza eremuan hainbat eta hainbat neke, estutasun eta bide urratu duena eta Argitalpen eremuko gora-beheretan horrenbeste lagundu gaituena Euskaltzaindian eta, Erakundetik aparte ere anitzetan eskua bota diguna.

Nere Altuna, Euskaltzaindian lanean hasi ginenean, Erribera kaleko egoitzan, bideak urratsen, kudeatzen eta zeregin teknikoetan laguntzaile erara... eta itzulpen eta argitalpen sailean, hasiera batean itzulpen eta kontsulta esparrua guk geuk eramaten baikenuen... ordu neketsuetan eta sarritan lankide leiala izan dudana, nahiz eta, azken urteotan, Euskaltzaindiaren Azkue Bibliotekako lankide izan.

Begoña Amundarain, hasiera baten AEK-an aritu izan zitzaigun beharrean eta gero, gure Erakundean jarraitu du hainbat eta hainbat txosten, idazki, gutun eta ziurtagiri makinaz eta ordenagailura eraman eta, baita, hainbat eta hainbat aldiz kanpoko jendeari arreta eskaini bulegoko beste lankideei eskua bota eta laguntza eskainirik.

Eta, hemen ez ditugu hurrengo aipatuko ditugunon merituak baztertu ez eta ez eta aipatzekelaga, luzeegi ez egiteagatik; baina bai izendatu ditugu, eguneroko lanean lankide eta laguntzen gaituenak. Guk geure ingurutik hasita, eskua bota, babestu, lagundu eta ordu on eta latzak alkarrekin jasan eta gozatu ditugunok eskertu gura ditugu, hots:

Lutxi Alberdi, Resu Orbe, Jose Antonio Arana Martija (nahiz eta orain jubilatua izan), **Josune Olabarria, Itziar Rekalde, Cristina Arana, Jon Artza, Gema Insausti, Marisa Goikoetxea, Pello Telleria, Prudentzio Garzia, Emilio Porras, Annie Etxeberri, Iñaki Kareaga**.

Eta nola ez, batzordeetakoak, alegia:

Atlasekoak, *Orotariko Euskal Hiztegikoak*, Onomastikakoak, batez ere, **Mikel Gorrotxategi**, Onomastika eremuko bekaduna.

Gramatikakoak, Literaturakoak...

Eta hemen, ezin aipatu barik laga, Euskaltzaindiko kazetari lanetan laguntzen gaituen **Amaia Okariz** andrea.

Guzti-guztiori gure eskerrik zintzo eta bihozkorrenak.

* * *

Bigarren: Mila esker: **L. Villasanteri**, urte askotan Oñatiko Arantzazura jo izan baikenuen gure Maisu eta gidariarengana eta Harengandik lekzio uga-

ri jaso izan baitugu: Eskerrik asko Luis Villasante eta gure alde egin (Goian bego).

Alfonso Irigoien jaunari, gure irakasle eta aztertzaile-kide urte luzez, Harrengandik hainbat eta hainbat ikasgai eta ohar jaso izan baikenuen.

Eta hemen ezin dugu ahantzi gure **Koldo Mitxelena**, irakasle eta hainbat eta hainbat lanetan: txosten, mintzaldi eta abarretan maisuki gidaria, lagundu eta babestu gintuena.

Juan San Martin, Jose Mª Satrustegi, Juan Mari Lekuona: urte luzez zuen aholku eta gidaritza eskaini baitiguzue.

Eta zelan ez eskertu eta gogorarazi gure egungo Euskaltzainburua, **Jean Harichtselhar** hainbat kontseilu, argibide, gidaritza eta laguntza eskaini eta eskaintzen baitiguzu. Jarrai bedi urte anitzetan.

Eta gaur egun Zuzendaritzako beste kideoi: **Henrike Knörr, Patxi Goenaga, Andres Urrutia, eta Beñat Oihartzabali**.

Eta baita beste euskaltzain enparauoi ere: **Patxi Altuna, Miren Azkarate, Pierre Xarritton, Jean-Louis Davant, Xabier Diharce 'Iratzeder', Andres Iñigo, Xabier Kintana, Emile Larre, Patxi Ondarra, Txomin Peillen, Pello Salaburu, Ibon Sarasola, Patxi Zabaleta eta Antonio Zabala** eta, azkenik, **Andolin Eguzkitza**.

Guzti-guztiori anitz esker, ekin eta jarrai.

* * *

Eta hemen ez ditugu aipatu gabe utzi nahi, nahiz eta gaur egun batzuk joanak izan. Bakar-bakarrak zenbaitzuk aipatuko ditugu: Jean Hiriart-Urruty, Odoz Apraiz, Pierre Lafitte, Gabriel Aresti, Joxe Migel Barandiaran, Eusebio Erkiaga, Juan Gorostiaga, Damaso Intza, Polikarpo Iraizoz, Aingeru Irigarai, Federiko Krutwig, Pierre Lartzabal, Norbert Tauer, Manuel Lekuona...

Eta euskaltzain urgazle-laguntzaileak, hauekin izan baititugu eta dauzkagu harremanak: Lino Akesolo, Jacques Allières, Txillardegi, Xabier Amuriza, Martzel Andrinua, Pakita Arregi, Migel Angel Astiz, Imanol Berriatua: gure irakasle, lankide eta gidaria hainbat urtez: (Goian bego); Nikolas Alzola, Serafin Basauri, Jon Etxaide, Karmelo Etxenagusia, Juan Angel Etxebarria, Salvador Garmendia, Juan Luis Goikoetxea, Xabier Gereño, Mariano Izeta, Pedro de Yrizar, Mitxel Itzaina, Mikel Lasa, Xabier Lete, Jose Antonio Loidi, Gerardo Lopez de Guereñu, Fernando Mendizabal, Joseba Intxausti, Juan Mari Torrealdai, Juan Bautista Merino Urrutia...

Telesforo Monzón, Luis Mari Mujika, Plácido Mugika, Jesus Olega, Ignacio Omaetxebarria, Santiago Onaindia, Josu Oregi, Jaime Kerexeta, Rudolf de Rijk, Carlos Santamaria, Patxi Urizarren, Jokin Zaitegi, Mikel Zarate, An-

brozio Zatarain, Augustin Zubikarai, Jesus Atxa, Jan Braun, Jose María Jimeno Jurfo...

Jose Antonio Retolaza, Suzuko Tamura, Yu.VI. Zitsar, Jose Antonio Aduz, Xabier Altzibar, Dionisio Amundarain, Juan Apezetxea, Jose Mari Aranalde, Xabier Aranburu, Xipri Arbelbide, Adolfo Arejita, Josu Arenaza, Joxe Agustin Arrieta, Bernardo Atxaga, Mikel Atxaga...

Gorka Aulestia, Gotzon Aurrekoetxea, Luis Baraiazarra, Joseba Butron, Kepa Enbeita, Maretzel Ensunza, Pello Esnal, Ana Mari Etxaide, Jose Mari Etxebarria, Juan Manuel Etxebarria, Igone Etxebarria, Pilartxo Etxeberria, Luzien Etxezarreta, Hiazinto Fernandorena, Salome Gabunia...

Iñaki Gaminde, Sebastian Garcia Trujillo, Jose Garmendia, Jose Angel Irigarai, Jose Mari Iriondo, Jabier Kaltzakorta, Ramuntxo Kanblong, Jon Kortazar, Joseba Andoni Lakarra, Daniel Landart, Andu Lertxundi, Kuan Antonio Letamendia, Xabier Lete...

Xabier Mendiguren, Fernando Mendizabal, Jose Antonio Mijika, Abel Muniategi, Juan Carlos Odriozola, Miren Lourdes Oñederra, Jean-Baptiste Orpustan, Karlos Otegi, Rosa Miren Pagola, Patxiku Perurena, Georges Rebuschi, Karmele Rotaetxe, Andoni Sagarna...

Patxi Salaberri, Periko Sancristoval, Jose Mari Sanchez Carrión, Joseba Sarrionandia, Iñaki Segurola, Natela Sturua, Ana Maria Toledo, Patri Urkizu, Jose Maria Velez de Mendizabal, Xarles Videgain, Mikel Zalbide, Koldo Zua-zo, Joxe Ramon Zubimendi...

Eta Euskaltzain ez diren zenbaitzuk, baina bai euskal eremuan dabiltzanak, aipatuko ditugu: Joseba Agirregeazkuenaga, Kasildo Alkorta, Kepa Altanaga, Jose Aranzabal, Aurelia Arkotxa...

Jon Artatxo, Isaak Atutxa, Jon Aurre, Gidor Bilbao, Iñaki Camino, Jon Casenave, Arantza Egia, Juan Martin Elexpuru, Xabier Erdozia, Izaskun Etxebeste, Gabriel Fraile, Patxi Galé, Jose Antonio Gonzalez Salazar, Patxi Iñigo, Iñaki Irazabalbeitia, Alan King, Juan Luis Laskurain, Gotzon Lobera, Jesus Mari Makatzaga...

Jose Maria Makua, Elena Martinez de Madina, Manu Ormazabal, Lourdes Otaegi, Paskual Rekalde, Patxi Salaberri Muñoa, Koro Segurola, Miriam Urkia, Amaia Usabiaga, Txomin Solabarrieta, Iñaki Sarriugarte, Maribi Unamuno, Eneko Barrutia, Joserra Bilbao, Jazinto Iturbe, Juanjo Respaldiza, Jesus Mari Txurruka, Maia Julian, Olalde Ander...

Beste alde batetik gure inguruko kide, laguntzaileak, hots: Fernando Aranberri, Saturnino Ajuriagojeaskoa, Felix Magunazelaia, Miren Josune Ariztondo, Jon Ajuria, Jaime Martinez, Juanxu Lejarraga, Iñaki Muniategi, Carlos Zarraga, Fernando Muñozguren, Joseba Euba, Iñaki Lozano, Sebastian An-

goitia, Natxo de Felipe, Edorta Bilbao, Jose Mari Sors, Goio eta Santi Xaka, Jose Juan Gallastegi, Jon Elorriaga, Ander Manterola, Sabino Egileor, Jose Antonio Sarasola, Jesus Mari Etxebarria, Jose Luis Iturrieta...

Gorka Martinez, Jose Ignacio Hualde, Ana Madariaga, David Zabala, Fermin eta Juan Mari Iraolagoitia, Mikel Astelarra, Antton Aurre, Edorta Bilbao, Jesus Arzubiaga, Joseba Mirena Mendia, Josu Lavin, Jose Angel Iribar, Ruper Ormaza, Asier Muniategi, Xabier Uriarte, Jesus Eguzkitza, Erramun Osa, Eneko Oregi, Xabier Alberdi, Joseba Zallo...

Gontzal Mendibil, Joseba Zulaika, Gotzon Garate, Agustin Ozamiz, Koldo Artola, Jose Arakistain, Iturrate Iñigo, Elortegi Josu, Javier Saizar, Luis Alberto Oleagordia, Blanca Urgell, Josu Legarreta, Isabel Octavio, Juan Ignacio Intxaurraga, Juan Azurmendi....

* * *

Hirugarren: Anitz esker, duela hogeita bost urte hasi baikin lanean Euskaltzaindian. Orduan Erakundera heltzen ziren kontsultei erantzuten eta, hemen egia berretsi behar dut, nire hasiera-hasiera egunetan Nere Altunak, omendu kideak, benetako laguntza eskaini baitzidan bai erantzunetan eta bai makinatze eta txosten, hitzaldi-orraketetan orduan ez baikenuen ordenagailurik ez eta Internetik ere.

* * *

Laugarren: Esku bete esker bai Euskal Herri mailan eta gure Herritik kanpora argitalpen eremuan ari diren Fotokonposizio, Inprimategi, Argitaletxe, banatzaile, filmazio eta CD-ROM ekoizlariari ... hauengandik ikasi izan baitugu argitalpen eremuko xehetasun tekniko, zuzenketa erak, argitalpenen taiutze, maketatze eta abar.

Eta, adibide erara, hemen aipatuko nahi nuke Euskaltzaindian kaleratu genuen lehen argitalpena, hots:

Euskararen Libururu Zuria, beronen koordinatzaile, oraintsu omendua izan den eta osasunez larri-larri aurkitzen den Martin Ugalde jauna. Hemen-dik bidali nahi dizkiot Martini gure eskerrik beroenak hura izan baitzen nire lehen irakaslea argitalpen eremuan eta gero etorri dira, goian aipaturiko beste hainbat eta hainbat laguntzaile, gidari eta aholkulari.

Bosgarren eta azkenik, eskertu gura ditugu euskal eremu, euskara esparruan: irakaskuntzan, literaturagintzan, argitalpen eta biblioteketan eta txostengile eta hitzaldien bidez Axularren hizkuntzan sinetsi eta aurrera egin duten guztiak: euskaltzain ohorezko, urgazle eta Euskal Herri mailan eta munduan zehar gure Hizkuntzaz arduratu eta kezkatu direnak eta baita aldi

berberean **Euskera** irakaskuntzan, idazkietan eta abarretan bultzatu, babestu eta zaintzen ahalegindu direnak.

Beraz, jarraiko eslogan hau guretzat hartzen dugu:

“Delakoak barriz bere burua gizonago baino ez eban egin, hantxe autor-tuz euskararen alderako bere atxikimendua”.

Eta amaitzeko, **“Ondo esanak gogoan hartu eta txarto esandakoak barkatu”**.

Bilbo, egoitza, 2001-XI-30

Nere Altuna,

Ricardo Badiola Uriarte.

PATXI ALTUNA ETA PATXI GOENAGARI AZPEITIKO UDALAK OMENALDIA

Azpeitia, 2001-XII-02

*Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua*

Jose Mari Bastida, Azpeitiko alkate jauna.
Miren Azkarate Kultura sailburu anderea eta euskaltzaina.
Euskaltzainkideak.
Jaun-Andereak, eguerdi on!

Zuri mintzo natzaizu, alkate jauna, eskerren bihurtzeko Udalak apailatu duelakotz lehenik Euskararen Nazioarteko eguna; bigarrenik baliatzen duela-kotz egun hau bi azpeitiar euskaltzainen ohoratzeko; hirugarrenik parada ematen didazula Euskaltzaindiaren izenean mintzatzeko.

Bai, eskerrrik lehenik Azpeitiko Udalaren gomitarengatik, zorionak gero Azpeitiko herriari eta dauzkan agintariei erakusten baitute zein atxikiak diren euskarari eta bereziki euskararen erabilerari. Alabaina, zer da erabiltzen ez den hizkuntza? Erantzun nezake: ezer ez edo hiltorian dagoen hizkuntza.

Gu geu gara bidea: haxe da egiazko ikurritza, zinezko goiburua. Gu geu, guk euskaldunok urratzen dugu bidea, guk geuk seinalatzen dugu norabidea, errepikatuz euskaraz nahi dugula bizi egunero, euskara dela gure arteko lokarria, bizi berri bat eman behar diogula. Gogoan daukat ere kantua egiten duen galdea: Gu euskaraz eta zu zergatik ez? Eta, hain zuzen Euskara biziberritzeko plan nagusiaren garatzeko, euskararen erabilera bultzatzearen aldeko sinaduren biltzeko gomitatu duzu, alkate jauna Euskaltzaindia, euskararen akademia, euskara zaintzen, lantzen eta bultzatzen duena. Hor gaude, gu, euskaltzainak, Azpeitiko herriarekin eta hartzen dituen xedeekin bat eginez, txalotuz ere hartzen duzuen bidea.

Hautatu duzue egun hau bi azpeitiar euskaltzainen omentzeko: Patxi Altuna eta Patxi Goenaga. Atsegin handirekin jakin dugu berria Euskaltzaindian eta hemen gaude gure kideen zoriontzeko, bakoitzak dituen merezimendu bikoain gatik.

Patxi Altuna, apaiz eta irakasle, Loiolari beti leial, Deusturi eta Euskaltzaindiari ere bai. Urgazle izendatua izan zen 1965-ean, euskaltzain oso 1980ean, hartuz Jose Maria Lojendio, euskaltzainburu izanaren albia, bere sarrerako mintzaldia egin zuelarik hemen bertan Koldo Mitxelena zela erantzulea. Euskaltzaindian zerbitzari eta langile kartsua izan da eta da batzordekide gisa: gramatika batzordean sartu zen eta Lafitte kalonjea zenduz gero batzordeburu, lekuko direla agertu diren euskal gramatikaren bost liburukiak; argitalpen batzordekide ere daukagu oroitaraziz **Iker** sailburu izana dela 1992-tik 1996 arte. Lexiko Erizpideen Finkapena deritzan batzordean egin du lan, halaber Euskara Batuko batzordean. Ikus dezakezue, jaun-andereak, zer konfiantza handia lortu duen Patxi Altunak bere euskaltzainkideen artean.

Irakasle izateko bereganatu ditu behar ziren diplomak: Filologia klasikoan lizentziaduna eta Euskal filologian doktorea “Versificación de Detxepare: métrica y pronunciación” deritzan tesiarekin Salamankako Unibertsitatean irakurria 1978-an Koldo Mitxelena zuela zuzendari, “Bikain cum laude” titulua-rekin lortzen zituela ohore guziak.

Hortik landa dator uzta ederra: *Etxepareren hiztegia* (1979) eta gero edizio kritiko asko, Etxepare, Ziburuko Etxeberri, Tartas, Ubillos, Fray Bartolome, Mendiburu, J.M. Estefania, Zabala, zerrenda luze honek erakusten duela edozein euskalkitan, izan ditin Iparraldekoak edo Hegoaldekoak, murgildu dela. Hitz batez erakusten du Patxi Altunak kultura zabaleko ikerle eta irakaslea dela Donostiako EUTG-en eta Deustuko Unibertsitatean bere jakituria zabaldu duelarik ez dakit zenbat ikasleren aurrean. Euskaltzale eta irakasle anitzek, haien artean euskaltzain gazte batzuek aitortzeko zer zor dioten Patxi Altunari. Ez nuke ahortzi nahi euskaldun berriek ikasi dutela euskara frankismo garaian Patxi Altunari eta argitaratu zituen *Euskara hire laguna* metodoari esker.

Hona, labur bilduz berrogei urteren emaitza nasaia. Nola esker dezakegu holako lana?

* * *

Patxi Goenagarekin beste belaunaldi batetara goaz. Euskaltzaindiak bereganatu dituen gazteetan kokatzen da, euskaltzain urgazlea izendatua 1979-an –31 urte zituela– eta euskaltzain oso 1995-ean Antonio Maria Labaien-en segida hartuz. Sarrera mintzaldia Gasteizen egin zuen han bizi zelakotz erantzule zuelarik Miren Azkarate, oraingo Kultura Sailburu anderea.

Euskaltzain guztiek badakite zer diren Patxi Goenaga-ren kalitateak. Berrikitan euskaltzain oso izendatua zelarik hurbildu nintzaion eta galdegin nion nahi zuen idazkaritza hartu. Hala egin zen 1996-an eta geroztik betetzen du kargu hori. Hainbat batzordetan sartua da Patxi Goenaga: Gramatika, LEF (Lexiko Erizpiden Finkapena), Argitalpenak, Lege Ekonomia, **Jagon** sailean ere Arabako ordezkari izendatua izan zelarik.

Gramatika batzordeko idazkaria izana da Patxi Altuna-ren gerizapean eta batzorde horretan lan egiten dute bi azpeitiarrek beste lagunekin oixtion aipatu ditudan Gramatikaren bost liburukietan parte on bat hartuz. Ez dezagun ahanztz Euskal Herriko Unibertsitateko katedraduna dela Patxi Goenaga. Filologia erromanikoan lizentziaduna da Deustuko Unibertsitatean bere estudioak eginik eta Euskal filologia doktore tesia eder bat aurkeztuz Gasteizko fakultatean: “Euskal sintaxia: konplementazioa eta nominalizazioa”. Oroit naiz epai mahainean nintzela eta nola preziatua izan zen tesia “Bikain cum laude” lortzen zuela aho batez. Dakidanez euskal joskerari buruz aurkeztua izan den lehenbiziko tesia izan da.

Gramatika izan da eta da Patxi Goenaga-k hautatu duen ikerketa eremua. *Gramatika bideetan* libururekin –bi argitalpen 1978-an eta 1985-ean– bazuten ikasleek behar den hazkurria euskararen sakontzeko. Liburu horrekin ukan duzu Galeria del Libro-k eskainitako zilarrezko lauburua eta zure tesiarekin Azkue saria, bi sari horiek aitortzen dutela zer izan den zure emaitza.

Irakasle eta kargudun izana da Euskal Herriko Unibertsitatean: Gasteizko Fakultateko dekanoa (1986-1990), Arabako kanpuseko errektore ordea (1991-1995), Euskal Herriko Unibertsitateko Euskal filologia sailburua. Hau da, labur bilduz, 53 urteko katedradun eta euskaltzain batek betetzen dituen karguak.

* * *

Euskaltzainen lana da euskararen zaintzea, lantzea, bultzatzea. Hori egiten dute denek, eta egunero. Euskaldun, euskaltzale eta euskaltzain dira oso ki. Zorionak, beraz, Patxi Altunari eta Patxi Goenagari Azpeitiko herriak eskaintzen dien omenaldi honetan. Denbora berean, Azpeitiak erakusten du hartu behar den bidea, gu geu diolarik. Euskarari emanez zor zaion tokia agertzen da eredu gisa.

Zorionak ere, bihotz bihotzetik Azpeitiko herriari. Orain Euskaltzaindiak bezala: *Ekin* eta bereziki *Jarrai!*

AURKIBIDEA / ÍNDICE / INDEX
2001

AURKIBIDEA / ÍNDICE / INDEX 2001

ALBERDI, Mirari:	
— <i>Autonomia Erkidegoko Biztanle Entitateak</i>	759
ALLI, Juan Cruz:	
— Perfiles institucionales de la Lengua Vasca en la Comunidad Foral de Navarra	971
ANDIAZABAL, Pierre:	
— Pierre Lafitte-ren aita	577
ARANALDE, Joxemari:	
— <i>Genio y lengua</i> , euskal arima, eta <i>Euskaldunak</i> poema	123
ARANA MARTIJA, Jose Antonio:	
— Azkue eta Lekeitioko kultur giroa	227
— 2001.eko Nafarroa Oinez Lodosa eta Sartagudako ikastolak bat eginez	929
ARBELBIDE, Xipri:	
— Piarres Lafitte eta antzerkia	669
— Enbatatiarren artikulua <i>Herria</i> astekarian 1962-1968	685
— Enbatatiarren artikulua <i>Herrian</i>	699
AUROY, Bernard.:	
— P. Lafitte-ri omenaldia	565
AZKARATE, Miren:	
— Eguneroko hitzen lantaldea: Proposamena	307
— Komunikabideen lantaldea: Proposamena	325
BADIOLA URIARTE, Ricardo:	
— <i>Berbarik berba</i> saila deritzan liburukien aurkezpenak	1141
— Mendata: Bitoriano Gandiaga olerkariaren omenez	1145
— Bilbao Bizkaia Kutxa Fundazioa eta Euskaltzaindia 2000.urteko R.M. Azkue saria	1161
BÄHR, Hans-Peter:	
— Descubrimiento del busto de Gerhard Bähr	215
— Gerard Bähr	219

BASAURI, Patxi:	
— <i>Eibar eta Elgetako Toponomastika</i>	477
BAXOK, Erramun:	
— Euskalgintza hitzartua Ipar Euskal Herrian	953
BERGARA ETXEBARRIA, Josu:	
— Descubrimiento del busto del vascólogo alemán Gerard Bähr (con motivo del centenario de su nacimiento)	217
BIDADOR, Joxemiel	
— Eusebio López: impresor y vascófilo lodosano	915
BILBAO, Joserra:	
— Azkue literatur sariak: 1999ko liburua eta 2000ko oinarriak	441
— Bilbao Bizkaia Kutxa-Euskaltzaindia: literatur sariak: 2000 sari banaketa	445
— Azkue literatur sariak: 1999ko epaia	563
— Euskaltzaindia-BBK sariak	1155
— Azkue Literatur sariak: 2000ko liburua eta 2001eko oinarriak ..	1167
CHARRITTON, Pierre:	
— Piarres Lafitte euskaltzaina eta Euskaltzaindia	717
CORPAS PASTOR, Gloria:	
— Corrientes actuales de la investigación fraseológica en Europa .	21
— En torno al concepto de colocación	89
DUHAU, Henri:	
— Eguneroko euskararen ere sustatzaile	647
ELORDIETA, Gorka:	
— R.M. de Azkueren Euskal azentuari buruzko deskribapenak	243
ELORZA, Odón:	
— <i>Orotariko Euskal Hiztegiaren bulegoaren aurkezpenean</i>	1109
ESNAL, Pello:	
— <i>Ortik eta emendik</i> : Euskal lokuzioak eta fraseologia baino ere ha- ratago	137
EUSKALTZAINDIA:	
— Euskaltzaindiaren Batzar-Agiriak: 2.000eko urria, azaroa, aben- dua	259
— Euskaltzaindiaren Batzar-Agiriak: 2.001.eko urtarrila, otsaila, martxoa, apirila	278
— Euskararen egoera Nafarroan: Euskaltzaindiaren <i>Adierazpena</i> ...	365
— La situación del euskera en Navarra: <i>Declaración</i> de la Real Academia de la Real Academia de la Lengua Vasca	367

OTAEGI, Juan:	
— R.M. Azkue sariak. Bilbao Bizkaia Kutxa- Euskaltzaindia	439
REAL ACADEMIA DE LA LEGUA VASCA:	
ikus EUSKALTZAINDIA	
REKALDE, Paskual:	
— Mariano Izeta Elizalde (1915-2001)	497
SAINZ PEZONAGA, Javier:	
— Léxico euskérico de la Ribera estellesa de Navarra	907
SAINT-JEAN, Raymond:	
— Le Père Lafitte, directeur de conscience	661
SALABERRI ZARATIEGI, Patxi:	
— <i>Ziortza / Cenarruza</i> aldaeren inguruan	739
SAN MARTIN, Juan:	
— Giza eskubideak, era orokorrean eta hizkuntzaren arloan	359
— Aita Luis Villasante Kortabitarte joan zaigu (1920-2000)	483
SANZ SESMA, Miguel:	
— Jean Haritschelhar, Presidente de la Real Academia de la Lengua Vasca	381
SATRUSTEGI, Jose Mari:	
— Nafarroako euskararen azkenaldiko historia	333
SOLÁ, Joan:	
— Territorio y lengua catalana: situación actual	935
SUDUPE, Pako:	
— Lafitte, Iparraldearen eta Hegoaldearen arteko	651
TELLERIA, Maria Jose:	
— <i>Eibar eta Elgetako Toponomastika</i> liburuaren aurkezpena	479
URIBARREN, Patxi:	
— Pedro Pujana Agirregabiria (1915-2001)	489
URRUTIA BADIOLA, Andres:	
— Lekeitioko euskalgintza, bi urteren mende (1875-1939)	231
— “Administrazio-zuzenbidea” hiztegirako lantaldea: Proposamena ..	311
— Euskararen egoera Nafarroan: Euskaltzaindiaren egitekoa	347
— Azkueren heriotza: 50. urtemuga	727
— Euskaltzaindiaren <i>Euskal Izendegia</i>	1135
ZABALETA, Patxi:	
— Euskararen legeztapen demokratikoari dagokionez, Nafarroan galdutako aukera	355
ZULUAGA, Alberto:	
— Fraseología y conciencia social en América Latina	51

KINTANA, Xabier:	
— Justo Mari Mokoroaren lana eta eragina	109
— Unibertsitateko jakintza arlo nagusietako terminologia biltzeko lan-proposamena	317
KNÖRR, Henrike:	
— <i>Dulantzi, Urduña, Luiaondo, Laudio, Kexaa</i>	199
— R.M. Azkue sari banaketa	437
— <i>Euskal Izendegia</i>	1115
LA CERDA, Alexandre de:	
— Souvenirs sur le chanoine Pierre Lafitte	643
LARRE, Emile:	
— Piarres Lafitte gure arbasoa (beretik eta azkena)	639
LASA, Iñaki:	
— Nafarroa Oinez Lodosan eta Sartagudan, elkartasunaren topalekua	927
LEKUONA, Juan Mari:	
— Euskal fraseologia. Aita Justo Maria Mokoroari bere mendemugaren hasieran ongi etorria eta sarrera-hitzak	17
— Bitoriano Gandiaga (G.B.) (1928-2001)	507
LIZUNDIA, Jose Luis:	
— Rosa Mari Artza Azueta (1946-2001)	513
MAKAZAGA, Jesus Mari:	
— Zenbait galderari erantzunez	191
— <i>Buruz ala buruzkoak</i>	193
— <i>Euro-a dela eta</i>	195
— <i>Ezta ala ez da?</i>	731
— Ni bizi naizen... nirekin bizi den	733
— Ni bizi naizen... nirekin ...honek den	735
MESTELAN, Jacques:	
— L'Abbé Lafitte	571
MURELAGA, Miren Jaione:	
— Euskaltzaindiaren batzarra Lekeition (Barne Jardunaldiak)	225
— R.M. Azkueren 50. heriotzaren urtemuga	725
ODRIOZOLA, Juan Carlos:	
— Euskara eta nazioarteko arauak: Erabilera orokorra, erabilera berezituak eta erabilera gainberezituak	149
OKARIZ, Amaia:	
— <i>Berberik berba</i> saila deritzan liburukien aurkezpenak	1141

— Miguel Sanz Sesma jauna, Nafarroako Gobernuburua	375
— Excmo. Sr. D. Miguel Sanz Sesma, Presidente del Gobierno de Navarra	377
— Miguel Sanz Sesma jauna, Nafarroako Gobernuburua	379
— Bilbao Bizkaia Kutxa- Euskaltzaindia: Literatura sariak	447
— 2000ko R.M. Azkue sarien banaketa	461
— P. Lafitte	567
— Gratien Albert Goyheneche jaun mediku eta Donibane Lohizuneko auzapez ohiaren ohoretan (1847-1900)	769
— Ageriko bilkura Nafarroa Oinez 2001 dela eta	905
— V. Jagon Jardunaldiak	933
— Excmo. y Magfco. Sr. D. Antonio Pérez Prados, Rector de la Universidad Pública de Navarra	1081
— Antonio Pérez Prados, Nafarroako Unibertsitate Publikoko Errektore Jaun Txit Gorena	1083
— <i>Orotariko Euskal Hiztegiaren bulego berriak</i>	1107
— Euskaltzaindia – BBK sariak	1153
— R.M.Azkue iazko liburu sarituen eta aurtengoaren oinarrien aurkezpena egoitzan	1159
— Nere Altuna, Rikardo Badiola aspaldiko ezagunak eta adiskideak	1171
— Patxi Altuna eta Patxi Goenagari Azpeitiko Udalak omenaldia ..	1179
HERNÁNDEZ MATA, Amelia:	
— Piarres Lafitten sare intelektuala (1920-1940)	581
IBISATE LOZARES, Ángel:	
— “El euskera en Álava a fines del siglo XVIII”. Un artículo de Don José Miguel Barandiaran de 1926. Anotaciones actuales sobre el documento publicado	783
IÑIGO, Andres:	
— Euskararen egungo egoera Nafarroan	337
— <i>Karrantza, Luxo, Erroeta, Korres, Ekora</i>	751
— Euskaltzaindiaren <i>Euskal Izendegia / Ponte Izendegia</i> -ren aurkezpena	1129
— Presentación del <i>Euskal Izendegia/ Diccionario de nombres de pila</i> de Euskaltzaindia	1131
IZTUETA, A.:	
— <i>Euskal Izendegia</i> : Euskara normalizatzeko tresna garrantzitsua ..	1117
— <i>Diccionario de Nombres Vascos</i> : Un instrumento importante para la normalización del Euskera	1121
KALTZAKORTA, Xabier:	
— Euskal Fraseologia: Historia, oinarriak	73
KALTZAKORTA, Mixel:	
— Euskaigintza Lekeition 1970-1977 inguruan	237

— La situation de la langue basque en Navarre: <i>Déclaration</i> de Euskaltzaindia	369
— UPV/EHU- Euskaltzaindia: 2000.eko <i>Hitzarmena</i>	389
— <i>Convenio 2000</i> : EHU / UPV- Euskaltzaindia	393
— Pirinio Atlantikoak Departamendua / <i>Convention</i> relative à l'Académie de la Langue Basque / Euskaltzaindiarekiko <i>Hitzarmena</i> ..	401
— Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) - Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia	411
— Eroski- Euskaltzaindia / Real Academia de la Lengua Vasca: <i>Jagonet</i>	421
— Euskaltzaindiaren Aurkitegia eta organigrama	519
— Euskaltzaindiaren Bame-Erregelak	807
— Euskaltzaindiaren ARAUAK:	
— 109. Komuntadura aposizioetan	841
— 112. Hiztegi Batua: <i>a-abolizionista</i>	844
— 113. <i>Behar izan</i> aditzaren jokabidea aditz iragangaitzekin	849
— 114. <i>Nahi /Gura izan</i> aditzen jokabidea aditz iragangaitzekin	851
— 115. Zehargaldera orokorretako aditz-atzizkia: <i>-(e) N</i> eta <i>-(e)NETZ</i>	853
— 116. <i>eLAKO</i> eta <i>-eN</i> atzizkiak izenak gobernaturiko perpaus osagarrietan	855
— Batzar-Agiriak: 2001.eko apiriletik azarora artekoak	861
— Geografia hitzen zerrenda (2001.eko uztaillean)	884
— EHU / UPV – Euskaltzaindiaren arteko <i>Hitzarmenaren</i> garapena 2001rako	1091
— Deustuko Unibertsitatearen eta Euskaltzaindiaren arteko <i>Lankidetza-Hitzarmena</i>	1097
— Aurkibidea / Índice / Index 2001	1183
FERNÁNDEZ REI, Francisco:	
— V Jornadas de la Sección Tutelar: La situación del gallego en Asturias, León y Zamora	943
GOIENETXE, Manex:	
— Xuri gorriak euskaltzaleen artean Albert Goyenecheren garaian ..	775
GORROTXATEGI NIETO, Mikel:	
— <i>Dulantzi, Urduña, Luiaondo, Laudio, Arrespaldiza, Kexaa</i>	199
— <i>Karrantza, Luxo, Erroeta, Korres, Basurtu, Ekora</i>	751
— <i>Euskal Izendegia</i>	1125
— <i>Diccionario de nombres de pila</i>	1127
HARITSCHELHAR, Jean:	
— Esker oneko hitzak	221
— Excmo. Sr. D. Miguel Sanz Sesma, Presidente del Gobierno de Navarra.....	373